T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MERZİFON AMERİKAN KOLEJİ VE ANADOLU'DAKİ ETKİLERİ

122111

Doktora Tezi

122111

Danışman
Doç. Dr. Ramazan TOSUN

Hazırlayan
Gülbadi ALAN

Kayseri-2002

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Tarih Bilim Dalı Yakınçağ Anabilim Dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

24 / 10 / 2002

JÜRİ:

Üye : Doç.Dr.Ramazan TOSUN (Selçuk Üniv.)

Üye : Prof.Dr.Yahya AKYÜZ (Ankara Üniv.)

Üye : Prof.Dr.Ali AKTAN

Üye : Prof.Dr.Ersoy TAŞDEMİRCİ

Üye : Prof.Dr.Mustafa KESKİN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 25.10.2002 tarih ve ....22..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

25 / 10 / 2002

Enstitü Müdürü
Mühür ve İmza

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ IX

KISALTMALAR XI

GİRİŞ

1. PROBLEM 1

2. AMAÇ 4

3. ÖNEM 6

4. YÖNTEM 9

4.1. Verilerin Toplanması 10

4.2. Verilerin İşlenmesi, Çözümü ve Yorumlanması 13

5. SINIRLILIKLAR 14

5.1. Konu Bakımından 14

5.2. Mekân Bakımından 15

5.3. Zaman Bakımından 15

6. TANIMLAR 16

6.1. Misyon ve Misyoner 16

6.2. Yabancı Okullar 19

6.3. American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM, Amerikan Board) 21

6.4. Misyon (Bölgesi) 23

6.5. İstasyon ve Uç-İstasyon 23

6.6. Self-Help (Kendine Yardım) Uygulaması 24

7. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 24

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİNİN MERZİFON'A YERLEŞMELERİ VE MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NİN KURULMASINI SAĞLAYAN GELİŞMELER 28

1.1. AMERİKAN BORD MİSYONERLERİNİN MERZİFON'A YERLEŞMELERİ 28

1.1.1. İlk Amerikan Misyonerlerinin Merzifon'a Gelişleri 31

1.1.1.1. Merzifon'da Misyoner İstasyonunun Kuruluşu 33
1.1.1.2. Amerikan Board'un Teşkilâtlanması İçinde Merzifon İstasyonu ve Dış-İstasyonlarının Gelişimi 34
1.1.1.3. Merzifon İstasyonu'nda Görevli Misyonerler 39
1.1.2. Merzifon İstasyonu'nda Amerikan Board'un Yaptığı Harcamalar 60
1.2. MERZİFON İSTASYONUNDA MİSYONERLER TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER 65
1.2.1. Dinî Alanda Yürütülen Çalışmalar 66
1.2.1.1. Merzifon'da Protestan Kilisesinin Kurulması 66
1.2.1.1.1. Merzifon Protestan Kilisesi'nin Papaz İhtiyacının Karşılanması Çabaları 67
1.2.1.1.2. Merzifon Protestan Kilisesinin Bina İhtiyacının Karşılanması ve Yardım Toplama Çalışmaları 71
1.2.1.1.3. Merzifon'da Amerikan Board Misyonerlerinin Çalışmaları Sonucunda Protestan Cemaatının Yıllara Göre Gelişmesi 75
1.2.2. Merzifon İstasyonunda Amerikan Board'ın Eğitim Alanındaki Çalışmaları 81
1.2.2.1. Merzifon İstasyonu'nda Amerikan Board'ın Pazar Okulu ve İlkokul Çalışmaları 81
1.2.2.2. Merzifon Ruhban Okulu'nun Eğitim Faaliyetlerine Başlaması 84
1.2.2.2.1. Bebek İlâhiyat Semineri'nin Kuruluşu 85
1.2.2.2.2. Bebek İlâhiyat Semineri'nin Merzifon'a Taşınması ve Merzifon Ruhban Okulu'nun Eğitim Faaliyetlerine Başlaması 89
1.2.2.2.3. Merzifon Ruhban Okulu'nun Tesis ve Donanımı 90
1.2.2.2.4. Merzifon Ruhban Okulu'nda Yürütülün Eğitim-Öğretim Faaliyetleri 95
1.2.2.2.4.1. Eğitim Faaliyetleri'nde Yıllara Göre Yapılan Düzenlemeler ve Meydana Gelen Gelişmeler 95
1.2.2.2.4.2. Merzifon Ruhban Okulu'nun Müfredat Programı 103
1.2.2.2.5. Merzifon Ruhban Okulu'nda Görev Yapan Öğretmen Kadrosu 110

1.2.2.2.6. Merzifon Ruhban Okulu'nda Eğitim Gören Öğrenciler ve Çalışma Sahaları 115
1.2.2.2.6.1. Merzifon Ruhban Okulu'na Öğrencilerin Kabul Şartları ve Uymaları Gereken Kurallar 115
1.2.2.2.6.2. Merzifon Ruhban Okulu'nda Öğrencilerin Sayısal Gelişimi 117
1.2.2.2.6.3. Merzifon Ruhban Okulu'ndan Mezun Olan Öğrencilerin Çalışma Sahaları 128
1.2.2.2.7. Merzifon Ruhban Okulu'nun Bütçesi 136
1.2.2.3. Merzifon İstasyonu'nda Amerikan Board Misyonerlerinin Yatılı Kızlar Okulu'nda Yürüttükleri Eğitim Faaliyetleri 143
1.2.2.3.1. İstanbul'da Yatılı Kızlar Okulu'nun Açılması ve Merzifon'a Taşınma Süreci 143
1.2.2.3.2. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun İnşası ve Donanımı 145
1.2.2.3.3. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda Yürütülen Eğitim-Öğretim Faaliyetleri 148
1.2.2.3.3.1. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun Müfredat Programı 148
1.2.2.3.3.2. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun Eğitim-Öğretim Sistemindeki Gelişmeler 151
1.2.2.3.4. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun Öğretmen Kadrosu 157
1.2.2.3.5. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda Eğitim Gören Öğrencilerin Durumu 167
1.2.2.3.5.1. Öğrencilerin Sayısal Gelişimi 167
1.2.2.3.5.2. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu Mezunları ve Çalışma Sahaları 173
1.2.2.3.6. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun Bütçesi 176
1.2.2.3.7. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda Yürütülen Dinî Faaliyetler 180
1.2.2.3.7.1. Kral Kızları Grubu 182
1.2.2.3.7.2. Hıristiyan Dayanışma Cemiyeti 183
1.2.2.3.8. King Sağırlar Okulu 185

1.2.2.3.9. Anaokulu 188
1.2.3. Merzifon'da Amerikan Board Misyonerlerine Bağlı Yetimhane İnşası 189

İKİNCİ BÖLÜM

2. MERZİFON İSTASYONUNDA ANADOLU KOLEJİ'NİN EĞİTİM FAALİYETLERİNE BAŞLAMASI 195
2.1. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NİN AÇILMASINI SAĞLAYAN GELİŞMELER 195
2.1.1. Merzifon'da Harbinger Yüksek Okulu'un Açılması 195
2.1.2. Merzifon Anadolu Koleji'nin Eğitim Faaliyetlerine Başlaması 198
2.1.2.1. Anadolu Koleji'nin Yönetimi 201
2.1.2.2. Anadolu Koleji'nin Tesis ve Finansmanı 207
2.1.2.2.1. Anadolu Koleji'nin Binaları 207
2.1.2.2.2. Anadolu Koleji'nin Finansmanı 214
2.1.2.3. Anadolu Koleji'nde Eğitim Gören Öğrenciler 221
2.1.2.3.1. Anadolu Koleji'nde Öğrencilerin Yıllara Göre Gelişimi 222
2.1.2.3.2. Anadolu Koleji'nden Mezun Olan Öğrenciler ve Çalışma Alanları 233
2.1.2.4. Anadolu Koleji'nde Görev Yapan Öğretmenler 242
2.1.2.5. Anadolu Koleji'nin Osmanlı Devleti Tarafından Resmen Tanınma Süreci 255
2.2. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NDE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER 263
2.2.1. Anadolu Koleji'nde Yürütülen Eğitim-Öğretim Faaliyetleri 263
2.2.1.1. Anadolu Koleji'nin Müfredat Programı ve Ders Dağıtım Çizelgesi 263
2.2.1.2. Anadolu Koleji'nin Eğitim-Öğretiminde İzlenen Kurallar 266
2.2.1.3. Anadolu Koleji'nde Eğitimde Kullanılan Ders Araç-Gereçleri ... 268
2.2.2. Anadolu Koleji'nde Yürütülen Sosyal Faaliyetler 274
2.2.2.1. Anadolu Koleji'nde kendine Yardım (Self-Help) Uygulaması.... 274
2.2.2.2. Anadolu Kolej'inde Öğrenciler Tarafından Kurulan Kulüpler 279

2.2.2.3. Anadolu Koleji'nde Öğrenciler Tarafından Yürütülen Diğer Sosyal Faaliyetler 282
2.2.3. Anadolu Koleji'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri 286
2.2.3.1.Merzifon Anadolu Hastanesi'nin Kuruluşu 287
2.2.3.2. Merzifon Anadolu Hastanesi'nde Çalışan Personel 291
2.2.3.3. Merzifon Anadolu Hastanesi'nde Yürütülen Sağlık Hizmetleri 293
2.2.3.4. Merzifon Anadolu Hastanesi'nin Bütçesi, Bina ve Donanımı 305

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

3. AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİ VE ANADOLU KOLEJİ'NİN MERZİFON VE ANADOLU'DAKİ SOSYO-EKONOMİK, KÜLTÜREL VE SİYASÎ ETKİLERİ 312
3.1. ANADOLU KOLEJİ'NİN BÖLGEDEKİ SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL ETKİLERİ 313
3.1.1. Anadolu Koleji'nin Azınlıklar Üzerindeki Sosyal Etkileri 313
3.1.1.1. Amerikan Board Misyonerlerinin Merzifon'daki Azınlıklar Üzerinde Dinî Alanda Sağladıkları Gelişmeler 313
3.1.1.1.1. Genç İnsanlar Yardımlaşma Cemiyeti 315
3.1.1.1.2. Pontus Protestan Cemiyeti 318
3.1.1.2. Amerikan Board Misyonerlerinin ve Anadolu Koleji'nin Azınlıkların Eğitiminde Sağladıkları Gelişmeler 322
3.1.1.3. Sağlık Alanında Amerikan Board Misyonerleri ve Anadolu Hastanesi'nin Etkileri 325
3.1.2. Anadolu Koleji'nin Kültürel Etkileri 326
3.1.2.1. Azınlıkların Fikir ve Kültür Hayatlarını Yönlendirmede Anadolu Koleji'nin Etkisi 327
3.1.2.2.Türk Halkı Üzerinde Amerikan Board Misyonerleri ve Anadolu Koleji'nin Etkileri 332
3.1.3. Azınlıkların İktisadî Hayatlarını Yönlendirmede Amerikan Board Misyonerlerinin ve Anadolu Koleji'nin Etkisi 338

3.2. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NİN ANADOLU'DAKİ SİYASÎ ETKİLERİ 342
3.2.1.Ermeniler ve Rumlar Arasında Lider Kadroların Yetiştirilmesi 343
3.2.2. Amerikan Board Misyonerleri ve Anadolu Koleji Bünyesinde Yürütülen Siyasî Faaliyetler 345
3.2.2.1.1893 Yılında Meydana Gelen Merzifon Ermeni Olayları, Amerikan Board Misyonerleri ve Anadolu Koleji 347
3.2.2.1.1.Merzifon ve Civarında 1893 Olaylarının Başlamasına Zemin Hazırlayan Çalışmalar 348
3.2.2.1.2. Osmanlı Hükümeti Tarafından 1893 Yılı Olaylarının Araştırılması ve Elde Edilen Neticeler 350
3.2.2.1.3. Merzifon Anadolu Koleji Öğretmenlerinin Tutuklanması ve Akabinde Meydana Gelen Gelişmeler 354
3.2.2.1.4.Yatılı Kızlar Okulu'nun Yeni Binasının Yakılması 356
3.2.2.1.5. Mösyö Newberry'nin Amerikan Hükümeti Tarafından 1893 Olaylarını Araştırmak İçin Görevlendirilmesi 361
3.2.2.1.6. Mösyö Newberry'nin Araştırmalarında Meydana Gelen Gelişmeler 364
3.2.2.1.7. Kolej Binasının Yakılması Hakkında Toplanan Deliller ve Yapılan Suçlamalar 369
3.2.2.1.8. Ankara Mahkemesi, Tutuklu Ermeniler ve Anadolu Koleji Öğretmenlerinin Davasının Görülmesi 379
3.2.2.1.8.1.Ankara Mahkemesi ve Avrupa Devletleri 383
3.2.2.1.8.2.Ankara Mahkemesi, Madam Lucy Tomayan ve Osmanlı Devleti'nin Bayan Tomayan Hakkındaki Görüşleri 386
3.2.2.1.8.3.Ankara Mahkemesi ve İngiltere Parlamentosu 388
3.2.2.1.8.4.Ankara Mahkemesi ve Avrupa'da Düzenlenen Mitingler 391
3.2.2.1.8.5.Ankara Mahkemesi ve Avrupa Basını 397
3.2.2.1.9. İki Ermeni Öğretmenin Affedilmesi ve Yurt Dışına Çıkarılmaları 403
3.2.2.1.10.1893 Yılında Meydana Gelen Olaylar ve Osmanlı

Devleti'nin Aldığı Tedbirler 406
3.2.2.2.1895-1896 Yıllarında Anadolu'daki Ermeni İsyanları, Anadolu Koleji ve Öğretmenleri 409

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MERZİFON İSTASYONUNDA MİSYONER FAALİYETLERİNE SON VERİLMESİ VE AMERİKAN KOLEJİ'NİN KAPATILMASI 422
4.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİ VE ANADOLU KOLEJİ'NİN FAALİYETLERİNE ETKİLERİ 422
4.1.1. Birinci Dünya Savaşı'nın Başladığı Sıralarda Anadolu Koleji'nin Durumu 427
4.1.1.1. 1915 Ermeni Tehcir Olayı ve Anadolu Koleji 428
4.1.1.2. Osmanlı Hükümeti Tarafından Kolej Binalarına El Konulması 433
4.1.1.3. Anadolu Koleji Binalarına El Konulmasından Sonra Meydana Gelen Gelişmeler 437
4.1.2. Birinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi ve Savaş Sonrasında Anadolu Koleji'nin Tekrar Eğitim-Öğretime Başlaması 446
4.1.3. Merzifon Bölgesinde İngiliz İşgalinin Sona Ermesi ve Amerikan Board Misyonerleri 459
4.2. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NE ANKARA HÜKÜMETİ TARAFINDAN YAPILAN BASKIN VE KOLEJİN KAPATILMASI 466
4.2.1. Ankara Hükümeti Tarafından Anadolu Koleji'ne Baskın Yapılmasının Sebepleri 467
4.2.2. Bölgeyi İşgal Eden İngilizler, Amerikan Board Misyonerleri ve Azınlıklar Arasında Gelişen Münasebetler 469
4.2.3.Pontus Cemiyetinin Kolejdeki Faaliyetleri 471
4.2.4. Anadolu Koleji'nin Türkçe Öğretmeni Mehmet Zeki Ketani Efendinin Öldürülmesi 475

4.2.5. Anadolu Koleji'nin Aranması Ve Baskında Ele Geçirilen Belgeler 476
4.2.5.1. Aramalarda Ele Geçirilen Raporlar ve Belgeler 477
4.2.5.2. Anadolu Koleji Öğretmenleri Tarafından Yazılan İsyana Kışkırtıcı Özel Mektuplar ve İçerikleri 480
4.2.6. Anadolu Koleji'nin Aranması Sonuçları İle İlgili İki Hükümet Yetkililerine Bilgi Verilmesi 485
4.2.7. Anadolu Koleji'nin Aranması ve Sonucunda Ele Geçirilen Belgeler Hakkında Amerikan Board Misyonerlerinin İfadeleri 488
4.2.8. Anadolu Koleji'nin Öğrencileri ve Öğretmenlerinin Tutuklanması ve İstiklâl Mahkemeleri'nde Yargılanmaları 490
4.3.KOLEJ HAKKINDA KAPATILMA KARARININ VERİLMESİ 491
4.3.1. Anadolu Koleji'nin Kapatılması, Öğretmen ve Öğrencilerinin Merzifon'dan Uzaklaştırılmaları 491
4.3.2. Anadolu Koleji'nin Yeniden Hayata Geçirilmesi Arayışları 494
4.3.3. Anadolu Koleji Öğretmenlerinin Rumlar Lehine Yürüttükleri Diğer Çalışmalar 496
SONUÇ 499
BİBLİYOGRAFYA 512
EKLER

ÖNSÖZ

Bu incelemede, Osmanlı topraklarında Amerikan Board misyonerleri tarafından açılan kurumlarda yürütülen çalışmaların Osmanlı toplumu üzerindeki sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla, Merzifon'da yürüttükleri çalışmalar Anadolu Koleji çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir.

Bugüne kadar Amerikan Board misyoner cemiyeti ve Osmanlı topraklarında yürüttükleri faaliyetler hakkında bir kısım çalışmalar yapılmışsa da yapılan bu çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Özellikle son dönemlerde yüksek lisans ve doktora seviyesinde yapılan araştırmaların yoğunluk kazandığı görülmektedir. Ancak Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon ve çevresinde yürüttükleri çalışmalar ve bu çalışmalar çerçevesinde Anadolu Koleji hakkında bu güne kadar bağımsız olarak bir araştırma yapılmamıştır. Gerek konu hakkında ciddi bir araştırmanın olmaması ve gerekse ehemmiyet arz etmesi dolayısıyla araştırmamız, büyük oranda arşiv belgelerine dayandırılarak yapılmış, konu hakkında yapılan tespit ve çözümlemelerin belgeler üzerine inşa edilmesine önem verilmiştir.

Araştırma, girişten sonra dört ana bölümden meydana gelmiştir. Giriş kısmında, konunun tanımı, önemi, sınırları, araştırma yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'a ilk yerleşmeye başladıkları dönemin incelendiği birinci bölümde, Merzifon'daki teşkilâtlanmaları ve Anadolu Koleji'nin açılmasına doğru giden süreç ele alınmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, Anadolu Koleji'nin açılmasını sağlayan gelişmeler ve Kolej bünyesinde yürütülen eğitim ve sağlık faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, Amerikan Board misyonerleri ve Anadolu Koleji'nin Merzifon ve çevresindeki sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal etkileri üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede 1893 ve 1896 yıllarında bölgede meydana gelen Ermeni isyanlarında Board misyonerlerinin ve Kolej'in etkisi incelenmiştir.

Araştırmanın dördüncü ve son bölümünde Merzifon'daki Amerikan Board faaliyetlerine son verilmesi ve Anadolu Koleji'nin kapatılması üzerinde durulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla eğitim faaliyetlerinin bir süre durdurulması ve Anadolu Koleji'nin kapatılmasına zemin hazırlayan, Rumlar ile misyonerler arasındaki ilişkiler eldeki belgeler ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmayı hazırlarken konu seçiminden itibaren kaynak temini, incelenmesi ve yazımına kadar bütün yönleriyle yol gösteren, sabır ve anlayışını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ramazan TOSUN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Tez İzleme Komitesi'nde değerli yorum ve eleştirileriyle çalışmalarıma yön veren hocalarım Sayın Prof. Dr. Ali AKTAN ve Prof. Dr. Ersoy TAŞDEMİRCİ'ye teşekkür ederim.

Araştırmanın konu seçiminden itibaren, kaynak temini, incelenmesi ve yazım aşamasına kadar bütün yönleriyle yardımlarını esirgemeyen, inceleme ve değerlendirmeleriyle yol gösteren Sayın Hocam Doç. Dr. Metin HÜLAGÜ'ye, yine yazım aşamasında müsveddeleri okuyup inceleyerek büyük bir özveride bulunan Hocalarım Sayın Prof. Dr. Yahya AKYÜZ ve Doç. Dr. Ayhan ÖZTÜRK'e şükranlarımı arz ederim. Ayrıca araştırmayla ilgili mikrofilmlerin okunması sırasında büyük destek ve yardımlarını gördüğüm Sayın Doç. Dr. Musa ŞAŞMAZ ve Arş. Gör. Nevzat TOPAL'a teşekkürü bir borç bilirim. Yine araştırmayla ilgili kaynak temini sırasında elinde mevcut belgelerden yararlanmama fırsat veren Sayın Ali TUZCU Beye teşekkür ederim.

Gülbadi ALAN
Kayseri-2002

KISALTMALAR

ABCFM	: American Board of Commissioners for Foreign Missions
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.s.	: Adı geçen sözlük
a.g.b.	: Adı geçen belge
A.İ.E.D.	: Amme İdaresi Enstitüsü Dergisi
Amerikan Board	: American Board of Commissioners for Foreign Missions
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
ATASE Arş.	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
B.A.	: Bachelor of Arts (Edebiyat Fakültesi Diploması)
B.D.H.	: Birinci Dünya Harbi
Bkz.-bkz.	: Bakınız
Blg. No.	: Belge numarası
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
Ds. No.	: Dosya numarası

EÜ	: Erciyes Üniversitesi
Gl. No.	: Gömlek numarası
Gös. Yer	: Gösterilen yer
Fhr. No.	: Fihrist numarası
HR.MKT.	: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi
Hz.	: Hazreti
Haz.	: Hazırlayan
H.T.V.D.	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İ.S.H.	: İstiklâl Harbi
Kls. No.	: Klasör numarası
Kt. No.	: Kutu numarası
M.A.	: Master of Arts (Edebiyat Fakültesi Masteri)
Mc	: Microcopy
M.E.B. Yay.	: Millî Eğitim Bakanlığı Yayını
Mr.	: Mister (Bay)
Mrs.	: Missis (Evli Bayan)
MV	: Meclis-i Vükelâ
N.A.M.P.	: National Archives Microfilm Publications
No.-Nu.	: Numara
P.A.B.C.F.M.	: Papers of The American Board of Commissioners For Foreign Missions
Prof.	: Profesör
Rev.	: Reverend (Papaz veya vaizlerin lâkabı olarak kullanılır)
S.	: Sayı
s.	: Sayfa

SEV	:Sağlık Eğitim Vakfi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu
USA	: United States of America
WBM	: The Women's Board of Mission
vb.	: Ve benzeri
Y.	: Yıldız Maruzat Defteri
Yay.	: Yayını-Yayınları
Y.A.Hus.	: Yıldız Arşivi Hususî Maruzat Evrakı
Y.A.Res.	: Yıldız Arşivi Resmî Maruzat Evrakı
Y.M.C.A.	: Genç Hıristiyanlar Birliği
Y.Mtv.	: Yıldız Arşivi Mütenevvi Maruzat Evrakı

GİRİŞ

1. PROBLEM

Osmanlı Devleti kurulduğu tarihten itibaren devlet idarecilerinin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda izledikleri politikalar, farklı ırklardan, dinlerden insanları bir arada barındırmaya ve uzun süre bu insanları barış içerisinde yönetmeye fırsat verecek şekilde geliştirilmiştir. Ancak 17. yüzyıldan itibaren gerek devletin kendi bünyesinde meydana gelen bozulmalar ve gerekse Batıda meydana gelen gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıla sınırları içerisinde yaşayan bu farklı toplulukları bir arada tutma konusunda bazı güçlükler yaşayarak girmesine neden olmuştur.

17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin içine düşmeye başladığı bu duruma, eğitim sistemindeki bozulmaların da büyük etkisi olduğu göz ardı edilmemelidir. Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemindeki bozulmaların en önemli sebeplerinden birini, bu alanda gayr-i Müslimlerin serbest bırakılması oluşturmuştur. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u alır almaz bir lütuf olarak Rumlara ve Galata Latinlerine, inanış ve ibadetlerini sürdürmelerine, mahallî idarelerinde serbest kalmalarına, geleneklerini, benliklerini korumalarına imkân veren hak ve imtiyazlar tanımıştır. Bu hak ve imtiyazlardan Ermeniler, daha sonraları da Yahudiler yararlandırılmıştır. O tarihlerde eğitim, dinsel faaliyetlerden ayrı düşünülmediğinden, azınlıklar eğitimlerini de sürdürüp geliştirme imkânı bulmuşlardır[1].

Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin eğitimi, din ve mezhep imtiyazlarının bir parçası olarak kabul etmesi sonucunda gayr-i Müslim milletler, aynen dinî müesseselerini olduğu gibi, okullarını da yine kendi cemaat teşkilâtları aracılığı ile kurup idare etmişlerdir. Her cemaat kilise, havra ve benzeri dinî kurumlarının yanında, bunlara bağlı birer okul

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Akyüz, **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yay., İstanbul 2001, s.93.

açmıştır. Eğitimin ilk kademesinde yer alan okullar, mahallî cemaatler; Orta ve daha üst düzey okullar ise millet teşkilâtları tarafından idare olunmuştur. Gayr-i Müslim milletlerin idare ettikleri bu okullar tamamen müstakil bir niteliğe sahip, hizmet verdikleri cemaatlerin millî dillerinde eğitim yapan ve ders programlarını diledikleri gibi düzenleyebilen kurumlar olarak gelişmişlerdir. Osmanlı Devleti bu okulları önceleri hiç denetlememiş ya da denetlemeye lüzum görmemiştir. Böylece gayr-i Müslim milletler din ve mezhep alanında olduğu gibi eğitim alanında da özerk bir yapı içinde hareket edebilme imkânına sahip olmuşlardır[2].

Bu yapı içerisinde cemaat okulları, zamanla gayr-i Müslimlerin kendi tarih ve kültürlerinin öğretildiği, bağımsızlık fikirlerinin aşılandığı ve hatta millî bağımsızlık uğruna yabancı devletlerin siyasetlerine alet olan kurumlar haline gelmişlerdir. Özellikle Rumlar devletin kendilerine sunduğu bu imkânlardan çok iyi yararlanmasını bilmiş, 18. yüzyılın sonlarından itibaren İzmir, Sakız, Yanya, Selanik ve Atina gibi şehirlerde açtıkları okullarda çocuklarını Avrupa tarzında yetiştirmeye, kendi tarih ve kültürlerini öğreterek bağımsızlık düşüncelerini geleştirmeye gayret etmişlerdir. Nitekim bir taraftan kilise, diğer taraftan da Rum okulları, 1821 yılında başlayan Yunan isyanının hazırlanmasında önemli bir etken olmuştur. Rumlar okul sayısı ve eğitimin kalitesi bakımından diğer gayr-i Müslim cemaatlardan daha ileri bir seviyeye ulaşmışlardır. Rumların kurdukları eğitim kurumlarının başında *Patrihane Mektebi* olarak da isimlendirilen *Fener Rum Mektebi* yer almıştır. İstanbul'un fethinden önce kurulan bu okul, Osmanlı döneminde çalışmalarını geliştirerek devam ettirmiştir. Burada Yunan dili, Felsefe, İlâhiyat, Tıp, Riyaziyat, Fizikî bilimler okutulmuştur. Burası Rumluk aleminin bir akademisi, beyni haline gelmiştir[3]. 19. yüzyıla girildiğinde, burada eğitim gören insanlar kendilerini önce Rum olarak kabul ettikleri için, Rumların bağımsızlıklarını kazanmaları ve ayrı bir devlet olarak teşkilâtlanmalarını sağlamak amacıyla çalışmaya başlamışlardır. Aynı gelişmeler Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki diğer milletlerin okullarında da yaşanmıştır.

Eğitimde meydana gelen bu gelişmeler kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü temelinden sarsan bir etken olmuştur. Bunlardan biri de -özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda- Hıristiyan misyonerlerin Osmanlı ülkesine girmesi ve devletin bünyesindeki azınlıkları, kendi devletlerinin çıkarları doğrultusunda eğitme girişimleridir. Osmanlı Devleti sınırları

---

[2] Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yay., İstanbul 1996, s.168.
[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Akyüz, **a.g.e.**, s.93-96; Eryılmaz, **a.g.e.**, s.169.

içerisinde faaliyet göstermeye başlayan misyonerler, daha gelişlerinden itibaren Osmanlı ülkesinde açtıkları eğitim kurumları vasıtasıyla, azınlık gruplarının kendi kimliklerini eğitim yoluyla yeniden canlandırma ve ortaya çıkarma çalışmalarına girişmişlerdir. *Türk Eğitim Tarihi* alanında yapılan bütün araştırmalar bunu ortaya koymuştur[4]. Bu girişimler neticesinde Osmanlı ülkesi, farklı misyoner gruplarının çıkar çatışmasında birbirleriyle rekabet ettiği bir alan haline gelmiştir. Osmanlı Devleti de bu rekabette yerini, 1880'lerden sonra kendi eğitim sistemini tüm ülke sathında her kademede yaygınlaştırmaya çalışmakla almıştır[5].

Osmanlı Devleti'nde ilk önce Katolik misyonerler, daha sonra da Protestan misyonerlerce başlatılan faaliyetlerin[6] en etkilisi 1820 yılından itibaren Osmanlı ülkesine akın etmeye başlayan, Amerikan Board (ABCFM) Cemiyeti'ne bağlı Protestan misyonerlerinin yürüttükleri çalışmalar olmuştur. Bu cemiyete bağlı Protestan misyonerlerin en etkili ve dikkate değer çalışma alanları, gelecekte ekonomik paylaşımın öncüsü ve tamamlayıcısı olan, kültürel faaliyetlerin merkezi durumundaki eğitim kurumları (okullar) olmuştur. Bu misyonerlerin halkla kaynaşabilmesi ve onları kendi dinî anlayışlarına çekebilmeleri, bu insanların hayatlarına hakim olabilmeleri ancak eğitim ve okullar vasıtasıyla mümkün olabilirdi. Çünkü eğitim hayata yön veren, onu şekillendiren önemli bir etkendir. Ferde ve cemiyete mesaj vermeye çalışan bir din ve fikir sistemi eğitimi, en önemli araçlardan biri olarak görür. Misyonerler bunu çok iyi anlamışlardır.

Dinî boyutun yanı sıra misyonerlerin yürüttükleri çalışmaların ve bu çalışmalar içerisinde eğitime ve okullaşmaya verilen önemin bir sebebi de ekonomik çıkarlardır. Amerika Birleşik Devletleri, kuruluşundan sonra hızlı bir şekilde sanayileşmeye, dolayısıyla Avrupa ile rekabete başlamıştır. Bu rekabet ise yeni pazar arama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu dönemlerde, dünyadaki ekonomik rekabetin cereyan ettiği sahaların başında Akdeniz ve havzası gelmektedir. Bunun içindir ki Amerika Birleşik Devletleri, Akdeniz havzasına büyük önem vermeye ve ilgi duymaya başlamıştır. Hem Akdeniz ve çevresindeki, hem de Osmanlı Devleti'nin başka bölgelerindeki ekonomik

---

[4] Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C.3-4, İstanbul 1977, s.1044-1046; Nevzat Ayas, **Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi (Kuruluşlar ve Tarihçeler)**, M.E.B. Yay., Ankara 1948, s.694-695; İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Gelişimi ve Dönüşümü**, Ankara 1993, s.123; Yahya Akyüz, **a.g.e.**, s.220.

[5] Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s.123.

[6] Nurettin Polvan, **Türkiye'de Yabancı Öğretim**, C. I, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1952, s.66.

faaliyetlerde aktif rol alabilmek için Osmanlı Devleti ile temasa geçmekte gecikmeyen ABD, bölgede özellikle Ermeni ve Rum azınlıklar üzerinde etkili olmak, Osmanlı Devleti'ne karşı onları kullanmak amacıyla kendi misyonerlerini Anadolu'ya göndermiştir.

Ancak misyonerlerin yürüttüğü çalışmalar ve okullaşmaya verdikleri önem yalnızca dinî ve ekonomik amaçlarla sınırlı kalmamıştır. Siyasî olarak bir başka ülkeye hükmetme aracı olarak da kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin siyasî durumundan kaynaklanan imkânlar ve rakip misyoner gruplarının faaliyetlerindeki artışa engel olma isteği, Protestan misyonerlerin Osmanlı ülkesindeki çalışmalarını 19. yüzyılın ilk yarısında hızlandırmıştır. Yapılan çalışmalar ilk başta dinî ve mezhebî nitelikli gibi görülmekle birlikte, gerçekte İngiltere'nin Fransa ve Rusya'ya karşı Osmanlı ülkesinde kullanabileceği Protestan kitlenin meydana getirilmesi çalışması halini almıştır. Daha sonra bu çalışmalara Amerikan Protestan faaliyet grupları da katılmış ve ABD siyasî alanda da misyonerlik faaliyetlerine geç başlamasına rağmen, kendi adına en başarılı sonucu elde eden ülke olmuştur.

Amerikan Protestan misyonerlerinin Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklara yönelik faaliyetleri, belirli bir sistem içinde başlatılmış ve yaygınlaştırılmıştır. Öncelikle İncil'i okuyabilecek kadar toplumun eğitilmesi için çocuklara yönelik ilkokullar açılmış, sistem genişleyince kiliselere din adamı yetiştirmek için de orta öğretim kurumlarına ihtiyaç duyulmuştur. Kurulan bu okullar vasıtasıyla öğrencilerin ailelerine ulaşmak mümkün olmuştur. Daha sonraları orta öğretim kurumlarından mezun olan öğrencilerin eğitimlerine devam edebilmesi için kolejler ve yüksek okullar açılmıştır. Yani Amerikan Board, ilkokullardan kolejlere hatta üniversitelere doğru gelişen bir eğitim sistemi izleyerek, toplumun bütün fertlerine ulaşmayı başarmıştır.

İşte bu araştırmada Amerikan Board'a bağlı Protestan misyonerlerin bu sistem içerisinde Merzifon'da başlattıkları çalışmaların, bu çalışmalar neticesinde burada kurdukları Merzifon Anadolu Koleji'ndeki eğitim faaliyetlerinin, Osmanlı Devleti'nin bünyesindeki azınlıklar üzerindeki etkileri tespit edilmeye, bu etkilerin devletin son dönemdeki gelişmelerdeki etkisine açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

2. AMAÇ

Bu araştırma, Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'da başlattıkları çalışmaların, bu çalışmalar çerçevesinde eğitim faaliyetlerine başlayan Anadolu Koleji'nde yürütülen eğitim faaliyetlerinin bölge halkı üzerindeki etkisini sosyal, kültürel, ekonomik

ve siyasal açılardan değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır:

1.Amerikan Board misyonerleri ne zaman, hangi metotları kullanarak ve nasıl bir kadro ile Merzifon'da çalışmaya başlamışlardır?

2.Merzifon'da yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin, Amerikan Board'un çalışmaları içindeki yeri ve önemi nedir?

3.Amerikan Board'un Merzifon'da yürüttüğü faaliyetlerde eğitimin yeri ve önemi nedir?

4.Amerikan Board'un Merzifon'daki eğitim faaliyetleri içerisinde Merzifon Anadolu Koleji'nin yeri ve önemi nedir?

5.Merzifon'da hem dinî hem de eğitim alanında yürütülen faaliyetler, hangi topluluklara ve hangi amaca yönelik başlatılmıştır?

6.Misyonerler kendi ihtiyaçlarını dikkate alarak, eğitim verdikleri fertleri; kabiliyetleri, davranışları ve iç dünyaları itibariyle kendi ihtiyaçları çerçevesinde geliştirmişlerdir. Bu tür geliştirme ve yetiştirme işinde Merzifon Anadolu Koleji'nde verilen eğitimin muhtevası ne olmuştur?

7.Amerikan Board misyonerlerinin, Merzifon Anadolu Koleji'ndeki öğrencilerin hemen hepsine veya büyük bir ekseriyetine nüfuz etmelerini, öğrenciler arasındaki bağları ve ilişkileri pekiştirmelerini ve bütün bu öğrencilere kendi kültürlerinin damgasını vurmalarını sağlayan ortak değer veya mana nedir?

8.Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'daki faaliyetlerin bölge halkı üzerinde nasıl bir sosyal etki yapmıştır?

9.Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon ve civarındaki halk arasında ekonomik etki ve katkıları nelerdir?

10.Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'daki faaliyetlerinin bölge halkı üzerindeki siyasal etkileri neler olmuştur?

11.Amerikan Board misyonerleri, Merzifon'da başlattıkları çalışmalardan nasıl bir netice almışlardır?

12.Merzifon'da Amerikan Board ve Anadolu Koleji'nin çalışmalarına son verilmesine sebep olan gelişmeler nelerdir?

3. ÖNEM

Araştırmamız, aydınlatılması siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan çağdaş Türk tarihinin anlaşılmasında büyük önem taşıyan Amerikan misyoner faaliyetlerinin, zaman ve mekan açısından sınırlandırılarak ayrıntılı bir şekilde incelendiği bir çalışma mahiyetindedir.

Sayıları oldukça fazla ve faaliyetleri son derece etkili olmasına rağmen, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde dinî, eğitim, sağlık vb. alanlarda faaliyet gösteren misyonerler hakkında yapılan araştırmaların pek fazla ve yeterli olduğu söylenemez. Son dönemlerde misyonerlik faaliyetlerini inceleyen çalışmaların sayısında bir artış olmasına rağmen, misyonerlik faaliyetleri, konu-zaman-mekân sınırlandırması göz önünde bulundurulmadan genel hatlarıyla ele alındığı için verilen bilgiler çok değerli, ancak oldukça yüzeysel kalmıştır. Çalışmamız bu kural çerçevesinde geliştirilmiştir. Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren bütün misyoner gruplarından ziyade sadece Amerikan Protestan misyonerlerinin, Merzifon'da yürüttükleri 70 yıllık faaliyetleri incelenmiştir.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde genel olarak misyonerlik faaliyetlerini inceleyen çalışmaların yetersiz olması, özel olarak Protestan ve özellikle de Amerikan Protestan misyonerlerinin faaliyetlerini inceleyen çalışmalar için de geçerlidir. Ancak son dönemlerde konu üzerinde yapılan çalışmalarda belli bir artış olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmalar, özellikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin her köşesine yayılan ve hükümet için önemli bir güçlük teşkil eden Amerikan misyonerlerinin açtıkları eğitim kurumları ve eğitim politikası üzerine yoğunlaşmıştır. Bu konuda birkaç makale ve Türk Eğitim Tarihi'ni inceleyen bazı kitapların Amerikan Protestan okullarına ait bölümleri zikre değerdir. Araştırmamızda, Amerikan Protestan misyonerlerinin, Merzifon'da yürüttüğü çalışmalardan sadece eğitim faaliyetleri üzerinde durulmamış, diğer alanlardaki çalışmaları da Anadolu Koleji çerçevesinde değerlendirilmiştir.

İster genel anlamda, isterse özel anlamda olsun, Osmanlı Devleti içerisinde çalışmalar yürüten misyoner grupları ve faaliyetleri alanında yapılan araştırma sayısının çok az ve yetersiz olmasının sebeplerinden biri, bu konularda yetişmiş tarihçi sayısının az olmasıdır. Halbuki konunun taşıdığı önem, bu konuların gün ışığına çıkarılması için

araştırma yapacak daha çok sayıda tarihçilerin yetiştirilmesine büyük ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Araştırmamızın, bu alanda çalışmalar yapacak olan yeni araştırmacılara yardımcı olacağı ümit edilmektedir.

Amerikan Protestan misyonerlerinin Merzifon'daki faaliyetleri, burada yine bu misyoner grubu tarafından faaliyete geçirilen Anadolu Koleji bünyesinde yürütülen çalışmalar çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmiştir. Aslında Osmanlı ülkesinde faaliyete başlayan ilk yabancı müesseseler Fransa'ya ait olan eğitim kurumları olmuşlardır. Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) tarafından Fransa'ya, Şubat 1535 tarihinde yapılan barış ve dostluk antlaşmasıyla bir çok ayrıcalıklar tanınmıştır. *Kapütülasyon* adı ile anılan bu ayrıcalıklar esasta, tümüyle ticaret ve adliye konularını içermiş, eğitime ilişkin konularda herhangi bir hüküm dahil edilmemiştir. Ancak bu belgeler, ticaret, adliye işleri, Hıristiyanları korumak gibi bahanelerle Batılı devletlere isteklerini genişletmeye imkân hazırlamıştır. Bunun neticesinde yabancı devletlerin Osmanlı ülkesinde okul açmaları, başlangıçta kapitülasyonların gölgesinde olmuştur. Böylece Fransa 1535 yılında elde ettiği ilk kapitülasyonla beraber Osmanlı ülkesindeki Katoliklerin, hatta tüm Hıristiyanların koruyuculuğunu üzerine alma gibi bir hak iddia etmeye başlamıştır. 1540 yılında Galata'daki Saint-Benoit Kilisesi'nin camiye çevrilmesi gündeme geldiği sıralarda, İstanbul'daki Fransa elçisi burasını Kralı adına Padişahtan istemiş ve bina Krala bağışlanmıştır. 1583 yılında da bu bina Fransız elçisinin girişimleriyle İstanbul'a gelen beş Cizvit rahibinin yerleşimine verilmiş ve rahipler burada Kasım 1583 tarihinde ilk yabancı okulu açmışlardır[7]. İlerleyen yıllarda bu okulu, İngiltere, Avusturya, Rusya, İtalya, Almanya, Amerika gibi diğer ülkelerin eğitim kurumları izlemiştir.

Birbirleriyle Osmanlı ülkesi üzerinde dinî, eğitim, sağlık alanlarında kurum açma yönünde büyük bir rekabete giren bu ülkeler, devletin duraklama ve gerileme döneminde her alanda çalışmalarına hız vermişler ve 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı ülkesinin dört köşesini bir ağ gibi sararak faaliyetlerine büyük bir hızla devam etmişlerdir. Osmanlı ülkesindeki bu yabancı kurumların sayısının ve faaliyetlerinin bu derece artmasının en büyük sebebini ise, bazı batılı devletlere verilen imtiyazların, bu devletler tarafından kendi çıkarlarına uygun şekilde yorumlanıp kullanılması oluşturmuştur.

---

[7] Akyüz, **a.g.e.**, s.95.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sayı itibariyle oldukça fazla olmaları ve yürüttükleri faaliyetlerin devletin aleyhine olması ile bu kurumlar, Osmanlı Devleti için önemli bir güçlük haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti, bu kurumların faaliyetlerini ve sayılarını denetleyebilmek için bazı tedbirler alma yoluna gitmiş, ancak bu kurumların sayıları, amaçları, nerelerde faaliyet gösterdikleri gibi konularda yeterli derecede bilgi sahibi olunmaması ve en önemlisi de bu kurumların fazla önemsenmemesinden dolayı yürütülen çalışmalar fazla verimli ve başarılı olamamıştır. Zaman zaman Osmanlı hükümet memurları, kendi devletlerine bu konularda bilgi vermek, yabancı kurumların devlet için tehlikeli boyutlara ulaşan faaliyetlerini gözler önüne sermek amacıyla devrin hükümdarına raporlar sunmuşlardır. Beyrut vilâyeti Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığı maiyetinde çalışan kaymakam mülazımlarından Mihran Boyacıyan (1861-1938) adlı Ermeni asıllı bir Osmanlı devlet görevlisinin, devrin padişahı II. Abdülhamid'e sunduğu rapor[8], 1891-1902 tarihleri arasında Maarif Nazırlığı da yapmış olan Ahmet Zühdü Paşa (1834-?) tarafından yine II. Abdülhamid'e sunulmuş olan bir başka rapor[9], Anadolu Umum Islahat Müfettişi Şakir Paşa (1838-1899) tarafından 1898 yılında Amasya'dan Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabeti'ne gönderdiği layiha[10] bu mahiyetteki raporlardan sadece birkaçıdır. Kısacası, devletin son dönemlerinde, her alanda devlet aleyhine oldukça etkili faaliyetler yürüten misyoner eğitim kurumlarına Osmanlı devlet yetkililerinin verdiği önem oldukça sınırlı ve önemsiz gözükmektedir. Bizim araştırmamızın, Merzifon'da Amerikan Board misyonerlerinin yürüttükleri faaliyetler ve bu çerçevede açılan Anadolu Koleji'nde meydana gelen gelişmeler göz önüne alınarak, Türk devlet ve bilim adamlarının, eğitimin siyasî ve kültürel arenadaki etkileri hakkında yaptıkları değerlendirmelere ışık tutacağı, konuya değişik pencerelerden bakılmasını sağlayacağı ümit edilmektedir.

Bilindiği üzere eğitim, milleti meydana getiren bireyler arasında *birlik şuurunun* oluşmasında temel etkenlerden biridir. Ya da bunun tersi bir düşünceyle eğitim, milletin bireyleri arasında milletin birliğini parçalayacak etkenlerin oluşmasında önemli bir etkendir. Bu açıdan araştırmamız, milleti meydana getiren fertlerin birbirleriyle barışık

---

8 Atilla Çetin, *II. Abdülhamid'e Sunulmuş Beyrut Vilâyetindeki Yabancı Okullara Dair Bir Rapor*, **Türk Kültürü Dergisi**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., S.253, Yıl: XXII, Ankara 1984, s.316-324.

9 Atilla Çetin, *Maarif Nazırı Ahmet Zühdü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu*, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S.10-11, İstanbul 1983, s.189-219.

10 Yahya Akyüz, *Abdülhamid Devrinde Protestan Okullarıyla ilgili ve Orijinal İki Belge*, **A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara 1970, s.121-128.

olmasında eğitimin önemini vurgulaması açısından da önemlidir. Ayrıca eğitim tarihi alanında çalışan ve okullarda okutulması gereken dersler ve ders kitaplarının içeriği ile ilgilenen araştırmacılara, bu konuda eğitim politikaları geliştiren devlet adamlarına, Merzifon Anadolu Koleji üzerinde yapılan çalışmalardan elde edilen verilere dayanılarak, günümüzde toplumsal ihtiyaçlar ve gelişmeler ışığında fertleri, kabiliyetleri, davranışları ve iç dünyaları itibariyle geliştirmek için eğitimin muhtevasının ne olabileceği konusunda ışık tutması açısından da araştırmamız ayrıca bir önem arz etmektedir.

4. YÖNTEM

Çalışmamızda, geçmişte ya da halen varolan bir durumu varolduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımı olan *tarama modeli*[11] kullanılmıştır. Bu model çerçevesinde, konu ile ilgili olaylar kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmış ve çalışmanın amaçları genellikle soru cümleleri ile ifade edilmiştir.

Tarama modelinin araştırma yaklaşımına uygun olarak konu hakkındaki bilgiler, önceden tutulmuş çeşitli yazılı belgelere başvurarak elde edilmiş ve elde edilen dağınık bilgiler kendi gözlemlerimiz ile bir sistem içinde bütünleştirilerek yorumlanmıştır.

Geçmişe dönük araştırmalarda çoğu zaman birincil verilere ulaşma ve bunları tarafsız bir şekilde araştırmada kullanma yönünde bazı güçlükler yaşanması muhtemeldir. Bizim çalışmamız da bu tür bir araştırma olmasına rağmen, bu güçlüklerden birincisi olan konu ile ilgili veri tespit etme yönünde bir güçlük ile karşılaşılmamıştır. Tespit edilen belgelerin temini aşamasında, bazı zorluklar yaşansa da, problemin aydınlatılması için her tür ve nitelikteki birincil veri kaynakları aranıp bulunmaya ve onlardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Elde edilen verilerin tarafsız bir şekilde araştırmada kullanılması konusuna da büyük titizlik gösterilmiştir. Elde edilen veri kaynaklarından geçerli ve güvenilir bilgiler toplayıp doğru sonuçlara ulaşmak için, toplanan her veri *geçerlik* ve *önem* açılarından bir eleştiri süzgecinden geçirilmiştir. Bu amaçla kullanılan belgelerin gerçek olup olmadıkları, zamanın politik vb. nedenlerinden dolayı kasıtlı olarak değiştirilip değiştirilmedikleri üzerinde önemle durulmuştur. Böyle bir gelişmenin önüne geçmek için de, genelde konu ile ilgili siyasî gelişmelerin aydınlatılmasının gerekli olduğu durumlarda, konu ile ilgili olarak farklı ülkelerin ve birimlerin belgelerindeki bilgiler arasında bir karşılaştırma

---

[11] Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara 1995, s.77.

yapılmasına önem verilmiştir. Konumuz, böyle bir karşılaştırmanın yapılabilmesine uygun bir konudur. Özellikle siyasî gelişmelerle ilgili olarak Osmanlı Devleti, Amerika Birleşik Devletleri ve Amerikan Board'un belgeleri arasında bir karşılaştırma yapılması mümkün olmuştur.

4.1. Verilerin Toplanması

Araştırma hakkındaki veriler, varolan kayıt ve belgeler incelenerek *belgesel tarama* veya *doküman metodu*[12] diye anılan yöntem ile toplanmıştır. Mevcut kayıt ve belgeler tespit edilmiş, ulaşılanlar okunup konu ile ilgili olan kısımları not alınmış, değerlendirilerek tahlil edilmiştir.

Bilgide birikim ve sürekliliğin belgelerle sağlanabileceği düşüncesinden hareketle, çalışmalarda öncelikle konuyla ilgili arşiv belgeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için de başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi olmak üzere konuyla ilgili olarak ATASE, TBMM Arşivi, Amerikan Kültür'de bulunan American National Archives ve Boston'da Harvard Üniversitesi'ne bağlı Houghton Kütüphanesi'ndeki The American Board of Commissioners for Foreign Missions belgeleri arasından çalışmamızla ilgili olarak bir çok belge tespit edilmiştir.

Araştırma esnasında konuyla ilgili belgelerin tespiti aşamasında sadece Millî Eğitim Bakanlığı Arşivi'nde güçlük çekilmiştir. Burada konuyla ilgili belgelerin tespiti için katalog taraması yapmak amacıyla şahsen başvuruda bulunulmuştur. Ancak burada sadece araştırma yaptığımız konu değil, Cumhuriyet dönemi öncesi herhangi başka bir konuyla ilgili olarak da belge bulunmadığı gerekçesiyle olumlu cevap alınamamıştır. Çalışma konumuzun Amerikan Board'un 1852-1921 yılları arasında yürüttüğü faaliyetler olduğu göz önüne alındığında, bu mantıklı bir gerekçe olarak görülmüştür. Bunun haricinde belge tespiti aşamasında herhangi bir güçlükle karşılaşılmamıştır.

Konuyla ilgili belgelerin tespit aşaması tamamlandıktan sonra, bu belgelere ulaşma konusunda, bazı zorluklar ve imkânsızlıklar yaşanmıştır. Bu noktada en büyük sıkıntı, TBMM Arşivi'nde tespit edilen belgelerin temin edilmesi aşamasında çıkmıştır. Merzifon Anadolu Koleji öğretmen ve öğrencilerinin yargılama kayıtlarının bulunduğu İstiklâl Mahkemeleri dosyaları Arşiv kataloglarından tespit edilmiştir. Merzifon Anadolu

---

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz. Karasar, **a.g.e.**, s.183.

Koleji'nde öğretmen ya da öğrenci olan ve Amasya İstiklâl Mahkemesi kararıyla idama mahkum edilen ve asılanların isimleri, Amerikan Kültür'de bulunan American National Archives'in mikrofilmlerinden tespit edilmiş, buradaki isimler İstiklâl Mahkemeleri kataloglarındaki isimlerle karşılaştırılmış ve bu isimlerin karşılaştırılması suretiyle kataloglardaki dosya numaraları tespit edilmiştir. Dosyaların tespit edilmesinden sonra TBMM Arşivi'nde çalışma izni istemek için Erciyes Üniversitesi Rektörlüğü aracılığı ile 16.07.1999, 16.11.2000 ve 22.05.2001 tarihlerinde üç defa resmî başvuruda bulunulmuştur. Ancak bu başvurulara yazılı olarak bir cevap alınamaması üzerine şahsen yapılan görüşmelerde, TBMM Genel Sekreterliği tarafından sözlü olarak bu dosyalar üzerinde bir kısım mevcut siyasî şahıslarla ilgili olarak devam etmekte olan mahkemenin sonuçlanmamış olmasından dolayı, arşivde çalışma izni verilemeyeceği bildirilmiştir.

Konuyla ilgili belgelerin temini aşamasında yaşanan bir diğer imkânsızlık da, İstanbul Rıza Paşa Yokuşu'nda bulunan Near East Mission Archives'deki belgelerin temini sırasında yaşanmıştır. Frank Andrews Stone, konuyla ilgili araştırmasında Amerikan Board'un Türkiye'de yürüttüğü faaliyetlerle ilgili belgelerin, Board'un İstanbul Rıza Paşa Yokuşu'ndaki merkezinde olduğunu yazmaktadır[13]. Ayrıca Merzifon Anadolu Koleji ile ilgili bazı kaynakları da buradan temin ettiğini belirtmektedir[14]. Ston'un işaret ettiği bu belgelere ulaşmak için, SEV Vakfi yetkilileri ile görüşmelerde bulunulmuş ve Merkez'in aynı binada yer alan kütüphanesinde yapılan çalışmalarda okul ile ilgili herhangi bir belgeye ve dipnotta belirtilen eserlere rastlanmamıştır. Yapılan görüşmede, Amerikan Board Heyeti Genel Sekreteri Alan R. McCain, Amerikan Board'un Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yürüttüğü faaliyetler ile ilgili resmî belgelerin tamamının 1970'li yılların sonunda Boston'daki merkeze gönderildiğini ifade etmişlerdir. Bu kütüphaneden ancak Osmanlı ülkesinde görev yapmış Board misyonerlerinin hatıraları ve konuyla ilgili yazılmış eserler temin edilebilmiştir.

Tespit ettiğimiz halde ulaşamadığımız bir diğer önemli kaynak da *Samsun Ahali* gazetesinin 25 Eylül 1921 tarihli nüshası olmuştur. Araştırmada kullanılan belgelerden

---

13 Frank Andrews Stone, **Academies For Anatolia**, New York 1984, s.v. Şu anda aynı yerde bulunan bu merkezin ismi SEV(Sağlık Eğitim) Vakfı'dır.

14 Stone, **a.g.e.**, s.201-203. Bu kaynaklar şunlardır:
a)Anatolia College, Merzifoun, Basle-Zurich, Switzerland: Manissadjian and Company, 1906.
b)Report and Cataloque of Anatolia College and Girl's Boarding School, Marsovan-Turkey 1902.
c)WHİTE, E.George, **Agriculture and Industries in Turkey**, No imprint data, İstanbul-Turkey.

birinde[15], okulun kapatılması sırasında mahkum edilen öğretmen ve öğrencilerin listesinin ilk olarak *25 Eylül 1921* tarihli *Samsun Ahali* adlı Türk gazetesinde yayınlandığının ifade edilmesi üzerine, TBMM Kütüphanesi ve Millî Kütüphane'de yapılan incelemelerde, gazetenin başka tarihli nüshalarına ulaşılmasına rağmen, belirtilen tarihteki sayısı bulunamamıştır.

Konuyla ilgili belgelere ulaşma noktasında yine bir diğer sıkıntı da Amerikan Board'un Harvard Üniversitesi, Houghton Kütüphanesi'nde bulunan arşiv belgelerinden ve diğer çalışmalardan yararlanma konusunda yaşanmıştır. Tespit edilen belgelerin temini için bu kütüphanede altı aylık bir çalışma yapılması planlanmış ve konuyla ilgili olarak Harvard Üniversitesi yetkilileri ile yazışmalar yapılmıştır. Yetkililer çalışma yapma isteğinde herhangi bir zorluk çıkarmamışlardır. Sadece ABD vizesi almada zorluk çıktığı için bu çalışmayı gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. Bunun üzerine kütüphane yetkilileri ile konuyla ilgili belgelerin birer nüshasını alma yönünde yazışmalar yapılmış ve bazı belgelerin mikrofilmlerini temin etmek mümkün olmuştur.

Belgelerin temini aşamasında yaşanılan diğer bir zorluk da, Ankara Amerikan Kültür Kütüphanesi'nde bulunan American National Archives mikrofilmlerinden alınan bir belgede yaşanmıştır. Sayın Ali Tuzcu'dan, konuyla ilgili olarak daha önceden bu mikrofilmlerden temin ettiği bir belgenin bir nüshası alınmıştır. Belgenin mikrofilm numarasının ilk araştırmacı tarafından daha önceden alınmamasından dolayı bu numarayı tespit etmek için Amerikan Kültür'de bir süre araştırma yapılmış, yetkililer ile görüşülmüş, fakat mikrofilm numarası tespit edilememiştir. Belgedeki bilgilerin konumuz açısından çok önemli olmasından dolayı, bir nüshası özel kütüphanemde bulunan bu belgeden, üzerinde yazılı dosya numarasının (file number) dipnotta verilmesi suretiyle yararlanılmıştır.

Arşiv ve kütüphanelerde yapılan araştırmaların yanı sıra, misyonerlerin Merzifon'daki çalışmalarında mekân tuttukları yerleri görmek, binalarını incelemek, ulaşılabildiği takdirde faaliyetlerin durdurulması ardından geride bıraktıkları malzemeleri incelemek için Merzifon'a gidilmiş ve misyonerlerin geride bıraktıkları binalar yerinde görülmüş ve incelenmiştir. Şu anda Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Anadolu Lisesi'nin kurulduğu bu mevkideki misyoner binaları harap durumdadır. Geriye sadece konumuz açısından önemsiz Anadolu Koleji'nin kütüphanesine ait birkaç kitap kalmıştır. Bu kitaplar

---

[15] National Archives Microfilm Publications (N. A. M. P.), File No:867.4016/432.

önce Merzifon Halk Kütüphanesi'ne verilmiş, hemen tamamı İngilizce olan bu kitaplar Anadolu Lisesi'nin kurulmasından sonra ise buranın kütüphanesine verilmiştir. Lise yetkilileri, kitapların bu devir teslimler sırasında büyük bir kısmının kaybolduğunu, önemsiz olan birkaç kitap ve birbirinden kopuk bir kısım dergi sayılarının kendilerine teslim edildiğini ifade etmişlerdir.

Yaşanan bu zorluklara rağmen, temin edilen ve incelenen bu yazılı belge ve dokümanlardan araştırmamızla ilgili olanlar, kullanılan kaynaklardaki özgün yapı, içerik ve ifadenin aynen aktarılabilmesi için, doğrudan not alma yoluyla fişler halinde not edilmiştir.

4.2. Verilerin İşlenmesi, Çözümü ve Yorumlanması

Belgelerden ve dokümanlardan toplanan veriler, fişlendikten sonra bütün notlar birer birer okunup bahsettiği konu fişlerin boş bırakılan sol üst köşesine yazılmak suretiyle isimlendirilmiştir. Bu işlem tamamlandıktan sonra, fişler arasında konusuna göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Sınıflandırmada araştırmanın problemi ve amacına uygunluk, her sınıfın birbirinden bağımsız olması, konunun bütün yönlerini kapsaması ilkelerine önem verilmiştir. Daha sonra her konu grubu ayrı ayrı zarflara konmuş ve belgelerin tasnifi tamamlanmıştır.

Fişlerin tasnifi ve mantıkî bir silsile içinde sıralanmasıyla çalışmanın ana başlıkları ve ana başlıklar altında yer alacak olan alt başlıklar belirlenmiştir. Başlıklarda *ondalık sistem* izlenmiştir. Bu sistemde bölüm ve alt bölümlerde rakam kullanılmış ve (1., 1.1., 1.1.1.) gibi bir sıralamaya uyulmuştur.

Daha sonra bilgiler konu başlıklarına göre sırasıyla ele alınmış ve araştırmanın amaçları doğrultusunda veriler anlamlandırılmaya çalışılmış, fişlerdeki bilgiler yorumlayıcı yöntemle yorumlanarak araştırma problemine bir çözüm önerisi getirebilmek için bütünleştirilmiştir.

Çalışmamızın sağlam kaynaklara dayandırıldığını göstermek ve bilginin doğruluğunu araştırmak veya aynı konuda fazla bilgi almak isteyenlere yol göstermek amacıyla dipnot kullanılmasına önem verilmiştir. Dipnotlarda, sayfa altlarında her bölümde (1)'den başlayarak numaralandırma usulü benimsenmiştir. Dipnotlarda kitap, önce yazarın adı ve soyadı, koyu (bold) olarak eserin adı, basım yeri ve tarihi, son olarak da bilginin hangi sayfadan alındığı (s.) konulduktan sonra belirtilmiştir. Makalelerden

alınan bilgiler de aynı yöntemle verilmiştir. Ancak kitaplardan farklı olmak kaydıyla, makale adı *italik*, yayınlandığı derginin adı koyu (bold) harflerle yazılmıştır. Bir dipnotta birden fazla eserin kullanılması durumunda, eserlerin basım yılları ya da arşiv belgesi olup olmadıklarına dikkat edilmiştir. Böyle durumlarda arşiv belgelerine ve basım yılı eski olan eserlere öncelik verilmiştir.

Arşiv belgelerinin referans olarak gösterildiği dipnotlarda, bilgi alınan belgelerin arşivi, tasnifi ve numarası belirtilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan belgelerde arşiv ismi belirtildikten sonra tasnifleri koyu olarak belirtilmiş, belgelerin arşivden temin edilmesi sırasında gerekli olan tasnif numaraları yazılmıştır. ATASE'den alınan belgelerde yine tasnifleri koyu olarak belirtildikten sonra, belgeyi temin etme sırasında gerekli olan numaralar yazılmıştır. Mikrofilmlerden kullanılan belgelerden, American National Archives belgelerinin mikrofilm isimleri koyu yazılmış, daha sonra belgelerin üzerindeki numaralar verilmiştir. Daha önceden de belirtildiği üzere, aynı arşivden alınan, ancak mikrofilmleri tespit edilemeyen belgeler de, arşiv ismi ve belgelerin üzerindeki dosya numarası (file number) yazılarak belirtilmiştir. Amerikan Board'a ait belgelerde, belgelerin numaralarının tam olarak okunamamasından ve bazı belgelerin numaralarının eksik olmasından dolayı mikrofilm numaraları koyu olarak yazıldıktan sonra, bilgilerin yer aldığı mikrofilm karelerinin numaraları verilmiştir. Amerikan Board belgelerinin kullanımı sırasında bazı belgeler, yazılarının çok silik olmasından dolayı tam olarak okunamamıştır. Araştırmamızda ders programları, yer isimleri gibi çalışmamız açısından büyük önem taşıyan bilgilerin okunamayan kısımları yerine (.....) işareti konularak belirtilmiştir.

Yazım işlemi tamamlandıktan sonra araştırma metni okunup düzeltilmiş, ardından da araştırma sonucunda varılan sonuç ve değerlendirme kısmı kaleme alınmıştır.

5. SINIRLILIKLAR

Araştırma boyunca elde edilen bulgular konu, mekân ve zaman açısından şu sınırlılıklar içerisinde değerlendirilmiştir.

5.1. Konu Bakımından Araştırmanın Sınırlandırılması

Çalışmamız konu açısından iki türlü bir sınırlamaya tabi tutulmuştur. Bulardan birincisi, Osmanlı ülkesinde Katolikler başta olmak üzere, bir çok misyoner grubu faaliyet göstermesine rağmen, sadece Protestan misyonerlerin faaliyetleri incelenmiştir. İkinci

olarak da, yine Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren Protestan misyoner cemiyetlerinin, desteklendikleri ülkeler açısından gruplara ayrılmış olması, öncelikli olarak İngiliz daha sonra da Amerikan ve Alman vatandaşlarının denetiminde faaliyet göstermeye başlamasına rağmen, sadece Amerikalılar tarafından kurulmuş olan Amerikan Board Protestan faaliyetleri çalışmamızın konusu olarak seçilmiştir.

5.2. Mekân Bakımından Araştırmanın Sınırlandırılması

Amerikan Board, bütün dünya genelinde faaliyetlerde bulunmuştur. Osmanlı ülkesi de 19. Yüzyılın henüz ilk çeyreğinde bu cemiyetin faaliyet alanına dahil edilmiştir. Cemiyetin çalışmalara başladığı 1820 yılında Osmanlı ülkesinin yüzölçümü göz önüne alındığında, araştırmanın mekân açısından da bir sınırlamaya tabi tutulması gerekliliği ortaya çıkmış ve çalışma konusu Merzifon'da Amerikan Board misyonerlerinin faaliyetleri ve bu faaliyetlerin bir ürünü olarak eğitim çalışmalarına başlayan Merzifon Anadolu Koleji'nin bölgedeki etkileri olarak belirlenmiştir. Böyle olunca da araştırmamız, doğrudan Amerikan Board (ABCFM) Cemiyeti'nin Merzifon'daki çalışmaları ve Anadolu Koleji üzerine odaklanmıştır. Amerikan Board'un;

-Merzifon'da çalışmalara başlaması,

-Merzifon'daki çalışmalarda izledikleri metotlar,

-Amerikan Board'un Merzifon'daki eğitim çalışmaları,

-Merzifon Anadolu Koleji ve faaliyetleri,

-Amerikan Board ve Anadolu Koleji'nin bölgedeki etkileri araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları içerisinde yer almıştır.

5.3. Zaman Bakımından Araştırmanın Sınırlandırılması

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı da zaman bakımından, konu ve mekân sınırlamasının ardından kendiliğinden oluşmuştur. Çalışmamızda, Amerikan Board'un Merzifon'da bir misyoner istasyonu kurduğu tarih olan 1852 ve Merzifon Anadolu Koleji'nin eğitim çalışmalarının sona erdiği 1921 tarihleri arasını içine alan yaklaşık 70 yıllık bir dönem incelenmiştir. Bu yıllar arasında Merzifon'daki Amerikan Board misyonerlerinin faaliyetleri ve Merzifon Anadolu Koleji'nin çalışmaları, araştırmanın özünü teşkil etmiştir.

6. TANIMLAR

Çalışmanın mahiyetinin tam olarak anlaşılması için araştırmada kullanılan şu terimlerin tanımlanmasında yarar görülmüştür;

6.1. Misyon ve Misyoner

Misyoner kelimesi Latince *missio* kelimesinden alınmış olup, İngilizce ve Fransızca'da müşterek olarak *mission* ve *missionaire* şeklinde kullanılmaktadır[16]. Misyon, bir kimseye bir şey yapmak üzere verilen özel görev, yetki anlamına gelmektedir. Bir hükümetin bir kimseye verdiği dinî, diplomatik, bilimsel vb. geçici ve belirli görevlere *misyon*, bu görevler için görevlendirilmiş kimselere de *misyoner* denilmektedir[17].

Bazı araştırmacılar *misyon* kelimesini özel anlamıyla tanımlamışlardır. Bu manâda 16. yüzyıldan itibaren Hıristiyan inanışını vaaz etme ve ayinleri yönetme yetkisi verilmiş din adamlarının civar bölgelere gönderilmesine *misyon (mission)* ve gönderilen kimselere de *misyoner (Missionary)* denilmiştir[18].

Bazı araştırmacılar da kelimeyi genel anlamlarıyla kullanarak tanımlamışlardır. Bu manâda misyoner kelimesi, *dini bildiren Peygamberlerden sonra gelenlerin o dini, imân etmeyenlere neşri için çalışanları* anlatmak için kullanılmıştır. Bu tanıma uygun olarak da Dinler Tarihi dinleri, misyonerli ve misyonersiz dinler diye iki kısma ayırmıştır. Bütün insanları dinî öğretilerini kabul etmeye çağıran Budizm, Hıristiyanlık ve İslâmiyet misyonerli; dinî öğretileri sadece belli bir kabilenin tekelinde olan Zerdüştlük, Hinduizm ve Yahudilik ise misyonersiz dinler olarak ifade edilmiştir[19].

Bugünkü Hıristiyan misyonerler ilk misyoner olarak Havarileri kabul etmişlerdir[20]. Hz.İsa'nın *gidin ve yeryüzünde her yaratığa İncil'i vaz'edin! Siz bana*

---

[16]Şaban Kuzgun, *Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerliğinin Doğuşu*, **Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, No.1, Kayseri 1983, s. 59.

[17]*Misyon*, **Meydan Larousse Ansiklopesi**, C. 8, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Limited Şirketi Yayınları, İstanbul 1985, s. 842.

[18]Uygur Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika (19, Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan misyoner Okulları)**, Arba Yay., 2. Baskı, İstanbul 1991, s.14.

[19]Kuzgun, **a.g.m**, s.60.

[20] Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar (Yönetimleri Açısından)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1990, s.15-16. Bazı araştırmacılar da Hz. İsa'nın ve havarilerinin yapmış olduğu dini yayma çalışmalarının, teşkilât halinde yapılan organize bir faaliyet olmadığı, sadece tebliğ amacı taşıdığı düşüncesiyle bu dönemdeki çalışmalara misyoner faaliyetleri olarak bakmamak lazım geldiğini belirtmektedirler. Bkz. Kuzgun, **a.g.m.**, s.66.

Kudüs'te de, bütün Yahudiye'de ve Samaria'da yeryüzünün en son parçasına kadar, şahitler olacaksınız sözleri havariler arasında *gidin ve insanlar arasında Tanrının âlemşumûl hakimiyetini (imparatorluğunu) ve gerçeğini tesis edin*[21] şeklinde anlaşılmış ve hızlı bir çalışmayla yeni çıkmış ilâhi bir dini yaymada başarı sağlamışlardır. Ancak Hıristiyan misyonerlerinin çalışmaları asıl hızını 1500-1650 yılları arasında keşifler ve Avrupa ülkelerinin ekonomik ve politik nedenlerle dünyaya açılmalarıyla kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Hıristiyan misyonerlerin sürdürdükleri faaliyetleri iki ana grupta toplamak mümkündür; Katolik misyonerlerce yürütülen faaliyetler, Protestan misyonerlerce yürütülen faaliyetler. Bunlardan her yönden (dinî, siyasî, kültürel, sosyal, ekonomik vs....) en etkilisi 1820 yılından itibaren Osmanlı ülkesine akın etmeye başlayan, Amerikan Board Cemiyeti'ne bağlı Protestan misyonerlerinin yürüttükleri faaliyetler olmuştur.

Anadolu'da faaliyet göstermeye başlayan ilk misyoner grubu daha 1220 yılında İstanbul'a gelen Saint François tarikatına[22] mensup Franciscain rahiplerinden Katolik Capucinler (Fréres Mineurs) olmuştur[23]. Bugün sadece Conventueller[24] diye anılan bu rahipler İstanbul'a gelen en eski Katolik misyonerleri unvanını almışlardır. Bu misyonerlerin İstanbul'da geliş amaçları Bizans ve Roma kiliselerinin birleştirilmesine, yani Greklerin Katolikleşmesine yardım etmek olmasına rağmen, çalışmalar bununla sınırlı tutulmamış ve Conventual rahipleri öğretim işiyle de meşgul olmaya başlamışlardır. Bu çalışmaları, İstanbul'un fethinden önce olduğu gibi sonra da Latin kiliselerinin yanında bulunan okullarda kilise ruhanî dairesinde oturan Latin ailelerinin çocuklarını okutmaktan veya kilisede görev alacak çocukları kilise okullarında yetiştirmekten ibaret kalmıştır[25].

---

[21]Erol Kırşehirlioğlu, **Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri**, Bedir Yayınları, İstanbul 1963, s.18-19.

[22] Bu tarikatın başlangıcının Assisi'li Aziz Francesco'nun Porziuncolo Kiliseleri'ndeki bir ayin sarısında Tanrı'nın kendisine bütün dünya nimetlerini bırakarak yoksulluğu benimsemesini buyurduğu 24 Şubat 1209 tarihine dayandığı öne sürülmektedir. Bundan sonra 1210 yılının ilk aylarında Papa III. İnnocentus, Aziz Francesco ile onun ardından gidenlere yoksul bir hayat sürmek ve insanların günahlarını bağışlatmak amacıyla yakarma iznini vererek Fransisken tarikatının temellerini atmıştır. Tarikatın kurucusu olan Assisi'li Aziz Prancesco'ya göre tarikat üyelerinin hem birer dilenci, hem de vaiz olmaları, tam bire yoksulluk içinde yaşamaları ve manastırlara kapanmamaları gerekmektedir. **Meydan Larousse**, C.4, s.836-837.

[23]Polvan, **a.g.e.**, s.66.

[24] Conventuel Rahipleri: Bu rahipler *St. François* tarikatına mensupturlar. Önceleri bunlara *Fréres Mineurs* veya *Minorites*, sonraları aynı tarikat içinden yeni bir zümrenin çıkıp *Fréres Mineurs Observants* adıyla ayrı bir tarikat şubesi meydana getirmesi üzerine *Fréres Mineurs Conventuels* denilmiştir.

[25]Polvan, **a.g.e.**, s.69-70.

Osmanlı ülkesine giren ikinci grup Katolik misyoner grubu Dominikenler[26] olmuştur. Bir iddiaya göre bunların İstanbul'a gelişi 13. yüzyılın ilk yarısı içinde, başka bir iddiaya göre ise aynı yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. Osmanlı ülkesinde faaliyete başlayan diğer bir Katolik misyoner grubu da Cizvitlerdir[27]. 1583 Kasımı'nın sekizinci günü beş kişilik bir grup halinde gelen Cizvit misyonerleri 18 Kasım günü St. Benoit Manastır ve Kilisesi'ne[28] yerleştirilmişlerdir. Yerleşir yerleşmez de burada hemen bir okul açmışlardır. Cizvit tarikatı 1773 yılında Papa XIV. Clement tarafından lağvedilinceye kadar Cizvitler, Rumlar ve Ermeniler arasında 190 yıl İstanbul'da faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. İstanbul'a Cizvitlerden sonra gelen misyoner grubu Capucinler olmuştur. 1626 Temmuzunun yedisinde üç kişilik bir Capucin[29] misyoner grubu İstanbul'a gelmiş ve St. Georges Kilisesi'ne[30] yerleşir yerleşmez, kilisenin yanında bir de okul açmışlardır.

Fransa, Colbert Hükümeti (1664-1683) zamanında bu misyonerlerin eğitim faaliyetlerinden faydalanmak istemiş ve Osmanlı Devleti'ndeki Fransız Elçiliği'ne ve Konsolosluklarına tercüman yetiştirmek maksadıyla Krallık Ticaret Meclisi 18 Kasım 1669

---

26 Dominiken tarikatına mensup rahiplerdir. Bu tarikat 1215'de Aziz Dominicus tarafından kurulmuştur. Resmî adı *Vaızcı Papazlar*'dır. 1215'de Laterano Konsili'nin yeni tarikat kurulmasını yasaklaması üzerine Dominicus da *Aziz Augustinus* yasasını alarak üzerinde yaptığı bazı değişikliklerle bu yasayı kabul etmiştir. Yapılan bu değişiklikler nedeniyle tarikatın yasası da belirli bir demokratik nitelik kazanmıştır. Tarikat Papa III. Honorius tarafından 22 Aralık 1216 tarihinde resmen kabul edilmiştir. Aslında bu tarikat *Cathar* tarikatıyla mücadele etmek için kurulmuş bir dilenci tarikatıdır. **Meydan Larousse**, C.3, s.827.

27 Cizvit tarikatının ilk çekirdeğini İgnagio de Loyala'nın öncülüğü ile 15 Ağustos 1534 tarihinde Notre Dame de Montmarte Kilisesi'nde toplanarak, yoksulluk ve bekâret andı içen, Filistin'e gitmeye, gidilmezse Roma'da papanın hizmetine girmeye söz veren belli sayıda öğrenci topluluğu teşkil etmiştir. Yeni tarikatı III. Paulus 27 Eylül 1540 tarihli kararnamesi ile onaylamıştır. Sonradan aziz sayılan İgnogio 1541'de tarikatın ilk resmî lideri olmuştur. Cizvitler tarikata bağlı rahiplerdir. Yoksulluk, bekâret ve itaat vaatlerinden başka, papaya bağlılık andı içmeleri de gerekmektedir. **Meydan Larousse**, C.3, s.5.

28 St. Benoit kilisesi inşa masrafları Cenova Cumhuriyeti tarafından verilmek suretiyle Papa V. Urbain (1362-1370) zamanında yapılmıştır. İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından 1453 yılında fethedilmesinden sonra İstanbul ve Galata'da kalan Latin kiliselerinden bir tanesidir. Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra, aynı yıl içerisinde Galata Cenevizleri'ne mal ve can emniyeti, din ve ticaret serbestliği sağlayan *Galata Ahitnamesi*'ni vermiştir. Bu ahitname ile, İstanbul ve Galata'da Latinlere ait kiliseler kendilerine bırakılmış ve çan çalmamak şartıyla bu kiliselerde ayin yapmalarına izin verilmiştir. Ancak yeniden kilise yapmaları yasaklanmıştır. Fetihten sonra mevcut Latin kiliseleri şunlardır: St. Marie, St. Nicola, St. Benoit, St. George, St. Anne, St. Jean, St. Antoine, St. Sébastien. Bu sekiz kiliseden ilk ikisi İstanbul tarafındadır ve bu tarafta Latinliği temsil eden başka bir iz de yoktur. St. Nicole 1630'da, St. Marie 1634'te IV. Murat zamanında Latinlerden alınınca İstanbul tarafında latinlikten bir şey kalmamıştır. Bu durum Kırım Savaşı (1854-1855) zamanına kadar devam etmiştir. Polvan, **a.g.e.**, s.63, 79.
Galata'da bulunan diğer altı kiliseden St. Benoit ve St. Georges adlarıyla sanlarıyla bugün dahi eski yerlerinde mevcuttur. Geriye kalan dört kilise ise yanmış veya yıkılmıştır.

29 Fransisken tarikatının bir bölümüne mensup rahiplere verilen isimdir.

30 Galata'da Çınar sokağında bulunan St. Georges Kilisesi'nin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Bununla beraber bu kilisenin XIII. Yüzyıldan önce ve hatta daha eskiden kurulmuş olduğu sanılmaktadır. Bugün St. Georges Kilisesi ve Manastırı Avusturya Lazaristelerine aittir. Polvan, **a.g.e.**, s. 97. Ayrıca bkz. 24. dipnot.

tarihinde her üç yılda bir kere Fransa'dan Capucinler'in İstanbul ve İzmir'deki okullarına altı dil oğlanı gönderilmesine karar vermiştir. 1718'de alınan son kararla Capucinler'in İstanbul'daki okulunda on iki dil oğlanı bulundurulmuştur[31].

Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren ikinci grup misyonerler, Protestanlar[32] olmuşlardır. Daha 1646 yılında İngiltere Cumhuriyeti'nin ilân olunduğu yıl Londra'da Parlamento Hıristiyanlığın neşri için bir cemiyet teşkil etmiştir. 1698, 1792, 1805 tarihlerinde bu cemiyet yeni yeni çalışmalarla teşkilatını yaymıştır.

Osmanlı Devleti'nin siyasî durumundan kaynaklanan imkânlar ve Katolik misyonerlerin faaliyetlerindeki artışa engel olma isteği sonucu Protestan misyonerler Osmanlı ülkesindeki çalışmalarını 19. yüzyılın ilk yarısında hızlandırmışlardı. Yapılan çalışmalar ilk başta dinî ve mezhebî nitelikli gibi görülmekle birlikte, gerçekte İngiltere'nin Fransa ve Rusya'ya karşı Osmanlı ülkesinde kullanabileceği Protestan kitlenin meydana getirilmesi çalışması olarak değerlendirilmelidir. Daha sonra 19. yüzyılda İngiltere'nin çoğunlukla yürüttüğü Protestanlık faaliyetlerine Amerikan Protestan faaliyet grupları da katılmış ve ABD her sahada olduğu gibi, misyonerlik faaliyetlerine de geç başlamasına rağmen, kendi adına en fazla elle tutulur başarıyı elde eden ülke olmuştur.

6.2. Yabancı Okullar

Yabancı okullar konusunu misyonerlik faaliyetlerinden ayrı tutmak mümkün değildir. Yabancı okullar, misyonerliğin faaliyet sahalarından biri ve en önemlisidir. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıldan önce yabancı okul olarak sadece Katolik okulları çalışmalar yapmışlardır. Bunlar Papalık ve Fransa'nın desteğiyle açılmışlardır. 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra Latin Kiliseleri[33] her kilise yanında bulunan küçük mekteplerde, Latin çocuklarının tahsillerini himayelerine almışlardır. Bu mekteplerin sayısı ne çok, ne de hayırları bakımından büyük bir öneme sahip olmamıştır. 1583 yılında Papa, Pera Hıristiyanlarının arzusu ve Fransız sefirinin yaptığı aracılık üzerine Latin çocuklarının tahsili için Cizvitleri göndermiştir. 1586 yılında salgın hastalık nedeniyle kapanan bir

---

31 Ayrıntılı bilgi için bkz. Polvan, **a.g.e.**, s.60-125.

32 Protestan mezhebine bağlı kimselerdir. Kurucusu Martin Luther olan bu mezhep, insanlığın kurtuluşunu doğrudan doğruya ve sadece Tanrı'nın inayet ve rahmetine bağlı olduğunu savunmaktadır. Bir Hıristiyan'ın selamete kavuşması hiçbir zaman dine bağlılığının, yaptığı işlerin veya erdemlerinin sonucu olamaz. Günahkar insanın kendi gayretiyle selamete ulaşması söz konusu değildir. Selamet ve kurtuluş her zaman ve sadece Tanrı'nın hiçbir karşılık gözetmeden lütfettiği inayetle gerçekleşir. **Meydan Larousse**, C.10, s.345.

33 Latin usulünde ayin yapan kiliselerdir (Fransa, İspanya, Portekiz, İtalya).

mektebi Cizvitler 1609 yılında tekrar açmışlardır. 1625 yılında Capucinler tarafından yeni bir mektep daha açılmıştır[34].

İlk defa 1535 yılında Fransa'ya kapitülasyonlar ile verilen imtiyazlara bağlı olarak faaliyete başlayan bu okulların, devletin zayıflamasıyla diğer ülkelere de aynı imtiyazların verilmesi sayesinde sayısı ve çeşidi artmıştır. Bu okulların ve kültür kurumlarının amacı, azınlık Hıristiyan çocuklarını eğitmek ve onları hakim unsurlara karşı üstün hale getirmek olarak belirlenmiştir. Bu okulların açılmasının başka bir sebebi de, çökmekte olan Osmanlı Devleti'nde Rusya'nın hakim unsur olmasını önlemek amacıyla kendileri için bir kültür misyonu kurmaya aracı kurumlar oluşturmak olmuştur. Diğer bir amaç da hakim unsurların (Müslüman-Türk) çocuklarını millî değerlerinden koparmaktır[35]. Bu okullar içerisinde en yaygın ve en başarılı olan Amerikan okullarının gelişimi, Osmanlı Devleti'nde Protestan cemaatinin oluşumu ve gelişimi ile paralel olarak meydana gelişmiştir. Bu okulların gelişiminin Ortadoğu'da Amerika'nın ticarî ilişkisinin gelişmesiyle ilgisi olduğu kadar, misyonerler eliyle örgütlenmesi dolayısıyla ihmal edilemeyecek önemde dinî bir yönü de vardır[36]. Misyoner teşkilâtının en mühim ve kuvvetlisi olan Amerikan Board Cemiyeti, Osmanlı ülkesindeki faaliyetlerinin neredeyse tümünü Anadolu, Rumeli ve Suriye'ye yaymıştır.

Amerikan Protestan misyonerlerinin bu bölgelerdeki en etkili ve dikkate değer çalışma alanları, gelecekte ekonomik paylaşımın öncüsü ve tamamlayıcısı, kültürel faaliyetlerin merkezi olan eğitim kurumları (okullar) olmuştur. Misyonerlerin esas amacı etkin bir sosyal hizmet bütünü getirdikleri okullar vasıtasıyla Protestan kiliseleri ve çevresinde bir Protestan cemaati oluşturmaktır. Daha önceleri savaşlar ve siyasî mücadelelerle elde edilemeyen neticeye, bu defa tamamen silâhsız olarak, kültür asimilasyonu yoluyla varılmak istenmişlerdir. Batı, şimdi hiçbir zaman vazgeçmediği haçlı ruhu ile haçlı ordularının yerine, onların yapamadıklarını okullar aracılığı ile yapmak üzere bir misyoner ordusunu faaliyete geçirmiştir.

Bu misyonerlerin halkla kaynaşabilmesi ve onları kendi dinî anlayışlarına çağırabilmeleri, bu insanların hayatlarına hakim olabilmeleri ancak eğitim ve okullar

---

[34]Ergin, **a.g.e.**, C.V, s.769-770.

[35]Ersoy Taşdemirci, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar*, **Türk Yurdu**, C. 10, Kayseri 1990, s.48.

[36]Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s.112.

vasıtasıyla mümkün olabilirdi. Çünkü eğitim, hayata yön veren, onu şekillendiren önemli bir etkendi. Ferde ve cemiyete mesaj vermeye çalışan bir din ve fikir sistemi eğitimi ihmal edemezdi. Bunun içindir ki misyonerler de hedeflerine varabilmek için ilk aşamada okullara, yani eğitime el atmışlardır.

Dinî boyutun yanı sıra okulların açılmasının önemli bir sebebi de ekonomik çıkarlardır. ABD, kuruluşundan sonra hızlı bir şekilde sanayileşmeye, dolayısıyla Avrupa ile rekabete başlamıştır. Bu rekabet ise yeni pazar arama problemini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu dönemlerde, dünyadaki ekonomik rekabetin cereyan ettiği sahaların başında Akdeniz ve havzası gelmektedir. Bunun içindir ki Amerika Akdeniz ile ilgilenmeye başlamıştır. Hem Akdeniz ve çevresindeki, hem de Osmanlı Devleti'nin başka bölgelerindeki ekonomik faaliyetlerde aktif rol alabilmek için Osmanlı Devleti ile temasa geçmekte gecikmemiştir. Osmanlı-ABD ilişkileri sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel alanda da başlamıştır. Hatta Amerika, Osmanlı ülkesindeki çıkarlarının devamı için buradaki Müslüman olmayan unsurdan faydalanmak amacıyla harekete geçmiştir.

6.3. American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM, Amerikan Board)

Protestan misyonerlerin çalışmaları sonucu, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış ülkelere yönelik misyonerlik faaliyetlerini yürütmek için kurulan bir örgüttür. 1810 yılında Boston'da kurulan bu örgüt kısaca ABCFM ya da Amerikan Board olarak isimlendirilmiştir. Amerikan Board o zamanlar modern imkânlarla çalışan çok güçlü bir misyoner örgütüdür. Amacı yalnız Hıristiyanlığı yaymak değil, siyasî hakimiyet ve kültür emperyalizminin başarıya ulaşmasına yardımcı olmaktır. 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin yıkılışına doğru yaklaştığı bir asırdır ve bu yüzyıl boyunca Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya coğrafyadan silinecek bu devleti yağmalamak için çeşitli planlar peşinde koşarken, ABD de Ortadoğu'ya sızmayı deneyerek güçlü bir Ortadoğu Politikası oynamaya girişmiştir.

Amerika'nın bu niyetinin bir sonucu olarak, ABCFM baştan beri gözünü Kutsal Topraklara dikmiştir. Çünkü Hıristiyanlığın doğduğu bu topraklar sonsuza dek İslam'ın pençesinde kalamaz düşüncesi[37] beyinlerine kazınmıştır. Osmanlı ülkesinin bir kısmı

---

[37]William E. Strong, **The Story of the American Board**, Boston 1910, s.80.

Batılılar tarafından Yahudilerin ana vatanı olarak görülmüştür. Hıristiyanlık ve Müslümanlık üzerinde doğduğu bu topraklar uğruna yüzyıllarca dinî savaşlar vermiş ve Hıristiyanlar buraları Türklerin eline bırakmamak için kanlarını dökmüşlerdir. Buraların kurtarılması gerekli görüymüş, kurtarma faaliyetine bir noktadan başlanması istenmiştir. Bu amaçla Osmanlı ülkesinde yapılan ön çalışmalar neticesinde bu nokta belirlenmiştir. ABCFM'nin çalışmalarını özet halinde sunan ve 1880 yılında yayınlanan *Barlet Raporu'nda* şöyle denilmektedir: *Misyoner faaliyetleri açısından Türkiye, Asya'nın anahtarıdır.*[38] Bunun anlamı yapılacak çalışmaların merkezi bundan böyle Türkiye olacaktır. Raporda bahsedilen kilidi açmak için anahtar deliğe sokulmuş, Osmanlı ülkesinin açılmasına doğru giden ilk adım 1819 yılında atılmış ve örgüt aynı yıl Türkiye'yi programına almıştır[39]. 1819 yılı Kasımı'nda Pliny Fisk ve Levi Parsons Osmanlı ülkesine gönderilmişlerdir. Bu iki misyoner gönderilmeden önceki amaç, doğrudan ne Müslümanlara, ne de Doğu Kiliseleri'ne[40] yönelik çalışmalar yapmaktır. Tek amaç, Kutsal Topraklar'da ve Yahudiler arasında çalışmak olarak belirlenmiştir. İlk etapta iki misyoner de Kudüs'e yerleşerek Filistin'de çalışmaya başlaması kararlaştırılmıştır. Fakat onlar gönderilirken çalışma sahaları genişletilmiş ve sadece Yahudiler ve Kutsal Topraklar ile sınırlı tutulmamıştır. Çünkü Osmanlı ülkesi, çeşitli din ve ırka mensup bir çok halk yaşamakta olduğu oldukça geniş bir alandır[41]. Öyleyse bu alan derinlemesine araştırılmalıdır.

15 Ocak 1820 tarihinde geçici konak yerleri İzmir'e ayak basan Fiske ve Parsons'a Amerikan Board merkezinden iki önemli soruya cevap aramaları öğütlenmiştir. Birincisi Yahudiler, dinsizler, Müslümanlar, Hıristiyanlar, Filistin, Mısır, Suriye, İran, Ermenistan ve çalışma alanlarına giren diğer yerlerde yaşayan insanlar için ne yapılabileceği; İkincisi ise bu insanlar için yapılacak işlerde hangi metotlar kullanılması gerektiği[42]. Yani Amerikan Board'un Osmanlı ülkesi üzerinde başlattığı çalışmalar, bu ülkede yaşayan çeşitli din ve ırka mensup insan topluluklarını tanımaya çalışmakla başlatılmıştır.

---

[38]Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.29.

[39]Strong, **a.g.e.**, s.27.

[40] Doğu Kiliseleri şunlardır: Bizans ayin usulünü benimsemiş olan Rumlar, Melkitler ve İslavlar; Ermeni Kiliseleri; Süryanî Kiliseleri; Keldanî Kiliseleri; Marunî Kiliseleri; Kıptî Kiliseleri.

[41]Strong, **a.g.e.**, s.80-81; B. Paul Henze, *The Roots of Armenian Violence (How Far Back Do They Extend?)*, **International Terrorism and the Drug Connection Symposium**, Ankara 1984, s.187.

[42]Strong, **a.g.e.**, s. 80; Henze, **a.g.m.**, s.187.

6.4. Misyon (Bölge)

Amerikan Board'un örgütlenmesinde ve yürüttüğü çalışmalarda temel idarî bir birimdir. Çalışmalarda temel birim olarak, ülke değil misyon alınmıştır. Misyon, eğitim çalışması başta olmak üzere, tüm faaliyetlerle kapsanacak temel bölge olarak tanımlanmış ve ABCFM'nin tüzük, yönetmelik, kural ve teamülleri içinde kalmak koşuluyla özyönetim esasına dayalı bir örgütsel birim oluşturması sağlanmıştır. Misyonun bu tanımı çerçevesinde, bir ülkede birden fazla misyon kurulması ve bu misyonların her birinin örgütsel ve yönetsel bütünlük içinde doğrudan Boston'a (ABCFM'e) bağlı olmasına rağmen, her misyonun tüzüğünü, yönetmeliklerini ve toplantı iç tüzüğünü Amerikan Board'un kurallarına göre kendisi yapması anlayışı, Amerikan Board'un dış ülkelerde teşkilâtlanmasının esasını teşkil etmiştir[43].

6.5. İstasyon ve Uç-İstasyon

Amerikan Board'un misyonları, yönetsel alt birimler olarak istasyonlara, istasyonlar da uç-istasyonlara ayrılmıştır.

Bir misyonerin idaresi altında olan ve genellikle şehirlerde kurulan organizasyonlar, istasyon olarak tanımlanmıştır. İstasyonlarda yürütülen en önemli çalışmalar düzenli turlar tertip etmek olmuştur. Buralara bağlı uç-istasyonlar belirli aralıklarla misyonerler tarafından ziyaret edilerek buraların içinde bulunduğu güçlükleri çözmek, yürütülen faaliyetleri denetlemek amaçlanmıştır. İstasyonlarda görev yapan misyonerler, kilise cemaatinden okula, hastaneye kadar açtıkları kurumları titizlikle denetleme yetkisine sahiptir. Bunlara ilâve olarak, her istasyona hesaplarını kendisinin tutması, ihtiyaç duyduğu çalışacak elemanları kendisinin tayin etmesi yetkisi verilmiştir. Yapılan toplantıların kayıtlarını tutmak ve saklamak da yine istasyonlara ait bir görevdir.

Uç-istasyonlar, kasaba ve köylerde yerli Hıristiyan halktan birinin denetiminde idare edilen bir birimdir. Uç-istasyonların karar alma ve uygulama yetkisi yoktur. Sadece bağlı oldukları misyon bölgeleri ve Amerikan Board tarafından alınan kararlara uymak yükümlü tutulmuşlardır[44].

---

[43] Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.51.
[44] **a.g.e.**, s.53-54.

6.6. Self-Help (Kendine Yardım) Uygulaması

Öğrencilerin okul harçlarını ödemelerine kaynak teşkil eden, kendilerine güven kazanmalarını, günlük hayattaki problemleri çözmelerini sağlayan, marangozhane, mücellithane, ayakkabıcı, terzihane, deneme çiftliği gibi bölümlerden oluşan atölye çalışmalarının bütününe verilen isimdir.

7. KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Daha önceden ifade edildiği gibi, araştırmamızın konusu, Anadolu Koleji çerçevesinde Amerikan Protestan misyonerlerinin Merzifon'da yürüttükleri faaliyetlerdir. Doğrudan Amerikan Protestan misyonerlerinin çalışmalarını konu alan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Aslında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde genel olarak misyonerlik faaliyetleri ve bu faaliyetlerin bir ürünü olan yabancı okullar konusunda da yapılan çalışmalar, konunun taşıdığı önem açısından, oldukça yetersizdir.

Misyonerlerin çalışmalarıyla ilgili dikkate değer araştırmalar, İslâmî/Milliyetçi düşüncenin yürütülen faaliyetlere karşı tepkisini ortaya koymak için kaleme alınmış eserlerdir[45]. Bu eserlerden en dikkate değeri, 1963 yılında *Erol Kırşehirlioğlu* imzasıyla Bedir yayınevi tarafından yayınlanan, Erol Güngör'ün *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri* isimli eseridir[46]. Eserin her iki baskısının son kısmında konuyla ilgili bir dizi arşiv belgesi de verilmiştir. Eseri yazar 19 yaşında kaleme almış ve 25 yaşında iken de yayınlatmıştır. Bahsi geçen eser, misyonerlik faaliyetlerinin amaçlarının, metotlarının açık bir şekilde anlaşılmasını sağlaması ve ülkemizde yürüttükleri faaliyetlerin hangi sonuca doğru gittiğini göstermesi açısından kayda değer bir çalışmadır. Araştırmamızda bu eserden ilk baskısı esas alınarak yararlanılmıştır.

Genel manada misyonerlik konusunu işleyen çalışmaların bir kısmı da, özellikle 1970'li yılların sonu ve 1980'lerin başında yoğun bir şekilde Ermeni Terör örgütlerinin Türkiye aleyhinde başlattıkları çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır[47]. Bu terör

---

45 Semiha Ayverdi, **Misyonerlik Karşısında Türkiye**, İstanbul 1969; Nejdet Sevinç, **Ajan Okulları**, 2. Baskı, Oymak Yayınları, İstanbul 1975; Nahit Dinçer, **Yabancı Özel Okullar**, İstanbul 1978.

46 Aynı eser daha sonra yazarın kendi ismiyle Ötüken yayınları tarafından tekrar yayınlanmıştır. Erol Güngör, **Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri**, Ötüken Yay., İstanbul 1999.

47 Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul 1976; Bilâl Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880)**, Bilgi Yay., Ankara 1986; Necla Basgün, **Türk-Ermeni İlişkileri, Abdülhamid'in Cülusundan Zamanımıza Kadar**, Ankara 1970; A. Alper Gazigiray, **Ermeni Terörünün**

faaliyetlerine bağlı olarak, Osmanlı Devleti'nde Ermeni meselesinin doğuşu ve gelişimi, bu toplumun geçirdiği değişimin nedenleri ele alınmış, onlara yönelik çalışan misyonerlerin faaliyetlerine, Ermeni olaylarına zemin hazırlayan ve bu millet arasında bağımsızlık fikirlerinin tohumlarını eken etkenlere değinilmiştir.

Osmanlı ülkesinde misyonerlik faaliyetlerini inceleyen çalışmalar, misyonerlerin açtıkları okulları, buralarda izlenilen eğitim politikalarını ve eğitim yoluyla devlet aleyhinde yürütülen zararlı faaliyetleri vurgulamak düşüncesiyle kaleme alınmıştır[48]. Türk Eğitim Tarihi alanında kaleme alınan araştırmalar, eğitim tarihimizin tarihî gelişimini anlatırken yabancı okullar, dolayısıyla da misyonerlik konularına da değinmişlerdir. Bu araştırmaların bir kısmı da yabancı okulları azınlık okulları ile birlikte başlangıcından itibaren Lozan Barış Antlaşması'na kadar incelemişlerdir. Bu çalışmalar daha çok bu kurumların eğitim faaliyetlerinin arkasına gizlenen siyasî amaçları ortaya koymaya çalışmışlardır. Ayten Sezer'in *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*[49] adlı çalışması diğer araştırmalardan farklı olarak konuya Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri açısından yaklaşmıştır.

Misyonerlerin, Osmanlı ülkesinde yürüttüğü faaliyetleri ilmî ve genel yönden inceleyen en önemli eser, Nurettin Polvan'ın *Türkiye'de Yabancı Öğretim* adlı eseridir. Eserde Bizans'tan itibaren Latin ve Katolik okullarının Osmanlı Devleti bünyesinde yürüttükleri faaliyetlerin üzerinde kapsamlı bir şekilde durulmuştur. Aslında Polvan Osmanlı ülkesinde yürütülen bütün misyonerlik faaliyetlerini incelemek üzere kaleme aldığı bu araştırmasını *birinci cilt* olarak teşkil etmiş, izleyen diğer ciltlerde de Protestan misyonerlerin çalışmalarını incelemeyi amaçlamıştır. Ancak araştırmanın ikinci cildi yayınlanmamıştır.

Kaynakları, İstanbul 1982; Sadi Koçaş, **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Ankara 1967.

48 Osman Ergin, **a.g. e.**; Yahya Akyüz, **a.g.e.**; İlhan Tekeli-Selim İlkin, **a.g.e.**; Nevzat Ayaz, **a.g.e.**; Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, M.E.B. Yay., İstanbul 1992; Kenan Okan, **Türkiye'de Yabancı Okullar Üzerine Bir İnceleme**, M.E.B. Planlama Araştırma ve Koordinasyon Dairesi İncelemeleri Serisi, No. 5, Ankara 1971; Vahapoğlu, **a.g.e.**; Nejmettin Tozlu, **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar**, Akçay Yayınları, No. 76, Ankara 1991; İlknur Polat Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara 1993; Halit Ertuğrul, **Azınlık ve Yabancı Okulları (Türk Toplumuna Etkisi)**, Nesil Yay., İstanbul 1998.

49 Ayten Sezer, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, T. T. K. Yay., Ankara 1999.

Bu çalışmalar arasında kitapların yanında kayda değer makaleler de kaleme alınmıştır[50]. Bu makalelerin de amacı yabancı okulların devlet aleyhine yürüttükleri politikalı vurgulamak olmuştur.

Doğrudan Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı ülkesinde yürüttükleri faaliyetleri konu alan araştırmalar da kaleme alınmıştır. Bunlardan en önemlisi, Uygur Kocabaşoğlu tarafından orijinal belgelerden yararlanılarak kaleme alınan *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika (19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları)* adlı çalışmalarda konuyla ilgili oldukça geniş bilgi bulmak mümkündür. Amerikan Board misyonerlerinin çalışmalarıyla da doğrudan ilgili olarak Uğurol Barlas'ın[51] ***Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları*** isimli çalışması da Amerikan Board misyonerleri tarafından Gaziantep'te yürütülen çalışmalar hakkında oldukça geniş bilgiler vermektedir.

Ayrıca sadece Amerikan Board misyonerlerinin faaliyetlerini inceleyen yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları da yapılmıştır. Esra Danacıoğlu tarafından Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1987 yılında yapılan *Anadolu'da Amerikan Misyoner Faaliyetleri (1820-1914)* isimli yüksek lisans tez çalışmasında Amerikan Protestan misyoner faaliyetleri, ileri düzeydeki çalışmalara bir giriş mahiyetinde ele alınmıştır.

Erdal Açıkses'in Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü bünyesinde 1991 yılında yaptığı *Tanzimat Sonrası Harput (Mamuratü'l-Aziz)'ta Amerikan Misyoner Faaliyetleri* isimli doktora tez çalışması, Osmanlı ülkesi içerisinde Amerikan Board tarafından yürütülen çalışmaları ilk defa zaman ve mekân açısından sınırlayarak ele alması açısından önemlidir. Bu tarz bir başka çalışma da Hasan Özsoy tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak yapılan ve Talas Belediyesi tarafından 1996 yılında basılan *Kayseri'de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji* adlı doktora tez çalışmasıdır. Ancak her iki çalışmada da konuyla doğrudan ilgili olan Amerikan Board'un arşiv belgelerine ulaşılamamıştır. Ancak konuya getirdikleri bakış açısıyla her iki çalışma da orijinaldir.

---

50 Yahya Akyüz, **a.g.m.**; Atilla Çetin, **Zühdü Paşa Raporu**; Atilla Çetin, **Yabancı Okullar**; İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler*, **Amme İdaresi Dergisi**, C.4, S.3, Ankara 1982, s.87-96; Ersoy Taşdemirci, **a.g.m.**.

51 Uğurol Barlas, **Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları**, Gaziantep Kültür Derneği Yay., Özer Matbaası, Karabük 1971.

Misyonerlik çalışmaları ve Amerikan Protestan misyonerleri hakkında yerli çalışmaların sayısının az olmasına karşılık, bu konuda kaleme alınan yabancı araştırmaların sayısı bir hayli fazladır. Ulaşabildiklerimizin kaynak olarak kullanıldığı bu çalışmaların hepsi üzerinde tek tek durulmayacak, doğrudan Amerikan Board misyonerlerinin çalışmalarını inceleyen iki tanesi hakkında bilgi vermek yeterli olacaktır. Bunlardan birincisi Joseph Grabil tarafından kaleme alınan *Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy, 1810-1927*[52] isimli çalışma, diğeri de Frank Andrew Stone'un *Academies for Anatolia 1830-1980*[53] isimli araştırmasıdır.

Konu hakkında kütüphane taraması yaparken, *Amerikan Kongre Kütüphanesi*'nde Anadolu Koleji ilgili olarak yazılmış iki tetkik esere rastlanmıştır. Eserlerin kütüphanedeki tasnif numaraları, yazarı ve isimleri tespit edilmesine rağmen kitapları temin etmek mümkün olmamıştır. Birinci kitap: Carl C. Compton, **The Morning Cometh: 45 Years With Anatolia College**, New Rochelle, New York 1986 (Kütüphane Tasnif No:LF3245.T55C67 1986); İkinci kitap: Everett W. Stephens, **Survival Against All Odds: The First 100 Years of Anadolia College**, Caratzas Pub. Co., New York 1986 (Kütüphane Tasnif No:LF3245.T55S74 1986).

Kitapların konusuyla ilgili ayrıntılar incelendiğinde birinci kitabın Anadolu Koleji'nin 20. yüzyıldaki tarihini içerdiği, giriş kısmında da Anadolu'daki çalışmalarına değinildiği görüşmüştür. İkinci kitap ise Anadolu Koleji'nin Merzifon'da eğitime başladığı tarihten itibaren yüz yıllık tarihi (1986 yılına kadar) incelemiştir. Üzerinde durulan bu eserlerin haricinde konuya, pek derinlemesine olmasa da, değinen pek çok sayıda yerli ve yabancı araştırmadan bahsetmek mümkündür.

---

52 University of Minnesota, 1971.

53 Stone, **a.g.e.**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİNİN MERZİFON'A YERLEŞMELERİ VE MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NİN KURULMASINI SAĞLAYAN GELİŞMELER

1.1. AMERİKAN BORD MİSYONERLERİNİN MERZİFON'A YERLEŞMELERİ

Merzifon, Amerikan Board misyonerlerinin çalışma sahasına alındığı dönemde, Osmanlı Devleti'nin idarî teşkilâtlanmasında, Sivas vilâyetine bağlı, kendisine 32 km. mesafede bulunan, Amasya Sancağı'nın bir kazası durumundadır[1]. Amasya'ya 8 saatlik mesafede bulunan Merzifon kazasına ise yedi nahiye bağlıdır. 1308 (1892/1893) tarihli Sivas Vilâyet Salnamesi Merzifon'un merkezinde 3734 hane, altı han, on hamam, 824 cami ve mescid, beş medrese ve bir mekteb-i rüşdînin mevcut olduğunu işaret etmektedir[2]. Bu rakamlar Merzifon'un 19. yüzyılda büyük bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

Şehir, Taşan Dağı'nın eteklerinde yerleşiktir. Bulunduğu coğrafî konum itibariyle, Samsun ve havalisini (Karadeniz kıyılarını), Anadolu'nun iç bölgelerine Sivas, Kayseri, Yozgat gibi büyük yerleşim yerlerine bağlamaktadır. Evliya Çelebi ünlü *Seyahatname*'sinde *..Merzifon'dan üç menzilde canib-i şimale kal'a-i Samsun'a varılır. Merzifon'un iskelesidir. Bazıları Sinop iskelesine giderler, amma Samsun Merzifon'a*

---

[1] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.), **Hususî İradeler**, Belge No:92/24 L.1314; **Yıldız Arşivi Hususî Maruzat Evrakı (Y. A. Hus.)**, Belge No:370/59.

[2] **Salname-i Vilâyet-i Sivas 1308**, s.213.

karibdir[3] ifadesiyle Merzifon'un Karadeniz bölgesindeki coğrafî konumunun bu önemini eserinde vurgulamıştır. Amerikan Board misyonerleri burada yürüttükleri çalışmalar için Merzifon'un coğrafî konumunu daha başka açılardan değerlendirerek çalışmalarına başlamışlardır. Onlar için Merzifon, Ermenistan'ın başkenti Erzurum ile Osmanlı Devleti'nin başkenti arasında orta noktada yer alan bir yerleşim merkezidir[4].

Merzifon'un kimin tarafından, ne zaman kurulduğuna dair sağlıklı bir bilgi mevcut değildir. Ancak milattan 200 ya da 300 yıl önce Pont Hükümdarlığı devrinde kurulduğu tahmin edilmektedir. Uzun süre bu hükümdarlığın egemenliği altında kalan şehir, daha sonra Roma İmparatorluğu'na geçmiştir. Bu İmparatorluğun Doğu (Bizans) ve Batı Roma İmparatorluğu diye ikiye bölünmesinden sonra da Doğu Roma sınırları içerisinde kalmıştır. Şehrin idaresinin Türklere geçmesi ise, 1071 yılında Danişment Emiri İltekin Gazi tarafından fethedilmesiyle gerçekleşmiştir[5].

Oldukça eski bir yerleşim merkezi olan şehrin isminin kökeni hakkında da bazı belirsizlikler vardır. Tarihî süreç içerisinde *Mazefon, Merzipont, Merzihun, Merziban, Marsıvan* ve *Merzifon* gibi bir çok farklı şekillerde telaffuz edilmiş[6] olan kelime, şehrin Pont Hükümdarlığı zamanında kurulduğu tahminlerinden ortaya çıkarak Farsça'da *merz* kelimesinin *sınır, yerleşme mahalli* anlamına geldiği, *fon* kelimesinin de *pon* ibaresinin Arapçalaşmış şekli olduğu şeklinde açıklanmaktadır[7]. Doğu ülkeleri ve tarihine vakıf olan Mordtman adlı Alman bilgin ve sefiri de, Merzifon'un iki bin yıllık bir kasaba ve eski çağlardaki adının da *Prazemon* olduğunu ifade etmektedir[8]. Merzifon'un Osmanlı Devleti sınırları içerisine katılması ise Yıldırım Bayezid zamanında gerçekleşmiştir.

Merzifon'un Osmanlı Devleti zamanındaki nüfus istatistiklerine bakıldığında, nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiği görülmektedir. 1831 yılında II. Mahmut zamanında yapılan nüfus sayımına göre, Merzifon'da 4.928 Müslüman nüfusuna

---

[3] Evliya Çelebi b. Derviş Mehmet Zillî, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 2. Kitap, Haz. Zekeriya Kursun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.207.

[4] Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (P. A. B. C. F. M.), Unit 5, Item: (ABC 16.9.3), **Reel 589**, No:365.

[5] Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C.I, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1986, s.323-325; A. Aziz Taşan, **Dün'den-Bugün'e Merzifon**, Merzifonlular Derneği Yayını, İstanbul 1979, s. 20.

[6] Taşan, **a.g.e.**, s.20.

[7] Pon Hükümdarlığı, eski İran Devleti'nin bir koludur. Bkz. Hüsameddin, **a.g.e.**, s.323-324.

[8] Taşan, **a.g.e.**, s.13.

karşılık, 2.178 gayr-i Müslim nüfusu bulunmaktadır[9]. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere nüfusun yaklaşık %69'unu Müslümanlar ve %31'ini Müslüman olmayanlar teşkil etmiştir. 1881-1893 yılları arasındaki rakamlara bakıldığında, Merzifon'un Müslüman nüfusu 9.171'i kadın, 9.616'sı erkek olmak üzere toplam 18.787'dir. Aynı dönem içerisinde şehirde 74'ü kadın, 89'u erkek 163 Rum; 2.528'i kadın, 2.789'u erkek 5.317 Ermeni; 140'ı kadın, 139'u erkek 279 Katolik; 258'i kadın, 301'i erkek 559 Protestan bulunmaktadır. Bu dönemde Merzifon'un toplam nüfusu 12.171'i kadın, 12.934'ü erkek olmak üzere 25.105'tir[10].

Başka bir kaynak da 1892 yılında kendisine bağlı yerleşim yerleri ile birlikte[11] Merzifon'un nüfusunu 31.020 olarak vermiştir. Bunlardan 16.000'i Sünnî Müslüman, 8.000'i Şii Müslüman, 5.000'i Gregoryan Ermeni, 700'ü Protestan Ermeni, 120'si Katolik Ermeni, 1.200'ü Rum olarak göstermiştir. Bu nüfusun 20.000'i şehrin merkez nüfusunu teşkil etmiştir. Bunlardan 12.000'i Sünnî Müslüman, 1.380'i Şii Müslüman, 5.000'i Gregoryan Ermeni, 700'ü Protestan Ermeni, 120'si Katolik Ermeni, 800'ü Ortodoks Rum olarak ifade edilmiştir[12].

1321 (1905/1906) yılına ait Sivas Vilâyet Salnamesi'nde ise Merzifon'un nüfusu şöyle verilmiştir: Merzifon'un toplam nüfusu 31.270'tir. Bu miktarın 15.865'ini erkekler, 15.405'ini ise kadınlar teşkil etmiştir. Toplam nüfusun 11.826'sı erkek ve 11.649'u kadın olmak üzere toplam 23.425'isini Müslümanlar oluşturmuştur. Bu nüfus içerisinde Ermeniler 2961 erkek ve 2804 kadın ile ikinci sırayı alırken, Rumlar 256 erkek ve 208 kadın nüfus ile bunları izlemiştir. Nüfusun geri kalanını ise 342 erkek ve 407 kadın nüfus ile Protestanlar, 147 erkek ve 154 kadın ile Katolikler, 333 erkek ve 284 kadın nüfus ile Müslüman olmayan diğerleri teşkil etmiştir[13].

1325 (1909/1910) tarihli Sivas Vilâyet Salnamesi'nde ise Merzifon'un nüfusu toplam 34.340 olarak verilmiştir. Bu nüfusun 17.799'unu erkekler, 16.541'ini kadınlar teşkil etmiştir. Bu miktar içerisinde 12.680'i erkek, 11.769'u kadın olmak üzere toplam

---

9 Kemal H. Karpat, **Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics**, The University of Wisconsin Press, Medison 1985, s.113.

10 Kadınların nüfusu ilk defa olarak 1881/1882-1893 sayımında dikkate alınmıştır. Karpat, **a.g.e.**, s.136, 151.

11 Bu dönemde Merzifon kazasına 4 nahiye ve 165 köy bağlıdır. Vital Cuinet, **Turquie d'Asie Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chawue Province de l'Asie-Mineure**, Paris 1892, s.614.

12 Cuinet, **a.g.e.**, s.618, 758-759.

13 **Salname-i Vilâyet-i Sivas 1321**, s.238-239.

24.449 ile Müslümanlar çoğunluğu oluşturmuştur. Müslümanların ardından 3717 erkek, 3400 kadın ile Ermeniler ikinci sırayı almış, 409 erkek, 422 kadın ile Rumlar onları izlemiştir. Geriye kalan miktarın ise 188 erkek, 190 kadın ile toplam 378'ini Katolikler; 461 erkek ve 440 kadın ile toplam 901'ini Protestanlar; 344 erkek ve 320 kadın ile toplam 364'ünü diğer Müslüman olmayanlar teşkil etmiştir[14].

1914 yılına gelindiğinde de Merzifon'un nüfusu; 25.370 Müslüman, 1.067 Rum, 8.160 Ermeni, 406 Katolik Ermeni, 1.160 Protestan, 3 Süryani, 707 çingene toplam 36.873[15] olarak verilmektedir.

Hangi dönemde olursa olsun Merzifon'un nüfus istatistikleri incelendiğinde daima çoğunluğu Müslümanlar teşkil etmiş, hiçbir dönemde herhangi azınlık bir cemaat, nüfus bakımından baskın hale gelememiştir. Ancak Amerikan Board misyonerleri, yürüttükleri faaliyetleri ve verdikleri hizmetleri nüfus bakımından azınlık durumunda olan bu cemaatler arasında devam ettirmişler, verdikleri hizmetlerden de bu cemaatleri yararlandırmışlardır.

1.1.1. İlk Amerikan Misyonerlerinin Merzifon'a Gelişleri

Amerikan Board misyonerleri tarafından İstanbul'un doğusunda Merzifon'un bulunduğu Karadeniz bölgesinde ilk girdikleri ve yerleştikleri yer Trabzon olmuştur. Thomas P. Johnson, ilk Amerikan misyoneri olarak 1835 yılında burada ikamet etmeye başlamıştır[16]. Ancak Amerikan Board misyonerleri, yukarıda kısaca tarihi ve bu misyonerlerin Anadolu'da yoğun bir şekilde faaliyette bulunduğu yıllara ait bazı nüfus istatistikleri verilen Merzifon'da ilk istasyonlarını 1852 yılında kurmuşlardır[17].

Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'a ilk ayak basmaları 1830 tarihinde gerçekleşmiştir. Amerikan Board yetkilileri, 1830 yılında Anadolu'da iyi bir araştırma yapmak için Eli Smith ve Harrison Gray Otis Dwight adlı iki misyoneri görevlendirmiştir. Bu iki misyoner yapılan tavsiyeler üzerine araştırma gezilerine, Anadolu'nun iklim yapısını göz önünde bulundurarak yaz aylarına doğru İzmir'den 26 Mayıs 1830 tarihinde

---

14 **Salname-i Vilâyet-i Sivas 1325**, s.206-207.

15 Karpat, **a.g.e.**, s.179.

16 James L. Barton, **Daybreak In Turkey**, Boston 1908, s.127; Strong, **a.g.e.**, s.93; Curtis, **a.g.e.**, s.33.

17 P. A. B. C. F. M., **Reel 617**, No: 17; **Reel 596**, No:377; William Eleroy Curtis, **Around the Black Sea**, Hodder and Stoughton, George H. Doran Company, New York 1911, s.16; Joseph L. Grabill, **Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy 1810-1927**, Minneapolis 1971, s.15.

başlamışlardır. Bu iki gezgin misyonerin ifadesiyle, gezilerinin amacı, *kendi ülkelerinde Ermenilerin durumunu tahkik etmek*[18] şeklinde açıklanmıştır. Rev. Smith gezileri güzergahında devam ederken 29 Mayıs günü Merzifon ovasina geldiklerini, Anadolu'nun eski taksimatının sınırlarını tam bilmediklerini, ancak Paphlagonya'yı terk edip Galatia sınırından geçip Pontus'a girdiklerini, on iki saatlik bir yolculuk ve çok az uykuyla geçen bir geceden sonra da Merzifon'a sabırları tükenmiş bir halde ulaştıklarını yazmıştır. Şehir hakkında kısa da olsa bir bilgi veren Smith, bir şehirden ziyade kasaba görüntüsünde olan Merzifon'un antik Phazemon şehri olduğunu, edindiği bilgilere göre kasabada 5000 hanenin mevcut olduğunu, bu hanelerden 1000 kadarının Ermenilere geri kalanın da Türklere ait olduğunu ifade etmiştir[19].

Bu iki seyyahın, Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı ülkesine ilk ayak bastıkları 1820 tarihi göz önüne alındığında, Merzifon'a oldukça erken yaptıkları bu ziyarete rağmen, yoğun ve kalıcı çalışmalar ancak 1850'li yılların başında başlamıştır.

Merzifon'da misyoner çalışmalarının başlaması diğer merkezlere göre biraz farklı bir şekilde cereyan etmiştir. 1833 yılında Merzifon'dan bir şahıs Beyrut'a gitmiştir. Buradan içeriğinin ne olduğunu bilmediği birkaç dinî risale ve kitap almış ve bunların hepsini okumuştur. Beyrut'a yaptığı bu ziyaretten birkaç yıl sonra, yaptığı başka bir yolculuk esnasında bir Amerikan Board misyoneri ile karşılaşmıştır. Misyoner ile sohbeti sırasında onun öğretisi ile okudukları arasındaki benzerliği fark etmiş ve bunun üzerine dinî ibadetlerini misyonerinki gibi yapmaya başlamıştır. 1851 yılında başka bir Amerikan Board misyoneri olan Mr. Powers da Merzifon'u ziyaret ettiği sırada bu şahıs ile karşılaşmıştır. 8 Nisan 1851 yılındaki bu karşılaşmayı Mr. Powers; Merzifon'da Protestan olarak bilinen iki şahıs ile karşılaştığını, bunlardan birinin daha önceden hiç misyoner görmediğini, hatta Protestan din adamları tarafından verilen vaaz dahi duymadığını, bu eksikliği gidermek için buraya birilerinin gönderilmesi gerektiğini[20] vurgulayarak anlatmıştır. Tek bir kişi de olsa Amerikan Board misyonerlerinin Merzifonlular ile ilk teması bu şekilde gerçekleşmiştir.

---

18 Eli Smith, **Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H. G. O. Dwight in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor and into Georgia and Persia with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas**, Vol.I, Published by Crookes and Brewster, New York 1833, s.43-44.

19 Smith, **a.g.e.**, s.89-90.

20 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:66.

Mr. Powers bu ziyareti esnasında Merzifon'da misyonerlik çalışmalarına başlamıştır. Ancak kısa bir zaman sonra, yürüttüğü faaliyetlerden dolayı Osmanlı hükümetince tutuklanmasına rağmen, düşünce ve çalışma sisteminde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Tam aksine salıverilmesinden hemen sonra Merzifon'da misyoner yerleşimi için ayrıntılı araştırma ve çalışmaları daha hızlı bir şekilde harekete geçirmiştir[21].

1.1.1.1. Merzifon'da Misyoner İstasyonunun Kuruluşu

Mr. Powers'in yaptığı araştırmalar neticesinde iki misyoner, Mr.Sutphen ve Mr. Bliss, Merzifon'da yürütülecek çalışmalar için buraya gönderilmişler ve 1852 yılında Merzifon'da bir misyoner istasyonu kurmuşlardır. Buradaki çalışmaların sürekli ve kalıcı bir hale getirilmesi için gönderilen bu misyonerlerden Sutphen, 1852 yılında[22] hayatını kaybetmiştir[23]. Bu olay Merzifon'da başlatılan misyoner çalişmaları için olumsuz olmuştur. Ancak Mr. Bliss çalışmalarına devam etmiştir. Fakat o da Merzifon'a geldiğinin daha ilk günlerinde misyoner çalışmaları haricinde kafasını meşgul edecek başka sorunlarla uğraşmaya başlamıştır.

Mr. Bliss Merzifon'a geldiğinde, kasaba sakinlerinden Surepoğlu Estepan'ın evini üç buçuk yıllığına kontratlı olarak kiralamış ve parasını peşinen ödeyerek ailesiyle birlikte buraya yerleşmiştir. Ancak yine Merzifon ahalisinden Danyeloğlu Ohannes, Mr. Bliss'in kiraladığı bu evde hissesi olduğunu iddia ederek, herhangi bir mahkeme kararı olmadan şehir müftüsünün izniyle, burada halihazırda ikamet eden Mr. Bliss'in iznini almadan evin bazı odalarını tahta perdelerle ikiye bölmüştür. Böylece Mr. Bliss, kira parasını dahi peşin verdiği evin bir kısmını kullanamaz hale gelmiştir[24]. Bu gelişmeler üzerine Mr. Bliss olaydan kendi hükümetini haberdar etmiştir. Amerikan hükümeti, İstanbul'daki Sefareti aracılığıyla 18 Nisan 1852 tarihinde olayla ilgili olarak, Osmanlı hükümetine şikayetlerini bildirmiş ve Danyeloğlu Ohannes'in haksız olarak yaptırmış olduğu tahta perdenin kaldırılması, bu olay hakkındaki dava sonuçlanıncaya değin, Mr. Bliss'in kiralamış olduğu

---

21 Strong, **a.g.e.**, s.198.

22 Enderun Kitabevi'nin sahibi ve aslen Merzifonlu olan Sayın İsmail Özdoğan ile 1999 yılında yaptığım bir görüşme esnasında bana, kendisinin Merzifon'da bir mezar taşı bulduğunu, taşın alt köşesinden kırık olduğunu, üzerinde de ... *a Native of Sweden, New York, U.S.A., Who death at Marsovan October 9th 1852 Aged 27 years...* yazdığını anlatmış ve bu taşın şu anda Merzifon Belediyesi Taş ve Mermer Atölyesi'nde bulunduğunu ifade etmiştir. Mr. Sutphen'in ölüm tarihi ve Amerikalı olması hasebiyle bu taşın onun mezar taşı olması muhtemeldir.

23 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:554.

24 B. O. A., **Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi (HR.MKT.)**, Belge No:47/78.

evinde rencide edilmeden oturması gerektiğini belirten bir mektup yazmıştır. Bab-ı Ali, Amerikan sefaretinin isteği doğrultusundaki emrini Amasya Mutasarrıfına bildirmiştir. Ancak bundan bir sonuç alınamaması üzerine, Amerikan hükümeti Merzifon kazasında bulunan Amerikan vatandaşlarının resmî işleriyle ilgilenmek için şimdiye kadar bir memur atanmadığını belirterek, iki devlet arasında devam eden barış ve dostluğa binaen Mr. Bliss'in davasıyla ilgilenmek için Mösyö Fulo isimli bir Amerikan vatandaşını tayin etmiştir[25].

Bütün bu gelişmelere rağmen Mr. Bliss'in davası 1853 yılına kadar bir çözüme ulaşamamıştır. Bu yıl içerisinde Surepoğlu Estepan ve Danyeloğlu Ohannes'in arasındaki davanın sonuçlanmasıyla[26] beraber Bliss'in de davası bir neticeye bağlanmıştır. Ohannes'in ev üzerinde hakkı olduğu için, Mr. Bliss'e evin iki hissesi için Estepan ile, bir hissesi için de Ohannes ile kira kontratı yapması gerekliliği belirtilmiş ve Amasya Mutasarrıflığı'na da uygulamanın bu yönde yapılması için emir verilmiştir[27].

Bu kargaşa içinde Merzifon'daki misyonerlik faaliyetlerini sürdüren Mr. Bliss, Amerikan Board kararıyla 1856 yılında İstanbul'a nakledilmiştir. Bu gelişme ile birlikte Merzifon istasyonu için kısa sürecek yeni bir dönem başlamıştır. Bu tarihten sonra Amerikan Board Merzifon'da sürekli olarak görev yapacak bir misyoner bulunduramamış ve buradaki çalışmalar bir süreliğine Anadolu'daki diğer istasyonların denetimi altına bırakılmıştır. Ancak bu yolla bölgede yürütülen çalışmalar oldukça yetersiz kalmış ve Amerikan Board, Merzifon'da yerleşik olarak görev yapacak bir misyoner ihtiyacını oldukça şiddetli bir şekilde hissetmeye başlamıştır[28].

1.1.1.2. Amerikan Board'un Teşkilâtlanması İçinde Merzifon İstasyonu ve Dış-İstasyonlarının Gelişimi

1860 yılı Merzifon istasyonu için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Aslında bu yıl sadece Merzifon için değil, Amerikan Board'un Osmanlı ülkesinde yürüttüğü çalışmalar için de bir dönüm noktasıdır. Osmanlı ülkesindeki çalışmalarını, 1820 yılında

---

25 B.O.A., **HR.MKT.**, Belge No:62/39.

26 Mr. Bliss'in kiralamış olduğu ev beş hissedir ve bu hisselerin üçü Danyeloglu Ohannes'in, iki hissesi de Surepoglu Estepan'in mülküdür. Kendi hissesini Mr. Bliss'e kiraya veren Estepan, kendi payının Bliss'in ikametine yeterli gelmediği gerekçesiyle Ohannes'in payından bir hisseyi dahi kontrat ile Amerikalı misyonere kiraya vermiştir. Bu arada Ohannes'in hissesinde de başka bir kiracı bulunmaktadır ve bu kiracının rahatlığı için Ohannes kendi hissesini tahta perde ile ikiye ayırmıştır. B. O. A., **HR. MKT.**, Belge No:99/65.

27 B. O. A., **HR. MKT.**, Belge No:99/65.

28 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:554.

İzmir'de karaya çıkarak başlatan Amerikan Board misyonerleri, 1857 yılında Anadolu'daki çalışmalarını *Güney* ve *Kuzey Ermenistan* diye iki misyon bölgesine ayırmışlardır. 1860 yılında ise Harput'ta yapılan yıllık toplantıda Anadolu'daki çalışmalar yeni bir taksimatla üç misyon bölgesi etrafında teşkilâtlandırılmıştır: *Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu* ve *Merkezî Türkiye Misyonu*[29]. Bu taksimat bir daha da değiştirilmemiş ve Merzifon da Batı Türkiye Misyonu sınırları içerisinde yer almıştır.

Trabzon-Mersin arasında çekilen çizgisinin batısında kalan bölge, *Batı Türkiye Misyonu* olarak teşkilâtlandırılmıştır. Gerek kapsadığı alan, gerekse çalışan sayısı yönünden Osmanlı ülkesindeki en büyük misyon bölgesi olma özelliğine sahiptir. 1831'de İstanbul, 1834'de İzmir, 1835'de Trabzon, 1848'de Bursa, 1852'de Sivas, 1852'de Merzifon ve 1854'de Kayseri istasyonları kurulmuş ve bu misyon bölgesinin sınırları içine dahil edilmişlerdir. Bu sınırlardaki teşkilâtlanma 1900'lerin başında yedi istasyon ve 102 uç istasyon ile tamamlanmıştır[30]. Misyon bölgesinin istasyonlarında zaman içinde bazı değişiklikler olmuştur. Rumlara yönelik çalışmaların durdurulmasından sonra, İzmir istasyon olmaktan çıkarılmış ve Manisa'ya bağlanmıştır. Ancak 1880'den itibaren yeniden istasyon yapılmıştır. 1856 yılında İzmit'te ayrı bir istasyon kurulmuşsa da daha sonra bundan vazgeçilmiş ve burası İstanbul'un çalışma sahasına dahil edilmiştir[31].

Merzifon istasyonunda başlatılan çalışmalarda misyonerler ilk iş olarak, aralarında faaliyetlerini sürdürebilecekleri, dinî öğretilerini anlatacakları insanlar bulma peşinde koşmaya başlamışlardır. Bunu da, burada yaşayan insanlarla doğrudan ilişkiye geçip sözlü olarak fikirlerini anlatarak, dinî kitaplar ve basılı malzemeler dağıtarak yapmışlardır. Dinî olarak başlatılan çalışmalar kilise etrafında örgütlenmeyle ve burada halk eğitimi türünden çalışmalarla devam etmiştir. Daha sonra bu insanların İncil'i okuyabilecek kadar eğitilmesi zorunluluğundan dolayı yetişkinler Pazar okulları, çocuklar da ilkokullar yoluyla eğitilmeye başlanmıştır. Bu faaliyetler, daha sonra istasyonda dinî çalışmaların önüne geçecek olan ve halkın daha çok rağbet ettiği eğitim çalışmalarının temelini oluşturmuştur. İlerleyen zamanlarda Kilise etrafında toplanan cemaat sayısının artmasıyla,

---

29 Strong, **a.g.e**, s.200; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.94. Aslında Osmanlı toprakları üzerindeki çalışmalar bu taksimle beş misyon bölgesine ayrılmış oluyordu: Anadolu'da yer alan Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezî Türkiye Misyonu; Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını kapsayan Avrupa Türkiye'si Misyonu; Araplara yönelik faaliyetlerin yürütüldüğü Suriye (Filistin) Misyonu.

30 P. A. B. C. F. M., **Reel 596**, No:377; **Reel 617**, No: 17.

31 P. A. B. C. F. M., **Reel 596**, No:377.

ı insanlara ulaştırılacak hizmetlerde daha fazla din adamı ve eğitimciye ihtiyaç uyulmuştur. Bu insanlara sadece Merzifon içinde değil, Merzifon'a bağlı dış istasyonlarda da ihtiyaç vardır. Bu da eğitim sisteminin genişletilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Öncelikle Ruhban Okulu açılmış, aynı yıl kadınlar arasındaki çalışmalarda daha iyi gelişmeler sağlayabilmek için Merzifon Yatılı Kızlar Okulu açılmıştır. Daha sonraki yıllarda bölge gençlerine daha liberal ve daha kaliteli eğitim verebilmek için Anadolu Koleji açılmıştır. Koleje bağlı olarak Anadolu Hastanesi ve Hemşirelik Eğitim Okulu bu gelişmeleri izlemiştir. Yaşanan bu gelişmeler ile, eğitim alanındaki çalışmalar dinî alandaki çalışmalardan daha önemli ve daha önde gelmeye başlamıştır.

Amerikan Board misyonerlerinin faaliyetlerini yürütmede kullandıkları idarî teşkilâtlanmada, bütün bu çalışmaların –dinî ve eğitim alanındaki çalışmalar başta olmak üzere- yürütüldüğü temel bölgeye *misyon* denilmiştir. Misyon, Amerikan Board'un tüzük, yönetmelik, kural ve teamüllerine uygun olmak şartıyla özyönetim esasına dayalı örgütsel bir birimdir. Osmanlı ülkesindeki çalışmalar daha önceden ifade edildiği gibi son olarak beş misyon etrafında teşkilâtlandırılmıştır. Misyonlar, alt idare birimleri olarak, bir misyoner tarafından idare edilen istasyonlara ayrılmışlardır. Batı Türkiye Misyonu da istasyonlara ayrılmış ve bunlardan biri de 1852 yılında Merzifon olmuştur. İstasyonlar ise çevre bölgelerde yaşayan insanlara hizmetleri ulaştırmak amacıyla kendilerine bağlı uç-istasyonlar şeklinde örgütlenmişlerdir[32].

Her misyon, tüzüğünü, yönetmeliklerini ve toplantı iç tüzüğünü, Amerikan Board'ın geliştirmiş olduğu modele göre kendisi yapmak özgürlüğüne sahip olmuştur. Ayrıca her yıl düzenli olarak yıllık toplantılar da yapmakla yükümlü tutulmuştur. Bu toplantılarda misyonun bütçesi görüşülmekte, istasyonlara atanacak misyonerlerin ataması yapılmakta, istasyonların merkezlerinden talepleri gündeme getirilmekte, Amerikan Board merkezine önerilecek konular belirlenmekte ve bir önceki yılın çalışmaları değerlendirilmektedir. Toplantılara her istasyondan üyeler katılmaktadır. Toplantılarda her istasyon ayrı ayrı raporlarını okumaktadır. Batı Türkiye Misyonu'nun 3-10 Temmuz 1914 tarihinde düzenlenen yıllık toplantısı Gedik Paşa'da yapılmıştır ve Merzifon istasyonu adına bu toplantıya Miss Willard, Mr. Elmer, Mr. Pye katılmışlardır. Merzifon

---

32 Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.51-54.

istasyonunun raporu Mr. Elmer tarafından 6-7 Temmuz günlerinde okunmuştur. Bu toplantıda Dr. Van Nuys ve eşi, Mr. Theodore Riggs ve eşi Merzifon istasyonuna atanmışlardır. Toplantıda alınan kararlar neticesinde, Merzifon'daki hastane için 500 dolar bağış verilmiştir. Ayrıca toplantıda Merzifon istasyonu Amerikan Board merkezinden, Yatılı Kızlar Okulu'ndan yıl sonunda emekliye ayrılacak Miss Darrow'un yerine yeni bir bayan misyoner atanmasını talep etmiştir[33].

İstasyon sınırları içerisinde yapılan bütün çalışmalar, Amerikan Board tarafından açılan bütün dinî, eğitim, hastane gibi kurumlar misyonerlerin denetimi altındadır. Bu kurumların maddî, manevî her türlü sorunları misyonerlerin denetimi ve ilgisi altındadır. İstasyonlara bağlı uç-istasyonlar ise istasyonlarda alınan kararlara uymak zorunda ve bir yerli Hıristiyan'ın denetiminde olan birimlerdir.

Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon istasyonu olarak teşkilâtlandırdıkları bölge Karadeniz sahili boyunca 241.402 km ve içeri doğru 160.935 km genişliğinde bir alanı kapsamaktadır. Bu arazi parçası yaklaşık Amerika Birleşik Devletleri'nin Massachusetts eyaletinin genişliği kadar bir alanı içine almıştır. Dış-istasyonların teşkili sırasında istasyon ile ulaşım kolaylığı ve yakınlığı bir nebze olsun göz önünde tutulmuştur. Yeni teşkilâtlanma çalışmalarının yapılmasıyla beraber, 17 Eylül 1862 tarihinde Dr. Dwight, Merzifon'dan yazdığı bir mektupta, Tokat'ın Sivas ile ulaşımının kolay olmasından dolayı Sivas'a; Yozgat'ın da aynı gerekçe ile Kayseri'ye bağlanmasının; Merzifon'un da Amasya, Zile ve Karadeniz'e doğru bütün kuzey alanı ve sahil bölgesini içine almasının gerekli olduğunu belirtmiştir[34]. Dış istasyonlar yönünde meydana gelen gelişmeler, bu uyarılar dikkate alınarak bu yönde gerçekleştirilmiş ve buraya bağlı dış-istasyonların sayısı her geçen gün artarak devam etmiştir.

1860 yılında Harput'taki yıllık toplantının akabinde yapılan idarî teşkilâtlanmanın ardından yürütülen çalışmalarla üç yıldan daha az bir süre içinde yedi dış-istasyon Merzifon istasyonuna bağlanmıştır. 1871 yılında Merzifon'a bağlı on iki dış istasyona misyonerlerce hizmet verilmiştir. İstasyon, 1877 yılı itibariyle on yedi dış istasyon etrafında teşkilâtlandırılmış iken 1880 yılı itibariyle bu sayı yirmi olmuştur[35].

---

[33] P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:51-54.

[34] P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:330.

[35] P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:605; **Reel 589**, No:337, 385.

Merzifon'daki Amerikan Board çalışmaları sona erinceye kadar, burada oluşturulan dış-istasyonlar ve açılış tarihleri ise şöyle olmuştur: Amasya 1862, Avkat 1862, Samsun 1862, Çarşamba 1862, Hacıköy 1863, Vezirköprü 1863, Ünye 1866, Çorum 1867, Kapıkaya 1869, Herek 1873, Zile 1876, Azaboğlu 1878, Gümüş 1878, Bafra 1880, Yağıbasan 1880, Dereköy 1884, Kastamonu 1885, Ulu Pınar 1885, Fatsa 1886, Alaçam 1886, Dikili 1900[36].

İstasyonlarda görevli misyonerlerin dış-istasyonlara karşı en önemli sorumluluğu, düzenli olarak kendi istasyonlarına bağlı dış-istasyonlara ziyaretler düzenlemeleridir. Bu ziyaretler esnasında dış-istasyonlarda misyonerler adına yürütülen çalışmaların denetlenmesi, buradaki Protestan cemaatinin sorunlarının dinlenmesi ve bu sorunlara imkânların elverdiği ölçüde çözümler üretilmeye çalışılması, cemaatlerin toplanarak onlara Protestanlık mezhebi adına vaazlar verilmesi misyonerlerin en temel görevleri arasında yer almıştır. Ancak yaşanan siyasî gelişmeler, bazı doğal afetler vb. durumlar nedeniyle her zaman bütün dış istasyonlara eşit şekilde daimî hizmetler vermek pek mümkün olmamıştır. Mesela 1880 yılında Merzifon'a bağlı istasyonlardan ancak beşine düzenli ve yeterli bir biçimde ziyaretler yapılmış, hizmet götürülebilmiştir[37].

Dış-istasyonlarda bu çerçevede yürütülen çalışmaların en büyük amacı, Protestanlık mezhebine taraftar kazandırmak olmuştur. Bu yönde yapılan çalışmalar neticesinde 1862 yılında gidilen dış-istasyonlarda Pazar konuşmaları yapılmış, Samsun'da geçici olarak dinî kitapların satışı için bir dükkan açılmış, Türkçe, Rumca ve Ermenice dillerinde Kitab-ı Mukaddesler, gidilen her yerde misyonerlerce satılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Protestanlığı yerli halk arasında yaymak için yapılan çevre ziyaretleri kışın ortasında da devam ettirilmiş, Çarşamba ve Karadeniz kıyıları boyunca bazı kasabalara bu amaçla yolculuklar yapılmış[38], yapılan bu ziyaretlerle misyonerler, yerli halkın kendilerine ve dinî öğretilerine ilgisinin derecesini ölçmeye, bölgenin beşerî yapısını, coğrafyasını tanımaya ve halkın kendilerinden isteklerini değerlendirmeye çalışmışlardır. Dış-istasyonlarda yürütülen bu çalışmalar en güzel neticeyi, Merzifon istasyonunda ilerleyen tarihlerde açılacak okullara öğrenci temini sırasında vermiştir.

---

[36] Bazı dış-istasyonların kuruluş tarihleri için belgeler arasında farklar vardır. Meselâ Kastamonu için 1880-1885, Çarşamba için 1862-1865, Gümüş 1875-1878 tarihleri verilmektedir. P. A. B. C. F. M., **Reel 596**, No:386, 394, 414; **Reel 617**, No:187, 217.

[37] P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:385.

[38] P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:556-557.

1.1.1.3. Merzifon İstasyonu'nda Görevli Misyonerler

Amerikan Board'un dış ülkelerde yürüttüğü bütün faaliyetler, atamış oldukları misyonerler vasıtasıyla, onların denetimi altında tutulmuştur. Bunun için de daima normal bir istasyonda, buraya bağlı dış-istasyonlarla birlikte verimli bir şekilde işlerin yürütülmesi için yerleşik misyonerlere ihtiyaç duyulmuştur. İlk başlarda Merzifon'a 1852 yılında Mr. Sutphen ve Mr. Bliss gönderilmişlerdir. Ancak Mr. Sutphen gönderildiği yılın sonlarına doğru hayatını kaybetmiş ve 1856 yılına kadar Mr. Bliss, Amerikan Board kendisine yardımcı olarak başka bir misyoner gönderemediği için çalışmaları tek başına yürütmeye çalışmıştır. 1856 yılında İstanbul'a çağrılmasından sonra ise Merzifon istasyonunun işleri 1860 yılına kadar diğer istasyonların denetimine bırakılmıştır. Amerikan Board Merzifon istasyonunda, ancak 1860 yılından itibaren daimî görev yapacak en az bir misyoner bulundurmaya başlamıştır.

1860'lı yılların başında Amerikan Board misyonerleri arasında, bir istasyonda çalışmaların verimli bir şekilde devam edebilmesi için en az iki misyoner ailesi, iki Amerikalı misyoner kadına ihtiyaç olduğu görüşü hakimdir. Bununla beraber misyonerlerin dağılımı sırasında istasyonların kapsadığı alanların genişliği de ayrıca önem arz etmiştir. Bunun için misyoner atanması yapılmadan önce hangi merkezlerin daha büyük, hangilerinin küçük olduğunun belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Bu araştırma sonucunda Batı Türkiye Misyonu sınırları içerisinde İzmit, Kayseri, Sivas ve Merzifon'un oldukça geniş merkezler olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden de Kayseri ve Merzifon'da ikamet edecek ve buradaki misyonerlik çalışmalarını yürütecek ikişer ailenin bu merkezlere gönderilmesi istenmiştir[39].

1860 yılının Ekim ayı sonlarında, Amerikan Board Merzifon'da misyoner çalışmalarını yerleşik olarak yürütmek üzere, Kayseri istasyonunda bir misyoner olarak çalışan Mr. ve Mrs. J. Y. Leonard'ı buraya atamıştır. Ayrıca çalışmaların verimli bir şekilde devam edebilmesi için birkaç tane de yerli yardımcı alınmıştır[40]. Bu tarihten sonra Merzifon'da yürütülen çalışmalar, Amerikan Board'un misyoner atayamaması nedeniyle

---

[39] P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:329-330.

[40] P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:555; George E. White, **Charles Chapin Tracy, Missionary, Philanthropist, Educator**, The Pilgrim Press, Boston 1918, s.11. Araştırmamızda George E. White'a ait iki eserden yararlanıldığı için bu eser diğer dipnotlarda **Tracy** kısaltmasıyla verilmiştir.

bir daha hiç aksamamış, her alanda yürütülen çalışmalarla 1900'lü yılların başında Merzifon, Batı Türkiye Misyonu'nun en önemli istasyonlarından biri haline gelmiştir.

1886 yılına kadar istasyondaki faaliyetlerde eğitim alanında yürütülen çalışmalar dinî çalışmaların ardından ikinci planda kalmıştır. Fakat aynı yıl Anadolu Koleji'nin faaliyete başlamasıyla birlikte tablo tamamen değişmiş ve çalışmaların merkezine eğitim alanındaki faaliyetler oturmuştur. Daha sonraki yıllarda da hastanenin ve yetimhanenin açılmasıyla sağlık ve yardım alanındaki çalışmalar eğitim ile birlikte önem kazanmıştır. İstasyonda çalışanların niteliği ve mesleği de bu doğrultuda değişmiştir. Dinî çalışmaların ön planda tutulduğu 1861-1886 yılları arasındaki misyonerlik faaliyetlerinde, çalışanlar da bu çerçevede atanan insanlardan oluşmuş ve misyoner ve yardımcılarının dağılımı yıllara göre şu şekilde gelişmiştir[41]:

	AMERİKALILAR		YERLİ ÇALIŞANLAR			
Yıllar	**Misyoner Sayısı**	**Kadın Yardımcı**	**Papaz**	**Vaiz**	**Öğretmen**	**Diğer Yardımcılar**
1861	1	1	-	-	4	1
1862	1	1	-	1	4	-
1863	2	3	-	1	1	-
1864	3	4	-	-	-	-
1865	2	4	-	-	4	-
1866	2	3	-	-	5	-
1867	3	4	-	-	5	-
1868	2	4	-	-	4	-
1869	2	3	-	-	4	1
1870	3	4	-	1	4	1
1871	3	4	-	1	5	-
1872	3	5	-	1	6	-
1873	2	4	-	1	8	-
1874	3	5	-	1	8	1
1875	2	4	-	1	9	1
1876	3	5	-	1	9	1
1877	3	5	-	1	8	1
1878	4	6	1	-	9	1
1879	5	7	1	-	7	-
1880[42]	5	6	2	3	25	2
1881	5	6	1	-	7	-
1882	4	5	-	-	11	-
1883	4	5	-	-	12	-

[41] P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:9, 15, 21, 27, 33, 40, 49, 58, 66, 79; **Reel 588**, No:144, 153, 173, 172, 181, 195, 209, 223, 240; **Reel 596**, No:256, 288, 275, 307, 322, 336, 354.

[42] 1880 yılına ait bilgilerden yerli çalışanların sayısı, belgelerden tam tespit edilemediği için, sadece Merzifon içinde çalışanlar değil, dış-istasyonlarda çalışanlar ile beraber toplam sayı verilmiştir.

1884	4	5	1	-	12	-
1885	4	6	1	-	13	-
1886	3	5	1	-	13	1

Tablo incelendiğinde 1863 yılına kadar burada faaliyetler bir misyoner ailesi ve bir Amerikalı kadın misyoner tarafından yürütülmüştür. 1863 yılından itibaren çalışmaların verimli bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli olan iki misyoner ailesi ve iki Amerikalı kadın misyoner seviyesine ulaşılmıştır. Bundan sonra da çalışan sayısı bakımından bu seviyenin altına inilmemiştir. Ayrıca dikkat çekici bir nokta da, ilk başlarda genelde öğretmenlerden oluşan yerli yardımcıların sayısı az iken, daha sonra bu sayı artmıştır. Bunun da sebebi 1870'lerin başından itibaren eğitime verilen önemin hem misyonerler, hem de yerliler arasında artmaya başlamış olmasıdır.

Merzifon istasyonu kurulduktan sonra, çalışmalar durdurulunceya kadar Amerikan Board buradaki çalışmalarını yürütmek için bir çok misyoner atamıştır. 1863-1916 yılları arasında Merzifon istasyonu içerisinde hem dinî, hem eğitim, hem da sağlık alanında çalışmaları yürütmek için atamaları ve maaş ödemeleri Amerikan Board tarafından yapılan misyonerlerin isimleri ve yıllara göre aldıkları maaşlar şu şekilde olmuştur[43]:

1862:	Mr. Julius Y. Leonard	750 $[44]
1863:	Mr. Leonard	750 $
	Mr. Edwin E. Bliss (6 aylık)	375 $
1864:	Mr. Edward M. Dodd	750 $
	Mr. Leonard	750 $
	Miss West	225 $
	Miss Anna Eliza Fritcher	225 $
1865:	Mr. Dodd	750 $
	Mr. Leonard	750 $
	Mr. John F.Smith	750 $
	Miss Fritcher	225 $
1866:	Mr. Dodd	750 $
	Mr. Leonard	750 $
	Mr. Smith	750 $
	Miss Fritcher	225 $
1867:	Mr. Leonard	750 $
	Mr. Smith	750 $
	Miss Fritcher	250 $

---

[43] P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:94, 97, 100, 103, 106, 109, 111, 113, 116; **Reel 588**, No:252, 254, 257, 262, **264**, 268, 273, 278, 282, 295, 300; **Reel 596**, No:190, 194, 199, 200, 205, 206, 121, 222, 228, 230, 235, 239; **Reel 607**, No: 152, 165, 201, 236, 274, 308, 341, 353, 434, 487; **Reel 617**, No:4, 19, 36, 54, 71, 96, 106, 126; **Reel 629**, No:157, 178, 206-208, 251, 257, 279.

[44] Amerikan Board Osmanlı ülkesinde yürüttükleri çalışmalar boyunca, belgelerinde 1 Amerikan Doları'nın değerini 4.4 Türk Lirası olarak vermişlerdir.

1868:	Mr. Leonard	750 $
	Mr. Smith	750 $
	Miss Fritcher	250 $
1869:	Mr. Smith	825 $
	Mr. Charles Chapen Tracy	770 $
	Mr. Leonard (3 aylık)	206.228 $
	Miss Fritcher	275 $
1870:	Mr. Leonard	825 $
	Mr. Smith	825 $
	Mr. Tracy	770 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Bliss	275 $
1871:	Mr. Leonard	825 $
	Mr. Smith	825 $
	Mr. George F. Herrick	825 $
	Mr. Tracy	770 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Bliss	275 $
1872:	Mr. Leonard	825 $
	Mr. Herrick	770 $
	Miss Fritcher	275 $
1873:	Mr. Leonard	825 $
	Mr. Herrick	880 $
	Mr. Smith (6 aylık)	412.50 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1874:	Mr. Smith (3 aylık)	206.228 $
	Dr. Schneider	770 $
	Mr. Leonard	770 $
	Mr. Herrick	825 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1875:	Dr. Schneider	770 $
	Mr. Leonard	770 $
	Mr. Tracy	825 $
	Mr. Smith	825 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1876:	Dr. Schneider	770 $
	Mr. Leonard	770 $
	Mr. Smith	880 $
	Mr. Tracy	880 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1877:	Mr. Leonard	770 $
	Mr. Smith	825 $
	Mr. Riggs	825 $
	Miss Fritcher	275 $

	Miss Washburn	275 $
1878:	Mr. Leonard	770 $
	Mr. Smith	825 $
	Mr. Riggs	825 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1879:	Mr. Leonard	770 $
	Mr. Smith	825 $
	Mr. Riggs	825 $
	Mr. Herrick	880 $
	Mr. Tracy	825 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1880:	Mr. Leonard	770 $
	Mr. Smith	825 $
	Mr. Riggs	825 $
	Mr. Herrick	880 $
	Mr. Tracy	825 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1881:	Mr. Herrick	880 $
	Mr. Smith	825 $
	Mr. Riggs	935 $
	Mr. Tracy	825 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1882:	Mr. Riggs	935 $
	Mr. Herrick	880 $
	Mr. Smith	825 $
	Mr. Tracy	825 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1883:	Mr. Herrick	880 $
	Mr. Tracy	825 $
	Mr. Riggs	935 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1884:	Mr. Herrick	935 $
	Mr. Tracy	935 $
	Mr. Riggs	990 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1885:	Mr. Herrick	935 $
	Mr. Tracy	935 $
	Mr. Smith	825 $
	Mr. Riggs	990 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $

1886:	Mr. Herrick	935 $
	Mr. Tracy	935 $
	Mr. Smith	825 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Albright	275 $
1887:	Mr. Herrick	935 $
	Mr. Tracy	935 $
	Mr. Smith	825 $
	Mr. Riggs	990 $
	Miss Fritcher	275 $
	Miss Washburn	275 $
1888:	Mr. Herrick	946 $
	Mr. Tracy	946 $
	Mr. Riggs	990 $
	Mr. Smith	836 $
	Miss Albright	286 $
	Miss Washburn	286 $
1889:	Mr. Herrick	946 $
	Mr. Tracy	946 $
	Mr. Riggs	990 $
	Mr. Smith	836 $
	Miss Fritcher	286 $
	Miss Albright	286 $
	Miss Jennie Smith	286 $
1890:	Mr. Herrick	946 $
	Mr. Tracy	946 $
	Mr. Riggs	990 $
	Mr. Smith	836 $
	Miss Fritcher	286 $
	Miss Jennie Smith	286 $
	Miss Bertha Smith	286 $
1891:	Mr. Herrick	946 $
	Mr. Tracy	946 $
	Mr. Riggs	990 $
	Mr. Smith	836 $
	Mr.	880 $
	Miss Fritcher	286 $
	Miss Jennie Smith	286 $
	Miss Bertha Smith	286 $
1892:	Mr. Herrick	946 $
	Mr. Riggs	990 $
	Mr. Smith	836 $
	Mr. George E. White	880 $
	Miss Fritcher	286 $
	Miss Jennie Smith	286 $
	Miss Bertha Smith	286 $
1893:	Mr. Herrick	946 $
	Mr. Riggs	990 $

	Mr. Smith	836 $
	Mr. George E. White	880 $
	Miss Fritcher	286 $
	Miss Jennie Smith	286 $
	Miss Bertha Smith	286 $
1894:	Mr. Tracy	990 $
	Mr. Herrick	946 $
	Mr. Riggs	990 $
	Mr. Smith	836 $
	Mr. George E. White	880 $
	Miss Fritcher	286 $
	Miss Riggs	286 $
1895:	Mr. Tracy	990 $
	Mr. Riggs	990 $
	Mr. Smith	836 $
	Mr. George E. White	880 $
	Miss Riggs	286 $
	Miss Gage	286 $
	Miss King	286 $
1896:	Mr. Tracy	990 $
	Mr. Riggs	990 $
	Mr. Smith	836 $
	Mr. George E. White	880 $
	Miss Riggs	286 $
	Miss Gage	286 $
	Miss King	286 $
1897:	Mr. Tracy	990 $
	Mr. Riggs	990 $
	Mr. George E. White	880 $
	Miss Riggs	286 $
	Miss Gage	286 $
1899:	Mr. Tracy	990 $
	Mr. Riggs	990 $
	Mr. Carrington	880 $
	Miss Riggs	286 $
	Miss Gage	286 $
	Miss Charlotte Willard	286 $
1900:	Mr. Tracy	704 $
	Mr. G. E. White	990 $
	Mr. Carrington	880 $
	Miss Riggs	286 $
	Miss Gage	286 $
	Miss Willard	286 $
	Miss Tracy	286 $
	Miss Smith	286 $
1901:	Mr. Tracy	704 $
	Mr. G. E. White	990 $
	Mr. Carrington	880 $

	Mr. Riggs	880 $
	Miss Tracy	286 $
	Miss Smith	440 $
	Miss Willard	286 $
	Miss Riggs	286 $
	Miss Cull	286 $
1902:	Mr. Tracy	1012 $
	Mr. G. E. White	1232 $
	Mr. Carrington	968 $
	Mr. Riggs	880 $
	Mrs. S.S. Smith	440 $
	Miss Riggs	330 $
	Miss Cull	330 $
	Miss Ward	330 $
	Miss Willard	330 $
1903:	Mr. Edward Riggs	880 $
	Mr. G. E. White	1232 $
	Mr. C. J. Riggs	1270.50 $
	Mr. Carrington	968 $
	Mrs. S.S. Smith	440 $
	Miss Cull	330 $
	Miss Ward	330 $
	Miss Willard	330 $
1904:	Mr. Edward Riggs	880 $
	Mr. G. E. White	1276 $
	Mr. Carrington	968 $
	Mrs. S.S. Smith	440 $
	Miss Willard	343.20 $
	Miss S. D. Riggs	343.20 $
	Miss P. L. Cull	343.20 $
	Miss Ward	343.20 $
1905:	Mr. Edward Riggs	880 $
	Mr. G. E. White	1276 $
	Mr. Carrington	968 $
	Mrs. S.S. Smith	440 $
	Miss Willard	343.20 $
	Miss S. D. Riggs	343.20 $
	Miss P. L. Cull	343.20 $
	Miss Ward	343.20 $
1906:	Mr. Edward Riggs	880 $
	Mr. G. E. White	1232 $
	Mr. Carrington	968 $
	Mrs. S.S. Smith	440 $
	Miss Willard	343.20 $
	Miss S. D. Riggs	343.20 $
	Miss P. L. Cull	343.20 $
	Mr. Dana K. Getchell	343.20 $
	Miss Ward	343.20 $

1911:	Mr. T. A. Elmer	1210.00 $
	Dr. A. R. Hoover	1016.40 $
	Mr. D. K. Getchell	484.00 $
	Miss Ward	377.52 $
	Miss C. Platt	377.52 $
	Miss Tracy	377.52 $
	Mrs. Smith	377.52 $
1913:	Dr. Marden	968.00 $
	Dr. Edward Riggs	968.00 $
	Mr. Peet	1100.00 $
	Mr. Carl A. Scheibel	792.00 $
	Mr. D. K. Getchell	484.00 $
	Mr. Wingate	1425.60 $
	Mr. White	1210.00 $
	Mr. Tracy (6 aylık)	726.00 $
	Mrs. Smith	377.52 $
	Miss Mary I. Ward	377.52 $
	Miss Tracy	377.52 $
	Miss Willard	377.52 $
1914:	Mr. T. A. Elmer	1210.00 $
	Mr. D. K. Getchell	484.00 $
	Dr. J. E. Marden	1016.00 $
	Mr. C. T. Riggs	2032.80 $
	Mr. H. K. Wingate	1476.40 $
	Mr. White	1113.20 $
	Mrs. S. S. Smith	377.52 $
	Mrs. Myra Tracy	377.52 $
	Miss Mary I. Ward	377.52 $
	Miss Bertha Morley	377.52 $
	Miss Willard	377.52 $
1915:	Mr. T. A. Elmer	1094.00 $
	Mr. D. K. Getchell	484.00 $
	Dr. A. R. Hoover (6 aylık)	607.20 $
	Dr. J. E. Marden (6 aylık)	1016.40 $
	Mr. C. T. Riggs (6 aylık)	2032.80 $
	Mr. H. K. Wingate (6 aylık)	1214.40 $
	Miss Mary I. Ward	377.52 $
	Miss Bertha Morley	377.52 $
	Miss Willard	377.52 $
1916:	Mr. C.C. Tracy	590.48 $
	Mr. G. E. White	605.00 $
	Mr. T. A. Elmer	605.00 $
	Mr. D. K. Getchell	484.00 $
	Mr. L. C. Lake	374.00 $
	Mr. Lyman Cady	308.00 $
	Mrs. Sarah Smith	377.00 $

Merzifon istasyonu adına yıllık toplantılarda verilen raporlardan ulaşılabilenlerden bu liste hazırlanmıştır. 1916 yılı Mayıs ayı sonlarına kadar Merzifon istasyonu çalışmalarına kesintisiz devam etmesine rağmen belgeler arasında 1898, 1907, 1909, 1910 ve 1912 yıllarına ait bilgilerin, belgelerin yazılarının silik olmasından veya bulunamamasından dolayı sağlıklı bir şekilde verilememiştir. 1915 ve 1916 yılında Merzifon istasyonunda görevli olduğu bilinen Mr. Pye ve Miss Zbinden'in maaşları da tespit edilememiştir. Bu tarihlerin bir kısmında hem istasyonda çalışan misyonerlerin isimlerine hem de onlara ödenen maaşlara ulaşılamamıştır. Ancak bazı yıllarda da sadece çalışan misyonerlerin isimleri tespit edilebilmiştir.

Haziran 1909-Haziran 1910 tarihleri arasında istasyonda görev yapan misyonerleri ise şu şekilde sıralamak mümkündür: Charles C. Tracy ve eşi, Miss Mary Tracy (atanmamış), Mr. Edward Riggs, eşi ve üç çocuğu, Mr. Dana K. Getchell ve eşi, Dr. A. R. Hoover, eşi ve bir çocukları, Dr. J. K. Marden ve eşi, Mrs. S.S. Smith, Miss Charletto R. Willard, Miss M. I. Ward, Miss C. Platt, Miss E. Jaynes (atanmamış), Miss Moore (atanmamış hemşire), Miss Noyes (atanmamış hemşire), Mr. L. C. Lake (Anadolu Koleji'nde özel ders veriyor, atanmamış).

Haziran 1910-Haziran 1911 arasında Merzifon istasyonunda yukarıdaki listeden sadece Miss E. Jaynes eksik olmasına rağmen, ilâve olanların sayısı çoktur. Amerika'da izinde olan Mr. George E. White eşi ve iki çocuğu ile birlikte çalışmalara tekrar dönmüştür. Mr. T. A. Elmer, eşi ve üç çocuğu ile birlikte istasyondaki çalışmalara yeni katılan misyonerlerdendir. Yine aynı dönemde Miss E. Jaynes'in boşalttığı yeri doldurmak için atanmamış olarak Miss A. B. Caldwell istasyonda çalışmalara başlamıştır. Mr. L. V. Cady Anadolu Koleji'nde özel ders vermek için atanmamış olarak istasyona gelen bir başka misyonerdir. Ayrıca Anadolu Koleji ve Hastanesi'nin yeni binalarının planını çizmek için İngiliz mimar Mr. Childs da istasyonda çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde istasyon çalışanları arasında hem meslekî olarak, hem de isim olarak yeni katılan bir diğer şahıs da stenograf olarak çalışacak olan Miss Anna McCoy'dur[45].

Merzifon'da 1916 yılında çalışmalara ara verilmiş ve bütün çalışanlar istasyondan uzaklaştırılarak İstanbul'a gönderilmiştir. Ancak Osmanlı hükümetinden alınan resmî izinle Mr. ve Mrs. Getchell, Miss Willard, Miss Gage, Miss Zbinden 20 Temmuz'da

---

[45] P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:320, 337.

İstanbul'dan ayrılarak 4 Ağustos'ta Merzifon'a tekrar dönmüşlerdir. Amaçları buradaki Amerikan Board binalarını korumak, Yatılı Kızlar Okulu'nun öğrencilerini tekrar faaliyetler başlayıncaya kadar hazır bekletmek ve bölgedeki Hıristiyanları korumak olarak belirlenmiştir. 1919 yılında çalışmaların tekrar başlamasına kadar misyonerler istasyonda kalarak, gelişmelerin elverdiği ölçüde faaliyetleri sürdürmüşlerdir[46]. 1919 yılında yeniden başlayan çalışmaları yürütenler arasında ise George E. White, Jesse K. Marden, Theodore D. Riggs, Carl C. Compton, James E. Goldsbury, Donald M. Hosford, Walter B. Wiley, Mrs. Esther R. White, Mrs. Ruth Compton, Mrs. Helene Baumgart, Miss Esther K. White yer almıştır[47].

Listede sadece Amerikan Board tarafından maaş ödenen Mr. ve Mrs. misyonerlerin isimleri vardır. Bu misyonerlerden evli olanların eşleri de bazı zamanlarda istasyonlarda aksayan işlerde yardımcı olmuşlardır. Ancak onlara hizmetleri karşılığı bir ücret ödenmemiştir. Mesela, 1878 yılında Mrs. Leonard, Merzifon'da ev ziyaretleri yaparak kadınlara dinî hizmetler sunmakla görevlendirilmiş, ancak bu çalışmaları için kendisine bir ödeme yapılmamıştır[48].

Listelerden görüldüğü gibi erkek misyonerlere, bayan misyonerlerden daha fazla maaş ödenmiştir. Ayrıca bayan misyonerlerin maaşları, 1860'lı yılların sonlarında Amerikan Board'a bağlı olarak kurulan *Kadınlar Misyon Cemiyeti* tarafından ödenmeye başlanmıştır. Misyoner maaşlarının ödenmesi, istasyon içerisinde yürütülen faaliyetlere misyonerlerin katılım süresi esasına göre yapılmıştır. İstasyonda bir yıl boyunca çalışılmışsa bir yıllık maaş, altı ay çalışılmışsa buna denk gelen maaş, üç ay çalışılmışsa bunun karşılığı ödeme yapılmıştır. Erkek ve bayan misyonerlerin maaşları arasında farklar olduğu gibi bu iki misyoner grubunun kendi aralarında da maaş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu farklar da, misyonerlere çocukları adına yapılan yardımlar ve verilen özel kira yardımlarından kaynaklanmıştır. Meselâ 1901 yılında diğer bayanlar 330'ar dolar (75'er lira) maaş alırken, Mrs. S. Smith 440 dolar (100 lira) maaş almıştır. Aradaki 110 dolarlık fark Mrs. Smith'in Amerikan Board'dan 12 yaşındaki çocuğu Wallace için 88 dolar (20 lira), kira yardımı olarak da 22 dolar (5 lira) yardım alıyor olmasından kaynaklanmıştır. Mr. Smith aynı yardımı 1902-1906 tarihleri arasında da almıştır.

---

46 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:549.

47 N. A. M. P., File number:867.4016/433. Bir nüshası kütüphanemdedir.

48 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:344, 363, 372.

Benzer maaş farkları erkek misyonerlerin ücretleri arasında da görülmektedir. Bu farkların sebebi de aynıdır. Mesela 1902 yılında Mr. Charles Chapen Tracy'nin maaş olarak normalde 880 dolar (200 lira) alması gerekirken 1012 dolar (230 lira) ödeme yapılmıştır. Aradaki 132 dolarlık (30 lira) fark, Mr. Tracy'nin 14 yaşındaki Mary adındaki çocuğu için ödenen paradan kaynaklanmıştır. Aynı şekilde J. Carrington'a da bu yıl 8 yaşındaki Marjory adındaki çocuğu için 88 dolar (20 lira) ödenmiştir. Gerçekte 880 dolar (200 lira) ödenmesi gerekirken, bu ilâve ödeme ile, maaşı 968 dolar (220 lira) olmuştur. 1903 yılı için de çocuğu adına aynı miktarda maaş farkı Mr. Carrington'a Amerikan Board tarafından ödenmiştir.

Burada bir önemli fark da Amerikan Board her çocuk için aynı parayı ödememiştir. 8 yaşından küçük olan çocuklar için 44'er dolar (10 lira), 14 yaşından küçük çocuklar için 88'er dolar (20 lira), 14 yaşından büyük çocuklar için de 132'şer dolar (30 lira) ödenmiştir. Çocuklarından dolayı fazla maaş alan misyonerden George E. White 1902 yılında, 12 yaşındaki Margaret, 10 yaşındaki Mary ve 8 yaşındaki George için 88'er dolar (20'şer lira), 4 yaşındaki Ester ve 2 yaşındaki Kathrine için 44'er dolar (10'ar lira) yardım almıştır. 1903 yılında George White'ın çocukları için aldığı para miktarı değişmemiştir. Ancak 1904 yılında 14 yaşına basan Margaret için ödenen para 132 dolara (30 lira) çıkarılmıştır. 1906 yılında 14 yaşına değen Mary için de 132 dolar (30 lira) ödenmeye başlanmıştır.

Aslında 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin memurlarının bazı yıllarda aldıkları maaşlar incelenirse, Amerikan Board'un misyonerlerine verdiği ücretin hiç de küçümsenmeyecek bir miktarda olduğu açık bir şekilde görülebilir[49]:

Osmanlı Devlet memurlarına ait maaş cetveli

	1880	**1900-1905**	**1913-1914**
Sadrazam[50]	25.000	55.000	30.000
Nazırlar[51]	20.000	25.000	15.000
Müsteşarlar	10.000	10-12.500	7.500-10.000
Birinci sınıf valiler	20.000	20.000	18-20.000
Birinci sınıf mutasarrıflar[52]	7.500	7.500	6.000

---

49 Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik**, T.T.K. Yay., Ankara 1994, s.152.

50 *Sadrazam*, Osmanlı Devleti'nde idare makinesinin başında bulunan memura verilen unvandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III**, M.E.B. Yay., İstanbul 1993, s.81-88.

51 *Nazır*, bir idarenin yahut dairenin işlerine nezaret en büyük memura verilen unvandır. Cumhuriyetin ilk devirlerinde *vekil*, şimdi de *bakan* olarak isimlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **a.g.s.**, C.II, s.666.

Birinci sınıf mektupçular[53]	9.000	6-8.000	4.000
Birinci sınıf muhasebeciler[54]	9.000	9.000	7.000[55]

Yukarıda verilen listeden de görüleceği gibi, bazı dönemlerde Amerikan Board misyonerlerine bir yıl içerisinde, bir Sadrazamın bir aylık maaşına denk bir ödeme yapmıştır.

Liste incelendiğinde Amerikan Board tarafından Merzifon istasyonuna atanan misyonerlerin, 1862-1915 yılları arasında hangi tarihlerde istasyonda çalışmaya başladıkları, çalışmalarına ara ya da son verdikleri de açık bir şekilde görülmektedir. 1852 yılında istasyon haline getirilen Merzifon'da ilk atanan misyonerler Joseph W. Sutphen ve Edwin E. Bliss'tir. Ancak Mr. Sutphen 1852 yılında atandığı yılın sonlarına doğru burada hayatını kaybetmiştir. Mr. Bliss 1856 yılında İstanbul'a tekrar çağrılmış ve Bebek Ruhban Okulu'nun (Bebek İlâhiyat Semineri) Merzifon'a taşınma kararının alınmasından sonra, okulun işlerini izlemek ve okulu burada faaliyete geçirmek için tekrar Merzifon'a atanmıştır. 1860 yılının başından itibaren istasyondaki misyoner çalışmalarında hızlı bir gelişme yaşanmaya başlanmıştır. Çalışmaların hızını kesmemek ve istasyonda meydana gelen gelişmelere cevap verebilmek, çalışmaları yürütecek eleman ihtiyacını karşılayabilmek için Amerikan Board tarafından istasyona yeni misyonerler gönderilmiştir. 1863 yılında İzmir istasyonunda çalışan Edward M. Dodd eşiyle birlikte Merzifon istasyonuna atanmıştır. Bunun hemen ardından John F. Smith ve eşi, Miss Anna E. Frithcher misyoner olarak ilk defa olarak Merzifon'da çalışmaları için atanmışlardır. Bunları Miss West'in Merzifon istasyonunda yürütülen çalışmalara katılmasına karar verilmesi izlemiştir. Kararların alınmasından kısa bir süre sonra bu misyonerler istasyonda

---

52 *Mutasarrıf*, Sancak adı verilen idarî birimin başında bulunan memurlar için kullanılan bir unvandır. Bkz. **a.g.s.**, C.II, s.586.

53 *Mektupçu*, resmî dairelerde yazı işleriyle meşgul olan idare veya kalemin başında bulunan memura verilen isimdir. Mektupçu'ya aynı zamanda *Mektubî* de denilirdi. Bkz. **a.g.s.**, C.II, s.466.

54 Muhasebeciliğin hangi tarihte ihdas olunduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak devletin bütün varidat ve masraf hesapları *Muhasebe-i Evvel* denilen memurun idaresinde olan ve önce *Muhasebe*, sonradan da *Baş Muhasebe* adı verilen kalemde tutulmuştur. Muhasebe-i Evvel, Tanzimat'tan önce *Bâb-ı Defterdarî* (Defterdarlık Dairesi) denilen maliyenin büyük memurlarından birinin unvanıdır. İlkin muhasebeci, sonra haraç, evkaf ve sair adlarla muhasebecilerin çoğalmasından dolayı ötekilerden ayrılması ve öneminin anlaşılması için *Muhasebe-i evvel* veya *Baş muhasebeci* denilen memur devlet hazinesinin en önemli bir unsuru olmuştur. Tanzimat'tan sonra defterdarlığın Maliye Nezareti'ne tahvili sırasında bu makam, önce *Muhasebeci* sonradan da *Muhasebe-i Umumiye Müdürü* unvanını almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **a.g.s.**, C.II, s.568-569.

55 Aylık maaşlar kuruş olarak verilmiştir.

misyoner çalışmalarına katılmışlardır[56]. Bunlardan Mr. Dodd bir misyoner olarak çalışmaya 1849 yılında başlamıştır[57]. Bundan sonra da istasyona atanan yeni üyelerle buradaki çalışmalar devam ettirilmiştir.

Misyonerler istasyondan kendileri istifa etmedikleri ve ölüm olmadığı sürece hastalık, resmî izinler, dış-istasyonlarda ya da başka istasyonlarda özel çalışmalar için Amerikan Board tarafından görevlendirilme olmadığı takdirde istasyonda çalışmalarını aksatmadan devam ettirmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı görevlerine ara vermeleri bazen birkaç yılı bulmuştur. Mr. Smith 1885 yılında çalışmalara tekrar başlamadan önce yaklaşık üç yıl çalışmalara ara vermiştir[58].

Merzifon istasyonunda ölüm nedeniyle ilk ayrılık bilindiği üzere Mr. Sutphen'in 1852 yılındaki ölümü ile yaşanmıştır. Diğer bir olay da, misyonerler tarafından yürütülen çalışmalar olağan şekliyle devam ederken, 1866 yılı Mayıs ayı sonunda yaşanmıştır. Bu bölgedeki çalışmalarda oldukça gerekli olan Mr. Dodd, Merzifon'da baş gösteren kolera hastalığına yakalanmış ve hastalığın pençesinden kurtulamayarak hayatını kaybetmiş ve buraya defnedilmiştir. Bu arada eşi de kış boyunca uzun ve şiddetli bir hastalık geçirmiştir. Ancak hastalıktan kurtulur kurtulmaz üç çocuğu ile birlikte Amerika'ya dönmüştür[59]. Ölüm nedeniyle misyonerler adına Merzifon'da en büyük kayıp 1896 yılında yaşanmıştır. 22 Ocak günü Martha King hastalanmış ve Miss Willard ve Miss Gage'in onu kurtarmak için çabaları yeterli olmamış, on bir gün hasta yatarak nihayet 1 Şubat 1896 gecesi hayatını kaybetmiştir. Miss King'in Charlotte Kolej'de öğretmeni olan ve öğrencisinin hastalığı sırasında Merzifon'da yılın büyük bir bölümünü misafir olarak geçiren Miss Charlotte Willard, genç öğrencisinin ölümünden çok etkilenmiş ve izleyen günlerde istasyonda öğrencisinin ölümüyle boşalan yeri doldurmak için burada çalışmaya başlamış ve Yatılı Kızlar Okulu'nda hem ilmî hem de dinî alandaki çalışmalara büyük katkı sağlamıştır. King'in ölümünü izleyen yedi hafta içinde, Mr. Smith de hayatını kaybetmiştir. Grip nedeniyle on gün hasta yatan Mr. Smith, hastalığın pençesinden kendini kurtaramamış ve 20 Mart günü 33 yıllık misyonerlik yaşımı sona ermiştir. Cenaze töreninden üç gün sonra Kayseri'de bulunan ve küçük kızlarını henüz yakında kaybeden Mr. Smith'in kızı ve

---

56 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:567, 570; White, **Tracy**, s.11.

57 Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.99, 101.

58 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:90.

59 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:580-581; White, **Tracy**, s.11.

damadı Mr. ve Mrs. Wingate Merzifon'a gelmişlerdir. Ölümünden sonra eşi Mrs. Smith üç çocuğunu da alarak Amerika'ya dönmek zorunda kalmıştır[60].

Sadece ölüm olayları değil bazen da istifalar nedeniyle istasyondaki Amerikan Board misyonerleri çalışmalarına son vermek zorunda kalmışlardır. 1881 yılında Mr. ve Mrs. Leonard istifa ederek Amerikan Board'daki misyonerlik görevlerinden ayrılmışlardır[61]. Yine Miss Washburn 1885 yılı sonlarında Amerika'ya dönmüş ve Amerikan Board'daki çalışmalarından istifa etmek suretiyle ayrılmıştır[62]. İstifa etmek suretiyle görevden ayrılan misyonerler sadece bu iki kişi ile sınırlı kalmamıştır.

İstasyonda misyonerlerin çalışmalarına ara vermesine, bazen de bu nedenle çalışmalarını tamamen bitirmelerine neden olan bir başka sebep de sağlık sorunlarıdır. Hastalık nedeniyle istasyondaki çalışmalarına ara veren ilk misyoner Mr. Leonard'dır. 1866 yılında Mr. Leonard şiddetli bir ateşle hastalanmış ve uzun süre ayağa kalkamamıştır. Eski sağlığına kavuşmak için Dr. Henry S. West'in tedavisinden yararlanmak amacıyla Sivas'a gitmiştir[63]. 1870 yılında Miss Bliss de bazı sağlık sorunları nedeniyle tedavi görmek için Sivas'a gitmek zorunda kalmıştır[64]. Yine Mr. Tracy ve ailesi 1867 yılında Merzifon istasyonuna atanmalarına rağmen, 1870 yılında Mrs. Tracy'nin sağlık durumunun oldukça bozulmasından ve Merzifon'da bir doktor olmamasından dolayı İstanbul'a gitmek zorunda kalmışlardır[65].

Aynı kaderi paylaşan bir diğer misyoner de Mr. Smith olmşutur. 1872 yılında Mr. Smith'in hastalığından dolayı çalışmaları bir süre aksamıştır. Hasta olmasına rağmen, kış tatili boyunca bütün mesaisini ve enerjisini tamamen Ruhban Okulu'nun yaz dönemi derslerini hazırlamak için harcamıştır[66]. Hastalıklardan dolayı çalışmalarını aksatmayan bir diğer misyoner de Mr. Tracy'dir. 1883 yılında eşi ile beraber çocuklarının sağlık sorunlarından dolayı bazı güçlükler yaşamasına rağmen istasyondaki çalışmalara devam etmiştir[67]. Hatta bir yıl sonra kendisi bazı sağlık sorunları yaşamasına rağmen yine

---

60 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:633, 698.
61 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:45; **Reel 606**, No:561.
62 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:90.
63 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:580-581.
64 **a.g.b.**, No:604.
65 White, **Tracy**, s.15.
66 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:307.
67 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:71.

çalışmalara ara vermemiştir. İstasyonun bu yönden takdire şayan bir diğer üyesi de Miss Fritcher'dır. Aynı dönemlerde hasta olmasına rağmen o da çalışmaları aksatmadan devam ettirmiştir[68].

1873 yılında Miss Fritcher da sağlığı oldukça bozulmasından dolayı, dinlenmek ve iyi bir tıbbî tedavi görmek için birkaç aylığına İstanbul'a gitmek zorunda kalmıştır[69]. 1890 yılında Miss Albright sağlık nedenlerinden dolayı Amerika'ya gitmiş ve yerine Miss Bertha Smith, Kasım ayı içerisinde gelmiştir. Miss Albright'ın bu ayrılışı daimi olmamıştır. Sağlığı görevine dönmesine elverir vermez istasyondaki çalışmalara katkıda bulunmak için geri gelmiştir[70]. 1888-1889 döneminde Mr. Herrick ailesiyle birlikte sağlık sorunlarından dolayı istasyondan ayrılmak zorunda kalan bir başka misyoner olmuştu[71].

Sağlık sorunlarının çalışmaları engelleyecek derecede aşırı olması, bazı misyonerlerin istasyondaki çalışmalarını tamamen bırakmasına bile sebep olmuştur. Yatılı Kızlar Okulu'nun başkanı olan Miss Gage 1899 yılı sonunda sağlığının oldukça bozulmasından dolayı Merzifon'daki çalışmalarına son vermek ve istasyondan ayrılmak zorunda kalmıştır[72].

Misyonerlerin dönem dönem istasyondan ayrılmaları, bireysel ya da aileleriyle ilgili sağlık sorunları yaşamaları durumunda, hiçbir dönemde istasyonun çalışmalarının bu gelişmelerden etkilenmesine izin verilmemiştir. Bu sebepten dolayı çalışmalara devam edemeyen misyonerlerin yerini yenileri almıştır. 1874 döneminde Mr. Smith ziyaret için Amerika'ya gitmiş, onun boşalttığı yeri doldurmak için Mr. Tracy istasyona gelmiştir. Bu arada Dr. Schneider ve Mr. Herrick de misyondaki çalışmalarına dönmüşlerdir[73]. Hatta bütün şehri etkileyen salgın hastalık anlarında bile çalışmalara aralıksız devam edilmiştir. 1882 yılında istasyonda hastalıklar ön planda yer almıştır. Bu yıl şehirde boğmaca bir çok çocuğu etkilemiştir. Hatta, Mr. Tracy'nin küçük kızı da boğmacaya yakalanmaktan

---

68 **a.g.b.**, No:90.
69 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:307.
70 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:49.
71 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:133.
72 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:976.
73 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:314.

kurtulamamıştır. Bütün bunlara rağmen Merzifon'daki misyon işleri aralıksız ve verimli bir şekilde devam ettirilmiştir[74].

Zaman zaman istasyondaki çalışmaların aksamaması için misyonerler, ailelerinin yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle Amerika'ya gitmek zorunda kalmalarından dolayı, onlardan ayrılarak tek başlarına Merzifon'da çalışmalarına devam ettirmişlerdir. 1890-1891 döneminde Mr. Herrick ailesinin yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle onlarla Amerika'ya gitmiş, ancak ailesinin uzun süre iyileşememesi üzerine, onları Amerika'da bırakarak istasyondaki çalışmalarına dönmüştür. Yaklaşık bir buçuk yıl ailesinden ayrı olarak çalışmalarını sürdürmüştür[75].

Misyonerlerin istasyondaki çalışmalarına ara vermelerine sebep olan bir gelişme de, belli bir süre istasyonda çalıştıktan sonra izin kullanmak için memleketlerine dönmeleridir. İstasyonda çalışan hemen hemen bütün misyonerler bu şekilde izin kullanmışlardır. Mesela, 1874 döneminde Mr. Smith ve Dr. Schneider kısa bir süre için Amerika'ya gitmişlerdir[76]. İstasyondaki çalışmalarında on yıllık sürelerini dolduran Mr. Riggs ve ailesi 1886 yılında Amerika'ya giderek izin kullanmışlardır[77]. Yine Tracy ailesi 12 yıllık hizmetleri karşılığı ev izinlerini kullanmak için 1890'lı yılların başında Amerika'ya gitmişlerdir[78]. 1899 Haziran ayında Mr. ve Mrs. Riggs de tatillerini Amerika'da geçirmişlerdir[79].

Misyonerler, bazı dönemlerde Amerikan Board tarafından özel görevlendirmeler nedeniyle de istasyondaki çalışmalarına bir süre ara vermek zorunda kalmışlardır. 1870 yılı boyunca Mr. ve Mrs. Tracy, Merzifon istasyonuna bağlı olarak çalışan iki misyoner olmalarına rağmen, İstanbul'daki çalışmalara yardımcı olmaları için İstanbul'da Amerikan Board tarafından alıkonulmuşlardır[80]. 1872 yılında Mr. Herrick, Yeni Ahit'in Türkçe'ye çevrilmesi çalışmalarına yardımcı olmak ve Türkçe olarak yazmaya başladığı *Kilise Tarihi*'ni tamamlamak üzere İstanbul'a gönderilmiş, bu nedenle yıl boyunca istasyondaki çalışmalarda bulunamamıştır. Aslında 1870 yılı Temmuz ayında Mr. Herrick, Ruhban

---

74 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:25.
75 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:154-155.
76 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:314.
77 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:90.
78 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:49-50.
79 **a.g.b.**, No:976.
80 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:604-605.

Okulu'nda ders vermek ve kış tatili boyunca Ermeni harfleriyle Türkçe bir *Kilise Tarihi* hazırlamak ile görevli olarak Merzifon'a gönderilmiş ve bu tarihten sonra da Merzifon istasyonuna bağlı bir misyoner olarak çalışmalarına başlamıştır[81]. Yine Batı Türkiye Misyonu'nun yıllık toplantısında alınan kararlar üzerine 1878 yılı Kasım ayı başında, Mr. Riggs Ruhban Okulu'nun Rumca bölümündeki çalışmaları yürütmek için kendini yeterli hale getirmek amacıyla Atina'ya bir yıllığına Rumca bilgisini ilerletme çalışmalarını sürdürmek için gitmiştir[82].

İstasyondaki çalışmaların, bazı misyonerlerin zorunlu sebeplerden dolayı buradan ayrılması ya da başka sebeplerden dolayı çalışmalarda yetersiz kalmaları durumunda, misyoner faaliyetlerinin aksamaması için çevre istasyonlardan misyonerler geçici olarak buraya gönderilmiştir. 1899 yılında Miss Gage'in sürekli, Miss Willard'ın da birkaç haftalığına istasyondan ayrılması sonucunda, Miss Nason Kayseri istasyonundan Merzifon'a geçici olarak gelmiş ve bir yıllığına çalışmalara katılmıştır[83].

Hangi sebeple olursa olsun misyonerlerin istasyondaki çalışmalarına son vermeleri ya da bazı sebeplerden dolayı bir süre ara vermek zorunda kalmaları istasyonda yürütülen çalışmaları aksatmasa bile, Merzifon'daki çalışmaların aksamaması için misyonerlerin ilgiyi ve emeklerini buraya vermelerinden dolayı dış-istasyonlardaki çalışmalar aksamış ya da bu istasyonların tamamı yerine bir kısmına hizmet verilebilmiştir. 1870'lerin sonunda Leonard'ların istasyondan gitmesiyle bu aksamalar kendini açık bir şekilde göstermiş, bu dönemde dış istasyonların sadece üçte birine sürekli hizmet ve yardım sağlanabilmiştir[84]. Böyle olmakla birlikte istasyondaki çalışmalarına ara veren misyonerlerin tekrar dönmesi ve çevre istasyonlardan gelen misyonerlerin sağladığı katkılarla çalışma kadrosunun oldukça kuvvetli ve buna bağlı olarak da işlerin oldukça yeterli şekilde yapıldığı dönemler de olmuştur. Böyle bir dönem 1886-1888 yılları arasında yaşanmıştır. Mardin ve Harput'tan gelen bayan misyonerler ve İstanbul'dan ailesiyle birlikte dönerek çalışmalara katılan Mr. Herrick[85], 1887 yılının güz aylarında Rumca'yı öğrenmiş olarak istasyona dönen ve Yatılı Kızlar Okulu'ndaki çalışmalarına başlayan Miss Jennie Smith, 1888 yılında istasyondaki misyoner gücüne katılan dört yerli çalışan o yıla

81 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:307.
82 **a.g.b.**, No:370.
83 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:976.
84 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:601.
85 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:90.

kadar oluşturulan en iyi çalışma kadrosudur. Buna rağmen istasyon, Rumlar arasında çalışmaları yürütecek iyi insanlara sürekli ihtiyaç duymuştur[86].

İstasyonda misyonerler dinî, eğitim, sosyal, sağlık alanlarındaki çalışmalarda görev almışlardır. Burada Amerikan Board tarafından açılan kurumlarda herkes üzerine düşen görevi yapmıştır. Bu kurumlar tatile girdiğinde de misyonerler çalışmalarına ara vermemişlerdir. Hem istasyonda hem de istasyona bağlı dış-istasyonlarda dinî alandaki çalışmalarına devam etmişlerdir. Bu tatil dönemlerinde dış-istasyonlara ziyaretler yapılmış ve buradaki halka ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu ziyaretler misyonerler için hem dinlenme ve gezme amaçlı, hem de misyonerlik faaliyetlerine hizmet amaçlı ziyaretler olmuşlardır. Bir dönem Mr. White ve ailesi, Miss Gage ile yaz tatillerini Kastamonu'da geçirmişlerdir. Yine aynı dönemlerde Mr. Tracy ve ailesi, Miss King ile beraber Avkat'a (Amasya) gitmişler ve burada on gün kalmışlardır. Mr. Riggs ve ailesi ile Mr. Herrick de Azaboğlu'nda iki hafta kalmıştır. Hatta istasyona bağlı misyonerlerden bazıları tatillerinin bir kısmını Rum Manastırı'nda geçirmişlerdir[87]. 1890 yılında da dış-istasyonlara yoğun ziyaretler düzenlenmiştir. Bu ziyaretler esnasında dinî kitap dağıtımı işleriyle meşgul olan Hacı Savas adlı bir yerli Ermeni de misyonerlere yardım etmiştir[88].

Buralarda geçirilen sürelerde hem tatil yapılıp dinlenilmiş, hem misyonerlik çalışmalarına devam edilmiş ve yapılan konuşmalar ile halka Protestanlık üzerine telkinlerde bulunulmuştur. Ayrıca bu geziler misyonerlerin devlet-halk münasebetleri hakkında yorum yapmalarına imkân verecek ölçüde, bölgeyi çok iyi tanımasını, halkın yaşam koşullarını ve devletin bu insanlara ulaştırdığı hizmetleri görmesine de zemin hazırlamıştır. 1906 yılında Mr. Elmer, Kolej hocalarından Prof. Theocharides ve misyoner hastanesinde asistan doktor olan Dr. Hacı Savas ile birlikte gözlem ve eğlence kabilinden Anadolu'da bir yolculuğa çıkmıştır. Gezide Samsun ve Amasya civarı gezilmiştir. Gezi sırasında yollardaki sefilliği gören Elmer konuya, halkın vergisini ödemesine rağmen yöneticilerin ülkeyi mamurlaştırmak yerine, gelirlerin büyük bir kısmını yediği, halkçılık ve vatanseverlik ruhunun olmadığı[89] yönünde bir yorumla yaklaşmıştır.

---

86 **a.g.b.**. No:114.
87 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:628-631.
88 **a.g.b.**, No:49-50.
89 P. A. B. C. F. M., **Reel 620**, No:401.

Dış-istasyonlardaki misyoner çalışmaları, sadece tatillerde yürütülen çalışmalar ile kalmamıştır. Bazen yılın belli bir bölümünde buralarda çalışmaları için özel olarak görevlendirilen misyonerler de olmuştur. 1877 yılının bir döneminde Mr. Leonard çalışmalarını Samsun'da yürütmesi için buraya gönderilmiştir[90]. 12 Kasım 1879 tarihinde Mr. ve Mrs. Tracy, Merzifon'dan ayrılmışlar ve beş aydan daha fazla bir süre Amasya'da çalışmalarda bulunduktan sonra 19 Nisan 1880 tarihinde tekrar istasyona dönmüşlerdir[91]. 1882 yılında Mr. Riggs ve ailesi kışı Samsun'da geçirmişlerdir. Burada kaldığı süre içerisinde Mr. Riggs, zamanının çoğunu civar yerleşim yerlerine ziyaretler yaparak geçirmiştir[92].

Merzifon istasyonunda çalışan misyonerler, bölgede halkın yaşadığı her türlü doğal afetlerden, salgın hastalıklardan, yerli halkın isyan hareketlerinin yarattığı güçlüklerden, savaş fırtınalarından etkilenmişlerdir. Ancak böyle zor dönemlerde misyonerler içine düştükleri zor durumdan bir şekilde kurtulmuşlar ve bölge halkının zor anlarında, çeşitli vesilelerle yaptıkları yardımlarla gönlünü kazanmışlardır.

1874 yılında Merzifon'da büyük bir kuraklık yaşanmıştır. Bahar aylarında sular kurumuş, birkaç aylığına yağmur yağmamıştır. Sadece tarlalar ve bahçeler değil insanlar da su güçlüğü çekmeye başlamıştır. Su kıtlığından dolayı halk yağmur duasına çıkmak zorunda kalmıştır. Kuraklığın neticesinde kış aylarından önce kıtlık baş göstermiştir. Kurak geçen yaz döneminin ardından, kış mevsimi de oldukça sert geçmiştir. Halk yokluğun yanında bir de kurtlar ve soğukla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bütün bu olumsuz şartlardan kaynaklanan hastalıklar da bu dönemde halkın yaşadığı olumsuzlukların cabası olmuştur. Bu olumsuz gelişmeler misyonerlerin insanlara ulaşmalarını sağlayacak başka yolların ortaya çıkmasına sebep olmuştur[93].

1892-1893 yıllarında Merzifon ve çevresinde kolera salgını baş göstermiştir. Bu salgından istasyonda çalışan misyonerler, okullarda görev yapan kişiler ve öğrencileri de oldukça etkilenmiştir. Kolejin fırıncısı, fotoğrafçı, kitap dağıtımı ile meşgul görevlisi, vaizlerden biri, çalışanların çocukları, misyonerlerin komşu ve arkadaşları, kilise üyelerinin bazıları hastalığın pençesinden kurtulamamışlardır. Mrs. Tracy insanlara

---

90 P. A. B. C. F. M., **Reel 589,** No:337-338

91 **a.g.b.**, No:383-385.

92 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:25, 45.

93 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:314.

yardım için hayatını tehlikeye atarak büyük bir çalışma içine girmiştir. Onunla beraber iki kişi hastalığın belirtileri, hastalık için gerekli ilaçların kullanımı konularında bilgi vermek için görevlendirilmiştir. Bunun için ev ev dolaşmışlardır. Bir başkası, bayanlar arasında ilaç yapımı ve ihtiyacı olanlara dağıtmakla görevlendirilmiştir. Bu bayanlar yerel doktorun denetimi altında çalışmalarını sürdürmüşler ve yeterli miktarda ilaç yapmaya çalışmışlardır. İlaçların bir kısmını çevre kasabalara da göndermişlerdir[94]. Bu çalışmaları yine misyonerlerin Merzifon ve bölge halkı arasındaki itibarlarını ve kendilerine duyulan sempatiyi artırmıştır.

1904 yılında Merzifon'da meydana gelen yangın hadisesi, yine misyonerlerin halkın gönlünde taht kurmasını sağlayan büyük bir felâket olmuştur. 3 Haziran gecesi başlayan yangın, bir gün sonrasının öğle vaktine kadar devam etmiş, mahalleden mahalleye sıçrayan ve bütün şehri harap eden yangında üç yüz yirmi yedi ev, yüz seksen üç dükkan, bir cami, bir Rum kilisesi, bir Rum okulu, üç han kül olmasına rağmen, Amerikan Board'un Merzifon'daki hiçbir binasına zarar vermemiştir. Ancak bu felâket misyonerlere taşıyabileceklerinden daha fazla yük yüklemiştir. Yangından zarar görenlere, farklı kaynaklardan 200 lira yardım sağlanmıştır. Yüz bir aile bu yardımlardan yararlanmıştır. Yardımlar kira, elbise, yiyecek, yakacak maddesi (mangal kömürü, odun), çadır şekillerinde olmuştur. Bazı ailelere de ufak miktarlarda para yardımı yapılmıştır. Yangından fiziksel zarar görenlerin bir kısmı hastanede tedavi altına alınmıştır[95]. Bu yangın sonrasında Osmanlı Devleti de felâketten etkilenen insanlara 30.000 kuruş yardım vermesine rağmen[96], misyonerlerin yaptıkları yardımlar halkı daha çok etkilemiştir.

Misyonerlerin bütün bu yoğun çalışmaları sırasında başlarına bazen beklenmedik, ilginç olaylar da gelmiştir. 20 yıldan fazla bir süre Merzifon'da ikamet eden misyonerlerden biri, yine istasyonda görevli bayan misyonerlerden biri ile çıktığı bir yolculuk esnasında soyulmuştur[97]. Yine 1870'li yılların sonunda Sivas'tan Merzifon'a gelen dört öğrenci ve bir yerli yardımcı Herek yakınında, Ruhban Okulu'nda iki yıl

---

94 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:561.
95 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:222-223.
96 B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:126/97.
97 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:370.

bulunan ve misyonerler tarafından bölgede iki defa görevlendirilen genç bir adam da Kurşunlu Deresi'nde öldürülmüştür[98].

Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki, Amerikan Board'un sadece Merzifon istasyonunda görevlendirdikleri değil, diğer istasyonlardaki misyonerleri de kendilerini vazifelerine tam manasıyla vakfeden ve feragatle çalışmak hususunda örnek olabilecek kimseler olmuşlardır.

1.1.2. Merzifon İstasyonu'nda Amerikan Board'un Yaptığı Harcamalar

Amerikan Board, misyonerler tarafından yürütülen çalışmalardan iyi bir verim elde edilebilmesi için malî yönden kesenin ağzını açmak gerektiğinin bilincindedir. Bu yüzden de, çalışmalara henüz başlandığı yıllarda düşük seviyelerde kalan harcama miktarlarını, ilerleyen yıllarda giderek artırılmış ve Osmanlı ülkesinde yürütülen çalışmalara büyük paralar harcamıştır. Merzifon istasyonu da bu harcamalardan payını almıştır. Belgelerden tespit edilebildiği ölçüde Merzifon istasyonunun bütçesi yıllara göre şöyle oluşturulmuştur[99]:

Merzifon istasyonunun yıllara göre bütçe cetveli

Yıl	Ücretler	Dış-İstasyon	Eğitim	Diğerleri	Toplam
1862	750	745	312	260	2067 $
1863	1125	637	328	1105	3195 $
1864	1950	720	170	533	3373 $
1865	2475	816	1229	470	4990 $
1866	2500	820	826	540	4686 $
1867	1750	924	1362	425	4461 $
1868	1750	1162	1407	1365	5684 $
1869	2076.228	1309	2148.3	1061.50	6617.028 $
1870	2970	1196.8	1444.3	770	6381.1 $
1871	3795	1249.6	790.9	1102.2	6937.7 $
1872	2695	1368.4	1884.3	539	6486.7 $
1873	2667.5	1474	2091.98	297.88	6531.36 $
1874	3121.228	1498.64	3185.6	132	7937.468 $
1875	3740	1636.8	3076.7	1865.6	10319.1 $
1876	3850	1988.8	1595	642.4	8076.2 $
1877	2970	1755.6	2860	748	8333.6 $
1878	2970	1478.4	3247.2	598.4	8294 $

98 **a.g.b.**, No:338-339.

99 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:94, 97, 100, 103, 106, 109, 111, 113, 116; **Reel 588**, No:252, 254, 257, 260, 262, 268, 270, 273, 278, 282, 294, 300; **Reel 596**, No:190, 194, 199, 200, 205, 206, 212, 215, 217, 222, 225, 230, 233, 235, 236, 244; **Reel 607**, 147, 151, 152, 162, 165, 201, 274, 308, 341, 353, 367, 433, 487; **Reel 617**, No:4, 17, 34, 49, 52, 63, 95, 105, 142; **Reel 629**, No:168, 192, 217, 236

1879	2970	2851.2	3146	1377.2	10344.4 $
1880	4675	3058	2857.8	629.2	11220 $
1881	4012.8	4241.6	4408.8	1025.2	13688,4 $
1882	4015	2448.6	2547.6	1192.4	10203.6 $
1883	3190	2587.2	2415.6	1201.2	9394 $
1884	2860	2387	2046	761.2	8054.2 $
1885	4235	2754.4	2318.8	891	10199.2 $
1886	3245	5612.2	3520	1130.8	1350.8 $
1887	4235	_____	1949.2	1003.2	_____
1888	4290	_____	1667.6	897.6	_____
1889	4576	_____	1509.2	638	
1890	4576	_____	1350.8	_____	6085.2 $
1891	4576	_____	_____	_____	5280 $
1892	4510	_____	_____	_____	_____
1893	_____	_____	_____	_____	4413.293 $
1894	5214	_____	_____	_____	4545.2 $
1895	4554	_____	_____	_____	_____
1896	3432	_____	_____	_____	8826.4 $
1897	3432	_____	_____	_____	_____
1899	3718	_____	_____	_____	9552.4 $
1900	4158	_____	_____	_____	_____
1901	5038	_____	_____	_____	9017.36 $
1902	5852	_____	_____	_____	12119.36 $
1903	5780.5	_____	_____	_____	10357.38 $
1904	4936.8	_____	_____	_____	9470.56 $
1905	4637.6	_____	_____	_____	8976 $
1906	3968.8	_____	_____	_____	9301.6 $
1907	4400	_____	_____	_____	_____
1909	_____	_____	_____	_____	9919.36$
1911	_____	666.16	_____	_____	4699.2 $
1913	_____	616	1137.4	409.2	4263.16 $
1914	_____	_____	_____	_____	4578.40 $
1915	_____	_____	_____	_____	4578.40 $

Bütçe çizelgesi, Amerikan Board belgelerinin bazı yıllara ait raporları çok silik olduğundan dolayı okunamamış, ya da bazı yılların raporları verilmemiş olduğu için eksik kalmıştır. Ancak tespit edilebildiği kadarıyla *Ücretler* kısmında, yıllar içerisinde istasyonda Amerikan Board tarafından atanmış olarak görev yapan misyonerlere ödenen maaşlar yer almıştır. *Dış-İstasyonlar* kısmında Merzifon'a bağlı dış-istasyonlarda her alanda yürütülen çalışmalar için harcanan paralar belirtilmiştir. *Eğitim* kısmında Merzifon istasyonu içerisinde faaliyet gösteren misyoner okulları için yapılan harcamalar yer almıştır. 1886 yılında Anadolu Koleji'nin faaliyete geçmesine rağmen, bu okula ait olan bütçe konuyla ilgili yerde ayrıntısıyla verilmiş olduğu için cetvele dahil edilmemiştir.

Diğerleri kısmında vergiler, eğitim haricinde kullanılan binalar için ödenen vergiler, yıllık toplantılara gönderilen üyelerin harcamaları, dış-istasyonlara düzenlenen turlarda harcanan paralar, istasyonun merkez ve diğer istasyonlarla misyonerlik çalışmaları adına yazışmalarından kaynaklanan posta ücretleri, istasyon adına alınan eşyalar, kitap dağıtımı ile ilgilenenlere yapılan ödemeler vb. harcamalar yer almıştır.

Bazı dönemlerde Amerikan Board, beklenmedik harcamaların ortaya çıkmasından dolayı, bu bütçeye ek bir bütçe dahi hazırlamak zorunda kalmıştır. 1875 yılının bütçesine, Merzifon istasyonu için 403 lira (1773.2 dolar) ek para verilmiştir[100]. 1885 yılında yine istasyona ek bütçe hazırlanmak zorunda kalınmıştır. Bu yıl yapılan düzenleme ile Samsun'daki kilisenin tamamlanması, Merzifon'daki yüksek okulun giderleri, Ruhban Okulu'nun kapıcısı ve üç öğrencisine yardım amacıyla toplam 308 lira ilâve edilmiştir[101]. 1887 yılında Merzifon istasyonu için bir ek bütçe daha hazırlanmıştır. Dış-istasyonların bazılarındaki okul binaları ve kilise binalarının yapımı, öğretmen ihtiyacı için ilâve 117 lira para daha bütçeye eklenmiştir[102]. Merzifon istasyonu için 1888 yılında hazırlanan ek bütçede istasyondaki çalışmalar için 177 lira para daha ilâve olarak verilmiştir[103]. 1889 yılında hazırlanan ek bütçede 416 lira gösterilmiştir. Bu para dış-istasyonlara yapılan turlar, Merzifon'da düzenlenen konferans ve dış-istasyonlardaki misyonerlere ait bina onarımları için ayrılmıştır[104].

Amerikan Board'un Merzifon istasyonunda yaptığı çalışmalara, toplanan yardımlar da malî yönden büyük katkı sağlamıştır. 1867 yılında Merzifon istasyonunda yerli çalışmalar, eğitim, kiralar, kitap satışları gibi faaliyetler için yapılan harcamaların %6'sını yerli Hıristiyan halk karşılamıştır. Bu tarihten sekiz yıl sonra, 1875'de bu oran %18'e çıkmış, on beş yıl sonra ise 1881'de %36'ya yükselmiştir. Yardım oranındaki bu artışlar misyonerlerde, gelecek yedi ya da sekiz yıl içinde bu oranın ikiye katlanacağı fikrinin oluşmasına sebep olmuştur. Tabi bu kanaat, yaşanacak malî durumlar göz önünde bulundurulmadan oluşmuştur. Bu gidişat 1890 yılında bölge insanının yapılan harcamaların %75'ini karşılayacağını göstermiştir. Bunun anlamı da, istasyondaki çalışmaların gelecek yıllarda bu yıllardan daha iyi olacağıdır. Muhtemelen de 20. yüzyılın

---

100 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:270.
101 P. A. B. C. F. M., **Reel 596**, No:209,
102 **a.g.b.**, No:227
103 **a.g.b.**, No:236.
104 **a.g.b.**, No:249-252.

ilk yıllarında burada faaliyet gösteren Anadolu Koleji, Ruhban Okulu, Yatılı Kızlar Okulu Amerikan Board'dan çok az bir yardım beklentisi içinde olacaktır[105]. Ancak misyonerlerin bu beklentisi gerçekleşmemiştir.

Merzifon istasyonunda yürütülen çalışmalara paralel olarak yapılan yardımlarda da artış olmasına rağmen, Daha 1900'lere ulaşmadan 1882 yılında geçen yıllara göre yardımlarda %2'lik bir azalma olmuştur. Ancak bu azalmaya rağmen, 1531 dolarlık bir yardım gerçekleşmiştir. Bu miktar insanların malî yönden çok daha iyi bir durumda olduğu 1879 yılında yapılan yardımdan %38 daha fazla olmuştur[106]. Bu yönde en büyük güçlük ise 1884 yılında yaşanmıştır. Her geçen yıl bir önceki yıldan daha iyi bir gelişme göstermesine rağmen Merzifon istasyonunun bu yılı, hem yapılan yardımlar açısından, hem de misyonun kendi hazırladığı bütçe açısından malî olarak kötü bir yıl olmuştur[107].

Ancak ilerleyen yıllarda misyonerlerin beklentisi doğrultusunda gelişmeler yaşanmıştır. 1888 yılında yerli cemaat eğitim ve dinî alanda misyonerler tarafından yürütülen çalışmalarda yapılan harcamaların yarısını karşılar hale gelmiştir. Bunda en büyük etken, okullarda eğitim gören öğrencilerin ödedikleri ücretler olmuştur. Bu yıl içerisinde Kolej ve Yatılı Kızlar Okulu'nda yatılı olarak eğitim gören öğrencilerin ödediği paranın %70'i yerli kaynaklardan sağlanmıştır. Bu miktar içinde Merzifonlu olduğu halde yatılı kalan öğrencilerin paraları da dahildir. Ancak istasyonun dışından gelenlerin ödedikleri yatılılık ücreti, ödemeler içinde %65'lik bir kısmı teşkil etmiştir. Bu rakamlara göre 1890 yılında yapılan harcamaların %75'inin yerli cemaat tarafından karşılanması ümit edilmeye başlanmıştır. Yerli kaynaklardan sağlanan katkının bu kadar arttığı bu döneme gelinceye kadar, 1867 yılından bu yana 21 yılı üç eşit parçaya bölerek karşılaştırma yapıldığında; bu harcamalarda yerli halkın katkısı ilk 7 yıl için %6 ile başlamış, ikinci 7 yıllık dönemde %18'e çıkmış, üçüncü 7 yıllık dönemde ise %36 olarak gerçekleşmiştir. 1888 yılının rakamlarıyla, bir sonraki 7 yıllık dönem yerli halkın %65 ile %70 katkısı ile başlamıştır[108]. Bu gelişmeler ilerleyen yıllarda bu oranın %90'lara ulaşacağını göstermektedir. Ancak misyonerler, çıkacak muhtemel savaşlar, meydana gelecek doğal afetler vs. sonucunda malî yapıda meydana gelebilecek bozulmaların

---

105 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:64-66.
106 **a.g.b.**, No:63.
107 **a.g.b.**, No:76.
108 **a.g.b.**, No:121.

olabileceğini dikkate alarak, gelişmelerin her an tersine dönebileceği varsayımıyla hareket etmişler ve istasyonun bütçesini ona göre hazırlamışlardır.

Merzifon'da yürütülen çalışmalarda buradaki binalar ve donanımına yapılan harcamalar ise, istasyonda misyon çalışmalarının savaş nedeniyle durdurulduğu Mayıs 1916 yılında son şekliyle şöyle olmuştur:

Merzifon istasyonundaki Amerikan Board kurumlarının ve donanımının gelişimi[109]

-Kendine-Yardım atölyesinin donanımı ile beraber Anadolu Koleji binasının tahminî bedeli		30.000 $
-Kütüphane-Müze (Bu bina mezunlar ya da daha önceki öğrenciler tarafından ödenmiştir)		5.000 $
-Fen Binası (Hall):	-Bina bedeli	7.000 $
	-Lâboratuar donanımı	2.000 $
	-Binanın her bir sınıfı	400 $
-Protestan Kilisesi, donanımlara su kaynağı sağlama		25.000 $
-Küçük Kilise:	-Bina bedeli	9.000 $
	-Dinleyici salonu	5.000 $
	-Birinci katta geniş resepsiyon odası, sosyal faaliyetler için müzikal ve diğer toplantı ve faaliyetler için	1.800 $
	-İki tane YMCA odasının her biri	450 $
-Jimnastik Salonu:	-Bina	9.000$
	-Yüzme Havuzu	450 $
-Kendine-Yardım bölümüne ilâve yatırımlar	-İyi bir hale getirmek için	7.000 $
	-Un değirmeni (12 beygir gücünde gaz makinesi	1.500 $
	-İlâve kereste stoku ve aletler	1.500 $
	-İpekçilik için mekân ve donanım	4.000 $
-Yatılı Kızlar Okulu'nun Hazırlık Bölümü:	-Toplam ihtiyaç	5.000 $
	-Anaokulu binası	700 $
	-Sınıfların her birinin bedeli	250 $
	-Büroların her biri	250 $
	-Bitişik bahçe	1.100 $
-Yeni Ruhban Okulu binası (İnşaat halinde)	-İnşaatı için	5.000 $
	-Donanımı için	2.000 $
	-Kütüphane binası	1.000 $
-Binaların her bir kapı veya penceresinin değeri		10 $
-Borulu bir org		1.200 $

[109] P. A. B. C. F. M.; **Reel 629**, No:279-281.

Yapılan harcamalar, inşa edilen binalar ve yapılış amaçları incelendiğinde Batı Türkiye Misyonu içerisinde Merzifon istasyonunun önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Batı Türkiye Misyonu tarafından istasyonlar için yıllık hazırlanan bütçede de kendini göstermiştir. Bazı yıllara göre Merzifon istasyonu ve Batı Türkiye Misyonu'nun diğer istasyonlarına yapılan harcamalar şöyledir[110]:

Yıl	1865	1874	1882	1896	1906
Bursa	2.140	5.940	6.903	5.033	4.272
Kayseri	2.498	8.896	17.362	10.485	13.142
İstanbul	16.160	9.292	12.720	16.469	12.430
İzmit	2.714	5.821	6.309	3.388	3.537
Manisa	____	4.303	11.044	____	____
Merzifon	4.990	7.937	10.203	8.826	9.301
İzmir	3.299	____	____	12.192	12.694
Sivas	3.589	4.255	5.553	4.488	6.688
Trabzon	____	____	____	2.948	2.842

Bu tablodan da görüldüğü gibi bütçe açısından Merzifon istasyonu, ilk yıllarda İstanbul'un hemen ardından ikinci sırayı almıştır. 1870'li yıllarda Kayseri istasyonuna verilen önemin artırılmasından dolayı Merzifon üçüncü sırada yer almıştır. 1880'li yıllarda Rumlara yönelik faaliyetler açısından İzmir'e verilen önemin artırılmasıyla Merzifon bir sıra daha gerilemiş ve dördüncü sıraya düşmüştür. 20. yüzyıl ile birlikte bu yerini korumuş ve Batı Türkiye Misyonu'nun ilk dört misyonu arasında yer almıştır. Ayrıca Karadeniz bölgesinin en önemli istasyonu olma özelliğini de hiç yitirmemiştir.

1.2. MERZİFON İSTASYONUNDA MİSYONERLER TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER

Amerikan Board'a bağlı olarak faaliyet gösteren misyonerler, İncil'in insanlara tanıtılması ve Protestanlık mezhebinin yaygınlaştırılması için çalışan insanlardır. Bunun gerçekleştirilmesi için de İncil ve dinî kitapların dağıtımı ile başlayan çalışmalarda sırasıyla kilise, okul, hastane vb. kurumlarda yürütülen faaliyetler bir aracı olarak kullanılmıştır. Amerikan Board misyonerleri, adım attıkları bütün merkezlerde bu yolu izlemişlerdir. Osmanlı ülkesindeki faaliyetlerinde de aynı metot kullanılmıştır.

İlk başlarda en çok önem verilen faaliyet alanı dinî çalışmalar olmasına rağmen, ilerleyen yıllarda eğitim alanındaki faaliyetler, bu alandaki çalışmaların üstüne çıkmıştır. Misyonerlerin asıl önemli adımlar attığı ve etkisinin en çok hissedildiği çalışmalar bu

---

110 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:104-105; **Reel 588**, No:260; **Reel 596**, No:192; Reel **607**, No:367; **Reel 617**, No:95.

alanda yapılmıştır. Ancak ilk başlarda her türlü metotla aralarında çalışmaların yapılabileceği bir Protestan cemaatinin yaratılması yoluna gidilmiş ve bunun için de dinî alandaki faaliyetlere oldukça önem verilmiştir.

Bu çerçevede Merzifon'daki çalışmalarda da ilk başlarda ağırlık, dinî çalışmalara verilmiştir. Dinî alandaki çalışmalarla başlatılan faaliyetler, daha sonraki yıllarda açılan okullar, hastaneler, yetimhaneler vb. kurumlarda yürütülen çalışmalarla devam ettirilmiştir. Fakat eğitim faaliyetleri, Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı ülkesinde asıl etki sahası olmuştur.

1.2.1. Dinî Alanda Yürütülen Çalışmalar

1852 yılında misyoner istasyonu haline getirilen Merzifon'daki çalışmalar ilk başlarda burada çalışacak misyoner yetersizliği yüzünden bir süre aksamıştır. Ancak 1860 yılından itibaren buraya gönderilmeye başlanan misyoner ve yerli işçilerle çalışmalar düzenli bir şekilde sürdürülmeye başlanmıştır ve ağırlık da dinî çalışmalara verilmiştir.

1852-1865 yılları arası, istasyonda dinî çalışmaların en yoğun yürütüldüğü dönemdir. 1865-1886 yılları arasında, istasyonda hem erkekler hem de kızlar için yürütülen eğitim faaliyetleri ile, bu çalışmalar sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. 1886 yılında Anadolu Koleji'nin açılmasıyla birlikte eğitim alanındaki faaliyetler had safhaya ulaşmış, bu alandaki çalışmalar ilkokulundan kolej seviyesine kadar, dinî faaliyetlerden daha fazla önemli olmaya başlamıştır. Dinî alanda yürütülen çalışmaların amacı Protestanlık mezhebine taraftar kazanmaktır. Bunun için de ilk etapta çalışmalar, bir Protestan kilisesi açılması ve bu kilise bünyesinde Pazar okulları teşkil edilmesi, düzenli dinî ayinler tertip edilmesi, düzenli olarak hem kadınlar hem erkekler için haftalık dua toplantıları yapılması, dinî bilgilendirme toplantılar yapılması, on beş günde bir kilisede büyük bir dinî toplantı düzenlenmesi[111] gibi metotlar kullanılarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

1.2.1.1.Merzifon'da Protestan Kilisesinin Kurulması

Merzifon, misyonerlerin burada çalışmaya başladıkları yıllarda Karadeniz sahiline 112 km uzaklıkta, yaklaşık 25.000 nüfusunun 1/3'ü Ermeni, 2/3'ü Müslüman olan bir yerleşim yeridir. Böyle bir yerde ilk defa olarak Protestan Kilisesi 1853 yılında on iki

---

[111] P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:15.

üye[112] ile Amerikan Board tarafından organize edilmiştir. Merzifon Protestan Kilisesi, kurulduğu andan itibaren bazı dönemlerde oldukça verimli çalışmalar yapmış, bazı dönemlerde ise büyük güçlükler yaşamıştır. Ama burada hizmet verecek bir papaz ihtiyacının karşılanması bu kilisenin yıllarca en büyük ve önemli güçlüğü olmuştur.

1.2.1.1.1. Merzifon Protestan Kilisesi'nin Papaz İhtiyacının Karşılanması Çabaları

Kilisenin açılış tarihinden itibaren buradaki dinî faaliyetler 1860'lı yılların başına kadar misyonerler tarafından devam ettirilmiştir. Bu tarihlerden sonra Kiliseye daimî görev yapacak bir papaz bulma güçlüğü çekilmeye başlanmıştır. 1861 ve 1862 yıllarında bir vaiz, dinî hizmetleri yürütmek için Kilise'de bulunmuştur. Ancak 1870 yılına kadar, hizmet verecek papaz bir yana, düzenli bir vaiz bile temin edilememiştir. Ancak yine de ümitler kırılmamış ve Kilisede görev yapacak bir papaz bulma çalışmaları devam etmiştir. Bu çabalar neticesinde 1867-1868 döneminde Baron Yegrha'ya Kilisede vereceği papazlık hizmeti karşılığında 133 kuruş teklif edilmiştir. Fakat bu teklif kabul edilmemiş, başka biri de bu görev için bulunamamıştır. Araştırmalardan vazgeçilmemiş, bu sefer işi daha cazip hale getirmek için Kilisede çalışmaya başlayacak papaza, hizmeti karşılığı 200 kuruş vermeyi vaat etmişlerdir. Bu alanda yaşanan güçlükler, Ruhban Okulu'nda okuyan öğrencilerin de dinî amaçlı hizmetler için kullanılmaya başlanmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Bu öğrenciler sadece Merzifon'da değil, buraya bağlı dış-istasyonlarda da aynı hizmetlerde çalışmışlardır. Bu dönemde okuldan iki öğrenci, Çorum'da Ermeniler arasında vaizlik yapmakla görevlendirilmiştir[113]. Yine 1892-1893 döneminde dış-istasyonlarda çalışan bir vaiz ölmüş, biri de kendisi çalışmalardan ayrılmıştır. Boşalan yerler Ruhban Okulu mezunlarınca doldurulmuştur[114].

1870-1877 yılları arasında dönem dönem Kilisede hizmet verecek bir vaiz bulunmuştur. 1873 yılında Kilise, vaiz ya da papaz eksikliğinin yanında başka güçlükler da yaşamaya başlamıştır. Bu yıl ancak 9 kişi üye olmuştur, Kilisede vaiz olarak çalışan Lincon Babasınyan ailesiyle Samsun'a gitmiş ve Kilise yine vaizsiz kalmıştır[115]. Ancak burada faaliyet gösteren misyonerler ve Ruhban Okulu'nun öğrencileri vaiz ya da papazın bulunmadığı dönemlerde Kilisenin bu açığını kapatmışlardır. Mesalâ 1878 yılında, dua

---

112 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:131.
113 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:590-592, 595.
114 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:561-562.
115 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:316.

çalışmaları Robert Koleji mezunu yeni bir vaiz olan Baron Mangasar Mangasaryan tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Aslında Mangasaryan'ın Merzifon'a geliş amacı, buradaki Ruhban Okulu'nda ileri seviyede dinî eğitim almaktır. Fakat gelişinden birkaç ay sonra Kilise ile ilgilenmeye başlamış ve bir süre sonra Kilisede papaz olarak hizmet vermeye ve burayı idare etmeye, çalışmalara başlamasıyla birlikte de geniş bir dinleyici kitlesine hitap etmeye başlamıştır[116]. Ancak bu da Kilisenin bu ihtiyacı için kalıcı bir çözüm olmamıştır.

Merzifon'daki Kilisede, burada 1865 yılından itibaren amacı dinî alanda duyulan eleman ihtiyacını karşılamak olan bir Ruhban Okulu'nun faaliyet gösteriyor olmasına, 1880'lere kadar da birçok mezun vermesine rağmen, Kilise bünyesinde daimî bir surette papazlık hizmeti verecek birinin bulunamaması oldukça ilginçtir. Ki bu okuldan mezun olan öğrenciler yıllarca Merzifon'un civar bölgelerinde ve kendi memleketlerinde misyoner faaliyetleri çerçevesinde, önemli derecede dinî hizmetler vermişlerdir.

Bunun belki de en büyük sebebi şehir halkının bu konuda Merzifon'da faaliyet gösteren misyonerlere güvenmeleri ve misyonerler tarafından ücret alınmadan yürütülen vaizlik, papazlık hizmetlerinin daha cazip olmasından kaynaklanmıştır. Ancak yıllar geçtikçe misyonerler bu uygulamanın olumsuz yanlarını gördükçe bundan vazgeçmeye çalışmışlar, Kilisenin papaz ihtiyacını karşılamama kararı almışlardır. Fakat buradaki Protestan cemaatin bir kısmı bu karara katılmadıklarını açık bir şekilde beyan etmişlerdir. Misyonerlerin bu kararı uzun sürmemiş, hem Kilisedeki dinî hizmetleri yürütmüşler, hem de Kilisede basit bir İncil ile Pazar günleri gençler için özel toplantılar düzenlemişlerdir[117]. Misyonerleri kararlarından caydıran en büyük etken bölgede yürüttükleri faaliyetlerin tamir edilmesi zor olacak bir zarar görme korkusu olmuştur. Halkın kendilerine olan güvenlerinin sarsılmaması ve aralarında oluşturdukları sıcak ilişkileri koparmamak için bu konuda Kilisenin güçlüğe düştüğü her dönemde onun yardımına koşmuşlardır.

1880'li yılların başında da Kilisenin papaz ihtiyacı kalıcı bir çözüme kavuşturulamamıştır[118]. Bir süre Kilisedeki papazlık hizmetlerini, Ruhban Okulu üyesi Garabed Tomayan adlı bir Ermeni, okulun üst sınıf öğrencilerinin yardımıyla bir süre yürütmüştür. 1881 yılı sonbaharında Merzifon'un yerlilerinden olan ve daha önceden

---

116 **a.g.b.**, No:344, 363, 372.
117 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:46-50.
118 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:383-385.

vaizlik yapan, üç yıl süreyle de Amerika'da New York'da Birleşik Ruhban Okulu'nda (Union Teoloji Semineri'nde) bulunan Simeon Babasyan Merzifon'a dönmüştür. Dönüşünden hemen sonra onunla Kilisenin papaz ihtiyacı konusunda görüşülmüş ve kış boyunca Kilisenin işlerini yürütmesi için teklifte bulunulmuştur. Teklifi kabul ederek yaklaşık bir yıl bu hizmeti sürdürmüştür[119]. Ancak bu görevde fazla kalmamış ve Kilisedeki görevinden istifa ederek Philadelphia'da ikamet etmeye karar vermiştir. Ancak bu durum, misyonerlerce buradaki cemaatin bir hatası olarak değil, tamamen şartların ortaya çıkardığı bir durum olarak değerlendirilmiştir.

1885 yılında Kilise için iki yıllığına Mardiros İgnatiasyan adlı bir papaz bulunmuş ve Haziran ayında Merzifon'a gelerek görevine başlamıştır. İgnatiasyan görevde kaldığı süre içerisinde sadece Kilisede hizmetleri yürütmekle kalmamış, Merzifon'a bağlı dış-istasyonlara da ziyaretler düzenlemiş, buraların halkını kiliselere toplamış, çocuklarının vaftiz törenlerini idare etmiş, dinî vaazlar vermiştir[120]. Onun görevden ayrılmasından sonra 1886 yılında, Chicago Ruhban Okulu'nu bitirerek Merzifon'a gelen G. Harutune Filiyan adlı bir başka Ermeni, Kilisede papaz olarak çalışmaya başlamıştır. Görevden ayrılması ise, yeni yapılacak Kilise binası için yardım toplamaya Amerika'ya gitmesiyle olmuştur[121]. 1891-1892 döneminde Papaz Filiyan Amerika'dan yeni inşa edilmesi düşünülen büyük Kilise binası için yeterli miktarda parayı toparlayarak dönmüştür. Amerika'da kaldığı süre içinde papazsız kalan Merzifon'daki Protestan cemaati, onun yokluğunun güçlüğünü çekmiştir. Her ne kadar yeni bir Kilise inşaatı için para toplamaya gitse de, onun yokluğu Kilise için pek olumlu olmamıştır. Dönmesi bu sebeplerden dolayı büyük ümitlerle beklenen Filiyan, iyi olmayan sağlığı nedeniyle dönüşünde Merzifon'da göreve başlamamış, çalışmalarına ara vererek İstanbul'a gitmiştir[122]. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde, 1891-1892 döneminde de Kilise papazsız kalmıştır. Ancak buradaki dinî hizmetler aksatılmamış, genelde misyonerler, Anadolu Koleji öğretmenleri, Ruhban Okulu öğrencileri tarafından yürütülmüştür. 1893 yılında bazı akılsız girişimler ve yetersiz kaynaklar nedeniyle yaşanan malî güçlükler sonucunda Kilisenin bu güçlüğü halâ bir çözüme kavuşturulamamıştır. Hatta bir ara Kilisede görev yapmak için bulunacak vaizin maaşının misyonerler tarafından ödenmesi gündeme gelmiş, daha önceleri bazı

---

119 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:35.
120 **a.g.b.**, No:81, 92.
121 **a.g.b.**, No:133-135.
122 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:158.

dönemlerde böyle bir uygulama olmuşsa da, bu düşünce uygun görülmeyerek kabul edilmemiştir[123]. Böylece kilise yaklaşık dört yıl vaizsiz ve papazsız kalmıştır. İngiltere'deki eğitiminden henüz yeni dönmüş olan Urfa'dan Mr. Kınacıyan'ın bu göreve getirilmesi yönünde bazı gelişmeler olmuşsa da bir netice alınamamıştır[124]. 1897 yılı da Mr. Gülbenk Gülbenkyan vaizlik yapması ile geçmiştir[125].

Kendi kendine tamamen yeter durumda olan ve her Pazar oldukça kalabalık bir cemaat toplanan Kilisede, çalışacak iyi bir papaz bulma yönünden yaşadığı uzun süreli talihsizlik, 1898 yılında bir süreliğine sona ermiştir. İnançlı bir Hıristiyan, dürüst, akıllı bir insan olan Mr. Adanalıyan bu görevi yürütmek için eşiyle birlikte 1898 Kasımında bölgeye gelmiş ve görevine başlamıştır. Yürüttüğü çalışmalarla kilise dinî yönden kendi kendine yeter hale gelmiştir[126]. Bir süre Kilisenin papaz ihtiyacını gidermesine rağmen, Mr. Adanalıyan da bu güçlüğe kesin bir çözüm olamamıştır. Adanalıyan'ın istifa ederek Amerika'ya gitmesinden sonra Kilise bir süre daha papazsız kalmıştır. 1906 yılının Ağustos ayında bu defa da Mr. Kavme Kilise papazı olarak Merzifon'a gelmiş ve çalışmalarına başlamıştır. Papaz Kavme kış boyunca Kilisedeki toplantı sayısını artırmış, haftada üç ya da dört defa vaazlar vermeye başlamıştır. Bunun yanında Yetimhanemde, Yatılı Kızlar Okulu'nda, Anadolu Koleji'nde ve Ruhban Okulu'nda da dinî toplantılar düzenlemiştir[127]. Ancak o da belli bir süre sonra, görevden ayrılan Papazlar listesinde yerini almıştır.

Merzifon'daki Protestan Kilisesi'nin daimî ve iyi bir papaz bulma güçlüğü, 20. yüzyılda da devam etmiştir. 1911 yılında bile burada çalışacak daimî bir papaz bulunamamıştır. Fakat Harput bölgesinden geçici bir vaizin gelmesiyle güçlüğe yine bir süre için çözüm bulunmuştur[128]. Protestan Kilisesi'nin bu güçlüğü sonraki tarihlerde de devam etmiş, güçlüğe daimî bir çözüm hiçbir zaman için söz konusu olamamıştır.

---

123 **a.g.b.**, No:562.
124 **a.g.b.**, No:564.
125 **a.g.b.**, No:712-713.
126 **a.g.b.**, No:894, 899.
127 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:208, 239-240.
128 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:321.

1.2.1.1.2. Merzifon Protestan Kilisesinin Bina İhtiyacının Karşılanması ve Yardım Toplama Çalışmaları

Merzifon'da dinî alanda yürütülen çalışmalarda, buradaki Kiliseye papaz ve vaiz temin etme çalışmalarından sonra ikinci büyük güçlük da artan Protestan cemaatinin ihtiyacını karşılayabilecek yeterli mekân sağlama konusunda yaşanmıştır.

1853'den 1865 yılına kadar dinî çalışmalar tek bir merkezde, Protestan Kilisesi binasında yürütülmüştür. 1865 yılına kadar bir merkezde devam ettirilen dinî çalışmalar, şehrin bir başka bölümünde faaliyete geçirilen bir başka küçük kilise ile desteklenmiştir. Bu yeni binadaki topluluğu, çoğunluğu Protestan olmayan sayıları 40 civarında bir cemaat oluşturmuştur. Bunlar içinde çocuklar da çoğunluktadır. Katılanların sayısı 1866 yılında 50 ile 60 arasında değişen bir sayıya ulaşmıştır[129].

Aslında Merzifon'da dinî hizmetlerin halka ulaştırıldığı yerler sadece Kiliseler değildir. Bu alandaki çalışmaların en cesaret verici olanı, haftalık kadınlar dua toplantılarına katılan istasyon üyelerince, kadınlara evlerinde dersler verilmesi ve İncil'in öğretilmesi faaliyetleriyle yapılmıştır. 1865 yılında bu şekilde hizmet ulaştırılan kadın sayısı elli altıya ulaşmıştır[130]. Bu çalışmaların etkisiyle, 1867-1868 yıllarında asıl Kilisede görevlendirilecek bir Papaz ihtiyacının yanında, artan Protestan cemaatine hizmet verecek ikinci bir küçük kilise binası ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İnşa edilmesi arzulanan böyle bir yer için Kilisede toplanan paralardan 6.000 kuruş ayrılmıştır. Ancak Kilise bu miktarı 10.000 kuruşa kadar çıkaracak kapasiteye sahiptir[131].

Yıllar geçtikçe misyonerlerin yürüttükleri faaliyetler sonucunda Merzifon'daki Protestan cemaatinin sayısı oldukça artmıştır. 1853 yılındaki 800 kişilik Kilise binası artan cemaatin ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmiştir. Bu binada Pazardan Pazara kapasitesinin çok üzerinde, en az 1200 kişilik bir topluluğa hizmet verilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde şehir merkezindeki Protestanların sayısı bu seviyede olmamasına rağmen, civar bölgelerden gelenlerle Kilisedeki Protestanların bu sayısı bu seviyelere ulaşmıştır. Ayrıca cemaat dinî törenlerde, camilerde olduğu gibi yerde oturmaktadır. Hem artan ihtiyaca daha iyi cevap verecek, hem de daha iyi ve modern donanımlı bir kilise binasına olan ihtiyaç kendini acil bir şekilde göstermeye başlamıştır. Yeni binanın en az 2.000-

---

129 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:578, 581.
130 **a.g.b.**, No:582.
131 **a.g.b.**, No:59590-592.

3.000 kişilik bir topluluğa hizmet verecek şekilde olması tasarlanmıştır. İlk etapta yeni inşa edilmesi düşünülen kilise binası için 2.500 dolar toplanmıştır. Ancak yeni binanın inşaatının en az 20.000 dolara çıkacağı bilinmektedir. İhtiyaç duyulanla ellerindekini karşılaştıran misyonerler, toplanacak para konusunda daha alınması gereken çok mesafe olduğunun farkındadırlar. Bu yüzden ihtiyaç duyulan 17.500 dolarlık kısmın tedarik edilebilmesi amacıyla, Kilisenin papazı Rev. G. H. Filiyan Amerika'ya yardım toplaması için gönderilmiştir. Rev. G. H. Filiyan 1882 yılında Chicago Ruhban Okulu'ndan mezun olmuş ve 1886 yılında Merzifon'a gelerek Kilisede papazlık görevine başlamıştır. Amerika'ya yardım için gönderilen Filiyan'ın işini kolaylaştıracak bahane de hazırdır. Yapılması tasarlanan kilise binası Hıristiyan bir ülkede değil Müslüman bir ülkenin sınırları içerisinde inşa edilecektir ve böyle bir çalışma için de kardeş kiliselerin yardımlarına ihtiyaç vardır[132].

Kilisenin kurulduğu andan itibaren, Kilise bünyesinde yürütülen işler için gerekli olan harcamaları karşılamak amacıyla üyelerin yıllık bir miktar para yardımı yapmaları gerekmektedir. Genelde Kilise üyeleri malî yönden üzerlerine düşen görevi yapmışlardır.

Bazı zamanlar Kiliseye özel bağışlar yapılmıştır. Bu özel bağışlar 1870 yılında Kiliseye toplanan parada büyük bir artış olmasına sebep olmuştur. Yardımsever insanlar; küçük kilise binasının inşa edilmesi, Kilisede görev yapacak vaiz ücretinin karşılanması, Kilisenin bünyesindeki okulda görev yapan öğretmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması, fakir insanlara yardım edilmesi amacıyla harcanmak için yardımlar yapmışlardır. 1869 yılında bütün bu harcamalar için 3000 kuruştan daha az bir harcama yapılmışken, bu bağışlarla toplanan para yaklaşık 30.000 kuruş civarında olmuştur. Yine aynı yıl içerisinde Merzifon'da din kardeşliği propagandası yoluyla, Amerikan Board tarafından yapılması düşünülen yeni küçük kilise binası için 10.000 kuruş taahhüt edilirken, 1870 yılının ilk altı ayından daha kısa bir zamanda bu miktarın iki misli toplanmıştır. Toplanan bu bağışlar, Amerikan Board'un vaat ettiği ve bazı misyonerlerin özel yardımlarıyla, 1000 kişiye hizmet verecek ve zemininde iki sınıflı ilkokul bulunan bir küçük ibadet yeri inşa edilmiştir. Binanın inşasına en büyük katkı görüldüğü üzere özel bağışlarla sağlanmıştır. Hatta bu bağışlara tek başına zengin bir aileye mensup ve eşi Ermeni olan bir kadın, 1500

---

132 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:131, 133-135.

kuruş katkıda bulunmuştur. Bir başka Ermeni ise 400, bir diğeri ise 150 kuruş vermiştir[133]. 1870 yılında dinî ibadetler için yeni bir binanın yapılması gündeme gelmiş ve bu binanın zemin katında yapılacak üç odanın ilkokul için ayrılması planlanmış ve bina inşaatına başlanmıştır. 1871 yılında tamamlanan binanın maliyeti olan 25.000 kuruş, Amerikan Board'dan herhangi bir yardım alınmadan sağlanmıştır. Bina Merzifon'daki Protestanların ihtiyacını uzun süre karşılayacak yeterlilikte inşa edilmiştir[134].

Merzifon'da Protestan cemaatinin hızlı bir şekilde gelişmesinden dolayı 20. yüzyılın başlarında da yeni bir Kilise binası ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1911 yılında Merzifon'un merkezinde yüz yetmiş beş hanede kadın ve erkek dokuz yüz seksen sekiz nüfus Protestan cemaat ikamet etmektedir[135]. Bu cemaat için 1911 yılında acil olarak ihtiyaç duyulmaya başlanan bir Kilise binası için 7.000 dolar, donanımı için de 1.500 dolara ihtiyaç vardır[136]. Gerekli olan bu paranın tamamı Amerika'daki Hıristiyanlardan temin edilerek, daha kilisenin inşaatına başlanmadan önce ruhsatı alınmıştır. Yeni kilise binası üç kapı ve kırk iki pencere, ayrıca iki hademe odasını ihtiva edecek[137] şekilde plânlanmıştır. Plâna uygun olarak 8 Eylül 1913 tarihinde, Pazartesi sabah saat 7.00'da iki yüz elli kişinin katılımıyla yapılan törenle yeni Protestan kilisesinin köşe taşı Papaz Demirciyan ve Mr. Tracy tarafından konmuştur. 44 yıl önce eski kilise binasının temelini de Mr. Tracy atmıştır. Böyle bir kilisenin ihtiyacının hissedilmeye başlanması ve yapılması arasında oldukça büyük zaman farkı olmuştur. Bunun da sebebi gerekli paranın uzun süre temin edilememesi olmuştur[138].

Rum cemaatine mensup 432 nüfusa hizmet vermesi için, Merzifon'da yangından dolayı harap durumdaki Aya Dardara adlı Rum kilisesiyle okulunun yeniden inşa edilmesi için, 1909 yılında 84.685 kuruş (yaklaşık 3726 dolar) harcanması göze alındığında[139], sadece binası için 7.000 ve donanımı için de 1.500 dolar harcanacak kilisenin büyüklüğü

---

133 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:601-602.

134 **a.g.b.**, No:605-606.

135 B. O. A., **6 Numaralı Kilise Defteri**, Belge No:2149/4589, s.107.

136 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:162.

137 B. O. A., **Adliye ve Mezahib İradeleri**, Belge No:12/27.Za.1330; **6 Numaralı Kilise Defteri**, Belge No:2149/4589, s.107.

138 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:504.

139 B. O. A., **Adliye ve Mezahib İradeleri**, Belge No:27/24.B.1327; **5 Numaralı Kilise Defteri**, Belge No:1068/2508, s.109.

ve hizmet vereceği cemaatin sayısı ve Protestan misyonerleri tarafından dinî çalışmalara verilen önemin derecesi hakkında sanırım bir fikir edinmek mümkündür.

Burada Amerikan Board misyonerlerinin çalışmalarıyla oluşturulan Protestan cemaati ilk başlarda düzensiz de olsa Kiliseye yardımlarını yapmışlardır. Bu çerçevede 1876 yılında 18.534 altın kuruş toplanmıştır. Bunun 11.000 kuruşu Kilise bünyesinde hizmet veren okula yeni bina yapımı için bir arazi satın alma ve kiliseye alınan personelin ihtiyaçları için harcanmıştır[140].

İlk başlarda yardım toplama işleri oldukça düzensiz olarak yürütülmüştür. Ancak misyonerler 1883 yılında ödemelerin düzenli olarak yapılabilmesi için paraların toplanması sırasında yeni bir sistem kullanmaya başlamıştır.

1883 yılında Kiliseye yapılacak yardımlarda yıllık yerine haftalık ödeme sistemi benimsenmiştir. Sistemin rahat bir şekilde uygulanabilmesi için, bir gümüş doları alabilecek şekilde zarflar üretilmeye başlamışlardır. Bir düzine kız ve erkek bu zarfların hazırlanması aşamasında kullanılmış ve günde bu zarflardan 5000 tane yapmışlardır. Daha sonra bu zarflar paketler haline getirilmiştir. Bir pakete bir yıldaki Pazar günü sayısı kadar (52 tane) zarf konmuştur ve her paket numaralandırılmıştır. Paketlerin numaraları her zarfin üstüne ayrı ayrı yazılmıştır. Paketlerin üzerindeki bu numaralar, paketleri alan üyelerin üyelik numarasını teşkil etmiştir. Kiliseye üye olan her şahıs, yılın bir bölümünde 52 zarftan oluşan bir paket almış ve evine götürmüştür. Her Pazar sabahı paketten bir zarf almış, içine haftalık abone ücretini koyarak, kiliseye geldiği zaman kapıdaki kutuya zarfi atmıştır. Ayrıca Kilise görevlileri tarafından her abonenin isimlerinin ve aldıkları zarfin üzerindeki numaraların birlikte yazılı olduğu bir defter tanzim edilmiştir. Kilisenin veznedarı zarfların atıldığı kutuyu açıp zarfin üzerindeki numaraları, defterdeki numaralar ile karşılarında yazılı isimleri karşılaştırarak defterdeki ismin yanına aidatını verip vermediğe, verdi ise miktarının tam olup olmadığını belirtecek işaretler koymuştur. İsimlerin bu şekilde kontrol edilme işlemi her ayın ilk Pazar günü yapılmıştır ve toplantıda veznedar, vermeyenlerin ismini ve vermesi gereken toplam parayı herkesin içinde açık bir şekilde beyan etmeye başlamıştır. Uygulanan bu sistemle Kiliseye yapılacak yardımın üyelere hiç unutturulmaması amaçlanmıştır. Çünkü yılda bir defa yapılan bir işi, haftada bir defa yapılan bir işe göre hatırlamak daha zordur. Bu yöntemle 1883 yılının henüz ilk

---

140 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:339-341.

çeyreğinde toplanan para, bir önceki yılın tamamında toplanan 51 liraya karşılık, 14 lira tutarına ulaşmıştır[141].

1.2.1.1.3. Merzifon'da Amerikan Board Misyonerlerinin Çalışmaları Sonucunda Protestan Cemaatinin Yıllara Göre Gelişmesi

Amerikan Board misyonerleri tarafından 1853 yılında on iki üye ile organize edilen Protestan Kilisesi'nin verdiği hizmetler neticesinde 1861 yılının henüz ortalarında, Haziran ayına gelindiğinde, Merzifon'da ismen mevcut Protestan sayısı 235'e ulaşmıştır. Kiliseye resmen üye olanların sayısı ise on sekiz olmuştur. Dinî ibadet toplantılarına devam edenlerin sayısı aynı tarihte 100'ün biraz üzerindedir. Bu sayının bazı özel durumlarda oldukça arttığı bile olmuştur[142]. Merzifon'daki Protestan cemaatinin, dinî çalışmalara daha çok önem verildiği bu dönemlerden itibaren yıllara göre dağılımı, belgelerden tespit edilebilen rakamlarla aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir[143]:

Yıl	-A-	-B-	-C-	-D-	-E-	-F-	-G-	-H-	-I-[144]
1860	16	--	--	--	--	1	--	30	100
1861	19	--	186	114	30	1	113	1	100
1862	20	11	218	95	29	1	130	1	118
1863	23	13	120	95	--	1	150	1	120
1864	23	12	--	--	--	1	100	1	120
1865	33	17	170	120	37	1	125	2	150
1866	45	23	300	174	37	1	150	3	170
1867	58	29	340	202	79	1	230	2	200
1868	69	36	380	215	80	1	260	2	210
1869	85	43	378	208	80	1	310	2	212
1870	112	60	415	226	80	1	330	1	245
1871	121	64	370	205	50	1	310	1	218
1872	126	58	370	210	40	1	310	1	225
1873	132	77	400	225	45	1	550	1	439
1874	135	77	420	230	46	1	486	1	480
1875	147	82	500	225	130	1	500	2	400
1876	162	97	487	237	65	1	550/600	2	500
1877	180	114	487	237	65	2	600	1	500

---

141 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:72.

142 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:555.

143 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:5, 9,, 12, 15, 18, 21, 24, 27, 30, 33, 36, 40, 43, 49, 54, 58, 62, 66, 70, 79, 83, 566, 606; **Reel 588**, No:144, 149, 153, 157, 163, 168, 172, 177, 181, 189, 195, 202, 216, 209, 223, 229, 240, 246; **Reel 589**, No:339, **Reel 596**, No:256, 268, 286, 272, 288, 275, 307, 315, 322, 332, 336, 349, 354, 365; **Reel 597**, No:115; **Reel 606**, No:177, 214, 330; **Reel 617**, No:187, 188, 202, 203,217, 218, 226, 227, 241, 242, 252, 261, 315, 316, 345, 346.

144 **A**:Yıl içinde Protestan Kilisesi'ne üye olanların sayısı; **B**:Yıl içerisinde Kiliseye üye olanların arasında kadın üye sayısı; **C**:Merzifon'daki toplam kayıtlı Protestan sayısı; **D**:Merzifon'da kayıtlı toplam Protestan nüfus içerisinde erkeklerin sayısı; **E**:Vergi mükellefi sayısı; **F**:Protestan cemaatinin ibadet edeceği yer sayısı; **G**:Ortalama Pazar cemaati sayısı; **H**:Pazar Okulu sayısı **I**:Pazar Okulu öğrencileri sayısı.

1878	232	131	525	313	176	2	600	2	550
1879	267	152	527	315	176	1	600	3	500
1880	359	185	535	320	180	--	--	--	--
1881	248	142	580	340	183	1	586	1	448
1882	121	76	600	348	185	1	650	2	465
1883	251	144	600	348	185	1	600	2	450
1884	349	159	625	303	185	1	640	2	500
1885	279	178	700	410	210	2	700	2	550
1886	319	198	700	428	228	2	950	2	575
1887	389	--	--	--	--	2	--	--	--
1888	200	--	--	--	--	--	--	--	--
1890	400	191	--	--	--	2	950	--	450
1891	406	193	--	--	--	2	900	--	450
1894	305	195	--	--	--	2	900	--	--
1901	253	--	--	--	--	--	800	--	600
1902	278	--	--	--	--	--	800	--	650
1903	260	--	--	--	--	--	900	--	320
1904	267	--	--	--	--	--	800	--	320
1905	310	--	--	--	--	--	600	--	480
1906	300	--	--	--	--	--	700	--	600

Yukarıdaki tabloda, yıllara göre Merzifon'daki Protestan cemaatinin gelişimi incelendiğinde, Merzifon'daki Hıristiyan Protestan cemaatinin Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaları sonucunca oluşturulduğu kanaati ortaya çıkmaktadır[145]. Bu kanaati güçlendiren bir diğer nokta ise, 1853 yılında burada açılan ilk Protestan Kilisesi'nin üye sayısının sadece on iki kişi olmasıdır. Bu sayı yapılan faaliyetler neticesinde yıl yıl artış göstermiştir. Merzifon, Amerikan Board teşkilâtının bir istasyonu haline getirildikten ve burada bir Protestan Kilisesi organize edildikten yaklaşık on yıl sonra çalışmalar neticesinde kayıtlı Protestan cemaati sayısı on ikiden, iki yüz on sekize çıkarılmıştır. Hatta çalışmalar sırasında çocuklar da ihmal edilmemiş, yürütülen faaliyetler sonucunda Pazar cemaatinin üyeleri arasında daimi olarak çocuklar da yer almaya

---

145 Osmanlı Devleti'nde de Protestan cemaatinin oluşturulması 19. yüzyıla rastlamaktadır. Devletlerce topluluklar üzerinde dinî koruma oluşturmanın siyaset açısından öneminin çok iyi kavranması sonucunda İngiltere, Osmanlı topraklarına çok sayıda Protestan papazlar göndererek misyonerlik faaliyetlerine ağırlık vermeye başlamıştır. İlk başta İngiltere'nin girişimleriyle başlatılan bu çalışmalar daha sonraki Amerika ve Almanya tarafından da desteklenmiştir. Bu misyonerlerin Protestanlık mezhebi üzerine yürüttükleri çalışmalar neticesinde ilk olarak 1840 yılında Kudüs'te bir Protestan Kilisesi açılmak istenmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, ülkesinde Protestan cemaati olmadığını ve insanların mezhep değiştirmesinin de yasak olduğunu bildirerek bu isteği reddetmiştir. İngiltere'nin kararlı tutumu ve diretmeleri sonucunda 10 Eylül 1845 tarihinde çıkarılan bir fermanla Kudüs'te Protestan topluluğunun kendilerine mahsus bir kilise kurmasına izin verilmiştir. 15 Kasım 1850 tarihinde ise İngiliz ve Prusya elçiliklerinin girişimleriyle Protestan cemaati Osmanlı Devleti sınırları içerisinde resmen kurulmuş ve tanınmıştır. Bilal Eryilmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, 2. baskı, Risale Yayınları, İstanbul 1996, s.74-76; Gülnihal Bozkurt, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)**, T.T.K. Yayını, Ankara 1996, s.178.

başlamıştır. Meselâ 1876 yılında cemaati teşkil edenler arasında elli tane çocuk yer almıştır[146]. İlerleyen yıllarda eğitime verilen önemin artırılmasıyla çocukların ve gençlerin sayısı her geçen gün artmıştır.

Merzifon istasyonunda Hıristiyanlığı yaymak ve halkı Protestan mezhebine davet etmek için yürütülen yoğun çalışmalar 1862-1863 yılları arasında bir misyoner, bir yerli vaiz, bir erkek, üç kadın öğretmen, beş eğitimi olmayan yerli yardımcı ile sürdürülmüştür. Çalışmalar sadece Merzifon ile sınırlı tutulmamış, çevre yerleşim yerlerine de hizmet verilmeye çalışılmıştır. Bu faaliyetlerin neticesinde üç yıldan daha az bir sürede istasyona yedi dış istasyon, altı okul, on gece okulu[147], dağıtılacak İncil ve dinî yayınlar için üç depo, evlerinde günlük eğitim alan yirmi kadın kazandırılmıştır. Bunlara ilâve olarak Merzifon'da olağan dinî toplantılar, Pazar okulu, hafta içinde dersler, kadınlara yönelik Ermeni ve Protestan ailelerin evlerinde yapılan toplantılar, on beş günde bir konferans ve Kilisede yapılan dinî toplantılar da devam etmiştir[148]. 1865 yılından sonra da istasyonda yürütülen dinî alandaki çalışmalar, daha önceki yıllarda yürütülen çalışmalara paralel olarak devam etmiştir. İzlenilen çalışma metotlarında pek bir değişiklik olmamıştır. Yürütülen çalışmalar neticesinde sadece çalışanların ve hizmet verilen topluluğun sayısında misyonerler açısından olumlu yönde gelişmeler olmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda, eğitim alanında başlatılan çalışmalar sadece Merzifon istasyonu için değil, Osmanlı topraklarının genelindeki misyonerlik çalışmalarına damgasını vurmuştur.

1866-1880 döneminde Protestanlık Merzifon'da azınlıklar arasında oldukça popüler bir hale gelmiş ve Ermenilerin okullarında okuma kitabı olarak kullanılan İncil, çok az bir kesim hariç bütün Ermeni ailesine girmiştir. Ayrıca kadınlar sadece İncil'i okuyor olabilmek için okuma-yazma öğrenmeye başlamışlardır. Bu arada bir yıl önce 230 kişiden oluşan Pazar cemaati, 1879'de 330 kişiyi aşmış ve Pazar Okulu üyeleri de ortalama 200'e ulaşmıştır[149]. Ancak bazı dönemlerde istasyondaki Protestan cemaatinin sayısı, dış-istasyonlardaki sayı artışına göre oldukça az olmuştur. 1870 yılında dış-istasyonların sadece dördüne yeterli hizmetin götürülebildiği bir dönemde, Protestanların sayısı 654'ten 763'e yükselmiştir. İstasyon merkezinde ise aynı yıl içerisinde Protestan

---

146 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:601-602.

147 Bu okullar gündüzleri bir sanatla, isle meşgul olanlar için açılmıştır.

148 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:564-565.

149 **a.g.b.**, No:589.

cemaati sayısındaki beklenen gelişme yaşanmamıştır. Bazı dönemlerde de Pazar cemaatinin sayısı beklentilerin üstünde gerçekleşmiş, bir yıl içinde 260'lardan 370'lere yükseldiği bile olmuştur[150].

1870'li yılların ortalarından itibaren dinî alanda yürütülen faaliyetlerde Rumlara verilen önem biraz daha artırılmıştır[151]. Bunun da sebebi 1870'lerin ortalarından itibaren Rusya'nın Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoksları korumacılık politikasına hız vermesidir. Ortodoksların çoğunluğunu Rumların oluşturmasından dolayı Amerikan Board misyonerleri, Rumlar üzerinde gizliden gizliye Ruslar ile nüfuz mücadelesine girmişlerdir. Bu yüzden de Rumlar arasında İncil çalışmaları yapmaya oldukça önem verilmiştir. 1875 yılında Kilise bünyesindeki okulda altı Rum öğrencinin eğitim görmesine karşılık, Pazar cemaatlerine katılan Rumlara hizmet verebilmek için Samsun'dan Türkçe bilen bir Rum vaiz istenmiştir. Ayrıca Amerikan Board misyonerlerinden Ünye, Bafra, Trabzon, Fatsa ve Vezirköprü'ye yakın bir Rum kasabasından birer Rum Protestan öğretmen talep edilmiştir. Buna ilâve olarak misyonerler tarafından halk arasında dağıtılan dinî kitapların Rumca karakterli Türkçe (Karamanlıca[152]) olarak yazılı olmasına dikkat edilmiştir. Bu çalışmalar Rusya ile Amerikan Board misyonerlerinin Rumlar üzerinde gizliden gizliye giriştikleri bir nüfuz etme mücadelesinin neticesi olarak ilerleyen yıllarda istasyonun ilgi alanını Rumlar üzerine kaydırmıştır.

1873 yılında Pazar toplantıları, yarıdan fazlasını çocuklar ve okullardan gelen öğrencilerin oluşturduğu, yaklaşık 500 kişilik bir topluluktan meydana gelmiştir. Bunların yarıdan çoğu Protestan olmayan ailelerin çocuklarıdır. Gün içerisinde öğleden sonra bu topluluk bir salonda ve dört ayrı odada, öğretmenlerin idaresinde, geniş bir Pazar okulu gibi toplanmayı adet haline getirmişler, dinleyiciler zeminde öğretmenlerinin etrafında gruplar halinde oturuyor olarak onun anlattığı dersleri dinlemişlerdir. Bir gün sonra ise bu odalar, biri kız bir erkek öğrenciler için olmak üzere toplam 300 öğrenciden oluşan bir okul haline getirilmektedir. Burada eğitim gören öğrencilerden, aldıkları eğitimin bedeli

---

150 **a.g.b.**, No:601-602.

151 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:343.

152 Karamanlıca: Grek harfleriyle Türkçe olarak yazılmış eserlerin diline verilen addır. Bu adin verilmesinin sebebi de Grek harfleri ile Türkçe yazılmasını yaygın hale getiren insanların Karamanlılar olmasından dolayıdır. Karamanlılar, yirmi dört Grek harfine ilâveler yaparak Türkçe'de bulunan otuz bir sesi gösteren Karaman Alfabesi'ni meydana getirmişlerdir. Bkz. Mustafa Ekincikli, **Türk Ortodoksları**, Siyasal Kitabevi Yay., Ankara 1998, s.137.

olarak aylık 1 veya 2 kuruş para alınmıştır. Bu öğrenciler ayrıca halk ibadet toplantılarına da katılmaktadırlar[153].

1877 yılında Amerikan Board misyonerleri, istasyondaki dinî çalışmaların sadece toplantılarda ders vermekle sınırlı tutulmaması gerektiği, buna ilâve olarak Merzifon'daki kilise üyelerini planlama ve eğitme, vaizlerin eğitimini ve gelişmesini sağlama, bu kiliselere öğretmen sağlama, bunların yanında okul binaları yapılması çalışmalarının da yürütülmesi gerektiğini savunmaya başlamışlardır. Ayrıca denetimleri altındaki okullarda eğitim-öğretim metotlarının test edilmesi, ailesi ile birlikte olan öğrencilerin ve ailelerinin şahsî isteklerinin temin edilmesi gerektiği düşüncesi de misyonerler arasında ağırlık kazanmaya başlamıştır[154]. Bu düşünceler neticesindedir ki, 1880'li yılların sonundan itibaren eğitim alanındaki çalışmalar dinî alandaki çalışmaların önüne geçmiş ve istasyondaki misyonerlik çalışmalarına damgasını vurmuştur.

Merzifon'da 1878 yılı itibariyle Pazar toplantılarında cemaate sunulan hizmetler yarı Türkçe yarı Ermenice olarak yapılmıştır. Yapılan konuşmaların dili Ermenice olduğu zaman cemaat üyelerinden Ermenice bilmeyenler için ayrı bir yerde Türkçe dua toplantıları yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Daha sonra Pazar cemaatlerine Rumca hizmetler de düzenlenmiştir. Ruhban Okulu'nda Rum öğrenci sayısının artması halinde bu hizmetlerin daimi hale getirilmesi tasarlanmıştır[155]. Buradan da görüleceği gibi, sadece okullarda verilen eğitim vasıtasıyla değil, Kiliselerde verilen dinî hizmetler neticesiyle de misyonerler, Osmanlı ülkesindeki azınlıkların kendi ana dillerini geliştirmelerinde büyük rol oynamışlardır. Herhangi etnik bir baskıya ve asimilasyona maruz kalmadan bu azınlık grupları Türkçe'yi günlük ihtiyaçlarında kullanmayı kendi ana dillerini kullanmaya tercih etmişler, hatta ibadetlerinde bile Türkçe'yi kullanmışlardır. Ancak Amerikan Board misyonerleri, kendi devletlerinin çıkarları doğrultusunda bu azınlık grupları kullanmak için onların alt kimliklerini tekrar canlandırmayı bir görev haline getirmişlerdir. İlk başlarda Ermenice bilmeyen Ermenilere, ibadetleri sırasında Türkçe dua ettirilirken, yoğun çalışmalar neticesinde bütün azınlık grupları kısa bir zaman içerisinde kendi ana dilini kullanmaya başlamışlardır.

---

153 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:316.
154 **a.g.b.**, No:339.
155 **a.g.b.**, No:368.

Amerikan Board misyonerlerinin amacı, sadece Protestanlara değil, Osmanlı ülkesindeki azınlık gruplara hizmet etmektir. Bu yüzden misyonerlerin çalışmaları bu amaç doğrultusunda olmuş ve 1888 yılından itibaren Kilisedeki dinî toplantılara Gregoryan Ermeniler de katılmaya başlamışlardır. Gregoryanlerin on dokuzu Anadolu Koleji'nden, yedisi Yatılı Kızlar Okulu'ndandır[156]. Buradan da görüldüğü gibi, doğrudan dinî çalışmalar neticesinde elde edilemeyen sonuçlar, eğitim faaliyetleri ile desteklenmiş ve bu yolla çalışmalar misyonerlerin istediği neticeyi vermiştir.

Merzifon istasyonunda, dinî alandaki çalışmalarda dinî kitap ve risale satışlarına da önem verilmiştir. İstasyonun çalışanları arasında kitap satışlarıyla ilgilenecek daima bir üye bulunmuştur. Bu görevli hem Merzifon içerisinde hem de buraya bağlı dış-istasyonlarda kitap satışları yapmıştır. Bu çalışmalar neticesinde 1871 yılı Aralık ayından itibaren kitap satışları da oldukça iyi duruma gelmiş, bu yıl içerisinde istasyon ve civarında 4000 kuruş tutarında kitap satışı yapılmıştır. Bu dönemde yirmi birden fazlasının Samsun'da olmak üzere, 80 Avedaper[157] nüshasının satılması dinî literatüre yaklaşımın geliştiğini göstermektedir[158].

Ancak bazı dönemlerde Amerikan Board misyonerleri tarafından Protestanlık mezhebine taraftar kazanma adına yürütülen bu çalışmalar halkın huzurunu kaçırma noktasına kadar varmıştır. Osmanlı hükümeti bu duruma bir çözüm bulmak amacıyla halk arasında böyle rahatsızlık ortamı yaratan misyonerlerin Osmanlı ülkesinden çıkarılması yönünde önlemler alma gereği duymuştur[159].

Hangi yolla olursa olsun, Merzifon'da dinî alanda yürütülen faaliyetlerde Müslümanların Protestanlığa kazandırılmasına yönelik doğrudan ve sistematik bir çalışma yapılmamıştır. Bunun en büyük sebebi de Müslümanların bu konuya oldukça az istekli olmasıdır[160].

---

156 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:115.

157 Amerikan Board'un Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren matbaaları tarafından basılan bir süreli yayındır. İlk kez 1854 yılında Nathan Benjamin yönetiminde iki ayda bir ve sekiz sayfa olarak Ermenice yayımlanmıştır. 1857 yılında aynı adla Ermeni harfli Türkçesi de yayımlanmaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Amerikan Matbaaları ve Yayımcılığı*, **Murat Sarıca Armağanı**, Kütltür Dizisi No:2, Aybay Yay., İstanbul 1989, s.281-282.

158 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:605-606.

159 Bu önlemlerin sadece Amerikan Board misyonerlerine değil, İngiliz vatandaşı Protestan misyonerlere de uygulanması kararlaştırılmıştır. B. O. A., **Dahiliye İradeleri**, Belge No:48/7.L.1313.

160 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:607.

Merzifon istasyonundaki Amerikan Board misyonerlerinin hem dinî hem de eğitim alanındaki çalışmaları oldukça iyi ve verimli bir durumda devam ederken, 1882 yılıyla beraber Merzifon'a bir Katolik misyoner grubu olan Cizvitler gelmişler ve faaliyetlerine başlamışlardır. Amerikan Board misyonerleri onların şehre gelişini kendi çalışmalarının başarısı açısından, bir çok yönden felâket olarak görmüşlerdir. Board misyonerlerine göre Cizvitler hataların öğretmenidirler. Öğrettikleri bilgilerin içerisinde yanlış olan bilgiler çoğunluktadır. Ayrıca Cizvitler, muhtemel her yolla Board misyonerlerine karşı çalışan birer düşman olarak da görülmüşlerdir. Cizvitler halka sundukları bütün hizmetlerini, herhangi bir ücret almadan vermeye başlamışlardır. Bu da Amerikan Board'ın şehirde yürütmeye çalıştığı kendine yardım (self-help) çalışmalarına büyük bir engel teşkil etmiştir. Bu olumsuzluklarla birlikte şehre yeni gelen bu Katolik misyoner grubu tarafından, Hıristiyan halkın çocuklarına bedava eğitim verilirken, Amerikan Board tarafından insanlardan eğitim ücreti almak oldukça zor bir hal almıştır. Cizvitlerin sundukları bu cazip hizmetlerin karşılığı açtıkları okula daha ilk başlarda 200 kadar çocuk kaydını yaptırmıştır. Board misyonerlerince, Cizvitlerin okullarının bu kadar cazip hale gelmesinin bir başka sebebi de, çocukların tatlı, şeker ve diğer cezbedici şeylerle akıllarının başlarından alınması olarak ifade edilmiştir. Amerikan Board misyonerleri tarafından, Cizvit misyonerlerinin, büyük bir cazibesi olan Fransızca'yı öğretmeleri de onlara avantaj sağlayan bir etken[161] olarak beyan edilmiştir.

1.2.2. Merzifon İstasyonunda Amerikan Board'un Eğitim Alanındaki Çalışmaları

1864 yılından itibaren Merzifon istasyonunda, yürütülen dinî faaliyetleri desteklemek, özellikle dinî alanda ihtiyaç duyulan eleman ihtiyacını karşılamak için eğitim alanındaki çalışmalar da önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde başlatılan çalışmalar, 1886 yılında kapılarını eğitime açacak olan Merzifon Anadolu Koleji'nin temelini oluşturmuştur.

1.2.2.1. Merzifon İstasyonu'nda Amerikan Board'un Pazar Okulu ve İlkokul Çalışmaları

Amerikan Board misyonerlerinin eğitim alanında çalışmaları, ilk başlarda dinî alandaki faaliyetlere dayanak olması amacıyla başlatılmıştır. Dinî alanda Kilise bünyesinde yürütülen misyonerlik faaliyetleri, 1860'ların başından itibaren eğitim ile

---

161 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:53.

desteklenmiştir. Bu destekle Protestan cemaati ilk başlarda, 100 kişilik dört ilkokul, kızlar ve erkekler için cemaat okulları, bir misyonerin denetiminde Pazar okulları, evlerde düzenlenen dua toplantıları, sistematik yapılan ev ziyaretleri, 1860'ların ortasından itibaren bir Ruhban Okulu, Yatılı Kızlar Okulu ve nihayet 1880'li yılların ortalarından itibaren çalışmalarına başlayan bir kolej[162] ile eğitim bombardımanına tutulmuştur.

Bu çerçevede Protestan Kilisesi bünyesinde çocuklara Hıristiyanlık ve Protestanlık mezhebiyle ilgili dinî eğitim vermek amacıyla 1860 yılı Kasım ayında 100 kişilik bir Pazar okulu açılmıştır[163]. 1860 yılının aynı döneminde şehrin başka bir bölümünde, Merzifon'un yerlilerinden bir kız tarafından babasının dokuma atölyesinde hepsi Ermeni ailesine mensup 30 ile 32 arasında değişen sayılarda öğrenciye sahip bir kız okulu faaliyete geçirilmiştir. Bu okul için Amerikan Board herhangi bir harcama yapmasa da, niyeti ve amacı itibariyle misyonerlerin faaliyetlerinden etkilenmiş, Protestanlığa hizmet eden bir misyoner okulu görünümüne bürünmüştür[164]. Yine bu dönemde misyonerlerden birinin eşi dinî mahiyetli olarak, bir okul niteliğinde kadınlar için haftalık ibadet toplantısı düzenlemeye başlamıştır. Bu toplantılara çoğunluğu daha okumayı bile bilmeyen 30 ile 50 arasında değişen sayılarda kadınlar katılmaya başlamış ve toplantılarda edindikleri bilgiler neticesinde İncil'i okuyabilmek için okuma-yaza öğrenme yönünde daha istekli ve gayretli bir hale gelmişlerdir[165].

Misyonerlerden Mr. Schneider, istasyondaki çalışmalara katılır katılmaz yeni evinde bir Pazar Okulu açmıştır. Ancak okulun ilk başlarda öğrencisi çok az olmasına rağmen, ilerleyen günlerde okulda eğitim gören çocuklara kadınların da ilâve edilmesiyle bu sayı artmıştır. Sayının 50, 60, 80 ve nihayet 100'e kadar ulaştığı zamanlar olmuştur. Hatta daha sonraki günlerde bu sayının 145, 213 ve 229 olduğu dahi görülmüştür. Bazı dönemlerde okuldaki öğrenci sayısı iniş ve çıkışlar yaşamış, 200'den 115'e düşmüş, tekrar 166'ya yükselmiş, fakat sayı 100'ün altına hiç düşmemiştir. Okulda eğitim çalışmalarına devam eden öğrencilerden ortalama 20'si Protestan olmayan ailelere mensup olanlardan oluşmuştur[166].

---

162 P. A. B. C. F. M., **Reel 606,** No:150.
163 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:555.
164 **a.g.b.**, No:556.
165 **a.g.b.**, No:555.
166 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:325-326.

Bu dönemde Pazar okullarında yürütülen faaliyetlere ilâve olarak, Kilise içerisinde eğitimine 1860 yılının sonlarına doğru, yaşları 5 ile 10 arasında değişen kız ve erkek 96 öğrenci ile başlayan ilkokul, aslında Merzifon'da başlayan misyonerler tarafından yürütülen eğitim faaliyetlerinin temelini teşkil etmiştir. Okulun bu ilk öğrencilerinden bir tanesi de Müslüman bir aileye mensuptur. Okul açılışından itibaren ilerleyen yıllarda öğrenci sayısını artırarak faaliyetlerine devam etmiştir. Okuldaki öğrenci sayısı oldukça hızlı bir şekilde artmıştır. 1865 yılında 128 olan öğrenci sayısı, 1866'da 152'ye yükselmiştir. Buradaki dersler, yine bir misyonerlik çalışması ürünü olan, Bebek Semineri'nde eğitimini tamamlayan Kirkor isimli bir Ermeni tarafından verilmeye başlanmıştır. Bu günlük okulda İncil üzerine soru-cevap usulü eğitim metodu benimsenmiştir. Misyonerler ilk başlarda On Emir'i, Eski ve Yeni Ahit kitaplarının ismini, ilmihal ilminin temel öğretilerini bilen, ilâhi kitabındaki ilâhilerin bir kısmını ezberden İngilizce ve Türkçe okuma becerisini taşıyan öğrencilere ihtiyaç duymasına rağmen, okulun öğrencileri arasında bu özelliklere sahip olan bir tane bile öğrenci yer almamıştır. İlerleyen günlerde verilen eğitimle bu becerilere sahip olan öğrenci sayısı artırılmıştır. 1861 yılında okulun öğrencilerinden yaşları büyük altı öğrencisi Arap harfleriyle Türkçe okuyup yazmayı öğrenmişlerdir. Board misyonerleri bu öğrencilerden ileride Türkler ve Kızılbaşlar[167] arasında çalışmalarda yararlanmayı tasarlamıştır. Bu arada, okuldaki bazı öğrenciler de kadınlar arasında okuma-yazma öğretmeye başlamışlardır. Bu yolla 1 Ocak 1861 tarihine kadar ders başına 1 dolar karşılığı iki bin saatten fazla ders verilmiştir[168].

Merzifon'daki Protestan Kilisesine bağlı olarak faaliyetlerine devam eden ve Protestan cemaatine ait olan ilkokul en büyük güçlüğü malî alanda yaşamıştır. Yaşadığı malî güçlükler nedeniyle de düzenli olarak mezun verememiştir. Bunun haricinde bünyesinde yürütülen eğitim faaliyetleri oldukça başarılı bir şekilde gelişmiş ve okulun listesinde 1871 yılında 100 erkek, 65 kız[169], 1872 yılında da 170 öğrenci yer almıştır. Bu öğrencilerin bir kısmına üst sınıflarda Cebir, Ahlâk Felsefesi, Jones İlmihali/Catechismi dersleri okutulmuştur. Misyonerler, Merzifon Ruhban Okulu'nu besleyen bir kaynak olan

---

167 *Kızılbaşlar*, Şii mezhebinin bir kolundan olanlara verilen addır. Kızılbaşların bulunduğu yerler Trakya'da Dobruca (Romanya-Bulgaristan), Deliorman (Bulgaristan), Edirne ve Kırklareli; Anadolu'da Eskişehir çevresi, Balıkesir, Narlıdere (İzmir), Sivas, Çorum, Mecitözü (Çorum), Sungurlu (Çorum), İskilip (Çorum), Divriği (Sivas), Tunceli, Malatya, Erzincan, Erzurum, Antalya ve Hatay civarlarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Meydan Larousse**, C.7, s.284.

168 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:555, 582.

169 **a.g.b.**, No:605-606.

bu okulda, böyle bir ders programının izlenmesiyle Ruhban Okulu'na başvuru yapacak öğrencilerin eğitim seviyesinin yükseleceği beklentisi içine girmişlerdir. Bu iki okul arasındaki etkileşim sadece bu seviyede kalmamıştır. Ruhban Okulu'ndan mezun olan öğrenciler mezuniyetlerinden sonra burada öğretmenlik yapmaya başlamışlardır. Bu şekilde okula katkı sağlayan sadece Ruhban Okulu öğrencileri olmamış, yine misyonerlerin bir okulu olan Merzifon Yatılı Kızlar Okulu mezunları da burada öğretmenlik yapmışlardır. Mesela 1872 yılında Ruhban Okulu mezunlarından Ermeni asıllı Baron Ohannes Torosyan, Yatılı Kızlar Okulu'ndan da Prapion isimli bir yerli Ermeninin yardımlarından yararlanılmıştır. 1875 yılında ilkokuldaki öğrenci sayısı 250'ye ulaşmıştır. Bu oldukça iyi bir rakamdır. Bu gelişmede en büyük katkı, bu dönemde insanlar arasında oldukça iyi bir etkiye sahip olan Ruhban Okulu'na aittir. Ancak Amerikan Board misyonerleri okulda yaşanan bu olumlu gelişmelere sevinirken, 1876 yılında beş yıldan beri okulda öğretmenlik yapan Baron Ohannes Torosyan'ın, İstanbul'da Prusya[170] Hastanesi'nde 28 yaşında vefat etmesiyle de büyük bir üzüntü yaşamıştır[171].

İstasyonda dinî mahiyetli yürütülen eğitim çalışmalarının daha verimli hale gelmesi için Miss West istasyondaki çalışmalara yardımcı olmak için Merzifon istasyonuna atanmış ve Pazar okuluyla beraber günlük ilkokulun yükünün de bir kısmını paylaşmaya başlamıştır. Bu arada kadınlar için düzenlenen dua toplantıları ve diğer bazı işlere de yardımcı olmuştur[172]. Eğitim çalışmalarının ilk adımını oluşturan bu faaliyetler, Merzifon'a bağlı dış-istasyonlarda da büyük bir ciddiyetle devam ettirilmiştir.

Eğitim alanındaki asıl gelişmeler 1865 yılında, önce Ruhban Okulu'nun daha sonra da Yatılı Kızlar Okulu'nun açılmasıyla yaşanmaya başlamış, 1880'li yılların başından itibaren de Anadolu Koleji'nin açılış çalışmalarının başlamasıyla büyük bir hız kazanmış ve eğitim faaliyetleri istasyondaki misyoner çalışmalarının bel kemiğini oluşturmuştur.

1.2.2.2. Merzifon Ruhban Okulu'nun Eğitim Faaliyetlerine Başlaması

Merzifon Ruhban Okulu'nun temeli aslında İstanbul'da atılmıştır. Tanzimat'ın henüz ilân edildiği yıllarda İstanbul'a Amerikan Board adına misyoner olarak çalışmak için gelen Cyrus Hamlin'in (1811-1900) büyük çabaları sonucunda bu okul kapılarını

---

170 Bugünkü Alman Hastanesi.

171 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:303-304, 325-326, 339-341.

172 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:567.

eğiteme açmıştır. Ancak okul, ilk başlarda yerli Hıristiyanların tavır ve tutumlarından dolayı oldukça kötü deneyimler yaşamıştır. Fakat misyoner Hamlin'in büyük çabaları sonucunda kısa zamanda eğitim dünyasında kendini kabul ettirmiştir. Bebek'teki bu okulun Merzifon'a taşınmasının sonucunda da Merzifon Ruhban Okulu ortaya çıkmıştır.

1.2.2.2.1. Bebek İlâhiyat Semineri'nin Kuruluşu

Bebek İlâhiyat Semineri'nin[173] eğitime başlama tarihi 1840'tır. Kurucusu Cyrus Hamlin Amerikan Board'a bağlı bir misyoner olarak 1839 yılı Ocak ayında İstanbul'a geldiğinde Tanzimat henüz ilân edilmiştir. Ülkesinde kuyumculuk vb. işler yaptıktan sonra kendini misyonerlik ve eğitim hizmetlerine adayan Hamlin, ilk iş olarak Amerikan Board misyonerlerinin 1834 yılında Pera'da açtığı, ancak Patrikhane'nin sert tepkileri sonucunda kapatılan liseyi tekrar faal hale getirmek için çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmaları neticesinde 4 Kasım 1840 tarihinde, Osmanlı vatandaşı bir Rum ile evli İngiliz'in mülkü olan bir evi okul için kiralamış ve kendisi de ailesiyle birlikte bu eve taşınmıştır[174]. Aynı gün okul Avadis ve Toros[175] adlı iki Ermeni öğrenci ile on iki öğrencinin eğitim görebileceği şekilde düzenlenmiş sınıfta öğretime başlamıştır[176]. İlerleyen günlerde sınıfın boş olan diğer sıraları da dolmuştur. Fakat okul Ermeni Kilisesi'nin öfkesinden nasibini almıştır. Çocuklarını bu okula gönderen aileler tehdit edilerek, çocuklarını okuldan çekme kararı verirlerse serbest olacakları bildirilmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken okul henüz üçüncü haftasının içindedir. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Hamlin, okulu kapatması için zorlanmıştır.

Okulun eğitim-öğretimini olumsuz etkileyen bir başka gelişme de, eğitime başlamasından itibaren altı ay sonra Cizvitlerin de aynı bölgede bir Fransız Koleji açmasıyla yaşanmıştır. Bundan böyle Bebek Semineri, yanı başındaki bu kuvvetli rakip ile verdiği faaliyetlerde yarış halinde olmuştur[177]. İlerleyen yıllarda aynı mücadeleyi Merzifon'daki faaliyetleri sırasında da verecektir.

---

173 Okulun ismi bütün resmî kayıtlarda *Bebek İlâhiyat Semineri* olarak geçtiği için, metin içerisinde bu şekilde kullanılması uygun görülmüştür.

174 Strong, **a.g.e.**, s.103.

175 Toros yıllar sonra Osmanlı Bahriyc Nczarcti'ndc Albay rütbcsi ilc Baş tercüman olarak görcv yapacaktır. Stone, **a.g.e.**, s.56; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.83.

176 Barton, **a.g.e.**, s.164; Strong, **a.g.e.**, s.103; Stone, **a.g.e.**, s.51.

177 Stone, **a.g.e.**, s.51, 55; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.83.

Bu gelişmeler neticesinde okuldaki çalışmalar, oldukça zor bir döneme girmiştir. Hamlin, bu olaylar üzerine iki defa okulun yerini değiştirmek zorunda kalmış, kendisinin bir araya getirdiği ya da ürettiği donanımlar ile okulu iki defa daha yeniden kurmuştur. Okulun ilk kapanışı 1841 yılında gerçekleşmiştir. Ancak 1842 yılında 42 öğrenci ile yeniden açılmıştır. 1843 yılında da Çelebi Yorgaki'nin Bebek'teki yerine taşınmıştır. Bu günden sonra Merzifon'a taşınıncaya kadar faaliyetlerine ara vermeden devam etmiştir.

1843-1844 yıllarında Amerikan Board'un Sekreteri Rufus Anderson, İstanbul'a yaptığı ziyaret esnasında bu okulun kuvvetlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir[178]. Muhtemelen bu ziyaret sırasında alınan kararlar neticesinde, Amerikan Board'un desteğiyle, eğitimin İngilizce olarak yapıldığı okulda, 1845-1846 yılında bir ilâhiyat bölümü oluşturulmuştur. Ancak okulun tamamıyla bir ruhban okulu haline gelmesi 1856 yılında gerçekleşmiştir. Hamlin ile Amerikan Board arasında eğitim stratejisine ilişkin görüş ayrılığı da yine bu dönemde ortaya çıkmıştır[179]. İlerleyen yıllarda birkaç konu üzerinde odaklanan bu görüş ayrılıkları nedeniyle Cyrus Hamlin ve Amerikan Board'un yolları ayrılmıştır

Hamlin bütün enerjisini bu okul üzerine harcamış ve İngilizce dil eğitimine ağırlık verilmiştir. Ayrıca Matematik, Fizik, Kimya, Tabii ve Ahlâkî Felsefe, Tarih, Coğrafya derslerini de önemsemiş ve İncil üzerinde günlük çalışmalara devam edilmiştir. 1852 yılında okulun dört yıllık programında şu derslere yer verilmiştir: Aritmetik, Cebir, Geometri, Trigonometri, Coğrafya, Tarih, Felsefe (Eğitim Felsefesi ve Tabii Felsefesi), Kimya, Ekonomi-politik, Ahlâk Felsefesi. Bu derslerden Cebir, Geometri, Trigonometri, Kimya, Ekonomi-politik, Ahlâk Felsefesi ve diğer Felsefe dersleri İngilizce; Coğrafya ve Tarih dersleri hem İngilizce hem Ermenice olarak okutulmuştur. Türkçe de okulun ders programında yerini almıştır[180]. Ayrıca Bebek İlâhiyat Okulu'nda modern Ermenice'ye de oldukça önem verilmiştir. Okulda daima yetenekli bir yerli Ermenice Dili ve Edebiyatı öğretmeni bulundurulmuştur. Hamlin Ermenice derslerine önem verilmesi konusunda şöyle düşünmektedir: *Birinin ana dili, düşüncelerinin ve ifadelerinin temel aracı*

---

178 Barton, **a.g.e.**, s.171.

179 Bu görüş ayrılığı neticesinde, bir süre Avrupa ve Amerika'da dolaşan Hamlin 1860 yılında Amerikan Board'dan ayrılmış ve çalışmalarını tamamen Robert Kolejin kuruluşu üzerinde yoğunlaştırmıştır. Barton, **a.g.e.**, s.184; Strong, **a.g.e.**, s.217; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.84.

180 Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.83-84.

olmalıdır. Bizim dersimiz Ermeni dilinin araştırılmasına büyük hız verdi. Onu demir ve çamur olarak bulduk, altın olarak bıraktık[181].

Ermenice'ye olduğu gibi, Hamlin'in okulda İngilizce dersine ağırlık vermesinin de önemli nedenleri vardır. Bunlardan birincisi İngilizce'nin misyonerlerin büyük bir kesiminin dili olarak kullanılması ve bu yüzden değerli bir iletişim aracı olması; ikincisi, bu dilin ticarette ve kolonilerde oldukça yaygın şekilde kullanılmasından dolayı öğrencilerin İngilizce öğrenmesinin onları oldukça hareketli kılacağı görüşü; üçüncü olarak da İngilizce'nin Hıristiyanlık düşüncesi, felsefesi ve biliminin zengin kaynaklarının anahtarı olmasıdır. Kısacası Hamlin, ana dilde eğitim yapmanın öğrencileri ilerleyen yıllardaki yaşamlarında liderlik durumuna hazırlamak için yeterli olmadığı görüşünü savunmuştur. Ancak bu görüşüne Amerikan Board Sekreteri Rufus Anderson ve bazı misyonerler katılmamıştır[182]. Onlara göre Ruhban okullarında verilen eğitimin amacı, protestanlaştırmak istenen bölgelerde, ihtiyaç duyulan papaz ve vaiz ihtiyacının dörtte üçünü yerli halk arasında karşılamak olmalıdır. Bu nedenle de Board'la ilişkili ruhban okullarının yöneticileri misyonerler arasından seçilmeli; Bunların büyük ve pahalı kurumlar olmamasına özen gösterilmeli; Bu okulların temel gelir kaynakları faaliyet gösterdikleri yerlerde yaratılmalı; okulların amacı, yetişkinleri değil, gençleri ve özellikle de daha önce misyoner eğitiminden geçmiş olanları yetiştirmek olmalı; bu okullar ne yalnızca ilâhiyat okulu ne de yalnızca kolej olmalı, her ikisinin de özelliklerini bünyesinde barındırmalı; nihayet bu okulların amacı en kısa sürede misyonerlerin yerini alacak yerli yardımcıları yetiştirmek olmalıdır[183].

Cyrus Hamlin ile Amerikan Board ve Rufus Anderson'un okul üzerinde uygulanan eğitim stratejilerinde anlaşamadıkları bir diğer nokta da, okulda kendine yardım (Self-Help) ilkesi çerçevesinde meslek eğitimi üzerine fazlaca ağırlık verilmesi olmuştur[184]. Sonraki yıllarda başka bazı Amerikan misyoner okullarında da görülecek olan ve ağırlıklı olarak un değirmeni ve ekmek fabrikası vasıtasıyla sürdürülecek olan bu üretici faaliyetler 1854 yılında, Hamlin tarafından şöyle savunulmuştur: *Öncelikli olarak öğrencilere*

---

181 Cyrus Hamlin, **My Life and Times**, Boston 1893, s.250. Hamlin'in bu düşüncesi daha sonraki yıllarda Amerikan Board misyonerlerinin kurdukları diğer okullar tarafından da önem verilen bir konu haline gelmiştir.

182 Barton, **a.g.e.**, s.184; Stone, **a.g.e.**, s.57-58; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.83-84.

183 Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.172-173.

184 Barton, **a.g.e.**, s.183-184.

giderlerini karşılayabilecek bir istihdam alanı sağlamak; ayrıca en az on öğrencinin buralardan sağlanan gelirle okutulmasına olanak vermek; gençlere mekanik zanaatlar ve endüstri alışkanlıkları kazandırmak.

Ancak Hamlin'in bu girişimleri Board ile arasını dönüşü olmayacak bir şekilde açmıştır. Din adamı yetiştirmek üzere kurulan bu okuldan mezun olanların çoğu iş hayatına atılıyor, diğerleri de ya öğretmenlik ya da başka itibarlı meslekleri tercih ediyor, ancak arada bir din adamı çıkıyor diye Rufus Anderson okuldaki bu uygulamasından dolayı Hamlin'e oldukça kızmıştır[185]. Ayrıca İstanbul'da hayatın Anadolu'nun iç bölgelerine göre daha pahalı olması ve başkentin eğitim üzerindeki lâik (liberal) etkisi[186] nedenlerinden dolayı, Board okulu 1860 yılından sonra Merzifon'a taşıma kararı almıştır. Okul Merzifon'a taşınırken, buranın ticarî hareketliliğinin İstanbul'a nazaran daha az olması, Patrikhanelerin düşmanlığının ve Cizvitlerle olan çekişmenin azalacağı düşüncesi de önemli rol oynamıştır. Amerikan Board merkezince yeni yerinde okulun lâik (liberal) eğitimden vazgeçeceği ve endüstriyel eğitimden kaçınacağı[187] ümit edilmiştir.

Okulun Merzifon'a taşınma sebepleri arasında İstanbul'da *yaşam şartlarının pahalı* olması da zikredilmiştir. Okul Merzifon'a taşındıktan sonra yaşanan bazı gelişmeler bu görüşü haklı çıkarmıştır. Merzifon istasyonunda görev yapan Amerikan Board misyonerleri öncelikle okulun Merzifon'da yapılan yeni binası için harcanan 600 lira ile, İstanbul'da bu özelliklere sahip bir binanın ancak üç yıllık kira parasını karşılayabileceğini; Ayrıca öğrencilerin yeni yerleşim yerinin bu özelliğinden dolayı haftada bir dolardan daha az miktarlarda verilecek desteklerle daha iyi bir yaşam şartına kavuşabileceklerini[188] açıkça ifade etmişlerdir.

İstanbul'un, Bebek İlâhiyat Semineri'nin buradan taşınmasıyla ilgili olarak, Merzifon'a göre olumsuz yanı sadece bu değildir. Misyonerler, İstanbul'da eğitim gören ve iyi bir yaşam şartını, yüksek bir uygarlığı alışkanlık haline getiren öğrencilerin, genelde yaşam şartları daha zor olan kendi kasabalarına, köylerine gitmeye pek istekli ve hazır olmadıklarının, hatta hangi ücrete olursa olsun bu yerleşim yerlerinin yaşam tarzlarında yaşamak istemediklerinin farkına varmışlar ve okulun Merzifon'a taşınması sırasında

---

185 Strong, **a.g.e.**, s.217; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.84-85.
186 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:365.
187 Stone, **a.g.e.**, s. 62.
188 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:365.

bunu açıkça dile getirmişlerdir. Misyonerlere göre okulun yürüteceği faaliyetler açısından Merzifon'un bir diğer önemli özelliği de, şehrin bulunduğu mevkiin Batı Türkiye Misyonu'nun diğer istasyonlarına oldukça merkezî bir noktada bulunması[189] olmuştur.

1.2.2.2.2. Bebek İlâhiyat Semineri'nin Merzifon'a Taşınması ve Merzifon Ruhban Okulu'nun Eğitim Faaliyetlerine Başlaması

1861 yılında, Batı Türkiye Misyonu yetkilileri, Bebek İlâhiyat Semineri'nin İstanbul'dan daha içeride bulunan istasyonlara taşınması kararını almıştır. Okulun taşınabileceği muhtemel yerler üzerine raporlar hazırlamak üzere bir komite kurulmuş ve bu komite okulun taşınabileceği muhtemel bazı yerler arasında Merzifon'un uygunluğu üzerine görüş birliğine varmış, raporunu da bu yönde vermiştir[190]. Bu rapor üzerine, Bebek Semineri'nin Merzifon'a taşınma önerisi Batı Türkiye Misyonu'nun 10 Haziran 1862 tarihinde yapılan yirmi ikinci yıllık toplantısında gündeme getirilmiştir[191]. Bu öneride Seminer'in üzerinde başkentin cazibeli etkisini azaltmak ve dinî ağırlıklı etkisini devam ettirebilmek için okulun Merzifon'a taşınması ve Mr. Bliss'in de okulun işleriyle meşgul olmak için en kısa zamanda ailesiyle birlikte buraya yerleşmesi önerilmiştir[192]. Yıllık toplantının 18 Haziran 1862 günkü oturumunda konu tekrar gündeme alınmış ve şu öneriler kabul edilmiştir: Bebek İlâhiyat Semineri'nin Merzifon'a taşınması; E.Bliss'in, okulun işleriyle ilgilenmek için Merzifon'a atanması; Mr. Bliss ve ailesinin Merzifon'a yerleşmesi ve Seminer'in burada tekrar faaliyete geçmesi için bir yıllığına okulun eğitim faaliyetlerinin durdurulması; okulun taşınma planını hazırlamak ve tekrar açılmasını sağlamak amacıyla, Mr. Bliss'in başkanlığında bir komite kurulması[193].

Haziran 1863 tarihinde yapılan Batı Türkiye Misyonu'nun yirmi üçüncü yıllık toplantısında ise Merzifon'a taşınan Ruhban Okulu'nun şu kurallar çerçevesinde faaliyetine başlaması kararlaştırılmıştır: Misyon kurallarına göre Merzifon istasyonunda görevli misyonerlerin okulun *Mütevelli Heyeti* olarak atanması; okulun yatılı bölümünün, istasyonda görevli misyoner ailelerinin doğrudan denetimi altında olması; öğrencilerin kendi şahsî ihtiyaçlarını giderecek işleri kendilerinin yapmaları; öğrencilerden aylık 50

---

189 O günün şartlarına göre İstanbul'dan 5, Bursa'dan 6, Sivas'tan 6, Kayseri'den 8, Manisa'dan 8 gün mesafelik bir uzaklıkta. P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:366-367.

190 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:364.

191 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:148.

192 **a.g.b.**, No:149.

193 **a.g.b.**, No:152-153.

kuruş yatak parası alınması; öğrencilerin yerel yaşam tarzlarına ve giyim şartlarına uygun hareket etmeleri; okula misyonun onayı olmadan 14 yaşın altında öğrenci kabul edilmemesi; okula alınacak öğrencilerin kendi dillerinde en azından okuma-yazmayı, dört işlemi, Yeni Ahit'in tarihî geçmişini ve yeterli derecede coğrafya bilgisi bilmeleri; okulda eğitimin dört yıllık ve Batı Türkiye Misyonu'nun yaptığı değişikliklere uymak şartıyla, Mütevelli Heyeti'nin önerdiği ders programının izlenmesi; Merzifon'un içinde ikamet eden ve okulda eğitim gören öğrencilerin, yatılı olmadan kendi evlerinden okula gelip gitmelerine izin verilmesi[194].

1863 yılında alınan bu kararlar çerçevesinde Merzifon Ruhban Okulu, 1864 yılında biri evli, beş öğrenciden oluşturulan bir hazırlık sınıfı ile Temmuz-Kasım döneminde eğitime başlamıştır. Aritmetik, Coğrafya, Modern Ermenice, Gramer ve İlmihal derslerinde başarılı olan bu beş öğrenci, aldıkları eğitim sayesinde bir üst sınıfa geçmeye hak kazanmışlar ve bir yıl sonra Merzifon Ruhban Okulu'nun ilk sınıfını teşkil eden öğrenci grubu arasında yer almışlardır. Okulda normal eğitim dönemi başlayıncaya kadar da bu öğrencilerden üç tanesi kış tatilleri boyunca istasyonda yürütülen çalışmalarda misyonerlerce yardımcı olarak görevlendirilmişlerdir[195].

İlk düzenli yarıyılın 5 Nisan 1865 tarihinde başladığı, Batı Türkiye Misyonu tarafından çok önemsenen ve misyonun *karanlıktaki gözü (night-eye)*[196] olduğu açık bir şekilde ifade edilmiş olan Merzifon Ruhban Okulu'nun yeni mekânında vereceği eğitimin amacı, dinî ve bilimsel alanlarda ihtiyaç duyulan ve ilerleyen yıllarda gittikçe artacak olan eleman ihtiyacını karşılamaktır. Böylece kendi kuralları ve idaresi ile Ruhban Okulu, sonraki yıllarda Anadolu Koleji'nin bilimsel hazırlık ve aklî disiplinini de tedarik eden[197] bir kurum olarak gelişmiştir.

1.2.2.2.3. Merzifon Ruhban Okulu'nun Tesis ve Donanımı

Okulun Merzifon'a taşınması kararının alınmasından sonra 1863 yılı Kasım ayı içerisinde, yerleşimi çok iyi olan bir ev, 4.000 kuruş (176 dolar) karşılığında 3 yıllığına kiralanmıştır. Bina üzerinde bazı düzenlemeler yapılarak kütüphane, yatakhane ve mutfak

---

194 **a.g.b.**, No:165.

195 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:92.

196 **a.g.b.**, No:95.

197 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:58-59; National Archives Microfilm Publications (N. A. M. P.), Despatches from U. S. Consults in Sivas (1886-1966), **Microcopy No:T-681**, Roll 1, No:20.

için uygun mekânlar hazırlanmıştır. Bütün bu düzenlemeler için de kira parasına ilâve olarak 2.200 kuruş (96.8 Dolar) daha harcama yapılmıştır. Böylece okul için bir yıldaki harcama henüz hazırlık aşamasında 6.200 kuruşu (272.8 dolar) bulmuştur[198]. Ancak ilerleyen yıllarda istasyonda görev yapan misyonerler bu binanın kira süresinin dolması ve yeni gelen öğrencilerle birlikte binanın ihtiyaca cevap verememesinden dolayı daha geniş bir mekânın ihtiyacını hissetmeye başlamışlardır. Bu gereksinimin ortaya çıkmasında binayı tekrar kiralamak için ihtiyaç duyulan 22.727 kuruşun (1.000 dolar) misyonerlerce fazla görülmesi, aynı miktarla daha uygun bir mekânın satın alınabileceğinin dile getirilmesi[199] önemli bir rol oynamıştır.

Her şeye rağmen okul, Merzifon'da faaliyetlerine başladıktan sonra altı yıl boyunca, açılış amaçlarına pek uygun olmayan bu eski kira ev içinde çalışmalarını sürdürmüştür. Misyonerler, okulun kendisine ait yeni bir binaya sahip olmasını, burada yürütülen faaliyetlerin daha verimli bir hale getirilmesi açısından oldukça önemli olduğu görüşündedirler. Bu nedenle 1869 yılında şehrin iyi bir yerinde okulun faaliyetlerini daha iyi yürütebilmesi amacıyla, uygun bir binanın yapımı için bir mekân satın alınması girişimlerinde bulunulmuş ve yaklaşık 17.703 m^2'lik bir arazi 450 dolara satın alınmıştır. Alınan bu arazinin değeri, ilerleyen yıllarda oldukça artmış, 1910 yılı itibariyle alındığı değerinden üç-beş katı daha değerli hale gelmiştir[200]. Arazinin bulunduğu mevki şehrin güney kısmında, şehre göre yüksek ve oldukça güzel bir havaya ve iyi bir su kaynağına sahiptir[201].

Batı Türkiye Misyonu'nun 1870'deki yıllık toplantısından hemen sonra binanın yapımına başlayarak bir yıl içinde bitirilmesi planlanmıştır. İnşaata başlarken binanın 300 liraya tamamlanacağı tasarlanmıştır. Zaten paranın 200 lirası Amerikan Board'dan istenmiş ve bu talep Amerikan Board Yüksek (Prudential) Komitesi tarafından kabul edilmiştir. Misyonerlerin elinde de halihazırda yaklaşık 100 lira vardır. Böylece Merzifon istasyonunda görevli misyonerler tarafından, Amerikan Board'dan daha fazla malî yardım alınmadan binanın tamamlanabileceği hesaplanmıştır[202].

---

198 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:92.
199 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:90.
200 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:314.
201 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:123-124.
202 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:123-124; **Reel 588**, No:304.

1871 yılı Ruhban Okulu'nun yeni binasının inşaatıyla geçmiştir. Bu nedenle aynı yıl içinde okula yeni öğrenci alınmadığı gibi, mezun da verilmemiştir. İlk planda fazla geniş şekilde tasarlanmamış olan yeni bina derslikleri, yatakhanesi, küçük kilisesi, yemekhanesi, mutfağı[203] ile bir bütün halindedir.

Bina plana uygun olarak 450 liraya (1980 dolar) tamamlanmıştır. Bu miktara ilâve olarak 50 liradan (220 dolar) biraz fazla bir miktar da okul bahçesini duvar içine almak için harcanmış ve okul için harcanan para 508 liraya çıkmıştır. Bunlara ilâve olarak 25 liradan fazla bir miktar binanın boya-badana ve bir miktar da bahçe duvarlarının boyanması için harcanmıştır. Bütün bu harcamalarla beraber binanın tamamlanması için toplam para 550 lirayı geçmiştir. Ancak bu miktar misyonerlerce, böyle bir binanın yapımı için aşırı fazla bir miktar olarak değerlendirilmemiştir.

Okulun bu yeni binası ahşap çerçevelerin arası kerpiçler tarafından doldurularak yapılmış ve sıvanarak beyaz kireçle boyanmıştır. Binanın tavanı ince, tabanı ise kalın tahta döşemelerle kaplanmıştır. Ebatları yaklaşık 23 metreye (75 fit[204]) 14 metre (45 fit) genişliğinde olan bina, ana binanın 2 metre (7 fit) arkasında yer almıştır. Dikdörtgen şekilde tasarlanan bina, iki kat olarak inşa edilmiştir. Zeminin yarısında mutfak, yemekhane, ambar, banyo, tuvalet yer alırken, diğer yarısında ise yatakhane yer almıştır. Birinci katta ön tarafin ortasındaki giriş ile beraber uzun bir salon, bazısı ikişer bazısı üçer kişilik tasarlanmış ve donatılmış dokuz yatakhane yerleştirilmiştir. İkinci katta bir büyük ibadet yeri, iki derslik, bir kütüphane ve okuma odası, bütün öğrencilerin toplanması için büyük bir salonun yanında bir yatakhane daha mevcuttur. Dersliklerden biri ihtiyaç halinde, yatakhane olarak kullanılmak için boşaltılabilecek şekilde tasarlanmıştır. Çatı katında ise yaklaşık 4 metreye (14 fit) 3 metre (10 fit) genişliğinde bir rasathane tesis edilmiştir[205].

Ruhban Okulu'nun inşaatının devam ettiği günlerde öğrencilerin ve misyon ailelerinin ikameti için de büyük değişiklikler ve ilerlemeler olmuştur. Bu gelişmelerde elbette ki Ruhban Okulu binasının payı büyük rol oynamıştır. Ruhban Okulu için alınan bu arazi üzerinde Mr. Smith ve ailesinin ikameti için bir evin inşasına Mütevelli Heyeti'nin tasdik ve teyidi ile başlanmıştır. Buna ilâve olarak ilerleyen günlerde Mr. Herrick ve ailesi

---

203 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:304.

204 1 fit 0.3048 metredir.

205 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:612; **Reel 628**, No:314.

için de bir ev inşa edilmesi planlanmıştır. Ancak Amerikan Board merkezince, evlerin harcamalarının tamamen bu misyonerler tarafından karşılanması kararı alınmıştır[206]. İkinci evin yapımı için malzeme toplanmış ve binanın inşasına başlanmıştır. Ancak 1872 yılında yerel idare bu inşaata karşı çıkmış ve binanın yapımına yasak koymuştur. Bu yasak da bir yıl boyunca kaldırılmamıştır[207].

Anadolu Koleji'nin eğitim çalışmalarına başlamasıyla birlikte, Ruhban Okulu'nun faaliyetleri için yapılan bu binanın büyük bir kısmı, Anadolu Koleji tarafından işgal edilmiştir. 1886 yılında eğitim hayatına başlayan Anadolu Koleji, kuruluşundan itibaren bu binanın bir kısmında eğitim çalışmalarına başlamış, binaya Kolejin ihtiyacına göre ilâveler yapılmış, daha sonra da Kolej binanın tamamında faaliyet göstermeye başlamıştır. Anadolu Koleji, binanın kullanımından dolayı Ruhban Okulu'na herhangi bir para ödemediği gibi, onun faaliyetlerini yürütmesi için de oldukça yetersiz bir kısım ayırmıştır[208]. Böyle olunca da sonraki yıllarda Ruhban Okulu'nun yeni bir binaya ihtiyacı kendini hissettirmeye başlamıştır.

Bu gelişmelerden dolayı Ruhban Okulu'nun faaliyetlerini daha verimli bir şekilde sürdürebilmesi için yeni bir binanın yapımı meselesi 1900'lü yılların başında gündeme gelmeye başlamıştır. Amerikan Board'dan acilen okula yeni bir bina yapımı için 400 lira istenmiş, ancak bu talep kabul edilmemiştir Bu günlerde halihazırdaki binanın Ruhban Okulu adına kullanılan kısımları, kütüphane ve bazı eski malzemelerin değeri yaklaşık 650 lira (2860 dolar) değerindedir[209]. Okul için yeni bir bina talebi 1908'e kadar kesin bir neticeye bağlanamamıştır.

1908 yılında yapılan Batı Türkiye Misyonu'nun yıllık toplantısında, Amerikan Board'dan Anadolu Koleji'nden ayrı yeni bir Ruhban Okulu binasının inşa edilmesi için 4.000 dolar talep edilmiştir. Boston'a bildirilen bu talep, özel ihtiyaç listesine alınarak, tamamını ya da bir kısmını karşılayacağı ümidiyle yeni Ruhban Okulu binası planı bağışta bulunabileceği tahmin edilen kimselerin önüne çıkarılmış, fakat olumlu bir netice alınamamıştır. Neticede yeterli kaynak bulunamadığından dolayı Amerikan Board bu isteği reddetmiştir. Board, en az iki sınıfın çalışmalarını devam ettirebileceği şekilde planlanması

---

206 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:605; **Reel 583**, No:123-124.
207 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:303-304.
208 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:314.
209 P. A. B. C. F. M., **Reel 620**, No:305.

gereken ve derslikler, kütüphane, yaklaşık 20 öğrencinin kalabileceği yatakhaneye sahip olması arzulanan yeni binanın inşaatının tamamlanması için en az 600 liraya ihtiyaç olacağını tahmin etmektedir.

Ancak ilerleyen yıllarda Merzifon istasyonunda görevli misyonerler, kendilerinin özel çabaları olmadan yapılması düşünülen bina için gerekli parayı toplayamayacaklarını anlamışlar ve gerekli parayı Amerikalı yardımseverlerden temin etmek için büyük bir çalışma başlatmışlardır. George E. White, 1909 yılında Amerika'ya tatile gittiğinde, oradaki dostlarına bizzat giderek, bu okul binası planı için para verip veremeyecekleri konusunda görüşlerini sormuş ve onları binanın inşaatı için para vermeye ikna etmiştir. Neticede 10.000 doların sağlanması mümkün olmuştur. Bu çabalar sırasında bir süre Maraş istasyonunda misyoner olarak çalışan Rev. George Hills White'ın ilgi ve desteği çok olmuştur. Ayrıca yardımların çoğu da onun arkadaş ve dost çevresi tarafından karşılanmıştır. Bağışların büyük miktarı genelde Chester Center, İowa, Grinnell, Wickes kız kardeşlerden (California, Los Angeles'ten) gelmiştir. G. H. White'ın çabalarından dolayı, Merzifon istasyonu bina yapıldığı zaman adını *George Hills White Binası (Hall)* olarak koymayı kararlaştırmıştır. Ayrıca Boston'daki Amerikan Board sekreterliği de 3.500 dolar verebileceğini açıklamıştır. Ancak, bu dönemde Ruhban okullarının İstanbul'a taşınması ihtimaline karşı, toplanan paralar Merzifon Ruhban Okulu adına değil, Kolej'deki eğitim faaliyetleri için kullanılmak amacıyla Merzifon istasyonu için toplanmıştır. Okulun İstanbul'a taşınmasına karar verilirse, okul adına bütün maddî kaynaklar da oraya nakledilecektir. Bunun önüne geçmek için böyle bir yol seçilmiştir.

İngiliz mimar Mr. Childs, misyonerlerin bina için isteklerini göz önünde bulundurarak bir taslak plan hazırlamıştır. Planda, 24 öğrencinin pansiyon, yatakhane, derslik ve diğer bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek noktalar göz önünde bulundurulmuştur. Bu plan içerisinde iki dersliğin uzun süre okulda yapılacak eğitim için yeterli olacağı düşünülmüştür. Bu planın hayata geçirilebilmesi için 7.500 dolara ihtiyaç vardır. Bu amaç için toplanan 10.000 dolar, aslında böyle bir binanın yapımı ve donanımı için fazla bir miktar değildir[210].

Toplanan yardımlarla binanın temeli atılmış ve köşe taşları konmuştur. Bu çalışmalar için toplam 440 $ harcanmıştır. Ancak 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın

---

[210] P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:306, 365-366.

başlamasıyla birlikte ilerleyen günlerde Ruhban Okulu'nun faaliyetleri askıya alınmış[211] okulun yeni binasının inşaatı da yarım kalmıştır.

Merzifon Ruhban Okulu'nun iyi bir eğitim verilmesi için yetersiz olan tek şeyi binalar olmamıştır. Eğitime ilk başladığı andan itibaren okulun, acil olarak coğrafik, kimyasal, elektronik vb. malzeme, araç-gereçlere de ihtiyacı olmuştur. İstanbul'dan taşınması sırasında bu ihtiyaçlarını karşılayacak bir takım malzemeler Bebek İlâhiyat Semineri'nde mevcut olmasına rağmen, Merzifon'da daha fazla malzemeye ihtiyacı olacağı düşüncesinden dolayı bu araç-gereçler doğrudan İstanbul'dan Filipolis'e başka bir misyoner okuluna gönderilmiştir. Bu ihtiyaçları karşılamak için de okulun Mütevelli Heyeti Misyon'dan 100 dolar istemiştir[212]. İlerleyen yıllarda misyonerlerin çalışmaları sonucunda okulun bütün araç-gereç ihtiyacı hemen hemen karşılanmıştır. Fakat malzeme yönünden en büyük güçlüğü okulun kütüphanesi yaşamıştır. Öğrencilerin yararlanması için açılan kütüphane, bazı yıllarda kitap sayısının artırılmasıyla ilk başlarda iyi bir gelişme göstermesine rağmen, yıllarca kaynak güçlüğü çekmiş, zaman zaman bu güçlüğü gidermek için Amerikan Board'dan malî yardımlar istenmesine rağmen, son ana kadar bu güçlüklerin giderilmesi mümkün olmamıştır[213].

1.2.2.2.4. Merzifon Ruhban Okulu'nda Yürütülün Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

1.2.2.2.4.1. Merzifon Ruhban Okulu'nun Eğitim Faaliyetleri'nde Yıllara Göre Yapılan Düzenlemeler ve Meydana Gelen Gelişmeler

Amerikan Board misyonerleri, okulun açık kaldığı süre içerisinde yürütülen eğitim-öğretim faaliyetlerinin mekân açısından yaşanan bu güçlüklerden etkilenmemesini temin edebilmişlerdir. Bunda da en büyük etken, okuldaki çalışmaların, düzenli bir plan ve program çerçevesinde yürütülmesi olmuştur. Amerikan Board yetkilileri okuldaki çalışmaların bir Mütevelli Heyeti tarafından idare edilmesini kararlaştırmıştır. Bu heyet Batı Türkiye Misyonu'nun yıllık olarak atadığı Merzifon istasyonunda çalışan erkek misyonerlerden ve Amerikan Board'un Osmanlı ülkesinde kurduğu diğer istasyonlardan gelen bir ya da iki misyonerden oluşturulmuştur[214].

---

211 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:547.
212 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:93-94.
213 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:173; **Reel 606**, No:166.
214 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:305.

Okulun, ilk açıldığı dönemlerde düzenli bir hazırlık bölümü oluşturulamamıştır. Böyle bir hazırlık bölümünün açılması ise 1867 yılında planlanmış ve 1868 yılında hayata geçirilmiştir. Böyle bir bölümün açılmak istenmesinin sebebi de eğitim faaliyetlerinin seviyesinin düşürülmeden daha ileri bir seviyede devam ettirilmek arzusu olmuştur. Bunun için hazırlık bölümünün faaliyete geçirilmesi şart görülmüştür[215]. Bu bölümün ilâve edilmesinden birkaç yıl sonra, burada eğitim gören öğrencilerin olumlu yönde etkilendiği, okuldaki eğitimin cazip hale gelmesi ve öğrencilerin okuldaki eğitime katılmak için daha hevesli olmasıyla anlaşılmıştır[216].

Aynı dönemlerde okuldaki eğitim seviyesinin yükseltilmesi için Rumca Bölümü'nün açılmasına da karar verilmiş ve 1871 yılında Rum öğrencilere hizmet vermek için bölüm açılmıştır. Ancak burada eğitimin verimli bir şekilde devam edebilmesi için istasyonda görev yapan yeterli kapasitede bir öğretmenin eksikliği hissedilmeye başlanmıştır. Bu bölümün yeterli bir şekilde hizmet vermesini sağlamak amacıyla Kayseri'den bir genç Atina'ya Rumca üzerinde kendini geliştirmesi için gönderilmiştir. Anadili Türkçe olan bu gencin çalışmalarını tamamladıktan sonra 1873 yılı baharında okula alınması düşünülen yeni sınıf ile bölümdeki öğretmenlik görevine başlaması planlanmıştır[217].

Ruhban Okulu'nda eğitim iki dönem halinde tasarlanmıştır. Güz ve bahar dönemleri. İki dönem arasında kalan kış mevsimlerinde tatil yapılması, bu tatil dönemlerinde hem okuldaki öğrencilerin, hem de okulda görevli öğretmenlerin kış boyunca yardım çalışmalarıyla ilgilenmesi, çevre yerleşim yerlerinde ve diğer istasyonlarda halk arasında dinî çalışmalara devam etmeleri sağlanmıştır. Okulda eğitime başlayan ilk öğrencilerle beraber bu uygulama faaliyete geçirilmiştir. Okulun ilk öğrencilerinden üçü Kayseri istasyonu içerisinde, üçü de Merzifon istasyonunda kış tatili boyunca misyonerlere çalışmalarında yardımcı olmuşlar, dönemin başlamasıyla birlikte hepsi de derslerine geri dönmüşlerdir[218]. Ancak 1890 yılında alınan bir karar ile okuldaki eğitimin Eylül ayında başlatılması ve Mayıs ayının ilk haftasında bitirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece öğrencilerin ve öğretmenlerin yaz aylarını tatil yaparak

---

215 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:95.
216 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:313.
217 **a.g.b.**, No:305-306.
218 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:95.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

geçirmesi mümkün kılınmıştır. Bu yönde ilk uygulama da 16 Eylül 1891 tarihinde başlatılmıştır[219].

Okuldaki eğitim-öğretimin bir yıl içerisinde bu şekilde yapılması planlanmasına rağmen, 1877-1878 döneminde farklı bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, okula girmek isteyen iki ya da üç öğrencinin varlığının dahi bilinmesine rağmen, okulda bulunan diğer 8 öğrenci ile derslere devam edilmemiş, bu öğrencilerin hepsi istasyona bağlı dış-istasyonlarda iki yıllığına çalışmalar yapmak için görevlendirilmiştir. Bu uygulamaya misyonerler kendi açılarından bazı haklı gerekçeler göstermişlerdir: İlk gerekçe, seviyesi son iki yılın derslerine devam etmek için yetersiz bulunan iki öğrencinin daha fazla deneyim kazanması ve bu yıldan sonra alacağı dersler için hazırlanmasının düşünülmesidir. İkinci olarak alt sınıfın derslerini başarıyla veren diğer altı öğrenci bu yolla, Merzifon istasyonu civarında ve diğer istasyon bölgelerinde vaiz ve öğretmen olarak görevlendirilmişlerdir. Zaten bu öğrencilerin çoğu daha önceden bu bölgelerde aynı işlerle meşguldürler. Misyonerler adına işlerinde oldukça başarılı olan bu öğrencilerin, eğitimlerine devam edebilmeleri için okula dönüp çalışmalarına ara vermeleri durumunda, bölgede yürütülen faaliyetlerin büyük zarar göreceği düşünülmüştür. Bu yüzden öğrenciler, misyonerler tarafından kalan derslerine ilerleyen yıllarda devam etmelerinin daha iyi olacağı yönünde ikna edilmişlerdir. Ayrıca bu dönemde öğrencilerin eğitimine belli bir süre ara verilmesi okulda ve istasyonda görevli misyonerlerin yükünü de oldukça hafifletmiş ve daha verimli çalışmalar yapmak için daha fazla zaman bulmaları sağlanmıştır. Böyle bir uygulama ile okulda yardımcı öğretmen olarak görev yapan Avedis adlı yerli Ermeni bu dönemini Amasya'da geçirmiş ve çalışmalarından misyonerlik adına oldukça önemli verim almıştır. Alınan neticenin olumlu olduğunu gören misyonerler bu uygulamanın gayet akıllıca olduğunu kabul etmişlerdir[220]. Bir dönem içerisinde yapılan bu uygulama sonucunda alınan neticelerin oldukça olumlu olması nedeniyle Ruhban Okulu'nda eğitime bir yıllığına ara verilmiştir.

1878-1879 döneminde, verilen bir karara göre hazırlık bölümünün dersleri bir yıl uzatılmış ve bu uygulama sonucunda okul bir yıl birinci sınıf öğrencileri olmadan eğitim yapmıştır. Hazırlık bölümünde, dokuzu Rum, yedisi Ermeni toplam on altı öğrenci eğitimine devam etmiştir. Ancak bir yıl sonrasında 1880 yılı bahar ayında başlayan

---

219 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:168.
220 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:363.

eğitim-öğretim yılında birinci sınıfta, okulun kendi hazırlık bölümünü bitiren öğrencilere, Kayseri ve Bardizak (Bağçecik)'taki misyon okullarında hazırlık okuyanların katılmasıyla otuz öğrencinin bulunacağı tahmini yapılmıştır[221]. Ancak öğrenci sayısında beklenen bu gelişmeler gerçekleşmemiştir.

1880'nin başında okulda İlmî İlâhiyat Bölümü oluşturmak için hazırlık çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Ancak misyonerler, böyle bir bölümün oluşturulması için Merzifon, Kayseri, Sivas ve Manisa'da akademilerin kurulması, iyi bir öğretim kadrosu ile doldurulması ve derslerin bilimsel olarak yapılması için ders araç gereçlerinin eksiksiz olarak temin edilmesi gerektiği düşüncesindedirler. Böyle bir girişime sebep olarak da, bir istasyonda misyonerler tarafından yürütülecek ileri seviyedeki eğitim için ucuz ve kabul edilir kurumun Ruhban Okulu olduğu fikrinin kabul edilmesi gösterilmiştir[222]. Bu düşünce 1881 yılında hayata geçirilmiştir. Yeni uygulamaya göre Ruhban Okulu'nun dinî dersleri bilimsel derslerden ayrılmış ve ikinci kısım Harbinger Yüksek Okulu olarak eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Ruhban Okulu tek başına dinî bir okul hüviyetine bürünmüştür. Bu yeni uygulama çerçevesinde eğitim yedişer aylık dönemler halinde 3 yıl olarak tasarlanmıştır. Bu üç yıl içerisinde her biri beşer aylık iki kış tatili yapılması uygun görülmüştür. Böylece Yüksek Okul İstanbul, Antep ve Harput'taki okulların seviyesine çıkmış ve oldukça büyük bir talep ile karşılaşmış, öğrenci sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Ancak Ruhban Okulu'nun öğrenci sayısında ise beklentilerin aksine bir düşüş yaşanmıştır[223].

Okulda eğitim-öğretimin seyrini etkileyen bir gelişme de 1891-1892 döneminde yaşanmıştır. Daha önceden okul, bahar aylarında -Nisan'da- eğitim-öğretime başlarken, yeni bir uygulama ile bu tarih güz aylarına -Eylül'e- alınmıştır. Bu değişiklik okula öğrenci kabulüne de yansımıştır. Her eğitim-öğretim yılının başında kabul edilen yeni öğrenciler bundan böyle baharda değil güz aylarında giriş sınavına tabi tutulmuşlar ve kabul edilmişlerdir[224].

1902-1903 döneminde Anadolu'daki her üç Ruhban Okulu'nun da öğrenci sayılarının çok azalması, Amerikan Board'u bu okulları desteklemesinin ekonomik açıdan

---

221 **a.g.b.**, No:379.
222 **a.g.b.**, No:393.
223 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:171-172.
224 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:165-166.

doğru olup olmadığı yönünde bir tartışma içine sokmuştur[225]. Bu tartışmalarla birlikte Merzifon Ruhban Okulu bir krizin içine doğru sürüklenmeye başlamıştır. 1905 yılı Aralık ayında *Merkezî Protestanlar Birliği'nin* bir komitesi okulu ziyaret etmiş, ağırlıklı olarak okula adayların başvuru sistemi, kütüphanenin yetersizliği, eğitim-öğretim yöntemindeki eksiklikler üzerine öneri ve eleştirilerini belirtmiştir. Bu olay üzerine Misyon tarafından okulun durumunu incelemek üzere Herbert Allen atanmış ve okulda yürütülen çalışmaların bazılarına iştirak etmiş, kütüphaneyi incelemiş, aldığı bilgiler ışığında genel bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Değerlendirmeler sonucunda ortaya çıkan olumsuzlukları gidermek için okulun mütevellisi olarak Sivas'tan Mr. Partridge, Kayseri'den Mr. Irwin okulu ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaret esnasında okulun Mütevelli Heyeti, 16 Mart 1906 tarihinde bütün üyesi tam olan bir toplantı yapmıştır. Toplantı sonucunda okuldaki olumsuz gidişata dur diyebilmek için bazı öneriler dile getirilmiştir. Tartışmalar sonucunda toplantıda alınan şu kararların İstanbul'da Batı Türkiye Misyonu temsilcilerine bildirilmesi kararlaştırılmıştır:

1.Sadece kolej mezunları ya da sınavla kolej mezunlarına eşit derecede entelektüel seviyede olduğunu ispat eden adayların alınması;

2.Okulda dinî eğitim için önerilen adayların sorumluluklarının, Kiliseler Birliği'nin yerel komitelerinin ve adayların geldikleri misyon sahasının misyonerlerinin üzerine yüklenmesi;

3.Ruhban Okulu'nun, Anadolu Koleji'nden ayrı bir binaya, kütüphaneye ve yatakhaneye sahip olması;

4.Kiliseler Birliği'nin, Mütevelli Heyeti'nin düzenli toplantılarına devam edecek ziyaretçi bir delege atamaya davet edilmesi;

5.Bir yıllık talim dersi (sınıfı) teşkil edilmesi;

6.Kütüphaneye büyük miktarda yeni kitaplar alınması;

7.Okulun öğrencilerinin eğitimleri boyunca devam edecekleri kendine yardım sisteminin benimsenmesi, bu devam ettirilirken de Protestanlık çalışması, yardımcı öğretmenlik, el işleri, kütüphanede çalışma, odaların temizliği gibi ilâve işlerle öğrencilere başarılarından dolayı ödül olarak burs verilmesi, böylece öğrencilerin bilgi yönünden iyi

---

[225] P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:192.

bir seviyeye ulaşmasının sağlanması ve ileriki çalışmaları için daha istekli olmalarının temin edilmesi[226].

1912 yılı Eylül ayından itibaren Ruhban Okulu için yeni bir eğitim-öğretim programı geliştirilmiştir. 4 yılı kapsayacak olan ve giren öğrencilerin Kolejde ya da dengi bir okulda ikinci sınıfı seviyesini tamamlamasının gerekli olmasını zorunlu koşan yeni uygulamada, öğrencilerden iyi bir İngilizce bilgisinin olması şartının da aranması uygun görülmüştür[227].

Ancak okulun son dönemlerinde alınan bu köklü önlemler, okulun güçlüklerini gidermeye yeterli olmamıştır. Yerel resmî yetkililerle ilişkisi daima nazik kurallar çerçevesinde gelişen, bölgede aynı eğitimi veren ve başka misyoner gruplarına ait benzer bir rakibi olmayan, kaliteli bir dinî eğitim vermek için her türlü düzenlemenin zamanında yapılmaya çalışıldığı ve amacı bölge insanını protestanlaştırmak olarak belirtilen Merzifon Ruhban Okulu'nun[228] yaşadığı bu güçlüklerin en büyük sebebi misyonerlerce Amerikan Board'un Osmanlı ülkesinde izlediği politikalar olarak görülmüştür.

Kurumun son dönemlerine oldukça olumsuz şartlarda girmesine sebep olarak üç önemli olay gösterilmiştir: Bunlardan birincisi 1865 yılındaki başlangıçtan sonra pratik olarak Batı Türkiye Misyonu sahasının batı yarısı içindeki yerli Protestanların başkanlarının işbirliği olmaksızın, çalışmaların yürütülmek istenmesinden kaynaklanmıştır. Bu grup, ilerleyen yıllarda Merzifon ile birlikte Sivas ve Kayseri istasyonlarının da dinî alandaki okulu olarak görülecek olan Bebek İlâhiyat Semineri'nin kapatılarak Merzifon'a taşınmasını hiç onaylamamışlardır. Bunun neticesi olarak da ilerleyen yıllarda Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren Amerikan Board Misyonları, Anadolu'nun iç kesimlerinde faaliyet gösteren üç Ruhban Okulu'nu İstanbul'da açılacak daha büyük bir ruhban okulu bünyesinde toplama kararı almışlar, ancak Amerikan Board'un Yüksek (Prudential) Komitesi, bu projeyi gerçekleştirmek için talep edilen masrafları karşılamayı kabul etmemiştir. Bu gelişme, projeyi destekleyen grubu hayal kırıklığına uğratmış ve diğer okullarla birlikte Merzifon'daki Ruhban Okulu'nun faaliyetlerine karşı da soğuk bakmaya başlamışlardır.

---

226 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:224-225, 248-250; **Reel 620**, No:399.
227 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:367-368.
228 **a.g.b.**, No:307.

Okulun yaşadığı ikinci büyük güçlük, Hıristiyan halkın dış ülkelerde, özellikle de Amerika'da yaşamaya ve buralarda eğitim görmeye büyük bir eğiliminin olmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde gençlerin eğitime bakışı, Amerika'dakinden oldukça farklıdır. Yurt dışına gidenlerin birçoğu yeteneklerini geliştirdikten sonra geriye dönerek kendi ülkelerinde daha iyi çalışmalar yapma gibi doğru bir düşünceye sahip olmasına rağmen, bir çoğu bazı sebeplerden dolayı geriye dönmemişler ve gittikleri ülkelerde kalmışlardır. Bu istek ve eğilim Merzifon Ruhban Okulu'nda eğitim görebilecek büyük bir kitleyi alıp götürmüştür.

Amerikan Board misyonerlerine göre, Merzifon Ruhban Okulu'nu olumsuz olarak etkileyen üçüncü gelişme de, okulun kendi bünyesinden, hazırlık bölümünden gelişerek eğitim faaliyetlerine başlayan Anadolu Koleji'dir. İlk başlarda Kolej'in Ruhban Okulu'na çok iyi hazırlanmış adayların girmesini sağlayacağı ümit edilmiştir. Ancak olaylar tersi yönde bir gelişme göstermiştir. Misyonerler tersine yaşanan bu gelişmenin sebeplerini; dünyeviliğin artması, misyonerlerce verilen doğrudan yardımlar sonucu kendine saygının kaybolması, temel arzuları bir eğitim almak ve Ruhban Okulu'na girmek olan genç insanların Kolej'de kendi ihtiyaçlarını ve hırslarını tatmin edici bir yol bulmaları[229] olarak göstermişlerdir. Ancak sebep her ne olursa olsun, Anadolu Koleji bir çok yönden Ruhban Okulu'nu gölgede bırakmış ve bu okulda yürütülen eğitim faaliyetlerinin ilerlemesi, okula daha çok öğrencinin iyi bir eğitim almış bir şekilde başvurmasına yardım etmekten ziyade, her alanda gelişmesine engel olacak bir popülarite kazanmıştır.

Olayların, özellikle 1900'lü yıllardan sonra sadece Merzifon Ruhban Okulu için değil, Osmanlı ülkesindeki diğer ruhban okullarının çalışmaları açısından da oldukça olumsuz gelişmesi ve bu yılların okullar için çok zor yıllar olmasında, Osmanlı Devleti'nin politika, ticaret, toplumsal ve diğer alanlarda yeni rejimiyle birlikte lâik yöne doğru bir eğilim içine girmesinin de büyük rolü olmuştur. Devlet bünyesinde gelişmeler bu yönlü olunca, gençlerde de aktif bir kariyer edinme isteği ağır basmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemlerde reform hareketlerine katılma ümidi gençleri cezbeden bir diğer önemli gelişme olmuştur.

Ancak son dönemlerde zor durumda olan sadece Merzifon Ruhban Okulu değildir. Anadolu'daki diğer okullar da aynı güçlükleri yaşamaktadırlar. Amerikan Board

---

229 **a.g.b.**, No:308

misyonerlerine göre, ruhban okullarının gelişimindeki bu kötü gidişin en büyük sebebi, yaşam şartlarının hızlı bir şekilde pahalılaşmasına rağmen, misyondaki ücretlerin çok zor artması olarak görülmüştür. Onlara göre, eğer Amerikan Board vaizlere geçinmek için makul ücretler garanti ederse, bir çok genç, eğitim için Ruhban Okullarını tercih edecektir[230]. Yani misyonerler, ruhban okullarının durumunun düzeltilmesi için, Amerikan Board'un ücret politikalarında yeni bir düzenlemeye gitmesini uygun görmüşlerdir.

Ruhban okullarının içinde bulunduğu bu kötü durumdan çıkması için misyonerlerin önerdiği bir diğer çözüm de, yine bir Amerikan Board politikası değişimi olmuştur. Daha önceden Amerika'daki büyük kurumlarda ilâhiyat eğitimi almak isteyen gençlere misyonerler yüz çevirmişler ve karşı çıkmışlardır. Onlara göre dışarıya giden her genç bu ülkede yürütülen Protestanlık çalışmaları için bir kayıptır. Yaşanan bu olumsuz gelişmelerle beraber misyonerler, ilk eğitimini kendi insanları arasında alan ve birkaç yıl kiliselerde çalışanların, Amerika'ya ya da Avrupa'ya metot deneyimi kazanması, daha ileri seviyede çalışmalar yapması ve ilâve yetenekler edinmesi için gitmeye teşvik edilmesinin zamanının geldiğine inanmaya başlamışlardır. Misyonerleri bu şekilde düşünmeye sevk eden en büyük etken, bazı kolej profesörlerinin benzer yollarla çok iyi eğitim alarak ülkeye dönmesi ve kendi insanlarına hizmet vermesi olmuştur. İlmî alanda uygulanan bu metodun aynısının dinî alanda da yapılmasıyla kiliseler ve dinî alanda yürütülen çalışmaların da iyi eğitimli bir kadroya sahip olacağı düşüncesi misyonerler arasında hakim düşünce haline gelmiştir[231].

Okulda yürütülen eğitimi olumsuz etkileyen etkenler sadece Amerikan Board'un yanlış politikaları olmamıştır. Okuldaki eğitim, bazı doğal afet ve doğa olaylarından da etkilenmişti. Mesela 1874 yılında oldukça sert geçen kış şartları, okulu oldukça kötü etkilemiştir. Okulun açılış günü olan 9 Mart'ta sadece bölgede değil, bütün ülkede şiddetli bir kar yağışı olmuştur. Bu yüzden Kayseri-Merzifon arası yolculuk yapmak için kiralanan bir atın parası normalde 80 kuruş iken, bu kış 380 kuruşa çıkarılmıştır. Bu yüzden okulun öğrencileri Mayıs ayına kadar okula gelememişler ve izlenmesi gereken ders programı, en az 6 haftalık bir kayıpla normal bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır[232].

---

230 **a.g.b.**. No:368.

231 **a.g.b.**, No:369-370.

232 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:311.

1.2.2.2.4.2. Merzifon Ruhban Okulu'nun Müfredat Programı

Okulun Merzifon'a taşınma kararının alınmasından sonra Elias Riggs, Julius Y. Leonard ve John Smith'ten oluşan bir komite, okulda 4 yıl boyunca verilecek eğitim sürecinde şu ders programının uygulanmasını kararlaştırmıştır:

Ruhban Okulu'nun Hazırlık ve İlmî Bölümü'nün Ders Programı

Birinci Yıl:

Birinci Dönem:	Aritmetik, Cebir, Tabiat (Fen) Bilgisi, Coğrafya, Eski Ermenice, Günlük İncil dersleri, Tekvin.
İkinci Dönem:	Eski Ermenice, Geometri, Tarih ve Kronoloji, Eski ve Yeni Ahit ve .....Felsefe[233] Dersler, Coğrafya, Günlük İncil dersleri

İkinci Yıl:

Birinci Dönem:	Osmanlıca, Konuşma Sanatı/Retorik, Mantık, Fizyoloji, Günlük İncil dersleri
İkinci Dönem:	Osmanlıca, Ermenice, Astronomi, Mantık, Kimya, Jeoloji, Mineraloji, Günlük İncil dersleri

Üçüncü Yıl:

Birinci Dönem:	İlâhiyat İlmi, Hıristiyanlığın Delilleri, Ahlâk İlmi, Tefsir İlmi, Günlük İncil dersleri
İkinci Dönem:	Ermenice, Sistematik İlâhiyat, İlahî ve Tabi Dinlerin Mukayesesi, Günlük İncil dersleri

Bu üç yıl boyunca Kompozisyon ve Hitabet Sanatı derslerinin düzenli olarak öğrenciler tarafından izlenmesi kararlaştırılmıştır.

Dördüncü Yıl:

Birinci Dönem:	Sistematik Teoloji, Kilise Tarihi, Mezhepler Tarihi, Tartışmalı İlâhiyat, Günlük İncil Tefsiri,
İkinci Dönem:	Sistematik Teoloji, Kilise Tarihi, Papazlık Dersleri, Kilise İdaresi, Günlük İncil dersleri

Yıl boyunca da Kompozisyon ve Vaaz Verme Sanatı derslerinin düzenli olarak öğrenciler tarafından izlenmesi kararlaştırılmıştır[234].

Okulun müfredat programındaki dersler incelendiğinde, ilk iki yılın hazırlık, diğer iki yılın da okulun ilmî bölümü niteliğinde olduğu görülmektedir. Ayrıca her iki bölümde de okutulan derslerin, tamamen dinî bilgilerin verildiği bir içeriğe sahip olduğu fark edilmektedir. Müfredat programı bu şekilde belirlenmesine rağmen, okulda hazırlık bölümünün açılmasına ilk defa 1867 yılında karar verilmiş ve bir yıl sonra da uygulamaya geçirilmiştir.

---

233 Belge çok silik olduğu için okunamamıştır.

234 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:575.

1868 yılında öğrencilerin ilmî alandaki eğitim seviyelerini yükseltmek için okulun ders programında bazı düzenlemeler yapılmış ve başta Kilise Tarihi olmak üzere, diğer bazı dallardaki dersler oldukça kısaltılmış, dört yıllık eğitim süresi içerisinde ilmî bölüm üç yıla çıkarılmıştır[235]. Okulun ders programı üzerinde değişiklik yapılması gerektiği düşüncesi 1872 yılında da gündeme getirilmiştir. Okulda görev yapan öğretmenler ve okulun Mütevelli Heyeti, sekiz yıl önce Misyon tarafından hazırlanan ders programının beklentileri hemen hemen gerçekleştirdiğini, ancak yedi yıldır okulda yürütülen faaliyetler çerçevesinde ortaya konun çalışmalar göz önüne alınarak, Ruhban Okulu'na kabul edilme şartları seviyesinin yükseltilmesi ve okulun ders programının biraz daha geliştirilmesi konusunda bir tartışma başlatılmış ve bu tartışmanın yıllık toplantıda gündeme getirilmesi kararlaştırılmıştır[236]. Board misyonerleri, Ruhban Okulu'na girmek için başvuran öğrencilerin bilgi seviyesinin yükseltilmesi halinde, eğitim süresi boyunca zamanın büyük bir kısmının, öğrenciyi hazırlamak yerine, onların derslerdeki önemli çalışmaları için harcanmasının sağlanması ümidindedirler. Okula başvuran adayların seviyelerinin yükseltilmesinin gerçekleşmesi için de Merzifon Ruhban Okulu'na öğrenci gönderen istasyonlarda, genç insanlara iyi bir hazırlık alabilmeleri için daha iyi fırsatların sağlanmasının gerekli olacağı düşüncesi savunulmaya başlanmıştır.

Bu dönemde misyonerlerce, Ruhban Okulu'nun derslerinin çoğunun Türkçe olarak yapılması yönünde de bazı düzenlemelerin yapılmasının gerekli olduğu gündeme getirilmiştir. Bu talep kısmen de olsa kabul görmüştür. Zaten okulda görevli yardımcı öğretmenlerin çoğu, dersleri Türkçe olarak vermektedirler. Buna rağmen bu talebi yeterli bir şekilde karşılamak için, Merzifon istasyonuna daimî olarak iyi bir Türkçe öğretmeninin gönderilmesine karar verilmiştir[237]. Merzifon istasyonunda görevli misyonerlerden Mr. Leonard'ın, çok iyi Türkçe biliyor olmasından dolayı, bu talebi karşılayacağı ümit edilmiş, fakat onun da zamanının çoğunu istasyondaki genel misyonerlik çalışmaları için harcamasından dolayı okulla ilgilenecek çok az zamanının olması beklentileri boşa çıkarmıştır. Okuldaki derslerin çoğunun Türkçe yapılması konusunda bu kadar ısrar edilmesinin en önemli sebebi vaizlerin Ermeniler arasındaki çalışmaları sırasında, hitap ettikleri halkın sadece Türkçe biliyor olmasından kaynaklanmıştır. Aynı şekilde yörenin

---

235 **a.g.b.**, No:595.

236 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:305.

237 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No: 124.

sadece Türkçe bilen Rumları arasında yürütülen faaliyetler ve ilerde Türkler arasında yürütülmesi tasarlanan çalışmalar için okuldan mezun olan gençlerin çok iyi Türkçe bilmesi gerekliliği de diğer bir sebebi teşkil etmiştir[238]. Misyonerler, söz konusu talep çok iyi Türkçe bilen bir eleman olunca, Amerikan Board merkezinin bunu, yeni bir üyenin Boston'dan atanması ile karşılayamayacağının farkındadırlar. Fakat onların Boston'un, Osmanlı ülkesindeki Amerikan Board'a ait başka merkezlerden istasyona gerçekten bu konuda kaliteli birinin gönderilmesini sağlamalarını ümit edilmişlerdir.

1870'lerin başında okuldaki hazırlık derslerinin azaltılarak, ilmî derslere verilen sürenin uzatılması ve Türkçe eğitimine verilen önemin artırılması yönündeki bu talepler, aynı on yıllık dönemin sonlarında tersi istikamette bir gelişme göstermeye başlamıştır. Bu yıllarda okulun hazırlık bölümüne İngilizce dersinin konmasının zamanının geldiği düşünülmeye başlanmıştır. Böyle bir uygulamanın gerçeklemesi durumunda, öğrencilerin derslere devam etmeleri için kati surette İngilizce'de yeterli olma şartının aranması misyonerler arasında hakim bir düşünce haline gelmiştir[239]. 1879-1880 döneminde öğrencilerin İngilizce bilgisinin artırılması amacıyla, okulun Mütevelli Heyeti, öğrencilere iki yerine üç yıl hazırlık vererek, hazırlık kursları vasıtasıyla İngilizce bilgilerini artırma kararı almıştır[240]. Böyle bir düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkan bu karar, 1881 yılında uygulamaya konmuş, okulun bilim kısmı hazırlık kısmından ayrılarak *Yüksek Okul* haline getirilmiş ve eğitim süresi de 3 yıl olarak belirlenmiştir. Üç yıllık bu sürede okulda verilecek dersler de şu şekilde ayarlanmıştır[241]:

Birinci Yıl:	İncil Ahengi (Ermenice ve Rumca)
	Tabii İlâhiyat, Ahlâk İlmi
	Tefsir, İngilizce Kompozisyon, Seçmeli İbranice
	Tatilde Yapılacak İşler
İkinci Yıl:	İncil Tefsiri
	Sistematik İlâhiyat, Ermenice ve Rumca
	İkinci Derecedeki Peygamberler
Üçüncü Yıl:	İncil Tefsiri (İngilizce)
	Sistematik Yerli İlâhiyat, Seçmeli İbranice

Henüz 1880'lerin başında kabul edilen bu ders programı, üzerinde önemli bir değişiklik yapılmadan uzun bir süre devam ettirilmiştir.

---

238 **a.g.b.**, No:123-124.

239 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:367.

240 **a.g.b.**, No:379.

241 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:150.

Eğitim süresi üç yıl olarak belirlenen ve müfredat programı yukarıdaki gibi oluşturulan okulda eğitimin, 1 Nisan günü başlaması ve 31 Aralık günü tamamlanması[242] kuruluşundan beri bir alışkanlık haline getirilmiştir. Fakat 1890 yılının başından itibaren Ruhban Okulu'nda bu konuda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu tarihten itibaren okulda eğitimin Eylül ayında başlatılıp, Mayıs ayının ilk haftasında kapatılması kararı alınmış ve bu karar çerçevesinde 1891 yılında okulda eğitim-öğretim 16 Eylül günü başlatılmıştır[243]. Ayrıca bu dönemde yapılan yeni düzenlemeler ile okulun müfredat programı da genişletilmiş[244], derslerin öğrencilerin ana dillerinde verilmesi esas olarak kabul edilmesine rağmen Tabii İlâhiyat, Tefsir, Ahlâk Bilimi ve Yorum derslerinin Türkçe olarak verilmesi uygun görülmüştür. Ancak İbranice, öğrencilere İngilizce'nin aracılığında verilmeye başlanmıştır[245]. Bu yeni düzenlemeler ile derslerin hangi sınıflarda kaç haftalık bir sürede ve hangi dilde okutulacağı, okulda bulunan öğretmenlere göre dağılımı şöyle planlanmıştır:

Rev. Smith'in verdiği dersler:
İncil Uyumu ve İsa'nın Hayatı (20 haftalık 1. sınıf dersi ve Ermenice)
Sistematik İlâhiyat (40 haftalık 2.-3. sınıf dersi ve Ermenice)
Kilise Organizasyonu ve Politikası üzerine çeşitli dersler (İngilizce)

Rev. G. Herrick'in verdiği dersler:
Tabi İlâhiyat (10 haftalık 1. sınıf dersi ve Türkçe)
Havarilerin Faaliyetleri (10 haftalık 1. sınıf dersi ve Türkçe)

---

242 **a.g.b.**, No:150.

243 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:208; **Reel 606**, No:168.

244 1881 yılında kabul edilen müfredat programının 1891 yılında yeni düzenlemeler yapılarak genişletilmesi çerçevesinde 1894-1895 döneminde okulda okutulan dersler su şekilde olmuştur:

Birinci Yıl: İncil Ahengi (Ermenice ve Rumca)
Tabi İlâhiyat (Türkçe),
Ahlâk İlmi/Moral Science (Ermenice ve Rumca)
Tefsir (Ermenice ve Rumca),
Hıristiyanlığın Deliller (Ermenice ve Rumca)
İngilizce Kompozisyon,
Seçmeli İbranice
Tatilde Okunan Kitapların Tefsiri

İkinci Yıl: Daniel'in Yahudilere Mektubunun Tefsiri ve İfşası (Türkçe)
Sistematik İlâhiyat (Ermenice ve Rumca)
Hıristiyanlık ve Kilise Tarihi
İkinci Derecedeki Peygamberler

Üçüncü Yıl: Isaiah'in ve Romanlara Mektubunun Tefsiri (İngilizce),
Sistematik İlâhiyat,
Tekvin ve Jeoloji Karşılaştırması (İngilizce),
Seçmeli İbranice

P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:208.

245 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:249-250.

Hıristiyanlık ve Kilise Tarihi (30 haftalık 3. sınıf dersi ve Türkçe)
.... üzerine dersler .... (20 haftalık 3. sınıf dersi ve Türçe)
Vaız Verme Sanatı ve Pastoral İlâhiyat (24 haftalık 3. sınıf dersi ve Rumca)

Rev. Edward Riggs'in verdiği dersler:
İncil Uyumu ve İsa'nın Hayatı (30 haftalık 1. sınıf dersi, Rumca)
Sistematik İlâhiyat (40 haftalık 2.-3. sınıf dersi ve Rumca)
Diğer İlâhi Dinlerin Karşılaştırması (İngilizce)

G. Tomayan tarafından verilen dersler:
Ahlâk Felsefesi (10 haftalık 1. sınıf dersi ve Ermenice)
İncil Dersleri, Hıristiyanlığın Delilleri (20 haftalık 1. sınıf dersi, Ermenice)
Yeni Ahit'ten Tefsir (20 haftalık 3. sınıf dersi ve Ermenice)

George E. White tarafından verilen dersler:
İbranice (40 haftalık 2.-3. sınıf dersi, İngilizce)
Yeni Ahit Yorumu (12 haftalık 2. sınıf dersi)
İsa'dan Önce İnsanlık Tarihi (12 haftalık 2. sınıf dersi)
Hıristiyanlığın İlişkileri Üzerine Dersler (İngilizce)

Fakülteye yeni gelen bir Rum Profesör tarafından verilen dersler:
Ahlâk Felsefesi (10 haftalık 1. sınıf dersi, Rumca)
Giriş, Yorum, Deliller (20 haftalık 1. sınıf dersi, Rumca)
Yeni Ahit Yorumu (20 haftalık 3. sınıf dersi, Rumca)[246].

Bu yeni düzenlemeler ile Merzifon Ruhban Okulu'nda okutulan dersler, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ortalama bir ruhban okulununki kadar iyi bir seviyeye yükseltilmiştir.

Dersler dikkatli bir şekilde incelendiği zaman, hem Rum hem de Ermeni öğrencilerin verilen derslerden iyi bir şekilde yararlanabilmesi için hiçbir ayrıntının ihmal edilmediği görülmektedir. Bu yüzden Sistematik İlâhiyat, İncil Uyumu ve İsa'nın Hayatı, Ahlâk Felsefesi, Giriş, Yorum Deliller, Yeni Ahit Yorumu derslerinin farklı öğretmenler tarafından hem Rumca hem de Ermenice olarak verilmesi yolu seçilmiştir. Ayrıca derslerin okutulması sırasında daha verimli olunması için öğrencilerin yetenekleri de göz ardı edilmemiştir. Mesela dili Rumca olan *Yeni Ahit*, Ermeni öğrencilere basit seviyede derse ilk adım oluşturacak şekilde, dilin uzmanı olan Rumlara da ileri düzeyde[247] verilmeye başlanmıştır.

---

246 P. A. B. C. F. M., **Reel 607**, No:629.
247 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:304.

Okulun müfredat programı üzerindeki değişiklikler bununla sınırlı kalmamış 1909 yılında yapılan misyon toplantısında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Aslında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu düzensiz politik durumdan dolayı, Batı Türkiye Misyonu düzenli yıllık toplantısını 1909 baharında yapamamıştır. Fakat farklı istasyonlardan birkaç delege İstanbul'da geçici olarak toplanmış ve çok acil olan misyon işlerini görüşmüştür. Acil görüşülecek bu konular arasında, Merzifon Ruhban Okulu'nun müfredat programı da yer almıştır. Görüşmeler sırasında okulun Mütevelli Heyeti, müfredat programı üzerinde yapılmasını istediği bazı değişiklikleri bu toplantıda gündeme getirmiş, toplantıda bu değişiklikler uygun bulunup kabul edilmiştir.

Anadolu Koleji'nin dördüncü sınıfını bitiren ya da dengi bir okuldan mezun olan bir öğrencinin yeni düzenlemelere göre Ruhban Okulu'nda alması gereken dersler şöyle belirlenmiştir[248]:

Birinci Sınıf Birinci Dönem:

-Fizik (Kolejin üçüncü sınıfı ile birlikte)
-Mantık (Kolejin üçüncü sınıfı ile birlikte)
-Ahlâk Bilgisi
-Tek Tanrıcılık ve Anti-Theism Teorileri
(Tarihî, Yapısal, Münakaşa)

Birinci Sınıf İkinci Dönem:

-Kimya (Kolejin üçüncü sınıfı ile birlikte)
-Psikoloji
-Politik Ekonomi ve Modern Sosyalist Teoriler
-Felsefenin Problemleri
-Seçmeliler Rumca veya İbranice

İkinci Sınıf Birinci Dönem:

-Hıristiyanlık Ahlâkı (Eski ve Yeni Ahit'e göre)

İkinci Sınıf İkinci Dönem:

-Hıristiyan Sosyolojisi (Millet ve Kilise açısından)
-Din Psikolojisi ve Din Pedagojisi

Her iki dönemde de şu dersler de seçmeli olarak konmuştur: Jeoloji, İngiliz Edebiyatı, Biyoloji, Anayasa Tarihi, Uluslararası Hukuk, Hıristiyan İnançlarının Savunması.

---

248 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:304.

Müfredat programını yeniden yapılandırma ile ilgili olarak kabul edilen bu değişiklikler, Ruhban Okulu'nun ders programını Anadolu Koleji'ninkiyle ilişkilendirmek amacıyla yapılmıştır. 1891 yılı Eylül ayından itibaren Ruhban Okulu'na başvuracak adaylarda, iyi derecede İngilizce biliyor olmaları, kiliseye üye olmaları, geldikleri yerlerden kendilerine verilmiş misyonerlerce kabul edilen bir tavsiye mektuplarının olmasının yanında, kolej ya da dengi bir okuldan mezun olması şartı[249] da aranmaya başlanmıştır. Ancak bu kuralın öğrenci alım şartlarında geçerli olduğu dönemde okula bütün bu kabul edilme şartlarını taşıyan sadece bir öğrenci alınabilmiş ve mezun edilmiştir. Ayrıca bir öğrencinin, kolej eğitimini tamamlaması, hemen ardından da Ruhban Okulu'na devam etmesi ve mezun olması için yedi yıllık bir zamana ve bolca paraya[250] ihtiyacı vardır. Board misyonerleri bu durumun, olgunluğa Amerika'dan daha erken erişilen ve paranın da kıt olduğu Osmanlı Devleti'nde, genç insanları İncil çalışmalarına girmekten alıkoyduğunun farkına varmışlardır. Bu zorluğu ortadan kaldırmak ve dinî alandaki eğitim çalışmalarıyla ilgili müfredat programını geliştirmek için yeni bir plan hazırlamışlardır. Bu plan çerçevesinde Ruhban Okulu'nun müfredat programında, Anadolu Koleji'nin bir öğrencisinin istediği takdirde, Kolej ve Ruhban Okulu'nu yedi yerine altı yılda bitirebilmesine olanak sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır. Tek Tanrılılık ve Karşıtı Teoriler, Politik Ekonomi ve Modern Sosyalist Teoriler, Felsefe Tarihi ile ilişkili olarak Felsefenin Problemleri, ileri seviyede Ahlâk dersleri, İbranice, Rumca, Hıristiyanlık Ahlâkı, Hıristiyanlık Sosyolojisi gibi bazı seçmeli dersler Anadolu Koleji'nin ders programına ilâve edilerek, ikinci ve üçüncü sınıflarında okutulmaya başlanmıştır. Bu dersleri seçen ve başarılı bir şekilde tamamlayan Kolej öğrencilerinin, Kolejden mezun olduktan sonra Ruhban Okulu'nu üç yerine iki yılda bitirebilmelerine imkân sağlanmıştır. İlk uygulamada 1909 Eylül ayında Anadolu Koleji'nde ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerine takdim edilen bu dersler, iki sınıfın dokuz öğrencisi tarafından seçilmiş ve eğitim yılı sonunda başarılı olmuşlardır. Bu öğrencilere ilâve olarak Konya'dan bir başka öğrenci de bu seçmeli dersleri almak için eğitimin başlangıcından altı hafta sonra Koleje gelmiş, fakat bazı yetersizlikleri nedeniyle başarılı olamamıştır[251].

---

249 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:168; Reel **607**, No:629.

250 Ülkenin bu olumsuz şartlarının yanında Amerikan Board da Amerika'dan sağlanan fonlarla ilâhiyat öğrencilerinin desteklenmemesi gerektiği görüşünü savunmuştur.

251 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:309.

1.2.2.2.5. Merzifon Ruhban Okulu'nda Görev Yapan Öğretmen Kadrosu

Merzifon Ruhban Okulu, burada eğitim çalışmalarına başladığı andan itibaren, derslerin büyük bir kısmı düzenli öğretmenler tarafından verilmeye başlanmıştır. Ancak 1865 yılında misyonerler bir yıl sonra, şu anda birinci sınıfta olan öğrencilerin bir üst sınıfa geçmesi ve yeni öğrencilerin alınması sonucu halihazırdaki öğretmen kadrosunun yeterli olmayacağı, bu durumda ders verecek yeni öğretmenlere ihtiyaç olacağının güçlüğünü çekmeye başlamışlardır. Okulda ikinci eğitim yılının başlamasıyla buna da uygun bir çözüm bulmuşlardır. Üst sınıfta durumu iyi olan öğrenciler alt sınıfta bazı derslerde yardımcı olarak görevlendirilmişlerdir. Öğrenciler bu hizmetleri karşılığında ücret olarak haftalık 3 ile 5 kuruş arasında değişen oranlarda maaş verilmiştir. Bu ücretler de, öğrencilerin misyonerlere yardım amacıyla yaptıkları hizmetlerini karşılığı olarak ayrılan fonlardan sağlanmıştır[252].

Merzifon Ruhban Okulu eğitim çalışmalarına başladığı yıl, öğretim kadrosunda misyonerlerle beraber bir yardımcı öğretmen yer almıştır. Antepli bir Ermeni olan Mr. Avedis özellikle Ermenice'deki yeteneğinden dolayı öğrenciler ve misyonerler tarafından oldukça sevilen biri olmuştur. Okulda ders veren Mr. Smith de Ermenice'de yeterlidir. Okulda ders veren diğer iki misyoner ise Türkçe bilmektedirler. Ama okulda eski Ermenice'yi bilen iyi bir öğretmene ihtiyaç duyulduğu da kendisini hissettirmeye başlamıştır[253].

1867 yılında Ruhban Okulu'ndaki çalışmalara yardım etmesi için gönderilen ve iki buçuk yıl verimli çalışmalarından sonra eşinin hastalığından dolayı Amerika'ya gitmek zorunda kalan Mr. Tracy, işinde oldukça başarılı olmuş ve çalışmalarıyla okuldaki eğitime çok büyük katkılarda bulunmuştur. 1869 yılında okuldaki çalışmalara Dr. Schneider de katılmıştır. Schneider'in istasyondaki varlığı sadece Ruhban Okulu için değil buradaki misyonerler için de oldukça faydalı olmuştur. Onun gelmesiyle birlikte istasyon üyelerinden biri Sivas, Kayseri ve Harput bölgelerini ziyaret fırsatı bulmuştur. Batı Türkiye Misyonu'nun yıllık toplantısında alınan karar sonucunda, özellikle Ruhban Okulu'nda dersler vermek amacıyla, 1870 yılında Mr. Herrick Merzifon'a atanmıştır[254].

---

252 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:95-96.

253 **a.g.b.**, No:93-94.

254 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:610; **Reel 583**, No:123-124.

1870'li yıllarda istasyondaki misyonerler tarafından alınan bir karar neticesinde, okulda görevlendirilecek Ermeni öğretmenlerinin seçimi sırasında yerli Ermenilerin de görüşüne başvurulması kararlaştırılmıştır. 1874 yılında Merzifon'da ikamet eden Kudüs doğumlu Ermeni asıllı birinin okulda öğretmen olarak göreve başlaması[255], bu karar çerçevesinde olmuştur.

1875-1877 yılları arasında okul öğretmen yetersizliğinden dolayı bazı ciddi güçlükler yaşamıştır. Mr. Schneider ve Tracy bu dönemde istasyondaki çalışmalarına dönememişler ve Amerika'dan henüz dönen Mr. Smith'i tek başına bırakmak zorunda kalmışlardır. 1876 yılı Mart ayında Mr. Riggs istasyona dönmesine rağmen, sağlık sorunları ve Sivas istasyonunda görevli Dr. West'in ölümü üzerine Sivas'a çağrılmasından dolayı okul ve istasyon adına bir çalışma yapamamıştır. Ruhban okulunda onun tarafından verilen dersler geride kalan iki misyoner tarafından verilmeye başlanmıştır. Okulun yaşadığı bu güçlük ancak Temmuz ayında giderilebilmiş ve Mr. Riggs okulda sürekli olarak çalışmak için Amerikan Board tarafından atanmıştır[256].

Okulun öğretmen kadrosu açısından bir çıkmazın içinde bulunduğu aynı dönemde, yaşanan bir diğer güçlük da uzun zamandan beri okulun bir Rumca öğretmeni ihtiyacının giderilememesi olmuştur. Misyonerler arasında *münevver Hıristiyan öğretmenler, münevver Hıristiyanlığın meyvesidir* anlayışı hakimdir. Bu anlayış çerçevesinde, misyonerler Rumlar arasında saf Hıristiyanlığın çok önemsiz bir yer kazandığını düşünmektedirler. Böyle olunca da, Rumlar arasında böyle bir talebin karşılanmasının kolay olmadığını savunmuşlardır. Uzun bir süre, oldukça yetersiz ya da geçici olarak bu ihtiyaç karşılanmıştır. Kesin bir çözümün ise Kayseri'den genç bir Rumun, yaklaşık altı yıl önce 1872'de Merzifon Ruhban Okulu'nun Rumca bölümünde öğretmenlik yapmaya hazırlanması amacıyla Atina'ya Rumca öğrenmek üzere gönderilmesiyle sağlanacağı düşünülmüştür. Bu gencin Merzifon'a dönmesi ise ancak 1878 yılında yapılan son misyon toplantısından sonra mümkün olabilmiştir. Aslında Rumca bu gencin ana dili değildir. Onun eski ve modern Rumca'ya olan kabiliyeti, misyonerlerce böyle bir çalışma için seçilmesinin en büyük sebebi olmuştur[257].

---

255 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:307.
256 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:517; P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:337-338.
257 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:361.

İyi düşünülmüş ve uygulanmış bir planın ürünü olan bu gencin, okulun Rumca bölümüne öğretmen olarak gelmesi Rum öğrencilerin ilerlemesi için yine de yeterli görülmemiş, Rumca bilen bir misyonere acilen ihtiyaç duyulduğu açık bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak böyle bir ihtiyacın Boston'dan gelecek bir misyoner tarafından karşılanması da pek mümkün görülmemiştir. İstasyondaki misyonerler, bu yıllarda Batı Türkiye Misyonu'nun kararı üzerine Sivas istasyonundaki işinden ayrılarak Merzifon'a gelen ve okuldaki Türkçe derslerini yürüten Mr. Riggs'in hem eski hem de modern Rumca'da oldukça iyi bir alt yapıya sahip olması, bir yıllık hazırlık dersi görmesinden sonra kendisini bu dilde mükemmel hale getirebileceği ve Rumca bölümünün güçlüklerini çözebileceği düşüncesiyle bu görevi ona vermeyi düşünmeye başlamışlardır[258]. Bu düşünce uygulamaya konduğu andan itibaren, aynı güçlük Türkçe için yaşanmaya başlayacağı ve bu konuda da eğitimli başka bir öğretmenin Merzifon'a gönderilmesi gerekeceği bilinmesine rağmen Mr. Riggs Rumca bilgisini geliştirmek için Atina'ya gönderilmiştir.

Okul, 1879 yılında yerli öğretmen kadrosundan önemli bir kayıp vermiştir. Okulun yardımcı öğretmeni Rev.Avedis Asadoryan, iki yıllığına bölgede çalışmalar yapmak için gönderilen sınıfla birlikte Amasya'ya gitmiş ve oradaki misyonerlik çalışmalarına büyük katkılarda bulunmuştur. Amasya'daki çalışmaları Amerikan Board misyonerlerince çok takdir edildiği için, buradaki çalışmalarını iki yılın dolmasından sonra bir yıl daha uzatması istenmiştir. Ancak o bunu Merzifon'da misyonerlerce istenmediği şeklinde algılamış ve İstanbul'dan bir kiliseden yapılan papazlık teklifini kabul ederek bölgeden ayrılmıştır. Ruhban Okulu ile on beş yıl öncesinden ilişkisi bulunan Asadoryan, Protestanlık ve Hıristiyanlık gelişmesini okul ile birlikte yapmış bir öğretmendir. Onun ayrılması hem Amasya'da hem de okulda çok aşırı bir eksiklik yaratmıştır. Okuldan ayrılması okuldaki çalışmaları o kadar etkilemiştir ki, gelecek yılın baharına, ondan boşalan yeri doldurmak için bir çözüm bulununcaya kadar okula yeni bir sınıf dahi alınmamıştır. Yapılan şey sadece okulun Mütevelli Heyeti'nin, bir sonraki Misyon toplantısında konuya iyi bir çözüm önerisi getirmesi beklentisi içine girilmesi olmuştur[259].

Bir yıl öncesinden yaşanan bu gelişmelere, birkaç yıldır okulda görev yapan Rum öğretmenin hastalanması sonucunda görevine ara vermesi ve bir yıl sonrası için de Rum

---

258 **a.g.b.**, No:368-369.

259 **a.g.b.**, No:379-380.

bölümünün öğrenci sayısının artması beklentilerinden dolayı, 1880 yılında okulda bir Rum ve bir Ermeni öğretmen ihtiyacı kendini göstermeye başlamıştır. Bu ihtiyaçların karşılanmasına kadar bir süre iyi Rumca bilen Mr. Riggs Rumca bölümünün, Ermenice'leri iyi olan Mr. Smith ve Tracy de Ermenice bölümünün derslerine yardımcı olmuşlardır[260].

1880'li yılların başında da okuldaki derslerin çoğunluğu yine Amerikan Board misyonerlerince verilmiştir. Ancak bu yıllarda yurt dışındaki bazı merkezlerde çalışmalarını tamamlayarak okulun eğitim kadrosuna katılan bir çok yerli öğretmen olmuştur. Öncelikle 1881 yılında Garabed Tomayan Lozan'daki çalışmalarını tamamlayarak okulun öğretmenleri arasına katılmıştır. Bir yıl boyunca Atina'da çalışmalarını devam ettiren Mr. Savasoğlu da yanı yıl okulda Rumca derslerine girmeye başlamıştır[261]. Bu yeni katılımlarla 1883 yılında Merzifon'da Amerikan Board misyonerleri tarafından Ruhban Okulu ve Yatılı Kızlar Okulu'nda görevli yerli öğretmen olarak Garabed Tomayan, Arakel Sivaslıyan, Minas Garabedyan, Haig Papazyan, Bedros Martigyan, Anna Feliciyan, Prapion Güregyan, Anna Avkatsi, Geuleumia Kilciyan, Zorlar Bıyıklıyan, Alexan Şekerciyan, K. Triandiphilides[262] yer almışlardır.

Yerli öğretmenlerin yardımıyla Amerikan Board misyonerleri tarafından okulda yürütülen eğitim faaliyetleri, 1896 yılında Mr. Smith'in ölümü üzerine Dr. Riggs'in başkanlığında sürdürülmeye başlanmıştır. Mr. Smith, okulun sadece başkanlığını yapmamış, aynı zamanda okulda Sistematik Teoloji ve Tefsir İlmi derslerinin hocalığını da yürütmüştür.

1891-1892 döneminde okulun ihtiyacı yine yerli bir Rum Profesör tedarik etmeyi gerekli kılmıştır[263]. Böyle olmakla birlikte bu ihtiyaç uzun süre tam olarak karşılanamamıştır. 1897 yılında okul yetkilileri, 1891 yılında Kolej'den mezun olan J. P. Xenides ile yazışmalara başlamışlar ve okulda ders vermesi için davette bulunmuşlardır. İki yıl Kolej'de öğretmenlik yaptıktan sonra Edinburg'da 4 yıllık İlâhiyat derslerini tamamlamak üzere giden Xenides'in, Merzifon'a dönmesi okulun en büyük kazancı olmuş,

---

260 **a.g.b.**, No:393.
261 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:147.
262 P. A. B. C. F. M., **Reel 596**, No:298.
263 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:249-250.

1899 yılı eğitimine Xenides'in büyük katkıları olmuştur[264]. 1901-1902 döneminde Mr. Xenides Mr. Riggs ile beraber eğitim faaliyetlerinde yer alamamıştır. Kendi annesiyle Türkçe konuşuyor olmasına rağmen, ana dili Rumca'yı ilerletmek için bir yıllığına Atina'ya gitmiş, dönüşünden sonra da 1904 yılında yapılan Batı Türkiye Misyonu toplantısında kendisine profesörlük unvanı verilmiştir[265].

1909-1910 yılı itibariyle okulun eğitim kadrosunda Charles C. Tracy, Rev. George E. White, Rev. Edward Riggs, T. A. Elmer yer almışlardır. Yerli olarak da sadece Prof. J. P. Xenides derslere girmiştir. Anadolu Koleji'nin eğitim faaliyetlerine başlamasından sonra okulun derslerine, ihtiyaç duyulan alanlarda Anadolu Koleji öğretmenleri girmeyi adet haline getirmişlerdir. Anadolu Koleji'nin ilk açıldığı yıllarda hem burada hem de Ruhban Okulu'nda Prof. G. Tomayan, A.Sivaslıyan, O. Kayayan, H. Agopyan ve Mr. Apostalidis dersler vermişlerdir[266]. Bu gelenek 1900'lü yıllarda da değiştirilmemiş ve bazı dersler Anadolu Koleji öğretmenleri tarafından verilmiştir[267].

1911 yılında Ruhban Okulu, öğretmenlerinden Mr. Riggs'i de kaybetmiştir. Aynı zamanda fakülte başkanlığını da yürüten Amerika'ya tatil için gittiği 1911 yılında, Mr. Riggs Batı Türkiye Misyonu'na eğitim alanında yürüttüğü çalışmalarından çekilme arzusunu bildirmiştir. İsteğinin kabul edilmesinden sonra fakülte başkanlığına Mr. White getirilmiştir. Aynı yıl içerisinde Mr. Elmer okulda başarılı çalışmalarını devam etirmiştir. Yine okulda bazı derslere giren Prof. Xenides, kendini yenilemek amacıyla eğitim-öğretimin ilk döneminde Scotland'da Edinburg Üniversitesi'e gitmiştir. Aynı zamanda burada kaldığı dönem içerisinde, yardım sever Hıristiyanlardan kendisinin ikamet edeceği bir ev yapmak için 400 lira toplamıştır. Şubat ayında okula zinde ve yenilenmiş bir şekilde dönen Prof. Xenides, bu parayla misyoner arazisinde istediği evi inşa ettirmiş ve ikamet etmeye başlamıştır. Ancak burasını kendi mülkü gibi görmemiş, evin kira ücreti olarak makul bir miktar parayı, kütüphaneye kitap satın alınması amacıyla Ruhban Okulu kasasına koymayı adet haline getirmiştir[268].

---

264 **a.g.b.**, No:710, 798.
265 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:153, 199.
266 P. A. B. C. F. M., **Reel 596**, No:353.
267 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:304.
268 **a.g.b.**, No:367.

1.2.2.2.6. Merzifon Ruhban Okulu'nda Eğitim Gören Öğrenciler ve Çalışma Sahaları

1.2.2.2.6.1. Merzifon Ruhban Okulu'na Öğrencilerin Kabul Edilme Şartları ve Uymaları Gereken Kurallar

Merzifon Ruhban Okulu'na kabul edilecek öğrencilerde aranan şartlar daha okulun Merzifon'a taşınması sırasında belirlenmiştir. Bu şartlara göre öğrencinin okula alınabilmesi için en az 14 yaşında olması şartı konmuştur. Ayrıca öğrenciler kendi dillerinde en azından okuma-yazmayı, dört işlemi, Yeni Ahit'in tarihsel bilgisini ve yeterli derecede coğrafya bilmesi gerekmektedir[269].

Bunun yanında okula başvuran adayların geldikleri yerlerin bağlı olduğu istasyonlardan kendilerine verilmiş bir tavsiye mektubunun da olması şartı da konmuştur Bütün bunlar, öğrencilerin sadece okula girebilmek için başvuru hakkı kazanması için gerekli şartlardır. Bu şartları taşıyan öğrenciler okula kabul edilmek amacıyla her eğitim-öğretim yılının başlangıcında misyonerler tarafından belirlenen gün ve saatte yapılan giriş sınavında da başarılı olmak zorundadır. Mesela 1877 yılı için okula alınacak yeni öğrencilerin sınavları 31 Ekim Çarşamba günü yapılmıştır[270]. Bazı yıllarda da öğrenciler yetersiz olmalarından dolayı, yapılan sınavlarda bazı konulardan muaf tutulmuşlardır. 1878 yılında üç gün süren giriş sınavlarında, öğrencilerin bazısının alt yapısının zayıf olmasından dolayı, özellikle Matematik sınavından hariç tutulmuşlardır[271].

Öğrencilerin sınavda başarılı olmaları okula kabul edilebilmelerinin tek şartı değildir. Öğrenciler sınavı başarılı bir şekilde geçmesi halinde, eğitimine başlayabilmek için misyonerlerin verdiği ve içinde yerine getirmesi gereken şartların yazılı olduğu bir belgeyi de imzalamakla zorunlu tutulmuşlardır. İmzalamayan öğrenciler, sınavı başarıyla dahi geçse okula alınmamışlardır. Okulda ilk düzenli yarıyılın başladığı 5 Nisan 1865 tarihinde okula girmek için sınava tabi tutulan 13 adayın hepsi başarılı olmasına rağmen, sadece 10 öğrenci kabul edilmiştir. Diğer üç aday, okula girmeleri halinde, yerine getirmeleri gereken şartların yazılı olduğu bu belgeyi imzalamak istemediklerinden dolayı okula alınmamışlardır[272].

---

269 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:165.

270 Bu sınav programı hem Rumca karakterleriyle, hem Ermenice karakterleriyle de hazırlanmıştır. P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:357-358.

271 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:363.

272 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:92.

Fakat bazı dönemlerde yapılan uygulamalarda, misyonerlerin bir iyi niyet gösterisi olmak üzere esnek davrandıkları da görülmüştür. 1874 yılı Mart ayında okula giriş için başvuran yirmi yeni aday arasında yedi-sekiz öğrencinin yerleşim yerlerinin bağlı olduğu istasyondan almaları gereken tavsiye mektuplarının olmamasına rağmen, misyonerler bir süre bu öğrenciler hakkında ne yapacakları konusunda kararsız kalmışlardır. Fakat daha sonra, öğrencilerin Merzifon'a ulaşmak için harcadıkları yolculuk parasını ve çektikleri güçlükleri göz önünde bulundurarak, hem Hıristiyanlık hem de almaları gereken dersler üzerine oldukça sıkı bir sınava tabi tutulmak suretiyle başvuruları olumlu karşılanmıştır. Bunun yanında 20 kişilik bu öğrenci grubu arasında yapılan giriş sınavında, seviyesi oldukça yetersiz olanların bulunduğu tespit edilmesine rağmen, öğrencilerin hepsi de, eksiklerini bir dahaki sınav dönemine tamamlamak ve belli bir süre deneme süreci altında tutulmak şartıyla kabul edilmişlerdir. Gözetim altında bulundurildukları süre içerisinde bu öğrenciler, istasyonların gönderdiği öğrencilerden daha itaatkâr bir şekilde okul kurallarına uymuşlardır[273].

Bu şartlar 1872 yılına kadar herhangi bir güçlük çekilmeden uygulanmıştır. Fakat bu yıl içerisinde okulda görev yapan öğretmenler ve okulun Mütevelli Heyeti kendilerini, o ana kadar elde edilen neticeleri bir değerlendirmeye tabi tutmaya zorunlu olarak hissetmişler, yedi yıldır okulda yürütülen faaliyetler çerçevesinde ortaya konun çalışmalar göz önüne alınarak, Ruhban Okulu'na kabul şartlarının/standartlarının yükseltilmesinin gerekliliği konusunda bir tartışma başlatmışlardır. Ancak uygulamada konuyla ilgili köklü bir değişiklik yapılmamış, sadece istasyonda konu ile ilgili başlatılan tartışmalar Batı Türkiye Misyonu'nun yıllık toplantısında gündeme getirilmiştir[274].

Okula kabul edilen öğrencilerin kabul şartlarının değiştirilmesi konusunda kendini gösteren bu rahatsızlık 1881 yılında, Ruhban Okulu'nun bilimsel ve dinî eğitim veren kısmının ayrılarak, aynı bina içerisinde Harbinger Yüksek Okulu'nun açılmasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Bu tarihten sonra okula başvuran adaylarda kolej eğitimi almış olmaları, İngilizce bilmeleri, kilise üyesi olmaları ve kendi yerleşim yerlerinin bağlı olduğu misyoner istasyonlarından tavsiye mektupları getirmeleri olması şartları, öğrencilerin okula kabul edilmesi aşamasında uyulması gereken yeni kurallar olarak

---

273 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:309-311.
274 **a.g.b.**, No:305.

ortaya konmuştur[275]. Ancak Kolejin eğitim faaliyetlerine başlamasından sonra kabul şartları ne olursa olsun okula girmek isteyen öğrencilerin sayısında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Alınan tedbirlerle bu düşüşün önü alınmaya çalışmışsa da başarılı olunamamıştır.

Amerikan Board merkezi, bu kurallar çerçevesinde eğitimine başlayan öğrencilerin hiçbirinin, okula sağlanan kaynaklardan yararlanmasına izin vermemiştir. Okulun açılışından kapanışına kadar burada eğitim gören öğrenciler, ya masraflarının tamamını kendileri, ya da okulun bütçesi haricinde başka yerlerden yardım alarak karşılamak yoluyla eğitimlerine devam etmişlerdir. Bazı dönemlerde öğrencilerin bir kısmı her türlü okul masraflarını kendileri karşılamışlar, bir kısım öğrenciler ise kısmen bazı kaynaklardan yardım görmüşlerdir[276].

1.2.2.2.6.2. Merzifon Ruhban Okulu'nda Öğrencilerin Sayısal Gelişimi

Merzifon Ruhban Okulu'nun, düzenli olarak eğitimine başladığı 1865 yılı Nisan ayında, okula girmek isteyen on üç aday başvurmuştur. Sınava tabi tutulan bu adayların on tanesi kabul edilmiştir[277]. Ancak okulda eğitim-öğretimin başlamasıyla, kabul edilen bu öğrencilerin ancak yedi tanesi derslere devam etmiştir. Üçü evli, üçü bekar olan altı öğrenci derslerine aksatmadan devam etmişlerdir. Diğer bir tanesi ise Kayseri'de misyoner yardımcısı olarak çalıştığından dolayı, derslere kısmen katılmış ve katılamadığı dersleri diğer öğrencilerin yardımlarıyla izleme imkânı bulmuştur. Bunun haricinde diğerlerine göre oldukça iyi bir hayat şartına sahip olan diğer bir öğrenciye de, bilgi olarak iyi bir alt yapısı olduğu için misyonerlerce bazı derslere devam etmeme hakkı verilmiştir. Sınavla alınan bu yedi öğrenci haricinde okuldaki derslere yıl boyunca, amaçları bir sonraki yıl okula girmek için hazırlık yapmak olan iki öğrenci daha devam etmişlerdir. Okulun sınavla alınan düzenli ve daimi öğrencileri olmamalarına rağmen, aylık 5 kuruş eğitim ücreti ödemek zorunda kalmışlardır[278].

1866-1867 döneminde okula on altı yeni öğrencinin birinci sınıfa, iki tanesinin de alt sınıftan bazı dersleri almak kaydıyla bir üst sınıfa kabul edilmesiyle, okulda eğitim

---

275 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:168.
276 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:95
277 **a.g.b.**, No:92.
278 **a.g.b.**, No:93-94.

gören öğrenci sayısı yirmi dört olmuştur[279]. Öğrencilerden bir tanesi misyonerlerin isteğine uygun olarak kendini tamamen dinî çalışmalara adamadığı ve uygunsuz davranışlarda bulunduğu için eleştirilmiş, şevki kırılan bu öğrenci ticarete dönmüştür[280]. Geride kalan öğrencilerden üst sınıflardaki üçü, müfredat programındaki derslerden sadece İncil ve Teoloji ile ilgili dersleri almakla yükümlü tutulmuştur. Bu yıllarda misyonerler öğrencilerin, İncil çalışmalarıyla ilgili olarak özellikle İsa'nın Hayatı'nın yanında Tarih, Dinî ve Eski Coğrafya ve Kronoloji alanlarında da bilgilenmeleri gerektiği görüşünde oldukları için, disiplin ve ahlâkî kültürün önemli bir kaynağı (Hermeneutik-Tefsir ilminin, Sistematik ve Pastoral Teoloji'nin en iyi kaynağı) olduğu kanaatinden dolayı[281] bu derslerde günlük ciddî tartışmalar yapılmasına önem verilmiştir. Bir yıl sonra okulda eğitim gören öğrenci sayısı yine yirmi dört olarak gerçekleşmiştir.

1868-1869 eğitim-öğretim döneminde okula yedi yeni öğrenci alınmıştır. Bunlarla okulun toplam öğrenci sayısı on beş olmuştur. Fakat bu sayı sabit kalmamış, dersler devam ederken yıl içerisinde okuldan ayrılan ve yeni katılan öğrencilerle bu sayı değişmiştir. Yeni alınan öğrencilerden ikisi okuldan ayrılmak zorunda kalmış, sonraki yıllarda okula yeniden kabul edilebilmek ümidiyle hazırlık çalışmalarına başlamışlardır. Üst sınıflardan sağlık nedenlerinden dolayı okuldan ayrılmak zorunda kalan bir öğrenci de Merzifon'da görev yapan misyonerlerin yardımlarıyla öğretmenliğe başlamıştır. Dönem içerisinde dersler devam ederken yeni biri daha okulun öğrencileri arasına katılmıştır. Bu değişikliklere ilâve olarak, üst sınıflarda bulunan öğrencilerden birinin de derslere devam etmek için yetersiz olduğu düşüncesinden dolayı bir alt sınıfa, bir yıl daha derslere devam etmesi kararlaştırılmıştır[282]. Böylece bu dönem eğitim gören toplam öğrenci sayısı yıl sonuna kadar on üç olmuştur. Fakat birinci sınıf öğrencilerinin çoğunluğu dersleri izlemede yetersiz kalmışlardır. Misyonerlere göre öğrencilerin bu yetersizliği, okula girmek için gerekli olarak kabul edilen aritmetik, coğrafya ve gramer derslerini tamamlamış olarak gelme şartının, öğrenciler tarafından bu konularda biraz bilgi sahibi olmanın yeterli olacağı şeklinde yorumlanmasından kaynaklanmıştır[283].

---

279 **a.g.b.**, No:90.
280 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:593.
281 **a.g.b.**, No:593.
282 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No: 97.
283 **a.g.b.**, No:124-125.

1870-1871 döneminde, hemen hemen yarısı Batı Türkiye Misyonu'nun farklı istasyonlarındaki okullarda hazırlık okumuş olan on yedi yeni öğrenci alınmıştır. Bunlar içerisinde hazırlığını Bursa istasyonunda okuyan öğrenciler çoğunluğu oluşturmuştur[284]. Aslında okulda eğitim verilen öğrencilerin çoğunluğunun başka yerleşim yerlerinden gelmesi, okulda verilen eğitimin etkisinin daha geniş bir alana yayıldığının bir göstergesidir. Bu manada 1870-1871 eğitim-öğretim yılı okul için oldukça verimli bir yıl olmuştur.

1871-1872 yılında okula yeni öğrenci alınmamıştır. Daha önceden okula alınmış olan yirmi üç öğrenci bu dönem içerisinde derslerine devam etmişlerdir[285]. 1872-1873 döneminin başında bu sayı, altısı son sınıf, on altısı birinci sınıf olmak üzere yirmi ikiye inmiştir. Bunlardan da birinin vefat etmesi, bir kısmının da ayrılmasıyla 1872 yılının Kasım ayına kadar okuldaki öğrenci sayısı on sekize inmiştir. Son sınıftaki öğrencilerin de Kasım ayında mezun olmaları sonucu okuldaki öğrenci sayısı son olarak on ikide kalmıştır[286].

1872 yılında da, Batı Türkiye Misyonu'nun son yıllık toplantısında alınan kararlar neticesinde yeni öğrenci alınamamasından dolayı, okulda eğitim gören öğrenci sayısı azalmıştır. Bu yıl sadece daha önceki yıllarda okula kabul edilmiş olan toplam on iki öğrenci eğitimine devam etmiştir. Ancak öğrencilerden bir tanesinin yıl içerisinde, kural dışı davranışlarından dolayı okuldan atılması, diğer öğrencilerin ikisinin, kendi memleketlerinde kış boyunca sürdürdükleri çalışmalarından dönememesi, ikisinin de okuldaki derslere iki yıl ara verip ondan sonra kalan derslere devam etme kararı alması okuldaki öğrenci sayısını etkileyen diğer bir sebep olmuştur. Bütün bu gelişmelere rağmen, okuldaki eğitim-öğretim yılı sekiz öğrenci ile tamamlanmıştır[287].

1874 yılı Mart ayında okula, bir tanesi Rum olan yirmi kişilik yeni bir sınıf kabul edilmiştir. Mevcuduyla bu sınıf, şimdiye kadar okula kabul edilen en kalabalık sınıf olmuştur[288]. 1877-1878 yılında on ikisi üst sınıflarda, onu da alt sınıflarda olmak üzere toplam yirmi iki öğrencinin bulunduğu rapor edilmiştir. Bu dönemde okulda öğrenciler hiç

---

284 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:611.
285 **a.g.b.**, No:606.
286 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:304-305.
287 **a.g.b.**, No:307, 309.
288 **a.g.b.**, No:309-310, 311.

beklemedikleri üzücü bir olay yaşamışlardır. Eğitim yılı sonunda mezun olması beklenen bir öğrenci ile henüz okula yeni başlamış bir birinci sınıf öğrencisi hayatını kaybetmiştir. Bu öğrencilerin her ikisi de misyonerler tarafından çalışmalarda yardımcı olarak çalıştırılan öğrencilerdendir. Okulun öğrencileri, bu iki öğrencinin kaybının ardından uzun bir süre geçmeden yine üzücü bir olaya daha şahit olmuşlardır. Yine birinci sınıftan bir öğrenci ile kış tatilinde Ünye'de Rumlar arasında çalışma yapmak için gönderilen bir başka üst sınıf öğrencisi de aynı dönemde hayatını kaybetmiştir[289].

1878-1879 döneminde okula 28 yeni öğrenci alınmıştır. Bu öğrencilerden biri okuldan ayrılmış, ikisi geçici olarak dua çalışmaları ve öğretmenlik yapmak amacıyla bir yıllığına okulu bırakmıştır. Öğrencilerin hepsi de çalışmalarındaki gayretleri ve gerçekleri araştırmalarındaki samimiyetleri dolayısıyla kendi Hıristiyan bölümleri tarafından tavsiye edilerek gelmişlerdir. Tatilleri boyunca da vaiz, öğretmen ve dinî kitap satış elemanları olarak görevlendirilmişlerdir. Bu görevlerini sadece Batı Türkiye Misyonu sınırları içerisinde değil, diğer misyon sahalarında da yapmışlardır. İlk eğitim döneminin sonunda, Doğu Türkiye Misyon bölgesi sınırları içerisinde kalan Erzurum istasyonundan Ruhban Okulu öğrencilerini kendi çalışmalarında kullanmak için talep gelmiş ve bu istekleri kabul edilmiştir. Daha sonra Erzurum istasyonundan, bu gençlerin gelmesiyle beraber çalışmalarının rahatladığı yönünde teşekkürlerini belirten bir mektup alınmıştır. Bu karşılıklı yardımlaşmada memnun kalan sadece Erzurum'da görevli misyonerler olmamış, öğrenciler de dönüşlerinde buradaki çalışmalarından oldukça memnun oldukları yönünde görüşler bildirmişlerdir. Ayrıca aynı dönem okulun üst sınıflarında bulunan öğrenciler de 1880 yılının bahar döneminde dönmek üzere, başka yerlerde dinî çalışmalar ve öğretmenlik yapmaları için gönderilmişlerdir[290].

1879-1880 yılında okuldaki öğrenci sayısı on beş olmasına rağmen, 1880-1881 döneminde yeni alınan öğrencilerle bu sayı yirmi beşe çıkmıştır. Ancak bunlardan dördü sağlık sorunları nedeniyle, dördü de başka sebeplerden dolayı derslere devam edememişlerdir. Bu arada daha önceki yıllarda derslere ara vererek dinî çalışmalar yapan

---

289 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:362-363.
290 **a.g.b.**, No:378-379.

altı öğrenci tekrar okula dönmüş, böylece son olarak sayı, altısı dinî derslerde ve İngilizce'de yetersiz olan, yirmi üç öğrenciye çıkmıştır[291].

Okuldaki öğrenci sayısının gelişimi açısından en ilginç yıl 1882 olmuştur. Bu yıl okuldan yirmi bir öğrenci mezun edilmesine rağmen, 1882-1883 döneminde eğitim görmek amacıyla ancak altı öğrenci alınabilmiştir. Ancak bu öğrencilerin bir kısmı da ilerleyen günlerde bazı sebeplerden dolayı okuldan ayrılmıştır. Bunlardan Rum asıllı olan bir öğrenci okul açıldıktan kısa bir süre sonra okuldan ayrılmış, yine B. Ohannes Marderosyan adlı Ermeni bir öğrenci de Ağustos ayında okulu bırakarak İsviçre'ye gitmiştir. Ders yılı bitmeden hemen sonra okuldan ayrılan bir öğrenci de Haçin'deki öğretmenlik teklifini kabul etmiş ve orada çalışmaya başlamıştır. Bir diğeri de bir süre Merzifon'da Eylül ayına kadar dersler vermiş ve sonra Antep'e gitmiştir. 1883 yılı eğitim dönemi Nisan ayında geriye kalan iki öğrenci ile başlamıştır. Daha önceden okulda bir süre eğitim alan bir öğrencinin katılımıyla da son sayı üçe çıkmıştır[292].

İyi bir kış tatilinden sonra 1885 yılında, 1 Nisan günü eğitime başlanan okulda, yapılan sınavlar sonucunda on kişilik yeni bir sınıf açılmıştır. Bu öğrenciler arasında, aslen İzmirli olan ve daha önceden bir süre okulda eğitim gören bir genç de yer almıştır[293].

1886 yılında okul yeni dönemine on iki öğrenci ile başlamışsa da daha sonraki ilâveler ile bu sayı on dörde yükselmiştir[294]. 1887 yılında ise okula yeni sınıf alınmamıştır. Ancak misyonerler tarafından bu yıldan sonra okula öğrenci alınması konusunda yeni bir uygulamanın izlenmesi yönünde değişik bir fikir gündeme getirilmiştir. Buna göre okula kabul edilen bir sınıfın, üç yıllığına eğitimine devam etmesi, bu sınıf mezun oluncaya değin yeni bir sınıfın kabul edilmemesi kararlaştırılmıştır[295]. Bu uygulamayla okulda her yıl sadece bir sınıf bulunmuş, bu sınıf mezun olunca da yenileri onların yerini almıştır.

1888'de okula on üç yeni öğrenci kabul edilmiştir. Öğrenciler, dışarıda misyonerlere yardım amacıyla çalışmalarda bulundukları için, okula geç gelmişlerdir. Öğrencilerin üçü Ruhban Okulu'nun dersleriyle ilişkili olarak, Kolejden de ders almaya başlamıştır. Öğrenciler arasında bir *Genç Hıristiyanlar Birliği* (YMCA) üyesi

---

291 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:390, 393; **Reel 597**, No:147.
292 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:165.
293 **a.g.b.**, No:177.
294 **a.g.b.**, No:91.
295 **a.g.b.**, No:111.

bulunmaktadır ve Amerika'daki *Kolejler Arası Birlik* ile ilişkileri sağlamaktadır. Aslında bu cemiyete sadece kilise üyeleri bağlıdır[296]. Okula öğrenci alımı konusunda uygulanmaya başlanan kurallar çerçevesinde 1889 yılında yeni öğrenci kabul edilmemiş, ancak daha önceden kabul edilen ve kış tatillerini dinî çalışmalarla, ders vermekle geçiren on bir öğrenci eğitimine devam etmek için okula gelmişlerdir. Aslında eğitim-öğretim yılının ilk başlarında on iki olan öğrenci sayısı, Ağustos ayında birinin ayrılmasıyla on bire inmiştir. Öğrencilerden biri, Yozgat'ta Amerikan Board Erkek Okulu'nda görev yapmak amacıyla ayrılmıştır. Okulda eğitimlerine devam eden bu öğrencilerden bir kaçı daha okuldan mezun olmadan çalışmaya başlamışlardır. Öğrencilerden ikisi Kolejdeki derslerde öğretmenlere yardım etmeye başlamışlar, bir kaçı yine Merzifon içerisinde vaiz olarak misyonerlere yardım etmekle meşgul olmuşlardır. Bu öğrenci grubu 1890 yılı Kasım ayında okuldan mezun olmuştur[297]. Bunun haricinde yıl içerisinde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır.

1891 yılı Eylül ayında, okuldaki sınıfın mezun edilmesiyle yeni öğrenciler alınmıştır. Yeni sınıf biri Anadolu Koleji, biri Kayseri Yüksek Okulu mezunu, ikisi kolej derslerinin çoğunu almış, diğer ikisi de bir süre Kolejde eğitimine devam etmiş olan altı kişiden oluşmuştur. Aslında bu ayda okula öğrenci alımı yeni bir uygulamadır[298]. 1890 yılı Kasım ayında mezun olan eski sınıfın yerine, yeni öğrencilerin kış tatilinden hemen sonra 1891 yılı Nisan ayında alınması gerekirken, yeni bir uygulama ile Ruhban Okulu'nda eğitim-öğretim dönemi bahar ayları yerine güz aylarında başlatılmasının kabul edilmesiyle, yeni öğrenciler de bu günlerde alınmaya başlanmıştır. Böyle olunca da okul olağandan daha uzun bir tatil dönemi yaşamıştır.

1892-93 döneminde Merzifon'da yaşanan siyasal olaylardan Ruhban Okulu da etkilenmiştir. Öğrencilerinden biri Ocak ayında tutuklanmış, Çorum ve Yozgat'ta geçirdiği 3 aylık hapis döneminden sonra Niğde'ye evine gönderilmiştir. Yarım dönem okuldan uzak kalmıştır. Okulun öğrenci sayısı bu tutuklamaya rağmen değişmemiştir. Bu öğrencinin yeri, Adapazarı'ndan gelen bir başka öğrenci tarafından doldurulmuş ve okuldaki öğrenci sayısı ilk baştaki gibi yine altı olarak kalmıştır[299].

---

296 **a.g.b.**, No:124-125.
297 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:58-59, 165-166.
298 **a.g.b.**, No:165-166, 249-250.
299 **a.g.b.**, No:380-381.

Bu sınıfın mezun edilmesinin ardından 1894 yılı Eylül ayında okula dört kişilik yeni bir sınıf daha alınmıştır[300]. 1896-1897 döneminde mezun olması beklenen bu dört öğrenciden bir tanesi 1996 yazında Merzifon'dan ayrılmış ve bir daha da geri dönmemiştir. Güz döneminde de diğer ikisi ayrılmıştır. Geriye kalan bir öğrenci derslerine çok iyi bir şekilde devam etmiş ve 4 Haziran 1997 tarihinde mezun olmuştur[301]. Aynı yıl okula, İngilizce ve Rumca bilgileri iyi, üçü kolej mezunu ve 1900 yılında okuldan mezun olacak olan beş öğrenci alınmıştır[302]. Böylece 20. yüzyılın hemen başlarında okuldaki eğitim yeni öğrencilerin alınmasıyla başlamıştır.

Yeni yüzyılla birlikte Merzifon'un Rumlar için uygun bir eğitim yeri olmadığı düşüncesi kırılmış ve okula başvuran adaylar arasında daha çok Rumlar yer almaya başlamıştır. Öğrencilerin çoğu Karadeniz sahilinden, ve Anadolu'nun iç bölgelerinden gelmişlerdir. Yunanistan'dan da ilk Rumlar bu yıl okula gelmeye başlamışlardır. 1900 yılı Mayıs ayında mezun olan beş kişinin yerine, ikisi St. Paul's Enstitüsü'den (Tarsus), biri Anadolu Koleji'nden, ikisi yine aynı Kolejde eğitimlerine devam etmekte olan, bir diğeri Kolejde bir süre eğitimine devam eden, ikisi Sivas'taki Yüksek Okul'dan mezun olduktan sonra bir süre öğretmenlik yapan sekiz öğrenci alınmıştır[303]. Ancak mezun oluncaya kadar bu öğrencilerin sadece altısı kalmıştır. 1903 yılı Eylül ayında okula dokuz kişilik bir yeni sınıf alınmıştır.

Bu dönemde Kolej mezunu olmayan bir çok aday Ruhban Okulu'na girmek için başvurmasına rağmen, çoğunun başvuruları kabul edilmemiş ve geri gönderilmiştir. Alınanlar da, geldikleri istasyonlardaki misyonerlerin önerileri göz önüne alınmıştır. Adaylardan biri Zincidere (Kayseri) Lisesi, biri St. Paul Enstitüsü, biri Bardizak Yüksek Okulu, diğerleri de yine farklı istasyonların yüksek okullarından mezun olmuşlardır[304]. Böyle olunca da öğrencilerin her biri Batı Türkiye Misyonu'nun farklı bir istasyonunu temsil etmişlerdir.

1906 yılında mezun edilen 10 öğrencinin ardından, okula yeni öğrenci alınamamıştır. Bunda da bir yıl önce, başvuranların kendine yardım ve yüksek

---

300 **a.g.b.**, No:570.
301 **a.g.b.**, No:710.
302 **a.g.b.**, No:798, 910.
303 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:152.
304 **a.g.b.**, No:199.

standartlarda burslara başvurmak için teşvik edilmesi amacıyla alınan kararlar etkili olmuştur[305]. Ancak bir yıl sonra sayısı oldukça fazla olan bir sınıfın alınması ümit edilmesine rağmen, 1907 yılının sonbaharında ancak üç kişilik bir sınıf ve beş öğretmen ile okul eğitime başlamıştır. Öğrencilerden biri Anadolu Koleji mezunu, Kapıkayalı diğeri bir yıl önce Merzifon'a gelmiş Kolej hazırlığı okumuştur[306]. Ancak bu adaylardan bir yıl sonrası için bir öğrenci kalmıştır. Bunun üzerine tek kalan bu öğrencinin okulu üç yerine iki yılda bitirmesi uygun görülmüş, geleneksel olarak eğitim dönemi, Mayıs ayı yerine iki ay daha uzatarak Hazirana kadar uzatılmış ve derslerini tamamlayan öğrenci 18 Haziran 1909'da diplomasını almıştır. Önceki yıllarda çok radikal kararlar alınmasına ve uygulanmasına rağmen öğrenci sayısı yine de artırılamamıştır.

1911 yılında okulun öğrencisi, olağan Kolej çalışmaları yerine seçmeli olarak dinî dersleri alan iki Kolej öğrencisinden teşekkül etmiştir. Öğrencilerin her ikisi de yetenekli ve çalışmalarında iyi bir seviye yakalamışlardır. Bu iki öğrencinin haricinde okulda derslere devam eden bir üçüncü öğrenci de bulunmaktadır. Ancak bu öğrencilerin hiç biri, de çeşitli şahsî sebeplerden dolayı, okulun derslerini tamamlayamamışlardır[307]. 1913-1914 döneminde de okulda üç kişiden oluşan bir sınıf eğitimine devam etmiştir[308].

Ruhban Okulu'nun, açıldığı günden itibaren öğrenci sayısındaki gelişmeler incelendiğinde, Anadolu Koleji'nin eğitim faaliyetlerine başladığı andan itibaren öğrenci sayısında büyük düşüşler olduğu gözlenmektedir.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte okulda bir kilisede rahip olarak çalışan sadece bir öğrenci kalmıştır. Dr. Pye, okul savaş nedeniyle kapanana kadar bu öğrenci ile derslere devam etmiştir. 1916 yılında savaş nedeniyle faaliyetleri durdurulan okul bir daha da Merzifon'da faaliyetlerine tekrar başlayamamıştır. Daha sonraki yıllarda Atina'ya, daha sonra ise Beyrut'a nakledilmiştir[309]. Ancak okulda

---

305 **a.g.b.**, No: 253.

306 **a.g.b.**, No:289.

307 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:368.

308 **a.g.b.**, No:304.

309 White, **Adventuring With Anatolia College**, Herald-Register Publishing Company, Grinnell-Iowa 1940, s.79-80. (Araştırmamızda George White tarafından kaleme alınan iki tane eser kullanıldığı için, dipnotlarda bu iki eserin birbiriyle karıştırılmasını önlemek için bu eser **Anatolia College** kısaltmasıyla verilmiştir.) Bu eser Cem Tarık Yüksel tarafından tercüme edilerek 1995 yılında Enderun Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Çevirinin başına 112 sayfalık bir araştırma ilâve edilmiştir. Ancak araştırmamızda White tarafından kaleme alınan kitabın İngilizce nüshası kullanılmıştır.

eğitimine devam eden öğrenci sayısının, okulun kapatıldığı tarih olan 1916'da yukarıdaki şekilde olmasında, Merzifon'daki misyonerlik faaliyetlerinin gelişimine bağlı olarak okulun öğrenci sayısı incelendiğinde, Birinci Dünya Savaşı'nın çok önemli bir etkisinin olmadığı rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Yıllara göre sayı itibariyle öğrenci gelişimi bu şekilde olan okul tamamen Hıristiyanlara -özellikle de Ermenilere ve Rumlara- yönelik hizmetler vermişlerdir. 1878-1879 döneminde eğitimin ilk başlarında okulda bulunan yirmi sekiz öğrenciden yirmi beşi Ermenilerden, üçü Rumlardan oluşmuştur. Daha sonra Ermeni öğrencilerden ikisinin okuldan ayrılmasıyla bu sayı yirmi iki Ermeni ve üç Rum olarak değişmiştir. 1888 yılında okula kabul edilen on üç öğrencinin sekizini Ermeniler, beşini de Rumlar teşkil etmişlerdir. Aynı şekilde 1891-1892 döneminde okula kabul edilen altı öğrencinin üçü Ermeni, üçü Rumdur. Daha sonra bu öğrencilerden birinin tutuklanmış ve onun yerine Adapazarı'ndan başka bir öğrenci gelmiştir. Bu değişiklikle beraber okuldaki denge dört Rum, iki Ermeni şeklinde değişmiştir. 1894 yılı Eylül ayında alınan yeni öğrencilerin ise üçünü Ermeniler, birini Rumlar oluşturmuştur. 1897 yılında okula kabul edilen beş öğrencinin üçü Rum ve ikisi Ermenidir. 1900 yılında mezun edilen beş öğrencinin ikisi Ermeni ve üçü Rumdur. 1911 yılında okulda eğitim gören öğrencilerden biri Ortodoks Rum, diğeri Gregoryan Ermenidir[310]. Okulu, eğitim hayatı boyunca Ermeni ve Rumlardan başka hiçbir öğrencisi olmamış, tamamen bu iki azınlık grubuna hizmet verilmiştir.

Okulda eğitim gören öğrencilerin geldikleri yerleşim yerleri incelendiğinde, Merzifon Ruhban Okulu'nun daha faaliyete başladığı ilk yıllardan itibaren, sadece Merzifon istasyonunun değil, Batı Türkiye Misyonu'nun okulu haline geldiği görülmektedir. 1866-1867 döneminde okulda eğitim gören yirmi dört öğrenciden dördü Kayseri'den, beşi Merzifon'dan, üçü Sivas'tan, üçü İzmit'ten, ikisi Edirne'den, biri de Doğu Türkiye Misyonu sahasından gelmişlerdir[311]. 1872 yılının Kasım ayında okulda bulunan on sekiz öğrenciden biri İstanbul, yedisi Bursa, ikisi İzmit, dördü Kayseri, ikisi Sivas ve ikisi Merzifon istasyonlarından gelmişlerdir. Öğrenciler geçen kış boyunca geldikleri istasyonlarda, İstanbul hariç, ders vermek ya da vaazler vermek yoluyla

---

310 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:363, 378-379; **Reel 597**, No:124-125, 147; **Reel 606**, No:249-250, 380-381, 570, 910, **Reel 618**, No:152; **Reel 628**, No:368.

311 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:593; **Reel 583**, No:90.

görevlendirilmişlerdir[312]. 1880-1881 döneminde okulda öğrenim gören yirmi üç öğrenciden biri Kayseri'den, biri Sivas'tan, dördü Merzifon'dandır[313]. 1885 yılında okula kabul edilen on kişilik öğrenci grubunun altısı Kayseri, üçü Merzifon ve biri İstanbul istasyonuna bağlı Rodosto'dan (Tekirdağ) gelmiştir[314]. 1891 yılı Eylül ayında okula kabul edilen altı yeni öğrenciden biri İzmir, ikisi Kayseri, biri Sivas, biri Trabzon ve biri de Merzifon'dandır[315]. 1906 yılında mezun olan on kişiden üçü Kayseri, üçü Sivas, ikisi İstanbul, biri Trabzon, biri Merzifon'dandır[316].

Merzifon Ruhban Okulu'nda eğitim gören öğrencilerin bir başka belirgin özelliği de yaş ortalamalarının oldukça yüksek olmasıdır. Hatta öğrencilerin çoğu evli olarak eğitimlerine devam etmişlerdir. Zaten okulun Merzifon'a taşınması sırasında uyulması gereken kurallar belirlenirken, 14 yaşından küçüklerin okula kabul edilmemesi şartı konmuştur. Okulun bu özelliğinin daha iyi anlaşılması için, 1878 yılında okulda eğitim gören öğrencilerin yaş durumlarıyla ilgili istatistiğin verilmesi uygun görülmüştür: 1878 yılında okula giren ve muhtemelen de 1881 yılında mezun olacak yirmi sekiz öğrencinin ikisinin yaşı otuz ve üzeri, on sekizinin yaşı yirmi ile otuz arasında, sekizinin yaşı ise on altı ile on dokuz arasında olmuştur. En genç öğrenci 16, en yaşlı öğrenci ise 33 yaşındadır. Öğrencilerin yaş ortalamaları 22-23 arasında olmuştur[317]. Okula kabul edilen öğrencilerin yaşlarının bu kadar büyük olmasının bir neticesi olarak, öğrencilerin çoğu evli olarak derslere devam etmişlerdir. Mesela 1891 yılındaki altı öğrenciden üçü evlidir[318].

Okulda öğrenim gören öğrencilerin sayısı ne olursa olsun, misyonerler öğrencilerin yatılı olarak eğitimlerine devam etmelerine çok önem vermişlerdir. Yatılı kalan öğrencilerden bir miktar yatak ücreti de alınmıştır. İlk başlarda öğrencilerden alınan bu ücretler doğrudan Ruhban Okulu için kullanılırken, Merzifon Anadolu Koleji'nin açılmasıyla, doğrudan Anadolu Koleji'nin bütçesine girmeye başlamıştır[319].

---

312 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:304-305.
313 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:147.
314 **a.g.b.**, No:177.
315 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:249-250.
316 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, 246.
317 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:316; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.173-174.
318 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:249-250.
319 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:305.

Okulda yatılı olarak eğitimlerine devam eden öğrenciler ilk başlarda, bazı mekân sorunlarından dolayı farklı yerlerde kalmışlardır. Bu da büyük bir düzensizliğe neden olmuştur. Bunu ortadan kaldırmak için misyonerler, bekar öğrencilerin hepsini Ruhban Okulu binasında, aynı yatakhanede toplamışlardır. Ücretinin yarısını ödeyerek bir kişiyi de bu öğrencilerin alışverişlerini ve yemeklerini yapmak için tutmuşlardır. Yine bu amaçla, öğrenciler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir çok kurallar belirleyerek uygulamaya koşmuşlardır. Misyonerlerin bu uygulamasının en güzel örneği, yatılı öğrencilerin çoğunluğu oluşturduğu 1871 yılında yaşanmıştır. Öğrencilerin bir kısmı bir araya gelerek, günlük işlerini görmek, yemeklerini yapmak için bir kadın kiralamışlardır. Aynı şekildeki uygulamalar izleyen yıllarda da sürmüştür[320].

Yatılı öğrencilerin barınacakları yer sorunu, zaman zaman okulun yetkililerini güçlüğe sokması, okula bir yatakhane yapılması düşüncesini kuvvetlendirmiştir. 1878 yılında okula, o zamana kadar alınan öğrenci sayısının en kalabalığının alınmasına sevinilmesine rağmen, bir sonraki yıl yenilerinin alınmasıyla artacak öğrenci sayısı düşünülerek kaygılar çekilmeye başlanılmıştır. Okul yetkilileri bir sonraki yıl okulda eğitim görecek öğrenci sayısını, halihazırda okulda bulunanlar, daha önceden derslerine iki yıl ara verdirilen öğrencilerin dönmesi ve bir sonraki yıl yeni alınacaklar göz önünde bulundurarak, elli ile atmış arasında olacağını tahmin etmişlerdir. Ancak okulun kapasitesi sadece otuz öğrenciyi barındırmaya yetecek kadardır. Bir sonraki yıl, sadece üst sınıflardaki öğrenci sayısının bu kadar olması tahmin edilmiştir. Bu sayı, öğrencileri okulda barındırmada yaşanacak güçlükler düşünüldüğünde, onları korkutmaya başlamış ve kendilerini hemen çözümler üretmeye zorunlu hissetmişlerdir. Çözüm olarak da yapılabilecek bazı geçici düzenlemelerin yanı sıra, şehir merkezinden odaların kiralanabileceğine karar verilmiştir. Ama üzerinde durulan en geçerli çözüm ise yeni bir yatakhane inşası için Misyon merkezinden 200 ya da 300 lira istenmesine karar verilmesi olmuştur[321].

Ruhban Okulu'nda, öğrenciler açısından en ilginç gelişme, kendisine uygulama sahası bulamasa da, 1872 yılında yaşanmıştır. Misyonerler, öğrencilere bütün ihtiyaçlarını aşırıya kaçmadan sağlamak amacıyla haftalık 20'şer kuruş vererek destekleme yönünde bir plan hazırlamışlardır. Planın hazırlanması sırasında, Merzifon'da geçen yıllara göre

---

320 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:613; **Reel 588**, No:305.

321 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:364, 379.

hayat şartlarının pahalılaşması dikkatlerden kaçmamış, 20 kuruşun şu andaki şartların değişmemesi durumunda yeterli olabileceği, aksi takdirde bu miktarın artırılabileceği göz önünde bulundurulmuştur[322]. Ancak yardıma ihtiyacı olan öğrenciler bazı özel yardımlarla desteklenmiştir.

Misyonerlere göre okuldaki öğrenci gelişimini olumsuz yönde etkileyen en önemli olay, 1870'li yılların sonlarında etkisini iyice artıran, öğrencilerin yurt dışına gitme isteği olmuştur. 1870'lerin sonu ve 1880'lerin başında öğrenciler arasında, başka ülkelere gitme yönünde büyük ve gittikçe yayılan bir arzunun oluşması, kafaları oldukça karışık duruma sokmuştur. Böyle arzusu olan öğrencilerin ilk ileri sürdükleri sebep İngilizce öğrenmek olmuştur. Fakat misyonerlerce bu hiçbir zaman geçerli bir sebep olarak onaylanmamıştır. Misyonerlere göre bir ülkenin Protestanlaştırılması ülkenin kendi içinde yapılmalıdır. Tabii herkes, masraflarını kendi ödediği sürece her ülkeye gidebilme özgürlüğüne sahiptir. Ancak misyonerler, bu öğrencilerin kendilerinin tavsiyeleri ile Amerika'ya gitmeleri ve misyonerleri Osmanlı topraklarına gönderen kilise tarafından desteklenmelerini arzu etmişlerdir. İleri sürülen bir diğer sebep de, Osmanlı Devleti'nde okulların ve seminerlerin gerekli eğitimi vermekte pek başarılı olamadığı düşüncesidir. Bu olayın misyonerlerce bir gerçek olarak kabul edilmesine rağmen, yurt dışına gitme arzuları olan öğrencilere misyonerler; *7 yıl ailenizin yanında okuma avantajına sahipsiniz, bunu iyi kullanın ve sonra kendi halkınız arasında çalışın. Halkınızın çoğu daha okumayı bilmiyor ve İncil'in gerçekleri hakkında bilgileri yok. Yıllarınızı dışarıda geçirmeniz sizi, bu insanları daha iyi Protestanlaştırmak ve ders vermeye hazırlamaz*[323] tavsiyesinde bulunmuşlardır.

Misyonerlere hem bu öğütler verilmiş, hem de öğrencilerin bu eğilimlerini kırmak için İngilizce, Ruhban Okulu'nun günlük dili haline getirilmiştir[324]. Böylece öğrencilerin yurt dışına gitme isteği tırpanlanmaya çalışılmıştır.

1.2.2.2.6.3. Merzifon Ruhban Okulu'ndan Mezun Olan Öğrencilerin Çalışma Sahaları

Board misyonerleri, öğrencilerin okuldan mezun olarak diplomalarını alabilmeleri için sadece dört yıl boyunca dersleri başarıyla tamamlamalarını yeterli görmemişler, öğrencilerin, okul tarafından düzenlenen *bitirme sınavı* olarak isimlendirilen sınavları da

---

322 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:305.
323 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:390-392.
324 **a.g.b.**, No:393.

başarıyla vermeleri şartını koymuşlardır. Bu sınavın yapılması ve sonuçlanması da bir kural çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle sınavı yapmak üzere Batı Türkiye Misyonu'nun bir komite ataması gerekmektedir. Bu komitenin görevi, okulda okutulan derslerin içeriklerine göre sınavı hazırlamak ve bölümler halinde iki ya da üç gün boyunca öğrencileri, hazırlanan bu sınava tabi tutmak olarak belirlenmiştir. Sınavlarda öğrencilerin eğitimleri boyunca okulda gördükleri derslerin hepsinden ya da bir kısmından sorumlu tutulup tutulmamaları, komitenin vereceği karara bırakılmıştır. Ancak tomite çoğunlukla, sınavları hazırlarken, soru olarak sorulacak konuları belirleme sırasında, genelde konu başlıklarının önemi ve derslerin verilmesi aşamasında harcanan zamanı göz önünde bulundurmuştur. Oluşturulan bu komite çalışmalarını, daima kendi arasından seçtikleri birinin başkanlığında yürütmüştür. Mesela 1875 yılında yapılan bitirme sınavlarının komite başkanlığını Mr. Richardson yapmıştır[325].

Bu kurallara uygun olarak, 1870 yılı Kasım ayı içerisinde Batı Türkiye Misyonu'nca atanan bir sınav komitesi tarafından yapılan bitirme sınavı üç gün sürmüş, sınava sadece son sınıf öğrencileri katılmamış, diğer öğrencilerin de seviyelerini ölçmek için katılmalarına izin verilmiştir. Sınav, Geometri, İngilizce, Kilise Tarihi, Teoloji vb. derslerden yapılmıştır. Bu yıl sınava tabi tutulan mezun durumundaki öğrenciler arasında bilgi seviyesi oldukça iyi olanlar, entelektüel yeteneklere sahip olanlar, bu açılardan kendi yeteneklerinin ve ayrıcalıklarının farkında olup, bunu çok iyi kullanan öğrencilerin olmasından dolayı, sınavda beklenenin üzerinde başarılı bir sonuç ortaya çıkmıştır. Sınav sonucunda on üç kişi mezun olmaya hak kazanmış ve diplomalarını almışlardır[326].

Okuldan mezun olan öğrencilerin hangi içerikle ve teknikle yapılan bir sınavla mezun olmaya hak kazandıklarını daha iyi değerlendirebilmek için, Ruhban Okulu'nun 1877 yılı 1-2 Kasım tarihleri arasında yapılan bitirme sınavı programını vermenin uygun olacağı düşünülmüştür. Sınavın zamanlaması, hangi konulardan ve hangi dilde, kimin gözetiminde yapılacağı şu şekilde planlanmıştır:

1 Kasım Perşembe sabahı:
9.00-9.45 Mantık-Haig Papazyan tarafından Kompozisyon
9.45-10.45 Tefsir-İngilizce olarak
10.45-11.15 Tefsir
11.15-12.15 Entelektüel Felsefe-Harokune Babasiyan tarafından Kompozisyon

---

325 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:318.
326 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:610; P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:127-128.

1 Kasım Perşembe öğleden sonra:
12.45-13.30 Eski Ermenice-Caspar Turudyan tarafından Kompozisyon
12.30-15.30 Sistematik Teoloji ve Pastorak Teoloji

2 Kasım Cuma sabahı:
9.00-9.30 Mantık-Rumca olarak
9.30-10.00 Rumca olarak seçilmiş okuma parçaları
10.00-11.00 İngilizce-Kirkor Basmacıyan tarafından İngilizce Kompozisyon
11.00-11.30 Entelektüel Felsefe-Rumca
11.30-12.00 Astronomi (Rumca), Gregorius Eygptiades tarafından Kompozisyon

2 Kasım Cuma öğleden sonra:
12.30-13.15 Eski Tarih-Pandeli Philadelphevs tarafından Rumca Komposizyon
13.15-14.00 Astronomi-Garabed Taşcıyan tarafından Kompozisyon
14.00-15.30 Kilise Tarihi

Sınavın, Ermenice, İngilizce ya da Türkçe olarak yapılacağına dair herhangi bir dil belirlenmesi yapılmamıştır. Ayrıca sınava sadece son sınıf öğrencileri değil, alt sınıflardan öğrenciler de katılmışlardır[327]. Diğer yıllarda da düzenlenen bitirme sınavları bu çerçevede hazırlanmıştır. Farklılıkları sadece konular, zaman, sınavı yapan kişiler gibi önemsiz noktalarda odaklanmıştır.

Bitirme sınavları sonucunda düzenlenen mezuniyet törenlerine misafirlerin davet edilmesi de misyonerlerce adet haline getirilmiştir. Okulun, 1875 yılında düzenlenen ve öğrencilerin mezuniyet konuşmasının küçük kilise binasında yapıldığı törenin davetlileri ve dinleyicileri arasında şehrin resmî görevlilerinden iki kişi ve bölgenin ileri gelenleri de yer almıştır. Aynı şekilde 1894 yılındaki mezuniyet töreni esnasında da şehirdeki resmî devlet memurları ve ileri gelenler bulunmuşlardır[328].

Bitirme sınavları uygulamasıyla Ruhban Okulu, 1865 yılında Merzifon'da eğitim faaliyetlerine başladığı yıldan itibaren ilk mezunlarını 1868 yılında vermiş olmasına rağmen, 1910 yılına kadar 16 sınıf, 1914 yılına kadar da toplam 116 öğrenci mezun edilmiştir[329]. 1868-1914 yılları arasında her yıl bir sınıfın mezun olabileceği düşünülürse, toplam 47 sınıfın mezun olması gerekmektedir. Ancak misyonerlerin izlediği eğitim politikaları, çeşitli dönemlerde okula kayıt yaptıran öğrencinin bulunmaması gibi

---

327 Bu sınav programı hem Rumca karakterleriyle, hem Ermenice karakterleriyle de yazılmıştır. P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:357-358.
328 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:318; **Reel 606**, No:477.
329 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:306, 316.

nedenlerle bazı yıllar hiç mezun verilememiştir. Meselâ 1871, okulda eğitim gören 23 öğrenci bulunmasına rağmen, mezun verilemeyen bir yıl olmuştur[330].

Yıllara göre mezun olan öğrencilerin sayıları arasında herhangi orantısal ilişki kurmak da mümkün değildir. Okulun eğitimindeki kalitenin yıllara göre geliştirilmesine rağmen, okuldan mezun olan öğrencilerin sayılarında bu gelişme sağlanamamıştır. Mesela 1878 yılına kadar okuldan ancak 5 sınıf mezun olabilmiştir. Kırk dört öğrenciden oluşan bu mezun edilen sınıfların mevcutları da okulu bitiriş yıllarına göre sırasıyla 8, 13, 4, 8, 11 olarak gerçekleşmiştir[331].

Ruhban Okulu, 1914 yılına kadar 49 yıllık faaliyeti sonucu toplam 116 öğrenci mezun etmiştir. Halbuki Okulun ilk yirmi yıllık çalışmaları sonucunda, dördü birkaç yıllık dinî hizmetten sonra hayatını kaybeden, geri kalan öğrencilerin üçte ikisi dinî çalışmalar, üçte biri de birkaç yıl dinî alanda misyonerler açısından oldukça değerli hizmetler veren, çok azı da Amerika'ya giden; beşi Merzifon, büyük bir çoğunluğu Kayseri ve Sivas bölgelerinde çalışan toplam seksen iki mezun vermiştir[332]. Bu iki sayı karşılaştırıldığında, misyonerlerin Merzifon'da yürüttükleri çalışmalara paralel olarak, Ruhban Okulu da öğrenci sayısı açısından gelişmesine devam etmesi durumunda, 1914 yılında ortaya çıkan yüz on altı mezun öğrenci sayısının daha fazla olması gerektiği, aslında yanlış bir beklenti olmasa gerektir.

1914 yılına kadar mezun olan yüz on altı öğrenciden de; otuz beş tanesi hayatını kaybetmiş, yirmi altısı diğer çalışma alanlarına kaymışlar, ya da Amerika'ya veya başka ülkelere göç etmişlerdir. Elli beşi Osmanlı ülkesinde, kurumun amacı doğrultusunda Tanrının Krallığının ilerlemesi amacıyla, bir kısmı dinî görevli bir kısmı da öğretmen olarak İncil'i telkin etmeye başlamışlardır. Okuldan mezun olan öğrencilerden belli bir süre dinî çalışmaları yürüttükten sonra başka iş alanlarına kayanlar da olmuştur. Ama çoğunluğu bütün zamanlarını doğrudan –özellikle vaiz, öğretmen ve dinî yayınların dağıtıcısı olarak- Hıristiyanlık çalışmaları için harcamışlardır. Mezunların bazılarının okuldan ayrıldıktan sonra çalıştıkları işler ve karakterleri konusunda misyonerler hayal kırıklığına uğramışlardır. Ama yine de pek çoğu dinî alandaki çalışmalarla meşgul olmuşlardır. Yurt dışına giden mezunlardan bir kısmı buralarda üst seviyede dinî eğitim

---

330 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:606.
331 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:366.
332 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:126-127.

almışlar ve yeterliliklerini artırmışlardır. Bazıları değerli edebî çalışmalar yapmışlardır. Çoğunluğu da yetersiz ücretlerle uzun süre canını dişine takarak çalışmıştır. Misyonerlere göre, yine de hiç biri kurumun adını lekelememişlerdir[333].

Misyonerlerin, okuldan mezun olan öğrenciler konusunda en büyük şikayeti yurt dışına gidenler hakkında olmuştur. Bu öğrencilerin bir kısmı dinî ya da başka alanlarda eğitimlerine devam ederek ülkelerine dönmelerine rağmen, bazıları bunu yapmamışlardır. 1890 yılına kadar Ruhban Okulu'ndan mezun olan doksan iki öğrencinin on altısı Amerika'ya gitmiştir[334]. Yıllara göre Merzifon Ruhban Okulu'ndan mezun olan ve çalışmasını ülkesinde ya da Amerika'da sürdürmeyi seçen öğrencilerin dağılımı şöyle olmuştur:

1868 yılında okuldan mezun olan toplam sekiz öğrenciden ikisi Amerika'ya gitmiştir. Bunlardan Dr. H. Basiyan tıp eğitimi almış, çalışmasını bitirdikten sonra tekrar ülkeye dönerek Miss Dr. Wadewbriht ile evlenmiş, daha sonra tekrar Amerika'ya giderek California'da çalışmaya başlamıştır. Mancusun'dan (Kayseri) Dr. Hagope ise, mezuniyetinden sonra birkaç yıl vaizlik yaptıktan sonra tıp eğitimi almak için Amerika'ya gitmiş ve eğitimini tamamladıktan sonra dönerek doktor olarak çalışmaya başlamıştır.

1870 yılında okul toplam, aldıkları derslerle kendilerini oldukça iyi yetiştirmiş olan, on üç mezun vermiş ve bunlardan dördü Amerika'ya gitmiştir. Rev. H. H. Mıgırdicyan, mezuniyetinden sonra birkaç yıl vaizlik yapmış, Robert Kolej'e devam etmiş, daha sonra Rochester'deki Baptist İlâhiyat okulunda eğitim çalışmalarına devam etmiştir. Eğitimini bitirdikten sonra Baptist[335] misyoner olarak geri dönmüştür. Ancak sonraki yıllarda Amerika'ya dönerek dinî alanın haricinde bir işte çalışmaya başlamıştır. Rev. N. Abdulliyan mezuniyetinden sonra kısa bir süre için vaizlik yapmış ve Hartford Semineri'ne eğitimine devam etmek için gitmiştir. Aynı zamanda bir tıp okuluna da devam etmeye başlamıştır. Çalışmalarını tamamladıktan sonra memleketi Gürün'e (Sivas) dönerek doktor olarak çalışmaya başlamıştır. Dr. Simeon Hulluciyan tıp çalışmak için Amerika'ya gitmiş, eğitimini tamamladıktan sonra dönerek Tokat'ta çok değerli bir Hıristiyan olarak doktorluk yapmaya başlamıştır. Ancak daha sonra ailesiyle birlikte tekrar

---

333 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:366; **Reel 628**, No:306.

334 P. A. B. C. F. M., **Reel 615**, No:404.

335 *Baptist* kelime anlamı olarak vaftiz eden kimse demektir. Burada ise *Protestan Mezhebi mensubu* olarak kullanılmıştır.

Amerika'ya dönmüştür. Rev. S. Babasyan mezuniyetinden sonra birkaç yıl vaizlik yaptıktan sonra, İngilizce'sinin oldukça iyi olmasının avantajlarını da kullanarak, Birleşik Ruhban Okulu'na eğitimine devam etmek için gitmiştir. Daha sonra memleketi Samsun'a dönmüş ve hatırı sayılır bir papaz olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu dönemde mezun olan öğrencilerden bir tanesi de Merzifon'da misyonerlere dil dersi vermek için görevlendirilmiştir. Zamanının bir kısmını da insanları ziyaret ederek çalışma yapmaya ayırmıştır. Bu yolla insanların kalbini kazanan öğrencinin Kilisede Papaz olarak kalması çok arzu edilmiştir[336].

1872 yılında okul toplam dört mezun vermiş ve bunlardan biri Amerika'ya gitmiştir. Rev. G. Harutunyan mezuniyetinden sonra Vezirköprü'de çalışmış, daha sonra Amerika'ya gitmiştir. İngilizce ve dinî bilgilerini ilerlettikten sonra Pennsylvania'da Pettusburg'da bir Seminer'e girmiştir. Birkaç yıl sonra bir biçerdöver makinesi ile geri dönmüş ve dinî çalışmaların haricinde başka bir işte çalışmaya başlamıştır.

1875 yılında okul toplam sekiz mezun vermesine rağmen, bunlar arasında Amerika'ya giden olmamıştır. Bunlardan dördü Bursa, ikisi Kayseri ve ikisi de Merzifon istasyonlarında çalışmaya başlamışlardır.

1877 yılında okul toplam on mezun vermiş ve bunlardan ikisi Amerika'ya gitmiştir. Rev. H. Odian kendi memleketi İstanos'da bir süre dinî açıdan iyi çalışmalar yaptıktan sonra Scotland'a eğitimine devam etmek ve kendisinin idare ettiği küçük bir kilise için para temin etmek amacıyla gitmiştir. Daha sonra dönerek çalışmalarına devam etmiş, bir süre sonra da tekrar bir Yüksek Okul için para toplamak amacıyla yine Scotland'a gitmiştir. Rev. M. M. Mangasarian Merzifon'da papaz olarak atanmış, ilerleyen yıllarda eğitimine devam etmek için Princeton Semineri'ne gitmiş ve 1880'de Philadelphia'da papaz olmuştur. Osmanlı Devleti'ne geri dönmemiş, New York'ta Ahlâkî Kültür üzerine vaazlar vermeye başlamıştır. Bu yıl mezun olanlar arasında, Batı Türkiye Misyon bölgesinin Sivas hariç, diğer bütün istasyonlarından öğrenciler yer almışlardır. Böyle olunca da mezuniyetten sonra bu öğrenciler misyon bölgesinin Bursa, İstanbul, Kayseri gibi önemli istasyonlarına çalışmak için dağılmışlardır.

1878 yılına kadar okuldan mezun olan kırk dört öğrenciden iki tanesi kör olmasına rağmen, dersleri izleme sırasında arkadaşlarından gördükleri yardımlar neticesinde

---

336 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:124-125.

derslerinde başarılı olmuşlardır. Geri kalan kırk iki mezundan ikisi belli bir süre dinî çalışmaları yürüttükten sonra başka işlerle meşgul olmaya başlamışlar, otuz beşi ise bütün zamanlarını doğrudan –özellikle vaiz, öğretmen ve dinî kitap dağıtıcı olarak- Hıristiyanlık çalışmaları için harcamışlardır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bunların dokuz tanesi Amerika'ya giderek çalışmalarına devam etmiştir.

1881 yılında okul toplam yirmi bir mezun vermiş ve bunlardan altısı Amerika'ya gitmiştir. Rev. Michaielyan Baptist Seminere gitmiş ve Baptist vaiz olarak Bardizak'a (Bağçecik) dönmüştür. K. Basmaciyan Edirne ve İstanbul'da çalıştıktan sonra Baptist olmuş ve 1884 yılında Ruhban Okulu'nda eğitim görmüş, fakat okulu bitirememiş, bir arkadaşıyla Amerika'da bir Baptist okuluna, eğitimine devam etmek için gitmiş ve bir daha da dönmemiştir. Minas Garabedyan mezuniyetinin ardından bir süre öğretmenlik ve vaizlik yaptıktan sonra 1884 yılında Chicago Semineri ve Rush Medical Kolej'de eğitimine devam etmiş, eğitimini tamamladıktan sonra da doktor olarak çalışmalarını devam ettirmek için Merzifon'a geri dönmüştür. G. Efendiyan, okulu bitirdikten sonra bir süre vaizlik ve öğretmenlik yapmış, daha sonra ticarete dönmüş ve Philadelphia'ya gitmiştir. A.Sivaslıyan 1890 yılında Carleton Kolej'e gitmiş, Matematik ve Astronomi eğitimi almış ve dönüşünde Anadolu Koleji'nde öğretmenlik yapmaya başlamıştır. K. Kamaliyan mezuniyetinin hemen ardından İzmir ve İstanbul'da bir süre çalışmış, daha sonra Amerika'ya gitmiş, dinî alanın haricinde bir işte çalışmaya başlamıştır.

1883 yılı Ekim ayında ise yapılan bitirme sınavları neticesinde, toplam üç kişi sınavlara girmiş, başarılı olmuş ve diplomalarını almaya hak kazanmıştır. Bu mezunlardan Amerika'ya giden olmamıştır. Bunlardan biri İbranice[337] çalışmalarında kendini oldukça geliştirmiştir. Bu sınıf mezun olmadan birkaç gün önce *Merkezî Protestanlar Birliği* toplantısını Merzifon'da yapmış ve sınıfın iki üyesi bunlar arasına katılmıştır. Toplantıdan sonra Kayseri'de faal bir şekilde dinî çalışmalarla meşgul olmaya başlamışlardır.

1887 yılında okulda bulunan on beş öğrencinin mezun olması beklenmesine rağmen, yıl sonunda toplam on dört öğrenci mezun olmuş, bunlardan biri Amerika'ya gitmiştir. S. Merdanian mezuniyetinden sonra yaklaşık bir yıl dinî çalışmalar yaptıktan

---

337 Bugün İsrail'de konuşulan Sami dili. Fenike, Moabit ve belki de Ugarit diliyle birlikte İbranice, kuzeybatı Sami dillerinin *kenan* dalını meydana getirmektedir. Eski Ahit yazarları İbranice'yi *kenan dili (işaya)* veya *Yahudi dili (Krallar, Ezra, Nehemya)* terimleriyle belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Meydan Larousse**, C.6, s.179-180.

sonra Chicago'ya gitmiştir. İstasyonda biri Rum, geri kalanı Ermeni olan mezun öğrencilerin ancak yarısına çalışma alanı yaratılabilmiş, diğer yarısı da başka alanlarda kendilerine çalışma ortamı bulmuşlardır.

1890 yılında okul toplam on bir mezun vermiş, mezunlardan Amerika'ya giden olmamıştır.1894 yılında okuldan altı öğrenci mezun edilmiştir. Bunlardan biri İzmir istasyonunda, biri İzmit'te, biri Sivas'ta biri Karadeniz sahillerinde çalışmaya başlamıştır. Bir diğeri de Kolejde geçici yardımcı olarak çalışmaya başlamıştır. Sonuncusu ise okuldan mezun olduktan sonra bir süre kendine bir iş bulamamıştır. Bu mezun öğrenci grubu arasında yaşanan en güzel olay, mezunlardan birinin Kolej salonunda Yatılı Kızlar Okulu'ndan mezun iyi bir Hıristiyan kız ile evlenmesi olmuştur. 1897 yılında okuldan sadece bir öğrenci mezun edilebilmiştir.

20. yüzyılın henüz başlarında 1900 yılı Mayıs ayında okuldan beş öğrenci mezun edilmiştir. 1903 yılında ise okuldan altı öğrenci mezun edilmiştir. Öğrencilerin hepsi de Tokat, Enderes, Mancusun, Bardizak, Sardovan ve Selanik'te vaizlik yapmaya başlamışlardır. Hiç biri Merzifon'da kalmamıştır[338]. 2 Mayıs 1906 yılında okuldan on öğrenci mezun edilmiştir. Bu sınıfın okula kabul edilişi sırasında sadece Kolej mezunu olanların okula alınması kuralı kesin bir şekilde uygulanmadığı için sınıfta seviye yönünden bir birlik sağlanamamıştır. Bazı öğrenciler İngilizce kullanımında, zihnî disiplin seviyesinde diğerlerinin gerisinde kalmışlardır. Bu sınıfın mezuniyet töreninde ilginç bir olay yaşanmış, mezun olan sınıfın üyelerinden biri baptist edilmiştir. Aynı gece mezunlar için bir de resepsiyon verilmiştir. 1909 yılın Haziran ayında ise okuldan sadece bir öğrenci mezun olmuştur[339].

Ayrıca Ruhban Okulu'nda belli bir süre bulunup eğitimini tamamlamadan okuldan ayrılarak vaizlik ve öğretmenlik yapan, Amerika'ya giderek eğitimine devam eden öğrenciler de olmuştur. Okulda, 1890 yılına kadar eğitimini tamamlamadan Amerika'ya giden dört öğrenci bulunmuştur. Bunlardan biri okuldan mezun öğrencilerden Basmacıyan ile birlikte Amerika'ya gitmiş ve dinî eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Bir diğeri Amerika'da dinî eğitim aldıktan sonra Yozgat'a dönmüş ve papazlık yapmaya

---

338 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:199.
339 **a.g.b.**, No:247-248, 305.

başlamıştır. Bir diğeri M. Kaprielyan, Princeton Semineri'nde özellikle İbranice alanında eğitim almıştır[340].

Ancak mezun olan öğrenciler hakkındaki bu istatistikî rakamlar daima misyonerler için oldukça cesaret verici olmuştur. Okuldan mezun olan öğrenci sayısı ile Amerika'ya gidenlerin sayısı karşılaştırıldığında gidenlerin sayısının çok az olması, ayrıca sayıları az olmasına rağmen gidenlerin çoğunluğunun aldıkları eğitim sonucunda edindikleri deneyimi kendi ülkelerine aktarmaları, ülkelerine ve kendi cemaatlerine daha faydalı hale gelmeleri, dinî alanda çalışmayanların ise, bir süreliğine de olsa dinî işlerle meşgul olduktan sonra başka alanlarda çalışmaya başlamaları misyonerleri memnun eden en önemli gelişmeler olmuştur.

1.2.2.2.7. Merzifon Ruhban Okulu'nun Bütçesi

Merzifon Ruhban Okulu'nda verilen eğitimin amaca uygun bir içeriğe sahip olması, öğrencilerinin sayısal gelişiminin ihtiyaç duyulan elemanları sağlaması, tesis ve donanım olarak modern bir şekilde yapılanması ve burada hizmet veren personele maaşlarının düzenli bir şekilde ödenmesinin misyonerlere belli bir bedeli olmuştur.

Okulun bütün faaliyetlerinin denetlenmesi ve gelir-gider dengesinin (bütçesinin) düzenlenmesi, Merzifon istasyonunun erkek misyonerleri ve diğer istasyonlardan bir misyonerden oluşan ve Batı Türkiye Misyonu tarafından yıllık olarak atanan Mütevelli Heyeti'nin[341] görevleri arasında yer almıştır.

Merzifon Ruhban Okulu Merzifon'da faaliyete başladığı tarihten itibaren Mütevelli Heyeti tarafından okul için öngörülen harcamalar, belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla, şu şekildedir[342]:

1865:	Öğretmen ücretleri	144	$	
	Eğitim malzemeleri ve kitaplar	50	$	
	Öğrenciler için oda kirası	200	$	
	Diğer harcamalar	540	$	934 $
1866:	Öğretmen ücretleri	196	$	

340 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:613; **Reel 583**, No:97; **Reel 588**, No:307, 309, 317-318; **Reel 589**, No:362-363, 366; **Reel 597**, No:110, 176; **Reel 606**, No:58-59, 165-166, 170, 477, 570; **Reel 615**, No:404; **Reel 618**, No:152, **Reel 628**, No:304.

341 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:316, 319.

342 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:103, 106, 109, 111, 113, 116; **Reel 588**, No:252, 257, 260, 262, 268, 270, 273, 278, 282, 295, 300, 334-335; **Reel 596**, No:190, 194, 199, 205, 215, 225, 233, 244; **Reel 607**, No:147, 159, 192, 196, 242, 280, 316, 346, 362, 434, 497; **Reel 617**, No:12, 28, 45, 80, 92.

	Malzeme ve kitaplar	280	$	
	Kira	50	$	
	Diğer harcamalar	25	$	551 $
1867:	Öğretmen ücretleri	192	$	
	Diğerleri	945	$	1137 $
1868:	Yardımcı öğretmen ücretleri	192	$	
	Öğrencilerin board ücreti	680	$	
	Malzeme ve kitap	75	$	
	Kira	50	$	947 $
1869:	Öğretmen ücretleri	211.2	$	
	Kira	55	$	
	Kitaplar	55	$	321.2 $
1870:	Öğretmen ücretleri	211.2	$	
	Kitaplar	55	$	
	Kira	44	$	
	Diğerleri	770	$	1080.2 $
1871:				
1872:	Yerli öğretmen maaşları	211.2	$	
	Mobilya ve kitaplar	110	$	
	Kira	44	$	
	Diğer masraflar	880	$	1245.2 $
1873:	İki yerli öğretmen	422.4	$	
	Kitaplar ve mobilya	110	$	
	Öğrenciye kira yardımı	528	$	
	Kira	44	$	
	Kütüphane	88	$	1192.4 $
1874:	Öğretmen ücreti	536.8	$	
	Kira	44	$	
	Öğrenciye kira yardımı	1100	$	
	Kütüphane	88	$	
	Diğerleri	44	$	1812.8 $
1875:	Öğretmen ücreti	510	$	
	Vergi ve onarım	44	$	
	Kütüphane	44	$	
	Öğrenciye kira yardımı	1100	$	
	Kitaplar	88	$	
	Evli öğrencinin ev kirası	44	$	1830.4 $
1876:	Öğretmen ücretleri	616	$	
	Vergi ve onarım	66	$	
	Evli öğrencilerin kirası	44	$	726 $
1877:	Öğretmen ücretleri	510.4	$	
	Kitap ve mobilya	88	$	
	Evli öğrencilerin kirası	44	$	
	Kütüphane	44	$	
	Vergi ve onarım	44	$	
	Diğerleri	880	$	1610.4 $
1878:	Öğretmen ücretleri	523.6	$	
	Kitap	88	$	

	Evli öğrencilerin kirası	44	$	
	Kütüphane	44	$	
	Vergi ve onarım	44	$	
	Diğerleri	880	$	1623.6 $
1879:	Öğretmen ücretleri	325.6	$	
	Kitaplar	88	$	
	Evli öğrenci kira parası	22	$	
	Kütüphane	44	$	
	Vergi ve onarım	44	$	
	Diğerleri	880	$	1403.6 $
1880:	Öğretmen ücretleri	352	$	
	Kitap ve onarım	88	$	
	Kira	22	$	
	Kütüphane	44	$	
	Malzemeler	66	$	
	Vergi ve onarım	44	$	
	Diğerleri	330	$	946 $
1881:	Öğretmen ücretleri	633.6	$	
	Evli öğrenciye kira yardımı	88	$	
	Malzemeler	66	$	
	Vergi ve onarım	66	$	
	Kitaplar	88	$	
	Tıbbî danışman	79.2	$	
	Diğerleri	1980	$	3000 $
1882:	Öğrencilere yardım	880	$	
	Öğretmen ücretleri	316.8	$	
	Ders kitapları	88	$	
	Malzemeler	66	$	
	Vergi ve onarım	66	$	1416.8 $
1883:	Öğrenciye yardım	396	$	
	Öğretmenler ücreti	880	$	
	Ders kitapları	44	$	
	Vergi ve onarım	88	$	1408 $
1884:	Öğrenciye yardım	396	$	
	Öğretmen ücreti	880	$	
	Ders kitapları	44	$	
	Vergi ve onarım	88	$	1408 $
1885:	Öğretmen ücreti	704	$	
	Öğrenciye yardım	277.2	$	
	Ders kitapları	22	$	
	Vergi ve onarım	88	$	1091.2 $
1886:	Öğretmen ücretleri	756.8	$	
	Öğrenciye yardım	369.6	$	
	Kütüphane ve kitaplar	44	$	
	Vergi ve onarım	88	$	
	Bekçi	39.6	$	1298 $
1887:	Öğrenciye yardım	616	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	

	Kütüphane	88	$	
	Aydınlanma ve ısınma	35.2	$	
	Bekçi	39.6	$	
	Onarım	48.4	$	
	Diğer harcamalar	220	$	1100 $
1888:	Öğrenciye yardım	431.2	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	
	Kütüphane	88	$	
	Aydınlanma ve ısınma	35.2	$	
	Onarım	52.8	$	
	Diğer harcamalar	220	$	880 $
1889:	Öğrenciye yardım	400.4	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	
	Aydınlanma ve ısınma	35.2	$	
	Binanın bakımı	52.8	$	
	Diğer harcamalar	220	$	761.2 $
1890:	Öğrenciye yardım	338.8	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	
	Kütüphane	61.6	$	
	Aydınlanma ve ısınma	35.2	$	
	Bina bakımı	52.8	$	
	Diğer harcamalar	220	$	761.2 $
1891:	Öğrenciye yardım	184.8	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	
	Posta ücreti	52.8	$	
	Aydınlanma ve ısınma	35.2	$	
	Diğer harcamalar	220	$	545.6 $
1892:	Öğrenciye yardım	184.8	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	
	Aydınlanma ve ısınma	52.8	$	
	Bina bakımı	35.2	$	
	Diğer harcamalar	220	$	545.6 $
1893:	Öğrenciye yardım	184.8	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	
	Bina bakımı	26.4	$	
	Aydınlanma ve ısınma	44	$	
	Diğer harcamalar	220	$	528 $
1894:	Öğrenciye yardım	369.6	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	
	Bina bakımı	26.4	$	
	Aydınlanma ve ısınma	44	$	
	Diğer harcamalar	220	$	712.8 $
1895:	Öğrenciye yardım	246.4	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	
	Bina bakımı	26.4	$	
	Aydınlanma ve ısınma	44	$	369.6 $
1896:	Öğrenciye yardım	184.8	$	
	Bina bakımı	26.4	$	

	Aydınlanma ve ısınma	44	$	255.2 $
1897:	Öğrenciye yardım	184.8	$	
	Bina bakımı	26.4	$	
	Aydınlanma ve ısınma	44	$	255.2 $
1899:	Öğretmen ücretleri	440	$	
	Öğrenciye yardım	184.8	$	
	Bina bakımı	26.4	$	
	Aydınlanma ve ısınma	44	$	695.2 $
1900:	Öğrenciye yardım	154	$	
	Diğerleri	1104.4	$	1258.4 $
1901:	Öğrenciye yardım	154	$	
	Diğerleri	1104.4	$	1258.4 $
1902:	Öğretmen ücretleri	220	$	
	Öğrenciye yardım	308	$	
	Diğerleri	52.8	$	580.8 $
1903:	Öğretmen ücretleri	220	$	
	Öğrenciye yardım	184.8	$	
	Ufak tefek şeyler	88	$	
	Tatildeki öğrenciler	132	$	
	Ders veren Kolej Profesörleri	761.2	$	
	Diğerleri	88	$	1474 $
1905:	Öğretmen ücretleri	308	$	
	Öğrenciye yardım	184.8	$	
	Ufak tefek şeyler	44	$	
	Tatildeki öğrenciler	132	$	
	Ders veren Kolej Profesörleri	761.2	$	1430 $
1906:	Öğretmen ücretleri	308	$	
	Ufak tefek şeyler için	44	$	
	Öğrenciye yardım	277.2	$	
	Ders veren Kolej Profesörleri	1201.2	$	1830.4 $

Ruhban Okulu'nun harcamaları belgelerden, en son ancak 1906 tarihine kadar tespit edilebilmiştir. Okulda görev yapan misyonerlere ödenen maaşlar, daha önceden verildiği için bu cetvele dahil edilmemiştir. Bu tarihten kapanışına kadar da 1909 ve 1911 yılı bütçelerini temin etmek mümkün olabilmiştir. 1909 yılı itibariyle kurumun bütçesi şöyle gerçekleşmiştir:

Giderler		
Amerikalı öğretmenler (iki misyonerin yarı ücreti)	1005.30	$
Yerli öğretmenler (bir öğretmene yarım maaş)	308	$
Öğrenciye yardım	100	$
Öğrenci Heyeti	338.80	$
Kütüphane	22	$
Yeni binalar	—	
Diğer harcamalar		
Toplam	1773.20	$

Gelirler

Amerikan Board'ın yardımı	1435.40	$
Öğrencilerden alınan ücretler	338.20	$
Bağış		
Toplam	1774.20	$

Ruhban Okulu bu yıl için hemen hemen denk bir bütçe oluşturmuş ve bu dönemde hiç borcu olmamıştır[343].

Gelir ve giderleri bu şekilde gerçekleşen ve hiçbir borcu olmayan kurumun, bu dönemde acilen karşılanması gereken bazı ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanmasının da belli bir bedeli vardır: Yeni bir binanın yapımı için 5000 $, binanın donanımını sağlayacak mobilya için 2000 $, kütüphanenin geliştirilmesi için 1000 $'a ihtiyaç vardır. Ayrıca öğrencilere derslerde okulun öğretmenlerine yardımlarından dolayı uzun süre 100 $ civarında ödeme yapılmıştır. Yeni uygulamalarla öğrenci sayısının ikiye katlanması beklentilerinden dolayı, bu rakamın 200 $'a yükseleceği tahmin edilmiştir. Okulun eğitim kadrosunda bir Ermeni öğretmene acilen ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu ihtiyaç giderildiği takdirde öğretmene 440 $ verilmesi gerekmektedir. Ayrıca bir evli misyonerin de okul için gönderilmesinin iyi olacağı düşünülmüş ve Amerikan Board'dan istenmiştir[344].

Ruhban Okulu'nun Mütevelli Heyeti 1911 yılı için okulun bütçesini şu şekilde hazırlamıştır[345]:

Giderler:

Öğretmenlere ödene ücretler:		
George E. White (Amerikalı, yarım ücret)		580.80 $
T. A. Elmer (Amerikalı, yarım ücret)		580.80 $
	Toplam	1161.60 $
J. P. Xenides (Yerli)		330.00 $
	Toplam	1491.60 $
Diğer masraflar (vergi, onarım, bekçi, su temini, sulama, posta vb.)		580.00 $
Kütüphane[346]		22 $
Öğrenci Komitesi (öğrencilerden alınan ücretle dengeleniyor)		484.00 $
Diğer harcamalar (Katalog[347])		100.00 $

---

343 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:315.

344 **a.g.b.**, No:316, 319.

345 **a.g.b.**, No:317-318.

346 Amerikan Board yıllık 22 dolar vermiştir. Ancak bu okulun tamirine bile yetmemiştir. Kütüphanenin bu dönemde 132 dolara ihtiyacı olmuştur.

347 Bir katalog hazırlanarak baskıya hazır hale getirilmiştir. Kataloğun hazırlanması ertesi yılın bütçesine dahil edilmiştir.

1911 yılı harcamalarının genel toplamı	2735.60 $
Gelirler:	
Öğrencilerden sağlanan paralar	484.00 $
1911 yılının beklenmedik harcamalarını karşılamak için ilâve miktar	2251.60 $
İhtiyaç duyulan toplam gelir	2735.60 $

Hazırlanan bu bütçenin haricinde kurumun 1911 yılı için acil ihtiyaçları da ortaya çıkmıştır; Bir yıl öncesinin de acil ihtiyaçları arasında olan ve karşılanmayan yeni bir binanın inşaatı için 5000, mobilyalar için 2000, kütüphane için 1000, bir evli misyoner için 1000, bir Ermeni öğretmen için 440 $[348]. Ayrıca, şu anda okulda eğitim gören öğrenciler ve eğitim kadrosu ile çalışmaların devam ettirebilmesi amacıyla dışarıdan yerli profesörlerin derse girmesi için 70, öğrencilere burs olarak verilecek olan ayrıca bir 70 liraya da ihtiyaç duyulmuştur. Buna eğer misyonerlerin ücretleri de dahil edilirse en azından bir misyoner için 225 lira, beklenmedik masraflar için 35 lira olmak üzere kurum toplam 400 lira civarında paraya ihtiyaç duymuştur. Aslında çalışmaların verimli bir şekilde devam edebilmesi için ihtiyaç duyulan para bu miktardan daha fazla olmak zorundadır; Profesöre 120 lira, yeni bina inşaatına 50 lira, kütüphane ve okuma salonuna 30 lira olmak üzere toplam 200 liraya ihtiyaç olduğu ifade edilmiş, böyle bir malî imkânın sağlanması durumunda da çalışmaları şu an olduğundan % 50 daha verimli olacağı beyan edilmiştir[349].

Merzifon Ruhban Okulu'nun Anadolu'daki faaliyetlerine son verdiği 1915 yılı için ise hazırlanan bütçesinde giderleri şöyle olmuştur[350]:

Harcamaları	:	George E. White'ın ücreti	580 $	
		T. A. Elmer	580 $	
		Diğer harcamalar	1464 $	2624 $
Gelirleri	:	Amerikan Board'dan	273.80 $	
		Yerel yardımlardan	484 $	757.80 $

Bu bütçe de okul için hazırlanan son gelir-gider dengesi olmuştur.

Amacı "*ben dünyanın aydınlığıyım, sen dünyanın aydınlatıcısısın*"[351] ruhunu eğitim verdiği öğrencilere ve bu öğrenciler vasıtasıyla da halka aşılamak olarak ifade edilen Merzifon Ruhban Okulu, 1865 yılından beri devam ettiği eğitim faaliyetlerine 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ara vermiştir. Aslında bu ara veriş okulun

---

348 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:318-319.

349 **a.g.b.**, No:307.

350 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:280.

351 White, **Anatolia College**, s.78.

çalışmalarına son vermek olarak görülmemiş ve zaten amaç da bu olmamıştır. Ancak ilerleyen yıllar bu aranın okulun faaliyetlerinin sonu olduğunu göstermiştir. 1915 yılındaki Ermenilerin Merzifon'dan uzaklaştırmaları döneminde, Dinî okulun çalışmaları askıya alınmış[352], böylece okul Merzifon'daki eğitim faaliyetlerini tamamlamıştır, Amerikan Board da okul için Merzifon'da bir daha bir kuruş bile harcama yapmaya gerek duymamıştır.

1.2.2.3. Merzifon İstasyonu'nda Amerikan Board Misyonerlerinin Yatılı Kızlar Okulu'nda Yürüttükleri Eğitim Faaliyetleri

Amerikan Board misyonerlerinin, kendi ülkelerinin dışında yürüttükleri faaliyetlerde, kadınları özgür kılmak amacıyla kızlar yönelik okul kurma yönünde büyük tutkuları olmuştur. Bunda misyoner eşlerinin genelde kuvvetli feminist görüşlere sahip olmaları ve Amerikan Board cemiyetinin, bekar bayanların denizaşırı ülkelerde iş bulacağı tek organizasyon olması büyük rol oynamıştır. Bu tutkuları Osmanlı Devleti sınırları için de geçerli olmuştur. *Merzifon Yatılı Kızlar Okulu* bu tutkunun bir eseri olarak ortaya çıkmış kurumlardan biridir.

1.2.2.3.1. İstanbul'da Yatılı Kızlar Okulu'nun Açılması ve Merzifon'a Taşınma Süreci

Amerikan Board, aynen Merzifon Ruhban Okulu'nda olduğu gibi, Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun da temelini İstanbul'da atmıştır. 1832 yılında Mr. Goodell ve eşi kendi evlerinde Rum kızları için günlük bir okul başlatmışlardır. Ancak misyonun dinî yetkilileri kadınların okur-yazarlığa ihtiyacının olmadığı düşüncesindedirler. Kızların, okuma-yazma öğrendikleri takdirde genç erkeklerle mektuplaşmaya başlayacakları, bu nedenle de ailelerini rezil edecekleri, toplumda utanç vesilesi olacakları görüşündedirler. Bu yüzden okul, açılışından dört ay sonra bu görüş nedeniyle kapatılmıştır[353].

Bu gelişmelerden dolayı, kadınları eğitme yolunda Amerikan Board'un girişimleri on üç yıl engellenmiştir. Fakat 1845 yılında kızları eğitme yolundaki çalışmalar tekrar gündeme getirilmiş, bu sefer kadınlar için faaliyetler hem dinî hem de eğitim alanında başlatılmıştır. Kadınlar arasında Protestanlık mezhebinin yaygınlaştırılması için misyonerler, sadece kadınlara özgü olmak üzere Pera'da ibadet toplantıları

---

352 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:547.

353 Stone, **a.g.e.**, s.73.

başlatmışlardır[354]. Aynı yıl içerisinde Mr. Goodell'in evinde Miss Harriet Martha Lovell'in denetimi altında ve Mrs. Everett'in yardımlarıyla kızlar için bir okul daha açılmıştır[355]. Bu okul ilerleyen yıllarda Hasköy'e taşınmıştır. *Ermeni Kızları Misyon Talim Okulu*[356] adıyla anılan okulda, bu defa Protestanlara yakın bazı Ermenilerin kızları için yatılı bir bölüm de oluşturulmuştur. Okulun başına ilerleyen yıllarda Maria A. West getirilmiş ve Merzifon'a taşınıncaya kadar da bu yönde eğitimine devam etmiştir. Okul İstanbul'da geçirdiği faaliyet süresinde, Bebek İlâhiyat Semineri'nden mezun olan ilk Protestan papazlarının eşlerini eğitmiş, okulun ilk mezun ettiği kız öğrenciler, kendi cemaatlerinin bulunduğu yerlerde faaliyet gösteren bir çok ilkokulda öğretmen olarak görev yapmışlardır[357].

1865 yılında bu okul Merzifon'a taşınarak eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Okulun İstanbul'dan Merzifon'a taşınmasının nedeni, Anadolu'nun iç bölgelerinde kendi insanları arasında öğretmenlik yapmak için eğitilecek insanlara daha yardımcı ve bu bölgelerin yürütülecek misyoner faaliyetleri için daha güvenli olacağı düşüncesi olmuştur[358].

Okul, Merizifon'da *Merzifon Yatılı Kızlar Okulu* adıyla faaliyete başlamasından sonra, Anadolu'da kızların eğitimi alanında meydana gelen gelişmelerde önemli bir yere sahip olmuştur. Bunda Amerikan Board misyonerlerinin kadınlar arasında yürütülen misyonerlik çalışmalarının ilerletilmesi amacıyla uygulamaya koyduğu kararların etkisi büyük olmuştur. Amerikan Board, dış ülkelerde erkekler arasında yürütülen faaliyetlerden daha etkili ve verimli bir sonuç alabilmek için, kadınlar arasında yürütülen çalışmalara da önem verilmesi gerektiğini anlamıştır. Eğer kadınlar arasında eğitim ve protestanlaştırma alanında yürütülen çalışmalara önem verilmezse, erkekler arasındaki çalışmaların da büyük zarar göreceğinin farkına varılmıştır. Bu noktada Osmanlı ülkesinde misyonerlerin karşısına çıkan en büyük zorluk, doğunun sosyal geleneklerinin erkek misyonerlerin, evde ve çocukların eğitiminde etkileri daima hissedilen kadınlar üzerinde etkin bir çalışma yürütmesini uygulamada imkânsız kılması olmuştur. Bunun üzerine kadın misyonerleri bu

---

354 **a.g.e.**, s.103.

355 Strong, **a.g.e.**, s.106; Florence A. Fensham, Mary I. Lyman, Mrs. H. B. Humphrey, **A Modern Crusade in the Turkish Empire**, Published by Woman's Board of Missions of the Interior, Chicago 1908, s.38; Stone, **a.g.e.**, s.73.

356 Fensham-Lyman-Humphrey, **a.g.e.**, s.38.

357 Stone, **a.g.e.**, s.73.

358 Fensham-Lyman-Humphrey, **a.g.e.**, s.47-48.

çalışmalarda etkili bir hale getirmek için, 1868 yılının Ocak ayında Boston'da *Kadın Misyon Cemiyeti* kurulmuştur. Aynı yılın Ekim ayında *Dahilî Kadınlar Misyon Cemiyeti*, beş yıl sonra da *Pasifik Kadınlar Misyon Cemiyeti* kurulmuştur[359]. Kurulan bu cemiyetler vasıtasıyla yabancı ülkelerde kadınlar arasında doğrudan çalışabilecek bayan misyoner kadroları hazırlanmaya başlanmıştır. Önceden Amerikan Board tarafından ödenen, Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda çalışan bayan misyonerlerin ücretleri ve okulun harcamaları da 1868 yılından itibaren bu cemiyetler tarafından karşılanmaya başlanmıştır.

1.2.2.3.2. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun İnşası ve Donanımı

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu ilk olarak, bir bölümünde misyonerlerden birinin de ikamet ettiği bir bina içerisinde faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Bu bina 1869 yılı Ağustos ayına kadar beş yıllığına kiralanmıştır. Kira süresinin bitiminden itibaren okulun faaliyet göstereceği başka uygun bir yer bulunamamıştır. Misyonerler, binayı tekrar kiralamak yerine, mantıklı bir bedele (100 lira) satın almayı daha uygun görmüşlerdir[360].

1870'li yılların başında Yatılı Kızlar Okulu iki binaya yerleşik olarak eğitim çalışmalarına devam etmesine rağmen, istasyonda görevli misyonerler, uzun zamandan beri bu binaların verilen eğitime uygun olmadığı görüşünde birleşmişlerdir. Uygun bir binanın yapımı için ellerinde bir miktar paranın olması[361] onları bu konuda cesaretlendirmiştir.

Ancak 1875 yılında ellerindeki paranın istedikleri ölçüde yeni bir binanın inşaatına yeterli olmayacağını düşünen misyonerler, Amerikan Board'dan, yeni Yatılı Kızlar Okulu binasının inşası için 200 lira istemişler ve bu istekleri Amerikan Board'un Boston'daki merkezince olumlu karşılanmıştır. Bunun üzerine okulun binasının yapımına hemen başlanmıştır. Okulun yeni binasının inşaatının devam ettiği tarihlerde Osmanlı-Rus Savaşı devam etmektedir. Misyonerlerden bazıları bu savaşın Osmanlı Devleti'nin sonunu bile hazırlayacağını düşünmeye başlamışlardır. Böyle bir ortamda böyle bir yere okul için yeni bir binanın yapılması garip karşılanmıştır. Fakat misyonun bu binaya acilen ihtiyacı vardır. Yeni bina, Ruhban Okulu'nun arkasında inşa edilmiştir. İki bina arasında sadece bir ev ve misyonerlerden birinin bahçesi yer almıştır. Binanın 250 liraya, boya ve

---

359 Fensham-Lyman-Humphrey, **a.g.e.**, s.37.
360 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:595.
361 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:319.

badanasının da 50 liraya çıkacağı düşünülmüş, ancak sonuçta binanın yapımı için toplam 400 lira harcanmıştır. Bu yeni ve güzel bina, iç düzenlemesiyle hoş, çevresi oldukça güzel ve diğer misyoner binalarına göre daha hakim bir yerde Hıristiyan mimarî kültürünün güzel bir göstergesi[362] olarak inşa edilmiştir .

Okulun yeni binası otuz kız öğrencinin yatılı kalabilmesini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Ancak 1883-1884 yılları itibariyle bu bina da okulun ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir. 1888 yılı itibariyle Yatılı Kızlar Okulu yatakhane, derslikler, yemekhaneyi içeren yeni bir ilâve binaya acilen ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu arada öğrencilerin herhangi bir sağlık sorunları durumunda muayene edilebilmeleri için bir hastane odasına da ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Daha önceden bu amaç için bir oda ayrılmış, ancak okulun müzik odasının olmamasından dolayı burası müzik odası olarak düzenlenmiştir. Öğrenciler haftanın altı günü burada üç müzik aleti ile eğitim görmeye başlamışlardır. Okulun sağlık durumu şehre göre oldukça iyi bir durumdadır. Bu nedenle de hastane odası ihtiyacı bu ana kadar pek hissedilmemiştir. 1884 yılında sağlık nedeniyle endişe edilmesini gerektirecek bazı olaylar yaşanmıştır. Bu nedenle de böyle bir odaya acilen ihtiyaç ortaya çıkmıştır. 1880'lerin sonlarına doğru Merzifon'daki misyonerler yeni bir okul binası inşa etmek için Amerikan Board'dan 200 lira talep etmişlerdir. Yeni bir binanın inşa edilmesi halinde, şu anda kullanılan binanın tamamen yatakhane olarak kullanılmasına karar verilmiştir[363].

1890'ların başından itibaren toplanan paralarla okulun yeni binası inşa edilmeye başlanmıştır. Ancak 1892-1893 döneminde yaşanan siyasî karışıklıklar nedeniyle, okulun inşa edilmekte olan yeni binası yakılmıştır. Bu yangında okulun 500 liralık bir maddî kaybı olmuştur. Ancak Türk hükümeti tarafından bu para ilerleyen bölümlerde ayrıntılarıyla ele alınan tazminat olarak ödenmiştir[364].

1893-1894 yılı okul adına bina açısından bir yenilik yılı olmuştur. Yaşanan büyük karmaşalardan sonra, 2 Temmuz 1894 tarihinde yeni binanın toplantı odasında ilk halk çalışması yapılmıştır. Binanın büyük bölümü iskelet halinde olmasına rağmen, bu dönem mezun olan altı Ermeni kızın mezuniyeti için yaklaşık 500 kişi bu odaya toplanmıştır.

---

362 **a.g.b.**, No:319-320.

363 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:73, 128.

364 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:377.

İnşaat halindeki bina, bu törenin ardından Mr. Tracy'nin büyük çabaları sonucunda 12 Eylül 1894 tarihinde eğitime açılmıştır[365].

1898 yılından sonra okulda yatılı olarak öğrenim gören öğrencilerin miktarı artmış, bu da yatılı öğrencilerin barınmasını sağlayacak yeni mekân ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Misyonerler bu ihtiyacı, yaz döneminde yurt binasını genişleterek bütün öğrencileri bir çatı altında toplamayı planlayarak çözmüşlerdir[366].

1900 yılının başlarında okul bünyesinde faaliyette bulunan Rumca İlkokul bölümüne yeni bir mekân arama çalışmaları başlamıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren Rumların misyoner eğitimine olan ilgisinin artmasından dolayı hem Yatılı Kızlar Okulu'nun hem de bölümün öğrenci sayısının artması böyle bir ihtiyacın ortaya çıkmasının en büyük sebebi olmuştur. Öğrenci sayısın artması okula yeni bir yatakhane ihtiyacını da hissettirmeye başlamıştır[367].

Okul için 1909 baharında temeli atılan ikinci bina 1910 yılı Eylül ayında tamamlanmıştır. Yeni yapılan bu yeni bina ile hazırlık sınıfı eski binada kalmış, yeni bina ise yüksek okul kısmı olarak kullanılmaya başlanmıştır[368]. *Güney Salonu* olarak isimlendirilen büyük yeni binanın elli öğrencisi, *Ev Komitesi* ve *Kendi Kendini İdare Komitesi* kurma yoluyla örgütlenmişler ve okul idarecileriyle kendi evlerinin bakımını üstlenmişlerdir[369].

Yatılı Kızlar Okulu'nda öğrencilerin ihtiyaçlarını gidermek için bir de kütüphane kurulmuştur. Ancak öğrencilerin kitaplardan yararlanabilmesi için kütüphaneye cüzi bir ücret ödemesi zorunluluğu getirilmiştir. Öğrencilerden alınan bu paralarla, kütüphane, Amerikan Board'un herhangi bir yardımı olmadan bütün ihtiyaçlarını karşılamaya çalışılmıştır. 1904 yılında kütüphanede kitapların düzenini, kitap alış-verişini daha kolay yapabilmek ve kitapları kontrol edebilmek için *katalog* sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Aynı sistemi Anadolu Koleji kütüphanesi de kullanmaya başlamıştır. Ayrıca kütüphane bünyesindeki okuma masası için yeni gazetelere abone olunmuştur[370]. Bina ve donanım

---

365 **a.g.b.**, No:567-568.
366 **a.g.b.**, No:706-709.
367 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:155-156.
368 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:328.
369 **a.g.b.**, No:344.
370 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:156, 203.

haricinde okulun arazisi ve bahçesi diğer bir zenginlik kaynağını oluşturmuştur. Satın alınan arazilerle okulun arsası genişletilmiş ve meyve bahçeleri, oyun sahaları, basketbol ve tenis kortlarıyla imar edilmiştir[371].

1.2.2.3.3. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda Yürütülen Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

1.2.2.3.3.1. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun Müfredat Programı

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu üç yılı hazırlık, dört yılı düzenli olmak üzere yedi yıllık bir eğitim verecek şekilde tasarlanmış[372], ancak düzenli bir ders programı hazırlanmamıştır. Fakat düzenli olmasa da izlenilen ders programlarında okulda zamanın büyük bir kısmı İncil çalışmalarına verilmiştir. Öğrencilere günlük olarak bir İncil dersi dahi konmuştur. Bazen bu ders sayısı biri Eski Ahit, biri Yeni Ahit olmak üzere ikiye çıkarılmıştır. Ayrıca öğrenciler Aritmetik, Coğrafya ve Modern Ermenice derslerini de almışlardır. Astroloji, Fizyoloji, Ahlâk Bilimi ve Tarih dersleri de bu derslere ilâve olarak öğrencilere verilmiştir. Sınıflarda Türkçe'den Ermenice'ye çeviri, Okuma-Yazma derslerine ayrı bir önem verilmiştir. Bu şekilde öğrencilerin her iki dilde de iyi bir seviyeye ulaşması sağlanmıştır. Bu bilgi derslerinin yanı sıra öğrencilere beceri kazandırmak amacıyla bazı dersler de konmuştur. Mesela her hafta yarım gün iğne işlerine ayrılmış, Miss Fritcher'in gözetimi altında ev işleri konularında dersler verilmiştir[373].

1872 döneminde misyon derslerine uygun olarak Türkçe derslerine oldukça önem verilmiştir. Ayrıca üst sınıflara Fizyoloji dersi konmuştur. Bu amaçla konuyla ilgili ders kitapları Proctor tarafından tercüme edilmiştir. Bu da öğrencilere bilmeleri gereken bir dersi alma ve dilde ilerleme avantajı sağlamıştır. Bütün bu çalışmaların yanında misyonerlerce, okulun yüksek bir eğitim seviyesine ulaşabilmesi için her istasyonun okulun istediği ölçülerde hazır adayları seçerek göndermesi gerekli görülmüştür. Bunun yapılmaması durumunda, okulun yüksek bir seviyeye ulaşması mümkün olamayacağı görüşü[374] misyonerler arasında hakim olmuştur.

1883 yılında okulun ders programı, daha önceki yıllara göre oldukça ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Öğrencilerden ikisi seçmeli ders olan Enstrümantal Müzik almaya

---

371 **a.g.b.**, No:183.
372 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:202.
373 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:595.
374 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:306.

başlamış ve bunun için de ilâve ders ücreti ödemeyi kabul etmişlerdir[375]. 1892-1893 döneminde Müzik derslerine, paralı olmasına rağmen öğrenciler arasında talep oldukça fazla olmuş ve toplam on dört öğrenci bu dersi almıştır[376]. İlk başlarda öğrencilerin ücret ödeyerek aldıkları bir diğer ders de İngilizce olmuştur. Buna rağmen 1886 yılında öğrencilerin büyük bir kısmı İngilizce dersini ücretli olarak almışlardır. Aynı yıl içerisinde Ermenice derslerine ayrılan zaman ise eskisine göre artırılmıştır[377] .

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun eğitiminde bu dersler düzenli olarak verilmeye çalışılmasına rağmen, ilk defa 1888 yılı yaz aylarında okul için düzenli bir ders programı hazırlanmıştır[378].

Önceleri okulun ders programı, sadece orta dereceli bir eğitim kurumu seviyesinde eğitim verilecek şekilde planlanmıştır. Fakat ilerleyen yıllarda çalışmalar daha planlı hale getirilmiş ve tam bir lise programı uygulanmaya başlanmıştır. Ders programında Matematik, Tarih, Botanik, Jeoloji ve Fizik derslerinin yanında Psikoloji ve Yerel Bilimler de yer almıştır. Ayrıca iğne işi ve Müzik derslerine de önem verilmiştir. Bu derse önem verilmesinin en büyük gerekçesi olarak *güzel mistik bir müzik olmadan simetrik Hıristiyanlığın mümkün olamayacağı* düşüncesi gösterilmiştir[379]. Başlangıçta Ermenice ve İngilizce okuldaki iki eğitim dili haline getirilmiştir. Ancak 1882 yılından itibaren okulda İngilizce eğitim yapılmaya başlanmıştır. 1884 yılında ise bunlara bir de Rum bölümü ilâve edilmiş ve aynen Ermeniler gibi Rum kızlar da okula devam etmeye başlamışlardır[380]. Bu gelişmeler ile birlikte öğrenciler, alt sınıflarda kendi dillerinde eğitim yapmaya başlamışlar, İngilizce seviyeleri ilerledikten sonra da üst sınıflarda Cebir, Astronomi, Tarih gibi bütün dersleri İngilizce olarak işlemiştir[381]. Hatta 1889-1890 döneminde Geometri ve Botanik derslerinde öğrencilerin izlediği ders kitapları İngilizce olarak belirlenmiştir. Bunun yanında öğrenciler, haftanın dört günü İngilizce veya Rumca'dan birini konuşmakla[382] yükümlü tutulmuşlardır.

---

375 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:67-68.
376 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:377.
377 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:82.
378 **a.g.b.**, No:128.
379 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:165.
380 Stone, **a.g.e.**, s. 82.
381 Fensham-Lyman-Humphrey, **a.g.e.**, s.47-48.
382 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:61-62.

1893-1894 döneminde okulun ders programında yapılan bir düzenleme de öğrencilerin halı, kilim, dantel, sırma işleme öğrenmelerinin yanında, Miss King'in başkanlığında Jimnastik dersleri de almaya başlaması olmuştur[383]. 1894 yılı boyunca tekrar gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş ders programı çerçevesinde dersler yapılmıştır. Yeni programda Tarih dersleri artırılmış, Türkçe zorunlu hale getirilmiş, İngilizce gereksinimi artırılmıştır. Misyonerler adına en büyük kazanç İngilizce ihtiyacının artırılmasıyla sağlanmıştır. Bu dönemde yapılan bir diğer düzenleme de sınıf geçme notunun 100 üzerinden 60'dan 70'e çıkarılması olmuştur. Bu sistem Kolej'de de kullanılmaya başlanmıştır. Her iki değişiklik de okulda verilen eğitim üzerinde olumlu etki yapmıştır[384].

Yapılan yeni düzenlemeler ile okulda eğitim gören öğrencilerin eğitim kalitesi artmıştır. Buna da en büyük katkı, derslerde İngilizce kullanımında yapılan artış[385] ile sağlanmıştır. Bu olumlu gelişmenin sonucunda 1908-1909 döneminde Hazırlık Bölümü, Yüksek Okul kısmından ayrılmış, bir yılın ilâve edilmesiyle müfredat programında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklik ile ortaya çıkan manzara, misyonerlerin okulu bir Kolej seviyesine çıkarmayı düşündükleri görüşünü ortaya çıkarmıştır. Ancak misyonerlerin amacı bu değildir. Eğitim yılına yapılan bir yıllık ilâve ile, İngilizce, Ermenice, Rumca ve Türkçe dillerinde eğitimin kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu düzenleme, okulun yeni eğitim rejiminde önemli bir adım olmuştur. Okulda Türkçe diline verilen önemin artmasının en büyük sebebi, Hıristiyan okullarında Türkçe öğretmenlerine büyük talebin ortaya çıkması olmuştur. Bu talebi karşılamak için de okuldaki Türkçe ders miktarı artırılmıştır. Öğretim süresinin uzatılmasıyla Ev İdaresi derslerine de daha çok zaman ayrılması ve diğer bazı derslerin kuvvetlendirilmesi sağlanmıştır[386].

Bu dönemde, okuldan diploma alma niyetinde olmayan öğrenciler için de eğitim programında özel düzenlemeler yapılmıştır. Öğrencilerin, yarı zamanlarını ilmî derslere devam ederek yarı zamanlarını da elbise yapımı, yemek pişirme, çamaşır yıkama ve hasta bakımını içeren ev işleri eğitimi alarak geçirmeleri sağlanmıştır[387]. Bu dönemde Müzik bölümü de hızlı bir gelişme göstermiştir. Ancak öğretmen kadrosu piyano çalmayı öğrenmek isteyen öğrencilerin taleplerini karşılamak için yetersiz kalmıştır. Ayrıca

---

383 **a.g.b.**, No:479-480.
384 **a.g.b.**, No:567-568.
385 **a.g.b.**, No:706-709.
386 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:328, 344.
387 **a.g.b.**, No:328.

okulda, Sağlık Bilgisi üzerine uygulama dersleri, *Anadolu Hastanesi Hemşire Eğitim Okulu*'nun ilk mezunları tarafından her sınıfta verilmeye başlanmıştır[388].

1.2.2.3.3.2. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun Eğitim-Öğretim Sistemindeki Gelişmeler

Amerikan Board misyonerleri, okula başvuran bütün kızların ilkokullarda öğretilen bütün genel konulardan yapılan bir sınavı geçmesini şart koşmuşlardır. Ancak bu sınavı geçen öğrenciler, okulda üç yıllık bir eğitim görmeye hak kazanabilmişlerdir. Bunun haricinde öğrencilerin, kendi ana dillerinde eğitim görmeleri esas alınmış, kendi yerli giysilerini giymekte serbest bırakılmışlar, kendi ev işlerini yapma ve eğitim masraflarını karşılama konusunda bazı serbestlikler tanınmıştır. Yani kızların kendi kültürlerine yabancılaşmamalarını sağlayacak pratik bir eğitim politikası izlenmiştir. Ayrıca okula devam eden kızlar, eğitim masraflarının ödeyebildikleri kadarını ödeme konusunda, Ruhban Okulu ve Anadolu Koleji öğrencilerine göre daha serbest bırakılmışlardır[389].

Kızların okula alınmaları sırasında uygulanan sınav sistemi, okuldan mezun olmaları aşamasında da uygulanmıştır. Giriş sınavlarında başarılı olarak okulda eğitimine başlayan ve üç yılı tamamladıktan sonra mezun olmaya hak kazanan öğrencilerin, derslerini tamamladıktan sonra okuldan mezun olabilmeleri için, amacına binaen okul yetkililerince yapılan sınavlardan başarılı olmaları uymaları gereken diğer bir kural olarak konmuştur. Bitirme sınavlarına sadece mezun durumunda olanlar değil, diğer sınıflardaki öğrencilerin de katılmasına izin verilmiştir. Sınavların, okulun ilk açıldığı yıllarda güz döneminde yapılması kural haline getirilmiştir. 1871 yılı sonunda yapılan yıl sonu bitirme sınavlarında alt sınıflar İncil'in bölümlerinden, İlmihal, Coğrafya, Gramer, Aritmetik derslerinden sınav olmuşlardır. Mezun durumundaki öğrenciler de, Havari Paul'un Hayatı, Felsefe, Astronomi, Fizyoloji ve Tarih derslerinden sınava girmişlerdir[390].

1873 yılında ise, okula yeni kabul edilen öğrenciler ile derslerini başarıyla bitiren öğrencilerin mezuniyet sınavları 14-15 Kasım'da yapılmıştır. Sınav Aritmetik, Gramer, Coğrafya, İncil Tarihi, St. Paul Tarihi, Tarih, Astronomi, Felsefe ve Fizyoloji derslerinden

---

388 **a.g.b.**, No:345-346.

389 Stone, **a.g.e.**, s. 81.

390 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:614.

yapılmıştır. Ayrıca kompozisyon, skeçler, ilâhiler, iğne işleri sergisi, elle harita çizme gibi etkinliklerle de ilginç hale getirilmeye çalışılmıştır[391].

1877 yılında okuldan mezun olacak sınıfın bitirme sınavı ve mezuniyet töreni, Ruhban Okulu gibi güz dönemde yapılmayıp, bahar dönemine ertelenmiş ve 18 Mayıs 1878 tarihinde yapılmıştır. Bitirme sınavında öğrenciler, Kilise Üyeleri Rehberi, Ermeni Tarihi, Havarilerin Faaliyetleri derslerinden sınava girmişlerdir. Eğitimleri sırasında aldıkları Dört Krallık Tarihi, Cebir, Fizyoloji ve Osmanlıca, Astronomi ve Felsefe derslerinden ise bitirme sınavlarında sorumlu tutulmamışlardır[392].

Yatılı Kızlar Okulu'nun 1900-1901 eğitim-öğretim yılındaki mezuniyet ve yeni öğrenci kabul sınavı 19-21 Temmuz 1901 tarihinde Çarşamba-Cuma günleri arasında yapılmıştır. Sınavlar öğrencilerin müzikal ve jimnastik gösterileri ile daha renkli bir hale getirilmeye çalışılmış ve sınavlar sonunda mezuniyet töreni de 24 Haziran Pazartesi günü saat 10.00'da yapılmıştır. Mezuniyet törenine talep fazla olduğu için girişler biletle mümkün olmuştur. Sınav programı şu şekilde hazırlanmıştır[393]:

19 Haziran Çarşamba, 8.00 –I- sınıfında Dua toplantısı

Saat	Yer	Sınıf	Ders	Öğretmen
8.15	-I-	4	Ahenk İlmi	Miss Güregyan, Dr. Tracy
	-S-	4	Ahenk İlmi	Mimaridon, Miss Constantinon
9.45	-R-	Hazırlık	İncil	Miss Kuyumcuyan, Miss Azarian
	-I-	2	Ermenice	Mr.Gülbenkyan, Güregyan, Azaria
	-Q-	4	Türkçe	Kuyumcuyan, Miss Smith
	-R-	1	İncil	Miss Filisyan, Mrs. Adanalıyan
11.00	-S-	Hazırlık	İncil	Constantinon, Mimaridon
11.15	-O-	3	Ahlâk	Mr. C. T. Riggs, Miss Willard
	-S-	4	Ermenice	Azarian, Gülbenkyan
	-I-	Hazırlık	İngilizce	Miss Cull, Mrs. H. C. Tracy
12.30	-R-	Hazırlık	İngilizce	Constantinon, Mr. C. K. Tracy
13.45	-R-	2	.....	Mr. C. K. Tracy, Willard
	-S-	1	İncil	Miss Mimaridon, Mrs. Mimaridon
15.00	-I-	Hazırlık	Aritmetik	Güregyan, Kuyumcuyan
15.10	-R-	Hazırlık	İncil	Miss Riggs, Constantinon
	-R-	Hazırlık	Coğrafya	Kuyumcuyan, Filisyan
16.30	-S-	Hazırlık	Aritmetik	Güregyan, Azarian

391 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:334-335.
392 **a.g.b.**, No:320-321.
393 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:159-160.

20 Haziran Perşembe günü saat 8.00'de Dua toplantısı

8.15	-R-	1	Cebir	Miss Ward
	-I-	Hazırlık	Aritmetik	Miss Güregyan, Mrs. Gülian
9.45	-S-	Hazırlık	Aritmetik	Constantinon, Miss Riggs
	-S-	3	Psikoloji	Miss Cull, Dr. Barnum
	-I-	4	Geometri	Prof. Sivaslıyan, Miss Ward
	-R-	Hazırlık	Ermenice	Miss Azarian, Miss Riggs
11.0	-K-	Hazırlık	Aritmetik	Constantinon, Miss Kyriakou
11.15	-R-	2	Türkçe	Kuyumcuyan, Prof. Agopyan
	-S-	1	Rumca	Mimaridon, Prof. Theocharides
12.30	-I-	Hazırlık	İngilizci	Miss Riggs, Mrs. Riggs
13.45	-Q-	3	Türkçe	Kuyumcuyan, Prof. Agopyan
	-R-	Hazırlık	Rumca	Mimaridon, Miss Riggs
15.00	-I-	Hazırlık	Aritmetik	Güregyan, Mrs. Agopyan
15.10	-Q-	3	İng. Gramer	Miss Cull, Mr. C. T. Riggs
	-I-	4	Türkçe Tarih	Filisiyan, Miss Azarian
	-R-	Hazırlık	Ermenice	Miss Azarian, Güregyan
16.30	-S-	Hazırlık	Coğrafya	Miss Mimaridon, Mrs. Mimaridon

21 Haziran Cuma günü saat 8.30'da Dua toplantısı

8.50	-K-	2	Rumca	Prof. Theocharides, Mr. C. T. Riggs
	-R-	4	Türkçe Tarih	Constantinon, Mrs. Theocharides
	-I-	1	İng. Gramer	Miss Cull, Mrs. Smith
	-Q-	Hazırlık	İncil	Kuyumcuyan, Mrs. Pomirian
10.30	-S-	Hazırlık	Mitoloji	Miss Mimaridon, Miss Kyriakou
	-I-	Sergi		
	-I-	Sergi		

Okuldaki çalışmalar başarılı bir şekilde 1878 yılının güz döneminin sonuna kadar devam etmiştir. Fakat misyonerler, evlilik dolayısıyla okuldan ayrılan yerli öğretmen Maritza ve Leonardlar ile Amerika'ya ileri seviyede eğitimine devam etmek için giden Anna Bedrosyan'ın yerini dolduracak yeni yerli öğretmenler alınıncaya kadar bu dönemde okuldaki eğitime dört ay ara verme kararı almışlardır[394]. Bu dönemde yatılı kalan kızlardan bazıları evlerine, bazıları da dış istasyonlarda çalışmaya gönderilmiştir. Bir kısmı da Merzifon'da güvenilir aileler yanına verilmiştir. Bu ailelerin seçiminde misyonerler, yürüttükleri diğer işlerde olduğu gibi yine itinalı davranmışlardır. Kızların yanlarında kaldıkları aileler, kızların içinde bir öğretmen gibi davranabileceği ortamı olan ailelerden seçilmiştir. Böylece bu kızlar yanlarında kaldıkları ailelerin kadınlarına ve çocuklarının bir kısmına okuma öğretmişler ve İncil'in gerçekleri hakkında onlara dersler vermişlerdir. Yaşanan bu olumsuzluğun yanında, okulun bahar döneminin başlama zamanı

394 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:390.

geldiğinde öğrenciler, şiddetli kıştan dolayı okula gelememişlerdir. Bunun üzerine okulda eğitimin başlama tarihi 5 Mayıs'a ertelenmiştir. Buna rağmen 23 Mayıs'ta bile kızların bir çoğu devam eden kış şartlarından dolayı okula dönememişlerdir[395].

Bu zor geçen kış şartlarında Merzifon'da kilisede kadın ve kızların toplantıları yapılmış ve Yatılı Kızlar Okulu'nun öğrencilerinden bazıları öğretmen olarak bu toplantılarda insanlara dersler vermişlerdir. Bu toplantılar Yatılı Kızlar Okulu'nun Hazırlık sınıfının çekirdeğini oluşturmuştur. Oluşturulan bu ilk sınıfta yirmi bir öğrenci yer almıştır ve öğrencilerin her biri haftalık 1 kuruş eğitim ücreti vermekle yükümlü tutulmuştur[396]. 1879 yılında okulun yeni oluşturulan bu hazırlık sınıfı, diğer sınıflar ile aynı binada ve aynı öğretmenler ile derslerine devam etmiştir. Derslerin çok azının, oldukça ileri seviyede öğretmenler tarafından verilmesi sağlanabilmiştir[397].

Amacı, bölgedeki kızların eğitimini artırmak, bayan öğretmenlerin yetişmesine katkıda bulunmak ve yerli misyonerler ile bunların yardımcılarına, yerli öğretmenlere okumuş eşler yetiştirmek[398] olan Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda eğitim gören öğrencilerden gündüzlü olanlar sadece eğitim ücretini ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. Yatılı öğrenciler ise buna ilâve olarak okula yatılılık ücreti de ödemişlerdir. İlk başlarda yatılı kalan bir öğrencinin okula yılda ödediği ücret yılda 2 lira tutarında olmuştur. Müzik dersi almak isteyen öğrenciler buna ilâve olarak 20 kuruş daha ödemek zorunda kalmışlardır[399]. Yatılı bir öğrencinin okula ödemesi gereken ücretler, zaman zaman artışların olmasıyla 6 liraya kadar yükseltilmiştir. 1902-1903 döneminde de, yatılı olarak eğitimine devam eden bir öğrencinin ödemesi gereken miktar, yapılan zam ile 6 liradan 7 liraya yükseltilmiştir. Gündüzlü öğrencilerin ödemesi gereken miktar ise (4 Mecidiyeden) 1 liraya yükseltilmiştir. Rumca ilkokul bölümünde okuyan bir öğrencinin ödemesi gereken eğitim ücreti de 2 Mecidiyeden 4 Mecidiyeye yükseltilmiştir[400].

1905-1906 döneminde Osmanlı Devleti'nde hayat şartlarının pahalılaşması, okulun yatak ve eğitim ücretinin artırılıp artırılmamasını tekrar gündeme getirmiştir. Öğrencilerin çoğunun artışla beraber ücretleri ödeyip ödeyememesi tartışılmıştır. En büyük endişe de

---

395 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:312.
396 **a.g.b.**, No:312.
397 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:381.
398 Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.85.
399 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:82.
400 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, 181.

artışla beraber öğrenci sayısındaki muhtemel azalma konusunda duyulmuştur[401]. Ancak bu endişelere rağmen, yapılması düşünülen artış 1908-1909 yılında gerçekleştirilmiş ve okulda öğrencilerin yatak ve eğitim için ödemeleri gereken miktarın yıllık 7 liradan 9 liraya çıkarılması kararlaştırılmış[402], ancak bir yıl sonra 1910-1911 döneminde uygulamaya başlanmıştır[403].

Okulda öğrenim gören öğrencilerin çoğunluğu genelde kendi eğitim harcamalarını kendileri karşılamışlardır. Ancak ücretini kendisi karşılayamayacak durumda olan öğrenciler yapılan yardımlarla eğitimlerine devam etmişlerdir. Yardımların en önemli kaynağı öncelikli olarak okulun kendisi olmuştur. Okulun bütçesinden fakir öğrencilere zaman zaman belli miktarlarda yardımlar yapılmıştır. Diğer bir yardım kaynağı da, Kilise üyesi bayanların verdiği paralar oluşturmuştur. Bazı dönemlerde bu bayanlar tarafından okulun ihtiyaç içinde olan öğrencilerinin tüm masrafları karşılanarak okulda eğitimine devam etmelerine imkân verilmiştir. Yatılı Kızlar Okulu'nun ihtiyaç içinde olan öğrencilerine bir diğer yardım kaynağı da, *New Haven Kadınları Cemiyeti* olmuştur. Bu cemiyet ihtiyaç içinde olan öğrencilere, eğitimlerine devam etmeleri için büyük yardımlarda bulunmuştur. Bütün bu yardım kaynaklarının haricinde Amerikan Board cemiyeti de bazı öğrencilere malî yönden destek olmuştur. Zaman zaman da yıllık olarak bir öğrenciye yardım etmek için ayırdığı para miktarını yaşam şartlarında meydana gelen değişmelere göre artırmıştır[404]. Tespit edilebildiği kadarıyla 1877 yılında okuldaki öğrencilerden üç tanesi kendi masraflarını kendisi karşılarken, üçü misyonerlerin özel yardımlarıyla desteklenmiştir. Geri kalanların yatılı ücreti *Kadınlar Cemiyeti* çeşitli yardım kuruluşlarınca sağlanmıştır. Bunun yanında, hiç ücret ödemeden, Ermeni ailelerine mensup birkaç gündüzlü öğrenci de okulda derslere devam etmiştir[405].

1883 yılında okulun öğrencilerinin ancak ¾'ü, kendi eğitim masraflarının ya tamamını, ya da bir kısmını sağlayacak durumdadır. Eğitim ücretinin tamamını kendisi karşılayan yirmi öğrencinin on altısı, şehirde kendi evinde kalan öğrencilerden teşkil etmiştir. On öğrenci ise harcamalarının yarısını ya da yarısından biraz fazlasını ödeyebilmiştir. Geri kalan on öğrenci ise, okuldan ayrıldıktan sonra en az iki yıl misyon

401 **a.g.b.**, No:261.
402 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:328.
403 **a.g.b.**, No:344.
404 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:306.
405 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:320-321.

işlerinde çalışmalar yapması karşılığında Amerikan Board tarafından desteklenmişlerdir[406]. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu öğrencilerine yapılan malî yardımlar sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. 1884 yılında istasyondaki misyonerler, hem okulun hem de istasyondaki misyonerlerin ihtiyaç duyduğu bir doktorun atanmasını, harcamalarının da Amerikan Board tarafından karşılanmasını talep etmişlerdir[407]. Böylece öğrencilere sunulacak olan sağlık hizmetlerinin masrafları da Board'a yüklenmiştir.

1884 yılında ise öğrencilerin sekiz tanesi Amerikan Board tarafından malî yönden desteklenmiştir. Bu öğrencilerin yarısı yıl sonunda mezun olacak öğrencilerden oluşmuştur. Diğer öğrencilerin on sekizi kendi harcamalarının yarısını, altısı ¼'ünü karşılamışlardır. Yani, okul öğrencilerinin yarısı, ancak aldıkları yardımlarla eğitimlerine devam etmişlerdir[408].

1886-1887 döneminde biri Merzifonlu olan öğrencilerden yirmi tanesi tüm yatak masrafını kendi imkânlarıyla karşılamıştır. Yatılı öğrencilerin on dördü ise yatılılık paralarının yarısını ödeyebilmiştir. Gündüzlüler yılda 40 kuruş eğitim ücreti ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. İngilizce dersi de aldıkları zaman bu masrafları yılda 80 kuruşa kadar çıkmıştır[409].

1888 yılında okulda eğitim gören yatılı öğrencilerin on dördü, yıllık beş lira civarında olan eğitim masraflarının tamamını kendisi ödemiştir. Bir tanesi hiç ücret ödemeden eğitimine devam etmiştir. Yıl içerisinde Board, okulda eğitim gören öğrencilerden toplam yatılılık ücreti olarak 91 lira, eğitim ücreti olarak 10 lira, Enstrümantal Müzik dersleri için 29 lira temin etmiştir[410]. 1897 yılında ise okulda eğitim gören öğrencilerin otuz üç tanesi kendi masraflarını tamamen karşılayabilmiştir. Çok azı da eğitimleri sırasında kısmen yardım görmüşlerdir[411].

Okul, eğitimlerine devam etmek için malî durumu fazla iyi olmayan öğrencilerin yanında, alması gereken derslerin haricinde, parasını ödeyerek Enstrümantal Müzik dersi alan öğrencilere de sahip olmuştur. Müzik derslerinin, sadece masraflarını kendisi

---

406 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:67-68.
407 **a.g.b.**, No:73.
408 **a.g.b.**, No:73.
409 **a.g.b.**, No:111-112.
410 **a.g.b.**, No:128.
411 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:636.

karşılayan öğrencilere verilmesi şart koşulmuş ve bu dersi alan öğrencilerin ders ücreti olarak, ilâve bir de ödeme yapması istenmiştir. Hatta 1887 yılında bu dersi alan yirmi öğrenci, Miss Albright'ın eğitimi altında Müzik derslerinde edindikleri marifetlerini sunma imkânı dahi bulmuşlardır[412]. Ayrıca aynı yıl, seviyesi oldukça iyi olan bir müzik öğrencisi, yeni başlayan öğrencilere verilen Müzik dersleri esnasında, dersin öğretmenine yardımcı olmaya başlamış ve yaptığı hizmetler karşılığında kendisine ödenen ücretle yatılılık ve eğitim ücretini karşılamıştır[413]. 1889-1890 döneminde ise dört sınıfa günlük dört saat iki öğretmen tarafından verilen Müzik dersini on beş öğrenci almıştır[414].

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda öğrencilerin eğitimi, sadece verilen dersler ve yapılan düzenlemelerle sınırlı tutulmamıştır. Öğrenciler okulda kendi işlerini, öğretmenlerin talimatları doğrultusunda kendilerinin yapması kural haline getirilmiştir. Böylece sadece beyin ve ruhlarını eğitmekle kalmışlar, kendi başlarına işlerinin üstesinden gelmeyi ve çok düzenli şekilde bir evi idare etmeyi de öğrenmişlerdir[415].

1.2.2.3.4. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun Öğretmen Kadrosu

Miss Fritcher, okulun Merzifon'da ilk açıldığı günden itibaren okul idaresini üstlenmiş ve 1893 yılına kadar da bu görevde kalmıştır. Okulun idaresi Miss Fritcher'ın denetimi altında olmasına rağmen, zaman zaman bazı sebeplerden dolayı okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. Yokluğundan, okulda yürütülen çalışmalar kısmen olumsuz etkilense de, okulda bulunan yardımcı öğretmenler başarılı bir şekilde çalışmaları sürdürmüşlerdir. Çalışmalar sırasında istasyonda görev yapan diğer misyonerler ve Ruhban Okulu öğretmenlerinin büyük yardımları olmuştur. Bu yardımlaşmanın en güzel örneği 1870 yılında sergilenmiştir[416].

Ayrıca okul, eğitim faaliyetlerine başladığı andan itibaren derslerin çoğunluğu yine Miss Fritcher tarafından verilmeye başlanmıştır. Bu çalışmaları sırasında kendisine bir çok insan yardım etmiştir. İstasyonda görevli misyonerlerden Mr. Dodd da okulun bir ya da iki dersini zaman zaman yürütmüştür. Ayrıca okulun yatılı kısmının denetimini de ölümüne kadar üstlenmiştir. Miss Fritcher, en büyük yardımı Flasia S. Bliss ve Frances E.

---

412 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:111-112.
413 **a.g.b.**, No:111-112.
414 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:61.
415 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:614.
416 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:126-127.

Washburn'den görmüştür. Okul, eğitim faaliyetlerine başladığı andan itibaren derslerin çoğunluğu Miss Fritcher ve yardımcısı tarafından verilmeye başlanmıştır[417].

Board misyonerlerinin haricinde okulda bir çok yerli öğretmen de çalışmalarda yardımcı olmuştur. 1865 yılında, Hasköy'deki misyoner okulundan mezun olan Anna Bedrosyan okuldaki derslere yardım etmek üzere gelmiştir. Bedrosyan, okuldaki görevlerinden arta kalan zamanlarını da misyon çalışmalarına yardım ederek geçirmiştir. Aynı zamanda Merzifon'un bir mahallesindeki Pazar Okulu'nun idaresini de üstlenmiştir. Bütün bu çalışmalarına ilâve olarak ilkokulda ve kadınların dua toplantılarında da çalışmalarda bulunmaya başlamıştır. Yaklaşık elli yılını okula hizmet etmekle geçiren Ermeni asıllı Anna Bedrosyan, daha sonra evlilik nedeniyle Felician adını taşımaya başlamıştır. Anna Bedrosyan, 1870'li yılların sonunda Mr. ve Mrs. Leonardlar ile Amerika'ya gitmiş, 1882 yılında Mount Holyoke Koleji'nde ileri seviyede eğitimini tamamlamış, dönüşünde de Amerikan Board misyonerlerine Yatılı Kızlar Okulu'ndaki çalışmalarda en büyük yardımcı olmuştur. 1865 yılında, okuldaki bir diğer yardımcı da Ruhban Okulu mezunu Ermeni asıllı bir öğretmen olmuştur. Bu da yaz dönemi boyunca Aritmetik, Gramer ve dil derslerini vermeye (Ermenice'den Türkçe'ye ya da Türkçe'den Ermenice'ye çeviri) devam etmiştir. Okulda bu derslerin yanı sıra günlük dinî çalışmalar ve İncil derslerini de yürütmüştür. Yine okulda uzun süre görev yapan bir diğer yerli yardımcı da Maritza isimli Ermeni kızı olmuştur. Ancak 1878 yılında evlenmiş ve aynı yılın güz aylarında Talas'a gitmek zorunda kalmıştır. İstasyondaki çalışmalardan ayrılmasıyla, yokluğu hemen hissedilmiş ve gidişiyle birlikte kadınlar arasında yürütülen faaliyetlerde büyük bir boşluk oluşmuştur[418].

1 Eylül 1881 tarihinde okuldaki çalışmalar altı çalışan ile yürütülmüştür. Miss Fritcher'ın İstanbul'a gitmesi üzerine, Miss Washburn yerli bir yardımcı öğretmenle beraber, Ruhban Okulu öğrencilerinin yardımlarıyla okuldaki çalışmaları devam ettirmiştir[419]. 1882 yılında Miss Fritcher ve Miss Washburn birlikte çalışmaları yürütmeye başlamışlardır. Yanlarında sürekli çalışan bir yerli yardımcı öğretmenleri Prapion da onlara yardım etmiştir. Ayrıca Mr. Tomayan da daha sonra Ermenice derslerinde görev

---

417 **a.g.b.**, No:121.

418 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No: 120, 306; **Reel 589,** No:390; **Reel 597**, No:67-68; Fensham-Lyman-Humphrey, **a.g.e.**, s.38; Stone, **a.g.e.**, s.82.

419 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:29-30.

almıştır. Çok kıymetli bir yardımcı olan Miss Anna Felician Amerika'dan dönmüş ve okuldaki çalışmalarına başlamıştır[420]. 1883 yılında Yatılı Kızlar Okulu'nda eğitime, yerli öğretmenler olarak Miss Anna Felician ve Miss P. Güregyan yardım etmişlerdir[421]. 1883-1884 döneminde, yıl boyunca okulda yedi öğretmen görev yapmıştır[422]. Okula 1887 sonbaharında Manisa okulundan mezun Miss Aphrodite Nicolaidis adlı bir Rum bayan öğretmen gelmiş ve altı Rum ve beş Ermeni öğrenciye Rumca ders vermeye başlamıştır. Bu yeni öğretmenin yürüttüğü başarılı çalışmalar neticesinde okulun diğer Ermeni kızları da Rumca öğrenmeye heves etmeye başlamışlardır. Bu dönemde Ermenilerin Rumlara karşı yakınlaşması sadece Rumca dersi almak ile sınırlı kalmamış, Bafra'da öğretmenlik yapan misyoner yardımcılarından bir Ermeni genç, Alaçam'dan bir Rum ile evlenmeye karar vermiştir. Bu arada okulda 24 yıldan beri çalışan Miss Fritcher, dinlenmeyi hak etmiş ve misyondaki çalışmalarına ara vermiştir[423].

1890-1891 döneminde üç Amerikalı, üç Ermeni, bir Rum öğretmen okuldaki eğitim faaliyetlerini devam ettiren kadroyu oluşturmuşlardır. Ancak Miss Fritcher yılın çoğunda sağlık nedenlerinden dolayı okulda pek yararlı olamamıştır. Öğretmenlerden ikisi zamanlarının çoğunu Müzik dersleri için harcamışlardır. Bu arada Dr. Altunyan da okulda Fizyoloji dersine girmeye başlamıştır[424].

1891-1892 yılında okulda sağlık nedenlerinden dolayı çalışmalarına devam edemeyen Miss Fritcher haricinde iki Amerikalı bayan öğretmen, üç Ermeni öğretmen çalışmalara devam etmişlerdir. Buna ilâve olarak Anadolu Koleji öğretmenlerinden iki Ermeni ve iki Rum okulda özel ders vermeye gelmişlerdir. Okulun bu dönemde en büyük eksikliği Rumca bölümünün öğretmen ihtiyacı olmuştur. Bu eksiklik Kolejden gelen öğretmenlerce giderilmeye çalışılmıştır[425].

1892-1893 döneminde okulun yaşadığı kayıplar arasında Miss Jennie Smith en önemli yeri almıştır. Amerika'ya bir daha dönmemek üzere giden Smith'in boşalttığı yer, Kayseri istasyonundan gelen Miss Susie D. Riggs tarafından doldurulmaya çalışılmıştır.

---

420 **a.g.b.**, No:67-68.
421 P. A. B. C. F. M., **Reel 596**, No:353.
422 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:73.
423 **a.g.b.**, No:112.
424 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:162.
425 **a.g.b.**, No: 246-248.

Ayrıca bu dönemde Miss Gage ve King de istasyona ve Yatılı Kızlar Okulu'ndaki çalışmalara yeni atanmışlardır[426].

1893-1894 yılında Miss Fritcher'ın sağlık sorunlarının devam etmesi üzerine okuldan ve istasyondaki çalışmalardan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu kaybın ardından Miss Susie Riggs, Miss Gage, Miss King okulun açılışından bir hafta sonra Eylül ayı içerisinde istasyona gelmişler ve Türkçe öğrenmeye başlamışlardır. Aynı zamanda yüksek seviyede İngilizce olarak ders gören dallarda derslere de girmeye başlamışlardır. 30 Kasım'da Karadeniz sahilindeki çalışmalarından Miss C. Bush da dönmüştür. Ancak istasyona geçici olarak geldiği için bir yol sonra Merzifon'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde yerlilerden Miss Anna ve Miss Propian da okuldaki çalışmalara büyük katkı sağlamışlardır. Bunlara ilâve olarak Rumca öğretmeni Miss Aspasia iki yıldır okuldaki eğitim faaliyetlerinde yer almaya devam etmiştir. Okulun yeni binasında Miss Susie Riggs'in (aynı zamanda Rumca öğrenmeye başlamış) Rumca bölümüne yardım etmesi planlanmıştır. Bu yıl içerisinde okulun genç öğretmenlerinden biri bir vaizle evlenerek okuldan ayrılmış ve yeri önceki mezunlardan Merzifonlu biri tarafından doldurulmuştur. Daha önceki mezunlardan ve bir Protestan doktorun kızı Müzik öğretmeni olarak okuldaki çalışmalara ücret almadan yardım etmeye başlamıştır[427]. Bütün bu katılan yeni öğretmenlere rağmen, okulun iyi bir Müzik öğretmenine ihtiyacı giderilememiş ve dersler Mrs White'ın denetiminde yapılmaya başlanmıştır[428]. 1897 yılında öğretmen kadrosu açısından okul büyük bir kayıp yaşamıştır. Miss King yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak hayatını kaybetmiştir. Miss King ile beraber çalışmalara başlayan Miss Gage de Atina'ya çalışmalarına devam etmek için gitmiş ve yıl boyunca orada kalmıştır. Okulun bu büyük kaybı, uzun süre okulun müdürlüğünü de yapacak olan Miss Willard'ın eğitim çalışmalarına yardım etmek üzere Merzifon'a gelmesiyle telafi edilmiştir[429]. 1897-1898 döneminde okulda yerli öğretmenler ve misyonerler haricinde, Rumca ve Ermenice bölümlerinin yüksek sınıflarına Kolejin profesörleri derslere girmişlerdir[430].

Bir yıl sonraki öğretmen kadrosu ise yine Amerikalı bayanlar ve yerli öğretmenlerden oluşmuştur. Miss Gage sağlık nedenlerinden dolayı okuldan ayrılmış ve

---

426 **a.g.b.**, No:377.
427 **a.g.b.**, No:479-480.
428 **a.g.b.**, No:568.
429 **a.g.b.**, No:636.
430 **a.g.b.**, No:706-709.

Amerika'ya gitmiştir. Bu yüzden Miss Cull'un okuldaki eğitime katkısının önemi bir kat daha artmıştır. Yerli öğretmenlerden Miss Anna Felician ve Miss Prapion Güregyan'ın yanında okulda üç tane de Rum öğretmen görev yapmıştır. Genç Ermeni öğretmenlerden bir tanesi, okul adına ilerde çalışmalara devam etmek için Üsküdar Kız Koleji'nde öğrenimine devam etmek için gitmiştir. Onun yerini doldurmak için iki tane daha yerli Ermeni öğretmen alınmıştır. Bunlardan bir tanesi Kayseri sahasından deneyimli, Osmanlıca üzerine dersler vermeye başlamış; Bir diğeri de Adapazarı'ndaki misyon okulundan mezunu bir öğrencidir. Bu öğretmenin istasyondaki çalışmalara katılmasında misyoner Miss Farnham'ın büyük etkisi olmuştur. Ayrıca Anadolu Koleji profesörleri yine yüksek seviyede Ermenice ve Rumca dil sınıflarında dersler vermeye devam etmişlerdir. Okula bu dönemde yazı ve resim derslerine bir özel öğretmen gelmeye başlamıştır. Yirmi iki öğrencinin katıldığı ve haftada iki dersin yapıldığı Müzik bölümündeki eğitim ise Mrs. Margot tarafından devam ettirilmiştir. Ayrıca Vokal ve Enstrümantal Müzik alanlarında oldukça yetenekli Ermeni bir yardımcı da ona çalışmalarında yardım etmeye başlamıştır[431].

1900-1901 döneminde daha önceden Üsküdar'daki eğitimini tamamlayarak Merzifon'a dönen bir yerli öğretmenin öğretmen kadrosuna katılmasına rağmen, bu yıl içerisinde okul bu yönden bazı güçlükler çekmiştir. Rumca bölümüne yeni bir öğretmen daha alınmış ve buradaki öğretmen sayısı ikiye çıkarılmıştır. Okulda beden eğitimi/jimnastik derslerine önem verilmesinden dolayı oluşturulan üç jimnastik sınıfının bu dalda faaliyet gösterecek bir öğretmene ihtiyacı hissedilmeye başlamıştır. İngilizce derslerinde, Amerikalı öğretmenlerin sayısının azalmasından dolayı güçlükler yaşanmaya başlamıştır. Öğretmen açısından çekilen güçlükler, Miss Nunnig Dolamacıyan'ın Merzifon'a ziyaretçi olarak gelip, kaldığı süre içerisinde de okulun bir sınıfı ile ilgilenmesiyle bir nebze olsun giderilmeye çalışılmıştır[432].

Bir yıl sonra okulda görev yapan on altı öğretmen vardır. Bunlardan dördü Anadolu Koleji'nden, geri kalanların üçü Amerikalı bayan misyonerlerden, altısı yerli Ermenilerden ve üçü de yerli Rumlardan oluşmuştur. Ancak 1902 yılının yaz aylarında Amerikalı öğretmenlerden Miss Riggs Merzifon'dan ayrılmış ve bir yıllığına Amerika'ya gitmiştir. İzleyen Eylül ayında Miss Cull'un İngiltere'den dönmesiyle boşluğu

---

431 **a.g.b.**, No:904, 906.

432 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:155.

doldurulmuştur. Ayrıca öğrencilerin sağlığı ile ilgilenmek için Anadolu Hastanesi'nden bir hemşire de okulun çalışanları arasında yer almıştır.

Bu dönemlerde okul için en büyük tehlike her geçen yıl burada görev yapan Amerikalı öğretmenlerin sayısının azalması olmuştur. Bu dönemde okulun müzik derslerine girmesi için bir bayan öğretmen talep edilmiştir. Miss Riggs ve Miss Gage'in dönmesi ve bu talep edilen öğretmen ihtiyacının da giderilmesi ile Amerikalı çalışan sayısı istenilen seviyeye ulaşılması ümit edilmiştir[433]. Bütün bu beklentilere rağmen bir yıl sonrası için de dördü Amerikalı, sekizi Ermeni, dördü Rum olmak üzere okuldaki öğretmen sayısı on altı olarak kalmıştır[434]. 1903-1904 döneminde okulda en uzun süre görev yapan öğretmenlerden olan Miss Riggs 1904 yılı Haziran ayında okuldan ayrılmıştır. Ermenice, Rumca ve Türkçe'yi çok iyi bilen Riggs'in ayrılması okul için büyük bir kayıp olmuştur. Bu arada yerli öğretmenlerden Miss Proussaeos ve Miss Babasinian da istifa etmişler ve okulla ilişkilerini koparmışlardır. Bunlardan birincisi Fatsa'da bir okulda öğretmenliğe başlamış, diğeri de Amerika'ya gitmiştir. Yine yerli öğretmenlerden Miss Kuyumcuyan bir yıllığına okuldaki görevine ara vermiştir. Buna rağmen yeni katılanlar ve Anadolu Koleji'nden gelen dört öğretmenle birlikte öğretmen sayısı on yedi seviyesine yükselmiştir. Kolejden gelen dört öğretmen Ermenice, Rumca, Türkçe ve Resim derslerine girmişlerdir. Ayrılan öğretmenlerin yeri Miss Çemberciyan, Miss Keimaridoa tarafından doldurulmuştur. Ayrıca Miss Darakçıyan, Hastanede Hemşirelik Eğitim Okulu'nda hemşirelik eğitimi alırken, okulun öğrencilerinin sağlığı ile de ilgilenmiş, yine Hastaneden Dr. Ottley, günlük hayatta ihtiyaç duyulan sağlık bilgileri üzerine dersler vermiştir[435].

İzleyen dönemde, Rumca bölümü okula yeni gelen Miss Papadhopoulou'un denetimine verilmiştir. Miss Kuyumcuyan bir yıllık yokluktan sonra okuldaki yerin almıştır. Rumca bölümünde Miss Constantinou'nun boşalttığı yeri İzmir Collegiate Enstitüsü'nden Miss Chrysaki almıştır. 1898 yılından beri Merzifon'da bulunan Miss Cull okuldan ayrılmış ve yerine Miss Anderson gelmiştir. Anderson'un Müzik ve Jimnastik derslerine girmesi kararlaştırılmıştır[436].

---

433 **a.g.b.**, No:181-182.
434 **a.g.b.**, No:201.
435 **a.g.b.**, No:218-221.
436 **a.g.b.**, No:334.

1905-1906 döneminde Miss Anderson okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. Yerine İsviçre'den Miss Barnes davet edilmiştir. Ayrıca Miss Ward da izne çıkmıştır. Yerli öğretmenlerden Miss Filisiyan da izindedir. Aynı yıl içerisinde Enstrümantal Müzik derslerini yürüten Miss Penirian'ın evlenmesi okuldaki kadroyu zorlayan bir başka gelişme olmuştur. Ancak yetimhanelerin kapatılmasıyla, burada görevli öğretmenlerden biri okulda görevlendirilmiştir. Bir yıl öncesinden okuldan ayrılan iki yerli Rum öğretmenin yerlerine de İstanbul Amerikan Kız Koleji ve İzmir Collegiate Enstitüsü'nden mezun iki bayan göreve alınmış ve okulun öğretmen kadrosu yeterli bir hale getirilmiştir[437]. Bir yıl sonrası için okulda Miss Jaynes Fen derslerini, Miss Barnes İngilizce ve Metot derslerini yürütmek için okulun öğretmen kadrosuna katılmışlardır. Bu arada Miss Anna Filisiyan izinden dönmüştür. Ancak yerli öğretmenlerden Miss Prapione Güregyan sağlık nedenlerinden dolayı dönem ortasında Şubat ayında okuldan ayrılmıştır. Yerine bir önceki yılın mezunlarından genç biri çalışmaya başlamıştır. Yine Rumca bölümü öğretmenlerinden Miss Parthena Papadhopoulou evlenerek Zile'ye gitmiş ve okuldaki görevinden ayrılmıştır. Onun yeri de okulun mezunlarından biri tarafından, Miss Vasiliki, doldurulmuştur. Böylece öğretmen kadrosu altısı Rum ve Ermeni, üçü Kolejden gelen, geri kalanı Amerikalı on iki öğretmenden oluşmuştur[438].

1908 yılında Merzifon'da *Kadınlar Misyon Cemiyeti*'ne bağlı olarak okulda Claribel Platt, Mrs. Myra P. Tracy, Mary I. Ward ve Charlotte I. Willard ile birlikte geçici olarak da Miss Ethel Jaynes görev yapmıştır[439]. Miss Willard bu dönemde izin kullanmak için okuldan ayrılmasından dolayı Mrs. Getchell bir süre vezne işleriyle ilgilenmeye başlamıştır. Mrs. Marden de onun yokluğunda iki sınıfın idaresini üstlenmiştir. Mrs. Hoover düzenli olarak haftalık İncil derslerini devam ettirmiş, ayda iki defa da vaazlık sanatı üzerine dersler yürütmüştür. 1908-1909 yılında okulun Rumca bölümü, iyi bir Hıristiyan olan Miss Margaret'in Atina'dan gelmesiyle kuvvetlenmiştir. Ancak okulda on yıldır ders veren Miss Azarian altı aylık izin alarak, diğer okullarda metot üzerine çalışmalar yapmak ve seyahat etmek için faaliyetlerine ara vermiştir. Miss Flaine Platidou da evlenmiş ve 1908 yılı Haziran ayında okuldan ayrılmış, yerine okulun mezunlarından Miss Andromache gelmiştir. Okulun bu dönemde öğretmenleri arasına katılan bir başka

---

437 **a.g.b.**, No:259.

438 **a.g.b.**, No:279.

439 Fensham-Lyman-Humphrey, **a.g.e.**, s.33.

yeni isim de, okulun kendi mezunlarından Miss Kilitçiyan olmuştur. Ayrıca Eylül ayında biri ilkokul bölümünde çalıştırılmak üzere iki Rum öğretmen gelmiştir[440]. Miss Ethel Jaynes de okuldaki üç yıllık çalışmasından sonra dönem sonunda Amerika'ya dönmüştür. *Kadınlar Cemiyeti* onun yerini dolduracak sürekli olarak çalışmalara yardım edecek birini atamak için çalışmalara başlamış, daha önceden bir süre istasyonda çalışan Miss Frances C. Gage'e çalışmalara geri dönmesi için davetiye gönderilmiş, fakat babasının hastalığı ve ardından da ölümü, bu daveti kabul etmesini imkânsız kılmıştır[441].

1908-1909 döneminde deneyimli bir stenograf olan Miss Anna McCoy'un gelişi bu alanda ihtiyaç duyulan eleman ihtiyacını karşılamıştır. Miss McCoy hem Anadolu Koleji, hem de Yatılı Kızlar Okulu için kendi alanında çalışmalara başlamıştır. Eğitim döneminin bitimiyle Miss Platt Kanada'ya evine tatil için dönmüştür. Miss Platt okuldaki çalışmalarıyla Müzik, Tarih, İngilizce, Nakış-İşleme derslerine oldukça büyük katkılarda bulunmuştur. Aynı dönemde *Kadınlar Cemiyeti* Miss Helen Curtis ve Miss İsabella Darrow adlı iki yeni misyoneri Merzifon'daki ihtiyaçları karşılamak üzere gönderdiği yolunda bilgiler alınmıştır[442]. 1909-1910 dönemi içerisinde Haziran ayında, Miss Jaynes okuldaki çalışmalarını tamamlamış ve Amerika'ya dönmek üzere istasyondan ayrılmıştır. Ondan boşalan yeri doldurmak için *Kadınlar Cemiyeti*, İzmir'de erkek kardeşini ziyarete gelen Miss Alice B. Caldwell'i okuldaki çalışmalara katılması için razı etmiştir. Rumca bölümünün öğretmen kadrosunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ermenice bölümünde Miss Kilitçiyan ve Miss Yağlıyan çalışmalardan çekilmişlerdir. Miss Chine Gözyan, Miss Zobyan, Miss Gülyan ve Miss Papazyan öğretmen kadrosuna bu dönemde katılmışlardır. Ayrıca Miss Torikyan da Hemşirelik ve Sağlık Bilgisi derslerini vermesi için okula davet edilmiştir[443]. Bu şekilde bünyesine yeni katılanlar ve ayrılanlar ile Yatılı Kızlar Okulu 1916 yılında da kadar eğitimine devam etmiştir.

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda görev yapan Amerikalı bayanlar, sadece okulda ders vermekle yetinmemişler, Merzifon'a bağlı dış-istasyonlara düzenledikleri ziyaretlerle, buradaki Hıristiyan halka hizmetler götürmeyi yine kendilerine görev olarak görmüşlerdir. Bu anlayışın neticesidir ki, 1897-1898 yıllarında okulda görev yapan Amerikalı bayan

---

440 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:302.
441 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:328.
442 **a.g.b.**, No:345-346.
443 **a.g.b.**, No:346-347.

öğretmenler yıl boyunca Merzifon istasyonuna bağlı dış-istasyonların onuna 9 millik yol yaparak ziyaretlerde bulunmuşlardır. Böylece yöre halkıyla doğrudan ilişki kurma imkânı sağlanmıştır[444].

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkan bu gelişmeler, misyonerlerin okulu takdir eden bir görüş içinde olmalarına sebep olmuştur. Onlara göre okul, elde edilen neticeler ile, bu ülkenin –özellikle de kızların- iyiliği için yapılan çalışmalar sıralamasında ilk yeri almıştır. Okul sayesinde ülkenin bayanları kendi cahil çevrelerinden alınmışlar ve eğitilerek düzenli Hıristiyan evlerine konmuşlardır. Bu yüzden de genç kızlar yaşı ilerlemiş bayanlara tercih edilmiştir. Bu da okulu, Ruhban Okulu'ndan ayıran en önemli bir özellik olarak ortaya çıkmıştır[445].

Yatılı Kızlar Okulu'nda verilen eğitim ile kızların bir okul ortamında yetişmeleri sağlanmıştır. Kendini bu okul için adayan insanlar bir yerlerde bir yolla çalışmalarının meyvesini mutlaka almışlardır. Okulun mezunlarından bir çoğu nüfuzlu insanların eşleri ya da gençlerin eğiticisi öğretmenler olarak ülkenin mükemmelleri arasında yerlerini almışlardır[446].

Okulda verilen hizmet kızlar arasında verilen eğitimde önemli bir rol oynamış, hatta eğitim hizmetleri, ikinci-üçüncü ve daha ileri kuşaklara eğitim verecek kadar yaygınlaşmıştır. 1886-1887 döneminde okula alınan öğrencilerin içerisinde, daha önceden okuldan mezun olmuş olan öğrencilerin kızları da yer almıştır. Böylece okul ikinci nesil öğrencilerini yetiştirmeye başlamıştır. Daha önceden okulda eğitim görmüş eski öğrencilerin altı genç kızı bu dönemde annelerinin oturduğu sıralarda eğitim görmeye başlamışlardır[447]. İlerleyen yıllarda da hizmet verilen kuşak zinciri genişleyerek devam etmiştir.

Okulda verilen eğitimin önemi, bir zamanlar okulun müdürlüğünü de yapmış olan Charlotte Willarda tarafından, eğitim verdiği öğrencilerin kazandığı becerilerle değerlendirilmiştir. Okulda öğrencilerin zihinlerinin çalışmasının yanı sıra, el becerilerinin geliştirilmesine de önem verilmiştir. Böylece buradan mezun olan öğrenciler, kendi hayatlarını kazanmalarını sağlayacak öğretmenlik, hemşirelik, İncil okuyucusu ya da

444 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:706-709.
445 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:380.
446 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:68.
447 **a.g.b.**, No:112.

benzeri bir iş sahibi olmuşlardır. Ayrıca okuldan mezun olduktan sonra evlenen öğrenciler, kendi evlerine sahip olmuşlar ve kendi kiliselerinin ve topluluklarının yararlı üyeleri arasına girmişlerdir. Willard'a göre okulun bir diğer önemi de, yetenekli kızlar arasından seçilen okulun öğrencileri okul sayesinde erken yaşlarda evlilik çarkına takılmaktan kaçabilmelerini sağlamış olmasından kaynaklanmaktadır. Öğrencilerin çoğu mezun olduktan sonra izleyen dönemlerde evlenmişlerdir[448].

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'ndaki eğitime ve Merzifon istasyonundaki çalışmalara damgasını vuran en önemli öğretmen Miss Willard olmuştur. Bütün meslektaşları Willard'ın çok başarılı bir öğretmen olduğu görüşünde hemfikir olmuşlardır. Carleton Koleji Matematik Bölümü başkanı Mr. Pye, Miss Willard hakkında, tanıdığı en iyi matematik öğretmeni olarak bahsetmektedir. Derslerdeki başarısının yanında, Miss Willard öğrencileri ile arkadaş olmak için bir dehadır. Miss Willard'ın en sevdiği arkadaşı yine onun bir öğrencisidir ve bu öğrenci oğlunun adını Miss Willard'ın şerefine Willard olarak koymuştur. Meslektaşlarına göre Miss Willard, Matematik problemlerini öğrencilerin anlayabileceği şekilde sunmasını da oldukça iyi bilmektedir. Çok sabırlıdır. Ders saatleri dışında da çok yavaş anlayan ya da geri kalan öğrencilere yardımcı olmayı seven bir öğretmen olmuştur. Bütün bu çalışmaları esnasında Miss Willard, öğrencilerine büyük bir misyonerlik ruhu aşılamıştır. Öğrencilerinden iki tanesi Miss Frances Gage ve Miss Martha King Carleton Koleji'nden mezun olduktan sonra Anadolu'ya misyoner olarak gelmişler ve 1895 yılında da Miss Willard onları Merzifon'da ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında öğrencilerinden Miss Martha King çiçek hastalığına yakalanmıştır. Merzifon'daki deneyimli Amerikalı doktor elinden gelen her şeyi yapmış, fakat tedavisi sonuç vermemiştir. Miss Willard diğer öğrencisi Miss Gage ile birlikte karantinaya alınmışlar, ona ve hastalığa yakalanın başka bir okul öğrencisine hemşirelik yapmışlardır. Ancak bütün bu çabalara rağmen Miss King hastalıktan kurtulamamış ve dışarıda bekleyen arkadaşlarına onun ölüm haberi, hasta odasından Tracy ailesinin oturduğu yan binaya çekilmiş bir telefon hattıyla verilmiştir. Bu elim olayın da etkisiyle, Miss Willard burada Anadolu'da çalışmak için kararını vermiş ve Amerika'ya istifasını vermek için

---

[448]Ernest Pye, **Charlotte R. Willard of Merzifon, Her Life and Times**, New York 1933, s.40.

gitmiş[449] ve ardından Merzifon'a dönmüştür. Uzun süre okulda en iyi hizmetleri veren bir misyoner olarak çalışmıştır.

1.2.2.3.5. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda Eğitim Gören Öğrencilerin Durumu

1.2.2.3.5.1. Öğrencilerin Sayısal Gelişimi

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun açıldığı tarihten itibaren, Amerikan Board'un kendi belgelerinden tespit edilebildiği ölçüde, yıllara göre okulda öğrenim gören ve mezun olan öğrencilerin sayılarında meydana gelen gelişmeler şu şekildedir[450]:

Yıl	Öğrenci Sayısı	Yatılı Öğrenci	Mezun Öğrenci
1865	15/19	6	----
1866	22/18	5	----
1867	35	18	----
1868	25	----	----
1869	40	----	----
1870	38	30	6
1871	36	24/26	8
1872	43	25	6
1873	31	----	----
1874	24	----	----
1875	22	----	----
1876	24	----	6
1877	25	----	----
1878	40	----	10
1879	40/47	31	6
1880	42/40	25	----
1881	40	----	----
1882	39/40	24	----
1883	58/43	27	6
1884	51	44	----
1885	70	----	----
1886	70	45	----
1887	68	37	12
1888	92/110	57	----
1889	95/113	43	15

---

449 Pye, **a. g. e.**, s. 30-31, 33, 38-39

450 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:12, 28, 24, 30, 36, 43, 54, 62, 70, 83, 595, 606, 614; **Reel 583**, No:121, 126-127, 306; **Reel 588**, No:149, 157, 168, 177, 189, 202, 216, 229, 246, 319, 334; **Reel 589**, No:381, 390; **Reel 596,** No: 263, 268, 272, 286, 315, 332, 349, 365, 386; **Reel 597**, No:29-30, 67-68, 73, 82, 111,-112, 127, 142-143; **Reel 606**, No:61, 162, 246, 377,479, 567, 636, 706, 797, 904, 984; **Reel 607**, No:177, 214, 272, 274, 275, 291, 330; **Reel 617**, No:187-188, 202-203, 217-218, 226-227, 241-242, 252, 274-275, 300-301, 315-316, 327-328, 345-346; **Reel 618**, No:154, 181, 201, 204, 218, 221, 234, 235, 259, 279, 302, **Reel 628**, No:320, 328, 337, 346, 379, 391, 396, 422.

1890	85/91	40	----
1891	93/105	53	----
1892	70/87	32	----
1893	86	41	----
1894	96	----	6
1895	114	50	----
1896	114/131	68	----
1897	98/120	49	6
1898	160	85	10
1899	183	----	----
1900	183	73	----
1901	202	----	----
1902	162	----	13
1903	157	----	7
1904	167	57	15
1905	160	61	5
1906	204	101	9
1907	194	87	----
1908	185	81	----
1909	181	83	9
1910	231	----	9
1911	250	96	----
1912	263	100	----
1913	259	125	----

Bazı yıllara ait öğrenci sayıları değişik belgelerde farklı farklı verilmiştir. Bunun sebebi, okulda eğitim döneminin başladığı tarihlerde okula kayıt yaptıran bazı öğrencilerin ilerleyen günlerde okuldan ayrılması, ya da okulun açıldığı tarihlerden daha sonra okula devam etmeye başlayan öğrencilerin okulda eğitimlerine devam etmesidir. Ancak her iki sayı da cetvelde gösterilmiştir. *Öğrenci sayısı* sütununda bazı yıllara ait iki rakam yan yana verilmiş ve bu iki rakam (/) işareti ile birbirinden ayrılmıştır. İlk verilen rakam yıl boyu okulda eğitimine devam eden, ikinci rakam ise yıl içerisinde okulda bir süre bulunan öğrenciler de dahil toplam öğrencilerin sayısını göstermiştir.

1870'li yıllarda okul, Miss Fritcher ve Miss West'in çalışmalarıyla oldukça iyi bir seviye yakalamıştır. Onların denetimi altındaki okula Batı Türkiye Misyonu'nun bir çok yerinden öğrenciler gelmeye başlamıştır[451]. Bu gelişmeler ile birlikte, Ruhban Okulu ve Anadolu Koleji gibi Yatılı Kızlar Okulu da sadece Merzifon istasyonu değil, bütün Anadolu'ya hizmet veren bir kurum haline gelmiştir. Bazı yıllarda okulda eğitim gören öğrencilerin geldikleri merkezler incelendiğinde bunu açıkça görmek mümkündür.

---

451 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:334-335.

1872 yılı boyunca kırk üçe kadar yükselen sayıdaki öğrencilerin altısı Sivas, sekizi Kayseri, biri Bursa, sekizi İzmit, ikisi İstanbul, sekizi Merzifon bölgesinden gelmişlerdir[452]. 1876 yılında okuldaki öğrencilerin dördü Kayseri, dördü Sivas, üçü Rodosto, geri kalanları ise Merzifon sahasından gelmişlerdir. Bir yıl öncesinden okulun öğrencileri arasında yaşanan en önemli olay, bir öğrencinin vefat etmesi olmuştur. Böylece okul, kuruluşundan beri ölüm yoluyla ilk kaybını vermiştir[453].

1888 Yatılı öğrencilerin ikisi Kayseri'den ikisi Yozgat'tan, ikisi Trabzon'dan, beşi Ordu'dan, biri Sivas'tan, ikisi Merzifon'dan ve geri kalan yirmi bir öğrenci de istasyona bağlı diğer yerleşim yerlerinden gelmişlerdir[454]. 1908-1909 döneminde de İskenderun'dan Van'a kadar bir çok bölgeden öğrenci okulda eğitim görmüştür[455].

Miss Fritcher'in denetimi altında faaliyetlerini sürdüren bu kurum Hıristiyan Protestan kızlarını yeterli ve kabiliyetli birer öğretmen ve yerli papazlara uygun birer eş olarak yetiştirmek yönündeki yüksek amacını başarılı bir şekilde yürütmüştür. Bu amaca binaen 1866 yılında okulda eğitim gören öğrenciler arasında iki tane de Ruhban Okulu'nda eğitim gören öğrencilerin eşleri yer almıştır. 1872 yılında biri Sivas'tan, biri Bursa'dan olmak üzere iki vaiz eşi de okulun öğrencileri arasında eğitimlerine devam etmişlerdir[456]. 1873 yılında da okulda eğitim gören öğrencilerden bazıları vaizlerin hanımlarından teşkil etmiştir[457].

Bazı yıllarda eğitim gören öğrencilerden bir kısmı derslerini tamamlayamadan okuldan ayrılmak zorunda kalmış, yatılı öğrencilerin bir kısmı da ailelerinin Merzifon'a taşınmasından dolayı okulda yatılı kalmayı bırakmış ve gündüzlü olarak eğitimlerine devam etmişlerdir[458].

---

452 **a.g.b.**, No:334-335.
453 **a.g.b.**, No:319.
454 Katolik olan üç öğrenciden biri kadınların baş rahibesi idi. P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:127.
455 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:328.
456 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:334-335.
457 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:121; **Reel 588**, No:334.
458 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:606, 614.

Yıllar ilerledikçe okulda dört ayrı ırktan öğrenci eğitim görmeye başlamıştır: Türk, Ermeni, Rum, Alman. Bu durum öğretmen ve Mütevelli Heyeti'ni okulda bir dili ortak anlaşma dili olarak seçmeye zorlamıştır. Bunun için de İngilizce seçilmiştir[459].

Okulda eğitim gören öğrenciler ağırlıklı olarak Ermenilerden teşkil edilmiştir. İlerleyen yıllarda bunlara, şehirde Rum kızlarına eğitim verebilecek başka bir okul bulunmadığı için, Rum öğrenciler de katılmaya başlamışlardır. 1883-1884 döneminde okulda üç Rum kız öğrenci eğitim görmeye başlamıştır. Bu da Rum öğrencilerin okula olan taleplerinin arttığının bir göstergesidir. Aslında bu dönemde sadece kız okuluna değil burada faaliyet gösteren bütün misyoner okullarına Rumların ilgisi artmaya başlamıştır[460]. 1886 yılında okulun öğrencilerinin yatılı olanlarından beşi, gündüzlü olanlarında da biri Rum öğrencidir. Geri kalan öğrencilerin hepsi Ermeni asıllılardan teşkil edilmiştir[461].

Okula Rum öğrencilerin talebi 1888 yılında beklentilerin üzerinde bir artış göstermiştir. Bir yıl öncesinde okula devam eden öğrenci sayısı atmış sekiz iken birden doksan ikiye çıkmasının sebebi, okula Protestan olmayan Rum ailelerinin ilgisinin artmasından kaynaklanmıştır[462]. Bu ilginin artmasının belki de en önemli sebeplerinden biri, şehirde Rum kızlarına eğitim verecek başka okulun bulunmaması olmuştur. Sebep her ne olursa olsun Rum çocuklarının okula duydukları ilginin artması, misyonerleri oldukça memnun etmiştir[463]. Ancak bu ilgi 1880'li yılların sonunda başlamasına rağmen, 1902 yılına kadar okuldan ancak üç Rum kızı mezun olmuştur. Fakat aynı dönemde okulun her sınıfında eğitimine devam eden Rum kızları vardır[464].

Türk öğrencilerin okula olan talepleri Ermeniler ve Rumlar kadar fazla olmamıştır. Bazı yıllarda Türk kızları okulda eğitim görmek için kayıt yaptırmışlar, ancak bazı nedenlerden dolayı bir süre sonra okuldan eğitimlerinin tamamlamadan ayrılmışlardır. İlk olarak Türk öğrenciler, okula kaydını 1888 yılında yaptırmıştır. Bu yıl iki Türk öğrenci gelmiştir. Bunlardan birinin abisi, okulun oldukça tehlikeli bir kurum olduğu kanaatini taşıyan vergi tahakkuk memuru tarafından kız kardeşini okuldan alması için tehdit edilmiş ve öğrenci okuldan alınmıştır. Diğer Türk öğrencinin babası şehirde devlet dairesinde

459 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:128.
460 **a.g.b.**, No:73.
461 **a.g.b.**, No:82.
462 Katolik olan üç öğrenciden biri kadınların baş rahibesi idi. P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:127.
463 **a.g.b.**, No:128.
464 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:181.

katiplik yapmakta olduğu için vergi memurunun sözlerine kulak asmamış ve kızı okulda eğitimine bir süre devam etmiştir[465].

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun eğitiminden yararlanan bir diğer öğrenci grubunu da Almanlar teşkil etmişlerdir. Amasya'da hükümetleri adına görev yapan Alman vatandaşlarının çocuklarından 1889-1890 döneminde okulda eğitim gören öğrenciler olmuş ve okulun öğrencilerinin ¼'ü Rum, ikisi Alman ve geri kalanı Ermenilerden teşkil etmiştir[466].

Ancak okulun, açılışından itibaren öğrencilerinin çoğunluğunu Ermeniler teşkil etmişlerdir. 1890-1891 eğitim-öğretim yılında okula kaydını yaptıran doksan birin üzerindeki öğrenciden, derslere devam eden seksen beşinin atmış ikisi Ermeni, yirmi üçü Rum öğrencilerden teşekkül etmiştir. Okulda yatılı olarak kalan kırk öğrencinin de yine yirmi dokuzunu Ermeniler, on birini Rumlar oluşturmuşlardır[467].

1891-1892 döneminde ise okula kaydını yaptıran öğrencilerin seksen üçü Ermeni, on sekizi Rum, ikisi Alman ve ikisi Türklerden oluşmuştur[468]. 1893-1894 dönemi boyunca okulda eğitim gören öğrencilerin yüzünü Ermeniler, on dördünü de Rumlar teşkil etmişlerdir[469].

Öğrenciler arasında Ermeniler kadar olmasa da çoğunluğu teşkil eden bir diğer grup Rumlar olmuştur. Her geçen yıl okuldaki Rum öğrencilerin sayısının artması sonucunda 1893-1894 döneminde okulun Rumca Bölümü'ne on altı öğrenci kayıt yaptırmıştır. Bu artış, Rum öğrenciler için gelecek yıllarda misyonerlerin beklentisini artırmıştır[470]. 1897 yılında okulda eğitim gören öğrencilerin on üçü Rum, geri kalanı ise Ermenilerden oluşmuştur. Hatta bu yıl okulun ilk Rum öğrencisi de okuldan mezun olmuştur[471]. 1897-1898 döneminde, Rumların sayısı bir yıl öncesine kıyasla iki katına çıkmış ve yirmi altıya ulaşmıştır. Merzifon'da çalışan Amerikan Board misyonerlerine göre, Rumların bu dönemde okuldaki eğitim faaliyetlerine ilgisinin artmasının birkaç sebebi vardır. Bunlardan birincisi, Miss Riggs'in Atina'daki eğitiminden dönmesidir. İkinci olarak, Merzifon'daki

---

465 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:128.
466 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:61.
467 **a.g.b.**, No:162.
468 **a.g.b.**, No: 246-248.
469 **a.g.b.**, No:567-568.
470 **a.g.b.**, No:479-480.
471 **a.g.b.**, No:636.

misyonerler tarafından yürütülen diğer eğitim çalışmalarının yüksek sınıftan Rum mezunlarının, okulun Rumca öğretme yeteneğini artırmasıdır. Bir diğer sebebi de, şehirde Ortodoks kilisesinin değişen idaresinin misyonerlere karşı daha ılımlı ve dostça bir tutum içerisine girmesidir[472].

Sebep her ne olursa olsun, Ermeni öğrencilerle beraber ilerleyen yıllarda Rumlar okulda çoğunluğu oluşturan öğrenci grubu olmuşlar, sayıları ve oranları her geçen yıl artarak devam etmiştir. 1898 yılında okula kaydını yaptıran yüz atmış öğrenciden yüz yirmisi Ermeni, kırkı Rum öğrencilerden oluşmuştur[473]. 1900-1901 döneminde yüz yirmi üç Ermeni öğrenciye karşılık, elli yedi Rum olan öğrenciler, bir sonraki döneminde okuldaki öğrencilerin ¼''ünü teşkil etmişlerdir[474]. 1908-1909 yılında da okulda eğitim gören yüz otuz biri Ermeniye karşılık, elli iki Rum, iki Amerikalı bulunmuştur. Rum öğrencilerin yirmi tanesi Rumca ilkokul bölümündedir[475].

1877 yılında okul, öğrencileri açısından bir ilki yaşamıştır. Okulun öğretmenleri, tarihinde ilk defa üst sınıflardan bir öğrenciyi okuldan atmak zorunda kalmışlardır. Okula Kilise üyesi olarak gelen bu öğrencinin uygunsuz hareketlerine ilâve olarak, hırsızlık, yalancılık gibi davranışlarının da olması, ayrıca yapmadığı halde dua eder gibi görünmeye çalışması, okuldaki öğretmenlerin ve idarecilerin sabrını zorlamıştır. Sonunda bu davranışları sürekli yapmaya başlayınca okuldan uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır. Bu arada okulda bir öğrenci de tehlikeli bir hastalığa yakalanmıştır. Okulda geçirdiği dört ay boyunca öğretmenlerin ve öğrencilerin özel ilgisine muhtaç olmuş ve sonunda hastalığın pençesinden kurtulamamış ve hayatını kaybetmiştir[476].

1879 dönemdeki en zor tecrübe ise, okulun 13 yaşında en iyi kız öğrencilerinden birinin okuldan ayrılması olmuştur. Bir yıldan biraz fazla bir zaman önce babası kızı *...onun bu okulda güvenliğini görene kadar rahat ölmeyeceğim...* diyerek misyonerlere teslim etmiş, daha sonraki günlerde de vefat etmiştir. Babasının ölümünden bir yıl sonra ise kız öğrenci abisi tarafından okuldan alınmıştır[477].

---

472 **a.g.b.**, No:706-709.
473 **a.g.b.**, No:904, 906.
474 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:154, 165.
475 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:302; **Reel 628**, No:328.
476 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:320-321.
477 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:381.

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'ndaki çalışmalar etkileyen önemli olaylardan biri de 1905-1906 döneminde şehirde baş gösteren kızamık salgını olmuştur. Salgın dolayısıyla okuldaki eğitim bir süre aksamasına rağmen, Anadolu Hastanesi çalışanlarının hizmetleri sonucu sağlık bakımından oldukça iyi durumda olan okuldan sadece altı öğrenci bu tehlikeli salgın döneminde hastanede tedavi altına alınmış ve can kaybı yaşanmamıştır[478].

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'ndaki öğrenci sayısını etkileyen en önemli olay 1915 yılında yaşanmıştır. Bu yıl içerisinde, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı gelişmelerden dolayı Ermenilere uyguladığı tehcir olayı sırasında 12 Ağustor 1915 tarihinde okuldan atmış iki Ermeni öğrenci tehcir edilmiştir. Ancak okulun öğretmenlerinden Miss Willard ve Miss Gage'in çabaları sonucunda kırk sekiz kişilik bir öğrenci grubu Sivas'tan döndürülmüş ve 4 Eylül günü Merzifon'a gelmişlerdir. Bu grubun gelmesiyle beraber okulda eğitim tekrar başlamış ve Mayıs 1916 tarihine kadar da devam etmiştir[479].

1.2.2.3.5.2. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu Mezunları ve Çalışma Sahaları

Okul, ilk mezunlarını 1868 yılında vermiştir[480]. Okuldan mezun olan öğrenciler, burada verilen eğitimin amacına uygun olarak ya Merzifon ve çevresinde ya da diğer istasyonlarda öğretmenlik yapmaya, Amerikan Board misyonerlerine çalışmalarında yardım etmeye başlamışlardır. 1871 yılında okuldan mezun olan öğrencilerden bir tanesi kördür. Onun kör olması hizmet etmesine mani olmamış, okulu bitirdikten sonra İzmit'e gitmiş ve orada İncil okuyucusu olarak çalışmaya başlamıştır. Aynı dönemin diğer mezunlarından ikisi Merzifon'da, ikisi Kayseri'de, biri Sivas'ta, ikisi de Batı Türkiye Misyonu'nun diğer istasyonlarında öğretmenlik yapmaya başlamışlardır. Merzifon'dakilerden biri ilkokulda, biri de Yatılı Kızlar Okulu'nda çalışmıştır. Aynı yıl içerisinde mezun olması beklenen üç kız ise derslerini tamamlayamadan okuldan ayrılmıştır. Ancak bunlar da boş durmamışlar, bir tanesi Ruhban Okulu mezunu biri ile evlenmiş ve eşinin dinî çalışmalarında yardım işleriyle meşgul olmaya, diğer ikisi Merzifon'a bağlı kendi yerleşim yerlerinde dersler vermeye başlamışlardır[481].

---

478 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:261.
479 **a.g.b.**, No:546.
480 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:595.
481 **a.g.b.**, No:614.

1876 yılında okuldan dördü Kilise üyesi olan altı öğrenci mezun olmuştur. İkisi Merzifon, biri Kayseri, biri Sivas, ikisi Bardizaklı olan mezunların hepsi öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Bunlardan birisi de Yatılı Kızlar Okulu'nda derse girmekle görevlendirilmiştir. Okulun Merzifon'da faaliyete başladığı tarihten beri 1876 yılına kadar 5 sınıfta toplam otuz bir öğrenci mezun edilmiştir. On iki öğrenci de okuldaki eğitimlerinde ileri seviyelerinde iken ayrılmışlardır[482].

1878 yılında sınavlarında başarılı olup, okullarını bitiren on mezun öğrenci de daha öncekiler gibi Batı Türkiye Misyonu'nun çeşitli istasyonlarından gelmişlerdir. Öğrencilerin biri Sivas, üçü Merzifon, üçü Rodosto, üçü Kayseri'dir. Okula İstanbul bölgesinden nadiren öğrenci gelmiştir. Ancak istasyonun arzusu okulda, bütün bölgelerden gelen öğrencilere hizmet vermek yönünde olmuştur[483]. Bir yıl önce yaşanan zor kış şartlarının ardından eğitime tekrar başlayan okulda, 1879 yılı güz döneminde altı kişilik bir sınıf mezun edilmiştir. Bu öğrencilerden ikisi çalışmak için Sivas'taki okullara gitmiş, biri Amasya'da, bir diğeri de kış boyunca Zile'de dersler vermiştir[484].

1883 yılında okuldan mezun olan altı öğrenci, öğretmenlik yapmak için Merzifon dışındaki istasyonlara gitmişlerdir. Bunlardan biri de İzmir'de Kitab-ı Mukaddes ile meşgul olmaya başlamıştır[485]. 1887 yılı Temmuz döneminde okuldaki öğrencilerin on ikisi mezun olmuştur[486]. Bu öğrencilerin dördü memleketlerinde öğretmenlik yapmak için gitmişler, bir tanesi sonbaharda Merzifon'a okulda 6 aylığına maaşsız ders verme sözünü yerine getirmek için gelmiş, biri Edirne'ye gitmiştir. Geri kalan üçü de öğretmenlik yapmak için istekli olmalarına rağmen, ilk etapta onları görevlendirebilecek bir yer bulunamamıştır. Bir diğer mezun evlenmiş ve Samsun'a yerleşmiştir. Mezun olan on iki öğrenciden on tanesi kilise üyesidir[487]. 1889 yılı Temmuz ayında 15 genç bayan okuldan mezun olmuştur. Hepsinin de arzusu eğitim işleriyle meşgul olmaktır[488]. Bunlardan biri Kayseri'de Gregoryan Ermeni cemaati arasında İncil okuyucusu ve başarılı bir öğretmen olarak görev yapmaya başlamıştır. Diğer mezunların da çoğu öğretmenlik yapmak

---

482 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No:319.
483 **a.g.b.**, No:320-321.
484 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:390.
485 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:67-68.
486 **a.g.b.**, No:82, 111.
487 **a.g.b.**, No:111.
488 **a.g.b.**, No:142-143.

isteğinde olmuşlardır[489]. 1898 yılında okuldan mezun olan on öğrencinin sekizi Merzifon'un dışından, ikisi Merzifon'dandır[490].

1902 yılına okul, 160 öğrenci mezun ederek girmiştir[491]. 1902-1903 yılında okuldan mezun olan on beş kızdan dördü Merzifon'da, ikisi Trabzon'da, biri Sivas'ta, biri Çanakkale'de öğretmenlik yapmaya başlamışlardır. Bir tanesi yine Trabzon'da anaokulu öğretmenliği yapmaya başlamıştır. Bir diğeri ise yardımcı hemşire olarak Anadolu Hastanesi'nde çalışmaya başlamıştır[492]. 1906 yılında okuldan mezun olan dokuz öğrenciden biri Sivas, Gregoryan Anaokulu, biri Amasya Protestan Ermeni okulu, biri Alaçam Protestan Rum okulu, biri Zile'de, biri de Merzifon Çaymahalle okulunda olmak üzere beşi öğretmenlik yapmaya başlamıştır. 1906 yılına kadar okuldan mezun olan öğrencilerin sadece misyoner okullarında öğretmenlik yapanların sayısı yedi tanedir. Bunlardan ikisi Talas, ikisi Erzurum, ikisi Gedik Paşa ve biri de Sivas'taki Amerikan Board okullarında öğretmen olarak çalışmaya başlamışlardır. Mezunlardan altı tanesi de Anadolu Hastanesi'nde hemşire olarak çalışmalara devam etmişlerdir. Mezunların dördü de İncil Kadını olarak dış-istasyonlarda görev yapmaya başlamışlardır[493].

1908-1909 yılında okuldan mezun olan dokuz öğrenciden biri Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun Rumca ilkokul bölümünde, ikisi Erzurum'daki Amerikan okulunda, ikisi Protestan Kilisesi okullarında, ikisi eski kiliselerin cemaat okullarında olmak üzere yedisi öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Mezunlardan bir tanesi Merzifon Anadolu Hastanesi'nde hemşirelik kursu almaya başlayarak eğitimine devam etmiştir[494].

1909 yılına kadar okuldan toplam atmış iki öğrenci mezun olmuştur. Mezunların çoğu eğitim-öğretim işleriyle meşgul olmuşlardır. Okuldan mezun olan öğrencilerin on yedi tanesi Amerikan Board okullarında öğretmenlik yapmaya başlamışlardır. Diğer mezunlardan yirmi tanesi diğer Protestan okullarında, on ikisi Gregoryan okullarında, ikisi Ortodoks Rum okullarında ders vermişlerdir. Mezunlardan yedi tanesi hemşire ve dördü

---

489 **a.g.b.**, No:129.
490 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:904, 906.
491 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:181.
492 **a.g.b.**, No:221.
493 **a.g.b.**, No:280, 334-335.
494 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:328.

İncil kadını olarak çalışmışlardır[495]. 1909-1910 döneminde mezun olan dokuz öğrencinin sekizi yine öğretmenlik yapmaya başlamışlardır[496].

Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1912 yılına kadar okuldan mezun olan yetmiş altı öğrenciden, atmış beşi öğretmenlik, sekizi hemşirelik, üçü de İncil Kadını olarak çalışmaya başlamışlardır[497].

1.2.2.3.6. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun Bütçesi

İstanbul'daki kız okulunun Merzifon'a taşınma kararı 1863 yılında yapılan Misyon toplantısında alınmış[498], 1865 yılında düzenlenen yıllık Misyon toplantısından sonra uygulamaya konmuş[499] ve *Merzifon Yatılı Kızlar Okulu* adıyla, Miss Ann Eliza Fritcher'in başkanlığında eğitimine başlamıştır.

Okul Merzifon'da faaliyet başladığı tarihten itibaren, Amerikan Board misyonerlerinin kurum için yaptığı yıllık harcamalar, belgelerden tespit edilebildiği ölçüde şöyle olmuştur[500]:

Yıl	Harcama Kalemi	Miktarı	Toplam
1865:	Yardımcı öğretmen	100 $	
	Kitaplar	25 $	125 $
1866:	Öğretmen ücretleri	75 $	
	Diğerleri	100 $	175 $
1867:	Öğretmen ücretleri	75 $	
	Kitaplar	25 $	
	Diğerleri	25 $	125 $
1868:	Öğretmen ücretleri	75 $	75 $
1869:	Öğretmen ücretleri	193.6 $	
	Kitap ve diğer masraflar	49.5 $	243.1 $
1870:	Öğretmen ücretleri	105.6 $	
	Kitaplar	22 $	
	Yatılı kısma kira yardımı	27.5 $	155.1 $
1871:			141.9 $
1872:	2 yerli öğretmen	158.4 $	
	Kitaplar	22 $	

---

495 **a.g.b.**, No:346.

496 **a.g.b.**, No:346-347.

497 **a.g.b.**, No:391.

498 P. A. B. C. F. M., **Reel 588**, No;334.

499 P. A. B. C. F. M., **Reel 583**, No:121.

500 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:103, 106, 109, 111, 113, 116; **Reel 588**, No:252, 257, 260, 262, 268, 270, 273, 278, 282, 295, 300, 334-335; **Reel 596**, No:190, 194, 200, 206, 215, 225, 233, 244; **Reel 607**, No:147, 159, 192, 196, 242, 280, 316, 362, 433, 443, 497; **Reel 617**, No:12, 29, 45, 80, 92.

	Yatılı kısma kira yardımı	27.5	$	207.9 $
1873:	2 yerli öğretmen	158.4	$	
	Kitaplar	22	$	
	Kira	27.5	$	
	Diğerleri	44	$	251.9 $
1874:	Öğretmen ücreti	158.4	$	
	Kitaplar	22	$	
	Mutfak ve kütüphane	70.4	$	250.8 $
1875:	Öğretmen ücretleri	105.6	$	
	Yardımcı öğretmenler	66	$	
	Kitaplar	22	$	
	Mutfak ve kira	71.5	$	265.1 $
1876:	Öğretmen ücreti	158.4	$	
	Yeni bina için[501]	440	$	558.4 $
1877:	Yerli öğretmen Anna	105.6	$	
	Yerli öğretmen Maritza	66	$	
	Kitap ve malzeme	22	$	
	Onarım	44	$	
	Öğretmenlerin kirası	52.8	$	
	Yeni bina	440	$	730.4 $
1878:	Yerli öğretmen Anna	105.6	$	
	Yerli öğretmen Maritza	66	$	
	Kitap ve malzeme	22	$	
	Onarım	44	$	
	Öğretmenlerin kirası	52.8	$	
	Sağlık dersleri	66	$	356.4 $
1879:	Yerli öğretmen Anna	105.6	$	
	Yerli öğretmen Maritza	66	$	
	Kitap ve malzeme	22	$	
	Vergi ve onarım	44	$	237.6 $
1880:	Öğrenciye yardım	488.4	$	
	Yerli öğretmen Anna	105.6	$	
	Yerli öğretmen Maritza	66	$	
	Kitap ve malzeme	22	$	
	Onarım	44	$	726 $
1881:	Yerli öğretmen Anna	105.6	$	
	Yerli öğretmen Maritza	66	$	
	Kitap ve malzeme	22	$	
	Onarım	44	$	
	Yatılı öğrenciye yardım	330	$	
	Hazırlık öğrencisine yardım	158.4	$	
	Rumca bölümüne yardım	176	$	902 $
1882:	Öğrenciye yardım	488.4	$	
	Yerli öğretmen Anna	105.6	$	
	Yerli öğretmen Maritza	66	$	

[501] Kızlar okuluna yapılması düşünülen yeni binanın masrafları New Heaven'daki bayanlar tarafından karşılanmıştır.

	Kitap ve malzeme	22	$	
	Vergiler	44	$	
	Onarım	88	$	814 $
1883:	Öğretmen ücretleri	211.2	$	
	Yardımcı öğretmenler	105.6	$	
	Kitaplar	22	$	
	Vergi ve Onarım	66	$	404.8 $
1884:	Öğrencilere yardım	330	$	
	Öğretmen ücretleri	290.4	$	
	Ders kitapları	22	$	
	Vergi ve onarım	66	$	708.4 $
1885:	Öğrenciye yardım	211.2	$	
	Öğretmenler	290.4	$	
	Ders kitapları	22	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	576.4 $
1886:	Ermenice öğretmeni	255.2	$	
	Rumca öğretmeni	176	$	
	Öğrenciye yardım	264	$	
	Ders kitapları	22	$	
	Vergi ve onarım	52.8	$	770 $
1887:	Öğretmen ücreti	431.2	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Ders kitapları	22	$	
	Vergi ve onarım	44	$	629.2 $
1888:	Öğretmen ücretleri	431.2	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Ders kitapları	22	$	
	Vergi ve onarım	44	$	629.2 $
1889:	Öğretmen ücretleri	413.6	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Vergi ve onarım	44	$	
	Diğer harcamalar	528	$	
1890:	Öğretmen ücretleri	334.4	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Vergi ve onarım	44	$	
	Diğer harcamalar	79.2	$	589.6 $
1891:	Öğretmen ücreti	413.6	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Vergi ve onarım	44	$	589.6 $
1892:	Öğretmen ücretleri	413.6	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Diğerleri	211.2	$	756.8 $
1893:	Öğretmen ücretleri	550	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
1894:	Öğretmen ücretleri	550	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	682 $
1895:	Öğretmen ücretleri	550	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	

	Tıbbî yardım	158.4	$	840.4 $
1896:	Öğretmen ücretleri	132	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Dil dersleri	105.6	$	369.6 $
1897:	Öğretmen ücretleri	572	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Tıbbî yardım	158.4	$	
	Dil dersleri	105.6	$	968 $
1898:				1531.2 $
1899:	Öğretmen ücretleri	572	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Tıbbî yardım	158.4	$	
	Dil dersleri	105.6	$	968 $
1900:	Öğretmen ücretleri	572	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Tıbbî yardım	158.4	$	
	Dil dersleri	105.6	$	968 $
1901:	Öğretmen ücretleri	572	$	
	Öğrenciye yırdım	132	$	
	Tıbbî yardım	158.4	$	
	Dil dersleri	105.6	$	968 $
1902:	Öğretmen ücretleri	572	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Tıbbî yardım	158.4	$	
	Dil dersleri	105.6	$	968 $
1903:	Öğretmen ücretleri	572	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Dil dersleri	105.6	$	
	Diğer harcamalar	52.8	$	
	Miss Ward'ın Ermenice dersleri	66	$	928.4 $
1904:				1324.4 $
1905:	Öğretmen ücretleri	572	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Ders veren Kolej Profesörleri	105.6	$	809.6 $
1906:	Öğretmen ücretleri	572	$	
	Öğrenciye yardım	132	$	
	Ders veren Kolej Profesörleri	105.6	$	
1907:				1289.2 $

Belgelerde yer alan Merzifon Yatılı Kızlar Okulu adına yapılan harcamalar, daha önceden de belirtildiği üzere, 1868 yılından itibaren *Kadınlar Misyon Cemiyeti* tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bazı yıllara ait harcamalar belgelerden tam olarak tespit edilememiştir. Bazı yıllarda da başka bir kayıt elde edilemediği için, *Kadınlar Misyon Cemiyeti*'nin hem Yatılı Kızlar Okulu, hem de Merzifon'a bağlı dış-istasyonlarda kadınlara yönelik faaliyetler için yaptığı harcamaları birlikte verilmiştir. Ama gösterilen miktarlar,

diğer yılların harcamalarıyla kıyaslandığında, çoğunluğunun Yatılı Kızlar Okulu adına yapıldığı görülmektedir.

Harcamalarda okulda görevli misyonerler için ödenen ücretler, 1868 yılından itibaren *Kadınlar Misyon Cemiyeti* tarafından ödenmiş olmasına rağmen, daha önceden istasyonda çalışan misyonerlerin maaşlarının verildiği cetvelde yer aldığı için, bu listeye dahil edilmemiştir.

Listede Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'na sadece misyonerler tarafından sağlanan kaynaklar gösterilmiştir. Yerli kaynaklardan da okula katkılar olduğu bilinmesine rağmen, belgelerde tam tespit edilemediği için verilememiştir. Meselâ, 1888 yılında okula misyonerler tarafından verilen iki Ermeni ve bir Rum öğretmenin maaşları, okulun malzemeleri, kitaplar, mobilyalar, vergiler, onarım ve fakir öğrencilere yardım olarak verilen 143 liranın yanında, yerli kaynaklardan 4 lirası bağış olan toplam 135 lira sağlandığı[502] tespit edilmiştir.

1.2.2.3.7. Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nda Yürütülen Dinî Faaliyetler

Okulda eğitim faaliyetlerinin yanı sıra dinî faaliyetlere de ağırlık verilmiştir. Okuldaki dinî çalışmalarda en çok önem verilen konu İncil sınıflarının düzenlenmesi olmuştur. Burada verilen derslerle öğrencilere Hıristiyanlık ve Protestanlık öğretileri öğretilmiş, İncil hakkında öğrencilerin ilmî seviyede bilgi alması sağlanmıştır. Her Pazar sabahı dinî ayinler yapılmasına büyük önem verilmiştir[503]. Bu alandaki çalışmalarla okulun dinî gelişimi oldukça iyi bir duruma getirilmiştir. Dinî alandaki çalışmalarda aralarında en çok etki sağlanan öğrenciler, okulda yatılı olarak kalan öğrenciler olmuşlardır[504]. Bu yüzden de misyonerler yatılı eğitime büyük önem vermişlerdir. Bu tür eğitime önem verilmesinin bir başka sebebi de, değişik kent ve kasabalardan gelen öğrencilere eğitim fırsatı tanımak ve bu öğrenciler aracılığıyla eğitimleri sırasında ve mezuniyetten sonra gittikleri yerlerde misyonerlerin öğretisini, mümkün olduğu kadar geniş alanlara yaymak düşüncesi olmuştur. Eğitimini yatılı olarak tamamlayan ve okuldan mezun olan kızlarla bir tür halk eğitimi programları yürütülmüştür[505].

---

502 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:128.
503 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:155.
504 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:68.
505 Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.86.

Öğrencilerin yatılı olarak eğitim görmeleri, misyonerlerin kültürlerine daha rahat ve hızlı bir şekilde uyum sağlamalarını da mümkün kılmıştır. Okulda yatılı kalan Ermeni öğrenciler, kendilerine karyola verilmesini talep etmişlerdir. Halbuki bu öğrencilerin geleneği, yünden ya da pamuktan yapılmış yer yataklarında yatmaktır. Öğrencilerden bir tanesi bu ihtiyacının giderilmesi için misyonerlere 4 lira para dahi ödemiştir. Durum böyle olunca misyonerler gündüzlü olarak eğitim gören öğrencilere pek sıcak bakmamışlardır. Onlara göre bu öğrenciler, misyonerlerin etkileyebilmeleri fırsatının çok az olduğu ve bu nedenle de dinî ilgisizliğin yüksek olduğu öğrencilerdir[506].

1886-1887 döneminde okulda yatılı kalan öğrenciler arasında Merzifonlu olanlar da yer almışlardır. Böylece Pazartesi sabahından Cuma akşamına kadar diğer arkadaşlarıyla birlikte olma imkânı sağlanan bu öğrenciler, eğitimlerinin büyük bir bölümünü misyonerlerin gözü önünde geçirmişlerdir[507]. Bu uygulama ilerleyen yıllarda da devam ettirilmiş ve 1896-1897 döneminde okulda yatılı kalan öğrencilerin arasında yine iki tane Merzifonlu yer almıştır[508].

Okulda yürütülen dinî çalışmalar neticesinde bir çok öğrenci şehirdeki Protestan Kilisesi'ne üye olmuştur[509]. Yürütülen çalışmalar neticesinde okulda yürütülen dinî çalışmalar oldukça iyi duruma getirilmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun Kilise ile bağlantısı vardır[510]. 1888 yılında öğrencilerden on dördü Kilise üyesidir. Yıl içinde bunlara yedi öğrenci daha katılmış ve sayı yirmi bire çıkmıştır. Okulda verilen dinî hizmetler sadece Protestanlara yönelik tutulmamış, toplumun bütün kesimi esas alınmıştır. Bunun için de okula öğrenci kabulünde herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Çünkü amaç, Hıristiyanlık ve Protestanlık öğretisini toplumun geneline yaymaktır. Bu düşüncenin bir ürünü olarak 1888 yılında okulda eğitim gören öğrencilerin on sekizi Protestan aileden, yirmi ikisi Gregoryan Ermeni ailesinden, on yedisi Ortodoks Rum aileden, ikisi Türk aileden, üçü Roman Katolik aileden gelmiştir[511].

---

506 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:128.
507 **a.g.b.**, No:111-112.
508 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:706-709.
509 **a.g.b.**, No:636.
510 P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:614.
511 Katolik olan üç öğrenciden biri kadınların baş rahibesi idi. P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:127.

1.2.2.3.7.1. Kral Kızları Grubu

Amerikan Board misyonerleri okulun amacını, *her bireysel öğrencinin yaşamında 'dinî etkiyi iyilik için daimî bir güç yapmak*[512] şeklinde açıklamışlardır. Bu amaca daha rahat bir şekilde ulaşmak için okuldan birkaç kız arasında 1889 yılı sonbaharında birinci dönemin başında *Kıral Kızları Grubu* oluşturulmuştur. İlk kurulduğu yıl grup, yarısı okul dışından olan yüz yirmi üyeden oluşmuştur. Kuruluşundan itibaren de grup, her geçen yıl kendisini geliştirmiş ve üye sayısını artırmıştır. Çalışmalarını haftalık dua toplantıları ve ardından da çalışmaların değerlendirildiği genel toplantılar ile sürdürmüştür. Okuldaki fakir öğrencilere yardım amacıyla alınan bağışlar hakkında raporlar sunulması toplantının esasını teşkil etmiştir. Buna ilâve olarak Grup üyelerinden bazıları şehirde kadın ve kızlara okuma-yazma öğreterek İncil Kadınları gibi çalışmaya başlamışlardır. Üyelerinin çoğu Gregoryanlardan oluşmasına rağmen, dua toplantıları sırasında Protestan olanlarla oldukça iyi bir ruh hali içinde çalışmaları sürdürmüşlerdir[513].

Bir yıl önce organize edilen Kral Kızları Grubu 1890 yılında da etkili bir şekilde çalışmalarına devam etmiştir. Okulun bu grubun içinde yer almayan öğrenci sayısı oldukça az olmuştur. Üyelerinin yirmisi, yirmi altı kadın ya da kıza haftada iki defa dersler vermeye başlamıştır. Bu dönemde Grubun çalışmaları için bir yer ayarlanmış ve her akşam bir saatliğine burada üyeler toplanmaya başlamışlardır. Bu toplantılarda bazı Grup üyeleri okuma-yazma, ilâhi okuma gibi dersler vermişlerdir[514]. 1891-1892 döneminde Kralın Kızları Grubu'na okuldan yirmi yedi öğrenci katılmıştır. Bu öğrenciler Gregoryanlar arasında yürütülen çalışmalara ve Pazar okullarındaki hizmetlere katkıda bulunmuşlardır[515].

1892-1893 döneminde Kral Kızları Grubu üyesi yüz on altıya çıkmıştır. Bunlardan elli altısı okul öğrencilerinden, atmış üyesi ise daha önceden okulda bulunanlardan teşkil etmiştir[516]. Bazı yıllarda, okuldaki dinî çalışmalara *Kralın Kızları Grubu* oldukça yardımcı olmuşlardır. Hatta bir dönemde okuldan bu grubun üyesi otuz iki kız, Pazar okullarında

---

512 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:904, 906.
513 **a.g.b.**, No:61-62.
514 **a.g.b.**, No:162-163.
515 **a.g.b.**, No: 246-248.
516 **a.g.b.**, No:377.

öğretmenlik yapmaya başlamışlardır. Ayrıca grubun üyeleri ilkokuldan on yedi çocuğa yardım çalışmaları da yürütmüşlerdir[517].

1893-94 dönemi içerisinde Kral Kızları Grubu'nun yardımları devam etmiştir. Bu cemiyete bağlı on öğrenci, Mrs. Riggs gözetiminde fakir mahallelerde çocuklara yardım işleriyle ilgilenmişlerdir[518]. Grubun otuz bir üyesi Pazar okullarında dersler vermişlerdir. Ayrıca evlerde düzenlenen Pazar okulları, bu grubun Amerikalı öğretmenlerinden oluşturulmuş *Pazar Okulu Komitesi* tarafından ziyaret edilmeye başlanmıştır[519].

1.2.2.3.7.2. Hıristiyan Dayanışma Cemiyeti

1897 yılında *Kralın Kızları Grubu, Hıristiyan Dayanışma Cemiyeti* formunu almıştır[520]. Bu cemiyet de dua toplantılarını desteklemiş, İncil üzerine çalışma grupları başlatmış, bağış yapmayı özendirecek çalışmalar yapmış, düzenli üye aidatı almaya başlamıştır. Noellerde İncil çalışma sınıfının her biri, şehirdeki Pazar okullarının öğrencileri arasında kullanılmak üzere İncil satın almışlar ve bu İncil okunmak için evden eve ödünç verilmiştir. Bu cemiyete bağlı üyelerden iki ile beş kız birlikte, on üç ayrı okulda her Pazar, aktif bir şekilde çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Şehirdeki ufak çocukları toplayarak onlara ders verme çalışmaları başlatmışlardır. Bu toplantılarda bazen Müslüman kızlar da yer almıştır[521].

Cemiyet Pazar sabahları yapılan dinî ayinlerden önce toplantısını yapmış ve aldıkları kararlar çerçevesinde faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu faaliyetlerini bünyesinde oluşturduğu dua komitesi, müzik komitesi vb. komiteler aracılığı ile yürütmeye çalışmıştır. Dua komitesi, toplantıları ilginç hale getirmek ve yardımseverlik ruhunu geliştirmek için çalışmalar yapmakla görevlendirilmiştir. Müzik komitesi, özel şarkılarla düzenlenen toplantıları ve dinî ayinlere canlılık getirmek, Anadolu Hastanesi'ne gidip her Pazar Okulu'ndan sonra şarkı söylemekle yükümlü tutulmuştur[522].

1902-1903 yılında cemiyet bünyesinde düzenli olarak dinî hizmetler yürütülmesine yardımcı olmak için *Onuncu Takım* organize edilmiştir. Bu grubun üyeleri tarafından

---

517 **a.g.b.**, No:706-709.
518 **a.g.b.**, No:479-480.
519 **a.g.b.**, No:568.
520 **a.g.b.**, No:904, 906.
521 **a.g.b.**, No:906.
522 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:155.

sistematik olarak yürütülen dinî çalışmaların yanında Cemiyet, İncil çalışmaları, hafta ortası toplantıları ve şehirdeki misyon okullarında kızlar tarafından dersler verilmesi çalışmalarına eskisi gibi devam etmiştir[523].

1909-1910 yılında *Hıristiyan Yardım Cemiyeti* hem okulun öğretmenlerini hem de öğrencilerini destekleyerek güçlü işler yapmaya devam etmiştir. Bu cemiyetin çalışmalarının haricinde dinî alanda okulda yürütülen çalışmalar da devam etmiştir. Hafta ortası dua toplantıları sürekli olarak iyi bir katılım oranıyla düzenlenmiştir. Ayrıca *Fritcher Salonu*'nun günlük toplantılar da hafta boyunca yapılmıştır. Bunlar Anadolu Koleji ve Yatılı Kızlar Okulu'nda görevli misyonerler, öğretmenler ve öğrencilerinden oluşan bir komite yönetiminde birleşik toplantılar olarak düzenlenmişlerdir. Yıl içerisinde Şükran Günü'nde fakirlere elbise, yiyecek ve para yardımı yapılmıştır. Kışın aşırı soğuğu fakir insanlar için önemli bir çabayı harekete geçirmiş ve okuldaki eğitimin birinci ve ikinci dönemleri arasındaki kısa ara böyle bir çabayla değerlendirilmiştir. Sonuçta kırk aileye yatak, elbise gibi hediye yardımı yapılmıştır[524].

Anadolu Koleji'nin eğitim faaliyetlerine başlamasıyla birlikte bu iki okul arasında sıkı bir ilişki başlamıştır. Yatılı Kızlar Okulu'nun öğrencileri, Kolejde verilen dinî hizmetlere, derslere ve çeşitli etkinliklere katılmışlar, kütüphaneyi, laboratuarı ve müzeyi özel olarak kullanabilmişlerdir. Kolejdeki erkekler için ise Yatılı Kızlar Okulu'ndaki bir konsere, sosyal bir faaliyete ya da halkın da davet edildiği bir koroya katılmak, öğrencilerin eğitim hayatlarında unutulmaz bir anıyı oluşturmuştur. Ayrıca Kolejdeki profesörlerden bazıları Yatılı Kızlar Okulu'nun yüksek sınıflarında derslere de girmişlerdir[525].

Bütün bu çalışmaların yürütüldüğü Merzifon Yatılı Kızlar Okulu, 1921 yılında yaşanan siyasî gelişmelerden dolayı çalışmalarına ara vermiştir, ancak 8 Ocak 1924 tarihinde *Merzifon Amerikan Kız Hayat Okulu* adıyla sekiz öğrenci ile eğitimine tekrar başlamıştır. İlk başlarda temel eğitim veren okul, 1929 yılından sonra dört yıllık bir

---

523 **a.g.b.**, No:183.

524 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:346.

525 Pye, **a.g.e.**, s.41.

ortaokul haline getirilmiştir. Fakat okul, 1938 yılında öğrenci azlığı ve yaşadığı malî sorunlar nedeniyle Merzifon'daki eğitim faaliyetlerine son vermiştir[526].

1.2.2.3.8. King Sağırlar Okulu

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'na bağlı olarak yürütülen önemli çalışmalardan bir tanesi de Martha A. King Sağırlar Okulu'nun faaliyete geçirilmesi olmuştur[527].

Merzifon'da yaşayan Annitza isimli bir Rum kadının Theodorus isimli doğuştan sağır bir oğlu vardır. Çevresindeki insanlar bundan dolayı kadına kötü davranmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Ona, *senin yaşamında büyük bir günah olmalı ki, tanrı seni cezalandırmak için böyle bir oğlan çocuğu vermiş* diyerek kadını küçümsemiş ve dışlamışlardır. Bu yüzden Rum kadın çok büyük güçlükler yaşamaya başlamıştır. Güçlüklere daha fazla dayanamayan kadın, bir gün güçlüklerini orada bulunan misyonerlere anlatmış, sağır ve dilsizler için bir şey yapıp yapamayacaklarını sormuştur. Bunun üzerine misyonerler bu olayla ilgilenmeye başlamışlar ve Osmanlı Devleti içerisinde sağır ve dilsiz Türk erkek çocuklarına eğitim veren sadece İstanbul'da bir okulun olduğunu öğrenmişlerdir.

1907 yılında yaşadıkları bu olay ile Merzifon istasyonunda çalışan misyonerlerin dikkati, acınacak durumda olan ülkenin sağır ve dilsizleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu insanlara eğitim verebilecek bir okul açmak için aynı yıl içerisinde harekete geçmişlerdir. İlk adım olarak Theodorus, Kızlar Okulu'nun Rum İlkokul Bölümü'ne alınmıştır. Burada bir şeyleri öğrenebilme yeteneğinin olduğu gözlenen küçük çocuğun eğitimi için ikinci adım, sağır ve dilsizlere ders verebilecek birinin aranmaya başlamasıyla atılmıştır. Bu çabalar neticesinde Merzifon ve çevresinde papazlık yapan bir Rum'un kızı olan Miss Galene Philadelphevs bu görev için seçilmiş ve Amerika'nın sağırlar için en iyi okulu olan Massachusetts-Northampton'da Clark Sağırlar Enstitüsü'ne iki yıllığına, sağır ve dilsizlere eğitim verme konusunda hazırlık eğitimi almak için gönderilmiştir. 1910 yılı Eylül ayında Merzifon'a dönen Miss Philadelphevs, Martha King Sağırlar okulunu açmıştır.

Okuldaki öğrencilerin eğitimi sırasında, Amerika'daki sağırların eğitiminde oldukça başarılı bulunan, öğretmen Miss Galene Philadelphevs'in Massachusetts'de

---

526 Stone, **a.g.e.**, s.282; Sezer, **a.g.e.**, s. 61, 63.
527 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:344.

Northampton, Clarke Sağırlar Enstitüsü'nde kendisini hazırladığı metot olan, *oral (ağızdan okuma) metodunun* kullanılması tercih edilmiştir[528].

Okulun yardım etmeyi umduğu öğrencilerin ortak bir dile sahip olmayan evlerden gelmesi, misyonerleri ilk başlarda büyük güçlüğe sokmuştur. Bu zorluk, *ağızdan okuma* metodunun uygulanmasında ilk başlarda Türkçe'nin geçerli dil haline getirilmesiyle aşılmıştır. Ancak vasat yeteneği olan her öğrenciye okuma-yazmayı ve dudak okuma yeteneğini evlerinde konuşulan ana dille öğretme düşüncesinin misyonerler arasında hakim görüş olmasından dolayı, okulda üç bölüm oluşturulması kararı alınmıştır. Türkçe ile beraber ilerleyen Rumca bölümü açılmış, bir yıl sonra da Ermenice bölümünün açılması planlanmıştır[529].

Okulda eğitim görecek kız ve erkek öğrenciden yatılılık ve eğitim ücreti olarak yıllık 9 ile 12 lira arasında bir para alınması kararlaştırılmıştır. Okulda verilecek eğitimden en verimli sonucu alabilmek için, hem kız hem erkek altı ile sekiz yaş arasında olan çocukların alınmasına karar verilmiştir. Bunun haricinde de çocukların kabul edilebileceği, fakat iyi bir sonuç almak için çocukların belirtilen yaşlarda olmasına çok önem verilmesi gerektiği misyonerlerce okuldaki eğitimin bir politikası olarak belirlenmiştir. Bunların haricinde okulun öğrencilerine uygulamalı eğitim de verilmesi düşünülmüş ve her gün çocukların bir saati marangozhanede çalışarak geçirmesi planlanmıştır[530].

Daha önceden Merzifon'da bir süreliğine çalışmış, fakat yakalandığı hastalığın pençesinden hayatını kurtaramayan Miss Martha A. King'in arkadaşları, daha ilk başlardan itibaren sağır ve dilsizler için böyle bir okulun açılması teklifiyle oldukça ilgilenmişlerdir. Okulun kuruluş aşamasında büyük yardım sağlamışlardır. Anadolu'da böyle bir çalışma yapmayı arzulayan Miss Martha A. King'in[531] arkadaşları, onun bu arzusunu yerine getirmek için okulu, *Martha A. King SağırlarHatıra Okulu* olarak isimlendirmişlerdir. Okulun kuruluş aşamasında Clarke Enstitüsü'nün başkanı Miss Yale ve Amerika'da *Sağırlar Arasında Konuşmayı Sağlama Cemiyeti* okulun kuruluşuyla ilgilenen bir diğer grup olmuştur. Merzifon'da böyle bir okulun Amerikan misyonerleri tarafından açılıyor

528 **a.g.b.**, No:347-348.
529 **a.g.b.**, No:347-348.
530 **a.g.b.**, No:347-348.
531 **a.g.b.**, No:346.

olmasını oldukça olumlu karşılayan bu insanlar, Miss Philadelphevs'in Amerika'da gördüğü eğitimin parasını karşılamayı üzerlerine almışlardır[532].

Çocukluğunda Park Avenue *Cemaat Kilisesi*'ne bağlı olan Miss King, Amerikan Board tarafından misyoner olarak atanıncaya kadar papaz yardımcısı olarak çalışmıştır. Eski bir üyesine duyduğu saygıdan dolayı, Park Avenue Cemaat Kilisesi, okulun faaliyet göstereceği bir binayı satın almayı üstlenmiştir. Eğitim gördüğü Carleton Kolej'den bir çok arkadaşı da, bu okulun açılması için gerekli diğer harcamaları ve ilk yıldaki harcamaları sağlamak için birleşmişlerdir[533].

Okulun ilk yılında King Sağırlar Okulu'nda hepsi Rum olan üç öğrenci eğitim görmeye başlamıştır[534]. Bu öğrencilerden Theodorus, Wiss Willard'ın ifadesine göre bütün Türkiye'de sağır ve dilsiz Hıristiyanlar için açılan ilk okulun köşe taşıdır. Diğer iki öğrenci ise Pavlos ve Sophia'dır. Sophia, Karadeniz kıyısındaki uzak bir kasabadan gelmiştir.

Bir yılın sonunda Anadolu Koleji'nde bulunan diğer bütün hocaları, King Sağırlar Okulu'nda verilen eğitimin ne derece başarılı olduğunun göstermek için düzenlenen ufak bir gösteriye davet edilmişlerdir. Gösterinin sonunda öğrencilerin rahatlıkla konuşmalar esnasında dudak okuyabildikleri gözlemlenmiş, ayrıca öğrencilerin itaat etmeyi, yardım etmeyi ve kendi kendini kontrol etmeyi de öğrendikleri görülmüştür.

Bütün bir yıl boyunca Miss Willard okulu gözlemlemiş, en ufak bir gelişmeyi izlemiştir. Amerika'daki arkadaşlarına sayısız mektuplar yazarak okul için malî destek aramıştır. Ayrıca okuldan diğer hocaların da bir ya da daha fazla gün okula günde 3 $ karşılığı yardım etmeleri istenmiştir. Okuldaki faaliyetlere, Miss Alice Caldwell de çalışmalarıyla büyük yardımlar sağlamıştır.

Okulun çalışmaları oldukça başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Bu çalışmalar neticesinde 1912-1913 yılında King Sağırlar Okulu'ndaki çocuklar okumayı, yazmayı, konuşmayı ve başkalarının dudaklarını okumayı öğrenmişlerdir. Dikkatli bir denetim altında, dikiş dikmeyi, ev işi yapmayı ve bahçe işleriyle ilgilenmeyi de öğrenmeye başlamışlardır. Erkek çocuklara, mesleği bilen birinin denetiminde marangozluk eğitimi

---

532 **a.g.b.**, No:329; Pye, **a.g.e.**, s.57.
533 **a.g.b.**, No:347-348.
534 **a.g.b.**, No:347-348.

verilmeye başlanmış, kızlara da dantel örmesi, hasır ve sepet örmesi ve işe yarayışlı diğer bir çok işin yapılması öğretilmiştir. Bütün bunların amacı onları kendi kendine yeterli hale getirebilmektir. Onlar öncelikle uyumlu ve kendi kendini kontrol etmeyi ve nasıl mutlu bir şekilde bir arada yaşayacaklarını, diğerlerinin haklarına saygı duymayı öğrenmişlerdir.

1914-1915 yılında okulda on dördü Ermeni ve üçü Türk on yedi öğrenci vardır. Ancak bu öğrencilere hizmet verecek öğretmen kadrosu yeterli değildir. Miss Willard, Miss Frances Gage, Mrs. G. E. White ve Mrs D. K. Getchell birlikte işleri yürütebilecek Amerikalı bir öğretmen bulmak için çalışmalara başlamışlardır. Bir yıl sonrası için okulda çalışabilecek birisi ayarlanmıştır.

1914 yılı Ekim ayında okul, yenileme masraflarını karşılayamadığı için Yatılı Kızlar Okulu'nun eğitim gördüğü binadan, Eski Hastane Binası'na taşınmıştır. Ancak bu durum okula yeni masraflar açmıştır. Okulun ihtiyacını giderecek yeni mobilyalar için para ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

1916 yılında, Merzifon'da bulunan Amerikalı misyonerlerin İstanbul'a gitmesinin istenmesiyle birlikte, Türk idareciler King Sağırlar Okulu'nda öğrenci ve yerli öğretmenlerin kalabileceğini söylemiştir. Fakat misyonerler gittikten sonra zaptiyeler, okuldaki çocukları bir Türk yetimhanesine yerleştirmek istemişlerdir. Okuldaki Ermeni ve Rum öğretmenler büyük bir cesaret gösterisi ile erkek öğrencileri zapt edememişler, fakat kız öğrencileri beraberlerinde koruma altına almışlardır. Aynı günlerde misyoner binalarının büyük bir kısmı askerler tarafından kullanıldığı için, şehirde bir katı Fransız okulu olan bir ev okul için tahsis edilmiştir.

1916 yılında İstanbul'dan dönen beş misyoner King Sağırlar Okulu'nun öğrenci ve öğretmenlerinin yaşadıkları güçlükleri anlamışlar ve şehre taşınma sırasında King Sağırlar Okulu'nun bütün mobilyalarını ve Kızlar Okulu binasına bırakılmış büyük miktardaki yiyeceği de yanlarında almışlardır. Misyonerlerle birlikte okulun yerleştiği yer, azınlıklardan bir çok kızın sığındığı yer haline gelmiştir. Ayrıca sağır ve dilsiz erkek çocuklarla da sıkı ilişkiler kurulmaya başlanmış ve onlar sık sık ziyaret edilmiştir.

Misyonerler kendi okul binalarını tekrar elde edemeyeceklerini anlamışlardır. Bunun üzerine King Sağırlar Okulu'nu kendi ellerine almak ve korumaya ihtiyacı olan kızlara bir yer sağlamak peşinde koşmaya başlamışlardır. Daha sonra Misyoner binalarına bitişik Protestanlara ait geniş bir bina bulmuşlardır. Hükümet yetkilileri taşındıklarını

öğrenmeden şehirdeki bütün eşyalarını da buraya getirmişlerdir. Bir süre sonra erkek öğrencileri de tekrar okula almışlardır, okuldan dağılan kız öğrencileri de toplamışlardır. Böylece okul, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar açık tutulmuştur.

Ancak Birleşmiş Milletler anlaşmasına uygun olarak yapılan nüfus mübadelesi sonucunda ortaya çıkan şartlar okulun açık tutulmasını imkânsız hale getirmiştir. Bir süre için uzaklaştırılan öğretmenlerin tekrar geriye dönmesi Hükümet tarafından yasaklanmıştır[535].

1.2.2.3.9. Anaokulu

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'na bağlı olarak açılan eğitim kurumlarından bir tanesi de Anaokulu'dur[536]. Bu okul eğitim faaliyetlerine 1909 yılında Merzifon'a dönen Miss Mary Tracy'nin 1910 yılında yürüttüğü çalışmaların bir sonucunda başlamıştır. Okul kurucusunun ismine binaen *Tracy Anaokulu* olarak isimlendirilmiştir. Okul, uzun süre New York'ta bulunan fakat aslen bölgeden bir Ermeni tarafından malî yönden desteklenmeye başlanmıştır[537]. İlk başlarda Yatılı Kızlar Okulu binasında eğitimine başlayan okul daha sonra buradaki geçici yerinden, Yatılı Kızlar Okulu müştemilâtı için sağlanan özel yardımlardan yapılan ufak, fakat güzel bir binaya taşınmıştır[538].

1.2.3. Merzifon'da Amerikan Board Misyonerlerine Bağlı Yetimhane İnşası

Amerikan Boarda misyonerlerinin Merzifon istasyonunda Anadolu Koleji haricinde açtıkları bir diğer kurum da yetimhane olmuştur.

1895 yılının Ekim ayına kadar Amerikan Board misyonerleri, azınlıklara yönelik dinî hizmetlerini Protestan Kilisesi, eğitim hizmetlerini de Ruhban Okulu, Yatılı Kızlar Okulu ve Anadolu Koleji vasıtasıyla yürütmüşlerdir. Maddî yönden yardım çalışmaları ise yiyecek ve giyecek olarak acil ihtiyaçların giderilmesi şeklinde sınırlı kalmıştır. Ancak Zile'ye yapılan bir ziyaret, bütün bu hizmetler bütününü bir kurum etrafında sunma imkânı

---

535 Pye, **a. g. e.**, s.58-64

536 Anadolu'da ilk Anaokulu, misyoner Miss Nellie Bartlett tarafından 1885 yılında İzmir'de açılmıştır. Bu okulun ilk öğrencilerini de yine Ermenilerden oluşan yedi öğrenci teşkil etmiştir. Bu yüzden okulun eğitim dili Ermenice olarak belirlenmiştir. **The Student Missionary Appeal (Addresses at the Third International Convention of the Student Volunteer Movement for Foreign Missions)**, New York 1898, s.383-384.

537 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:320, 321.

538 **a.g.b.**, No:348.

vermiştir. Başta Zile olmak üzere Merzifon ve çevresinde çok zor durumda olan yetim çocuklar toplanarak Merzifon'a getirilmiştir.

Bu çocuklara yardım etmek için özel bir düzenleme yapılmaya başlanmış, geçici olarak boşaltılan misyonerin en geniş bir hanesi, o ana kadar toplanan elli kız için açılarak yetim kız çocukları buraya yerleştirilmiş ve bir İncil kadını buranın iç işlerinden sorumlu tutulmuştur. Yatılı Kızlar Okulu'ndan kabiliyetli bir öğretmen de burada ders vermek için görevlendirilmiştir. Başka bir kadın da toplanan bu elli kızın bakımıyla ilgilenmesi için vazifelendirilmiştir. Burada kız çocuklarının öğrendiği en önemli şey temizlik olmuştur. Ayrıca iyi bir ev idaresinin yanında her birine, ilerleyen yıllarda hayatlarını idame ettirmede iyi bir imkân sağlayacak olan bir meslek öğretilmesi amaçlanmış, bu meslek de dokumacılık olmuştur. Bu bağlamda büyük yaştaki kızların bazısı okulun endüstriyel bölümü ile ilişkili olarak dokumacılığı öğrenmeye başlamıştır. İlerleyen yıllarda bazı kızların akrabaları tarafından yetimhaneden alındığı da olmuştur. Ancak ailelerin çok fakir olması bir kısmının geri getirilmesine sebep olmuştur. Yetimhanede bazı dönemlerde yaşı büyük olan kızlar okuldan gönderilmişlerdir. Hatta aynı yıl içerisinde kırk iki kız bu nedenden dolayı yetimhaneden uzaklaştırılmıştır. Yetimhaneler kurulurken, kural olarak 8-12 yaş arası çocukların alınması kararlaştırılmıştır. Yalnız bu uygulama, çocukların tamamen çaresiz bir şekilde sokağa atılması şeklinde olmamış, hepsine uygun yerler bulunmaya çalışılmıştır. Mesela aynı yıl içinde kurumdan gönderilen kırk iki kızdan yedi tanesi öğretmenlik eğitimi almaları için yatılı okullara yerleştirilmişlerdir. 1900 yılında kurumda bulunan kırk beş kızdan yedisi burada aldıkları eğitimi tamamlayıp Yatılı Kızlar Okulu'na yatılı öğrenci olarak geçmişlerdir[539].

Erkek çocuklar için misyoner binaları yakınında geniş bir avlu ve bahçeye sahip iki ev kiralanmıştır. Mr. Steward eşiyle birlikte çocukların işleriyle ilgilenmek amacıyla işlerin başına getirilmiştir. Son yıllarda Kolejden mezun olan bir öğretmen ve bir aşçı da yine burada görevlendirilmiştir. İlk etapta erkekler için açılan yetimhaneye atmış çocuk toplanmıştır. Görevlendirilen öğretmenin denetimi altında erkek çocuklara ana dillerinde ve İngilizce olarak dersler verilmeye başlanmış, özellikle yaşı büyük olan çocukların bir meslek öğrenmesine özen gösterilmiş ve bu çerçevede ayakkabıcılık, terzilik, marangozluk ve dokumacılık üzerine bir sanat öğretilmeye çalışılmıştır. İlerleyen yıllarda bu

---

539 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:701-703, 907-908, 987; **Reel 618**, No:157.

çalışmaların bir neticesi olarak, burada barındırılan atmış beş çocuktan on tanesi ayakkabı yapımı, sekizi kitap ciltleme, dokuzu marangozluk, altısı dokumacılık sanatı öğrenmişlerdir[540].

Her iki kısımda da yürütülen çalışmalar, her sınıftan Ermeninin ilgisini çekmiş ve yardım etmeye başlamışlardır. İlâve olarak Ermeni Yardım Komitesi de buradaki faaliyetlere yardımlar yapmışlardır. Misyonerler bu çalışmayı başlatırken en büyük istekleri, diğer alanlarda yürütülen geçici yardım çalışmalarının aksine, yetimlere yardımın kalıcı olmasını sağlamak olmuştur. İster erkek ister kız olsun, yetim çocuklara burada kaldıkları bir kaç yıl içinde, ilkokul eğitimi, bir meslek ve Hıristiyanlık öğretisi eğitiminin verilmesi ümit edilmiştir[541].

Yetimhanede 1898-1899 döneminde iki yıldır bakımı misyonerlerce sağlanan atmış kız, yüz altı erkek çocuk barınmıştır. Çocukların hemen hepsi böyle bir yerde olmaktan dolayı oldukça mutluluk duymuşlardır. Ayrıca çocukların eğitimine devam edilmesinin yanında, yaşı ileri olanlar endüstriyel bölümde çalıştırılmışlardır. Hatta bu dönemde bir kısım erkek öğrenci ayakkabı yapımı işiyle uğraşmaya başlamışlardır. Bu uygulamalar ile yetim çocukların hepsi ilkokul eğitimi almış, iyi bir sanat edinmiş ve iyi bir Hıristiyan olarak akrabalarının yanına dönmeleri[542] amaçlanmıştır.

1900'lü yıllarda misyonerler kurumda barınan çocukların sayısının azalacağını ümit etmişlerdir. Ancak her geçen gün burada hizmet verilen çocuk sayısı artmıştır. 1901-1902 yılında atmış altısı erkek, kırk sekizi kız olmak üzere toplam yüz on üç çocuğa hizmet vermiştir[543]. 1902-1903 döneminde ise bu sayı yüz bire inmiştir. 1904 yılında da, bazı yaşı ileri olan çocukların evlerine gönderilmesine rağmen, yerlerinin yeni gelenlerle doldurulması sonucunda yüz birden yüz dokuza çıkmıştır. Bunlardan atmış ikisi erkek, kırk yedisi kız çocuklarıdır. Erkek bölümünde görevli öğretmenin Kolej'de çalışmaya başlaması üzerine yerine Kolej mezunlarından biri görevlendirilmiştir. Erkek çocuklarının sekizi Anadolu Koleji'nde derslere devam etmişlerdir. Kızlardan altısı da Yatılı Kızlar Okulu'nda eğitimine devam etmiştir. Eğitim haricinde yetimhanede çocukların sanat eğitimine de büyük önem verilmiştir. Ancak sanat öğrenen öğrencilerin sayısı geçen yıllara

---

540 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:987; **Reel 618**, No:158.
541 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:702-703.
542 **a.g.b.**, No:797-798.
543 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:166.

göre daha düşük seviyelerde kalmıştır. Erkek çocuklardan on altısı ayakkabı yapımında, altısı marangozhanede, Aralık ayında terzilik atölyesinin kapanmasına kadar on üç çocuk burada sanat öğrenimine devam etmişlerdir. Terzihanenin kapatılmasının en büyük gerekçesi, buraya yapılan yardımların azalması olmuştur. Kız çocuklarının on üçü dokumacılık, sekizi makara sarma, on dördü terzilik mesleği üzerine eğitim almışlardır. Ancak bütün bunlara rağmen ekonomik olarak yaşanan zorluklar yetimhaneyi kapanma noktasına getirmiştir[544].

1903-1904 döneminde kurumda bulunan yüz bir yetim çocuktan ileri yaşta olanlar Yatılı Kızlar Okulu ve Anadolu Koleji'nde eğitimlerine devam etmişlerdir. Dört tane yetim erkek öğrenci yaşı büyük olduğu için okuldan gönderilmiştir. İleri yaşta olan erkek çocuklar günün yarısın eğitimle geri kalan yarısını da uygulamalı meslek eğitimi ile geçirmişlerdir. On yedisi ayakkabı yapımı, on tanesi terzi atölyesi, yedisi marangozluk atölyesinde çalışmalarına devam etmişlerdir. Terzi atölyesinde yürütülen çalışmalar neticesinde elde edilen ürünlerle kız ve erkek çocukların elbiseleri temin edilmeye başlanmıştır. Aynı yöntem ayakkabı atölyesi için de uygulanmaya başlanmış ve yapılan ayakkabılar ile yetim çocukların hepsinin ihtiyacının karşılanması yoluna gidilmiştir. Kız çocuklarının ise on ikisi dokumacılık, altısı iplik eğirme tezgahı, on dördü terzi atölyesinde çalışmalara devam etmiştir. Ayrıca kendi dikiş ve örgü işlerini ve ev işlerinin çoğunluğunu yine çocuklar kendileri karşılamışlardır. Yedi yaşındaki kızlar kendi çoraplarını kendileri örmeye başlamışlardır. Dokuma atölyesinde yürütülen çalışmalarla sadece elbiseler değil, omuz atkıları, ceketler de imal edilmeye başlanmıştır. Erkek çocukların elbiselerinin bir kısmı hariç kız ve erkek çocuklarının elbise ihtiyacı buradan karşılanmıştır.

Bu çalışmaların haricinde yetimhanede dinî çalışmalar da ön planda olmuştur. Çocuklara eğitim yoluyla verilen dinî bilgilerin yanı sıra, yetimlerin her Pazar Kolej'deki dinî toplantılara katılmaları sağlanmış ve bu yolla dikkatli bir Hıristiyanlık eğitimi almalarına olanak verilmiştir[545].

Yetimhane ekonomik güçlüklerine rağmen 1905-1906 dönemine kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak kurumun ekonomik güçlüklerinin had safhaya ulaşması üzerine, Amerikan Board misyonerleri Merzifon'da yetimhane çalışmalarına son verme

---

544 **a.g.b.**, No:212-213.

545 **a.g.b.**, No:200.

kararı almışlardır. Fakat kurumda yardıma muhtaç durumda olan çocukların en az iki-üç yıl boyunca ihtiyaçlarını karşılamayı kararlaştırmışlardır. Yetimhanenin kapatılması sırasında yaşı kendi hayatlarını kazanacak kadar olan erkek ve kız çocukları akrabalarının yanına gönderilmesi, akrabası olmayanların ve yaşları küçük olanların misyonerler tarafından seçilmiş iyi ailelerin yanına yerleştirilmesi ve masraflarının da misyonerler tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Bu arada bir düzine kız çocuğu Sivas'taki yetimhaneye gönderilmişlerdir. Bu kararla birlikte üç yıldır yetimhanelerden sorumlu Miss Albright'ın sağlık sorunlarından dolayı Amerika'ya gitme kararı alması, bu kurumu etkileyen bir başka gelişme olmuştur.

Böyle bir kararın alındığı yıl yetimhanede hizmet verilen öğrenci sayısı otuz üçü kız, otuz dokuzu erkek olmak üzere toplam atmış dokuz öğrencidir. Bu öğrencilerden Kolej ve Yatılı Kızlar Okulu'ndaki derslere devam eden altı kız ve on bir erkek çocuğun harcamalarının büyük bir kısmı misyonerlerce karşılanmıştır. Kız öğrenciler okuldaki eğitim yanında her gün bir süre dokumacılık üzerine uygulamalı eğitim almaya devam etmişler, buna ilâve olarak kızların dördünün de terzilik üzerine çalışmalar yapması sağlanmıştır. Erkek çocukların ise on üçü ayakkabıcılık, üçü de marangozluk üzerine uygulamalı eğitim amaya devam etmişlerdir[546].

1906 yılının Haziran ayında yetimhanenin her ikisi de kapanmış ve kurumdaki çocuklar dağıtılmıştır. Amerika'daki Hıristiyanlardan sağlanan yardımlarla erkek çocuklardan bir kısmı Anadolu Koleji'ne, kızlardan bazıları ise Yatılı Kızlar Okulu'na alınmış, bir kısmı Sivas yetimhanesine ve bir kısmı da akrabalarının yanına gönderilmiştir. Yine kız ve erkek çocuklardan bir kısmına kendi yaşamlarını rahat bir şekilde sürdürebilecekleri yerler bulunmuştur[547].

Yetimhane, faaliyette bulunduğu süre içerisinde misyonerlerin denetimi altında çalışmalarına devam etmiştir. Bütün harcamaları Hıristiyan yardımseverler ve yardım kuruluşlarından sağlanmış, Amerikan Board ilâve harcamalar altına girmekten kurtulmuştur. Kurumca ödenmesi gereken vergiler dahi bu yardımlarla karşılanmıştır[548]. Ancak yapılan yardımların azalması ve malî yönden kurumun idaresinin zorluklarla

---

546 **a.g.b.**, No:237-238.
547 **a.g.b.**, No:255.
548 **a.g.b.**, No:166.

karşılaşması üzerine misyonerler, altından kalkamayacakları bir ekonomik yük üstlenmekten kaçınarak kurumun çalışmalarına son vermişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MERZİFON İSTASYONUNDA ANADOLU KOLEJİ'NİN EĞİTİM FAALİYETLERİNE BAŞLAMASI

2.1. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NİN AÇILMASINI SAĞLAYAN GELİŞMELER

Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon istasyonunda başlattıkları eğitim çalışmalarında Anadolu Koleji, sadece eğitim alanında değil, misyonerler tarafından yürütülen diğer bütün faaliyetler ayrı ve önemli bir yere sahip olmuş ve Merzifon'daki misyonerlerin çalışmalarına damgasını vurmuştur. Bu yüzden Anadolu Koleji bünyesinde yürütülen çalışmaların, Board tarafından açılan diğer okulların faaliyetlerinden ayrı olarak müstakil bir bölümde incelenmesi uygun olacaktır.

Çalışmamızda Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon istasyonunda yürüttükleri diğer eğitim faaliyetleri içerisinde ayrı bir yere sahip olan ve müstakil bir bölümde ele alınmayı gerektiren Merzifon Anadolu Koleji, aslında Bebek İlâhiyat Semineri'nin Merzifon'a taşınmasının bir ürünü olarak Amerikan Board'un eğitim faaliyetlerinin bel kemiğini oluşturmuştur.

2.1.1. Merzifon'da Harbinger Yüksek Okulu'un Açılması

1880'lerin başında istasyonda görevli misyonerler arasında, Merzifon Ruhban Okulu'nun dinî ve bilimsel derslerinin birbirinden ayrılması gerektiği kanaati oluşmaya başlamıştır. Onları böyle düşünmeye sevk eden sebepler, okulda yürütülen eğitim çalışmalarından alınan neticelerin oldukça başarılı bulunması ve ilerleyen yıllarda bu başarıların daha verimli bir şekilde devam ettirilebilmesi isteğidir. Bu devamlılığı

sağlamak için de Ruhban Okulu'nun ilk iki yılının, bilimsel bir bölüm olarak liberal meslek konularına ayrılması gerektiği fikri, Merzifon istasyonunda çalışan misyonerler arasında hakim bir düşünce haline gelmiştir. Bunun üzerine 1880 yılında Merkezî Ermeni Protestan Kiliseler Birliği, Merzifon'da bir Kolej açılması için Amerikan Board'un Yüksek Komitesi'ne bir dilekçe vermiştir. Dilekçe Batı Türkiye Misyonu'nun 1881 yılında düzenlenen toplantısında görüşülmüş ve istek kabul edilmiştir. Bu toplantıdan hemen sonra Merzifon ve civarındaki Hıristiyan halk misyonerlerle iletişime geçmişlerdir. Bu iletişim neticesinde üçü yerli, ikisi misyonerlerden oluşan beş kişilik bir komite oluşturularak Merzifon'da bir yüksek okul açma çalışmalarına başlanmıştır. Çalışmalar için Amerikan Board 400 lira yardım vermeyi kabul etmiştir. Ayrıca Merzifon ve Amasya'da yaşayan Hıristiyan ahaliden de (5/6'sı Merzifon'dan, 1/6'sı Amasya'dan) 300 lira toplanmıştır[1].

Yüksek okulun kurulma çalışmaları tamamlandıktan sonra, ilerleyen yıllarda Merzifon Anadolu Koleji'nin bilimsel bölümünü teşkil edecek olan ve Ruhban Okulu'nun ilk iki yılının ayrılmasıyla oluşturulan Harbinger Yüksek Okulu 1883 yılı Eylül ayında dört öğrenci ile eğitim faaliyetlerine başlamıştır[2].

Ruhban Okulu'ndan ayrılarak açılan ve açılışından birkaç yıl sonra da Merzifon Anadolu Koleji adını alacak olan bu okul, Board misyonerlerinin eğitim çalışmaları içerisinde ilerleyen yıllarda daima Ruhban Okulu'ndan ayrı bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Eğitim faaliyetlerine başlaması bile Ruhban Okulu'nda yürütülen çalışmaların eseri olan ve özellikle eğitiminin ilk yıllarında öğrencilerinin yarısından fazlasının yine Ruhban Okulu'na girebilmek ümidiyle çalışmalarına devam ettiği bu okulu, aslında ayrı bir kurum olarak algılamamak, Merzifon Ruhban Okulu'na öğrenci hazırlayan, Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon istasyonunda başlattıkları eğitim çalışmalarının bir halkası olarak düşünmek gerekir. Okulun kuruluş amacı, Ruhban Okulu'nun bilimsel kısmının ayrılması neticesinde, Protestanlığa taraftar kazandırmak için değil, kazanılmış olanların liberal bir meslek edinmelerine ve toplumda yürüttükleri işlerde söz sahibi olmalarına imkân sağlamak amacıyla faaliyete geçirilmiştir. Ancak böyle olmakla birlikte misyonerlerin beklentisi daima burada verilecek eğitimin Protestanlığa taraftar kazanmada büyük yarar sağlayacağı yönünde olmuştur.

---

[1] P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:30.

[2] P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:68, 73; N. A. M. P., **Microcopy No (Mc):T-618**, Roll 1, No:20.

Harbinger Yüksek Okulu'nda eğitim programı, iki yıl hazırlığın yanında, düzenli dört yıllık eğitim verilmesini öngörmüştür. Okula ilk alınan öğrenciler hazırlığın ilk sınıfını oluşturmuşlardır. Okulda ilk başta dört öğrenci ile eğitime başlanmasına rağmen haftalar geçtikçe, çoğu hazırlık olmak üzere, öğrenci sayısı artmış ve kırk adede ulaşmıştır. Bu artış oranı esasen misyonerlerin pek de beklemedikleri bir gelişme olmuştur. Bu durum pek şaşırtıcı olmasa gerektir. Zira Merzifon'un coğrafî konumu okulun gelişmesi için oldukça elverişli bir durum arz etmektedir. Tek olumsuz etken, daha önceden de belirtildiği üzere, bu dönemlerde Merzifon ve civarında çalışmalara başlayan Katolik bir misyoner grubu olan Cizvitlerin faaliyetleri olmuştur[3].

Öğrencilerin çoğunluğu dışarıdan geldiği için okulun yatılı kısmı oldukça iyi organize edilmiş ve mükemmel bir şekilde idare edilmesine özen gösterilmiştir. Yatılı kalacak öğrencilerin ücret olarak, ayda 50 kuruştan daha az bir miktar ödemesi uygun görülmüştür. Öğrenci başına yıllık eğitim, yatılılık, yakıt ve aydınlanma ücreti olarak yedi buçuk lira alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ilerleyen yıllarda üst sınıflarda ortak anlaşma dili olarak kullanılması düşünülen İngilizce'nin yüksek okulda ileri seviyede öğretilmesi planlanmıştır. Yine okulu ilgilendiren güçlüklerin tartışılması ve bir çözüme kavuşturulması için haftada bir defa toplantı yapılması da kararlaştırılmıştır. Bu toplantılarda okulda görevli üç yerli öğretmen ve üç misyonerin eşit oy hakkına sahip olması gelenek haline getirilmiştir. Uygulamada toplantılar oldukça başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş ve okulun karşılaştığı güçlüklere mükemmel bir uyum içerisinde çözümler üretilmiştir. Tabi toplantılar, katılanlar arasında iletişimin rahat bir şekilde sağlanması düşüncesiyle İngilizce olarak yapılmıştır[4].

Okulun eğitime başladığı tarihten itibaren en büyük güçlük, mekân güçlüğü olmuştur. Mr. Tracy, okulu Ruhban Okulu'nun zemin katının basık tavanlı bir odasında faaliyete geçirmiştir. Misyonerler, okulun ilk başlarda faaliyete başladığı yerleşim yerinin ne derslikler ne de yatakhaneler için yeterli olmadığının farkındadırlar. Bu yüzden de daha önceden yeni açılan bu yüksek okula bir yatakhane yapmak amacıyla toplanan 400 liranın

---

[3] Bkz. I. Bölüm.

[4] P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:68-69.

yürütülecek eğitim çalışmalarına ek bir mekân yaratmak için kullanılması düşünülmeye başlanmıştır[5].

Okulda dersler, Ruhban Okulu'nun dört üyesi George F. Herrick, John F. Smith, Edward Riggs ve Charles Chapin Tracy'nin yanında üç yerli öğretmen tarafından yürütülmüştür. Bunlardan biri Ermeni asıllı A. G. Sivaslıyan, bir diğeri ise, Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'ndaki üç Rum kıza da Rumca öğreten Triandiphilides adlı bir Rum'dur. Rum öğretmen çalışmalarıyla, ilerleyen günlerde öğrenciler tarafından oldukça sevilen bir şahsiyet olmuştur. Ona karşı duydukları sevgiden dolayı Ermeni öğrencilerden bir tanesi Rumca öğrenmeye bile heves etmiş ve çalışmalara başlamıştır.

1883-1884 eğitim-öğretim yılında okulda kırk sekiz öğrenci eğitim görmüştür. Bu öğrencilerin haricinde Kayseri'den gönderilen dokuz öğrenci de okulda eğitimlerine devam etmişlerdir. Öğrencilerin dördü Rum geri kalanları ise Ermeni asıllıdır. Öğrencilerin hepsi herhangi bir yerden yardım almaksızın kendi masraflarını kendileri karşılamışlardır. Dokuzunun Kayseri'den geldiği toplam yirmi iki öğrencinin temel amacı ileride Ruhban Okulu'nda dinî eğitime devam etmek olmuştur[6]. Bundan dolayıdır ki misyonerler bu okulun, Ruhban Okulu'na genç insanları hazırlayan bir kurum olacağı yönünde bir beklenti içine girmişlerdir. Ancak bu beklentilerin boşuna olduğu ilerleyen yıllarda anlaşılmıştır.

1884-1885 eğitim-öğretim yılında okuldaki öğrenci sayısı hemen hemen %50 oranında artmış ve öğrenci sayısı yetmişi geçmiştir. 1885-1886 döneminde ise yüzden fazla öğrenci okulda eğitim görmeye başlamıştır. Okul ilk mezunlarını 1886 yılında vermiş ve okuldan dokuz öğrenci mezun olmuştur. Bu öğrenciler aynı yıl kurulmuş olan Anadolu Koleji'nin ilk öğrencilerini teşkil etmişlerdir[7]. Okulda eğitim görüp ve mezun olan öğrenciler, Rum ve Ermenilerden teşkil edilmiş, ancak çoğunluğunu Ermeniler oluşturmuştur.

2.1.2. Merzifon Anadolu Koleji'nin Eğitim Faaliyetlerine Başlaması

Amerikan Board Cemiyeti, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarından yıllık olarak topladığı 200.000 doları Osmanlı ülkesinde yürüttükleri faaliyetleri ve açtıkları eğitim kurumlarını desteklemek için göndermiştir. Çalışmaların başladığı ilk dönemlerde

---

[5] **a.g.b.**, No: 73.
[6] **a.g.b.**, No:73.
[7] **a.g.b.**, No:82.

gönderilen paralar, Amerikan Board ve ona bağlı misyonerler faaliyetlerini uzun süre dinî eğitim çalışmaları üzerinde yoğunlaştırdıkları için, bu alana harcanmıştır. Daha sonraki yıllarda misyonerlerce lâik eğitime gösterilen ilgi ve çalışmaların artırılması sonucunda Amerikan vatandaşlarından gelen paralar büyük oranda buraya harcanmaya başlanmıştır. Lâik eğitim çalışmalarına harcanan paraların artırılması neticesinde sadece Anadolu'da üç adet Amerikan Koleji kurulmuştur[8]. Merzifon Anadolu Koleji de bunlardan birisi olmuştur[9].

Amerikan Board misyonerleri Osmanlı ülkesinde yürüttükleri eğitim faaliyetlerini belirli bir sistem içinde başlatmışlar ve yaygınlaştırmışlardır. İnsanlara İncil'i okuyabilecek kadar okuma-yazma öğretmek için çocuklara yönelik ilkokullar açmışlar, daha sonra kiliselere din adamı yetiştirmek amacıyla orta öğretim kurumlarına ihtiyaç duymuşlardır. Bu kurumlar vasıtasıyla hem öğrencilere hem de onların ailelerine ulaşmışlar ve Protestan Cemaati'ni genişletmişlerdir. Bu alt yapının hazırlanmasından sonra da yüksek okulların açılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Ardından da kolejlerin, hatta üniversitelerin, açılması zorunlu hale gelmiştir. İzlenilen bu sistem ile Amerikan Board, toplumun bütün fertlerine ulaşmayı başarmıştır.

Board misyonerleri Merzifon'da da aynı eğitim sistemini uygulamışlardır. Bu sistemin işleyişinde Anadolu Koleji, misyonerler arasında sıranın son halkaya geldiği kanaatinin oluşmasının bir ürünü olarak kurulmuştur. Harbinger Yüksek Okulu'ndan sonra Merzifon Anadolu Koleji'nin açılmasıyla bu okullar zinciri tamamlanmıştır. Yüksek Okul sayesinde, açılacak Kolejde eğitim görecek ilk öğrencilerin hazır hale getirildiği kanaati oluştuktan sonra, Batı Türkiye Misyonu'nun 1885 yılındaki yıllık toplantısında Anadolu Koleji'nin kuruluş projesi sunulmuş ve kabul edilmiştir. Amerikan Board Yüksek Komitesi, bu projeye destek olarak yılda 1.200 dolar vermeyi kabul etmiştir. 35 Mart-5 Nisan 1886 tarihinde Pontus Protestan Birliği yaptığı toplantıda, Merzifon'daki Harbinger Yüksek Okulu'nu Kolej seviyesine yükselttiklerini ve ilerleyen yıllarda bu okulu birinci sınıf bir kurum haline getireceklerini açıklamışlardır. Toplantıda Amerikan Board Yüksek

---

8 Antep'te Merkezî Türkiye Koleji, Harput'ta Fırat Koleji ve Merzifon'da Anadolu Koleji.

9 N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.

Komitesi, Kolejin Mütevelli Heyeti[10] olarak atanmış ve Kolejin idarî esaslarının misyonerlerle beraber yerli Hıristiyan halk tarafından belirlenmesi kararlaştırılmıştır[11].

Bu kararlar neticesinde Anadolu Koleji, 8 Eylül 1886 tarihinde binası, kampüsü, tüzel kişiliği, donanımı, hatta bir kütüphanesi bile olmadan kapısını eğitim faaliyetlerine açmıştır. Okulun öğrencilerini Harbinger Yüksek Okulu'ndan mezun olan dokuz öğrenci, Kayseri, Sivas, Tokat, Yozgat ve Merzifon istasyonundaki diğer yüksek okullardan gelenler oluşturmuştur.

Pontus Protestan Birliği, 1886 yılında Anadolu Koleji'nin açılış çalışmalarını görüşmek için düzenlediği toplantıda, Kolejin açılmasıyla birlikte Ruhban Okulu'nun akıbetinin ne olacağı konusu üzerinde de durmuştur. Ruhban Okulu'nun kapatılması ya da başka bir yere taşınması hakkında tartışmalar başlatılmıştır. Ancak bu tartışmalar devam ederken, Merzifon'daki Protestan Kilisesi ve cemaati Amerikan Board'un Boston'daki merkezine, okulun kapatılması ya da farklı bir yere, meselâ İstanbul'a, taşınmasına pek sıcak bakmadıklarını belirten bir dilekçe göndermişlerdir. Ruhban Okulu'nun akıbeti hakkında karar verilirken bu gelişmeler göz ardı edilmemiştir. Aslında okulun kapatılması ya da başka bir yere taşınmasına Amerikan Board Yüksek Komitesi de pek taraftar olmamıştır[12].

Anadolu Koleji'nin açılmasından bir yıl sonra, Kolej ile Ruhban Okulu arasındaki ilişkileri değerlendiren Amerikan Board yetkilileri, elde ettikleri neticelerle okulun kapatılmaması ya da başka bir yere taşınmaması yönünde verdikleri kararın ne kadar doğru bir adım olduğunu vurgulamışlardır. Değerlendirmede her iki okulun birbirine olumlu etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yönde Ruhban Okulu'nun, Anadolu Koleji'nin eğitiminin ahlâkî ve dinî yönünü muhafaza etmede olumlu ve büyük bir etkiye sahip olduğu açık bir şekilde beyan edilmiştir. Özellikle Kolej'in öğretmenlerinin eğitimdeki etkisini artırmada da çok etkili olduğu vurgulanmıştır. Kolej'in ikinci yılına başladığı eğitim-öğretim döneminde okula kabul edilen öğrencilerin hemen hepsi Ruhban Okulu'nda eğitim görmüş Hıristiyan gençlerden oluşmuştur. Bu sebepten dolayı istasyondaki Amerikan Board misyonerleri Ruhban Okulu'nun, kendi dinlerini genç insanlar arasında

---

[10] Misyona bağlı üst dereceli okulların her türlü yönetiminden sorumlu ve genellikle misyoner ya da diğer Amerikalılar (ilerleyen yıllarda yerli Hıristiyanlar) arasından seçilen kişilerden oluşturulan heyete verilen isimdir. Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.52.

[11] P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:86-87, 91.

[12] **a.g.b.**, No:86-87.

yaygınlaştırma yönünde taşıdığı önemi çok iyi kavramışlardır. Misyonerlere göre, Ruhban Okulu öğrencileri, Kolej öğrencilerinin dinî yönden etki altına alınmasında en iyi yardımcılar olmuşlardır. Bu dönemde Kolej öğrencilerinin gözünde Ruhban Okulu öğrencilerinin yeri oldukça büyük olmuş ve bu öğrencilere aşırı derecede saygı duyulmuştur. Tartışmalarda ayrıca Kolej'in de Ruhban Okulu üzerinde olumlu etkileri olduğu dile getirilmiştir. Kolejin açılmasıyla birlikte Ruhban Okulu'nun entelektüel yönü artmış, öğrencileri kamu çalışmalarında yapılabileceğin en iyisi yapılmaya özen gösterilmiştir. Ayrıca Kolejin açılmasıyla birlikte genç insanlar arasında eğitime karşı ilgi artmış ve bir çoğu kendini eğiteme adamıştır[13].

2.1.2.1. Anadolu Koleji'nin Yönetimi

Merzifon çevresinde Protestan cemaatin erkek çocuklarına yüksek eğitim verme isteği sonucu 1864 yılında Merzifon'da açılmasına karar verilen kurum, Ruhban Okulu'nun bilimsel bölümünün ayrılmasıyla önce Harbinger Yüksek Okulu, birkaç yıl sonra da Anadolu Koleji adıyla[14] eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Okul, 1921 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları dışına çıkarıldıktan sonra da aynı isimle 1823 yılının son günlerinde kapılarını yeniden açtığı Selanik'te çalışmalarını sürdürmüştür. Okul, Amerikan Board misyonerleri ve yerli Protestanlar arasında yapılan bir anlaşma sonucunda kurulmuştur. Bu anlaşma çerçevesinde iki tarafın uyum içerisinde başlattığı ilk açılış faaliyetlerindeki işbirliği, ilerleyen yıllarda okulun idaresinde de kendini göstermiştir.

Kolej idarecileri okulu, birinci sınıf bir eğitim kurumu haline getirmek için, Amerikan Board Yüksek Komitesi'nin görüşleri doğrultusunda her yolu kullanmayı uygun görmüşlerdir. Bunun için de her milletten öğrencinin serbest bir şekilde eğitim görmesine izin verilmiş olan okulun Board Yüksek Komitesi ve bölgenin Pontus Protestan Birliği'nin ortaklığı ile idare edilmesine karar verilmiştir.

Anadolu Koleji için hazırlanan tüzükte, Kolejin idaresinin *Mütevelli Heyeti*, *Yönetim Kurulu* ve *Fakülte*'den oluşan üç ayrı birim tarafından sağlanması kararlaştırılmıştır. Bunlardan Fakülte'nin Yönetim Kurulu'na karşı sorumlu olması ve Mütevelli Heyeti ile Yönetim Kurulu'nun birbirleriyle müzakere içinde çalışması kararlaştırılmıştır.

---

[13] **a.g.b.**, No:105-107.

[14] P. A. B. C. F. M., **Reel 897**, No:200; **Reel 629**, No:599.

Amerikan Board'un Yüksek İkomitesi aynı zamanda Kolejin Mütevelli Heyeti olarak da kabul edilmiştir. Bu heyetin görevi, kurum adına Amerika'da fonlar toplamak, bu fonların güvenliğini sağlamak, Amerika'da bu fonlarla okul adına yatırım yapmak, her yıl düzenli olarak Yönetim Kurulu'na bu fonlar hakkında bilgi vermek, Yönetim Kurulu'nun hazırlamış olduğu harcama bütçesine göre Kolejin halihazırdaki gerekli harcamalarının toplamı kadar fonların gelirinden Koleje ödeme yapmak olarak belirlenmiştir.

Yönetim Kurulu on üyeden teşkil edilmiştir. Bu üyelerin beşini Mütevelli Heyeti'nin Merzifon ve çevresinde görevli misyonerlerden, geri kalan beşini de Merzifon istasyonunda faaliyet gösteren Pontus Protestan Birliği'nin yerli Hıristiyanlar arasından seçmesi kararlaştırılmıştır. Yönetim Kurulu üyelerinin atandıktan sonra beş yıl bu görevde kalmaları, tekrar seçilebilme hakkına sahip olmaları, herhangi bir görevden ayrılma ya da görevden alınmaları durumunda geri kalan görev süreleri için yerlerine seçimle yenilerinin atanmaları karara bağlanmıştır.

Kayseri, Sivas ve Trabzon istasyonları sınırları içindeki yerli Hıristiyan cemaatin bir araya gelerek Kolej'e 1896 yılından önce 300 liradan az olmayan bir katkı sağlamaları durumunda, Yönetim Kurulu'nun bir üyesini seçme hakkının verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu durumda beş üyeyi seçme hakkı olan yerel seçim kurulunun seçeceği üye sayısının dörde düşürülmesi kararlaştırılmıştır. Yukarıda belirtilen zamana kadar ikinci bir 300 liralık katkı sağlanması halinde, yerli Hıristiyan cemaatine, Yönetim Kurulu'na bir üye daha seçme hakkı verilmesi, ancak hangi durumda olursa olsun üçün altına düşürülmemesi kararlaştırılmıştır.

Mütevelli Heyeti'nin okul üzerindeki etkisi azaltılmaya çalışılmış ve 1906 yılında Heyetin, Yönetim Kurulu'na seçeceği üye sayısının dörde, 1911 yılında üçe, 1916 yılında ikiye, 1921 yılında bire indirilmesi, 1926 yılında ise bu üyelerin seçiminin tamamen yerli Hıristiyanlara bırakılması kararlaştırılmıştır. Çalışmalarda yerli Hıristiyanların malî katkısını artırmak ve idareyi kademeli olarak onlara teslim etme düşüncesi böyle bir karar alınmasına sebep olmuştur.

Yönetim Kurulu üyelerinin seçiminde, seçilen kişilerin ister misyoner olsun ister yerli Hıristiyan, ya Merzifon'da ya da Merzifon'a bir günlük mesafede bir yerde ikamet etmesine dikkat edilmesi gerektiği, önem verilen bir başka konu olmuştur. Kurul toplantılarının işlerini idare etmek için Yönetim Kurulu'nun on üyesi arasından seçilecek

olan altı üye ile bir İdarî Komite oluşturulması ise bu durumun sebebi olmuştur. Her halükarda Yönetim Kurulu'na karşı sorumlu olarak görülen Komiteye, kurulda çalışmaların yürütülmesi için üye sayısı çoğunluğunu sağlanması durumunda kurul başkanının idaresinde her zaman toplanabilmesi yetkisi verilmiştir.

Yönetim Kurulu, yıllık olarak Kolej'in genel durumunu bildiren bir rapor hazırlamak ve bunu Mütevelli Heyeti'ne ve beş yerli üyeyi seçen birliğe sunmakla yükümlü tutulmuştur. Rapora bir sonraki yılın bütçesinin de ilâve edilmesi istenmiştir.

Yönetim Kurulu her yıl İdarî Komite'nin de sekreterliğini yapacak bir sekreter seçecektir. Ayrıca Amerikan Board'un Yüksek Komitesi'nin yetki alanına girmeyen, Kolejin bütün malî işlerine bakacak ve Yönetim Kurulu tarafından talep edilecek parayı ödeyecek bir de veznedarı kendi üyeleri arasından seçmesi uygun görülmüştür.

Yönetim Kurulu, Osmanlı vatandaşı ve Merzifon'da ikamet eden birini bir yıllığına başkan olarak seçme yetkisine sahiptir. Seçilen kişilerin tekrar seçilmeleri mümkün kılınmıştır. Yönetim Kurulu toplantılarına başkanlık etme, yazılı olarak en az üç üyenin talep etmesi halinde özel toplantılar düzenleme, İdarî Komite'nin toplantılarına başkanlık etme, ihtiyaç olduğu zamanlarda Fakülte ile istişare ederek, Müdür ile birlikte Kolej'in bütün yazılı ilânlarını ve diğer belgelerini imzalama bu kişinin görevleri arasında yer almıştır.

Yönetim Kurulu;

a. Anadolu Koleji'nin daimî profesörlerini atama ve ücretlerini tayin etme;

b. Profesörlerin yanında Fakülte'de ders verecek diğer eğitimcileri seçme;

c. *Müdür* olarak isimlendirilen, Fakültenin ve idarî birimlerin toplantılarına başkanlık edecek, tekrar seçilme hakkıyla beraber sadece beş yıllığına seçilen bir Fakülte üyesini belirleme yetkisine sahiptir.

Fakülte, öğrencilerin okula alınması, okuldan atılması, idareleri ve ders programlarının hazırlanması ile ilgili Kolejin iç işlerinin düzenlenmesinden sorumludur. Ayrıca Yönetim Kurulu ile, eğitim programı, eğitim konularının tespiti, geçici ders verecek öğretmenlerin atanması konularında istişare etmekle yükümlüdür. Kolejin iç işleriyle ilgili durumunu yıllık rapor olarak Yönetim Kurulu'nun İdarî Komitesi'ne sunması gerekmektedir. Ayrıca bu komite üyeleri uygun gördükleri takdirde, herhangi bir değişiklik ya da düzeltme ile ilgili önerilerde de bulunabilecektir.

Fakülte, bölümlerin başkanlarından ve oldukça deneyimli öğretmenlerden oluşan güçlü bir yapı, bir nevi Senato özelliği taşıyan bir birimdir. Ayrıca bünyesinde, öğretmenleri kapsayan ve önemli bir işlevi olan bir konsül de oluşturulmuştur. Burası eğitim, disiplin ve diğer meselelere ait konulara mahsus soruların serbestçe tartışıldığı ve herkesin görüş ve düşüncesini ifade etme serbestisine sahip olduğu bir yerdir. Konsülde alınan kararlar nihai ve etkisi büyük kararlar değildir. Zaten Kolej yılları boyunca disipline ait önemli bir güçlük bu konsülde tartışılmamış, tartışılan olaylar da fazla rahatsız edici nitelikte olmamıştır. Ancak II. Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle beraber, alınan kararla otuz sekiz öğrenci okuldan uzaklaştırılmıştır. Bu uygulama görünürde sert ve ağır gibi görünse de, okuldaki çalışmaları geliştirici ve ıslah edici, yararlı bir gelişme olmuştur. Zira böyle bir uygulama ile okuldaki öğrencilerin tamamı anarşinin kucağına itilmekten kurtarılmış, birkaç öğrencinin atılması ile böyle bir neticenin önüne geçilmiştir.

Anadolu Koleji'nin idarî esaslarının belirlendiği bu tüzük üzerinde değişiklik ancak Yönetim Kurulu'nun 3/5 üye çoğunluğunun oyları ve Mütevelli Heyeti ile yerel seçim kurulunun muvafakatiyle yapılması karara bağlanmıştır[15].

30 Eylül 1913 yılında bu kurallara uygun bir tüzük değişikliği yapılmıştır. Kolejin Mütevelli Heyeti'nin bu tarihte uygulanmaya başlanan yeni iç tüzüğü[16] ile Kolej'in başkanının, dekanının/müdürünün ve Avrupalı ya da Amerikalı eğitimcilerin Mütevelli Heyeti tarafından seçilmesi uygun görülmüştür. Bu dönemdeki değişiklik ile eğitim programını belirleyen, yerli Profesörleri atayan, yerli öğretmenleri seçen ve Kolej'in yerli memurlarının maaşlarını belirleyen Merzifon'daki Yönetim Kurulu'nun, Massachusets'deki tüzel kişi (Mütevelli Heyeti) tarafından atanması kararı alınmıştır[17].

Anadolu Koleji'nin kuruluşu sırasında yerli Hıristiyan halk ile yapılan işbirliği neticesinde, Amerikan Board'un kuruma yıllık vereceği 1200 dolara karşılık, yerli Hıristiyan halkın da 1000 lira vermesi kararlaştırılmıştır. Malî alandaki bu işbirliği, yukarıda da görüldüğü üzere, okulun bütün idaresine yayılmıştır. Yönetim Kurulu üyeleri yarı yarıya oluşturulmuş, Mütevelli Heyeti'nin başkanının misyonerlerden, Yönetim Kurulu'nun başkanının da yerlilerden seçilmesi benimsenmiştir. Hatta ilk Yönetim Kurulu başkanı da 1892-1893 yılındaki siyasî olayların baş kahramanı Prof. Tomayan olmuştur.

---

15 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:200-203; **Reel 628**, No:343; **Reel 629**, No:599-602.S

16 *İç tüzük* bir kuruluş, meclis, kurum vb.nin içişlerini düzenlemeye yarayan tüzüğe verilen isimdir.

17 Stone, **a.g.e.**, s.194.

Ancak yerli Hıristiyan cemaat, *İşbirliği ve Müşterek Kontrol Planı*'nda belirtilen 1000 lirayı vermekte oldukça yavaş davranmaya başlamıştır. Anlaşmaya uymayarak belirtilen miktarı ödemedikleri takdirde Kolej'in idaresinin tamamen misyonerlere geçeceği yönünde yerli halka uyarılar yapılmıştır. Uyarıların oldukça ciddi olduğunun anlaşılması üzerine Aralık ayında, İdarî Kurul Başkanı Prof. Tomayan bu miktarın ödeneceğine söz vermiştir. Fakat 1893 yılı Ocak ayında tutuklanması, bu sözün yerine getirilmesi yönünde[18] oldukça olumsuz bir gelişme olmuştur.

Yıllar ilerledikçe de, yapılan bu işbirliğinden dolayı misyonerler ile Ermeniler arasındaki güçlükler artmaya başlamıştır. Yerli Hıristiyanlar yıllık olarak vaat ettikleri 1000 Türk lirasını sadece ödeyememekle kalmamış, bazıları taahhütlerinden vazgeçilmiştir. Bu ve benzeri gelişmelerden dolayı, okulun toplam harcamalarında yerli halkın katkısı %5'i geçmemiştir.

Aslında daha henüz başlarda yerli Hıristiyan halk ile Amerikan Board misyonerleri arasında okulun kimlere eğitim vereceği konusunda bazı düşünce zıtlıkları kendini hissettirmiştir. Ermeniler kurumu kendi kolejleri olarak görmeye başlamışlar, bu yüzden de okulu bir Ermeni kurumu haline getirmeye çalışmışlar ve burayı Ermenileştirerek sahiplenmek istemişlerdir. Bu yüzden de Kolej içerisinde herhangi bir Rum etkisine karşı oldukça duyarlı bir hale gelmişlerdir. Misyonerler ise bütün milletler için Protestan bir kolej örneğini geliştirme isteğinde olmuşlardır. Bu noktada Amerikan Board misyonerlerinin amacı tamamen dinî, Ermenilerinki ise millî bir nitelik taşımıştır. Ermenilik ruhunun taşkınlığı sonucunda kurum içerisinde milliyetçilik duygusu oldukça yoğunlaşmış ve bunun neticesinde okula eğitim için gelen öğrencilerin milliyetlerinin çerçevesi daraltılmıştır.

Ermenilerin kurum üzerindeki olumsuz etkisi sadece milliyetçilik duygularının alevlenmesi ile sınırlı kalmamış, kurum içerisinde kişisel itibar yükseltme çabaları da kuvvetli bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Bu konuda herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıktığında Ermeniler sadece misyonerlerle değil, birbirleriyle de kavga etmekten çekinmemişlerdir[19].

---

[18] P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:379-180.

[19] P. A. B. C. F. M., **Reel 607**, No:645-649.

Açılmasının üzerinden fazla bir zaman geçmeden, henüz 1892 yılında yaşanan bu gelişmeler üzerine Amerikan Board misyonerleri, Ermenilere Kolej idaresinde verdikleri tavizlerle büyük bir hata yaptıklarını kabul etmişler ve onlarla aralarındaki bu anlaşmazlığı gidermek için yollar aramaya başlamışlardır. Birkaç alternatif yol üzerinde düşünmüşlerdir: Bunlardan birincisi misyonerliğin bütün amaçlarından vazgeçmek ve onların düşündüğü ve istediği gibi Anadolu Koleji'ni Ermenileştirmek; onların tarihini araştırmak, onların diğer insanlar üzerinde üstünlüklerini öğretmek, onları Avrupa ve Amerika'ya takdim etmek. Ancak bu yolun bir akıllı misyonerin seçeceği bir yol olmadığını Mr. Tracy açıkça dile getirmiştir.

İzlenilebilecek ikinci yol, çalışma alanından çekilip idareyi yerli Hıristiyanlara bırakmak; üçüncü yol ise Anadolu Koleji ve benzeri kurumlarla çalışmalara devam etmek olmuştur. Mr. Tracy tarafından bu izlenecek ve misyonerlerin çalışma anlayışına uyan en akıllıca yol olarak görülmüştür. Ona göre yılda 60 lira sağlayan yerlilere Fakülte'de yapılan oylama ile idarenin yarısını bırakmak gereksiz ve aşırı teslimiyettir. Bu teslimiyetin sonucunda Ermeniler okulun bütün denetimini istemişler ve bütün hizmetleri misyonerlerden almaya çalışmışlardır. Tracy'e göre yerli denetim, sağlanan yerli kaynaklar ile orantılı olmalıdır. Bu konuda Mr. Tracy'nin şu sözleri oldukça ilginçtir:

Başlangıçta Anadolu Koleji'nin kuruluşunda bir hata yaptık... Yerli Hıristiyanlar büyük şeyler yapma kabiliyetine sahip değil, daha fazlasını yapıncaya kadar onlara kontrol verilmemeli... Ne yapılabilir? Eğer Kolej'den vazgeçilecekse, her şeyden vazgeçilmeli... Kolej devam ettirilmeli. Aksi takdirde başarısız oluruz[20].

Henüz Anadolu Koleji'nin yeni kurulduğu yıllarda Amerikan Board misyonerleri Ermeniler ile bu güçlükleri yaşarken, 1887 yılının Ocak ayında Merzifon'dan yine okul müdürü Mr. Tracy'nin Sivas'taki Amerikan Konsolosu Mr. Jewett'e yazdığı bir mektupta şehirde görevli Osmanlı hükümet memurlarının kendilerine karşı dostça bir davranış içinde olduklarını yazmıştır[21]. Osmanlı hükümetinin Amerikan Board misyonerlerine karşı sergilediği bu davranış, belki de Mr. Tracy'nin ne yapılması gerektiği konusunda verdiği son kararda etkili unsurlardan biri olmuştur.

---

[20] **a.g.b.**, No:653-656.

[21] N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:33.

Okulun ilk idarecisi Charles Chapin Tracy olmuştur. Mr. Tracy Merzifon'a 28 Ekim 1867 tarihinde gelmiştir. Onun okuldaki idaresinin en büyük hizmeti, Müslümanların Protestanlara karşı düşmanlığını ve azınlıklar arasındaki sürtüşmeyi azaltmak olmuştur. Bunu gerçekleştirmek için de yerli bir Fakülte yaratılması gerektiği düşünülmüş ve Mr. Tracy Kolej ve Ruhban Okulu'ndan mezun olanların ücretle çalışmalarını temin ve mezunların bir kısmına Avrupa ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde daha ileri seviyelerde eğitimlerini tamamlamaları için burslar verilmesine yardım etmeye çalışmıştır. Müzik öğretmeni Prof. A. T. Dağlıyan, Türkçe öğretmeni V. H. Agopyan, Tabi bilimler öğretmeni J. J. Manisacıyan, Matematik öğretmeni A. G. Sivaslıyan, Rumca öğretmeni D. Theocharides, Tarih ve Psikoloji öğretmeni J. P. Xenides Mr. Tracy'nin bu politikaları sonucunda Kolejde öğretmen olarak çalışmaya başlamışlardır[22].

2.1.2.2. Anadolu Koleji'nin Tesis ve Finansmanı

Anadolu Koleji, malî olarak Amerikan Board cemiyeti tarafından desteklenmiştir. Ancak bazı dönemlerde yapılan yardımlar, özel bağışlar da bu desteğe katkı sağlamıştır. Yapılan bu katkılar sadece nakit para verme şeklinde olmamış, Kolej kampüsü içerisinde bazı binalar özel yardım ve desteklerle inşa edilmiştir. Bu yardımı yapan insanlar genelde misyonerlik faaliyetlerine sempati ile bakan Amerika ve Avrupa'nın zengin Hıristiyanlarından oluşmuştur. Bunun yanında bölgedeki yerli Hıristiyan halk da kendi imkânları ölçüsünde bazı yardımlarda bulunmuşlardır. Hatta bir süre sonra Kolej'in kendi mezunları da okullarını özel bağışlarla desteklemeye başlamışlardır. Bütçe imkânlarının elverişli olması, okulu bölgede en gözde okullardan biri haline getirmiştir.

2.1.2.2.1. Anadolu Koleji'nin Binaları

Daha önceden de belirtildiği gibi Anadolu Koleji, Merzifon Ruhban Okulu'nun bina ve donanımlarını kullanarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu donanımlar içerisinde eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir ana bina ve yüz yetmiş öğrenci kapasiteli bir yatakhane vardır[23]. Bütün bu donanım ve binalar bir buçuk dönümden fazla bir alan üzerinde yayılmıştır. Okulun bulunduğu mevki şehrin en yüksek, en havadar kısmıdır ve şehre hakimdir. Binalar Amerikan tarzı inşa edilmiş olup mimarisi ile dikkat çekmişlerdir.

---

22 Stone, **a.g.e.**, s.187-189.

23 N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.

Amerikan Board bütün bu donanımlar için zamanında 7.000 dolarlık bir harcama yapmıştır[24].

Binanın yapımında mümkün olan en ucuz malzemeler kullanılmıştır. Güneşte kurutulmuş toprak kerpiçler, duvarlarda ağır kalaslar, pişirilmiş kerpiçler binanın inşaat malzemesini teşkil etmiştir. Kolejin bu bina içerisinde faaliyete geçmesiyle birlikte ihtiyaç duyulan mekânın sağlanması için ilâve odalarla bina genişletilmiş, her yanına konan desteklerle tavanı yükseltilmiştir. Ancak bina üzerinde yapılan bu kadar düzeltmeye rağmen hiçbir yerine ocak konmamıştır. İlerleyen yıllarda Mr. Tracy, çalışanlarının yardımıyla Koleje ait arazide pişirilmiş kerpiç için uygun kil bulmuştur. Daha sonra dağ sırasının denize doğru bakan eteklerinde, Merzifon'dan yaklaşık bir buçuk kilometre uzaklıkta, taş bina yapımı için bir de taş ocağı bulunmuştur. Merzifon'daki Koleji ziyaret eden bir İngiliz mimarın bu taş ocağının kalite ve cinsinin yeterince kaliteli olduğunu belirtmesi üzerine işletilmeye başlanmıştır[25].

1895 tarihinde Kolejin hazırlık bölümündeki öğrenciler için özel bir evin kurulması tasarlanmıştır. Yatılı Kızlar Okulu'nun yeni mekânına taşınmasıyla boşalan binanın bu amaç için kullanılması düşünülmüştür. Birkaç ufak değişiklikle kızlara hizmet eden bu bina aynı amaç için bu sefer erkeklerin hizmetine sunulmuştur. Düzenleme çalışmaları tamamlandıktan sonra misyoner bayanlardan birinin denetimi altına verilmiştir. Bayan misyonerin görevi; yemekte onlarla beraber olmak, çalışma halinde onları gözetlemek, mutfak ve çamaşırhanelerini denetlemek, yatakhanelerinin ve elbise dolaplarını düzenli olup olmadığını kontrol etmek, hasta oldukları zaman onlarla ilgilenmek, onları yanlış hareketlerinde uyarmak ve İncil dersleri vermek olarak belirlenmiştir. Bina ilk hizmete açıldığında bu ev on sekiz öğrenciye hizmet vermeye başlamıştır. Fakat ilerleyen yıllarda bu sayının artması ümit edilmiştir[26].

Merzifon Anadolu Koleji eğitim çalışmalarına başladığı andan itibaren, misyonerler sürekli olarak okulun mekân güçlüğünü çözmeye çalışmışlar ve yeni bina projeleri üreterek hayata geçirmişlerdir. Bu çalışmaların neticesinde okulun kuruluşunun üzerinden geçen on yıllık bir sürede, bu alanda meydana gelen gelişmeleri ve Merzifon'daki Amerikan misyonerlerinin mal varlığını Mr. Tracy en ince ayrıntılarına

---

24 **a.g.b.**, No:20.

25 White, **Anatolia College**, s.74-75.

26 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:567.

kadar rapor etmiştir. 30 Aralık 1896 tarihinde Mr. Terrell'in Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaları hakkında bilgi almak için istasyonlara gönderdiği yazıya, Merzifon Anadolu Koleji müdürü Dr. Tracy'nin 24 Şubat 1897 tarihinde verdiği cevabî mektubunda, kendi istasyon sınırları içerisinde bulunan binaların hepsinin malî yönden Amerikalılar tarafından desteklenerek idare edildiğini söylemiş, her dereceden on beş okul bulunduğunu, bunlar içerisinde yüksek dereceli üç okulun[27] Amerikalılar tarafından idare edildiğini, yine öğretmenlerinin de Amerikalılar tarafından karşılandığını belirtmiş ve Merzifon istasyonu sınırları içerisindeki Amerikan misyonerlerine ait bina ve şahsî malların değer ve envanteri aşağıdaki şekilde göstermiştir[28]:

Binaların değeri:	Bir Kolej binası	2.000 $
	Bir Kolej binası	1.400 $
	Bir Kolej binası	1.800 $
	Bir Kolej binası	2.600 $
	Bir Kolej binası	7.000 $
	Her biri 1.600 $ değerinde iki ev	3.200 $
	Bir ev	400 $
	Kolej ve dükkanlardaki aletler	7.500 $
	Kızlar bölümündeki eşyalar	1.500 $
Şahsî eşyaların değeri:	Mr. White'ın şahsî eşyaları	1.000 $
	Mr. Tracy'nin şahsî eşyaları	1.000 $
	Mr. Riggs'in şahsî eşyaları	1.100 $
	Mr. Kalciyan'ın şahsî eşyaları	1.000 $
	Bayan öğretmenlerin eşyaları	1.200 $

Mr. Tracy'nin mektubunda 1896 yılının sonunda Merzifon istasyonunda yürütülen eğitim çalışmalarında Anadolu Koleji'nin faaliyet gösterdiği beş bina gösterilmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda bu binalara yenilerinin ilâve edilmesi çalışmaları sürdürülmüştür. Daha raporun sunulmasının üzerinden henüz fazla bir zaman geçmeden 1897 yılında Mr. Riggs, Kolejin hazırlık bölümündeki elli öğrencinin yatılı olarak kalmasına imkân verecek bir ev kurmuştur[29]. Ancak 1900'lü yıllardan itibaren okul beklentilerin üzerinde bir gelişme göstermiştir. Ancak en büyük güçlük çalışmaların yürütülmesinde ve geçici olarak yerleşilmesinde uygun mekân bulmada yaşanmıştır. Bu yüzden iki yeni binanın yapımına

---

27 Merzifon Ruhban Okulu, Merzifon Yatılı Kızlar Okulu ve Anadolu Kolejleri.

28 **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, with the Annual Message of the President Transmitted to Congress**, December 7, 1896 and the Annual Report of the Secretary of State, Governmetn Printing Office, Washington 1897, No:1198, s.580-581.

29 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:791-793.

başlanmıştır. Binalardan bir tanesi okulun öğrenci ve mezunları tarafından 5000 dolara yaptırılmaya başlanan Kütüphane ve Müze binasıdır. Kütüphanenin temel atımında öğrenciler, bina tamamlanıncaya kadar 6000 çalışma saatini taahhüt etmişler ve yeminlerini kazma, tesviyeleme ve diğer işlerde çalışarak, endüstriyel olarak yerine getirdiler[30].

Kütüphane ve Müze binasının temelinin henüz atıldığı ve duvarlarının yükselmeye başladığı dönemlerde Kuzey Koleji olarak isimlendirilen bir büyük taş ve demir yapı hemen hemen tamamlanmış bir duruma getirilmiştir. Bir çalışma salonu, birkaç sınıf, spor salonu, sosyal faaliyetler için bir oda, öğretmenler odası ve büyük bir yurt alanını içerecek halde tasarlanmıştır. Kütüphane binasının da bir an önce tamamlanmasına öncelik verilmesi düşünülmesine rağmen, inşaatın ilerleyebilmesi için daha fazla yardıma ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu arada insanların dinlenme amacıyla kullanabilecekleri iki önemli binanın da inşa edilmesi planlanmıştır[31]. Kuzey Koleji ve Mezunlar Kütüphane ve Müzesi binalarının inşaatı tuğla, taş, demir, kabiliyetli adam ve para bulundukça Başkan Tracy'nin liderliğinde zamana yayılmış bir şekilde yavaş yavaş bitirilmiştir. Amerikan Board tarafından Merzifon'da yapılan bütün binalar, şehrin sahip olduğu en güzel örnekler olmasına rağmen, Dr. Marden'in inşa etmeye başlamış olduğu yeni hastane binası, yapılan bu binaları ve Merzifon'daki diğer binaları gölgede bırakmıştır[32].

Kuzey Koleji 1912, Mezunlar Kütüphane-Müzesi 1914, Kennedy Evi ve gözetmen evi 1915 yıllarında tamamlanmıştır. Birlik Salonu ve George Hills White Salonu binalarının temelleri atılmış, ama Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla tamamlanamamışlardır. Fakat Türk hamamı ve buranın su ihtiyacını karşılayan derin bir kuyu ve su sistemi, büyük bir un değirmeni ve ambarları ve aileler için on bir konforlu ev 1915 yılı içerisinde tamamlanmıştır.

Anadolu Koleji bir kampüs şeklinde tesis edilmiştir. Tamamı 16 hektarlık bir arazi üzerine oturan kampüsün bütün bu yapıları için Amerikan Board 150.000 dolarlık bir harcama yapmıştır. Bu oranda bağışların miktarı ise 120.000 dolar civarında olmuştur.

---

30 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:331.

31 **a.g.b.**, No:343.

32 White, **Anatolia College**, s. 70.

Erkeklerin eğitimi için kurulan Anadolu Koleji'nin binalarının değeri, Birinci Dünya Savaşı başlamadan hemen önce ilâve edilen yeni binaları ile beraber, 30.000 dolara ulaşmıştır[33]. Okulun ana binası tamamen taş ve demirden, yani yangına dayanıklı malzemeden inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde hem malzemeler hem de işçiliğin oldukça ucuz olmasından dolayı binaların maliyeti oldukça düşük olmuştur. Amerikan Board misyonerleri, aynı binaları ve donanımı Avrupa'da ya da Amerika'da yapmanın bedelinin 60.000 ile 80.000 dolar arasında değişen bir oranda mümkün olabileceğini açıkça dile getirmekten çekinmemişlerdir[34].

Bina inşaatı için harcanan paraların çoğunluğu büyük ve küçük çapta yapılan bağışlarla sağlanmıştır. Kütüphane-Müze binası için harcanan 15.000 doların yarısı okuldan mezun olanlar tarafından karşılanmıştır. Bu yüzden de bina Mezunlar Salonu diye adlandırılmıştır. Bu bina inşaatı tamamlandığı andan itibaren kütüphane, müze, ofis ve diğer işler için çok yönlü olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kuzey Koleji, yine toplanan bağış ve hediyeler ile yapılmıştır. Hazırlık kısmında eğitim görecek öğrenciler ve onların işlerinden sorumlu bir görevlinin barınması için yapılan evin harcaması, John Stuart Kennedy ve hanımı tarafından karşılanmıştır. Birlik Salonu için harcanan 25.000 dolar ise Arthur Curthiss James tarafından annesinin hatırasına verilmiştir. Ancak tamamı kullanılamamış ve büyük bir kısmı daha sonra okul kapatıldığında Selanik'te yeniden açılması sırasında George Hills White Salonu için biriken paralarla beraber buraya nakledilmiştir[35]. Ayrıca Kolejin öğretmenlerinin topladığı yardımlar da bina yapımı sırasında okulun gelirini teşkil eden başka bir kaynağı oluşturmuştur. Bunların en kayda değeri George E. White'ın yürüttüğü yardım toplama faaliyetleri neticesinde temin edileni olmuştur. White, diğer faaliyetlerinin yanı sıra Amerika'daki izni sırasında okula da yardım toplamak amacıyla çalışmalar yapmıştır. Meselâ 1910 yılında Merzifon'a dönerken, şehirde yürütülen misyonerlik çalışmalarını finanse etmek için birkaç bin dolar toplayarak gelmiştir[36]. Bina çalışmaları yönünden Anadolu Koleji bu gelişmeleri yaşarken, Kütüphanesi de Dr.Pye'ın sayesinde 10.000 kitap ve 40 süreli yayın kapasitesine ulaşmıştır. Kütüphane sadece Kolejin öğretmen ve öğrencilerine hizmet vermekle kalmamış, günde birkaç saat şehirden gelen okuyucuların da yararlanması için açık

33 Curtis, **a.g.e.**, s.17.
34 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:372.
35 White, **Anatolia College**, s.75.
36 **a.g.e.**, s.69.

tutulmuştur. Kolej bünyesinde yürütülen eğitim çalışmaları ve Kütüphanesinin yanı sıra, bir müzeye de sahip olmuştur. Buranın müdürlüğünü yapan Prof. Manisacıyan tarafından düzenlenen 7000 parçalık mükemmel bir koleksiyona sahip Müzenin de her gün kalabalık gruplar tarafından ziyaret edilmesine izin verilmiştir. Hatta tatil günlerinde ziyaretçi sayısının çok olmasından dolayı girişler biletli yapılmıştır[37].

Birinci Dünya Savaşı nedeniyle Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'daki faaliyetlerinin durdurulmasından yaklaşık 5 ay önce, 1915 yılının sonunda Kolej ile birlikte misyonerlerin sahip olduğu maddî varlığı bu hızlı ve disiplinli çalışmalar neticesinde 150.000 dolar değerine ulaşmıştır. Bu tarihe kadar Anadolu Koleji kampüsüne yapılan binalar ve donanımlarının bedeli şöyle olmuştur[38]:

Eski ana bina (Ruhban Okulu binası)	10.120 $
Kuzey Koleji	13.200 $
Kütüphane ve Müze	15.400 $
Kennedy binası ve yönetici binası	18.480 $
Birlik (Union) Salonu	14.000 $
Bina materyalleri	4.400 $
White Salonu (Hall)	400 $
Erkek Öksüzler Yurdu	1.760 $
Binalardan ayrı arazi	15.000 $
On bir ev	15.900 $
Kütüphanedeki 10.000 kitap	11.000 $
Müzedeki 7.000 numune parça	4.400 $
Kendine Yardım dükkanları, değirmen, malzemeleri	12.980 $
Su dağıtım tertibatı	1.760 $
Hamam vs.	700 $
Mobilya, cihazlar, erzak	10.054 $
Toplam	149.554 $

Amerikan Board misyonerleri, gençleri eğitmek için Merzifon'da kurdukları ve bütün malzemelerini modern bir şekilde donattıkları bu binalar için bu kadar yüklü miktarlar harcarken, şehirde yanan Rüştiye okulunun yeniden inşası için Osmanlı hükümeti 1895 yılında 50.000 kuruşluk (2200 dolar) bir paranın yeterli olacağını beyan etmiştir[39]. Ayrıca başka bir arsa üzerine yine bir okul inşa edilmesi kararlaştırılmış, ancak ayrılan paranın yeterli gelmeyeceği, yeni binanın yapılabilmesi için 30.000 kuruşa daha

---

37 **a.g.e.**, s.76.

38 Stone, **a.g.e.**, s. 192.

39 B. O. A., **Maarif İradeleri**, Belge No:5/21 C.1313.

ihtiyaç olduğu belirtilerek bu ikinci okulun inşaatından vazgeçilmiştir[40]. Bu miktarlar her iki tarafın eğitim için yaptığı harcamalar hakkında bir fikir vermesi açısından üzerinde durmaya değerdir.

1900 yılının başlarında eğitim amaçlı hizmet verecek binaların haricinde okulun Mezunlar Kulübü, bir saat kulesi yapımını gündeme getirmişlerdir. Harcamalarını kendileri karşılamak suretiyle mezunlar dört zilli saat kulesini yaptırmışlardır. 1902 yılında saat kulesinin çanının çalması ümit edilirken, çanın nakliyatındaki gecikmelerden dolayı, beklenenden biraz gecikmeli de olsa saat kulesi hizmete girmiştir. Saat Kulesi için Mezunlar Derneği 100 paund harcamışlardır. Kuleye her 15 dakikada bir çalacak bir saatin takılması sırasında Swiss (İsviçre) Saat Şirketi'nin büyük yardımları görülmüştür[41].

Anadolu Koleji'nin varlığı sadece binalarla sınırlı tutulmamıştır. Merzifon'un kuzey kısmında Taşan dağının eteklerinde, yüksek bir mevkide oldukça geniş bir alana sahip olan okul arazisini, burada görevli misyonerler buldukları her fırsatta da genişletmekten geri kalmamışlardır. 1900 yılının başlarında Koleje bitişik geniş bir arazi satışa çıkarılmıştır. Dr. Tracy, bu arazinin okul alanına katılması için arazinin satış işlerini kendi denetimine almış ve Kolej lojmanlarından bir kısmını misyoner arkadaşlarına satarak elde ettiği parayla bu arazinin hepsini olmasa da büyük bir kısmını satın alabilmiş ve Kolej arazisine ilâve etmiştir. Aynı yıllarda Dr. D. K. Pearsons, Kilise için de bir bahçe satın almıştır[42].

Anadolu Koleji'nin binalarının yapımı sırasında Amerikalı Hıristiyanlardan yardım toplamak amacıyla bazı dönemlerde gazetelere ilânlar dahi verilmiştir. Bu ilânlardan bir tanesi de *Birlik Binası'nın(Union Hall)* yapımı sırasında verilmiştir. İlânda Anadolu Koleji'nin bir çok milletten öğrencinin eğitim görmesini sağlamak amacıyla yörenin Hıristiyan topluluğu ve misyonerlerin ortak çabalarıyla inşa edildiği vurgulandıktan sonra, yine bir çok milletten öğrencinin kardeşliğine ev sahipliği yapması için inşa edilecek olan

---

[40] B. O. A., **Maarif İradeleri**, Belge No:4/1318.Ş.18. Okulun yanmasına sebep olan yangın yine Ermeniler tarafından çıkarılmıştır. Olaylar sırasında bazı dükkan ve haneler de yanmıştır. Ayrıca Kiremitçiyan Serkes adında bir Ermeni de öldürülmüştür. B. O. A., **Hususî İradeler**, Belge No:42/21.M.1313. Osmanlı Devleti'nin bir okul binası için bütçesinden ayırdığı bu miktarı değerlendirirken, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum ve bu alanda yaşanan güçlükler de göz ardı edilmemelidir. Ancak rakamlar, eğitim için Osmanlı Devleti ve Amerikan Board misyonerleri tarafından ayrılan malî harcamaları kıyaslamak açısından önem taşımaktadır.

[41] P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:164, 187.

[42] **a.g.b.**, No:154.

binanın, Hıristiyan topluluğunun kardeşliği ile inşa edilmesinin ümit edildiği belirtilmiştir. Ayrıca ilânda, cemaat ya da bireylerin imkânları ölçüsünde donanımını sağladıkları odalara, Boston Odası, Chicago Odası, Settle Odası, Minneapolis Odası, Londra Odası, Glasgow Odası, İllinois Odası, Oregon Odası, Keystone Odası vb. isimlerinin verileceği belirtilmiştir. Yapılmak istenen binanın planını görmek ve çalışmaların son durumunu izlemek isteyen yardımseverlerin başvuracakları adres[43] de ilânın sonuna ilâve edilmiştir[44].

Yerel yöneticiler ile misyonerler arasındaki ilişkilerin oldukça iyi olması, Anadolu Koleji'nin Merzifon'da bu derece genişlemesinde en büyük etken olmuş, hatta Amerikan Board misyonerleri raporlarında bu durumu şöyle dile getirmişlerdir: *Şu anda yerel yöneticiler ile aramız iyi iken gelişme, genişleme zamanı*[45].

2.1.2.2.2. Anadolu Koleji'nin Finansmanı

Misyonerler için, ilk faaliyete başladığı andan itibaren Koleje mekân sağlama, eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütme, okulda derslerin yetenekli ve bilgili öğretim elemanları tarafından yürütülmesini sağlama ve her yıl okula yeterli sayıda Amerikan Board'un tüzük ve kurallarına uyacak öğrenci kabul etmek bir yana en zor işi malî durumunu ayarlamak olmuştur. İlk açıldığı tarihler itibariyle Kolejin toplam gelir kaynağını, Amerikan Board tarafından kuruluşu sırasında taahhüt edilen 1.200 dolar, yerli Hıristiyan halkın yönetimdeki ortaklığı karşılığında vermeyi vaat ettiği ancak hiçbir zaman yerine getiremedikleri 1000 liralık taahhüt, halk tarafından yıl boyunca verilen bağışlar, öğrencilerden alınan eğitim ücretleri, Avrupa ve Amerika'daki Hıristiyanlardan gelen bağışlar vasıtasıyla sağlanan paralar teşkil etmiştir. Bunlara ilâve olarak misyonerlerin şahsî desteği de olmuştur. Bu gelirler, okuldaki öğretim elemanlarının maaşı, kütüphane, eğitim malzemeleri vb. diğer bütün harcamaları karşılamak[46] için kullanılmıştır.

Anadolu Koleji kurulurken, okulun idaresinde söz sahibi olmalarının karşılığı olarak, yerli Protestanlar 1886 yılında, okula her yıl 1000 Türk lirası bağışta bulunacaklarını taahhüt etmişlerdir. Buna karşılık Amerikan Board'un okul için ortaya koyduğu para bunun üç mislidir. Kaldı ki yerli Protestanlar, taahhüt ettikleri bu parayı da düzenli ve yeterli miktarlarda verememişler, hatta zaman zaman bu miktarı ödeyip

---

[43] Dean Bosworth of Oberlin, Dr. L. Barton 14 Beacon st. Boston Mass.
[44] P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:371.
[45] P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:903.
[46] P. A. B. C. F. M, **Reel 597**, No:127.

ödememe meselesini misyonerlerle aralarında şantaj konusu yapmışlardır. Bunun en güzel örneği, Anadolu Hastanesi'nin kuruluş döneminde yaşanmıştır. Anadolu Koleji'ne bağlı bir kurum olarak kurulması düşünülen bu hastaneye, bir İngiliz bayan tarafından bağışlanan yüklü bir parayı Ermeniler kendileri tarafından kurulan hastaneye aktarılmasını istemişler, ancak misyonerler bu isteği kabul etmeyince, kendilerini Kolej için ödemeyi taahhüt ettikleri parayı ödememekle tehdit etmişlerdir.

Anadolu Koleji'nin, faaliyete geçtiği andan itibaren ilk beş yıl içerisinde harcamalarını teşkil eden kalemler ve miktarları, Türk lirası cinsinden şu şekilde oluşmuştur:

	1886-1887	1887-1888	1888-1889	1889-1890	1890-1891	1891-92
I.	357.30	415.04	439.95	424	483.20	500
II.	40(a)	30(a)	35(b)	35(b)	35(b)-60(c)	
III.	53.36	65	71.65	61.83	68.62	65
IV.	9	9	9	9.50	10	9
V.	------	------	4.10	4.55	5	5
VI.	40.59	61.51	18.12	7.79	14.27	7
VII.	12.96	16	15.45	16.96	16.72	10
VIII.	5.12	9.36	2.28	8.4	20.92	10
IX.	31.07	28.97	34.47	24.86	35.21	40
X.	40	25	38.19	31.48	24.06	26
XI.	------	------	4.53	1.42	3.78	------
XII.	3	3	3	2	2	3
XIII.	21.40	18.75	15	------	18.43	20
	613.80	681.63	690.74	627.83	797.21	695
XIV.[47]	579.41	575.67	510.10	504.94	570.83	
	1192.21	1257.30	1200.84	1132.77	1368.04	

(a):Berlin Üniversitesi'nde Prof. Manisacıyan
(b):Atina Üniversitesi'nde Dimitrios
(c):Charleton Koleji'nde Mr. Sivaslıyan

1891-1892 yıllarına ait tahminî harcamaların şu kalemlerden gelecek gelirler ile karşılanması planlanmıştır:

-ABCFM'den	273 lira
-Eğitim ücretlerinden	262 lira
-Yerli yardımlardan	60 lira
-ABD'deki yatırımlardan ve bağışlardan	100 lira

[47]I: Okulda ders veren öğretmenlere harcanan para; II: Okula ileride Profesör olarak gelecek olan öğretmenlerin dışarıdaki eğitimleri için verilen burslar; III: Okunamadı; IV: Okunamadı; V: Okulun gece bekçisine ödenen miktar; VI: Mobilya ; VII: Onarım; VIII: Gazete, dergi ve posta giderleri; IX: Isınma ve aydınlanma giderleri; X: Ders kitapları için yapılan harcamalar; XI: Ödül olarak verilen harcamalar; XII: Vergiler; XIII: Katalok, ders programları gibi malzemelerin basımı; XIV: Yatılı kısmın harcamaları. Ayrıca listedeki 1891-1892 yılı rakamları tahminî bütçedir. P. A. B. C. F. M, **Reel 615**, No:400.

Anadolu Koleji'nin yukarıdaki şekilde oluşturulan altı yılık harcama cetvelinde, gelir-gider dengesinin nasıl sağlandığını görmek için bazı yılların hazırlanan bütçelerini incelemek bir fikir vermesi açısından önemlidir. Okulun ilk açıldığı yıl giderleri cetveldeki şekilde oluşurken Amerikan Board, Anadolu Koleji'nin eğitime başladığı 8 Eylül 1886 tarihinde bütçesini şu şekilde hazırlamıştır:

I.	Öğretmenlerin ücretleri	410 lira
II.	Bina ve bahçe işleri[48]	40 lira
III.	Beklenmedik harcamalar[49]	100 lira
IV.	Mr. Manisacıyan'a[50] yardım harcaması	35 lira
	Toplam	585 lira

Bu yıl içerisinde Board, Anadolu Koleji'nin bu giderlerine karşılık, gelirlerini ise şöyle planlanmıştır:

I.	ABCFM tarafından verilen	272 lira
II.	Yerel Yardımlar	60 lira
III.	Öğrenciden alınan eğitim ücretleri	200 lira
	Toplam	532 lira

Bunun haricinde okulda yatılı olanak kalan öğrencilerden belirlenen oranlarda alınacak yatak ücretlerinden yaklaşık 600 kuruş, ısınma ve aydınlanma harcamaları için 50 kuruş alınması planlanmıştır[51].

Anadolu Koleji'nin 1892-1893 döneminde yedinci yılındaki bütçesi ise şöyle oluşturulmuştur:

I.	Öğretmenlerin ücretleri	526 lira
II.	Bina ve bahçe işleri	65 lira
III.	Beklenmedik harcamalar	149 lira
	Toplam	740 lira

Bu yıl içerisinde okulun bu giderlerine karşılık, gelirleri ise şöyle planlanmıştır:

I.	ABCFM tarafından verilen	273 lira
II.	Yerel Yardımlar	60 lira
III.	Öğrenciden alınan eğitim ücretleri	307 lira
IV.	ABD'de Kolej adına yatırımlardan sağlanan kârlar	100 lira
	Toplam	740 lira[52]

---

48 Öğrenciler tarafından okul zilinin çalınması, bahçedeki ağaçların bakımı, kütüphane işleri ile ilgilenmesi gibi işleri içermektedir.

49 Vergiler, onarım, potsa, gazeteler, araç-gereç ve malzemeler, bekçi gideri, ders kitapları, diplomalar, karyola vs. mobilyalar, ısınma ve aydınlanma gibi harcamaları içermektedir.

50 Almanya'da Berlin Üniversitesi'nde Ruhban Okulu'nda çalışmak için eğitimine devam etmektedir.

51 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:178-179.

Anadolu Koleji'nin sekizinci eğitim-öğretim döneminde 1893-1894 yılındaki bütçesi şöyle hazırlanmıştır:

I.	Öğretmenlerin ücretleri	452.79 lira
II.	Bina ve bahçe işleri	58.24 lira
III.	Beklenmedik harcamalar	164.36 lira
IV.	Sulama	21.09 lira
	Toplam	696.48 lira

Bu yıl içerisinde okulun bu giderlerine karşılık, gelirleri ise şöyledir:

I.	ABCFM tarafından verilen	273 lira
II.	Yerel Yardımlar	13.50 lira
III.	Öğrenciden alınan eğitim ücretleri	275.88 lira
IV.	ABD'de Kolej adına yatırımlardan sağlanan kârlar	100 lira
	Charleton Koleji	29.55 lira
	Rev. C. F. Leonard	4.55 lira
	Toplam	696.48 lira[53]

14 Eylül 1894-31 Ağustos 1895 döneminde hazırlanan Anadolu Koleji bütçesi ise şu gelir ve giderlerden oluşmuştur:

Giderleri:

I.	Öğretmenlerin ücretleri	560 lira
II.	Bina ve bahçe işleri	65 lira
III.	Beklenmedik harcamalar	145 lira
IV.	Sulama	30 lira
	Toplam	800 lira

Bu yıl içerisinde okulun bu giderlerine karşılık, gelirleri ise şöyledir:

I.	ABCFM tarafından verilen	273 lira
II.	Yerel Yardımlar	18 lira
III.	Öğrenciden alınan eğitim ücretleri	307 lira
IV.	ABD'de Kolej adına yatırımlardan sağlanan kârlar	200 lira
	Toplam	800 lira[54]

1908-1909 döneminde Anadolu Koleji'nin bütçesi ise şu gelir ve giderlerden oluşturulmuştur:

Harcamalar:

I.	Amerikalı öğretmenler için	2300 $
II.	Yerli öğretmenler için	5473.60 $
III.	Öğrenciye yardım	244.99 $

---

[52] P. A. B. C. F. M., **Reel 607**, No:254.

[53] P. A. B. C. F. M., **Reel 615**, No:421.

[54] **a.g.b.**, No:421.

IV.	Öğrencinin yatakhane harcamaları		8316 $
V.	Kütüphane ve malzemeler		413.60 $
VI.	Yeni binalar		3017.58 $
VII.	Diğer harcamalar		5620.16 $
		Toplam	25385.93 $

Gelirler:

I.	ABCFM tarafından verilen		317.85 $
II.	Yardımlardan sağlanan gelirler		3760.00 $
III.	Öğrenciden sağlanan gelirler		15170.28 $
IV.	Özel bağışlar		3560.35 $
V.	Diğer kaynaklar		171.51 $
		Toplam	22979.99 $

Bu yıl bütçede 2400 dolarlık bir açıklık olmuştur. Bu açıklık, yeni binalar için Amerikalı Kennedy'nin okula bırakmış olduğu mirastan karşılanmıştır. Amerikalı Mr. Kennedy okula ilk etapda 50.000 $, daha sonraki ilâvelerle toplam 92.000 dolarlık bir miras bırakmıştır. Ancak bu paranın idaresi, okulun tüzüğüne uygun olarak Boston'daki Mütevelli Heyeti'nin denetimine verilmiştir[55].

Anadolu Koleji'nin 1911 yılı için hazırlanan bütçesinde gelir-gider dengesi şöyle hazırlanmıştır:

Harcamalar:

I.	Öğretmen maaşları		
	Amerikalı öğretmenler:		3344.52 $
	Yerli öğretmenler:		5830 $
	Diğer maaşlar		1559.80 $
	Kendine-Yardım Atölyesi çalışanları		1139.60 $
	Beklenmedik Harcamalar: Vergi, Onarım		660 $
		Kütüphane ve Donanım	550 $
		Yatılı öğrenci harcaması	8800 $
	Diğer Harcamalar (Yolculuk, ders verme vs.)		520 $
	Toplam		22403.92 $

Gelirler:

I.	Yardımlar		3760 $
II.	Özel Bağışlar		175 $
III.	Öğrencilerden		15180 $
IV.	Diğer katkılar		300 $
		Toplam	19415 $[56]

---

55 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:330; **Reel 629**, No:155.

56 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:158-159.

Bu yıl da bütçe yaklaşık 2988.92 dolar civarında bir açık vermiştir.

Anadolu Koleji'nin bazı yıllara ait yukarıda verilen bütçesi incelendiğinde ortaya çıkan en önemli olay, bütçenin genellikle denk bütçe olarak hazırlanmasıdır. Hemen hemen her yıl gelir ve gider dengeli ayarlanmıştır. Ancak bazı yıllar bütçe denkliğinde ufak sapmalar olmuştur. Bunlar da yıl içerisinde beklenmedik çalışmalar ve bina yapımından kaynaklanan harcamalardan kaynaklanmış, ancak Amerikan Board'un hazırladığı gelir-gider cetvelini ciddi surette etkilemeyecek şekilde özel bağış ve yardımlar sayesinde bütçe açığı her zaman kapatılmıştır.

Açıldığı günden itibaren Kolejin bütün harcamaları, Amerikan Board tarafından verilen ufak ücretlerin yanı sıra, öğrencilerin verdiği eğitim ücreti ve yatılı öğrencilerden alınan yatılılık ücretinin yanında, çoğunlukla yardımlardan sağlanmıştır. 1889 yılında Prof. Riggs ve Herrick Kolej adına İngiliz arkadaşlarından okuldaki İngilizce Kürsüsü'ne burs adıyla 10.000 $ almışlardır. Daha sonra Dr. Tracy, Chicagolu D. K. Pearsons ve New Yorklu Mr. Kennedy gibi Amerikalı hayır severden 100.000 doları arazi satın alma, bina yapımı için ve ikinci 100.000 doları da bağış olarak temin etmiştir[57].

Anadolu Koleji'nde gelirlerin en büyük kaynağını öğrencilerden alınan eğitim ücretleri teşkil etmiştir. Kolejin bu yolla sağlanan geliri, yıllara göre ücretlere yapılan zamlar ve Kolejde eğitim gören öğrencilerin sayılarına göre değişmiştir. Bu etkilerin sonucudur ki bu yolla 1897 yılında 3000 $ gelir sağlanırken, 1907 yılında bu miktar 13.000 dolara çıkmıştır. Amerikan Board'un yıllık olarak Koleje ayırdığı ödenek sabit kalmıştır. Ancak bağışlar yoluyla sağlanan gelirler yıllara göre büyük değişiklikle göstermiştir.

Anadolu Koleji adına yapılan harcamalar açısından Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren diğer yüksek eğitim kurumları arasındaki yerini tespit edebilmek için bir kıyaslama yapmak amacıyla 1914 yılana ait toplu bir rakam vermek sanırım büyük önem taşımaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıl, misyonerlerce hazırlanan ve ABD Dışişleri Bakanlığı'na tahsil edilmek için gönderilen bir faturaya göre, gerek 1914 yılına kadar

---

57 Stone, **a.g.e.**, s.191.

yapılan harcamaların, gerekse o yıl içindeki mevcutların Amerikan Board'un Osmanlı ülkesinde eğitim için açmış olduğu yüksek okulların durumu şu şekildedir:

Okulun Adı	Başlangıçtan 1914'e kadar	1914'deki değeri
Suriye Protestan Koleji	2.800.000 $	900.000 $
Robert Koleji	3.070.000 $	1.140.000 $
İstanbul Kız Koleji	1.800.000 $	1.000.000 $
Fırat Koleji	378.000 $	184.000 $
Merkezî Türkiye Koleji	280.000 $	116.000 $
St.Paul Enstitüsü	110.000 $	54.000 $
Anadolu Koleji	324.000 $	190.000 $
Uluslararası Kolej	395.000 $	185.000 $
Merkezî Türkiye Kız Koleji	210.000 $	95.000 $[58]

1914 yılına kadar yapılan harcamalar açısından en büyük payı, doğrudan Amerikan Board'a bağlı olarak eğitim faaliyetlerine başlayan bir kurum olmamasına rağmen, Robert Kolej almıştır. İkinciliğe ise Suriye Protestan Koleji yerleşmiştir. Üçüncü olarak da sıralama da İstanbul Kız Koleji yerini almıştır. Dokuz yüksek okul içerisinde Anadolu Koleji altıncı sırayı almıştır. İlk üst sıraları alan üç okulun coğrafî konumu incelendiği zaman, kız okulu dahi olsa başkentteki okullara yapılan harcamalar ilk sırayı almıştır. Suriye Protestan Koleji'nin bulunduğu yerleşim yeri de aslında, İstanbul kadar olmasa da Arap dünyasının merkezi durumundadır.

Bu üç okul haricinde Anadolu'da açılan okullar arasında Anadolu Koleji harcamalar açısından, Harput ve İzmir okullarının ardından üçüncü sırayı almıştır. Aslında toplamda gösterilen rakamlar okulların eğitim süreleri dikkate alınarak incelenirse Anadolu Koleji'ne yapılan harcamaların bu iki okuldan daha fazla olduğu ortaya çıkar. Fırat Koleji 1878 yılında eğitim faaliyetlerine başlamış ve 36 yıllık eğitim hayatında sene başına 10.500 dolar harcamada bulunmuştur. İzmir Uluslar arası Koleji'nin mevkii Merzifon'a göre daha merkezî olmasına rağmen, eğitim hayatına 1879 yılında Yüksek Erkek Okulu olarak başlayan ve 1903 yılında Kolej seviyesine getirilen okula 35 yıllık eğitimi boyunca sene başına yaklaşık 11.300 dolar harcanmıştır. Anadolu Koleji ise 1886 yılında eğitim faaliyetlerine başlamış ve 1914 yılına kadar verdiği 28 yıllık eğitim süresi

---

58 Kocabaşoğlu, a. g. e., s.176.

içerisinde sene başına 11.600 dolarlık bir harcama yapmıştır. Bu rakamlar da İstanbul ve Beyrut'ta faaliyet gösteren üç yüksek okulun ardından, yapılan harcamalar açısından Anadolu'da en büyük payı alan okul olmasını sağlamıştır. Zaten sadece 1914 yılına ait harcamalar incelendiğinde bunu net bir şekilde görmek mümkündür.

2.1.2.3. Anadolu Koleji'nde Eğitim Gören Öğrenciler

İstanbul Robert Kolej'de 1905 yılında yapılan bir toplantı sırasında Merzifon Anadolu Koleji ve Robert Kolej'in mukayesesinde, Robert Kolej üst tabakadan kibar insanların oğullarını hayata hazırlayan, Anadolu Koleji ise Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Hıristiyan azınlıkların orta sınıfından öğrencilere hizmet veren özel bir okul olarak tanımlanmıştır. Yani Anadolu Koleji diğerine kıyasla, orta sınıf insanlarının eğitim alabilmelerinin daha fazla mümkün olduğu, halkın okulu olma kimliğini daha çok temsil eden bir kurum olarak görülmüştür. Ancak her ikisinin ortak ve en takdir edilen özelliği, parası olmayan öğrencilere kendine-yardım (self-help) bölümünde çalışarak eğitim ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine imkân tanınmasıdır. Endüstrinin felç halinde olduğu ve kendi kendine yeterliliğin oldukça kısıtlı bulunduğu Osmanlı Devleti'nde böyle bir kuruluş orta sınıf halkın çocukları için büyük bir nimet olarak ortaya çıkmıştır.

Okulda bu yolla kendilerine sağlanan fırsatlarla erkek çocuklar, normal ve doğal yollardan ruhlarını, beyinlerini eğitmek ve yeteneklerini geliştirmek için kendi kendilerine yardım fırsatını yakalamışlardır. Ayrıca çocuklar içinde yaşadıkları toplumdan soyutlanmadan, kendi çevrelerinin içinde eğitilmişlerdir. Bu yüzden de misyonerler, eğitim gören öğrencilere bu vasıfların kazandırılmasında büyük katkıları olan, ayrıca okuldaki eğiteme karşı halkın talebinin artmasının da en büyük sebeplerinden biri olarak görülen *kendine-yardım* bölümünün desteklenmesi ve teşvik edilmesi, her yolla güçlendirilmesi, sadece ince marangozluk çalışmalarıyla değil diğer sanat kollarıyla da desteklenmesi gerektiği[59] üzerinde fikir birliğine varmışlar ve bu konu üzerinde ciddiyetle durmuşlardır.

Orta sınıf Hıristiyan halkın çocuklarının eğitimine büyük katkı sağlayan Anadolu Koleji, açıldığı günden itibaren sayıları her geçen yıl artan bir öğrenci kitlesine hizmet vermiştir. Mezun olan öğrenciler de, okulun kendilerine sağladığı imkânları değerlendirmesini bilmiş ve toplumda saygın bir yer kazanmışlardır.

---

[59] P. A. B. C. F. M., **Reel 620**, No:395.

2.1.2.3.1. Anadolu Koleji'nde Öğrencilerin Yıllara Göre Gelişimi

Anadolu Koleji'nin, 1886 yılında eğitime başladığı tarihten, kapanışına kadar geçen süre içerisinde, yıllara göre eğitim gören öğrencilerinin sayısal gelişimi ve okula verdikleri eğitim ücretleri aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir[60]:

Yıl	-T-	-K-	-H-	-M-	-Ü-[61]
1886-1887	118	34	68	5	3.786 $
1887-1888	130	71	59	10	3.675 $
1888-1889	117	64	59	4	3.410 $
1889-1890	116	57	58	7	3.680 $
1890-1891	113	46	67	13	3.920 $
1891-1892	120	47	73	7	3.641 $
1892-1893	105	40	65	7	2.712 $
1893-1894	88	34	54	6	3.021 $
1894-1895	96	40	56	6	3.478 $
1895-1896	167	56	131	9	5.677 $
1896-1897	169	32	117	4	4.706 $
1897-1898	212	44	168	5	8.018 $
1898-1899	246	46	200	5	9.519 $
1899-1900	238	71	167	7	9.520 $
1900-1901	252	38	164	15	8.727 $
1901-1902	257	114	143	5	9.999 $
1902-1903	218	103	115	24	9.124 $
1903-1904	215	96	119	16	10.606 $
1904-1905	225	103	112	26	10.200 $
1905-1906	248	103	145	11	11.067 $
1906-1907	313	127	___	16	___
1907-1908	260	___	___	18	13.000 $
1908-1909	266	99	167	18	15.000 $
1909-1910	262	81	181	24	___
1910-1911	257[62]	___	___	9	___
1911-1912	375	83	292	5	___
1912-1913	___	___	___	16	___

---

60 Her yıl okula kaydedilen öğrenci sayısında, yıl içerisinde bazı nedenlerden dolayı okuldan ayrılan ya da okula yeni gelen öğrenciler olması nedeniyle değişiklikler olmuştur. Ancak yukarıdaki liste, yıllara göre okulda eğitim gören öğrencilerin son halini içermektedir. Örneğin 1890-1891 ve 1891-1892 eğitim-öğretim dönemlerinin başladığı günlerde okula kayıt yaptıran öğrenci sayısı 123 olmasına rağmen, bazı sebeplerde okuldan ayrılan öğrencilerin olması nedeniyle bu sayı yıl sonunda listede de görüldüğü gibi sırasıyla 116 ve 113 olarak değişmiştir. Benzer durumlar diğer yıllarda da olmuştur. P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:109, 123; **Reel 606**, No:59-60, 143-145, 478-479, 566, 796-797, 899; **Reel 607**, No:658; **Reel 618**, No:153, 187,164, 201, 216, 231, 262, 282, 299, 337; **Reel 628**, No:320, 426; **Reel 629**, No:153, 285.

61 T: Okulda eğitim gören toplam öğrenci sayısı,
K: Kolej sınıflarındaki öğrenci sayısı,
H: Hazırlık sınıflarındaki öğrenci sayısı,
M: Mezun olan öğrenci sayısı,
Ü: Öğrenciler tarafından ödenen toplam eğitim-öğretim ücretleri.

62 White, **Anatolia College**, s.70.

1913-1914	425[63]	___	___	14	_____
1914-1915	___	___	___	9	_____
1916-1919	___	___	___	1	_____
1919-1920	166	___	___	___	_____
1920-1921	218[64]	___	___	___	20.000[65]

Her eğitim döneminin başlangıcında okula kayıt yaptıran öğrencilerin bir kısmının bazı sebeplerden dolayı okuldan ayrılması neticesinde, eğitim döneminin başlangıcı ve sonundaki öğrenci sayısı daima birbirinden farklı olmuştur. 1887 yılında okula yüz otuz öğrenci[66] kayıt yaptırmasına rağmen, yıl sonuna kadar okuldaki eğitim yılını tamamlayan öğrenci sayısı yüz on sekize inmiştir. Aynı şekilde 1889 yılında okula yüz on sekiz öğrenci alınmıştır. Bunlardan ikisi eğitim döneminin henüz başlarında, bir kısmı da yıl sonuna doğru okuldan ayrılmış ve eğitim yılını okul yeni alınan öğrencilerin seksen dokuzu ile bitirmiştir. Yine 15 Eylül 1896 tarihinde Koleje yaklaşık yüz öğrenci kayıt yaptırmasına rağmen, 24 Eylül tarihine kadar bu sayı yüz yirmiye çıkmış[67], dönem sonunda ise toplam sayı yüz atmış dokuz olmuştur.

1889-1890 döneminde okuldaki öğrenci sayısının çok büyük bir miktarda azalma göstermesinin sebebi, misyonerler tarafından öğrencilerden bazılarının ahlâkî yönden zayıf, bazılarının aklî yönden yetersiz görülmesinden dolayı okuldan uzaklaştırılmaları olmuştur. Buna ilâve olarak okulun on beş öğrencisi de bir öğrencinin haksız yere kovulması, bir kısım öğrenciye de ceza olarak onaylamadıkları bazı işlerin yaptırılmasını kabul etmedikleri için okuldan kendi rızalarıyla ayrılmışlardır[68].

Bu gelişmeler haricinde, Kolejde eğitim döneminin başlangıcındaki öğrenci sayısının yıl sonuna doğru azalmasının bazı önemli sebepleri de olmuştur. Kolej, 1892-1893 eğitim-öğretim yılının ortalarında meydana gelen bazı siyasal olaylar nedeniyle fırtınalı bir dönem geçirmiştir. İlerleyen yıllarda okulun bu gibi olaylardan etkilenmemesi

---

63 White, **Tracy**, s.67.

64 White, **Anatolia College**, s.98; Kocabasoglu, **a. g. e.**, s.198.

65 White, **Anatolia College**, s.98.

66 P. A. B. C. F. M, **Reel 597**, No:109.

67 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:1005; **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, with the Annual Message of the President Transmitted to Congress**, December 7, 1896 and the Annual Report of the Secretary of State, Governmetn Printing Office, Washington 1897, No:1198, s.868-869.

68 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:59-60.

amacıyla, adı siyasî olaylara karışmış öğrencilerin okula kabul edilmemesi kararı alınmış ve öğrencilerin denetiminin kolay olabilmesi amacıyla da öğrenci sayısı azaltılmıştır[69].

Benzer gelişmeler 20. yüzyılın henüz başlarında da yaşanmıştır. İlk olarak 1901-1902 döneminde bir önceki yıla göre öğrenci sayısında otuzun üzerinde bir azalma olmuştur. Amerikan Board misyonerleri bu azalmanın en büyük sebebini, Kolejdeki bazı öğrencilerin Osmanlı hükümet yetkilileri tarafından tutuklanması olarak göstermişlerdir. Yıl içerisinde okulun altı öğrencisi tutuklanmış ve Amasya'da mahkeme edilmeden bir yıl tutuklu kalmışlardır. Bir yılın sonunda yapılan sorgulama sonucunda öğrencilerden bir kısmı aklanıp serbest kalırken, bir kısmı suçlu bulunmuştur. Ancak misyonerler bu olayda okulda verilen eğitimi sorgulamak yerine, Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemini eleştirmişler, suçsuz olan öğrencilerin de suçlularla beraber bir yıl hapis yatmasını, devletin çarpık bir yargı sistemine sahip olmasına bağlamışlardır[70].

Bu dönemde ikinci olay ise İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra yaşanmıştır. 1906-1907 yılında öğrenci sayısı üç yüzün üzerinde olmasına rağmen, bir yıl sonra bu sayıda büyük bir düşüş yaşanmıştır.. Bunun sebebi de 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilân edilmesi olmuştur. Meşrutiyetin ilân edilmesiyle beraber, otuz sekiz öğrenci yıl sonunda yararsız ve düzensiz davranışlarından dolayı arzu edilmeyen hareketlere katılmışlar ve okuldan uzaklaştırılmıştır. Aslında eğitim açısından bu sert bir adım olmuştur. Ancak misyonerlere göre, okuldaki çalışmaların hayrına, ıslah edici, yararlı bir gelişme olmuştur. Okuldaki öğrencilerin bütününü anarşinin ruhuna tamamen teslim etmekten ziyade, öğrencilerin bir kısmının okuldan ayrılmasına izin verilmiştir. Bu dönemde dine tepeden bakma ve inançsızlıkta da hızlı bir artış olmaya başlamıştır. Okul idaresi aldıkları bu tedbirlerle bunun da önüne geçmişler ve okulda genel bir ciddiyet sağlanmıştır[71].

Amerikan Board misyonerlerine göre, 1908 yılıyla beraber Osmanlı Devleti'nde meydana gelen değişikliklerin hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olmuştur. Konuşma ve basın özgürlüğü, casusların serbest bırakılması, ilişkilerde özgürlük gibi değişiklikler olumlu neticeler ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan askerî yükümlülüğün azınlıklara da zorunlu hale getirilmesinden dolayı öğrencilerin askere alınması sadece Anadolu Koleji

---

69 **a.g.b.**, No:478-479.

70 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:200-201.

71 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:330, 343.

için değil, diğer yabancı eğitim kurumları açısından da olumsuz bir gelişme olmuştur[72]. Misyonerlere göre Osmanlı Devleti, kendi okullarında öğrencilere askerlik yönünden bazı haklar vermesine rağmen, yabancı okullar ve tabi Anadolu Koleji'ndeki öğrencilerin aynı haklardan yararlanmasına izin vermemiştir. Bunun da okula, öğrencilerin derslere devamı açısından, zararlı etkileri olmuştur. Zararlı etki kendini daha çok okulun ikinci ve üçüncü sınıfları üzerinde göstermiştir. Bu sınıfların içine girdiği olumsuz durum, doğrudan diğer sınıfları da etkilemiştir. Yıl içerisinde okulun başlangıcından itibaren Eylül ayında kayıt yaptıran öğrencilerin sayısı üç yüze yaklaşmışken, öncelikli olarak askere gitme, göç, hastalık ve diğer sebeplerden dolayı bir kısım öğrenciler okuldan ayrılmış ve yılı tamamlayan öğrenci sayısı iki yüz elli yediye düşmüştür[73].

Merzifon Anadolu Koleji, açıldığı günden itibaren sadece Merzifon ve çevresine hizmet vermekle kalmamış, zaman içerisinde Osmanlı ülkesinin hemen hemen her köşesinden gelen öğrenciyi eğitmiştir. Bazı dönemlerde Kolejde, Osmanlı Devleti'nin yirmi dokuz eyaletinin en az yarısından gelen öğrenciler eğitim için toplanmıştır[74]. 1888 yılında okulda eğitim gören yüz otuz öğrenci, otuz altı değişik köy ve kasaba, sekiz ayrı vilâyetten gelmişlerdir. Öğrencilerin elli üçü Sivas, kırk üçü Ankara, biri Konya, altısı Kastamonu, yirmi üçü Trabzon, ikisi Aydın, biri Diyarbakır, biri İstanbul'dan gelmiştir[75].

Merzifon Anadolu Koleji, aynen Robert Kolej'de olduğu gibi, yabancı uyruklu öğrencilerin de eğitim görmek için rağbet ettiği bir kurum olmuştur. Bazı yıllarda Kolejde Yunanistan, Arnavutluk, Mısır ve Rusya'dan gelen öğrencilere eğitim hizmeti verilmiştir[76]. Yabancı uyruklu öğrencilerden Koleje en çok rağbet de Ruslardan olmuştur. Bu öğrencilerin Koleje ilgisi 1907 yılından itibaren artmaya başlamış ve her geçen yıl da sayılarında bariz bir artış olmuştur. Bu öğrencilerin okula bu derece ilgi duymasının ve her geçen gün artan sayılarda gelmelerinin en büyük sebebi, Rusya'da yaşayan insanların

---

72 İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra 1909 yılında din ve mezhep ayırımı yapılmaksızın askerlik bütün tebaa için bir yükümlülük haline getirilmiş ve askerlik bedeli de kaldırılmıştır. Gayrimüslimlerin askere alınmasını düzenlemek amacıyla da 12 Ağustos 1909 tarihinde bir de *Anasır-ı Gayrimüslimlerin Kur'aları Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Bu kanuna göre, askere alınacak gayrimüslimlerin muayenelerini yapmak ve kur'alarını çekmek için yerel komisyonların kurulması ve bu komisyonlara ruhanî reislerin de üye olarak katılmasına, din adamları ve öğretmenlerin askere alınmamasına karar verilmiştir. Eryılmaz, **a. g. e.**, s.104-105.

73 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:342.

74 Curtis, **a.g.e.**, s.22.

75 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:123.

76 Curtis, **a.g.e.**, s.22.

bazılarının Anadolu'da akrabalarının bulunması olmuştur. 1908 yılından önce okulda iki Rus öğrenci varken, ilerleyen yıllarda bu sayı Moskova'dan gelenler ile artarak devam etmiş; önce altı, daha sonra on iki ve yirmi olmuştur. Hatta 1910 yılında Kolejdeki Rusyalı öğrencilerin sayısı otuz bire çıkmıştır. Bu sayının on kişiden fazlasını Rus ailelerden gelenler temsil ederken diğerlerini de Kazak, Polonyalı, Gürcü, Rum ve Yahudi ailelerinden gelen Rusya vatandaşları teşkil etmiştir. 1913 yılında da okulda eğitim gören öğrencilerin kırkını Ruslar oluşturmuşlardır[77]. 1916 yılında kapanan okulun 1919 yılında tekrar açılmasıyla birlikte öğrencileri arasında yine bir Rus öğrenci yer almıştır[78].

Rusya Devleti'nden gelen öğrencilerden Koleji bitirenler, diğer mezunlar gibi iyi bir eğitim alma ayrıcalığına sahip olurken, okulu bitiremeden ayrılanlar da kendi ana dillerinin yanında yeterli derecede İngilizce, Fransızca, Muhasebe gibi konuları öğrenme şansına sahip olmuşlardır. Bu da onlara ileride babalarından daha fazla kazanmalarını sağlayacak işlere girme imkânı vermiştir[79]. İlk başlarda Amerikan Board misyonerleri, bu öğrencilerin asi ruhlu ve isyankâr eğilimli olduklarını düşünmelerinden dolayı, okula uyum sağlayamayacakları konusunda büyük endişeler duymuşlardır. Ancak yaşanan gelişmeler bu olumsuz beklentilerin yanlışlığını göstermiş, zaman geçtikçe Ruslar okulun oldukça uyumlu ve yetenekli öğrencileri arasında yer almışlardır[80].

Okula Türklerden fazla rağbet olmamıştır. Bazı yıllar okula kaydını yaptıran Türk öğrenciler olmuşsa da, bazı sebeplerden dolayı okuldaki eğitimlerini tamamlamadan ayrılmışlardır. 1890 yılında okula kaydını yaptıran iki Türk öğrenci, kısa bir süre sonra okuldan ayrılmışlardır. Aynı şekilde 1892 yılında okula kaydını yaptıran üç Türk öğrenci, sekiz gün eğitimlerine devam ettikten sonra, diğerleri gibi okuldan ayrılmışlardır[81]. 1903-1904 döneminde de okula üç Türk öğrenci alınmıştır. Ancak bunlar da daha öncekiler gibi, okuldaki eğitim süresinin ilk üç ile altı ayı içerisinde okuldan kayıtlarını sildirmişlerdir. Başka dönemlerde de bu tür gelişmeler yaşanmıştır. Bir dönem okulun müdürlüğünü de yapmış olan George E. White, Türkler arasında Kolejin fazla rağbet görmemesini iki sebebe dayandırmıştır: Bunlardan birincisini, Türklerin genel olarak kendilerini Hıristiyanlardan yani reaya dan üstün olarak görmeleri ve bu yüzden de çocuklarını

---

77 White, **Anatolia College**, s.71; Kocabasoglu, **a.g.e.**, s.194.
78 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:330; Stone, **a.g.e.**, s.194.
79 White, **Anatolia College**, s. 71.
80 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:330; Curtis, **a.g.e.**, s.17.
81 P. A. B. C. F. M., **Reel 607**, No:658.

okuldan uzak tutmaları; ikincisini de Osmanlı hükümet yetkililerinin sık sık kullandıkları otoriteleri ve manevi etkileri neticesinde Türk gençlerin Hıristiyan müesseselere devam etmelerini engellemeleri[82].

Hatta White, ikinci sebep ile ilgili okulda yaşandığını belirttiği bir olayı da anlatmıştır: Samsun'da tütün tüccarı olan genç bir Türk okula gelmiştir. Amacı, iş hayatında ihtiyaç duydukları için İngilizce öğrenmektir. Öğrenme kabiliyeti çok iyi olan bu öğrenciyi, şehirdeki hükümet yetkilileri evine dönmesi için defalarca ikaz etmişler, o da razı olmamıştır. Sonunda bir gün, akşama doğru Türk öğrenci George E. White'a giderek hükümet binasına çağrıldığını söylemiştir. White da, öğrenciye gitmesi gerektiğini, döner dönmez kendisine neticeyi haber vermesini tembihlemiştir. White'ın ifadelerine göre öğrenci bir daha okula dönmemiş, şehirdeki hükümet yetkilileri, okul yetkililerine öğrencinin gece hükümet binasında alıkonulacağını belirterek Türk öğrencinin yatak malzemelerinin istendiği bir mesaj göndermişlerdir. White istenenleri göndermiş, aynı zamanda da idareciyi görmeye gitmiş fakat görüşmesi mümkün olmamıştır. Sabah olduğunda da öğrencinin Samsun'a yollanacağı, eşyalarının istendiği yönünde bir haber almıştır. Bunun üzerine White, idareci ile görüşme yapmak için tekrar gitmiş, görüşme esnasında hükümet yetkilisi, eğitimin yararına inandığını ve Koleji sevdiğini ama Osmanlı hükümetinin emirlerinin açık ve kesin olduğunu, hiçbir genç Müslüman'ın bir Hıristiyan okuluna devam edemeyeceğini, öğrenciyi evine göndermekten başka seçeneği olmadığını söylemiştir. White'ın gösterdiği bu sebeplere rağmen, 1909 yılında Koleje kaydını yaptıran Nureddin Pehlivanzade'nin, 1914 yılında eğitimini tamamlayarak diplomasını almış olmasıyla okuldan bir Türk öğrencinin mezun olması oldukça ilginçtir.[83].

Türk öğrencilerin Kolejde eğitime devam edip etmemelerinin sebeplerini soruşturma noktasında 27 Mayıs 1892 tarihinde, aynı yıllarda okulun müdürlüğünü de yapan Mr. Tracy'nin kaleme aldığı bir raporda dile getirdiği bazı gerçekler, George White tarafından Osmanlı hükümet yetkililerine yöneltilen suçlamalara eleştirisel bir bakış açısı getirmektedir. Charles C. Tracy raporunda misyonerlerin, düsturu Allah'ın Krallığı olmayan bir kurumda çalışamayacaklarını, buna karşılık Ermenilerde ilk düsturun Ermeni milleti olduğunu, bu yüzden de aynı yıl Anadolu Koleji'ne kaydını yaptıran üç Müslüman öğrencinin diğer öğrencilerle aynı eğitimi almak istemelerini belirtmelerine rağmen,

---

82 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:216; White, **Anatolia College**, s. 72-73.

83 White, **Anatolia College**, s.74.

okulun bazı Ermeni üyelerinin bu öğrencilerin okula gelmesinden memnun olmadıklarını ve onları casus olarak gördüklerini[84] yazmıştır. Bu ifadeler, üç Türk gencinin okulda geçirdikleri sekiz günün ardından ayrılmalarının sebebinin Mr. White'ın belirttiği gibi Osmanlı hükümetinin baskıları olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Anadolu Koleji hem Amerikan Board misyonerleri hem de Amerikalı hükümet yetkilileri tarafından, hiçbir milliyetin kendi çıkarları için kurulmuş bir kuruluş olmayan, Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan bütün milliyetlere kapısı açık olan, kuralları ve idaresinin hiçbir öğrencinin kendi dinini yaşamasına engel olmadığı bir eğitim kurumu olarak tanıtılmıştır[85]. Ayrıca Anadolu Koleji'nin kuruluş sözleşmesinde, okul hakkında beyan edilen bu görüş ve düşünceler *dinsel kanaatleri nedeniyle hiçbir öğrencinin okula kabul edilmesi engellenemez* şeklinde açıkça yazıya da dökülmüştür. Fakat yıllara göre öğrencilerin milliyetlere göre dağılımı incelendiğinde, buradaki eğitime daha çok Ermeniler ve Rumların rağbet ettiği görülmüştür. 1886-1887 döneminde okula kayıt yaptıran yüz otuz öğrencinin yirmi yedisini Rumlar, yüz üçünü de Ermeniler teşkil etmişlerdir. 1887-1888 dönemini okulda eğitim görerek geçiren yüz otuz öğrencinin yine yirmi dokuzu Rum, yüz biri Ermeni asıllıdır. 1889 yılı Eylül ayında okula kaydı yaptırılan yüz on sekiz öğrencinin otuz dördü Rum, seksen dokuzu Ermeni, ikisi Alman ve biri Yahudi asıllılardan oluşmuştur. Okuldan bir kısım öğrenci ayrıldıktan sonra geriye kalan seksen dokuz öğrencinin yirmi dokuzunu Rumlar, atmışını Ermeniler teşkil etmiş ve diğer milliyetlerden bütün öğrenciler ayrılarak okulu Ermeni ve Rum öğrencilere bırakmışlardır. 1892-1893 döneminde okula kayıt yaptıran yüz yirmi üç öğrencinin doksan beşini Ermeniler, yirmi üçünü Rumlar, üçünü Türkler ve ikisini de Almanlar oluşturmuştur. Ancak Türk öğrenciler sekiz gün okulda kaldıktan sonra ayrılmışlardır. 1897 yılında Kolejde bulunan yüz kırk dokuz öğrencinin yüz dokuzu Ermeni, kırkı Rum asıllıdır. Bu yıl içerisinde şehirdeki Rum Ortodoks okulu geçici olarak kapatılmış ve buradaki öğrenciler Koleje geçmiştir. Bu öğrenciler için okulda üçüncü bir sınıf oluşturulmuş ve yeni bir bölüm açılmıştır. Okuldaki kırk Rum öğrencinin on sekizi bu öğrencilerden oluşmuştur. 1899 yılında Kolejdeki öğrenci sayısı yüz doksan biri Ermeni ve elli beşi Rum olmak üzere iki yüz kırk altı olmuştur. 1901-1902 yılında okulda yüz yetmiş beş Ermeni, yetmiş beş Rum öğrenci eğitim görmüştür. 1905-1906 döneminde okuldaki öğrencilerin yüz

---

[84] P. A. B. C. F. M., **Reel 607**, No:647.

[85] N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.

atmışı Ermeni, seksen sekizi Rum, biri Alman, biri Bulgar asıllılardan teşkil etmiştir. 1908-1909 döneminde okuldaki öğrencilerin yüz yirmi yedisi Ermeni, yüz otuz biri Rum, ikisi Arnavut, ikisi Rus, ikisi Türk ve biri İtalyanlardan oluşmuştur. 1912-1913 döneminde Kolejde, yüz kırk sekiz Ermeni, yüz yetmiş üç Rum, on beş Türk, iki Yahudi, üç Arnavut, otuz dört Rus öğrenci eğitim görmüştür. 1913-1914 eğitim-öğretim döneminde okulda derslerine devam eden dört yüz yirmi beş öğrencinin iki yüzü Rum, yüz atmışı Ermeni, kırkı Rus, yirmi beşi ise Türklerden teşkil etmiştir. 1919 yılında yeniden eğitim faaliyetlerine kapılarını açan okula kayıt yaptıran yüz atmış altı öğrencinin, yetmiş yedisi Ermeni, biri Bulgar, yetmiş beşi Rum, on ikisi Türk, biri de Rus öğrenciden oluşmuştur[86]. Sadece gösterilen yıllarda değil, diğer yıllarda da Ermeni ve Rum öğrenciler Kolejin öğrencilerin içerisinde çoğunluğu teşkil etmişlerdir. Bu da okulun kapısının bütün milliyetlerden öğrencilere ne derece açık olduğunun bir göstergesidir.

Ayrıca Kolejde derslere devam eden öğrencilerin sayısal açıdan dağılımlarına bakıldığında Ermenilerin okulun ilk açıldığı dönemlerde Rumlara göre çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Ancak 20. yüzyılın başından itibaren diğer yıllara göre Rum öğrencilerin sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Daha sonraki dönemlerde de Rum öğrencilerin sayısı Ermenileri geçmiş ve okulda öğrenci sayısının çoğunluğunu oluşturmuşlardır.

Kolejde, misyonerlerin eğitim politikaları gereği, yatılı eğitime çok önem verilmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu yatılı olarak eğitimlerine devam etmişlerdir. Meselâ 1887 yılında öğrencilerin doksan yedisini yatılı, otuz üçünü de gündüzlü öğrenciler teşkil etmişlerdir[87]. 1919 yılında da okulda eğitim gören yüz atmış altı öğrencinin yetmiş yedisi yatılı, seksen dokuzu gündüzlü olarak eğitimlerini sürdürmüşlerdir[88].

Okulun ilk eğitime başladığı yıllarda, yatılı öğrencilerden 5 lira yatılılık ücreti, 2 lira 70 kuruş eğitim ücreti alınması kararlaştırılmıştır[89]. İlerleyen yıllarda bu ücretlerde bazı ufak değişiklikler yapılmışsa da, yaşanan gelişmeler genelde bu miktarlara yakın

---

86 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:109, 123; **Reel 606**, No:59-60, 703; **Reel 607**, No:658; **Reel 618**, No:153, 231, 299; **Reel 629**, No:285, 943; White, **Anatolia College**, s.76; Stone, **a.g.e.**, s.194; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.195.

87 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:109.

88 White, **Anatolia College** s. 97.

89 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:109.

ücretleri ortaya çıkarmıştır. Bir dönem boyunca Kolejde eğitim gören bir öğrenciden alınan ücretler:

Yıllık eğitim ücreti	2 lira
Banyo, yakıt ve aydınlanma (Yatılılar için)	50 kuruş
Fransızca dersi ücreti	1 lira
10 aylık yatak ücreti	6 lira

şeklinde belirlenmiştir[90].

Yapılan bazı ufak değişikliklerle bir dönem de, Anadolu Koleji'nde eğitim gören bir öğrencinin yıl içerisinde ödemesi gereken miktar şöyle belirlenmiştir[91]:

Yatılı öğrencilerin yatak ücreti	6.5 lira
Eğitim ücreti ve ufak harcamalar için	2.5 lira
Fransızca için fazladan	1 lira

1900 yılında ise yapılan artışla, okulda yatılı olarak eğitim gören bir öğrencinin ödemesi gereken 10 liralık ücret, 12 liraya çıkarılmıştır. Bu harcama bir öğrencinin bir yıl içerisinde almakla yükümlü olduğu eğitimin ve yatılı olarak okulda kalabilmesi için ödemesi gereken bedelin hepsini kapsamaktadır. Bu artışlar yapılırken misyonerler, okula devam eden öğrencilerin sayısında önemli bir azalma olması noktasında endişelenmişlerdir. Ancak ücretlerde yapılan artışa rağmen okula devam eden hiçbir öğrenci eğitimini yarıda bırakmadığı gibi, daha sonraki yıllarda da genel öğrenci sayısında olumsuz bir etki yapmamış, aksine öğrenci sayısında dikkate değer artışlar olmuştur[92].

Görüldüğü gibi öğrencilerin Kolej eğitiminden yararlanmaları için ödemeleri gereken ücretlerde zaman zaman bazı değişiklikler yapılmışsa da değişiklikler çok cüzi miktarlarda olmuştur. Bütün bu değişiklikler göz önüne alındığında masrafların toplamı yaklaşık 41.8 ile 52.8 $ arasında değişmiştir. Bir yıllık yiyecek ve içecek masraflarını da kapsayan bu para, Anadolu Koleji seviyesinde eğitim veren bir okula ödenebilecek çok düşük bir ücrettir. 1919 yılında okulun yeniden açılmasıyla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'nın bütün olumsuz şartlarına rağmen öğrenciler okulun istediği eğitim ücretlerini ödeyebilmesi[93] Kolejdeki eğitimin ucuz olduğunun bir göstergesidir. Bu uygun eğitim ücretlerine rağmen misyonerler, Kolejde öğrencileri çalıştırarak, onlara ödenen paralarla

---

90 **a.g.b.**, No:208.

91 N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.

92 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:900-902; **Reel 618**, No:253.

93 White, **Anatolia College**, s. 97.

eğitim masraflarının bir kısmını kendilerinin ödemesini dahi sağlamışlardır. Böylece okuldaki eğitim öğrenciler için daha da ucuz bir hale getirilmiştir.

Her öğrenciden alınan eğitim ve yatılılık ücreti sabit olduğu için, okulda eğitim gören öğrencilerin sayısının artmasına bağlı olarak okula ödenen paranın miktarı da artmıştır. Meselâ 1886-1887 eğitim-öğretim yılında yüz on sekiz öğrencinin ödediği para 3.786 $ iken, 1905-1906 eğitim-öğretim dönenimde iki yüz kırk sekiz öğrenci Koleje 11.067 $ yatılılık ve eğitim ücreti ödemiştir. Öğrencilerden alınan eğitim ücretlerinin belli bir kısmı, öğrencilerin marangozhane, bina veya müştemilâtta yaptıkları işlerin karşılığı olarak onlara geri ödenmiştir. Ayrıca bu paranın bir kısmı da fakir gençlere doğrudan yardım olarak verilmiştir[94].

Öğrenciler yatak ücretinin yarısını, okulda eğitimin başlangıcında, diğer yarısını da Şubat ayının ilk günü ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. Ödemeyen öğrenciler yurtlara alınmamıştır. Kolejin eğitim disiplini içerisinde, yatılı kalan öğrencilerin hep beraber aynı masada yemek yemesi zorunlu hale getirilmiştir. Misyonerler, bu kurala uymayan öğrencileri okuldan uzaklaştırma hakkına sahip olmuştur. Bu uygulama okuldaki öğrenciler arasında hangi milliyetten olursa olsun bir uyum sağlanmasına imkân vermiştir. Ayrıca öğrenciler üzerinde istenilen etkinin sağlanmasına da bir zemin hazırlamıştır. Her öğrenci okula gelişinde yatağını, kitabını, elbisesini, havlusunu getirmekte zorunlu tutulmuştur. Bütün bu kurallar haricinde, Kolejde hem eğitim görülen mekânlarda hem de yatakhanelerde temizlik birinci şart haline getirilmiştir[95].

Bu zorunluluğun gerçekleşmesi için misyonerler, bazı öğrencileri okulda odaların temizliği ve başka işleri yapmak için görevlendirmişler, bu öğrenciler yaptıkları hizmet karşılığında aldıkları ücretler ile kendi yatılılık ücretlerinin önemli bir kısmını kırşılamışlardır. Öğrencilere bu yönde daha fazla imkân sağlamak amacıyla bir de kendine-yardım (endüstriyel/Self-help) bölümünün oluşturulması arzu edilmiş ve bu arzu da gerçekleştirilmiştir. Bu bölüm, yeni yatakhane binasının zemin katlarındaki odaların çok az bir harcamayla düzenlenmesi sonucunda 1887 yılında çalışmaya başlamıştır[96]. Bu şekildeki yardımlar haricinde, Amerikan Board, okulun eğitime başladığı tarihten itibaren,

---

[94] P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:154.

[95] P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:208.

[96] P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:109; N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.

herhangi bir çalışma yapmaksızın karşılıksız olarak öğrencilere yatak ya da eğitim ücreti konusunda doğrudan bir yardımda bulunulmasına izin vermemiştir[97].

Bazı dönemlerde Kolej'de öğrenciler açısından üzücü olaylar da yaşanmıştır. 1887 yılında yüksek hazırlık sınıfının Kayseri'den gelen genç bir üyesi hayatını kaybetmiştir[98]. Bu olaydan bir yıl sonra da 1888'de, okulda eğitim gören öğrencilerden ikisi yıl içerisinde okuldan atılmıştır. Öğrencilerin atılması okulun ilk yıllarında yaşanan oldukça ilginç bir olaydır. Misyonerler okulda eğitimin başlamasıyla, öğrenciler arasında bazı kötü olayların etkisini hissetmeye başlamışlardır. Bunun üzerine okulun üç yerli öğretmeni özel araştırmalarla bunun kaynağını bulmuşlardır. Bazı öğrencilerin disipline aykırı davranışları tespit edilmiş, yapılan soruşturma neticesinde üç öğrenci için hafif ceza verilirken, iki öğrencinin okuldan uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır. Aslında bu olay, öğrenciler açısından üzücü bir gelişme olmasına rağmen, misyonerler açısından okulda disiplinin sağlanması yönünde olumlu bir gelişme olmuştur[99]. Anadolu Koleji 1889-1890 döneminde iki öğrencisini de ölüm nedeniyle kaybetmiştir. Öğrencilerden, Trabzon'un ileri gelen Protestanlarından Garabed Hovaghiniyan'ın oğlu olan biri 4 Ocak 1890 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybeden diğer öğrenci de Merzifon'dan bir Ermeni ailenin çocuğu olmuştur.

Anadolu Koleji'nde verilen bilimsel eğitimin yanında dinî eğitime de büyük önem verilmiştir. Öğrencilerin Hıristiyanlık ve Protestanlığın ilkelerini öğrenmeleri ve bu ilkeler çerçevesinde hayata hazırlanmaları, okulda yapılan günlük kısa dinî dersler ile mümkün kılınmıştır. Düzenli olarak yapılan bu dersler haricinde hafta sonları uzun toplantılar, Pazar öğleden sonra dersleri, Pazar sabahı toplantıları yapılması, yine gönüllü olarak başka dinî toplantıların düzenlenmesi, bazı dönemlerde dinî konferansların verilmesiyle öğrencilerin Protestanlık mezhebine kazandırılması sağlanmıştır[100]. Bu uygulamaların en güzel örneklerinden bir tanesi 1888 yılında gerçekleştirilmiştir. Herkesin kendi dinî duygularını, heyecanını, amacını açıklamada tamamen serbest olduğu bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansa otuz ile elli arasında değişen sayılarda katılım olmuştur.

---

97 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:110.
98 **a.g.b.**, No:109.
99 **a.g.b.**, No:123.
100 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:60.

Bunun yanında diğer çalışmaların da yürütülmesiyle okul öğrencilerinin on dokuzu şehirdeki Protestan Kilisesi'ne alınmıştır[101].

2.1.2.3.2. Anadolu Koleji'nden Mezun Olan Öğrenciler ve Çalışma Alanları

Anadolu Koleji'nden mezun olan öğrencilerin yıllara göre sayıları, isimleri, edindikleri meslekler ve ikamet yerleri aşağıdaki şekilde oluşmuştur[102]:

Öğrencinin Adı	Öğrencinin Mesleği	Öğrencinin İkâmet Yeri
1887 Yılı:		
Anastasiades Georgios	Vaiz	Herek/Erbaa (Tokat)
Arslanyan Hagopos H.	Tüccar	Parliere, California (A.B.D.)
Gülbenkyan Avedis G.	Öğretmen	İzmir
Gülbenkyan Dikran G.	Tüccar	Manchester (İngiltere)
Agopyan Ohannes V.	Profesör	Merzifon (Anadolu Koleji)
1888 Yılı:		
Darakçıyan Avedis S.	Papaz	Hacıköy (Amasya)
Efthimiades Savvas	Doktor	Gerze (Sinop)
Agopyan Nazaret	Tüccar	San Francisco (A.B.D.)
Karacıyan Avak S.	———	———
Ktenides Joseph T.	———	———
Parsegyan Hagop	Doktor	Fresno, California (A.B.D.)
Pepeyan Ohannes K.	İpekböceği yetiştiricisi	Amasya
Theocharides Demetrius	Profesör	Merzifon (Anadolu Koleji)
Tomayan Agop	Doktor	St. Anna
Yüzükçüyan Mihran	Tüccar	New York (A.B.D.)
1889 Yılı:		
Devletidis Georgios M.	———	———
Gülyan Kevork H.	Profesör	Merzifon (Anadolu Koleji)
Koranyan Nişan N.	Öğretmen	Merzifon
Sisagyan Avedis H.	Tüccar	A. B. D.

---

101 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:124.

102 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:759, 768-777. Belgede yer alan listenin aynısı White'ın kitabında da yer almaktadır. Ancak bazı farklar vardır. Belgede, mezun olan öğrencilerin yıllara göre isimleri, meslekleri, nerede ikamet ettikleri hakkında bilgiler verilirken, White sadece yıllara göre Kolejden mezun olan öğrencilerin isimlerini vermekle yetinmiştir. Ayrıca Belgede sadece 1910 yılına kadar düzenli bir liste verilmiş, 1910 yılından sonra da 1911-1912 eğitim-öğretim döneminde Kolejin sınıflarında eğitimlerine devam eden öğrenciler ve ikamet yerleri belirtilmiştir. White ise 1919'a kadar okuldan mezun olanların tam listesini sadece isim olarak vermiştir. Her iki listede de verilmeyen bilgilerin yerine (____) işareti konulmuştur. Bkz. White, **Anatolia College**, s.157-165. Yukarıdaki liste, bu iki ayrı bilgi kaynağının birleştirilmesi sonucu oluşturulmuştur. İlâve olarak da listede gösterilen yer isimlerinden tespit edilebilenlerinin yanına, Türkiye sınırları dışında ise bugün hangi ülke sınırları içinde oldukları, Türkiye sınırları içinde ise hangi ile bağlı oldukları yazılmıştır. Tespit edilemeyenler boş bırakılmıştır. Ayrıca isim değişikliğine uğrayanların yeni isimleri de (/) işaretinden sonra yanına yazılmıştır.

1890 Yılı:

Barsamyan Abkar	Öğretmen	Merzifon
Barsamyan Antranig	Tüccar	Marseilles (Fransa)
Gavrielides Gavriel	_____	_____
İfandides Andreas	Vaiz	Beyalan[103]
Kamberyan Ohannes	Tüccar	Manchester (İngiltere)
Takvoryan Hampartsum	_____	_____

1891 Yılı:

Adanalıyan Garabed	Vaiz	İzmir
Altunyan Vahan Y.	Uncu	Amasya
Arslanides Michael	Doktor	_____
Atmacıyan Krikor Gh.	Vaiz	_____
Çakaryan Kevork	Papaz	Vezirköprü (Samsun)
Constantinides Georgios	Eczacı	Talas (Kayseri)
Fermanyan Hovagim	Tüccar	İstanbul
İknatiosian Edward M.	Tüccar	Troy, New York (A.B.D.)
Cinişyan Vahan	_____	A.B.D.
Konaşyan Tateos	_____	_____
Kuzucakoğlu Pericles L.	Tüccar	Alaçam (Samsun)
Kürkçüyan Manual K.	Tüccar	Yozgat
Xenides Joannes P.	Profesör	Merzifon (Ruhban Okulu)

1892 Yılı:

Garabedyan Vartevar	Öğretmen	Talas (Kayseri)
Gudolozyan Ghazaros	İş adamı	A.B.D.
Civanyan Mardiros	_____	_____
Kuzucakoğlu Kuzinos N.	Doktor	Çarşamba (Samsun)
Manisacıyan Mihran H.	_____	_____
Moisides Ioannes	Öğretmen	_____
Xenides Kyriakos P.	Doktor	Ankara

1893 Yılı :

Anastasiades Ioannes	Vaiz	Semen/Seben (Bolu)
Arslanyan Ohannes	Doktor	Ordu
Der Kalosdiyan Haigazun	Tüccar	A. B. D.
Dombalyan Movses K.	Papaz	Amasya
Papadopoulos Hıristo	Vaiz	Chicago (A.B.D.)
Tekatlıyan Mihran	İngiliz Hükümet servisi	Mısır
Yoakimides Achillevs	Vaiz	Edirne

1894 Yılı:

Bogosyan Mugurdich	Öğretmen	Niğde
Diktyopolos Apostolos	Ticaret	Ünye (Ordu)

---

[103] Türkiye'de Ordu-Giresun ve Bolu-Ankara sınırında bu isimle anılan iki adet küçük yerleşim yeri vardır. Merzifon istasyonunda yürütülen çalışmaların sınırları göz önüne alındığında burası, kesin olmamakla birlikte Ordu-Giresun arasında yer alan yerleşim yeridir.

Emiryan Diran K.	Doktor	Balıkesir
Emiryan Sisag K.	Müzik	A.B.D.
Erkiletliyan Dikran H.	Doktor	A.B.D.
Kabakçıyan Agopyan	Öğretmen	Merzifon (Anadolu Koleji)

1895 Yılı:

Adoryan Setrak N.	____	A.B.D.
Babasinyan Vahan S.	Öğretmen	A.B.D.
Bayındıryan Agop	Dişçi	A.B.D.
Çorluyan Krikor H.	Doktor	İskenderiye (Mısır)
Delyanides Alexandros	Eczacı	Atina (Yunanistan)
Turabyan Karnig	Tüccar	Mısır

1896 Yılı:

Dağlıyan Arşag T.	Müzik Profesörü	Merzifon (Anadolu Koleji)
Der Harutunyan Arisdakes	Öğretmen	Kayseri
Gülbenkyan Haig G.	Tüccar	Samsun
Haji Davutyan Messia	Vaiz	Çomaklı[104]
İskenderyan Karnig	Tüccar	Samsun
Civelekyan Mihran	Öğretmen	İzmir
Kabakçıyan Dikran	Öğrenci	Philadelphia (A.B.D.)
Mahmuryan Mıgırdiç	Tüccar	Manchester (İngiltere)
Mateosyan Arisdakes	Tüccar	____
Sarrafyan Arsen	Öğretmen	Kayseri

1897 Yılı:

Mavromates Lazaros	Vaiz	A.B.D.
Samuelyan Samuel	Ziraat uzmanı	California (A.B.D.)
Sarkisyan Garabed	Öğretmen	Yozgat
Theocharides Eleftherios	____	____

1898 Yılı:

Aghnides Athanasios	Öğrenci	Colombia Koleji (A.B.D.)
Balyan Dikran	Öğretmen	Amasya
Garabedyan Edward	Tüccar	Viyana (Avusturya)
Hacı Savvas Miltiades	Doktor	Samsun
Kondourianes Vasileos	Öğretmen	Troy, New York (A.B.D.)

1899 Yılı:

Alçıcıyan Krikor	Öğretmen	Amasya
Eminyan Agop	Doktor	Merzifon
Ohanyan Mihran	Tüccar	Samsun
Statiropoulos Ioannes	Fizik ve Kimya Bölümü	Merzifon (Anadolu Koleji)
Yağlıyan Armenag	Tüccar	Merzifon

---

104 Türkiye'de Çanakkale, Urfa, Konya, Van, Antalya, Ankara ve Kayseri'de bu isimle anılan yedi adet küçük yerleşim yeri vardır. Kesin olmamakla birlikte burada bahsi geçen yerleşim yeri Kayseri ili sınırları içinde yer almaktadır.

T.C. YÜKSEK ... DOKÜMANTASYON MERKEZİ

1900 Yılı:

Gazaryan Vahan H.	Doktor	Trabzon
Kabakçıyan Haygazun H.	Ticaret	A.B.D.
Kaçaduryan Kaçadur H.	Doktor	Colombus Ohia (A.B.D.)
Marputçuoğlu Alexandros G.	Ticaret	Volo (Yunanistan)
Marputçuoğlu Haralambos G.	_____	_____
Peniryan Aram M.	Tüccar	Merzifon
Yarmayan Minas G.	Doktor	Niksar (Tokat)

1901 Yılı:

Alexanyan Hovsep H.	Ticaret	Merzifon
Andreasyan Garabed K.	_____	_____
Çançulyan Krikor H.	Tüccar	Balçık (Bulgaristan)
Dağlıyan Parnag T.	Doktor	Zonguldak
Dassigeniades Demos A.	Tıp öğrencisi	Atina (Yunanistan)
Derbabyan Misag S.	Avukat	Ordu
Elbekyan Misag M.	Tüccar	Merzifon
Gregoriades Ioannes G.	Doktor	Ladik (Samsun)
Kasparyan Dikran B.	Ticaret	A. B. D.
Medzadoryan Ohannes M.	Ticaret	New York (A.B.D.)
Purumyan Karekin G.	_____	_____
Sewny Armenag K.	Doktor	Paris (Fransa)
Sewny Levon H.	Doktor	Sivas
Soukiris Kosmas	Doktor	Boston (A.B.D.)
Zakariades Haralambos G.	Tüccar	Samsun

1902 Yılı:

Divanyan Mihran H.	Tüccar	Merzifon
Kocayan Garabed K.	Öğretmen	Konya
Magaryan Yervant H.	Tüccar	Gürün (Kayseri)
Petrou Loucas T.	Öğrenci	Ann Arbor (A.B.D.)
Taşçıyan Armenag H.	Mühendis	Boston (A.B.D.)

1903 Yılı:

Akıllıyan Krikor N.	Tüccar	Merzifon
Balıkçıyan Ohannes P.	Müzik öğretmeni	Boston (A.B.D.)
Bülbülyan Misag M.	Doktor	Tokat
Bilegyan Hampartsun	Öğretmen	Sivas
Çerkesyan Dikran	Eczacı	_____
Der Agopyan Senekerim M.	Tıp öğrencisi	Ann Arbor (A.B.D.)
Donabedyan Mihran S.	Öğretmen	Talas (Kayseri)
Donugyan Puzant P.	Doktor	Merzifon
Garabedyan Mihran G.	Vaiz	A.B.D.
Gülbenkyan Gülbenk	Doktor	Talas (Kayseri)
Çizmeciyan Aram K.	Tüccar	Merzifon
Manukyan Sarkis	Vaiz	Rodosto (Tekirdağ)
Michaelyan Vahan T.	Tüccar	Merzifon

Krikoryan Krikor G.	Ticarî acentalık	Omdurman Sour.
Kaçadoryan Haroutune K.	Vaiz	Sungurlu (Çorum)
Mimarides Stachys	İlâhiyat öğrencisi	Boston (A.B.D.)
Payeliyan Garabed H.	Öğretmen	Springheld
Saraydaryan Vosgan M.	Papaz	A. B. D.
Sericanyan Raphael M.	Tüccar	Ordu
Sivaslıyan Bedros	Maden Mühendisi	Rochester, New York (A.B.D.)
Tertsagyan Loghovet H.	Tüccar	Washington (A.B.D.)
Tomayan Ohannes K.	Tüccar	Merzifon
Turadyan Haigazun K.	Öğretmen	Bardizak/Bağçecik (İzmit)
Yosephides Themistocles S.	Öğrenci	Providence R. I.

1904 Yılı:

Ayvazyan Hayguni A.	Ticaret	A. B. D.
Alexanyan Samuel A.	Öğretmen	Bilecik
Antreasyan Nişan H.	Tüccar	İstanbul
Bedrosyan Edward H.	Tıp öğrencisi	Harvard (A.B.D.)
Dingilyan Ohannes H.	Öğretmen	Harput/Elazığ (Fırat Koleji)
Diratsuyan Michael H.	Dişçi	A. B. D.
Kalusdiyan Vahan	Doktor	Mısır
Hanzedyan Avedis M.	———	———
Kürkçüyan Dikran H.	Tüccar	Samsun
Marputçuoğlu Pericles G.	Mühendislik öğrencisi	———
Papazyan Stepan M.	Tüccar	İzmir
Prodromou Avraam P.	Dişçi	Ann Arbor (A.B.D.)
Sivaslıyan Hirant A.	Mühendis	Columbus Ohia (A.B.D.)
Zoryan Yervant H.	Öğretmen	Beyrut (Lübnan)

1905 Yılı:

Babasinyan Yervant H.	Dişçi	Merzifon
Damianides Cyril D.	Tıp öğrencisi	Beyrut (Lübnan)
Dedeyan Tateos G.	Öğretmen	Manisa
Der Minasyan Yervant Y.	Eczacı	———
Dildilyan Sympad H.	Sanatkar	Samsun
Diratsuyan Canik H.	Mühendis	Boston (A.B.D.)
Dzerugyan Mihran K.	Tüccar	Merzifon
Gülbenkyan Bedros M.	Tüccar	Samsun
Gülbenkyan Serope K.	Tüccar	———
Güregyan Sarkis	Papaz	Mancılık[105]
Hacıpoulos Lazaros A.	Tüccar	———
Harutunyan Garabed K.	Tüccar	İzmir
Kahveciyan Roupen K.	Ticaret	Konya
Kasbaryan Ghazaros A.	Öğretmen	Yozgat
Malecanyan Hirant M.	Tıp öğrencisi	Ann Arbor (A.B.D.)

105 Türkiye'de Maraş, Balıkesir ve Kastamonu'da bu isimle anılan üç adet küçük yerleşim yeri vardır. Kesin olmamakla birlikte, Merzifon'a olan yakınlığı göz önüne alındığında yukarıda bahsi geçen *Mancılık*'ın Kastamonu'daki olabileceği tahmin edilmektedir.

Kyriakides Vasielos N.	Tüccar	Manchester (İngiltere)
Matigyan Senekerim K.	_____	_____
Muradof Nicolas G.	_____	A. B. D.
Panayotides Theodoros S.	Ticaret	Samsun
Pekmezyan Harotune K.	Öğretmen	Edirne
Philadelphevs Georgios P.	Öğrenci	Boston (A.B.D.)
Sivaslıyan Edward A.	Sanat öğrencisi	Cincinnati (A.B.D.)
Vartiyan Nişan G.	Doktor	_____
Varvaryan Haygazun S.	Doktor	Manisa
Yesayan Mihran D.	Ticaret	Beyrut (Lübnan)

1906 Yılı:

Çıplakyan Haroutune K.	Tıp öğrencisi	Beyrut (Lübnan)
Constantinides Constantinos	Öğrenci	A. B. D.
Donukyan Hirant P.	Eczacı	Antioch
Garabedyan Levon H.	Tüccar	Erzurum
Gregoriades Savvas Y.	Öğrenci	A. B. D.
Gülbenkyan Sarkis G.	Tüccar	İstanbul
Manisacıyan Armin E.	Öğrenci	Almanya
Metropoulos Pandeli M.	Ekonomi öğrencisi	Beyrut (Lübnan)
Sapriçyan Garabed H.	Tıp öğrencisi	Beyrut (Lübnan)
Veledyan Haroutune N.	Tüccar	İskenderiye (Mısır)
Zhamgoçyan Spiridon M.	Öğretmen	Van

1907 Yılı:

Armaghaniyan Dikran H.	Tüccar	İzmir
Avakyan Ohannes H.	Öğretmen	Van
Bilogyan Haroutune H.	Tüccar	Ordu
Kazis Sophocles A.	Mühendislik öğrencisi	Chicago (A.B.D.)
Demirciyan Garabed H.	Tüccar	Samsun
Hacı Savvas Achilevs A.	Mühendis	Konya
Hampartsumyan Manug H.	_____	A.B.D.
Kaçıgyan Yeghiazar R.	Öğrenci	Edinburg (İngiltere)
Kantemuryan Krikor M.	Öğretmen	Ordu
Kulaksızyan Haçador	_____	_____
Mestciyan Melkon K.	Ticaret	Evanston (A.B.D.)
Panayotoğlu Avraam K.	Tüccar	İstanbul
Papadopoulos Prodromos M.	Öğrenci	A.B.D.
Photiades Theodoros A.	Tüccar	Samsun
Soranides Ioannes Kh.	Öğretmen	Bursa
Zhamgoçyan Tateos H.	Öğretmen	Merzifon

1908 Yılı:

Aghnides Athanasios H.	Öğrenci	İstanbul
Ayvazyan Haig R.	Tıp öğrencisi	Beyrut (Lübnan)
Akgözoğlu Agapios V.	Ticaret	Samsun
Apigyan Maksud H.	Öğretmen	Sivas
Astigyan Yeprem N.	Ticaret	Philadelphia (A.B.D.)

Azaryan Mihran M.	Tüccar	Samsun
Boyacıyan Kamaghiel G.	Ticaret	Philadelphia (A.B.D.)
Gorgodyan Armenag G.	Öğretmen	Merzifon
Husisiyan Levon N.	Tıp öğrencisi	Beyrut (Lübnan)
Iordanides Georgios J.	Öğrenci	A.B.D.
Iradyan Ohannes N.	Tüccar	Çarşamba (Samsun)
Kemençeciyan Siragan G.	Öğretmen	Merzifon
Kantemuryan Misag S.	Öğretmen	Ordu
Mirakyan Vahan M.	Öğretmen	Merzifon (Anadolu Koleji)
Mısıryan Vartan G.	Öğretmen	Sivas
Sirinides Ioakim S.	Tüccar	A.B.D.
Tetos Ioannes M.	Konsolosluk kâtibi	Selanik (Yunanistan)
Türkçiyan Hagop B.	Ticaret	Samsun

1909 Yılı:

Ayvazyan Hyrant A.	____	A.B.D.
Ballaryan Haig A.	Konsolosluk kâtibi	Trabzon
Başıbüyükyan Kevork H.	Öğretmen, vaiz	Suşehri (Sivas)
Der Movsesyan Raphael G.	Hukuk öğrencisi	İskenderiye (Mısır)
Deyirmenciyan Mihran K.	Öğretmen	Sivas
Dzerounyan Yervant S.	Öğretmen	Talas (Kayseri)
Cedidyan Ohannes	Ticaret	A.B.D.
Cenazyan Boghos N.	Öğretmen	Köprü[106]
Kalyonciyan Senekerim K.	Öğretmen	Karahisar (Afyon)
Karagülyan Vahan H.	Hukuk öğrencisi	İstanbul
Kiliciyan Avedis N.	Mühendislik öğrencisi	A.B.D.
Nahabedyan Garabed Kh.	Tüccar	İzmir
Nigogosyan Antranig A.	Öğretmen	Talas (Kayseri)
Papadopoulos Michael A.	Öğretmen	Trabzon
Serracıyan Ohannes H.	Öğretmen	Bağçecik (İzmit)
Sivaslıyan Garabed K.	____	A.B.D.
Tumacıyan Mihran T.	Hukuk öğrencisi	İstanbul
Yorgancıyan Ohannes H.	Öğretmen	Merzifon

1910 Yılı:

Anastasiades Theophilos J.	Tıp öğrencisi	Beyrut (Lübnan)
Antreasyan Mıgırdıç B.	Hukuk öğrencisi	İstanbul
Aprahamyan Apraham B.	Öğretmen	Kayseri
Balakyan Kevork H.	Asker	Merzifon
Basmacıyan Yervant H.	Öğretmen	Bağçecik (İzmit)
Benliyan Garabed H.	Ekonomi öğrencisi	Beyrut (Lübnan)
Çadırcıyan Yervant A.	Öğretmen	Ordu

106 Türkiye'de bu isimle anılan altı adet küçük yerleşim merkezi vardır. Bunlardan biri Ege bölgesinde Uşak-Denizli-Afyon arasında, biri Konya-Isparta arasında, biri Diyarbakır-Mardin arasında yer almaktadır. Diğer üçü ise Van, Bitlis ve Ankara illeri sınırları içindedir. Merzifon'a yakınlığı göz önüne alındığında Ankara ili sınırları içindeki yerleşim yerinin yukarıda bahsi geçen *Köprü* olabileceği tahmin edilmektedir. Ancak yine kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Demetracopoulos ConstansS.	Öğretmen	Merzifon (Anadolu Koleji)
Demetracopoulos Raphael S.	Sekreter	Merzifon (Anadolu Koleji)
Dilsizyan Haroutune M.	Tüccar	İstanbul
Dokuzluyan Stepan G.	Öğretmen	Merzifon (Anadolu Koleji)
Kazancıoğlu Iordanis N.	Hukuk öğrencisi	İstanbul
Keuleyan Garbis H.	Öğrenci	İstanbul
Koncoğlu Anastasios D.	Hukuk öğrencisi	İstanbul
Kyprianides Georgios M.	Tıp öğrencisi	Beyrut (Lübnan)
Okkaloğlu Phokion P.	Öğretmen	Sungurlu (Çorum)
Papadopoulos Christos G.	Konsolosluk kâtibi	Samsun
Scramis Gregorios G.	Mühendislik öğrencisi	A.B.D.
Sirinides Neocles S.	Öğretmen	Merzifon (Anadolu Koleji)
Sivaslıyan Arşag B.	Öğrenci	A.B.D.
Varelciyan Haroutune G.	Öğretmen	Herek
Vartanyan Agop H.	Papaz	Avkat (Amasya)
Yağcıyan Agop S.	Esnaf	A.B.D.
Zachariades Spiridon A.	Öğrenci	A.B.D.

1911 Yılı:

Aghnides A.	____	Niğde
Demetriades Iordanis G.	____	Gelibolu (Çanakkale)
Mimoğlu N.	____	Ünye (Ordu)
Nigogosyan N.	____	Talas (Kayseri)
Papazyan K.	____	Balâ Gesi (Kayseri)
Pavlides Pericles K.	____	Alaçam (Samsun)
Simonyan Haigazun S.	____	Samsun
Vartabedyan Harutune N.	____	Herek
Yannasoğlu Prodromos P.	____	Ankara

1912 Yılı:

Egyptiades Evdokimos Ch.	____	Ankara
Moisides Vasileos P.	____	Sungurlu (Çorum)
Panayotoghlou Antonios I.	____	İstanbul
Theocharides Xenophon D.	____	Ünye (Ordu)
Tomayan Lotfig S.	____	Merzifon

1913 Yılı:

Hırant A. Der Agopyan	____	Bağçecik (İzmit)
Ekşiyan Avedis I.	____	Talas (Kayseri)
Cenazyan Ohannes N.	____	Eğin/Kemaliye (Erzincan)
Kazazoğlu Athanasios J.	____	Germir (Kayseri)
Kazazoğlu Leonides M.	____	Germir (Kayseri)
Kebapçıyan Hırant S.	____	Ankara
Kyprianides Hippocrates M.	____	Amasya
Muradoğlu Achilleus N.	____	Sungurlu (Çorum)
Plumbi Pyrrhos A.	____	Premeti (Yunanistan)
Plumbi Victor A.	____	Premeti (Yunanistan)
Sarkisyan Kalousd S.	____	Van

Seferoğlu Alexander M.	____	Samsun
Şüküroğlu Avram A.	____	Samsun
Soteriades Elias J.	____	İstanbul
Terzopoulos Chiristos L.	____	Fatsa (Ordu)
Yağlıyan Agop H.	____	Gürün (Sivas)

1914 Yılı:

Avyerinos Vasileos S.	____	Sinop
Azderyan Simeon S.	____	____
Boyacıyan Samuel G.	____	____
Çakıcıyan Krikor R.	____	Muncusun (Kayseri)
Çobanoğlu Cleanthes V.	____	İstanbul
Evstathiades Haralambos J.	____	____
Kyprianides Kyprianos M.	____	____
Kyriakou Vasileos K.	____	____
Muradoğlu Chiristos N.	____	____
Pavlides Georgios I.	____	____
Pehlivanzade Nureddin H.	____	____
Sarrafoğlu Anestis G.	____	____
Şirinyan Edward G.	____	____
Şişmanyan Parnag H.	____	____

1915 Yılı:

Anastasiades Aristocles G.	____	____
Azderyan Hirant B.	____	____
Dombalyan Puzant K.	____	____
Isaakides Ioannis I.	____	____
İğneciyan Mihran Kh.	____	____
Kalaycıoğlu Anesti Ph.	____	____
Kiremitçioğou Theologos N.	____	____
Nahabedyan Kevork N.	____	____
Simonyan Krikor A.	____	____

1916-1919 Yılları:

Papadopoulos Timotheos M.	____	____

Anadolu Koleji'nden mezun olan öğrencilerin yukarıda verilen listesi Amerikan Board'a ait belgelerden tespit edilmiştir. Ancak listede öğrencilerin isimleri son yıla kadar tam olarak tespit edilebilmesine rağmen, bazı eksik bilgiler kalmıştır. İlk yıllarda oldukça az olan eksik bilgiler, son yıllarda biraz daha fazla olmuştur. Meselâ okulun son dönemlerinde bazı öğrenci isimleri tespit edilebilmesine rağmen ne yaptıkları meslekler, ne de yerleşim yerleri tespit edilememiştir. Bazı mezunların da sadece yerleşim yerleri verilebilmiştir.

Mezun olan öğrencilerin isimleri incelendiğinde, 1900'lü yıllardan itibaren okuldaki Rum öğrenci sayısının artmaya başladığını görmek mümkündür. Bu artışa rağmen Ermeni öğrenciler çoğunluğu oluşturmaya devam etmiştir. Ancak Rum öğrencilerin isimlerine ise önceki yıllara göre daha sıklıkla rastlanır olmuş, hatta son olarak okuldan bir Rum öğrenci mezun edilmiştir.

Anadolu Koleji öğrencileri, okuldan mezun olduktan sonra oldukça iyi mesleklerde çalışmaya başlamışlardır. Mezunların mesleklerini tespit edebildiğimiz 1910 yılına kadar Anadolu Koleji'nden mezun olan öğrencilerin elli ikisi öğretmenlik, kırk sekizi tıp, seksen altısı iş dünyasına girmişlerdir. Bu mezunlara ilâve olarak birkaç bin genç insan da okulda bir süre eğitim almış, ancak çeşitli sebeplerden dolayı eğitimini tamamlayamadan okulu bırakmak zorunda kalmışlardır[107].

Kolej mezun ettiği öğrencilere, Osmanlı toplumunda oldukça iyi bir yaşam seviyesi kazandıracak olan bir çok iş dalının kapısını açmış, yaşamın bir çok imkânını sunmuştur. Kolej öğrencileri, Anadolu Koleji'nden mezun olmanın kendilerine sağladıkları bazı olumlu imkânları, Amerikan Board tarafından açılmış diğer yüksek okullara girerken de kullanmışlardır. 1863 yılında Amerikan Protestan misyonerleri tarafından Beyrut'ta kurulan Suriye Protestan Koleji'ne bağlı olarak 1867 yılında eğitimine başlayan tıp ve eczacılık okulu açılmıştır. Okula alınacak talebelere iyi derecede İngilizce bilmeleri ve tabi tutulacakları giriş sınavında başarılı olmaları şartları konmuştur. Ancak Osmanlı ülkesinde bulunan Amerikan Board'un açmış olduğu kolejlerden mezun olan öğrencilere, buraya sınavsız olarak kabul edilme hakkı verilmiştir. Amerikan Board'un Fırat, Antep, İzmir, İstanbul ve Beyrut'ta açtıkları kolejleriyle birlikte Merzifon Anadolu Koleji'nden mezun olanlar da bu ayrıcalıktan yararlanma hakkına sahip olmuşlardır. Böylece Osmanlı ülkesinin dört bir köşesine yayılmış olan Amerikan kolejleri diğer eğitim kurumlarına göre daha cazip hale getirilmiştir[108].

2.1.2.4. Anadolu Koleji'nde Görev Yapan Öğretmenler

Anadolu Koleji kurulduğu andan itibaren öğretim kadrosu yönünden izlenen politikada, dersleri yeterli ve ehliyetli bir kadroyla vermek temel prensip haline getirilmiştir. Öncelikli olarak Amerikan Board misyonerlerinin atadığı öğretmenler

---

107 Curtis, **a.g.e.**, s.22.

108 Ekmeleddin İhsanoğlu, **Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi**, T.T.K. Yay., Ankara 1999, s.31.

tarafından eksikliklerin çözümlenmesine gidilmiş, bu mümkün olmadığı zamanlar da yerli Hıristiyanlar arasından bu ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır. Hatta bazı dönemlerde Türkçe derslerini vermek için Türk öğretmenler bile okulda görev yapmıştır. Bazı dönemlerde de okul, öğretmen ihtiyacını kendi mezun ettiği öğrenciler arasından sağlamaya çalışmıştır. Bunun neticesinde okulda derslere giren yerli öğretmenlerin sayısı artmıştır.

Kolejin eğitime başladığı ilk yıl, Ruhban Okulu'nun dört öğretmeni okuldaki eğitim faaliyetlerine büyük katkıda bulunmuş olmasına[109] rağmen okuldaki öğretim elamanı oldukça yetersiz kalmıştır. 1887 yılında Kolejin öğretim elemanı kadrosunda iki yerli Profesör ve bir bölümün başkanı yerli bir öğretim elemanı dersleri yürütmüşlerdir. Ancak ilerleyen yıllarda öğrenci sayısının da artacağı düşünülerek, istenilen seviyede derslerin işlenebilmesi için bu kadro misyonerlerce yeterli görülmemiştir. Arzu edilen seviyede bir eğitimin verilebilmesi için okulda en az sekiz profesör ya da daimî olarak ders verecek öğretim elemanına ihtiyaç olduğunu düşünen misyonerler, iki genç elemanı Kolej adına bazı dallarda ileri seviyede çalışmalar yapmak için öğrenim görmek amacıyla yurt dışına göndermişlerdir. Bunlardan Manisacıyan adlı Ermeni asıllı biri Fen Bilimleri bölümündeki öğretim elemanı eksikliğini gidermek için, Kolej bütçesinden yardım görerek, Berlin Üniversitesi'nde eğitimine devam etmeye başlamıştır. Ancak Kolej bütçesinden aldığı yardımları, okulda çalışmalarına başladıktan sonra iki yıl içerisinde ödemesi kararı alınmıştır. İlerisi için gelecek vaat eden bir genç de, Williams Kolej'de Anadolu Koleji'nin İngilizce bölümünde istihdam edilmek üzere ileri seviyede eğitim çalışmalarına devam etmesi için gönderilmiştir. Ancak bu öğrenciye Amerikan Board'un malî yönden bir katkısı olmamış, öğrenci harcamalarını tamamen kendisi karşılamıştır[110].

Kolejde ders verecek kabiliyetli ve iyi yetişmiş öğretmenlerin temin edilmesi amacıyla bu yol daha sonraki yıllarda da kullanılmış, okuldan mezun olan bazı yerli Hıristiyan öğrenciler Avrupa ve Amerika'daki okullarda ileri seviyede eğitimlerini tamamlayarak okulun öğretmen kadrosuna katılması için gönderilmiştir.

1890 yılında Arakel G. Sivaslıyan, Merzifon Anadolu Koleji'nden, Charleton Kolej'e bağlı Goodsell Rasathanesi'ne Astronomi ve Matematik alanlarında doktora seviyesinde öğrenim görmek için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiş, orada dört yıl

---

109 Stone, **a.g.e.**, s, 187.

110 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:110, 124.

kalmış ve Felsefe Doktoru unvanını almıştır. 1895 yılında da Kolejde çalışmalara katılmıştır. Dönüşünden hemen sonra Kolejin Mütevelli Heyeti, Dr. Sivaslıyan'a Profesörlük unvanı vermiştir[111]. Sivaslıyan'ın bu okula Anadolu Koleji adına eğitim çalışmalarına gitmesi, iki kurum arasında özel bir bağın varlığını da ortaya çıkarmıştır. Charleton Kolej ile bir şekilde ilişkisi bulunan bir çok insan Merzifon istasyonunda Amerikan Board adına bir dönem çalışmışlardır. Francis Gage, Martha King, Anadolu Koleji'nde kütüphaneci olarak çalışan Ernest C. Pye, Talas'a gitmeden önce iki yıl Anadolu Koleji'nde hocalık yapmış olan Henry K. Wingate, Anadolu kolejinde üç yıl hizmet verdikten sonra Fırat Koleji'nin başkanlığına getirilen Henry H. Riggs bu okuldan mezun olmuşlardır. Belki de Merzifon'da çok başarılı bir hizmet sunan Miss Willard'ın misyonerlik çalışmalarına ilk defa ilgi duymaya başlaması, Sivaslıyan ile arkadaşlığının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat Willard'ın Merzifon istasyonunda çalışmaya başlamasında en kuvvetli etkiyi, onun iki öğrencisi Miss Frances C. Gage ve Miss Martha S. King'in yapmış olduğu muhakkaktır. Bu iki öğrenci 1893 yılında Merzifon'a gelmişlerdir. Miss Willard da iki öğrencisini ziyaret etmek için 1895-1897 yıllarında Charleton Kolej'den Merzifon'a gelmiştir. İstasyonu tanıdıktan sonra, 1897 yılında Merzifon'daki Yatılı Kızlar Okulu'nda görev yapmak ve bütün yaşamını Anadolu'daki çalışmalara vermek için istifa etmiştir[112].

1888 yılı itibariyle Kolejin öğretim elemanındaki yetersizliği devam etmiştir. Bazı çalışmalar misyonerlerin çabasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde en çok Matematik bölümünde Ermenice, Türkçe ve Fransızca'da oldukça iyi bir eleman ihtiyacı kendini hissettirmiştir. Rumca bölümünün de bilgi yönünden yeterli ve daimî olarak görev yapacak bir öğretmen ihtiyacı yine bu dönemde ortaya çıkmıştır[113].

Okulda ders veren öğretmenlerin herhangi bir gerekçeyle hizmetlerine ara vermelerinden dolayı, derslere girecek öğretmen güçlüğü çekildiği dönemlerde, başka istasyonlardan ve Boston'dan gelen misyonerlerle eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Beş Amerikalı misyonerin görev yaptığı 1890 yılında, Kayseri'den Mr. Fransworth Kolej derslerine katkıda bulunması için davet edilmiştir. 19 Eylül tarihinden itibaren de Sivaslıyan'ın yerini doldurmak için sosyal alandaki çalışmalara ve Kolej faaliyetlerine Mr.

---

111 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:567.

112 Pye, **a.g.e.**, s. 28-29; Stone, **a.g.e.**, s.193-194.

113 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:124.

Henry K. Wingate (Minneapolis'ten) katılmıştır. Matematik öğretmeni olarak iki yıllığına gelmiş ve Kolejde göreve başlamıştır[114]. Mr. Henry K. Wingate, Kolejdeki iki yıl hizmeti boyunca, tam bir misyoner olarak çalışmak amacıyla Ruhban Okulu'ndaki eğitimini de tamamlamıştır[115].

1889 yılında Rumca bölümü için Kolej mezunu ve Atina'da özel hazırlık dersi alan bir öğretmen ayarlanmıştır. Aynı dönemde Manisacıyan'ın, Amerikan Board'dan aldığı bursla eğitimini tamamlayarak 1 Eylül 1889 tarihinde dönmesi beklenmesine rağmen, ancak bir yıl sonra 1890 yıl Eylül ayında Merzifon'a gelmiş ve Kolejde Fen bölümünde Fizik derslerine girmeye başlamıştır. Ayrıca Matematik ve Astronomi eğitimi görmek için Charleton Kolej'de eğitimine devam eden okulun Matematik öğretmeninin yerini de Henry Wingate doldurmuştur[116]. Bu gelişmelerin ardından bir yıl sonra okulun Türkçe öğretmeni iki yıllığına İstanbul'da alacağı ileri seviyedeki eğitim ile bölümüne daha iyi hizmet vermek amacıyla gitmiştir. Yerine ise bir önceki yılın mezunlarından bir öğrenci göreve getirilmiştir. Ayrıca 1888 yılı mezunlarından ve Ünye'nin yerlilerinden Mr. Demetrius Theocharides Atina'daki eğitimini tamamlayarak Koleje gelmiştir. Böylece okulun Rumca bölümünün başına Protestan bir Hıristiyan Rum getirilmiş ve Rumca çalışmaları için mükemmel bir gelişme vuku bulmuştur. Bu dönemde okula gelmesi beklenen bir başka öğretmen de babası yıllarca Merzifon'da cemaatin ileri gelenlerinden biri olan ve Williams Kolej'de okulun İngilizce profesörlüğü unvanını almayı ümit eden bir diğeri olmuştur[117].

1892-1893 döneminde bölgede yaşanan siyasî gelişmeler, okulun öğretmen kadrosunu da yakından etkilemiştir. İki öğretmen 1893 yılı Ocak ayı içerisinde tutuklanmışlardır[118]. Okulun iki öğretmeninin tutuklanmasının yanı sıra, Rumca bölümünün öğretmeni de Atina Üniversitesi'ndeki Filoloji derslerine devam etmesinden dolayı, yılın yarısı boyunca okulda derslere girememiştir. Ancak aynı yıl yakın zamanda mezun olarak Doktora derecesini alması beklenen Matematik öğretmeni Charleton Kolej'de eğitimine devam etmiş ve burada mükemmel bir isim kazanmıştır. Eğitim

---

114 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:154-155; **Reel 607**, No:658.

115 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:241-242.

116 **a.g.b.**, No:60, 163-164.

117 **a.g.b.**, No:246.

118 Amerikan Board misyonerlerinin yanlış anlamalar neticesinde meydana geldiğini belirttikleri bu gelişmelerin ayrıntıları ilerleyen bölümlerde ayrıntısıyla verilmiş olduğundan burada üzerinde durulmamıştır.

dönemi içerisinde öğretmen kadrosunda meydana gelen bu beklenmedik kayıplar ilk etapta Ruhban Okulu öğrencilerince doldurulmuştur. Fakat genelde misyonerler ya da diğer öğretmenler derse girmişlerdir[119].

1897 yılında Kolejde misyonerlerin dışında on beş öğretmen ile hizmetler yürütülmüştür. Yıl içerisinde Mr. Felix Margot Fransızca Profesörü olarak atanmıştır. Dr. Carrington tıbbî bölümün başında önemli bir yer edinmesinin yanında, ayrıca Fizyoloji ve Hijyen alanında Kolejde dersler vermeye de başlamıştır[120]. 1898-1899 döneminde Anadolu Koleji'nde misyonerler hariç on yedi öğretmen görev yapmıştır. İngiliz mimarı olan Mr. Childs, mimarlığının yanında yıl boyunca çeşitli alanlarda yürüttüğü faaliyetlerle istasyondaki çalışmalara yardımcı olmuştur [121]. Bundan bir dönem sonra da Kolejde dersler on beş öğretim elemanı tarafından verilmiştir[122].

1905-1906 eğitim-öğretim döneminde George E. White'ın okul başkanlığına atanmasıyla, birlikte okulda Fen Bilimleri master derecesi alan Prof. Manisacıyan, Edebiyat mastırı bulunan Xenides, Prof. Theocharides ve Agopyan diğer öğretmenlerle birlikte on yıldır okulun en yüksek seviyede öğretmen kadrosunu oluşturmuşlardır. Bu dönemde okuldaki öğretmenlerden Mr. Gülyan Avrupa'da eğitim görmek için Nisan ayında okuldan ayrılmış, beş yıldır okulda Fransızca öğretmeni olarak görev yapan Mr. Emanuel Presset de profesör unvanı almıştır[123].

1908-1909 döneminde okulda beşi profesör on sekiz yerli ve dokuz Amerikalı öğretmen görev yapmıştır[124]. 1910 yılında da okulda görev yapan yabancı öğretmenler Mr. White, Tracy, Riggs, Kiner, Getchell, Brewster (İsviçreli), Fransızca Profesörü Mr. Presset'ten oluşmuştur. Bunlara ilâve olarak on dört tane de yerli öğretmen ve Profesör çalışmalarda yer almışlardır[125]. Yıl boyunca Merzifon'da yürütülen çalışmaların genelinde dört tane papaz rütbesi verilmiş misyoner ve eşleri, üç tane herhangi bir meslek ya da ilimle uğraşmayan çalışan, iki doktor, ve altı tane bekar bayandan oluşan on dokuz tane Amerikalı yer almıştır. Bu Amerikalılara çalışmalarında, bir çoğu ya bu okulda ya da başka

---

119 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:379-180.
120 **a.g.b.**, No:899.
121 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:320, 337.
122 Kocabasoglu, **a.g.e.**, s. 195.
123 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:230-231.
124 **a.g.b.**,:299.
125 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:149.

Amerikan kurumlarında eğitim görmüş en az yirmi beş tane iyi eğitimli yerli Hıristiyan da yardımda bulunmuşlardır. Hatta bu eğitimli yerli Hıristiyanların bir kısmı Merzifon'daki Anadolu Koleji'ni bitirdikten sonra Avrupa'da ileri seviyede eğitim gördükten sonra istasyondaki çalışmalara katılan insanlardan oluşmuştur[126].

1911-1912 eğitim-öğretim yılında Kolejin bünyesine her biri İngilizce, Türkçe, Yunanca, Fransızca ve Rusça dillerinde verilen ek dersleri temsil eden James, Papazyan, Hurmuziades, Leresche ve Marchetich isimli beş yeni öğretmen katılmıştır[127].

1913-1914 yıllarına ait fakültede öğretmenlik yapanlar listesinde altısı Amerikalı, sekizi Ermeni, dokuzu Rum, biri Rus ve biri İsviçreli yirmi beş öğretmenin ismi yer almıştır. Bu isimlerden üç tanesi öğretmenliğin yanında okulun idarî işlerini yürütmek, ikisi de ihtisas çalışmalarını sürdürmek için dönem içerisinde okuldan ayrılmak zorunda kalmalarından dolayı okulun eğitim faaliyetlerine fazla bir katkı sağlayamamışlardır. Bu olumsuzluklara rağmen 1913 yılında bir Rus eğitimci olan Gregory Chakalof'un eğitim kadrosuna katılması[128] okulun en büyük kazancı olmuştur. Aynı yıl içerisinde Anadolu Koleji'nin ilk başkanı Tracy'nin emekli olarak Amerika'ya gitmesi üzerine George E. White başkanlığa getirilmiştir. Dr. Tracy ve eşi Merzifon ve civarında kırk altı yıl çalışmışlardır. Bu yüzden de emekliye ayrıldıktan sonra evlerini Merzifon'da kurmak istemişlerdir. Ancak daha sonraki gelişmeler onların bu isteklerini gerçekleştirmelerine izin vermemiştir. 1917 yılında da Dr.Tracy hayata veda etmiştir[129].

Birinci Dünya Savaşı nedeniyle bir süre kapalı kalan okul 1919 yılında, beşi Kolej'in son dönemde mezun ettiği, ikisi dört sene önceki öğrencilerinin oluşturduğu beş Rum, üç Ermeni, bir Rus ve bir Türk toplam yedi öğretmen ile eğitimine yeniden başlamıştır. Bu öğretmenlere katılmak için Kolorado Koleji ve Denver Üniversitesi'nden (A.B.D.) ticaret ve hukuk konularında mezun olan Theodore D. Riggs de ailesiyle birlikte Merzifon'a gelmiş ve Kolejin bütçesiyle ilgilenmeye başlamıştır. Yine aynı dönemde Goldsbury, Hosford ve Wiley yıl içerisinde kısa dönemli özel öğretmenler olarak okulda dersler vermişlerdir[130].

---

126 Curtis, **a.g.e.**, s.20.

127 White, **Anatolia College,** s. 74.

128 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:943; White, **Anatolia College**, s.76

129 White, **Anatolia College**, s.76.

130 **a.g.e.**, s. 97.

1920-1921 ders yılında okulda öğretim kadrosuna iki Müslüman Türk (Zeki Ketani ve İsmail Şevket) de katılmışlardır[131]. 1920-1921 eğitim-öğretim yılı 8 Eylül'de başlamıştır. Bu dönemde çalışmalar, okuldaki yirmi bir kişilik bir kadro ile yürütülmeye başlanmıştır. Öğretmenlerden on beşi bütün zamanlarını okuldaki eğitime ayırmışlardır. Bu kadrodan dördü Amerikalı, üçü Ermeni, dördü Rum, biri Rus, biri İsviçreli ve ikisi Türklerden oluşmuştur[132].

Anadolu Koleji'nin öğrencilerinde olduğu gibi, öğretim elemanları kadrosunda da çok ulusluluk daima hakim olmuştur. Meselâ 1913 yılında öğretim elemanlarının on biri Ermeni, onu Amerikalı, dokuzu Rum, biri Rus ve biri İsviçreli öğretmenlerden oluşmuştur[133]. Diğer yıllarda da öğretmenlerdeki bu etnik çeşitliliği görmek mümkün olmuştur.

Okulda görev yapan öğretmenler, sadece derslere girerek okulda eğitimin devam etmesine katkıda bulunmakla yetinmemişlerdir. Okuldaki derslerinin haricinde halka vaazlar vermişler, periyodik dergilere makaleler yazmışlar, hatta bazı konularda ilmî kitaplar bile hazırlamışlardır. Prof. Manisacıyan okula, seksen tane yeni bitki çeşidi, kelebek, kıl kanatlı böceklerden oluşan bir de koleksiyon kazandırmıştır. Bu çalışmalarla okula ve öğrencilere bilimsel bir kimlik kazandırılmıştır[134].

İlk önce yüksek okul şeklinde açılan ve birkaç yıl sonra da Kolej haline getirilen okul, Merzifon'daki bütün eğitimi döneminde on dördü yerli olmak üzere yirmi üç profesörü bünyesinde çalıştırmıştır. Bunlar genelde Osmanlı Devleti'nin, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Avrupa'nın en iyi okullarında eğitimlerine devam etmişlerdir. Edinburg'daki New College, Berlin Üniversitesi, Atina Üniversitesi, İstanbul Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne, Stutgart'daki Kraliyet Müzik Konservatuarı ve Paris Akademisi bu okulların önde gelenleridir[135].

Merzifon Anadolu Koleji'nde eğitim veren öğretmenler kendilerini bu işe adamış ve çok iyi bir hazırlık devresi geçirmiş insanlardan oluşmuştur. Misyonerlerin piri olarak nitelendirilen Elias Riggs (1810-1901) buna en güzel örneğini teşkil etmiştir.

---

131 Kocabasoglu, **a.g.e.**,s.198.
132 White, **Anatolia College**, s. 98.
133 Kocabasoglu, **a.g.e.**, s.194.
134 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:230-231.
135 Curtis, **a.g.e.**, s.21.

Misyonerlikteki hizmet süresi atmış dokuz yıl olan Riggs, dört yaşında okumayı öğrenmiş, dokuz yaşında Grekçe'ye, on üç yaşında İbranice'ye başlamıştır. On dört yaşında Amherst Koleji'ne girmiş ve buradaki öğrenimi sırasında Keldanice, Süryanice, Arapça öğrenmiş ve yirmi yaşında iken Keldani grameri üzerine bir kitap yayımlamıştır. Rumca, Ermenice, Bulgarca ve Türkçe, misyoner olduktan sonra öğrendiği dillerdir. İncil'in Türkçe'ye çevrilmesi işinde çalışanlardan birisi de Riggs olmuştur. İlahiyat doktorası yapmıştır. Ömrünün tam elli yılını geçirdiği İstanbul'da ölmüştür[136].

Amerikan Board, Anadolu Koleji eğitim çalışmasına başladığı dönemde, genel olarak okulda çalışacak öğretmenlere, verecekleri derslere göre aylık ödenecek ücret tablosu şöyle belirlemiştir:

Fransızca ve Ermenice Profesörleri	: 44.00 $
Rumca öğretmenleri	: 26.40 $
Matematik öğretmenleri	: 22.00 $
Fransızca ve Ermenice Asistanları	: 17.60 $
Türkçe öğretmenleri	: 13.20 $
Fizik öğretmenleri	: 26.40 $

Asistan (yardımcı) öğrencilere her gün bir saat olmak üzere hazırlık derslerindeki yardımlarından dolayı ayda 1.70 $ ödenmesi kararlaştırılmıştır[137]. Hazırlanan bu ücret tablosu, uygulamada oldukça farklı bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki derslere göre düzenlenen ücret tablosu incelendiğinde, Amerikan Board misyonerlerinin eğitim çalışmalarında Osmanlı ülkesinde yaşayan Hıristiyan azınlık gruplarının dillerini canlandırmada oynadıkları rolün önemi açık bir şekilde görülmektedir. Çizelgeden anlaşıldığı kadarıyla Amerikan Board misyonerleri, Anadolu'da faaliyete başladıkları ilk yıllarda Ermenice'nin yeniden canlandırılması amacıyla, özellikle bu dili iyi bir şekilde öğrenip başkalarına öğreten insanlara, diğer dersleri veren öğretmenlere göre daha fazla maaş vererek cesaretlendirmiş ve teşvik etmişlerdir. Bu nedenle de maaş miktarı yönünden yüksekten düşüğe göre maaş alan öğretmenler sıralamasında Ermenice öğretmenleri ilk sırayı almıştır. Bu sıralamada ikinciliği Rumca derslerine giren öğretmenlerin alması da aynı uygulamanın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Türkçe derslerini veren öğretmenlere ise, diğer derslerin

---

136 Kocabasoglu, **a.g.e.**, s.43.

137 N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.

öğretmenlerine verilen ücretler bir yana, Ermenice derslerinde yardımcı öğretmenlere verilen ücretlerden bile daha az bir ücret ödenmiştir.

Amerikan Board'un Anadolu Koleji'nde ders veren öğretim elemanlarına ödediği ücretlerde izlediği politikayı daha iyi anlayabilmek, yıllara göre meydana gelen değişmeleri tespit edebilmek ve ücretler arasında bir kıyaslama yapabilmek için bazı yıllara ait ücret tablolarını vermek uygun olacaktır.

Henüz Anadolu Koleji'nin ilk açıldığı 8 Eylül 1886 tarihinde, okulda ders veren öğretmenlere ödenen ücretler aylık olarak şöyledir[138]:

Prof. G. Tomayan	100 lira
Arakel Sivaslıyan	60 lira
Ohannes Kayayan	48 lira
Rumca öğretmenleri	75 lira
Asistanlar	25 lira
Türkçe öğretmenleri	26 lira
Hazırlıktaki yardımcı öğrenciler	40 lira
Kimya bölümündeki öğretmenler, sağlık hizmetleri	36 lira
Mr. Manisaciyan'a yardım harcaması[139]	35 lira

Anadolu Koleji'nin 1892-1893 döneminde öğretmenlere ödenen ücret tablosu ise aşağıdaki şekilde belirlenmiştir[140]:

Prof. G. Tomayan	100 lira
Prof. J. J. Manisacıyan	100 lira
Dimitrios Theocharides	90 lira
Ohannes Kayayan	72 lira
G. Harides	48 lira
Dr. Altunyan	36 lira
Asistan öğrenciler	40 lira
Ohannes Agopyan (d)	25 lira
Arakel Sivaslıyan (d)	15 lira

(d) Her iki öğretmen de İstanbul'da, ilgi alanlarında daha ileri seviyede eğitimlerine devam etmişlerdir.

Anadolu Koleji'nin sekizinci eğitim-öğretim yılı olan 1893-1894'de öğretmenlere ödenen ücretler şöyle tespit edilmiştir:

Üç profesörün her birine 100'er lira	300 lira
Dr. Melcome	36 lira

138 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:178-179.

139 Almanya'da Berlin Üniversitesi'nde Ruhban Okulu'nda çalışmak için eğitimine devam etmektedir.

140 P. A. B. C. F. M., **Reel 607**, No:254.

Rumca öğretmeni	36 lira
Ermenice öğretmeni	26.50 lira
Asistan öğrenciler	54.29 lira[141]

14 Eylül 1894-31 Ağustos 1895 döneminde ise öğretmenlere ödenen maaşlar şu şekilde gerçekleşmiştir:

Dört profesörün her birine 100'er lira	400 lira
Dr. Altunyan	36 lira
Ermenice öğretmeni	50 lira
Rumca öğretmeni	50 lira
Asistan öğrenciler	24 lira[142]

1908-1909 döneminde Amerikalı ve yerli öğretmenlere ödenen maaşların toplamı ise aşağıdaki gibidir[143]:

Amerikalı öğretmenler için	2300 $ (522.72 lira)
Yerli öğretmenler için	5473.60 $ (1244 lira)

1911 yılında Amerikalı ve yerli öğretmenlerin, Anadolu Koleji'nde verdikleri hizmetlere göre aldıkları maaşları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Amerikalı öğretmenler:

Charles C. Tracy-Başkan	590.48 $
G. E. White (yarım gün)	605.00 $
T. A. Elmer (yarım gün)	605.00 $
D. K. Getchell (yarım gün)	484.00 $
Leo C. Lake (tüm gün)	374.00 $
Lyman Cady (tüm gün)	308.52 $
Mrs. Smith (tüm gün)	377.52 $
Toplam	3344.52 $

Yerli öğretmenler:

Prof. Manisaciyan	130 lira
Prof. Sivaslıyan	120 lira
Prof. Agopyan	110 lira
Prof. Theocharides	125 lira
Prof. Xenides	130 lira
Prof. Gülyan	100 lira
Prof. Dağlıyan	100 lira
Prof.Kabakçıyan	90 lira
Prof. Statiropoulos	100 lira
Mr. Kakoulides	48 lira

---

141 P. A. B. C. F. M., **Reel 615**, No:421.

142 **a.g.b.**, No:421.

143 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:155. Amerikalı öğretmenlere ödenen ücretlerin toplamının yerli öğretmenlere ödenenden az gibi gözükmesinin sebebi okulda faaliyette bulunan yerli öğretmen sayısının fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Mr. Constantinides	50 lira
Mr. Mirakyan	42 lira
Mr. C. Demetracopoulos	36 lira
Mr. R. Demetracopoulos	36 lira
Mr. Tochoumoff	36 lira
Mr. Sirinides	36 lira
Üç öğrenci okutman	36 lira
Toplam	1325 lira[144]

Okulun öğretmenlere verdiği maaşlar incelendiğinde, yıllara göre ücretlerde fazla bir azalma ya da artma görülmemektedir. Ayrıca Profesör seviyesindeki bir yerli öğretmen ve kıdemli bir misyonerin maaşları arasında da fazla bir ücret farkı dikkati çekmez. Ancak düşük seviyeden maaş alan yerli öğretmenlerin ücretleri misyonerlere kıyasla düşüktür. Bunun da sebebi, Amerikalıların istasyonda sadece bir öğretmen olarak değil, aynı zamanda bir misyoner kimliği ile de bulunmuş olmalarından kaynaklanmıştır. Bu insanlar istasyonda sadece eğitim alanında değil, hemen hemen tüm alanlarda Amerikan Board merkezi adına yürütülen misyonerlik çalışmalarının bizzat sorumluları olmuşlardır.

Maaşlar arasındaki fark sadece öğretmenlerin Amerikalı ya da yerli olmasından kaynaklanmamıştır. Yerli öğretmenlerin kendi aralarında da, eğitim seviyeleri ve verdikleri derslere göre aldıkları maaşlar arasında farklar olmuştur. Profesör olanlara, diğer öğretmenlere göre daha fazla maaş ödenmiştir. Ancak bunların da verdikleri derslere göre maaşlarının arasında farklar oluşmuştur. Yukarıda da değinildiği gibi, dil derslerinde Ermenice ve Rumca derslerine giren öğretmenlere, fazla maaş ödenmesine özen gösterilmiştir. Ermenice ve Rumca derslerini verenler arasındaki maaş farkı ise bazı yıllarda Rumca'dan bazı yıllarda da Ermenice'den yana olmuştur. Ama ücret bakımından hangisi önce gelirse gelsin her ikisine de daima Türkçe derslerine giren öğretmenlerden daha fazla maaş ödenmiştir[145]. Bu da Amerikan Board misyonerlerinin, azınlıkların dil ve kültür eğitimine ne kadar çok önem verdiğinin göstergesi olmuştur denilebilir.

Okulun harcamalarında yıllar geçtikçe öğretmenlere ödenen ücretlerin miktarı artmıştır. İlk başlarda bir profesöre aylık 100 lira ödenirken, 1911 yılında bu oran 110 ile

---

144 Belgenin aslında Amerikalı öğretmenlerin maaşları *Dolar*, yerli öğretmenlerin maaşları *Türk lirası* olarak verilmiştir. Ancak Bu dönemde *1 Türk lirası, 4.4 Amerikan dolarına* eşittir. P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:157.

145Ersoy Taşdemirci, *Selanik Anadolu Kolej Mensuplarının Merzifon'u Ziyaretleri ve Düşündürdükleri*, **Erciyes Dergisi**, S.12, Kayseri, Ocak-1990, s.19. Ersoy Taşdemirci'nin araştırmamızda iki tane makalesinden yararlanıldığı için, iki eserin birbirine karıştırılmasını önlemek amacıyla, bundan bu makale **Merzifon** olarak verilmiştir.

130 lira arasında değişen bir seyir izlemiştir. Bunun en büyük sebebi okulun öğretim kadrosunun her geçen yıl daha kaliteli ve kuvvetli hale getirilmesi düşüncesi olmuştur. Belki de bu uygulamanın bir sonucu olarak, ilk başlarda sayısı çok az olan profesörler her geçen yıl artan sayılarda derslere girmeye başlamışlardır.

Az gibi gözüken bu maaşlar, birbiriyle kıyaslandığında, 19. yüzyıl içerisinde Osmanlı Devleti'nin bazı yıllarda ilkokul öğretmenlerine verdiği maaşlara nispetle oldukça tatmin edici olduğu söylenebilir. 1912 yılında Osmanlı Devleti birinci sınıf bir ilkokul öğretmenine 1000, ikinci sınıf bir ilkokul öğretmenine 800, üçüncü sınıf bir ilkokul öğretmenine 600, dördüncü sınıf bir ilkokul öğretmenine 500, beşinci sınıf bir ilkokul öğretmenine 450, altıncı sınıf bir ilkokul öğretmenine 400, yedinci sınıf bir ilkokul öğretmenine 300 kuruş aylık maaş ödemesi yapmıştır[146]. Bir yıl içerisinde en yüksek seviyeden maaş alan öğretmenin maaş toplamı bir yıl içerisinde 120 lira, en düşük seviyeden ödeme yapılan bir öğretmenin maaşı da bir yılda 36 lira tutmaktadır. Böyle olunca da Anadolu Koleji'nin profesörlerine 1911 yılına kadar en yüksek seviyedeki ilkokul öğretmeninden düşük maaş ödenmiştir. Ancak bu tarihten sonra ise önce maaşlar eşitlenmiş, daha sonraki yıllarda ise arada fazla bir fark olmamakla birlikte artış göstermiştir. Düşük dereceden maaş alan ilkokul öğretmenleri ile Kolejin yerli öğretmenlerinin maaşları hemen hemen bir birine eşit olmuştur. Düşük derecedeki ilkokul öğretmeni maaşları en iyi dereceden maaş alan bir profesörün ücreti ile kıyaslandığında ise, arada hemen hemen üç misli bir maaş farkın ortaya çıktığı görülmektedir.

Anadolu Koleji, Merzifon'da eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü süre içerisinde (1886-1921) eğitim kadrosunda yer alan yerli ve yabancı isimler, göreve atanış tarihi sırasına göre aşağıdaki şekilde olmuştur:

1.Dr. C. C. Tracy
2.Rev. J. F. Smith
3.Dr. G. F. Herrick
4.Dr. E. Riggs
5.Prof. G. O. Tomayan
6.Dr. Melcon Altunyan
7.Dr. A. G. Sivaslıyan
8.O. T. Kayayan
9.E. Apsotolides
10.N. L. Nerso
11.Prof. V. H. Agopyan (M. A.)
12.Rev. G. Anastasiades (B. A.)
13.A. Philippides
14.Prof. J. J. Manisacıyan (M. A.)
15.Mr. Mavropoulos
16.Rev. H. K. Wingate
17.George E. White
18.Prof. D. Theocharides (M. A.)
19.Prof. J. P. Xenides (M. A.)
20.Ioachimides (B. A.)

---

146 Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik**, T.T.K. Yay., Ankara 1994, s.154.

21.A. G. Gülbenkyan (B. A.)
22.S. K. Eumuryan (B. A.)
23.Mrs. E. Riggs
24.E. Iknatosyan (B. A.)
25.I. Moisides (B. A.)
26.H. H. Riggs
27.Prof. A. T. Dağlıyan (B. A.)
28.Prof. Felix Margot
29.Dr. T. S. Carrington
30.Rev. C. K. Tracy
31.Prof. K. H. Gülyan (B. A.)
32.Dana K. Getchell
33.V. Kondourianes (B. A.)
34.Prof. Em. Presset
35.Mr. Emanuel
36.Rev. C. T. Riggs
37.K. Marputçuoğlu (B. A.)
38.H. Takvoryan (B. A.)
39.G. Alexiades
40.H. H. Kabakçıyan (B. A.)
41.H. E. Boyce
42.A. H. Taşçıyan (B. A.)
43.L. P. Kyriakides (B. A.)
44.M. Garabedyan (B. A.)
45.Dr. C. W. Ottley
46.Mrs. Getchell
47.M. S. Donabedyan (B. A.)
48.S. E. Meimarides (B. A.)
49.A. P. Prodromou (B. A.)
50.K. H. Kakoulides
51.Rev. T. A. Elmer
52.Dr. J. K. Marden
53.Dr. Alden R. Hoover
54.Rev. J. R. Brewster
55.C. I. Constantinides (B. A.)
56.P. M. Metropoulos (B. A.)
57.A. Der Harutunyan (B. A.)
58.M. H. Hampartsumyan (B. A.)
59.Dr. J. G. Statiropoulos
60.Rev. L. C. Lake
61.Vahan M. Mirakyan (B. A.)
62.Y. N. Astigian (B. A.)
63.Lyman C. Cady
64.Georges Grosjean
65.Achillevs Tochoumoff
66.C.S.Demetracopoulos (B. A.)
67.S. G. Dokuzluyan (B. A.)
68.N. S. Sirinides (B. A.)
69.Raphael S. Demetracopoulos (B. A.)
70.Dr. Ernest Pye
71.Rev. Walter James
72.Louis Leresche
73.Gregory Chakalof
74.G. K. Kocayan (B. A.)
75.Kabriel Papazyan (B. A.)
76.Callisthenes Hurmuziades
77.Evdokimos Egyptiades (B. A.)
78.Carl C. Compton
79.H. M. Kyprianides (B. A.)
80.C. L. Terzopoulos (B. A.)
81.A. N. Muradoğlu (B. A.)
82.H. N. Cenazyan (B. A.)
83.A. K. Şüküroğlu (B. A.)
84.K. M. Ozanyan
85.Sarkis Güregyan (B. A.)
86.A. J. Papadopoulos
87.Vehbi Efendi Kadı Saidzade
88.H. H. Yağlıyan (B. A.)
89.Miss Annie Phelps
90.T. D. Riggs (LL. B.)
91.I. Evstathiades (B. A.)
92.Tateos H. Zhamgoçyan (B. A.)
93.Stephanos S. Demetracopoulos
94.Aristocles G. Anastasiades (B. A.)
95.Timotheos M. Papadopoulos (B. A.)
96.James E. Goldsburry
97.Donald M. Hosford
98.Walter B. Wiley
99.Mehmet. Zeki Ketani
100.Mihran G. Hovagimyan
101.George D. Lamprianos
102.Antranig B. Piranyan
103.Miss Anna McCoy
104.H. A. Arozyan
105.Mrs. G. E. White
106.C. N. Muradoğlu
107.K. H. Chacujian (B. A.)
108.Mehmet Efendi
108.Mrs. De Etta D. Pye
110.Miss Emma Zbinden

İlk zamanlarda öğretmenler değişik derslere girmişler, farklı bölümlerde görev almışlar ve zaman zaman da bir bölümden diğerine geçiş yapmak zorunda kalmışlardır. Bu yüzden öğretmenlerin ders verdikleri disiplinler özellikle yazılmamıştır[147].

2.1.2.5. Anadolu Koleji'nin Osmanlı Devleti Tarafından Resmen Tanınma Süreci

Anadolu Koleji 8 Eylül 1886 tarihinde, kampüsü, binası, sözleşmesi vs. olmadan kurulmuş ve eğitime başlamıştır. Kolej'in sözleşmesi, 14 Mart 1894 tarihinde ABD'nin Massachusetts Eyaleti Senatosu tarafından onaylanmış, kurumun uygun fonlardan desteklenmesi yönünde Mütevelli Heyeti'ne yetki verilmiştir. 5 Mayıs 1895 (9 Zilkade 1312) tarihinde de Osmanlı Devleti tarafından emr-i âli ile mevcudiyeti tasdik edilmiş[148]. 1899 yılında da İstanbul'daki Amerikan Konsolosu'nun aracılığı ile, Osmanlı hükümeti tarafından bir ferman verilmiştir. Fermanla okul, bir yüksek okul (Âlî) olmasa bile, bir Amerikan okulu olarak resmen kabul edilmiştir[149].

Amerikan Board misyonerleri Anadolu Koleji'ni Osmanlı hükümetinden her hangi bir resmî izin alma gereği duymadan faaliyete geçirmişler, ancak kuruluşundan bir kaç sene sonra okul için ruhsat istemeye başlamışlardır. Osmanlı hükümeti de misyonerlerin bu kayıtsızlığına karşı, Merzifon'da Amerikan misyonerleri tarafından açılan eğitim kurumlarının ruhsat alma işlemlerine gerektiği kadar ilgi göstermemiştir. Bunda yerel yönetimlerin hükümet merkezine bilgi verme yönünde fazla istekli olmamalarının büyük etkisi olmuştur. Ne zaman ki Amerikan Sefareti, Merzifon Anadolu Koleji'nin Osmanlı hükümeti tarafından resmen tanınması için başvuruda bulunmuş, o zaman buradaki Amerikan Protestan misyonerlerinin faaliyetleri ve açtıkları kurumlar hükümetin ilgi alanına girmiş ve konuyla yakından ilgilenilmeye başlanmıştır.

Okul Osmanlı hükümeti tarafından tanınıncaya kadar uzun bir süre geçmiştir. Hükümetten bir ferman alabilmek için büyük çaba sarf eden okul yöneticileri, bu konuyu kendi devlet yetkilileri ile yazışmalarında sürekli olarak dile getirmişlerdir. 21 Eylül 1896 tarihinde Anadolu Koleji müdürü Mr. Tracy tarafından İstanbul'da Mr. Terrell'e gönderilen mektubun da konusu okul hakkındaki bu güçlük ile ilgilidir. Ancak konu

---

147 White, **Anatolia College**, s.155-156.

148 B. O. A., **Adliye ve Mezahib İradeleri**, Belge No:19/29.ZA.1326; **Yıldız Arşivi Resmî Maruzat Evrakı (Y. A. Res.)**, Belge No:122/128; P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:161.

149 B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:122/145; P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:567; Stone, **a.g.e.**, s.187-188; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.193-194,

hakkında kendi hükümet yetkililerine sürekli olarak bilgi veren ve bu meseleden dolayı da güçlük yaşayan misyonerlerin amacı, sadece okulun resmen tanınmasını sağlamak için ruhsat almaktan ibaret değildir. Bahsedilen mektupta misyonerlerin okula ısrarla ruhsat istemelerinin nedeni bu mektupta açık bir şekilde dile getirilmiştir. Mektupta, okul için eğer bir ferman alınırsa vergi ödemek zorunda olmayacakları, gelecek yıl için ise Osmanlı hükümetinin vergi olarak okuldan 40 lira istediği, bu yüzden de halâ muallakta olan ruhsat meselesinin bir an önce çözüme kavuşturulması açıkça ifade edilmiştir[150].

Amerikan hükümeti, ilk defa Merzifon Anadolu Koleji için ruhsat istemek amacıyla İstanbul'daki Sefareti aracılığıyla 1890'lı yılların başında başvuru yapmıştır. Ancak bu başvuruya Osmanlı hükümeti hemen cevap verememiştir. Osmanlı hükümetinin geciken cevabı karşısında Amerikan Sefareti talebini ısrarla yinelemiştir.

İstanbul'daki Amerikan Sefareti'nin okul hakkında yaptığı ilk başvurular sırasında, Osmanlı hükümet yetkilileri okul hakkında herhangi bir bilgilerinin olmadığını açık bir şekilde itiraf etmişlerdir. Ayrıca ilk kanaat de okula ruhsat verilmesi yönünde olmuştur. Ruhsatın verilmesi yönünde ilginç bir de bahane göstermişlerdir. Okula ruhsat verilmesi pek uygun görülmemesine rağmen, nasıl olsa devletin kapatamayacağı bu okulun istediği gibi devam etmesinden ziyade emir ve izne bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmek şartıyla ruhsatın verilmesinin daha iyi olacağı görüşü savunulmuş ve 24 Temmuz 1893 (12 Temmuz 1309) tarihinde gereği için konunun Divan-ı Hümayun kalemine havale edilmesi istenmiştir[151]. Amerikan Sefareti'ne verilecek cevap da geciktirilmiştir.

Amerikan hükümeti İstanbul'daki sefiri vasıtasıyla yaptığı başvuruya Osmanlı hükümeti tarafından zamanında bir cevap verilmemesi üzerine 10 Ağustos 1893 (29 Temmuz 1309) tarihinde Amerikan Sefareti Baş tercümanı, Bab-ı Ali'ye gelerek okula ruhsatname başvurusu için verdikleri dilekçeye bir cevap alamadıkları için kendi hükümetlerinin bu konudaki telgraflarına cevap veremediklerini ve dolayısıyla çok müşkül bir durumda olduklarını, bu konudaki kararın biraz daha geciktirilmesi halinde nota vermeye mecbur olacaklarını ima etmiştir. Sadaret dairesi bunun üzerine, Amerika sefiri ile ilişkilerin iyi olduğu, Amerikan hükümetinin İngiltere gibi Osmanlı hükümetinin iç

---

150 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:1005; **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, with the Annual Message of the President Transmitted to Congress**, December 7, 1896 and the Annual Report of the Secretary of State, Governmetn Printing Office, Washington 1897, No:1198, s.868-869.

151 B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:66/6.

işlerini ilgilendiren meselelere -mesela Ankara mahkumları davasına-[152] müdahale etmek gibi bir tavır içinde olmadıklarını, ayrıca okula ruhsat verilmesi hususunun Hariciye Nezareti ve Sefaret arasında daha önceden görüşülüp kararlaştırıldığını, Merzifon'daki olaylar (1893) sırasında okul müdürü Mr. Herrick'in dahi görevinden azl olunduğunu beyan ederek, okula ruhsat verilmesinin uygun olacağı görüşü bildirilmiştir[153].

Fakat yine de Osmanlı hükümet yetkilileri Merzifon Anadolu Koleji için istenen ruhsatın verilmesine olumlu bakmamışlardır. Olumsuzluğun nedeni olarak da bir çok sebep gösterilmiştir. Bunlardan birincisi, Merzifon'da Osmanlı Devleti aleyhine meydana gelen Ermeni olaylarında okulun öğrencilerinin bilfiil bu fesat hareketlerine katılmış olması; ikincisi ise, okulun çok önceden eğitim faaliyetlerine başlamış olmasına rağmen ruhsat talep olunan tarihe kadar ruhsat isteme hareketinde bulunmamış olmasıdır. Osmanlı hükümet yetkililerinin ülkesinde faaliyet gösteren Amerikan kurumları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını gösteren bir diğer sebep de, Amerikan okulları olarak sadece Rumeli Hisarı'nda bulunan Robert Kolej ile Ortaköy'de inşa edilen okulların bilinmesi, idare ve eğitiminde daha önceden Amerika'ya giden ve sonra Osmanlı Devleti'ne dönen Ermenilerin yer almasından dolayı bu okulun Amerikalılar tarafından değil Ermeniler tarafından kurulduğunun düşünülmesi şeklinde gösterilmiştir. Yukarıda sayılan bu gerekçelerden dolayı okula ruhsat verilmemesi gerektiği, eğer ruhsat verilirse okulun daha çok fesat hareketlerinde bulunacağı, bu nedenle okulun hangi tarihlerde, kimler tarafından, kimin adına kurulduğu, öğretmen kadrosu ve idaresinde kimlerin çalıştığı, öğrencilere okulda ne gibi dersler verildiğinin etraflı bir şekilde araştırılması istenmiştir[154].

Osmanlı hükümet yetkilileri okul hakkında bu şekilde bir ön çalışmanın yapılmasından sonra konuyu değerlendirme niyetinde olduğu için Amerikan sefaretine hemen cevap vermek istememiştir. Osmanlı Devleti'nin hemen cevap verme konusundaki isteksizliği Amerikan hükümetini 2 Aralık 1893 tarihinde Osmanlı Hariciye Nezareti'ne bir takrirle Merzifon'daki Anadolu Koleji'ne ruhsat verilmesini talep etmek için tekrar harekete geçirmiştir. Okulun ödediği senelik vergi makbuzları ve müfredat programının da ilâve edildiği takrirde, bu defa üç ay içinde cevap verilmesi istenmiştir[155].

---

152 İleriki sayfalarda izah olundu.

153 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:278/163.

154 B. O. A., **Hususî İradeler**, Belge No:53/11 R.1311; **Y. A. Res.**, Belge No:68/58.

155 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:285/93.

Bu arada okula ruhsat verilmemesi hususunda ortaya konan bu sebeplerden Ermeni fesat hareketleriyle ilgili olanı hakkında Amerikan Sefareti kendine göre geçerli çözümü üretmiştir. Sefaret, Kasım 1893 tarihli takririnde Merzifon'dan alınan bir mektupta Rusyalı bir Ermeninin idaresi altında bulunan fesat hareketlerine askerî kuvvetlerce son verildiğini ve suçluların tutuklandığı, bu noktada okula ruhsat verilmemesi için bir sebep kalmadığını bildirmiştir[156]. Ancak okulun bundan sonra yürüteceği çalışmalarında böyle gelişmelerin olup olmayacağı ya da olmaması için tedbir alıp almayacakları konusunda herhangi bir noktaya değinilmemiştir.

Ayrıca Amerikan hükümeti Anadolu Koleji için talep edilen ruhsatla ilgili olarak kısa zamanda cevap verilmemesi halinde Osmanlı hükümetine nota verileceğini beyan etmiştir. Osmanlı hükümeti ise 31 Ocak 1894 (25 Teşrin-i sani 1309) tarihinde hiçbir devletin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine ve bu gibi okul işlerine müdahale etmeye asla hak ve yetkilerinin olmadığını, bu yüzden Amerikan Sefareti tarafından nota dahi verilse bunun hiçbir şekilde dikkate alınmayacağı ve itibar edilmeyeceğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Amerikan Sefareti'ne karşı tavrını açık bir şekilde ifade eden Osmanlı hükümeti, devlet aleyhine faaliyetlerde bulunan Ermenilerin bu okulda eğitim görmelerinin bile okula katiyen ruhsat verilmemesi için açık bir gerekçe olduğunu, ancak yine de meselenin Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da tetkik edilmesinin gerekli olduğunu bildirilmiştir[157].

Bu karar üzerine Anadolu Koleji hakkındaki araştırma çalışmaları hemen başlatılmış ve gerekli yerlere konu hakkında araştırma yapılması için yazılar yazılmıştır. Osmanlı Devleti böyle bir çaba içinde iken Amerikan hükümeti de geciken cevaptan dolayı başka yollar denemeye başlamıştır.

17 Nisan 1895 (5 Nisan 1311) tarihinde Amerikan sefareti tercümanı iki üç güne kadar Amerikan hükümeti tarafından bir cevap beklendiğini, bir sene evvel sonbahar aylarında fermanın verileceğinin vaat edilmesine rağmen hala bir gelişme sağlanamadığını, bunun Amerikan başkanı tarafından pek de dostane olmayan bir muamele olarak telakki edildiğini, şu esnada Osmanlı sularında bir iki Amerikan harp gemisinin bulunduğunu

---

156 B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:67/28.

157 B. O. A., **Hususî İradeler**, Belge No:72/28 CA.1311, 51/15 L.1312; **Y. A. Res.**, Belge No:68/58.

belirterek açık bir şekilde Osmanlı hükümetini tehdit etmiştir[158]. Amerikan hükümetinin bu şekildeki tehditleri sadece Merzifon Anadolu Koleji meselesi dolayısıyla gündeme gelmemiştir. Diğer Board okulları için de Amerikan hükümetinin Osmanlı Devleti'nden istekleri olmuş, bu talepler hakkında kesin bir karar verilmesine yardımcı olmak için Osmanlı sularına bir donanma gönderilmesi kararlaştırılmış ve bu karar Osmanlı Hariciye Nezareti'ne 9 Ağustos 1904 tarihinde New York baş şehbenderliğinden gönderilen telgrafla bildirilmiştir[159].

Aynı günlerde, iki ülke arasında böyle gelişmelerin yaşanmasına sebep olan kurum hakkında Osmanlı hükümetinin kesin ve yeterli bir bilgisi yoktur. Kendi ülkesinde Anadolu Koleji adı altında eğitim faaliyetlerine 1886 yılında başlamış olan bir okulun kimin zamanında kurulduğu, ruhsatının olup olmadığı, hangi derslerin okutulduğu, öğrencilerinin sayısının ne kadar olduğu, bunlar arasında Müslümanların bulunup bulunmadığı konusu Osmanlı hükümeti için halâ bilinmez bir konu olarak gündemdedir. Bu bilgileri öğrenmek için Merzifon kaymakamlığından bu konularda bilgi istenmiştir.

24 Nisan 1895 (12 Nisan 1311) tarihinde gönderilen cevap telgraf namesinde okulun 1882 yılında Fuad Paşa'nın sadrazamlığı zamanında tesis edilmesine rağmen, ne gibi bir emre binaen inşa edildiği, ruhsata sahip olup olmadığına dair Bab-ı Ali ve Hariciye evrak odalarınca yapılan araştırmada bir kayda rastlanmadığı, okulun üç katlı ana binasının inşaatının 1894 yılında tamamlandığı, okulun yakınında yıkık durumda bulunan bir evin tekrar inşa edilerek kızlar için yatılı bir okul haline getirildiği, Merzifon'da meydana gelen Ermeni olaylarında okula bağlı bir binanın yakılmasıyla, yanan binanın bedelinin Osmanlı hükümeti tarafından ödendiği, bu parayla tekrar inşaatına başlanan binanın Rumeli Hisarı'ndaki okul gibi oldukça büyük bir tarzda inşa edilmekte olduğu ve bunun devletin yararına olmadığı, bu yüzden de yeni yapılan binanın ne kadar büyüklükte olacağının başka bir araştırma konusu olduğu, burada faaliyet gösteren Amerikan kurumlarında Fransızca, İngilizce, Ermenice, Rumca, Farsça ve Türkçe dillerinin öğretildiği, yatılı ve gündüzlü olarak kız ve erkek iki yüzden fazla öğrencinin eğitim gördüğü, ancak bunlar arasında Müslüman öğrenci bulunmadığı, okulda Maarif Nezareti'nce tasdik edilen kitaplarla ilim ve fen eğitimi verildiği bildirilmiştir. Ayrıca bir görüş olarak, okulun bu günlerde kapatılmasının mümkün olmadığı, Maarif-i Umumiye

158 **Y. A. Hus.**, Belge No:324/114.
159 **Y. A. Hus.**, Belge No:476/123.

Nizamnamesi'ne uymak şartıyla okula emsalleri gibi bir berat verilmesinin uygun olacağı görüşü de verilen bu bilgilerin altına ilâve edilmiştir[160]. Devletin okul hakkında edindiği bu bilgilerin, konunun önemi ve kurumun yürüttüğü faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda ne kadar yetersiz ve yüzeysel olduğu açıkça görülmektedir.

Kurum hakkında Osmanlı merkez hükümetinin bilgisi bu derece yetersiz olmasına rağmen yapılan araştırmalar yerel hükümet açısından bunun tam aksini göstermiştir. Araştırmalar sonucunda, misyonerlerin otuz sene önce 1865 (1281) yılında temelini attığı, o ana kadar da faaliyetleri üzerinden bir hayli zaman geçtiği bilinen bu kurumdan yerel yönetim tarafından her sene emlâk vergisinin alındığı, valilerin Merzifon'a giderek okulu gezdikleri, sınavlarında bulundukları[161] ortaya çıkmıştır. Kurum ile son derece iyi ilişkiler içinde bulunan yerel hükümet memurlarının bilgisi dahilinde okulun ruhsatsız faaliyetlerine devam etmesi, buna rağmen İstanbul'daki merkezî hükümetin okul hakkında bilgi toplamada son derece zorlanması muhtemelen Osmanlı idarî teşkilâtındaki bazı aksaklıkların ve eksikliklerin bir sonucu olsa gerektir. Yine de yerel yönetimler ve

---

160 **Y. A. Hus.**, Belge No:325/32; **Dahiliye İradeleri**, Belge No:53/6.ZA.1312; **Hususî İradeler**, Belge No:66/23 L.1312; **Hususî İradeler**, Belge No:70/26 L.1312

İlerleyen tarihlerde Amerikan hükümeti Osmanlı ülkesindeki diğer kurumlarına da ruhsat almak için başvuruda bulunmuştur. İlk başta ruhsat için 1903 yılında 400 kurum adına başvuru yapmıştır. Osmanlı hükümeti, istenen imtiyazın bu kurumlara verilmemesi halinde Amerikan hükümeti ile ilişkilerinin bozulacağını bile bile Amerikan hükümetinin bu talebini geri çevirmiştir. Ayrıca ilk defa olarak Amerikan kurumları hakkında ayrıntılı bir araştırma yapma gereğini de yine bu başvurular üzerine duymuş ve yapılan incelemeler sonucunda hangi Amerikan kurumlarının ruhsata bağlı, hangilerinin ruhsata bağlı olmadan çalıştığını bu araştırmalar sonucunda ortaya koymuştur. Daha sonra Amerikan hükümeti bu 400 kuruma verilmesini istediği imtiyazlardan vazgeçmiş ve 1904 (1322) yılında on kurum için ruhsat istemiştir. Bu on kurum şunlardır:

-Ankara vilâyeti sınırları içerisinde Talas'ta bulunan erkek ve kız okulları ve çocuklara mahsus ana okulu, hastane, misyoner lojmanları ve eczane,

-Tarsus'ta bulunan kolej,

-Selanik'te bulunan mabet, misyoner lojmanı ve müştemilatı,

-Van'da bulunan erkek ve kız okulları, yetimhane, hastane, eczane, mabet ve misyoner lojmanları ile müştemilatı,

-Selanik'te bulunan sanayi ve ziraat okulu

-İzmir'de bulunan erkeklere mahsus hane ve kız okulu,

-Adana'da bulunan misyoner lojmanı ve kız okulu,

-Sivas'da bulunan erkek ve kız okulu, mabet ve misyoner lojmanları,

-Maraş'ta bulunan kız koleji, teoloji semineri -yani dinî eğitim veren okul- ve misyoner lojmanı,

-Beyrut'ta bulunan kolej ile müştemilatı.

Yukarıda muhtevası verilen liste iyice incelendiğinde ayrı ayrı on kurumdan değil, on ayrı yerleşim yerindeki kurumlardan bahsedildiği görülür. Bu merkezler, Amerikan Board misyonerlerinin Amerikan çıkarları adına en etkili faaliyetlerde bulundukları on ana istasyondur. Burada ruhsat istenen kurumlar sadece eğitim kurumları değil, hastanesi, eczanesi, yetimhanesi, misyoner lojmanları ve dinî kurumlarıyla, sosyal hayatın hiçbir alanında açık kapı bırakılmaksızın hummalı bir şekilde ve en etkili yerlerde faaliyette bulunan kurumlardır. B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:122/88; **Y. A. Res.**, Belge No:144/39; **Y. A. Res.**, Belge No:140/93; **Yıldız Maruzat Defteri**, Defter No:11694.

161 B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:68/58.

merkezî idare arasındaki ilişkilerin bozukluğundan kaynaklanan bu aksaklıklar, üzerinde önemle durulması gereken bir başka konudur.

Bütün bu yazışmalardan sonra, hakkındaki bütün gerçekler Osmanlı hükümeti tarafından öğrenilen Anadolu Koleji'ne ruhsat verilmesi yönünde ilk olumlu tavırlar da 1895 yılından itibaren sergilenmeye başlanmıştır. Meclis-i Mahsus 14 Nisan 1895 (2 Nisan 1311) tarihinde 30 sene evvel açılmış ve vergisi her sene yerel yönetim memurları tarafından alınmış olan bu okulun şu anda kapatılmasının mümkün olmadığı vurgulanmış, izinsiz olarak faaliyetlerini bir süredir devam ettiren Anadolu Koleji tarafından istenen emr-i âlinin verilmesi uygun görülmüştür[162]. Fakat nihai karar 1899 yılında verilmiş ve Osmanlı hükümeti 29 Mart 1899 (15 Mart 1315) tarihinde Anadolu Koleji'ne yıllardır Amerikan hükümeti tarafından istenen ruhsatı vermiştir[163]. Osmanlı padişahı tarafından verilen ferman misyonerlerin eline yine aynı yıl geçmiştir. Misyonerler bu olayı büyük bir törenle kutlamışlardır. Kasabanın ileri gelenleri ve bütün resmî görevliler Kolej tarafından belirlenen saatte Kolej önünde toplanmışlar, Kolej için verilen ferman, törene katılanların huzurunda sesli bir şekilde okunmuştur. Bundan sonra misyonerlerce birkaç dakika sessiz bir şekilde dua edilmiş, arkasından da Mr. Riggs'in isteği üzerine Türkçe olarak sesli bir duada bulunulmuş, hazır bulunanlar tarafından her iki dua da saygı ile dinlemiştir[164].

Anadolu Koleji için ruhsat alınması konusunda bu derece zorluk yaşandıktan sonra okulun kampüsüne yapılmak istenen lojmanlar için daha yapılmadan izin istenmesi yoluna gidilmiştir. Bunun güzel bir örneği 23 Aralık 1908 (10 Kanun-ı Evvel 1324) tarihinde yaşanmıştır. Kolejin bahçesine okulun müdürü ile oğlunun ikameti için iki ev inşası için ruhsat istenmiştir. İnşa edilmek istenen binalar bodrum ile beraber üç kat olmak üzere planlanmıştır. Osmanlı hükümeti ilk başta bu evlerin yapımına sıcak bakmamış ve izin vermek istememiştir. Sebebi de, okul müdürünün burada geçici bir memur olduğu, ileride yerine başka birinin atanması durumunda bu iki evin kendilerinin mülkü sayılamayacağı şeklinde izah edilmeye çalışılmıştır. Bir diğer sebep de, evlerin inşa edilecekleri 62 bin kuruş (yaklaşık 2730 $) değerindeki arazinin Çelebi Sultan Mehmet Han vakfına ait

---

162 B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:75/21; **3 Numaralı Kilise Defteri**, Belge No:330, s.132.

163 B. O. A., **Adliye ve Mezahib İradeleri**, Belge No:19/29.ZA.1326

164 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:904; **Salname-i Maarif 1318, 1321** Anadolu Koleji'ne ruhsat verilme tarihi 1 Mart 1315 olarak verilmiştir. Ancak 1318 tarihli Salnamede Anadolu Koleji, muhtemelen bir yanlışlık sonucu Fransız okulu olarak gösterilmiştir. **Salname-i Maarif 1318**, s.1428-1429; **Salname-i Maarif 1321**, s.521.

olmasıdır. Fakat yapılan incelemeler sonucunda bahsi geçen arazinin vakfa ait olduğunu gösteren bir kayıt evrakı bulunamamıştır. Buna rağmen arsanın kıymetinin binde onu oranında Çelebi Sultan Mehmet Han vakfına kira bedeli verilmesi ve okulun öğretmenlerinin ikametine mahsus olup, hiçbir zaman kira alınmaması, şayet kira alınırsa sıradan mülklere yapılan uygulamalar gibi muamele edilmesi şartıyla bu evlere bildirilen ebatlarda okulun bahçesinde inşasına ruhsat verilmiştir[165].

Osmanlı hükümetinin, Amerikan Board misyoner okulları yüzünden Amerikan hükümeti ile ilişkileri sadece Anadolu Koleji konusunda gerginleşmemiştir. Bu okula ruhsat alınmasından sonra da Amerikan Board misyonerleri tarafından Osmanlı ülkesinde açılan bütün kurumlara ruhsat alınması konusunda Amerikan hükümeti, İstanbul'daki sefareti aracılığıyla yine Osmanlı hükümet yetkililerine başvurularda bulunmuştur. Amerikan Sefaretinin bu konudaki başvurusu Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da değerlendirmeye alınmıştır. Amerikan sefaretinden emsallerine verilen imtiyazlardan Amerikan kurumlarının da yararlanması yönündeki talebi Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesine[166] uyulması şartıyla kabul edilmiştir. Bu maddeye göre istenen şartlar ise şunlardır: Resmî ruhsata sahip olunması, İslâm mahallesinde bulunmaması, Müslüman öğrenci kabul edilmemesi, devlet aleyhinde faaliyetlerde bulunanlardan öğretmen kabul edilmemesi, bu kurumların faaliyetlerine devam etmelerine engel mahallî ve siyasî mahzurların bulunmaması, bu gibi engelleri olanlar için Osmanlı hükümeti tarafından yapılacak muamelelere ve tedbirlere uyulması[167]. Bu şartlar, Merzifon Anadolu Koleji'ne ruhsat verilmesi sırasında da gündeme getirilmiş ve okulda yürütülecek eğitim faaliyetlerinde Nizamnamenin 129. maddesine uyma şartı belirtilmiştir.

---

165 B. O. A., **Adliye ve Mezahib İradeleri**, Belge No:19/29.ZA.1326; **5 Numaralı Kilise Defteri**, Belge No:2935/1961, s.58; **35 Numaralı Mukteza Defteri**, Belge No:922/1065, s.30.

166 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi şöyledir: Mekâtib-i Hususiye bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek teba-i Devlet-i Aliyye ve gerek teba-i ecnebiyeden olan efrad ve eşhasdan biri canibinden ücretli ve ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteblerdir ki bunların masarifat ve muhassasatı ya müessisleri tarafında veyahut merbut oldukları vakıfları canibinden idare ve ru'yet kılınır. Memalik-i şahanede bu nevi mekteblerin tesisine evvela muallimlerinin yedinde Maarif Nezareti canibinden veyahut mahallî maarif idaresinden şahadetname bulunmak ve saniyen bu mekteblerde adâba ve politikaya mugayir ders okutturulmamak için talim olunacak derslerin cetveli ve kitapları Maarif Nezareti'nden veyahut mahallî maarif idaresinden tasdik edilmek üzere, taşrada ise mahallî maarif idaresine müracaatla idare-i mezkûrenin takriri üzerine vilâyet valisi tarafından Maarif Nezareti'ne iş'ar ve Dersaâdet'te ise Maarif Nezareti canibinden ruhsat-ı resmiyye verilir. Bu üç şart kâmilen mevcut olmadıkça Mekatib-i Hususiye küşadına ve devamına ruhsat verilmez ve hilâfında hareket vukuu takdirinde men' ve sedd olunur. Mekâtib-i hususiye küşad edenlerin tayin edecekleri hocaların yedlerinde şahadetname bulunduğu halde anı Maarif idaresine tasdik ettirmeleri lâzım gelecektir." B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:122/145; Ayas, **a.g.e.**, s.62.

167 B. O. A., **Yıldız Ma'ruzat Defterleri**, Defter No:11576.

2.2. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NDE YÜRÜTÜLEN FAALİYETLER

Bu kısımda Anadolu Koleji'nin bazı dönemlerde üzerinde değişiklik yapıldığı müfredat programları ve eğitim-öğretim faaliyetlerinde yıllara göre yapılan metot değişiklikleri üzerinde durulmuştur.

2.2.1. Anadolu Koleji'nde Yürütülen Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

2.2.1.1. Anadolu Koleji'nin Müfredat Programı ve Ders Dağıtım Çizelgesi

Merzifon Anadolu Koleji'nin müfredat programı bilim dersleri açısından Amerika Birleşik Devletleri'ndeki genel kolej programlarıyla oldukça benzerlik göstermektedir. Fakat dil derslerinde ölü dillerden ziyade yaşayan dillere daha fazla önem verilmiştir[168]. Yapılan değişikliklerle yıllara göre Kolej için hazırlanan programlar incelendiğinde bunu görmek mümkündür.

1886-1887 eğitim-öğretim yılında çalışmalarına başlayan Anadolu Koleji için hazırlanan müfredat programı Hazırlık ve Kolej kısmında şöyle belirlenmiştir:

Hazırlık sınıflarının dersleri:

Alt Hazırlık Sınıfı

Birinci dönem	:Aritmetik, Coğrafya Bilgisi, Harita Çizimi, İngilizce, Türkçe Şiirler
İkinci dönem	:Aritmetik, Vokal Müzik, Türkçe Okuma
Üçüncü dönem	:Aritmetik, Vokal Müzik, Türkçe Anahtarı

Üst Hazırlık Sınıfı

Birinci dönem	:Cebir, İngilizce, Türkçe Güzel Yazı Yazma ve Kompozisyon
İkinci dönem	:Cebir, İncil Hikâyeleri, Türkçe Güzel Yazı Yazma ve Kompozisyon
Üçüncü dönem	:Fizikî Coğrafya, Türkçe Güzel Yazı Yazma ve Kompozisyon, İngilizce Gramer[169]

Kolej sınıflarının dersleri:

Birinci Sınıf

Birinci dönem	:Geometri, İngilizce Okuma, Türkçe Fezleke
İkinci dönem	:Geometri (devamı), İngilizce, Türkçe Manzume
Üçüncü dönem	:Trigonometri, İngilizce, Türkçe Manzume

İkinci Sınıf

Birinci dönem	:Kimya (konik), Astronomi, İngilizce Shaekspeare

168 Curtis, **a.g.e.**, s.22.

169 P. A. B. C. F. M.., **Reel 597**, No:207.

İkinci dönem :Mesaha İlmi, Tarih
Üçüncü dönem :Botanik

Üçüncü Sınıf
Birinci dönem :Kitap Koruma/Ciltleme, Kimya
İkinci dönem :Fizik, Kimya, Konuşma Sanatı
Üçüncü dönem :Fizik, Zooloji, Mantık

Dördüncü Sınıf
Birinci dönem :Mantık Felsefesi (Ermenice, Rumca), Fizyoloji, Jeoloji, Ermenice, Rumca, Fransızca
İkinci dönem :Mantık Felsefesi (Ermenice, Rumca), Hıristiyanlığın Delilleri, Ekonomi-Politik
Üçüncü dönem :Mantık Felsefesi (Ermenice, Rumca), Felsefe Tarihi, Ahlâk Felsefesi, Kutsal İnsan Düşüncesi, Uluslararası Hukuk[170].

Anadolu Koleji'nin eğitime başladığı dönemde hazırlık iki yıl olarak belirlenmesine rağmen, 1890 yılından itibaren öğrenci sayısının artmasından dolayı, hazırlık bölümüne bir yıl ilâve edilmiş ve üç yıla çıkarılmıştır. Bu değişiklikle beraber Kolejin müfredat programı şöyle belirlenmiştir[171].

Hazırlık sınıflarının dersleri:
Alt Hazırlık Sınıfı
Birinci dönem :Aritmetik, Coğrafya, İngilizce'ye Giriş, Türkçe Okuma-Yazma, Ermenice Gramer, Rumca
İkinci dönem :Aritmetik, Coğrafya, İngilizce,Türkçe Gramer, Ermenice Gramer, Rumca Kompozisyon
Üçüncü dönem :Aritmetik, Harita Çizimi, İngilizce, Türkçe Gramer, Ermenice Gramer ve Çeviri, Rumca Kompozisyon

Orta Hazırlık Sınıfı
Birinci dönem :Aritmetik, Resim, İngilizce, Türkçe Ses Uyumu ve Gramer, Ermenice Okuma Parçaları, Rumca
İkinci dönem :Aritmetik, Vokal Müzik, İngilizce, Türkçe, Ermenice, Rumca
Üçüncü dönem :Cebir, Seçmeli ders, İngilizce, Türkçe, Ermenice, Rumca

Üst Hazırlık Sınıfı
Birinci dönem :Cebir, Resim, İngilizce, Türkçe Tarih ve Edebiyat, Ermenice, Rumca
İkinci dönem :Cebir, Vokal Müzik, İngilizce Kompozisyon, Türkçe, Ermenice, Rumca
Üçüncü dönem :Fizyoloji, Seçmeli ders, İngilizce Edebî Metinler, Türkçe, Ermenice Kompozisyon, Rumca

---

170 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:207; N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.
171 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:163-164, 169, 246; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.195-196.

Kolej sınıflarının dersleri:

Birinci Sınıf

Birinci dönem	:Geometri, Fizikî Coğrafya, Fransızca, Edebiyatın İlkeleri, Ermeni Edebiyatı, Rumca
İkinci dönem	:Geometri, Klasik İngiliz Edebiyatı, Fransızca, Konuşma Sanatı ve Kompozisyon, Ermenice, Rumca
Üçüncü dönem	:Geometri, Konuşma Sanatı (Retorik), Fransızca, Ticaret Hukuku, Plato ve Analizi (Rumca)

İkinci Sınıf

Birinci dönem	:Trigonometri, Eski Tarih, Fransızca, Mecelle, Edebiyat Tarihi, Analitik Geometri, Herodotus (Rumca)
İkinci dönem	:Astronomi, Modern Tarih, Fransızca, Mecelle, Eski Ermenice, Herodotus ve Thucydides (Rumca), Araştırma
Üçüncü dönem	:Botanik, Mantık, Fransızca, Resmî Yazışma, Eski Ermenice, Thucydides (Rumca), Araştırma

Üçüncü Sınıf

Birinci dönem	:Ticarî Aritmetik, Kimya, Fransızca, Ceza Hukuku, Şiirin İlkeleri, Homer (Rumca), Konik Section, Muhasebe
İkinci dönem	:Kitap Ciltleme, Kimya, Fransızca, Ceza Hukuku, Kompozisyon Eleştirisi, Homer (Rumca), Mekanik, Pratik Astronomi
Üçüncü dönem	:Kitap Ciltleme, Fizik, Fransızca, Zooloji

Dördüncü Sınıf

Birinci dönem	:Mantık Felsefesi, Politik Ekonomi, Mineraloji
İkinci dönem	:Felsefe Tarihi, Uluslar arası Hukuk, Jeoloji
Üçüncü dönem	:Ahlâkî Bilimler, Uluslar arası Hukuk, Hıristiyanlığın Delilleri

Bu dönemde Kolejde dersler iki ayrı bölüm halinde yapılacak şekilde düzenlenmiştir. Birincisi Bilimsel Bölüm, ikincisi Dil Bilimleri Bölümü. İkinci kısımda İngilizce, Ermenice, Türkçe, Rumca ve Fransızca yer almıştır. Fransızca ve Rumca Kolejin sadece dördüncü sınıfında okutulmuştur. Türkçe alt ve üst hazırlık sınıfları ile Kolejin birinci sınıfında verilmiştir. İngilizce, hazırlık sınıfları ile Kolejin ilk iki sınıfında okutulmuştur. Ermenice ise sadece dördüncü sınıfta ders olarak verilmiştir.

1903-1904 döneminde okulun ders programında bazı değişiklikler yapılmıştır. Okula devam eden öğrencilerin çoğunun tüccar sınıfının çocukları arasından gelmesi, öğrenci velilerinin okula bir ticaret bölümü açılması isteğini gündeme getirmiştir. Okul yöneticileri bu istekleri dikkate almış ve Kolejde ticaret bölümünü oluşturmuşlardır. Bu

bölüm 1903 yılı Aralık ayında eğitim-öğretime başlamış ve her Cuma akşamı değişik Profesörler ve öğretmenlerin bölümde derslere girmesi temin edilmiştir[172].

1905-1906 döneminde okuldaki hazırlık sınıfına bir yıl daha ilâve edilmek suretiyle öğretim yılı dört yıla çıkarılmıştır. Bu tarihten itibaren ancak dördüncü Hazırlık sınıfını tamamlayan öğrencilere, Kolejin birinci sınıfına devam edebilir sertifikası verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu uygulamayla Kolejin ilk iki yılı ve hazırlığın son yılındaki yığılma önlenmiştir. Dört yıllık hazırlık uygulamasıyla, bu eğitimi bitirenlere de bir derece verilmesi kararlaştırılmıştır[173].

2.2.1.2. Anadolu Koleji'nin Eğitim-Öğretiminde İzlenen Kurallar

Anadolu Koleji'nde kuruluşundan itibaren eğitim-öğretimde disiplin ve düzene önem verilmesi[174] başarının en büyük aracı olmuştur. Anadolu Koleji'nde eğitim-öğretimin Eylül ayının ikinci Çarşamba günü başlatılıp, Temmuz ayının ikinci Cuma günü, yapılan genel bir sınav ile bitirilmesi gelenek haline getirilmiştir. Meselâ 1892 yılında Anadolu Koleji'nin yıl sonu sınavı 29 Haziran Çarşamba-1 Temmuz Cuma günleri arasında yapılmıştır. Bu sınavların hemen arkasına da Yönetim Kurulu toplantısı ve diploma töreninin düzenlenmesi yine gelenek haline getirilen bir uygulama olmuş ve 1892 yılında okulun mezun olan öğrencilerinin diploma töreni 5 Temmuz Salı günü yapılmıştır[175].

İlerleyen yıllarda okulun diploma törenleri bölgede yaşayan insanlar için önemli bir olay haline gelmiştir. 1906 tarihindeki mezuniyet töreni ise Haziran ayının son haftasında yapılmıştır. Bu törende daha önceden okuldan mezun olan öğrenciler, sınıf arkadaşlarıyla buluşmak için okulu ziyaret etmişler ve törenlere katılmışlardır. Kolej orkestrası, Cumartesi gecesi mezuniyet töreninden önce büyük bir konser vermiş, diploma töreni ise 26 Haziran Salı günü yapılmıştır. Törene katılmak isteyen insan sayısı, törenin düzenlendiği salonun büyüklüğüne göre oldukça fazla olmasından dolayı katılım biletle sağlanmıştır. Törende şehrin sivil ve askerî yetkilileri, Ermenilerin temsilcileri ve Kolej yetkilileri hazır bulunmuştur. Tören esnasında Ermeni papazı uzunca bir konuşma yapmıştır. Bu yıl düzenlenen mezuniyet törenini ilginç hale getiren bir diğer gelişme de,

---

172 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:216.
173 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:285; **Reel 629**, No:160.
174 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:153.
175 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:265.

mezuniyet törenlerinin hemen ardından 5 Temmuz tarihine kadar bir hafta boyunca süren bir konferans düzenlenmesi olmuştur[176].

Okulun birinci sınıfına 11 yaşından küçüklerin, alt hazırlık sınıfına da 12 yaşından büyüklerin alınmaması yine Kolejin eğitim-öğretiminin bir kuralı haline getirilmiştir. Hazırlığa başlayabilmek için adaylarda Coğrafya, Aritmetik, kendi ana dilinin gramerini, ve Osmanlıca okumayı iyi bilmesi şartı aranmıştır. Bunlara ilâve olarak adayların iyi bir ahlâk yapısına sahip olmasına da önem verilmiştir. Tütün ve benzeri maddelerin kullanımı yasaklanmıştır. Bütün öğrencilere, Kolejdeki dinî çalışmalara katılma zorunluluğu konmuştur. Fakat şehirdeki Kilisenin törenlerine katılıp katılmamakta serbest bırakılmışlardır. Anadolu Koleji'nde kuruluşundan itibaren öğrencilerin dinî açıdan gelişmelerine de büyük önem verilmiş ve bu yöndeki çalışmalar neticesinde öğrencilerden bir çoğu Kiliseye üye olmuşlardır[177].

Okul mevkice oldukça yüksek ve havadar bir yerde kurulmuştur. Temiz ve yeni binalar yanında sağlıklı bir iklime, özel hamama ve temiz bir suya sahip olmuştur. Yatakhaneler demir karyola ve masalarla düzenlenmiştir. Düşük kiralarla öğrencilere ders kitapları verilmesinin yanında, binlerce kitap ve yetmiş nüsha İngilizce gazete ile aylık derginin alındığı kütüphaneye sahip olan Kolej tam bir eğitim yuvası haline getirilmiştir. Bunda öğrencilerin sağlıklarıyla ilgilenmek için özel bir doktorun bulunması, diğer derslerin yanında vokal müziğe de önem verilmesi, her Çarşamba güzel konuşma ve hitabet sanatı çalışmaları yapılması, müfredat programında tarihî, edebî, bilimsel ve popüler konulara yer verilmesinin de büyük katkıları olmuştur[178].

Kolejin eğitim dili başlangıcından itibaren İngilizce olarak belirlenmiş ve birinci sınıftan sonra bilim dersleri ve diğerlerinin eğitimi tamamen İngilizce olarak yapılmaya başlanmıştır. Bu yüzden de bir çok ders kitabının dili İngilizce'dir. İngilizce'nin yanında Ermeniler için klasik Ermenice, Rumlar için Rumca ve bütün öğrenciler için Türkçe dersleri de verilmiştir[179].

---

176 P. A. B. C. F. M., **Reel 620**, No:399, 401.
177 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:153.
178 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:109, 208.
179 N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.

2.2.1.3. Anadolu Koleji'nde Eğitimde Kullanılan Ders Araç-Gereçleri

Okullarda eğitim-öğretim açısından en önemli ders malzemesi, müfredat programlarında yer alan derslerin takibi esnasında kullanılan ana ve yardımcı kitaplar olmuştur. Yabancı uyrukluların Osmanlı Devleti sınırları içerisinde okul açarken almak zorunda oldukları ruhsat başvurusu sırasında, açtıkları okul hakkında bilgi vermeleri ve bu bilgiye okulun müfredat programları ile dersler esnasında izlenecek kitapların ve yardımcı kitapların isimlerinin bir listesini ilâve etmeleri de istenmiştir. Bu kurallara 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile resmî bir kimlik kazandırılmıştır. Ancak Merzifon Anadolu Koleji eğitim faaliyetlerine ruhsat almadan başladığı gibi, ders kitapları konusunda da uyması gereken kuralları yerine getirmemiştir. Böyle olunca da okutulacak ders kitapları, yardımcı kaynaklar ve ders esnasında kullanılacak araç-gereçlerin seçimi herhangi bir sınırlama olmaksızın Amerikan Board misyonerleri tarafından belirlenmiştir.

Ders malzemelerinin seçimi esnasında Avrupa ve Amerika'daki denk okulların eğitimlerinin gerisinde kalınmamaya dikkat edilmiş, en modern eğitim-öğretim araç-gereçlerinin seçilmesine özen gösterilmiştir. Meselâ Kolej'in henüz ikinci yılında, 1887'de okuldaki ders-araç gereçleri arasında filozofik, astronomik, jeolojik ve kimyasal aletler de yer almıştır[180]. Bu yüzden de malzemelerin çoğu yurt dışından getirilmiştir. Osmanlı Devleti ve Amerikan Board misyonerleri bu noktada karşı karşıya gelmişler ve siyasî bir çekişme içine girmişlerdir.

Amerikan Board misyonerleri için eğitim verdikleri okullarda kullanacakları malzemelerin gümrükten içeriye alınması sırasında yaşadıkları zorluklar bu çekişmenin en önemli ve temel sebebi olmuştur. Karşılaştığı bu zorlukları çözmek için de sürekli olarak hükümetine başvurması, Osmanlı Devleti ile aralarında siyasî gerginlikler yaratan başka önemli bir araç olmuştur. En önemli güçlüğü de bu malzemelerin yurt içine girişinde gümrüklerde alınan vergi teşkil etmiştir.

Amerikan hükümeti, İstanbul'daki Sefareti aracılığı ile Osmanlı Devleti'nden, topraklarında bulunan diğer devletlere ait benzer kurumlara verilen ya da verilecek olan aynı imtiyazların, Amerikan kurumlarına da verilmesini talep etmiştir. Diğer devletlerin kurumlarına göre, Amerikan kurumları için dışarıdan getirilen malzemelerde %3 daha fazla gümrük vergisi alınmaktadır. Bu miktarın indirilmesini talep etmiştir. Osmanlı hükümeti,

---

[180] **a.g.b.**, No:20.

bu imtiyazın Amerikan kurumlarına da verilebilmesi için, öncelikle Amerikan vatandaşları tarafından açıldığı beyan edilen kurumların incelenmesi ve onlara ait olup olmadıklarının araştırılması için Amerikan Sefareti'nden süre istemiş, Sefaret de bu hususta ikna olmuştur[181]. Amerikan hükümeti, haklarında imtiyaz istedikleri kurumlarının bir listesini defter halinde düzenleyerek Osmanlı hükümetine sunmuştur[182].

İncelemelerini tamamladıktan sonra Meclis-i Mahsus, Amerikan kurumlarına bu tarihten sonra uygulanacak muameleyi açık bir şekilde belirlemiştir. Binaya ve öğrenciye sahip Amerikan kurumlarına, emsal diğer yabancı kurumlara yapılan muamelenin uygulanabilmesi için bunların öncelikle, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesine tamamen uymaları şartı aranmıştır. Buna ilâve olarak, resmî ruhsata sahip olmaları, İslâm mahallesinde faaliyet göstermemeleri, Müslüman öğrenci almamaları ve devlet aleyhine faaliyetlerde bulunabilecek kişilerden öğretmen Kabul etmemeleri gereği de vurgulanmıştır. Ayrıca herhangi bir kurumun mahallî ve siyasî olarak devamında bir sakınca olduğu anlaşılırsa, bu kurumların Osmanlı hükümeti tarafından alınacak tedbir ve uygulanacak muameleye uyması şartı da bunlara ilâve edilmiştir. Bu kurallara uyan Amerikan kurumlarına, benzer yabancı kurumlara yapılan muamelenin aynısının uygulanacağı, sahip oldukları imtiyazlardan yararlanacağı, bu kurumlar için getirilecek eşya içinde muzır ve zararlı evrak bulunması halinde gümrüklerce yapılan denetimlerde bir kat daha özen gösterileceği[183] ifade edilmiştir. İlerleyen günlerde Amerikan hükümetinin bu konuda başvurularının ısrarla devam etmesi üzerine Amerikan Board misyoner kurumları adına getirtilen malzemelerin, diğer yabancı kurumlarda olduğu gibi gümrük vergisinden muaf tutulması 18 Ekim 1903 (5 Teşrin-i Evvel 1319) tarihinde resmen kabul edilmiştir[184].

Ancak Amerikan Board misyonerlerinin gümrükler ve kurumlarına getirilen eşyalar konusunda güçlükleri yine bitmemiştir. Trabzon'daki Amerikan konsolosu vekili Mr. Ojalvo, birkaç yıldan beri yürürlükte olan ve Amerikan misyonerlerini zor durumlara sokan bir kuralın değişmesi için hükümetine başvuruda bulunmuştur. Amerikan

---

181 B. O. A., **Yıldız Maruzat Defteri**, Defter No:14516; **Yıldız Maruzat Defteri**, Defter No:14527; **Hariciye İradeleri**, Belge No:13/20.RA.1325; **35 Numaralı Mukteza Defteri**, Belge No:800, s.20-21.

182 B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:122/88; **35 Numaralı Mukteza Defteri**, Belge No:1045/1800, s.39-40; Belge No:1216/69, s.44-46.

183 B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:122/88.

184 B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:122/145.

misyonerleri ve onların kurumları için getirtilen eşyalar, diğer yabancı kurumların yurt dışından getirttiği eşyalar gibi, gümrük resminden muaftır. Fakat bu kurumlar adına gelen eşyaların gümrükten çıkarılabilmesi için nakit olarak belli bir depozit alınmaktadır. Bu depozit eşyalar ile beraber gelen belgenin, ancak malzemelerin adına gönderildikleri kişiler tarafından alındıklarına dair imzalanarak tekrar gümrük memurlarına iade edilmesi halinde geriye ödenmektedir. Belge, malzemelerin miktarının gümrük resminden muaf olma miktarından fazla olmadığını ve ulaşması gereken yere ulaştığını göstermektedir.

Ancak bu uygulamanın misyonerleri zor durumda bırakan bir çok olumsuz etkisi olmuştur. Malzemelerin alınması sırasında bazen ödenmesi gereken depozit miktarı çok fazla olmakta, bazen de ödenen depozitler kaybolabilmektedir. Bu zorlukların aşılması için Trabzon Konsolosu vekili Mr. Ojalvo, gümrük yetkililerine peşin para yerine kişisel teminatın kabul edilmesi için ricada bulunmuştur. Fakat uygulamanın genel bir kural olduğu, eskiden beri uygulandığı ve herhangi bir değişiklik yapmaya yetkili olmadıkları gerekçesiyle bu rica kabul edilmemiştir. Bunun üzerine konsolos vekili, konu üzerinde tekrar düşünmelerini, eğer bunu yapmaya yetkileri yoksa İstanbul'a konuyu iletmelerini, ricanın mantıklı bir şekilde izah edilmesi durumunda onlar tarafından kabul edileceğini beyan etmiştir. Gümrük müdürü ricasını kabul etmiş ve 12 Şubat 1906 tarihinde İstanbul'a durumu bildirmiştir. Bunun üzerine İstanbul gümrük yetkilileri bu başvuruyu değerlendirerek kabul etmişlerdir. Amerikan Board misyonerleri, bu başarıdan çok memnun olmuşlardır. Hemen ardından Mr. Ojalvo, Samsun'daki konsolosluk yetkililerine, aynı imtiyazın Harput, Sivas ve Merzifon'daki misyonerler adına da alınması için Osmanlı hükümetine başvurması yönünde bilgi vermiştir. Amerikan hükümetinin bu konuda elde ettiği başarının ardından, İngiliz konsolosu da kendi misyonerleri adına aynı başvuruda bulunmuştur[185].

Osmanlı hükümetinin, eğitim kurumlarına dışarıdan getirilecek malzemeler hususunda Merzifon'daki Amerikan Board misyonerlerini ve Anadolu Koleji'ni doğrudan etkileyen diğer bir önemli kararı, Trabzon gümrüğünden misyonerlerin açtıkları eğitim ve dinî müesseseler adına dışarıdan gelen eşyaları denetlemek için bir komisyon teşkil edilmesi olmuştur. Osmanlı hükümetini aldığı bu karar üzerine, Trabzon'daki Amerikan Konsolosu vekili Mr. Ojalvo, kendi Dışişleri Bakanlığına yazdığı 16 Şubat 1906 tarihli bir

---

185 N. A. M. P., **Mc T-700**, Roll 1, No.55.

yazı ile Amerikan misyonerlerinin, dışarıdan getirecekleri eşyalar konusunda daha dikkatli olmaları gerektiği hususunda uyarılmalarını istemiştir.

Zaptiye Birinci Şube Müdürü, Gümrük Çıkış Kontrolorü, ve Belediye Başkanından teşkil edilen bu komisyon dinî kurumlar, okullar, hastaneler ile Trabzon'daki ve iç bölgelerdeki yabancı misyonerler için dışarıdan gelen eşyaların dikkatlice kontrol edilmesi amacıyla kurulmuştur. Komisyona gümrükte sürekli olarak bir mekân verilmesi yerine, sadece mallar gümrüğe girdiği zaman çağrılarak incelemelerini yapması yoluna gidilmiştir. Ancak misyonerler böyle bir komisyonun kurulmasına pek sıcak bakmamışlardır. Hemen Amerika'nın Trabzon Konsolosluğu aracılığı ile hükümetleri ile iletişime geçerek konu ile ilgili tereddütlerin dile getirmişlerdir. Halihazırda misyonerlerin gümrükten kendi adlarına gelen malları alabilmelerinin en az üç ya da dört gün aldığını belirten misyonerler, böyle bir komisyonun işe başlamasıyla bu sürenin daha da uzayacağını ve karşılarına başka zorluklarında çıkarılacağını beyan etmişlerdir. Böyle bir komisyonun kurulması misyonerlerce, oldukça sert bir önlem olarak değerlendirilmiştir. Trabzon Konsolosu, hükümetine konu hakkında bilgi verirken, Osmanlı hükümetinin böyle sert bir önlem almasının sebepleri mutlaka olduğunu, Anadolu'nun iç bölgelerindeki Amerikan Board misyonerlerine dışarıdan getirtecekleri eşyalar konusunda daha dikkatli olmaları gerektiğini, gümrükte şüpheye meydan verecek ya da yasaklayıcı önlemler almaya sevk edecek şekilde sorular sormamaları konusunda daha dikkatli olmaları hususunda Amerikan misyonerlerinin uyarılmasını istemiştir[186].

Amerikan Board misyonerleri, gümrük uygulamaları sırasında zorluğu sadece eğitim kurumlarına getirilen malzemelerde yaşamamışlardır. Kolej bünyesinde Anadolu Hastanesi kurulduktan sonra, bu hastane adına getirilen bir takım tıbbî malzemelerin gümrükten çıkarılması konusunda da güçlükler yaşanmış, fakat olması gerektiği gibi çözüme kavuşturulmuştur. Anadolu Hastanesi'ni idare eden Dr. Carrington'un hastane adına, hastaların tedavisinde kullanılmak üzere bir çok alet ve edevat getirtmiştir. Bu aletlerin gümrükten çıkışı sırasında, aletlerin lüzumundan çok fazla olduğu belirtilerek hükümet memurlarında gümrükten geçirilmesi önlenmeye çalışılmıştır (13 Temmuz 1314/25 Temmuz 1898). Aynen yaşanan diğer güçlüklerde olduğu gibi, misyonerler

---

186 N. A. M. P., **Mc T-700**, Roll 1, No.56.

konuyu hemen hükümetlerine aksettirmişler ve kendi yararlarına bir çözüm bulunmasını talep etmişlerdir.

Hükümetinin emriyle harekete geçen Amerikan Sefareti, Osmanlı hükümetinden bu aletlerin gümrükten çıkarılması için emir erine ruhsat verilmesini istemiştir. Ancak ilgili makamlar, aletlerin niçin gümrükten çıkmasına izin verilmediğine dair gerekçeleri bir kez de kendilerine bildirmiş ve aletlerin geldiği yere iadesi cihetine gidileceği belirtilmiştir. Ancak sefaret, bu aletlerin Anadolu Hastanesi'nde hasta tedavisinde kullanılacak aletler olduğundan bahisle bunların gümrükten çıkarılması için emir erine ruhsat verilmesi hakkındaki isteğini tekrarlamıştır. Bu istek üzerine Osmanlı hükümeti, aletlerin tedavi amaçlı kullanılacak aletler olmasından ve Amerikan sefaretinin şikayetine de meydan verilmemesi için aletlerin geldiği yere iade edilmesinden kaçınılmasını ve emir erine ruhsat verilmesini tebliğ etmiştir (13 Teşrin-i Evvel 1314/25 Ekim 1898)[187].

Anadolu Koleji'ndeki eğitimde ders araç-gereçleri konusunda en önemli yardımcı kaynak ve malzeme deposu, Kolej bünyesinde kurulan kütüphane olmuştur. 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Sivas vilâyeti içerisinde dokuzu Amasya sancağı içerisinde olmak üzere toplam on altı kütüphane bulunmaktadır. Amasya sancağı içerisinde bulunan kütüphanelerden üç tanesi Merzifon kazasında bulunmaktadır: Mustafa Paşa Kütüphanesi, Çelebi Sultan Mehmet Han Kütüphanesi, Kara Mustafa Paşa Kütüphanesi[188].

Kolejde öğrencilerin eğitim-öğretimlerine yardımcı olmak için iyi donanımlı bir kütüphane kurulmuştur. 1913 yılında kütüphane okulun müzesi ile birlikte kendine ait bir binaya sahip olmuştur. Yeni mekânında kütüphanedeki bütün kitaplar yeniden kataloklanmıştır. Kataloklarda *Dewey Onlu*[189] sistemi kullanılmıştır. Fakat bu sistem, kütüphanenin beş ayrı dilde kitaplara (İngilizce, Ermenice, Rumca, Fransızca, Türkçe) sahip olmasından dolayı olağandan biraz farklı kullanılmıştır. Her dilin kitabı, dilin kendi alfabetik sırasına göre dizilmiştir. Fakat yazar isimleri kitaplara, toplu halde genel bir numara vermek için İngilizce alfabesinin harf sırasına göre sıralanmıştır. Böylece kütüphanedeki kitapların hepsi birleştirilmiştir.

---

187 B. O. A., **Y. A. Res.**, Belge No:95/13.

188 **Salname-i Maarif 1316**, s.1100-1001; **Salname-i Maarif 1318**, s.1430-1431.

189 Bu sistemde her ilim dalına bir numara verilerek sonuna bir sıfır eklenmiştir. Bu iki hanedeki rakamlar o ilim dalının branşlarını göstermektedir. Hiçbir ilim dalına girmeyen genel konular için ise "0" kullanılmıştır. Mübahat Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1997, s..39.

Kütüphane okuyuculara hizmet vermeye, çoğunluğu İngilizce, Ermenice ve Rumca birkaç tane de Fransızca dilinde yazılmış yaklaşık 2000 ciltlik bir kitap ile başlamıştır[190]. Ancak yıllar ilerledikçe, her yıl belli sayılarda alınan kitaplarla bu sayı daima artırılmıştır. Bu manada 1890 yılında kütüphaneye 600 cilt kitap konmuştur[191]. 1914 yılı itibariyle kütüphanede 5155 cilt kitap kütüphanenin yeni kataloklama sistemine göre kayda geçirilerek, okuyucunun hizmetine sunulmuştur. Bu kitapların dillere göre dağılımı ise şöyle oluşmuştur:

İngilizce	:	2400
Rumca	:	1200
Ermenice	:	965
Türkçe	:	320
Fransızca	:	200

Bu kitaplara ilâve olarak yaklaşık 2000 cilt farklı dillerde kitapların da okuyucunun hizmetine sunulmak için kataloglanmasına başlanmıştır. Bu kitapların haricinde yıl içerisinde kütüphaneye 405 yeni kitap satın alınmıştır. Böylece 22 Aralık 1914 tarihi itibariyle kütüphanedeki kitapların sayısı 7560'a ulaşmıştır[192]. Anadolu Koleji'nin eğitim faaliyetlerine son verdiği 1921 tarihinde bu sayı 10.000 cilt kitap seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemlerde Merzifon'da mevcut üç ayrı kütüphanede ise toplam kitap sayısı 123 adettir. Bu sayı Kolej kütüphanesindeki sayı ile karşılaştırıldığında, kütüphane konusuna Amerikan Board'un ne derece önem verdiği açıkça görülmektedir[193].

Kütüphanede kitapların haricinde birçok dergi ve gazete de okuyucuların hizmetine sunulmuştur. Bu periyodikler de kitaplarda olduğu gibi beş ayrı dilde yazılmış gazete ve dergilerden oluşmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Türkiye, Mısır, Avusturya, İtalya ve İsviçre'de basılan bu yayınlar kırk üç ayrı gazete ve dergiden meydana gelmiştir.

Okuyucuların bu kitaplar ve periyodiklerden yararlanabilmesi için bir de okuma salonu oluşturulmuştur. Kütüphanenin yeni binasına taşınmasıyla, okuma salonu da taşınmış ve 1913 yılı itibariyle aynı anda yüz otuz dört kişinin araştırmasına imkân

---

190 N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.

191 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:163-164.

192 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:445.

193 Mustafa Paşa Kütüphanesi'nde 53, Çelebi Sultan Mehmet Han Kütüphanesi'nde 25, Kara Mustafa Paşa Kütüphanesi'nde ise 45 adet kitap mevcuttur. **Salname-i Maarif 1316**, s.1101; **Salname-i Maarif 1318**, s.1431; **Tarihli Salname-i Vilâyet-i Sivas 1317**, s.1380-1382.

sağlayacak şekilde düzenlenmiştir[194]. Salon, Kolejin eğitime devam ettiği süre içerisinde bir çok öğretmen, öğrenci ve şehirden insanlara araştırma ve inceleme yapmaları için hizmet sunmuştur.

2.2.2. Anadolu Koleji'nde Yürütülen Sosyal Faaliyetler

2.2.2.1. Anadolu Koleji'nde Kendine-Yardım (Self-Help) Uygulaması

Merzifon Anadolu Koleji bünyesinde faaliyete geçirilen Kendine-Yardım bölümünün temeli İstanbul'da Cyrus Hamlin tarafından açılan Bebek İlâhiyat Semineri'nde atılmıştır. İlk başlarda Bebek İlâhiyat Semineri'nde eğitim hizmetleri ücretsiz olarak verilmiştir. Fakat daha sonraki yıllarda Hamlin, okulunun öğrencilerinin kendi giysilerini, yataklarını, kitaplarını ve yerlerini kendilerinin temin etmesinde ısrarlı bir tavır takınmıştır. İlk başlarda öğrencilere kitaplar bulmuş, ufak çalışma atölyeleri açmıştır[195]. Onun bütün bu çalışmaları Amerikan misyoner okullarının kendine yardım-ilkesinin ilk temelini oluşturmuştur.

Bebek İlâhiyat Okulu'nun Kendine-Yardım (endüstriyel) kısmında sac soba ve soba borusu üretilmeye başlanmıştır. Bu merkezde üretilen birçok ürün her Türk dükkanında hala satılmakta olan pek çok malın ilk prototiplerini oluşturmuştur. Daha sonraları Seminer'in öğrencileri tarafından yapılan ürünlerin sayısı sobalardan düşen külleri koymak için küllük ve soba küreğini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Hatta sac ve demirden fırınlar dahi yapılmaya başlanmıştır. Öğrencilerin bu yöndeki çalışmaları onların malî güçlüklerini gidermeye büyük katkı sağlamıştır. Bütün bu faydalarına rağmen Hamlin yine de Amerikan Board'un yetkililerine karşı kendine-yardım ilkesinin eğitimdeki yerini savunmak zorunda kalmıştır.

Hamlin'in İstanbul'daki bazı meslektaşları kendine-yardım programına karşı çıkmışlardır. Onlara göre bu ilke öğrencilerin beyinlerini lâikleştirmekte ve dünyevî bir hayata döndürmektedir. Bu düşüncelerin sonucunda İstasyon toplantısında Bebek okulundaki atölyenin kapatılıp kapatılmaması konusunda oylama yapılmış ve Sekreter H.G.O. Dwight, Hamlin'e atölyenin bütün donanımının satılmasını ve elde edilen paranın istasyon kasasına konmasını bildirmiştir. Hamlin cevabında emirlere uyacağını, fakat bu satıştan elde edilen bütün kârın bağışta bulunan İngilizlere verilmesi gerektiğini

---

[194] P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:445.
[195] Stone, **a.g.e.**, s.55.

belirtmiştir. Cevabında ayrıca beş ya da altı öğrencinin dışında kırk iki öğrencinin hepsinin yoksul olduğunu, elbiselerinin bile olmadığını söyleyerek giysi atölyesini tamamen misyonerlerin insafına bıraktığını söylemiştir. Hamlin'in bu cevabı bir sonraki toplantıda gündeme geldiğinde Dr. Goodell gülmeye başlamış ve atölyenin kapatılması kararını iptal etmiştir. Böylece Hamlin'in kendine-yardım (endüstriyel) bölümü Amerikan Board yetkililerinin hışmından, dolayısıyla da kapatılmaktan kurtulmuştur.

Hamlin Bebek'te bu okulu açtığında amacı hem dinî hem laik eğitim veren bir kurum oluşturmaktır. Fakat öğrencilerin fakirliği onu atölye çalışması programını düzenlemeye itmiştir[196]. Bu sebeplerden dolayı aynı program daha sonraki yıllarda başka okullarda da kendine uygulama alanı bulmuş ve okulların çalışma programlarına ilâve edilmiştir. Bu okullardan biri de Merzifon Anadolu Koleji olmuştur[197].

Merzifon Ruhban Okulu ve Yatılı Kızlar Okulu, Anadolu Koleji'nden önce Merzifon'da eğitim faaliyetlerine başlamışlardır. Çalışmalarında da daima Kolejden ayrı kurumlar olarak telakki edilmişlerdir. Bir erkek okulu olarak Kolejin, bu okullara göre halkın gözünde emsalsizliği, uygulanan kendine-yardım ilkesine verilen önem ile ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın Anadolu Koleji'nde uygulanmasında, doğal olarak Dr. Tracy'nin gençliğinde edindiği deneyimlerin ve Cyrus Hamlin'in Bebek Semineri'ndeki örnek atölye uygulamasının etkisi büyük olmuştur. Charles C. Tracy, Kolejin amacını liberal eğitim ve kendine yardım fikri ile bütün insanları yüksek ahlâk ve entellektüel seviyeye yükseltmek[198] olarak açıklamıştır. Bu amaç doğrultusunda okulun faaliyete geçirilmesinden bir yıl sonra Kendine-yardım atölyeleri Merzifon Anadolu Koleji'nde de kurulmuştur. Bu çalışmanın başlatılması aşağıdaki amaç doğrultusunda olmuştur:

1.Genç öğrencilerin öğrendikleri zanaatlar vasıtasıyla liberal bir eğitim almalarını sağlamak;

2.Öğrencilerin kendine güvenini geliştirmek;

3.Öğrenciler arasında emeğin mukaddesliği fikrini yerleştirmek ve geliştirmek;

4.Gençlerin el becerilerini geliştirmek ve alet kullanım pratikliği kazandırmak;

5.Öğrencilerin çalıştırılmasıyla fizikî yönden vücutlarının aktif olmasını sağlamak;

---

196 **a.g.e.**, s.58-60.

197 Barton, **a.g.e.**, s.234.

198 Stone, **a.g.e.**, s.189-190.

6.Satışlar vasıtasıyla yapılan masrafları mümkün olduğu kadar karşılamaya çalışmak[199].

Bu amaçlar doğrultusunda kurulan Kendine-Yardım Bölümü'ne 1890 yılında alet ve makine olarak dikkate değer bir malzeme alımı yapılmıştır[200]. 1893-1894 döneminde kuruluşundan itibaren yaptığı en önemli gelişmeyi sağlamış ve sekiz beygir gücünde buharlı bir makineye sahip olmuştur. Bu makineye *Skinner & CO., Erre, Pa. Manifacturers*'in bir cömertlik hediyesi olarak sahip olmuştur. Çalışmalarda iki usta işçinin eşliğinde otuz ile kırk arasında değişen sayılarda öğrenciye çalışma imkânı sağlanmıştır[201].

1895 yılında Miss Carrie ve Miss Mary Wickes tarafından bağışlanan 6.000 $ ile demirhane ve marangozhane genişletilmiş ve *Wickes Industrial Kendine-Yardım Bölümü* adını almıştır. Bu tarihten sonra bölge Ermenilerinin Anadolu Koleji'nin bu bölümüne materyal temini ile ilgili desteği yavaşlamıştır[202]. Ancak buna rağmen bölüm, büyük bir başarı sağlamış ve öğrencilerin masraflarını karşılamada büyük destek olmuştur. Burada üretilen malların çoğu çok iyi fiyatlarla alıcılar bulmuşlardır. Bu satışlardan sağlanın gelir 1892 yılında bölümün masraflarının %30, 1893'de % 50, 1894'de % 60'ını karşılamıştır. 1895 yılının ilk yarısındaki rakamlar da yıl sonunda bu oranın %70'in üzerinde olacağını göstermiştir. İlerleyen yıllarda bu oranın %100 olarak gerçekleşmesidir. Aslında usta işçinin maaşı hesap dışı tutulursa, daha 1895 yılında hemen hemen bu hedefe ulaşıldığı ortaya çıkmaktadır[203].

Kolejin Kendine-Yardım Bölümü ilerleyen yıllarda faaliyetlerine genişleyerek devam etmiş ve mobilya, kitap ciltlenmesi, ufak terzilik, binaların bakımı gibi çalışmalarla ilgili bölümler ilâve edilmiştir (marangozhane, mücellithane, terzihane, değirmen, deneme çiftliği vb ufak işletmeler). Henüz 20. yüzyıla girerken, Kolejin yetmişten fazla öğrencisinin burada çalışmasına ve yardım almasına fırsat verilmiştir. Böylece kendi harcamalarının bazı durumlarda 1/10'unu, bazı durumlarda 1/3'ünü ya da yarısını karşılayacak hale gelmişlerdir. Bölümde üretilen ürünlerin satışı sırasında büyük taleplerle

---

199 White, **Tracy**, s.33; White, **Anatolia College**, s.20; Stone, **a.g.e.**, s.190.
200 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:163-164.
201 **a.g.b.**, No:478-479.
202 Stone, **a.g.e.**, s. 191.
203 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:566.

karşılanmıştır. Satışa hazır halde daima hazır stoklar bulundurulmasına önem verilmiştir. Bazı dönemlerde siparişler bile alınmıştır. Ancak bu derece yoğun çalışmaların yapıldığı mobilya atölyesi, üretilen ürünlerin miktarına rağmen oldukça küçük kalmıştır. Bunun üzerine Amerikan Board misyonerleri bu bölümün genişletilmesi yönünde çalışmalara başlamışlardır[204].

Kolejin Kendine-Yardım Bölümü'ne mücellithane kısmının ilâve edilmesi, Kayseri bölgesinden kitap ciltleme oldukça başarılı birinin verdiği destek ile mümkün olmuştur. Mancusun'dan (Kayseri) kitapları derleme ve bir araya getirme konusunda oldukça başarılı ve kabiliyetli bir genç, kitap ciltleme bölümünde çalışmaya başladıktan sonra, şehrin Ermenilerinden misyonerlerin arkadaşı olan Hagop Matyosyan'ın da yardımlarıyla çalışmaları ileri bir seviyeye getirmiştir. Bu gence Kolejden de büyük destek verilmiştir. Ayrıca burada iki üç çırak da çalıştırılmaya başlanmıştır. Merzifon Anadolu Koleji bünyesindeki Kendine-Yardım atölyesinde bu mücellithanenin açılmasına kadar, kitap ciltleme alanında iyi olan İstanbul'dan başka bir yer yoktur. Burasının faaliyete geçirilmesiyle İstanbul'a yeni bir rakip ortaya çıkmıştır. Okulun öğrencilerinden bazıları da burada çalışmaya başlamıştır Biri pres, ikisi bezlerin ciltlere göre biçilmesi, diğerleri de hem iç hem de dış kapak çalışmalarında iyi duruma gelmişlerdir.

Mücellithanede bu şekilde bir başarının yakalanmasıyla, Kendine-Yardım Bölümü'ne başka çalışma alanları da ilâve edilmek istenmiştir. Bunların da bir kısmının müstakil, bir kısmının grup çalışması olması tasarlanmıştır. Ancak bu çalışmalarda atölye ya da malzeme harcamalarının misyonerler tarafından karşılanmaması kararlaştırılmıştır. Bu bölümlerin İncil çalışmaları sırasında edinilen Hıristiyan dostlar tarafından desteklenmesi düşünülmüştür. Plânlandığı gibi misyonerlerin bu Hıristiyan dostları yeni ilâve edilen bölümlerin oluşturulmasında emek ve çabalarını esirgememişlerdir[205].

Bu yardımların haricinde Board misyonerleri Amerika'ya herhangi bir sebeple gittikleri bir dönemde bu bölümlere yardım toplamaktan geri kalmamışlardır. 1892 yılında ailesiyle birlikte Amerika'da olan Mr. Tracy'nin öncelikle yaptığı çalışmalardan biri,

---

204 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:902-903; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.197.
205 P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:124.

Anadolu Koleji bünyesindeki Kendine-Yardım Bölümü'ne yardım sağlama faaliyetleri olmuştur[206].

1905 yılında Mr. Tracy, Kendine-Yardım Bölümü'ne kiremit yapımı atölyesi ve un değirmeni ilâve edilmesini düşünmeye başlamıştır. Bu alanlarda yapılacak üretimle, misyonerlerin bölge halkı üzerindeki çalışmaların kolaylaşacağı ve Anadolu Koleji'nin itibarının artacağı ümit edilmiştir. Sonuçta kiremit yapım atölyesi ve un değirmeni de bu bölüme, yine Mr. Tracy'nin çabaları sonucunda ilâve edilen bölümler olmuştur[207]. Açılması düşünülen bu yeni üretim alanları için para bulmak amacıyla Mr. Tracy bir müddet sonra İngiltere'ye yardım toplamaya gitmiştir[208]. Çalışmaları sonucunda 1908-1909 döneminde beton tuğla üretimi denenmeye başlanmış ve başarılı bir sonuç elde edilmiştir. Yeni yapılan binalardan biri bu malzeme ile yapılmıştır. Ayrıca sarnıçlarda kullanılmak suretiyle, su toplanması da mükemmel sonuçlar vermiştir. Aynı usûl beton kiremit üretmek için kullanılmış, bunda da başarı sağlanmıştır. Bu malzeme ile kaplanan çatıların eskisine göre %30 daha hafif olması, tamirinin yine eskisinden daha kolay olması bu malzemenin üretilmesi için çok geçerli bir sebep olmuştur. Kullanım için oldukça uygun olan bu kiremitler, Rusya-Novorisk'ten de büyük miktarlarda talep edilmiştir. Yine bölümde mobilya yapımı da çok iyi bir şekilde devam ettirilmiştir. Bu bölüme bağlı olarak un değirmeni düzeneği kurulmaya başlanmıştır. Bununla da istasyonda görev yapan bütün misyonerlerin ve hizmet verilen yaklaşık yedi yüz insanın un ihtiyacını karşılamak ümit edilmektedir. Kurulacak değirmenin ufak makine gücüyle çalışacak şekilde tesis edilmesi plânlanmıştır. Yine bu bölüme bağlı olarak elektrikle aydınlanmak için bir atölye kurulması da tasarlanmıştır. Bunun gerçekleşmesi için de on iki beygir gücünde petrolle çalışan bir makineye ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bütün bu düşüncelerin yanında, bölümün genişletilmesi için bahçıvanlık, ipek böceği yetiştiriciliği gibi bazı yeni çalışmaların da başlatılması için ön çalışmalar başlatılmıştır[209]. Bu ön çalışmalar neticesinde 1910 yılında bölgenin kendine özgü mükemmel ürünleri olan Marseiles ipliklerinin imalâtı için makineler ısmarlanmıştır[210].

---

206 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:241-242.
207 P. A. B. C. F. M., **Reel 620**, No:396-397; **Reel 628**, No:331.
208 P. A. B. C. F. M., **Reel 620**, No:414.
209 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:301; **Reel 628**, No:331.
210 White, **Anatolia College**, s.75.

Bu çalışmalarla 1908-1909 döneminde bu bölüm daha önceki yıllara göre oldukça iyi bir duruma getirilmiştir. Yaklaşık otuz beş öğrenci okul harcamalarının bir kısmını burada kurulan yeni atölyelerde çalışarak sağlamaya başlamıştır[211].

Kolejin ayrılmaz bir parçası olan Kendine-Yardım Bölümü, enerjik fakat yoksul genç öğrencilere bir meslek öğretmek amacıyla değil, sadece okul ya da yatak ücretlerini ödeyemeyen öğrencilerin bu giderlerinin bir kısmını karşılamalarını sağlamak amacıyla başlatılmıştır[212]. Buna rağmen çalışmalar oldukça ilgi toplamıştır. Ancak bu kadar büyük ilgiye rağmen bölümün en önemli kuralı, hazırlık sınıfında ya da Kolejde düzenli derslere devam etmeyen hiçbir öğrenciye, sadece bu bölümde mekanik kurslar alarak bir meslek edinmesine izin vermemek olmuştur. Yani buradaki çalışmalar öğrencilerin bilimsel eğitim programları ile birlikte yürütülmüştür. Bazı veliler çocuklarının bazı aletleri ve makineleri kullanarak bir şeyler yapmayı (üretmeyi) öğrenmelerinden son derece mutlu olmuşlardır. Öğrenciler de, hem burada çalışarak eğitim masraflarının bir kısmını temin etmişler, hem de kendilerine başka hiçbir yerde hiç bir yolla öğretilemeyecek bilgileri öğrenmişlerdir. Bu tür bir eğitim şekli bu dönemde Osmanlı Devleti için oldukça ilginç bir yenilik olmuştur. Çünkü klasik Osmanlı eğitim sisteminde okula giden bir öğrencinin, el işi gibi gözüken başka bir şeyle meşgul olmamaları düşüncesi hakimdir. İnsanların kafasında yeni bir eğitim sisteminin yerleşmesine sebep olan Merzifon Anadolu Koleji bünyesindeki Kendine-Yardım Bölümü, bir yandan öğrencileri eğitirken, bir yandan da çalışmanın, emek vermenin değerini idrak etmelerini sağlamıştır[213].

2.2.2.2. Anadolu Koleji'nde Öğrenciler Tarafından Kurulan Kulüpler

Anadolu Koleji ders dışı etkinlikler yönünden de dikkat çekmektedir. Okulda çeşitli müzik ve kültür kulüpleri oluşturulmuştur. Ermeni, Rum, Türk ve Rus öğrenciler kendi kulüplerini kurmuşlar, özellikle kış aylarında bu kulüpler tarafından düzenlenen gecelere ve verilen konserlere yöre halkı da katılmıştır[214]. Bu şekilde kulüpler aracılığı ile okulda ve çevre bölgelerde büyük yankı yapan, çok zengin ve çeşitli bir kültürel yaşam yaratılmıştır[215].

---

211 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:301.
212 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:478-479.
213 Curtis, **a.g.e.**, s.19.
214 Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.196.
215 Stone, **a.g.e.**, s.192.

Bu açıdan en etkili olan çalışma Kolejin öğretmenlerinden Prof. Dağlıyan tarafından gerçekleştirilmiş. Dağlıyan, Anadolu Koro Birliği'ni kurmuş ve bu birlik özel günlerde konserler vermiş, Kolejin yıl sonu törenlerinde etkinliklerde bulunmuştur. Bu manada diğer önemli kültürel araç da Kolejdeki millî edebiyat kulüpleri sistemi olmuştur. Kolejdeki ilk edebiyat kulüpleri Ermeniler ve Rumlar tarafından kurulmuştur. Bu kulüplerin kuruluş amaçları gençlerin aklî ve ahlâkî gelişmelerini temin etmektir. Bu doğrultuda da kulüpler çok iyi işler başarmışlardır[216].

Mr. White ise bu kulüplerin kuruluşunu, Kolej öğrencilerinin dünya öğrencileri arasındaki modayı izlemeleri ile açıklamış ve amaçlarını da öğrencilerin ana dilleri ile uğraşmalarına fırsat vermek olarak açıklamıştır. Kulüpler çerçevesinde yürütülen faaliyetlerin politik bir kargaşaya meydan vermemesi için de okulun deneyimli öğretmenleri tarafından nezaret edildiğini vurgulamıştır[217]. Ancak 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle birlikte okulun öğrencileri edebiyat kulüpleri çerçevesinde yürüttükleri faaliyetlerin, kendi cemaatleri arasında milliyetçilik ruhunun geliştirilmesine yardım edeceği beklentisi içine girmişlerdir[218]. Amerikan Board misyonerlerinin kendi ifadelerine göre İkinci Meşrutiyet'in bu yöndeki etkisi, Amerikan Board kurumlarının bazıları üzerinde olumsuz olmasına rağmen, Anadolu Koleji bu etkiyi en az hisseden kurumlardan biri olmuştur. Okulun kural ve otoritesi asla kaybedilmemiş, öğrenciler arasında sadakatsizlik görülmemiştir. Bu yönde zararlı davranışları görünen öğrenciler okuldan uzaklaştırılmıştır[219]. Belki bu dönemde öğrencilerin Osmanlı Devleti aleyhine açık bir faaliyeti olmamıştır. Ancak gizli şekilde bu yönde yürütülen faaliyetlerin olduğu ilerleyen yıllarda okul üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır.

Anadolu Koleji'nde Rum öğrencilerin kendi kulüplerini kurma çalışmaları 20. yüzyılın henüz başlarında başlamıştır. 1904 yılında okulun Rum öğrencileri yıl içerisinde oldukça aktif ve iyi organize edilmiş iki kulüp kurmuşlardır. Kulübün merkezi atletizm aletleri ile donatılmıştır[220]. Kulüplerden biri *Rum İrfanperver Kulübü*, diğeri *Pontus*

---

216 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:163-164.

217 White, **Anatolia College**, s.106-107.

218 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:302.

219 **a.g.b.**, No:300.

220 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:217; Gülbadi Alan, *Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi*, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Kayseri 2001, s.183.

Kulübü adı altında çalışmalarına başlamıştır. Kulübe bu adın verilmesini okul müdürü White, *Rumlar kendi topluluklarını, yaşadığımız bölgenin antik ismi olan Pontus ile adlandırmışlardır*[221] sözleriyle açıklamıştır. Daha sonra bu kulüplere bir de *Musiki* kısmı ilâve edilerek *Pontus Cemiyeti* adı altında bir dernek teşkil edilmiştir. Dernek gizli olarak oluşturulmuş ve Merzifon, Samsun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Giresun, Ordu vs. gibi şehirlerde yapılacak büyük ve geniş teşkilâtın temelini oluşturmuştur. Bu dernek bünyesinde yürütülen çalışmalar 1908 yılında Samsun'da kurulan *Müdafaa-i Meşruta* ve onun ardından *Mukaddes Anadolu Rum Cemiyetleri* ile genişletilmiştir. Bunların ardından da Batum'dan İnebolu'ya kadar olan Karadeniz bölgesinde bir çok şubeler kurulmuş ve Trabzon Metropolithanesi'nin harcadığı çabalar neticesinde Pontus teşkilâtının bu ilk nüveleri meyve vermeye başlamıştır[222]. Anadolu Koleji bünyesinde kurulan dernek 1910 yılında *Pontus* adlı bir broşür yayımı ile çalışmalarını çevre bölgelerde genişletmiştir. *Pontus Kulübü* başkanı Papadopoulos'un 1908 yılında Samsun'da kurulan *Rum Teceddüd ve İhya Cemiyeti*'ne[223] yazdığı tebrik yazısı cemiyetin amacını ve çalışmaların canlılığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir[224].

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rum öğrenciler okuldaki kulüplerini tekrar kurmuşlardır. Kulübün ikinci kuruluşunun amacını ise White şöyle izah etmiştir: *Hatta Mütareke sonrasında Karadeniz kıyılarında Pontus bölgesinde yerleşmiş Rum Grekler ile Hellenik İmparatorluğu'nun Grekleri arasında özlem hissedildiği için edebiyat topluluklarını yeniden kurmuşlardır.* Ancak bu ikinci kuruluş ile öğrencilerin *Pontus* ismini kullanmayı bıraktıkları kulüp 1920 yılının Aralık ayında Ankara hükümeti yetkililerinin soruşturmasına maruz kalmışlardır[225]. Olayın ayrıntıları ilerleyen bölümlerde verilmiştir.

Kolejde Rum öğrencilerin kurduğu manada bir diğer kulüp de okulun Ermeni öğrencileri tarafından teşkil edilmiştir. Ermeniler kulüplerine *Şavarşan Cemiyeti* adını

---

221 White, **Anatolia College**, s.106.

222 **Pontus Meselesi, Mukaddime**, Matbuat ve İstihbarat Matbuası, Ankara 1328, s.45-46. Bu eser Yılmaz Kurt tarafından günümüz harflerine çevrilmiş ve T.B.M.M. Basımevi tarafından 1995 yılında yayınlanmıştır. Araştırmamızda eserin orijinal nüshasından yararlanılmıştır. Ancak eserin her kısım başında sayfa numaraları "1"den başlatıldığı için ilerleyen kısımlardaki dipnotlarda eserin ismi, kaçıncı kısım olduğu ve sayfa numarası beraber verilmiştir.

223 Rum Yenileme ve Diriltme Derneği

224 **Pontus Meselesi, Birinci Kısım**, s.10.

225 White, **Anatolia College**, s.106-107.

vermişlerdir. Bunların haricinde Kolejde Rus ve Türk öğrenciler de daha sonraları benzer edebiyat birlikleri oluşturmuşlardır[226].

Anadolu Koleji bünyesinde, bu kulüplerin haricinde *Genç Hıristiyanlar Birliği (Y.M.C.A.)*'nin de biri Ermeni diğeri de Rum öğrenciler arasında olmak üzere iki şubesi açılmıştır[227]. Y.M.C.A. faal öğrenci teşkilâtıdır. Öğrenciler arasında edebî ve sportif alâkayı belli çerçevede sağlamış ve yürütmüştür. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra şehirdeki Rum cemaatinin çocuklarının eğitim ihtiyacını da karşılamıştır. Kolej, Birliğin faaliyetlerini rahatlıkla sürdürmesi için gereken oda ve mobilyayı temin etmiştir. Kolejin bu jesti üzerine Birlik ise üyelerinden birini düzenli öğretmen olarak Kolejde çalışmalara katkıda bulunması için görevlendirmiştir[228].

Anadolu Koleji öğrencilerinin kurduğu kulüpler içerisinde okul için en büyük hizmetleri vereni *Mezunlar Kulübü* olmuştur. Kulüp, 1891 yılında okuldan mezun olan öğrencilerden birinin öncülüğünde kurulmuştur[229]. Kulübün kurulmasından sonra, okuldan mezun olan öğrencilerin her mezuniyet töreninde okulda bir araya gelmesi gelenek haline getirilmiştir. Kulübün okula en büyük yardımları ekonomik konularda olmuştur. Kulüp vasıtasıyla mezun olan öğrenciler, Kolej adına *Kütüphane* ve *Müze* binalarını yaptırmışlardır. Ayrıca yine bir saat kulesinin yapılması da onlar aracılığıyla gerçekleştirilen bir faaliyet olmuştur. Ancak her ne olursa olsun, Anadolu Koleji Merzifon'da eğitimine devam ettiği süre içerisinde, okul öğrencileri her yerdeki okul çocukları gibi edebiyat, atletizm, müzik kulüplerinin kendilerine sağladığı sosyal faaliyet imkânlarından büyük oranda yararlanmışlardır. Hatta bu faaliyetlere bölge halkı ve resmî hükümet görevlileri de büyük bir zevkle izlemişlerdir. Bu kulüpler tarafından zaman zaman halka açık konuşma ve spor faaliyetleri düzenlenmiş, bunların da en ilgili ve hevesli dinleyicileri ve seyircileri arasında şehrin hükümet memurları yer almıştır[230].

2.2.2.3. Anadolu Koleji'nde Öğrenciler Tarafından Yürütülen Diğer Sosyal Faaliyetler

Anadolu Koleji öğrencileri tarafından kurulan bu kulüplerin faaliyetleri haricinde, Kolej yetkilileri sportif çalışmalara da çok önem vermiştir. Bu faaliyetlerin

---

226 Stone, **a.g.e.**, s.192.

227 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:331.

228 White, **Anatolia College**, s. 86.

229 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:143-145; White, **Tracy**, s.45.

230 White, **Anatolia College**, s.76.

gerçekleştirilmesi için uygun ve geniş bir araziye sahip olan okul, açılış haftasını *Spor Bayramı (Field Day)* olarak kutlamayı gelenek haline getirmiştir[231].

Bunun yanında Kolej bünyesinde, daha önceden de belirtildiği gibi, 10.000 cildi aşkın bir kütüphane ve 7000'den fazla türü içeren bir botanik ve zooloji müzesi oluşturulmuştur[232]. Kolej Müzesi'ni ziyaret etmek için kampüste yapılan gezinti, şehirdeki Pazar günleri eğlencesi haline gelmiştir. Müzede zooloji ve botanikle ilgili numuneler, Müze müdürü Prof. Manisacıyan tarafından toplanmıştır. Bu zamanda Anadolu'nun hiçbir yerinde böyle bir koleksiyona sahip olan başka bir yerin bulunmaması Anadolu Koleji'nin bir ayrıcalığı olmuştur.

Kolejde kurulan bir diğer önemli kulüp de *Arkeoloji Kulübü* olmuştur. Bu kulübün üyeleri Anadolu'nun zengin tarihini araştırmaya başlamışlar ve buldukları tarihî parçaları toplamaya, müzede sergilemeye başlamışlardır. Ayrıca Kolejde *Anadolu Öğretmenler Birliği* adıyla bir topluluk oluşturulmuş ve çevre yerleşim yerlerinde ve şehirlerde eğitim metotlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapmışlardır. Bunun yanında bir de *Kolej Yıllık Birliği* oluşturulmuştur[233]. Bu grup da yıl sonlarında okuldan mezun olan öğrencilerin mezuniyet faaliyetlerini düzenlemek ve düzenli olarak yıllık hazırlamak amacıyla kurulmuştur.

Kolejde yürütülen bir diğer dikkate değer faaliyet de okul öğrencileri tarafından gazete çıkarılması olmuştur. 1908 yılında Meşrutiyet'in ilânına kadar Merzifon'da basılan hiçbir gazete olmamıştır. Bu dönemde Sivas vilâyeti sınırları içerisinde basılan bir tane gazete vardır. Hükümet Konağı'nda bulunan Sivas vilâyet matbaası tarafından Türkçe olarak basılan resmî gazete. Bu gazetenin yayınına da 1864 (1282) yılında başlanmıştır[234].

Ancak II. Meşrutiyet'in azınlıklar arasında estirmeye başladığı özgürlük rüzgarının etkisiyle, bu tarihten itibaren Kolej öğrencilerinde kendi düşüncelerini yazmak ve basmak isteği kuvvetlenmeye başlamıştır. Fotoğraf ve oyuncak kalıpları ile uğraşan bir öğrencinin[235] baskı yapabileceğine inandığını okul yetkililerine söylemesiyle eski ana

---

231 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:187.

232 Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.196.

233 White, **Tracy**, s.45; Stone, **a.g.e.**, s.193.

234 **Salname-i Maarif 1316**, s.1102; **Salname-i Maarif 1318**, s.1431; **Tarihli Salname-i Vilâyet-i Sivas 1317**, s.1282-1283.

235 Daha sonra kendisi New York'ta bir matbaa sahibi olacaktır. White, **Anatolia College**, s.66-67.

binanın iki küçük kulesi baskı için özel olarak hazırlanmış ve bir grup Rum öğrenci Merzifon'da çıkan ilk gazeteyi yazmaya, basmaya, yönetmeye ve dağıtmaya başlamışlardır. Bu arada öğrencilerin faaliyetleri devam ederken, eğitim çalışmalarında olduğu gibi, okul öğretmenlerinin yardım, idare ve gözetim çalışmalarıyla da büyük bir destek verilmiştir[236].

Rum öğrencilerin bu faaliyetlerinin arkasından okuldaki Ermeniler de diğer küçük kulede aynı şekilde çalışmaya başlamışlardır. Onlar da benzeri bir basım gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Öncelikli olarak aylık bir aile dergisi yayınlamaya başlamışlardır. Baskının her sayısından birer örnek, Osmanlı hükümet yetkililerince arşivlenmek için alınmıştır[237]. Böylece okul bünyesinde yapılan bütün yayınların resmî otoritelerin bilgisi dahilinde yapılması[238] sağlanmıştır.

Okulun yürütmeye çalıştığı bir diğer etkinlik de, Anadolu Koleji adına bir yer satın alınıp, donatılıp, model bir çiftlik olarak işletme arzusu ve bunun neticesinde de tarım derslerine ağırlık verilmeye çalışılması olmuştur. Bu faaliyetler ile büyük çiftçi ailelerine hizmet edilmesi tasarlanmıştır. Okulun Mütevelli Heyeti bu kararı 1914 yılında onaylamıştır. Böyle bir faaliyetin gerçekleştirilmesi için en az 40.000 ile 100.000 dolar arasında bir kaynağa ihtiyaç duyulmuştur[239].

Amerikan Board misyonerlerinin kendi aralarında başlattıkları bir diğer sosyal faaliyet de yaz tatillerinde toplu halde okuldan ve işlerden uzaklaşarak eğlenmeyi gelenek haline getirmeleri olmuştur. Misyonerlik maaşları ile yolculuk etmek ve uzak yerlerde tatili geçirmek çoğunlukla imkânlar dahilinde olmadığı için, şehre yaklaşık 30 km. uzaklıktaki Tavşan Dağı'nın eteklerinde mükemmel bir yazlık almışlardır. Burada zaman zaman anneler, bazen babalar, küçük çocuklar ve çoğunlukla aile dostları yaz tatilinde toplanmaya başlamışlardır. Bu toplantılarda Miss Willard''ın yer almasına özellikle önem verilmiştir. Miss Willard böyle bir etkinliğe katıldığı zaman yazlığın üst katında küçük bir odaya yerleşmeyi adet haline getirmiştir. Bu eğlenceli ve uzun yaz günlerinde meşe ağacının altında pikniklerde dahi Miss Willard eğitimden kopmamış, çocuklara okumayı

---

236 White, **Anatolia College**, s.67, Stone, **a.g.e.**, s.193.

237 Arşivlerde yaptığımız çalışmalarda bu derginin herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

238 White, **Anatolia College**, s.67.

239 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:947.

ve dört işlemi basit yollarla öğretmeye, onlara hikâyeler anlatmaya ve onların anlattığı hikâyeleri dinlemeye[240] büyük önem vermiştir.

Ayrıca Kolej öğretmenlerinin gerçekleştirdikleri bir diğer sosyal faaliyet de, öğrencileriyle birlikte çeşitli yerlere geziler düzenlemeyi adet haline getirmeleri olmuştur. Böylelikle hem yaşadıkları dünyanın tarihî zenginliklerini keşfetmeyi, hem sosyal ve kültürel yaşam hakkında bilgi sahibi olmayı, hem de zevkli bir zaman geçirmeyi amaçlamışlardır. Bu tip gezilerden bir tanesi Miss Willard'ın da içinde bulunduğu bir grup tarafından Boğazköy'e düzenlenmiştir. Bu gezi esnasında Amerikan Board misyonerlerinin titizliğini gösteren dikkate değer bir olay yaşanmıştır. Boğazköy yolu üzerinde çiçek hastalığının yaygın olduğu söylenilen bir kasabada bir gece geçirmek zorunda olan grup için, Miss Willard öğrencilerin hastalık kapmasını engellemek amacıyla kasabalılarla ilişki kurmasını, onlardan yumurta, süt gibi şeyler satın almasını yasaklamıştır[241]. Bunda etkili olan olay Miss Willard'ın öğrencisi Miss King ile yaşadığı kötü tecrübedir.

Amerikan Board misyonerleri, günlük yaşamın her saniyesinde yürüttükleri sosyal faaliyetlerle bölge halkına amaçları doğrultusunda hizmet sunmaya çalışmışlardır. Sürekli olarak kendilerine hizmet vermeye hazır halde tutmaları sonucunda, bazı zamanlarda şehirdeki halkın cahillikten dolayı içinde bulunduğu yanlışları da düzeltme yönünde büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu yöndeki faaliyetlere en güzel örnek yine Miss Willard tarafından sergilenmiştir. Miss Willard yağmurlu bir günün arkasından bir akşam üstü gezintiye çıkmıştır. Bu sırada kendisine doğru yaklaşan birkaç kasabalı kadınla sohbet etmek için durmuş ve onlara nereye gittiklerini sormuştur. Onlar da türbeye gittiklerini söylemişlerdir. Sebebini sorduğunda da gözlerinden rahatsız biri için hastalığın iyileşmesi amacıyla adak adamaya gittiklerini öğrenmiştir. Miss Willard kadınlara, hastalarının iyileşmesi için bundan daha iyi bir yol önereceğini söyleyerek, çok iyi bir doktorları olduğunu ve kızın gözlerini iyi edebileceğini belirtmiştir. Ancak kasaba kadınları yine de bildiklerinden şaşmamışlardır[242].

---

240 Pye, **a.g.e.**, s.41-42.
241 **a.g.e.**, s.52.
242 **a.g.e.**, s.47-48.

2.2.3. Anadolu Koleji'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri

1889 yılının sonundan itibaren Merzifon istasyonundaki misyonerler arasında, Anadolu Koleji bünyesinde yürütülen eğitim faaliyetlerine, sağlık alanında da yürütülecek faaliyetlerin ilâve edilmesi fikri yerleşmeye başlamıştır. Bu fikrin neticesinde Anadolu Koleji bünyesinde büyük bir tıbbî bölüm oluşturulmuştur. Bu bölüm geniş bir hastane ve bir hemşire okulu etrafında teşkilâtlandırılmış ve idareleri Amerikalı doktorların denetimine bırakılmıştır. Ayrıca bir çok yerli yardımcıdan da yararlanılma yoluna gidilmiştir. Bu alanda çalışmalar başladığı andan itibaren ülkenin bir çok yerinden, sadece Ermeniler değil Türkler ve başka azınlık gruplarından insanlar tedavi görmek için gelmeye başlamışlardır. Burada sağlık alanında verilen hizmetler sonucunda, başka hiçbir şeyle elde edilemeyecek derecede insanlar üzerinde ölçüsüz bir etki bırakmaya başlanmıştır. Şimdiye kadar Türklerin kalbine nüfuz edemeyen misyonerler, bu alandaki hizmetlerle bunu başarmışlar, hasta olduklarında Merzifon'daki misyoner hastanesinde tedavi olabileceklerini benimsetmişlerdir[243].

Amerikan Board misyonerleri, aslında sadece Merzifon'da değil, faaliyetlere başladıkları her yerde tıbbî bakım ve yardım alanındaki çalışmalarına büyük önem vermişlerdir. Farklı zamanlarda bazı misyoner istasyonları doktor, klinik ve hastane ile donatılmış, halkı etkilemek için o zamana kadar uygulanan yöntemlerden farklı bir alanda insanlar etki altına alınmaya çalışılmıştır. Bu alandaki ilk çalışmalar Antep, Talas, Mardin ve Van'da başlatılmış ve buralarda birer hastane kurulmasıyla bu çalışmalar desteklenmiştir. Daha sonra bu çalışmalar İstanbul, Sivas, Harput ve Diyarbakır'a da yayılmıştır. Merzifon da bunlar arasında yer almıştır. Diğer bütün alanlarda olduğu gibi tıbbî alanda başlatılan çalışmaların arkasında da dinî düşünce hakim unsur olmuştur. Amerikan Board misyonerleri tarafından sağlık alanında başlatılan çalışmalar, *İsa bir tıbbî misyonerdir*[244] düşüncesi çerçevesinde geliştirilmiştir.

Amerikan Board misyonerleri sağlık alandaki çalışmalarda ilk etapta, öncelikle geçici tıbbî müdahalelerin yapılacağı ve özellikle de dışarıdan gelen hastalara gerekli ilâçların yazılabileceği dispanserlerin kurulmasına büyük önem vermişlerdir. Ayrıca açılan bu yerlerde kullanılacak tıbbî malzemelerin Boston'daki merkezden temin edilmesi de üzerinde titizlikle durulan bir başka konu olmuştur. Malzemelerin Amerika'dan

---

243 Curtis, **a.g.e.**, s.17-18.

244 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:699.

getirtilmesinin en büyük sebebini, Türk ilâç depolarında ülkedeki Amerikan hastanelerinde kullanmak, hatta kendi dispanserlerini kurmak ve hizmete sunmak için gerekli saf-halis ilâçları bulmanın oldukça zor olması teşkil etmiştir. Ayrıca misyonerler buralardan temin edilebilecek malzemelerin her yönden güvenilir olabileceğinden de daima şüphe duymuşlardır. Bunlardan dolayı, bütün sağlık malzemesi ihtiyacının Boston'daki merkezden temin edilmesine büyük önem verilmiştir. Ayrıca bir çok yerli eczacı, bu malzemelerin güvenilir bir şekilde yerine ulaştırılmasını ve kullanılmasını sağlamak amacıyla, çağın gereklerine göre eğitilmeye başlanmıştır. Amerikan Board'un sağlık hizmetlerinin ilk adımı olarak kurduğu bu dispanserler, genellikle insanların sağlık ve yaşamları için hastaneler kadar değerli olmuşlar ve her hastanenin gerekli birer parçası olarak kabul görmüşlerdir[245].

Aslında misyonerlik çalışmasının dinî faaliyetler, ilkokullar, yüksek okul, kolej şeklinde ilerlemesi doğal bir gelişme ve başarının gereği olarak görülmüştür. Merzifon'da misyonerlerin gerçekleştirdiği bu doğal gelişim, 1890'lı yılların başında, bölgede etkilerini hissettirme yönünde belli bir aşamaya ulaşmıştır. Artık sağlık alanındaki faaliyetler için de şartlar uygundur. Bu alanda yapılacak çalışmalarla misyonerlerin etkisi daha çok artırılmalı, daha geniş bir kitleye hitap edilmelidir.

2.2.3.1. Merzifon Anadolu Hastanesi'nin Kuruluşu

Merzifon'da sağlık alanındaki faaliyetler bir karmaşa ile başlamıştır. Merzifon istasyonundaki Amerikan Board misyonerlerinin bir hastane kurma isteklerini açık bir şekilde beyan etmeye başladıkları 1880'li yılların sonunda, Mr. Herrick ile görüşme yapan bir İngiliz bayan, Anadolu Koleji bünyesinde bir hastane kurulması için 5.000 sterlini Kolej'e vasiyetle bırakmaya karar verdiğini belirtmiştir. Bunun üzerine misyonerler, bütün idaresi Anadolu Koleji öğretmenlerinden Prof. Tomayan'ın İsviçreli eşi bayan Tomayan ve Ermenilere verilmesi düşünülen Anadolu Koleji'ne bağlı olarak açılacak bir hastane projesi üzerine anlaşmışlardır. Bayan Tomayan, 1880'li yılların sonlarına doğru bu hastane projesi için Merzifon Protestan Kilisesi adına yardım toplamak amacıyla Avrupa'ya gitmiştir[246].

---

245 Curtis, **a.g.e.**, s.20.

246 P. A. B. C. F. M., **Reel 607**, No:650-651.

Bayan Tomayan İngiltere'den 200 paund civarında bir yardım toplayarak dönmüş ve misyonerlerle karar verilen projeden ayrı olarak, 1890 yılını 1891 yılına bağlayan yılbaşı günü küçük bir hastaneyi, kiraladıkları bir mekânda faaliyete geçirmişlerdir. Bu çalışmaların Merzifon halkı arasında büyük ilgi görmesinden dolayı 40 liradan fazla bir bağış da halktan toplanmıştır. Hastane ilk açıldığında günde beş altı civarında hasta tedavi edilmeye başlanmış, burada verilen hizmetler şehrin doktoru tarafından yürütülmüştür[247].

Prof. Tomayan ve arkadaşları hastanenin faaliyete başlamasından hemen sonra İngiliz bayanın Anadolu Koleji bünyesinde bir hastane kurulması amacıyla vermeyi taahhüt ettiği 5.000 sterlinlik bağışın kendi hastanelerine verilmesi yönünde Amerikan Board misyonerlerine tazyikte bulunmaya başlamışlardır. Amaçları Kolej bünyesinde açılması düşünülen hastane projesini uygulamadan kaldırmak ve bağış yapılan parayı kendi denetimleri altına almaktır. Ancak misyonerler kendilerine vesayet yoluyla gelen bu yüklü parayı kaybetmek niyetinde değillerdir. Bunun için Ermenilerin bu isteklerine yanaşmamışlardır. Böyle bir isteği kabul etmenin, bu paranın idaresinin ellerinden çıkmasına ve böylece Koleje malî yönden büyük bir darbe indirilmesine neden olacağını düşünmüşlerdir.

Misyonerlerin bu tepkileri üzerine, Ermeniler bu defa bağışı yapan İngiliz bayana bir mektup yazarak bu parayı halihazırda hizmet veren kendi hastanelerine vermesi için talepte bulunmuşlardır. Bu istekleri buradan da ret cevabı alınca, Merzifon'daki misyonerlere ültimatom vermişlerdir. Bunun üzerine misyonerler paranın kendi hastanelerine aktarımı konusunda bir güce ve yetkiye sahip olmadıklarını, paranın kendilerine verilmesi durumunda amacı doğrultusunda kullanmak zorunda olduklarını açık bir şekilde beyan etmişlerdir. Yaşanan bu gelişmeler ile şehirdeki misyonerler ve Kolej, Ermenilerin düşmanı olarak görülmeye başlanmıştır.

Aslında ilk başta bayan Tomayan önderliğinde Ermenilerin, Anadolu Koleji bünyesinde açılması düşünülen hastane projesinden ayrı olarak bir hastane açmasına misyonerler oldukça olumlu bakmışlar, kendi başlarına tamamen kendi ürünleri olan bir çalışma ortaya koyduklarını düşünerek sevinmişlerdir. Şimdiye kadar onlara verdikleri hizmetler neticesinde kendi ayakları üzerinde durmasını başarabileceklerini görmeyi ümit etmişlerdir.

---

[247] P. A. B. C. F. .M., **Reel 606**, No:251: **Reel 607** No:650.

Hastanenin ilk açıldığı günlerde Ermeniler ve Amerikan Board misyonerleri arasında yapılan görüşmede, bayan Tomayan'ın idaresindeki hastanenin kadınlara hizmet vermesi, erkeklere hizmet verecek olan hastanenin de Kolej bünyesinde açılması üzerine ikinci bir anlaşma yapılmıştır. Ancak yaşanan olaylardan sonra Kolejin önünü kesmek için Ermeniler hastanelerine bir de erkeklere hizmet veren bir bölüm ilâve etmişlerdir. Merzifon'daki bu gelişmelerden haberdar olan bağışı yapacak İngiliz bayan, yardımını geri çekmiştir. Ermeniler de bu paranın onlara verilmesinin misyonerler tarafından engellendiği düşüncesiyle onlara karşı tavır almışlar ve Anadolu Koleji'nin kuruluş sözleşmesinde okula yıllık olarak sağlayacakları 1.000 liralık ödemede bulunmayı reddetmişlerdir.

Misyonerler, bu olayların kendileri ve Ermeni milleti arasında bu kadar sert cereyan etmesinde ve sonucun bu kadar çıkmaza girmesinde Kolejlerinde öğretmenlik yapan Prof. Tomayan'ın parmağının olduğunu bilmektedirler. Gerçi Tomayan da bunu yüzlerine karşı inkâr etmemiştir. Yaşanan bu gelişmelerde misyonerler, Anadolu Koleji'nin idare heyetinde yer alan ve bu heyete başkanlık eden, aynı zamanda okulun profesörü olan, yaptığı bu hizmetler karşılığında Amerikan Board'dan oldukça iyi bir maaş alan Tomayan'ın bütün bunlarla tatmin olmadığını, böyle davranmasının sebebini tahmin etmenin de oldukça zor olduğunu açıkça dile getirmişlerdir. Misyonerler açık bir şekilde Ermenilerin hırsının, misyonerlerin uygulamaya çalıştığı politikaların yanlış anlaşılması sonucunda oluştuğunu beyan etmişlerdir. Amerikan Board misyonerleri, çalıştıkları alanlarda yerli halk arasında kendi kendini destek politikasının geliştirilmesi yönündeki girişimlerinin Ermeniler tarafından yanlış yorumlandığını görmüşlerdir. Misyonerlere göre Ermeniler bu politikayı, sunulacak hizmetler için kullanılmak amacıyla Amerikalılardan, Amerikan Board'dan ve Avrupa'dan gönderilen paraların doğrudan kendi ellerine verilerek harcanması şeklinde oldukça yanlış anlamışlardır[248].

Anadolu Koleji'ne bağlı olarak faaliyete geçirilmesi düşünülen hastane için ilk adımlar bu şekilde büyük bir bunalım içinde atılmışsa da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat bu duruma rağmen misyonerler sağlık alanında verilecek hizmetler için kararlı adımlar atmaktan da vazgeçmemişlerdir.

---

[248] P. A. B. C. F. M., **Reel 607**, No:651-653.

Bu noktada Mr. Smith'in ölümüyle istasyonda meydana gelen boşluğu doldurmak için yeni bir misyoner ailesine ihtiyacın ortaya çıkmasıyla, istasyona atanacak ailenin bir doktor ailesi olması istenmiştir. Bu talep aslında açılması düşünülen hastanedeki çalışmalar için bir tedbir olarak düşünülmüştür. Ancak bu konuda 1896 yılında Prof. J. Rendel Harris ve eşinin ziyaretine kadar da herhangi bir olumlu gelişme e olmamıştır. Bu ziyaret esnasında Harris ve eşi istasyonda sağlık alanında faaliyetlerin sürdürülmesi için bir hastaneye ihtiyaç olduğunu görmüş ve İngiliz bir hemşire olan Miss Josephine Taylor'un buraya gelmesine vesile olmuşlardır. Hemşire, 1898 yılı Ocak ayında Merzifon'a gelmiş ve faaliyetlerine başlamıştır. Miss Taylor'un ücreti İngiltere'deki yardımsever Hıristiyanlar tarafından karşılanmıştır. Taylor misyoner grubu ve okul öğrencileri için bir dispanser, misyoner arazisine yakın bir evde dört yataklı bir hastane koğuşu açmıştır. Şehrin Ermeni doktoru uzun süre hastaların tedavisiyle ilgilenmiştir. Miss Taylor, dispanserde zaman zaman oldukça kalabalık hastalara bakmak zorunda kalmıştır[249].

Bu çalışmalar sonucunda Merzifon'da bir Amerikalı doktor için vaktin tamam olduğu ve yolun açık olduğu kanaati yerleşmiş ve misyonerler bu yöndeki taleplerini Batı Türkiye Misyonu'nun Yüksek Komitesi'ne bildirilmişlerdir[250].

Amerikan Board bu talebi karşılamak için Dr. Carrington'u Merzifon istasyonuna doktor olarak göndermiştir. Carrington, Philadelphia'da eğitimini tamamladıktan sonra doktor olarak Merzifon'a gelmiş ve burada, tıbbî alandaki çalışmalara duyulan büyük ihtiyacı karşılayabilmek için Batı Türkiye Misyonu içerisinde verilen en düşük maaşla eşi ve bir çocuğu ile beraber çalışmaya başlamıştır. İlk adım olarak, misyoner arazisi üzerine on beş yataklı küçük bir hastane inşa edilmiş ve Merzifon'da Amerikan Board misyonerlerinin eğitimi altında bulunan yaklaşık beş yüz öğrencinin sağlığıyla ilgilenmeye başlamıştır. İlerleyen günlerde bazen yüz hastanın tedavisiyle ilgilenecek kadar çalışmalar ilerlemiştir. Hemen her gün cerrahî müdahale yapması gereken durumlar dahi ortaya çıkmıştır. Bütün bu çalışmalarda İngiliz hemşire Miss Taylor'un oldukça büyük yardımları görülmüştür. İlerleyen günlerde hemşire Miss Baldwin de bu çalışmalara yardım etmek için Merzifon'a gönderilmiştir[251].

---

249 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:699.
250 **a.g.b.**, No:699.
251 **a.g.b.**, No:798-799, 910.

2.2.3.2. Merzifon Anadolu Hastanesi'nde Çalışan Personel

Hastanenin ilk çalışmaya başlayan personeli İngiliz hemşire Miss Josephine Taylor olmuştur. Bu hemşirenin harcamaları İngiltere'deki yardım sever insanlar tarafından karşılanmıştır. İlerleyen günlerde Dr. Carington da çalışmalara katılmak üzere Amerikan Board tarafından Merzifon'a atanmıştır. Dr. Carrington'dan bir yıl sonra Miss Baldwin, Miss Taylor'un yardımcısı olarak hastaneye gelmişlerdir. Miss Taylor 1897 yılını Merzifon'da geçirdikten sonra yerine Miss Alice Rae gelmiştir. O da Miss Taylor gibi maddî olarak İngiltere'deki insanlar tarafından desteklenmiştir. 17 Eylül'de başka bir İngiliz hemşire daha Merzifon'a atanmıştır. Bütün bu atamalar sonucunda Tıbbî bölümde yapılabileceğin en iyisi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır[252].

Hastanenin ilk açıldığı günlerde çalışmalara katılanlar sadece doktor ve hemşireler olmamıştır. Hastanedeki çalışmalar esnasından istasyonda görevli misyonerlerden biri hastalarla doktorun anlaşabilmesi için tercümanlık yapmakla, bir diğeri bütün ameliyatlarda kloroform vermekle, bir başkası hastanenin yemekhane bölümüyle ilgilenmekle meşgul olmuşlardır. Ayrıca misyonerler hastanede sadece sağlık hizmetleri vermekle kalmamışlar, hastalara dua ettirme çalışmalarını da yürütmeye başlamışlardır. Bu çalışmalar neticesinde misyonerlerin en etkili dinî propaganda alanı hastaneler olmuştur[253].

Bütün bu çalışmalar ilerleyen yıllarda da çalışan kadrosu aynı meslek grubundan oluşan fakat şahıs ve sayılarının değiştiği bir kadro ile yürütülmeye çalışılmıştır. 1898-1899 döneminde Anadolu Hastanesi'nde iki Amerikalı doktor, bir yerli doktor, iki yabancı hemşire, dört yerli hemşire, bir eczacı, bir eczacı çırağı çalışmaları yürütmüştür[254]. 1900 yılında hastanenin yeterli hizmet verebilmesi için Dr. Carrington'a çalışmalarında yardım edecek daimi bir doktora daha ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır[255]. Bu ihtiyaç ancak 1904 yılında Dr. Ottley'in gelmesiyle karşılanabilmiştir[256].

1902 yılında artan ihtiyaçları karşılamak için hastanenin eleman sayısında bir artış olmuştur. Bu yıl hastanede bir cerrah, bir yardımcı cerrah, çok iyi bir tıp eğitimi almış yerli bir doktor, iki iyi eğitimli İngiliz hemşire, Sivas ve Merzifon Yatılı Kızlar Okulu mezunu

---

252 **a.g.b.**, No:791-793.
253 **a.g.b.**, No:798-799.
254 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:320, 337.
255 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:157.
256 **a.g.b.**, No:214.

olan üç Ermeni hemşire, ayakta tedavi edilen hastaların işlerine yardımcı olmak için Kolejden bir genç öğrenci, bir eczacı ile hizmetler yürütülmüştür[257]. 1903 yılında Merzifon'daki Türk askerî ve sivil doktorlar, hastanedeki ameliyatlara katılmaya başlamışlar ve bunlardan biri maaşlı olarak, Dr. Carrington'un yardımcılığını yapmaya başlamıştır[258]. 1905 yılında hastaneye Dr. Hacı Savas yardımcı doktor olarak alınmıştır. Kolejden bir öğrenci de her sabah ona çalışmalarında düzenli olarak yardım etmeye başlamıştır. Şehrin sivil doktoru Dr. Nedim ise bu dönemde sadece ameliyat günleri hastaneye gelmeye başlamıştır. Miss Baldwin, Miss Moore ve Miss Dorikyan hastanede hemşire olarak çalışmaları yürütmüşlerdir. Ancak bu dönmede hemşirelerden Miss Baldwin tatile gideceği için hastaneye acilen yeni bir hemşirenin alınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır[259].

Anadolu Hastanesi'nin çalışanları arasında kuruluşundan itibaren bu gibi atamalar ve ayrılmalar ile 1906 yılına kadar hizmet verenler kadrosunda önemli değişiklikler olmuştur. Yıl içerisinde hastanede hizmetler Dr. Marden, Hoover ve Hacı Savas tarafından yürütülmüştür. Miss Baldwin Merzifon'dan ayrılmış ve hemşire olarak hastanede Miss Moore ve Miss Dorikyan çalışmışlardır. Ayrıca dört yardımcı da hastanedeki hizmetlere yardım etmişlerdir. Bu çalışmalarda Hemşirelik Eğitim Okulu'nda ders gören dört öğrencinin de büyük yardımları olmuştur. Aynı yıl Merzifon'a gelen Dr. Hoover ve eşi insanlarla kolay iletişim sağlamak amacıyla gelir gelmez dil öğrenmeye başlamışlardır[260].

1907-1908 döneminde Merzifon'daki hem devlet, hem de şehir doktoru hastanedeki cerrahî vakalara düzenli olarak katılmışlardır. Ayrıca iki Amerikalı doktor, bir eğitimli İngiliz hemşire, bir hastanenin kendi mezunu yerli hemşire ve hemşirelik eğitimi alan dört hemşire, üç hastabakıcı ve yeterli derecede hizmetli ordusu ile çalışmalar sürdürülmüştür. Bu elemanlara ilâveten ayrıca dinî hizmetleri yürütmek için Anadolu Koleji öğrencilerinden Mr. Kakoulides de hastanenin daimi üyelerinden biri haline gelmiştir. Çalışmalarına misyonerler ve arkadaşları da yardım etmişlerdir. Bir yıl sonra bu kadroya iki eczacı, iki Ermeni hemşire katılmış ve hemşirelik okulunda eğitim gören hemşire sayısı

---

257 **a.g.b.**, No:188.
258 **a.g.b.**, No:200.
259 **a.g.b.**, No:336.
260 **a.g.b.**, No:265.

üçe inmiştir. Şehir doktoru Dr. Nedim Efendi bu dönemlerde de hastanedeki cerrahî müdahalelere katılmaya devam etmiştir[261].

1909-1910 yılında Anadolu Hastanesi'nin çalışmaları iki Amerikalı doktor, biri Amerikalı biri İngiliz iki eğitimli hemşire, Anadolu Hastanesi Hemşirelik okulundan mezun üç diplomalı Ermeni hemşire, dört eğitim gören Ermeni hemşire, bir diplomalı eczacı, üç eczacı çırağı, üç erkek hastabakıcı ve sayısı on beş yirmi arasında değişen diğer yardımcılarla yürütülmüştür. Hemşireler, Clevland'da Lake Side hastanesi mezunu Amerikalı hemşire Miss Noyes ve İngiliz Miss Moore'dur. Eczacılar Mr. Dadoryan, Beyrut Eczacılık Okulu mezunu ve mesleğinde oldukça bilgi sahibidir. Hastane en geniş doktor kadrosuna 1913 yılında ulaşmıştır. Bu dönemde hastanede çalışan dört doktor, bir eczacı, dört eğitimli hemşire, sekiz ile on arasında sayıları değişen burada eğitim almakta olan hemşire adayları, on beş ile yirmi arasında hastaların bakımıyla ve hastanenin diğer işleriyle ilgilenen sağlık memuru ve hizmetliler bulunmaktadır[262]. Ancak hangi dönemde ve sayıları ve vasıfları ne olursa olsun, hastane personelinin görevi, hastaneye tedavi görmek için gelen her milletten ve dinden hastaya hizmet etmek, Merzifon'da Amerikan Board'un eğitimi altında bulunan öğrencilere sağlık hizmeti vermek, Merzifon ve çevre yerleşim yerlerindeki insanların tıbbî ihtiyaçlarını zaman zaman yapılan ev ve çevre ziyaretleri ile karşılamak, hastanenin bakımlı ve temiz bir şekilde hizmet vermesini sağlamak olmuştur.

2.2.3.3. Merzifon Anadolu Hastanesi'nde Yürütülen Sağlık Hizmetleri

Anadolu Hastanesi'nin faaliyete geçtiği andan itibaren halka verilen sağlık hizmetinde yıldan yıla uygulanan metotlar şöyle gelişme göstermiştir: Ayakta tedavi, hastaneye yatırarak cerrahî ve tıbbî (ilâç tedavisi) tedavi; şehirde evlere giderek hastalara tedavi uygulamak, fakirlere kısmen paralı kısmen parasız sağlık hizmeti sunmak; çevre yerleşim yerlerine tıbbî geziler düzenleyerek halkı sağlık konusunda bilgilendirmek; günlük olarak hastanede yatan hastalara okullarda görevli misyonerler ve okul öğrencileri tarafından dinî eğitim verilmesini temin etmek; hastane bünyesinde daha hastanenin faaliyete geçirildiği andan itibaren açılan Hemşirelik Eğitim Okulu ile eğitimli hemşireler yetiştirmek... Bu hizmetlerden bir kısmının arzu edilen çabuklukta yapılmaması, bir

---

261 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:276, 293.
262 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:226.

kısmının da zaman zaman yeterli eleman olmadığından aksatılmasına rağmen, verilen hizmetlerdeki samimiyet ve kalite dolayısıyla her milletten, her dinden insanların ilgisi ve takdiri kazanılmıştır.

Hastanenin faaliyete geçirildiği ilk yıllarda hastane ve dispansere gelen hastaların miktarı, burada görevli doktor, hemşire ve hastabakıcılar tarafından üstesinden gelinecek sayıda olmuştur. En çok talep de öğrencilerden gelmiştir. Hastalıkların en çeşitlisi yetimhanedeki çocuklar arasında görülmüştür. Bunlardan en önemlisini göz hastalıkları -özellikle de trahoma[263]- oluşturmuştur. Göz hastalıklarına yakalanan çocuklardan bir çoğunun tedavisinden başarıyla neticeler alınmasından dolayı bu hastalık oldukça azaltılmış ve yetimhanedeki çocukların sağlık durumları oldukça iyi bir duruma getirilmiştir.

Burada hastaneye başvuran hastaların sayısının ve hastalıkların çeşidinin artmaya başlamasıyla birlikte bu yıllarda hastane için yeterli bir bina yapılması düşünülmeye başlanmıştır. Halihazırda faaliyet gösteren hastane binasında üç koğuş, bir hemşire odası, bir ameliyathane odası, iyi bir mutfak, hizmetli odası vs. bulunmaktadır[264].

Hastanede yıllara göre tedavi edilen hastaların sayısında bir önceki yıllara kıyasla artışlar olmuştur. Bunun neticesinde Amerikan Board misyonerleri Merzifon istasyonunda yeni bir hastane binasının ihtiyacını hissetmeye başlamışlardır. Yeni bir bina ihtiyacını ortaya çıkaran hastaların yıllara göre sayısal artışları incelendiğinde şöyle bir manzara ortaya çıkmaktadır.

Dr. Carrington'un 1898 yılı boyunca tuttuğu kayıtlara göre dispanserde bin beş yüz civarında hastaya bakılmıştır. Hastanede ise 254 hasta tedavi edilmiştir. Bunların yaklaşık 200 tanesini ufak cerrahî müdahaleler oluşturmuştur. Karın yarma ameliyatı, bir uzvun kesilmesi, tümör alınması ve göz ameliyatı şeklinde yaklaşık 100 tanesi büyük cerrahî müdahale gerçekleştirilmiştir. Bu müdahalelerden hiç biri ölüm ile neticelenmemiştir[265]. 1898-1899 döneminde hastanenin yatak kapasitesi yirmi ile otuz yatak arasında

---

263 *Trahom*, bir virüsten ileri gelen bulaşıcı göz hastalığıdır. Akdeniz ülkelerinde çok yaygındır. Hemen hemen yalnız üst göz kapağının altında bir takım kabarcıkların belirmesiyle başlar. Hastalık sinsice yerleşir ve yıllarca sürebilir. Saydam tabakada yaralar çıkmasına, saydam tabakanın donuklaşmasına sebep olur. Yara haline gelen göz kapağı lezyonları kirpiklerin içeriye kıvrılmasına yol açar. Kirpikler saydam tabakaya sürtünür ve lezyoları ağırlaştırır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Meydan Larousse**, C.12, s.255.

264 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:909.

265 **a.g.b.**, No:909.

değişmiştir. Hastane henüz çalışmalarının başında olmasına rağmen, daha bu dönemden itibaren büyük ölçüde tıbbî tedavi ve cerrahî müdahaleler yapılmaya başlanmıştır. Cerrahî müdahalelerin hijyenik şartlara uygun olarak yapılmasına büyük önem verilmiştir[266].

1900-1901 yılında tutulan raporlara göre dispanserde 4595 hasta tedavi edilmiştir. Hastanede ise 262 cerrahî müdahale yapılmıştır. Bu müdahaleler, hastalar kloroformla uyutularak yapılmış ve 162 büyük ve 100 küçük cerrahî müdahale gerçekleştirilmiştir. Hastalardan 165 tanesi toplam 3545 gün hastanede yatmıştır. Ameliyatların 48'i ücretsiz yapıldığı gibi, hastaların toplam 817 günlük hastanede yatış ücretleri de alınmamıştır. Bunun yanında hastanedeki bir hemşire yaklaşık 300 fakir hasta ile ilgilenmiştir[267]. 1901-1902 dönemi boyunca hastanede 5010 hastalık vakası olmuştur. Bunlardan 292'si cerrahî müdahale şeklinde olmuştur. Bu dönemde hastane, misyoner eğitimi altında bulunan öğrencilerin ve yetimhanedeki çocukların sağlığıyla ilgilenmek ve şehirden gelen hastaların ihtiyaçlarına cevap vermek gibi olağan çalışmaların yanında çevre yerleşim bölgelerinden gelen bir çok hastanın da tedavi olmasına yardımcı olmuştur[268].

1902-1903 yıllarında da hastaneye alınan ve tedavi edilen hasta sayısında önemli bir artış gerçekleşmiştir. Bu artışlardan dolayı bir ara hastanede tedavi görmek isteyen hastalar kabul edilmek için sıraya girmek zorunda kalmışlardır. Yıl içerisinde de çok sayıda ameliyat yapılmış ve gün boyunca oldukça kalabalık sayılarda hastalar ayakta tedavi edilmiştir.

Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme de şehirde hasta evlerini ziyaret ederek hizmet sunma eğiliminin başlamasıdır. Ama bu faaliyet, halihazırda hastanede görevli personelin yetersiz olmasından dolayı çok ufak miktarlarda gerçekleştirilmiştir. Sağlık hizmetlerinde yaşanan diğer bir önemli olay da Amerikan Board adına görev yapan misyonerler ve çalışanlardan bir kısmının cerrahî müdahaleye maruz kalmaları olmuştur. Board çalışanlarından sadece Merzifon'dan değil, Anadolu'daki diğer misyoner istasyonlarından da Avrupa veya Amerika'ya tedavi için gitmekten kaçınan misyonerler de buraya gelerek tedavi olmaya çalışmışlardır. Aynı yıl içerisinde hastanede uygulanan

---

266 **a.g.b.**, No:985.
267 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:157.
268 **a.g.b.**, No:165.

karantina sistemi ile çiçek hastalığı, kızıl humma gibi halkı dönem dönem oldukça rahatsız eden bulaşıcı hastalıkların önüne geçilmiştir[269].

1903-1904 yıllarında kırk yataklı hastanede yatan hasta sayısı 320 civarında olmuştur. Buna karşılık ayakta tedavi edilen hasta sayısı ise 8600 olmuştur[270]. 1894-1905 döneminde hastaneye 800 ayakta tedavi gören, 336 hastanede yatan vaka gelmiştir. Hastanede yatan hastaların 2/3'ü cerrahî, 1/3'ü tıbbî tedavi görmüşlerdir[271]. 1905-1906 yılları itibariyle günlük otuz ayakta tedavi yapılmasının yanında, yıl boyunca 312 hastaya da yatakta tedavi uygulanmıştır. Bunların 229'u cerrahî, 83'ü tıbbî tedavi görmüştür. Faaliyete başladığı günden beri ilk defa bu yıl hastanede yapılan tedavilerde on iki vakada başarısızlık yaşanmıştır. Bunlardan ikisi tıbbî tedavi gören hasta olmak üzere altısı ölümle sonuçlanmıştır. Bu dönemde hastanede başlatılan ilk çalışmalardan biri de dış-istasyonların hastanenin doktorları tarafından tedavi amacıyla ziyaret edilmesi olmuştur[272].

1 Eylül 1905-1 Eylül 1906 arasında 12550 hasta tedavi edilmiştir. Bunlardan 2229'una klinikte geri kalanına dispanserde müdahale edilmiştir. 429 hastanın 103'ü tıbbî, 326'sı cerrahî olmak üzere hastaneye yatırılarak tedavi edilmiştir. Tedaviler sırasında beşi cerrahî müdahaleler sırasında olmak üzere on ölüm olayı olmuştur[273]. 1907-1908 döneminde dispanserde bakılan hastalar hariç, hastanede 2216 hasta tedavi edilmiştir. Bu dönemde gerek dışarıdan gelen hastaların sayısında ve gerekse hastanede yatarak tedavi gören hastaların sayısında büyük artış olmuştur. Bu yüzden hastanenin yatak kapasitesi kırktan elliye çıkarılmıştır[274].

1908-1909 döneminde sadece dispanserde 13000 hasta tedavi edilmiştir. Buna ilâve olarak yatak kapasitesi elli beşe çıkarılan hastane kliniğinde ayakta 2656, yatakta 667 ve şehirdeki ev ziyaretleriyle 500 hastaya sağlık hizmeti verilmiştir. Hastanede yatarak tedavi gören 667 hastanın 219'una tıbbî tedavi (ilâç tedavisi), 448'ine ise cerrahî müdahale uygulanmıştır. Bu dönemde tedaviler sırasında hayatını kaybeden hasta geçen yıllara göre

---

269 **a.g.b.**, No:190-191.
270 **a.g.b.**, No:200.
271 **a.g.b.**, No:214.
272 **a.g.b.**, No:336.
273 **a.g.b.**, No:266.
274 **a.g.b.**, No:276-277.

daha fazla olmuştur. Cerrahî müdahalelerde on, tıbbî müdahalelerde ise dokuz hastanın tedavisi ölümle sonuçlanmıştır[275].

1909-1910 yıllarında dispanserde bakılan hastalar haricinde hastanede 219 tıbbî tedavi, 448 cerrahî müdahale ve 2636 ayakta tedavi yapılmıştır. 1910-1911 döneminde ise hastanede 904 hasta yatakta tedavi görmüş, 242 tıbbî tedaviye karşılık 519 cerrahî müdahale ve 3595 ayakta tedavi yapılmıştır[276]. 1913-1914 yıllarında dispanserde 11500 hasta tedavi edilirken, yetmiş yatak kapasiteli hastanede 3156 hastaya bakılmıştır. Bunlardan 921 hasta hastanede yatarak tedavi olmuştur. 896'sına büyük ve küçük çapta cerrahî müdahale yapılmıştır. Diğerlerine tıbbî/ilâç tedavisi uygulanmıştır. Ayrıca 24 tane de gebelik vakasına bakılmıştır. Bu dönem içerisinde 97 hastaya uygulanan tedavilerde başarı sağlanamamış, otuzu da ölüm ile sonuçlanmıştır[277].

Bazı dönemlerde hastanede yapılan cerrahî müdahalelerin hangi bölgeye uygulandığı ve sayıları ise şöyle gerçekleşmiştir[278]:

Cerrahî Müdahaleler	***1906-1907***	***1907-1908***	***1908-1909***	***1909-1910***
-Karın bölgesi ameliyatları	18	21	77	102
-Tümör ameliyatı	21	38	39	52
-Bir uzvun kesilmesi	15	19	19	30
-Tüberküler durumlar (apse, kangren vb.)	26	99	99	137
-Tüberküler olmayan durumlar	--	37	37	52
-Yarıp bir uzvun parçalarını çıkarma	3	12	12	9
-Nasır ameliyatı	14	22	18	17
-Silâhla yaralanma ameliyatı	--	18	22	22
-Jinekolojik vakalar	54	78	78	74
-Göz ameliyatları	88	83	83	105
-Tüberküler yumrulu torba ameliyatı	55	--	--	--

275 **a.g.b.**, No:295.
276 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:333, 396.
277 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:444; **Reel 629**, No:224, 228.
278 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:277, 296; **Reel 628**, No:334.

-Çıban ameliyatı	17	--	--	--
-Fıtık ameliyatı	38	56	--	--
Çeşitli cerrahî müdahaleler	82	121	121	153
Toplam	431	605	605	753

Hastanede genelde yapılan ameliyatlar yukarıdaki listede yer alan ameliyatlardır. Hatta bunlardan bazıları tanınmış Amerikan tıp dergilerinde rapor edilmiştir[279]. Ancak bir yıl içerisinde hastanede hangi hastalıklara tıbbî müdahalede bulunulduğunu görmek de hastanenin verdiği sağlık hizmetlerinin ne kadar ayrıntılı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. 1911-1912 döneminde Anadolu Hastanesi'nde yapılan tıbbî müdahaleler, sayıları ve ölüm oranları aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir[280]:

	Ameliyatın adı	**Ameliyatın sayısı**	**Ölüm vakası**
Genel Ameliyatlar			
	Fıtık (kasık bölgesi	67	1
	Fıtık (kalça kemiği bölgesi)	3	—
	Fıtık (göbek bölgesi)	2	—
	Fıtık (Doğuştan gelen)	2	—
	Tetkik için karın yarma (laparatomy)	8	1
	Bağırsaktan parça alma	3	—
	Mideye delik açma (gastro-enterostomy)	6	1
	Karın yarma ameliyatı (karın zarı iltihabı)	4	—
	Apandist ameliyatı	7	—
	Bağırsağa delik açma (entero-enterostomy)	1	—
	Karın bölgesi (aşırı karın zarı iltihabı)	1	1
	Toplam	***104***	***4***
Ur Ameliyatları			
	Burun habisi	3	—
	Prostat kanseri	1	—
	Dudak kanseri	4	—
	Göz habisi	3	—
	Göğüs kanseri	5	—
	Elde meydana gelen urlar	1	—
	Cilt kanseri	1	1
	Bağırsak kanseri	2	—
	Mide kanseri	3	—
	Testis habis tümörü	3	—
	Boyun habis tümörü	1	—

279 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:277.

280 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:378.

	Bacak habis tümörü	1	
	Çene/ağız habis tümörü	1	
	Koltuk altı habis tümörü	1	
	Testis kisti ameliyatı	1	
	Naevus (Ben) Ameliyatı	2	
	Damar ameliyatı (angioma/anjiyo)	2	
	Lipoma ameliyatı (yağ bezi)	2	
	Fil hastalığı	1	
	Toplam	***38***	***1***
Bir Uzvun Kesilmesi			
	Kalça kemiği bölgesinden (Thigh)	5	
	Bacak kesilmesi ameliyatı	8	
	Ayak kesilmesi ameliyatı	1	
	El/ayak parmağı kesilmesi ameliyatı	7	
	El kesilmesi ameliyatı	3	
	Toplam	***24***	***1***
Böbrek Ameliyatları			
	İdrar yoluna ait (uretral)	3	
	Mesaneye ait	14	
	Mesane ezilmesi	1	
	Böbrekle ilgili	1	
	Toplam	***19***	
Bir Uzuvdan parça alma			
	Diz kapağı bölgesi ameliyatı	6	
	Ayak bölgesi	1	
	Toplam	***7***	
Kangren ve Camtes			
	Yumrulu olmayan	3	
	Yumrulu olan	91	
	Toplam	***94***	
Kadın Hastalıkları			
	Yumurtalığın alınması	5	
	Kötü huylu yumurtalık kisti	1	
	Rahmin ameliyatla alınması	6	
	Döl yatağının alınması	5	
	Yumurtalık kisti	3	
	Perinkorofi	7	
	Dış gebelik	1	
	Döl yatağını açma ameliyatı	7	
	Kürtaj	34	
	Rahim ameliyatı	2	
	Vajinal torba fistülü	2	
	Sezeryan	1	

	Pelvis (alt karın) iltihap kesesi	10	—
	Düşük	14	—
	Polip	1	—
	Dış kısım tümörü	1	—
	Toplam	***100***	—
Göz Hastalıkları			
	Orbital Apse (göz çevresi apsesi)	2	—
	Trikiyazis (kıl kökü iltihabı)	2	—
	Orbital kist (göz çevresi kisti	1	—
	Entropion (göz kapağının içe kıvrılması)	30	—
	Ekstropion (göz kapağının dışa kıvrılması)	10	—
	Katarakt	6	—
	İris bölgesi ameliyatı (iridectomy)	6	—
	External Canthotomy	3	—
	Retensiyon kist	3	—
	Lagophthalmus	2	—
	Toplam	***65***	—
Muhtelif Ameliyatlar			
	Tüberküler kese	12	—
	Tüberküler torba	67	1
	Çıban ve ülser	50	1
	Firengi (sifilis)	25	—
	Akciğer iltihabı	1	—
	Son bağırsak kısmı iltihablanması	6	—
	Pubis üstü kist ameliyatı	1	—
	İdrar yolu ameliyatı	7	—
	İdrar yolu fistüla	3	—
	Silâhla yaralanma	16	—
	Verikosel (Varis)	1	—
	Anogental Fistüla	13	—
	Hidrosel (strotumda su toplanması)	13	—
	Hadım etme (castration)	6	—
	Kalın bağırsak ameliyatı	5	—
	Basur (hemoroid)	30	—
	Sünnet	16	—
	İltihaplı böbrek taşı (pyojenik nefroaj)	1	—
	Akciğer dışı iltihaplanması (ampiyem)	10	—
	Kulak arkası çıkıntısı (mastoid)	3	—
	Deri hastalığı	6	—
	İçe büyüyen ayak tırnağı	3	—
	Boğaz bölgesi troid ameliyatı	3	—
	Tavşandudağı ameliyatı	2	—
	Yumru ayak ameliyatı	5	—
	Böbrek ameliyatı	1	—
	Bıçak yarası	5	—
	Kırık ameliyatı	10	—
	Bademcik ve lenf bezi	7	—

Yaygın kanser		5	—
Karaciğer iltihabı		5	1
Diz kapağı kırığı		1	—
Şarbon/antraks		5	—
Dil altı kisti		1	—
Kalın bağırsak fistülü		1	—
Menenjit		1	—
Göğüs kafesi ameliyatı (Xyphoid cart)		1	—
Omuz çıkması		3	—
Göbek bağı ameliyatı		1	—
Vitellin kanalın devamlılığı		1	—
Dalak katılaşması (fixation)		1	—
Gözyaşı kanalı iltihabı		8	—
Damar genişlemesi	1		—
Diğerleri		13	—
Toplam		***179***	***3***
Genel Toplam		***829***	***9***

Anadolu Hastanesi'nde bir yıl içerisinde gerçekleştirilen bu ameliyatlar, Merzifon'da sağlık alanında verilen hizmetlerin son derece önemsendiğini ve bu alanda büyük gelişmeler kaydedildiğini göstermektedir.

Misyonerlerin Anadolu'da tıbbî alanda en son faaliyete başladıkları istasyonlardan biri Merzifon olmasına rağmen, yürütülen çalışmalar neticesinde 1915 yılında, buradaki çalışmalar Anadolu'daki diğer çalışmalar arasında iyi bir seviyeye ulaşmış ve iyi bir yer edinmiştir. Dr. A. R. Hoover'in, Anadolu'da tıbbî çalışmalar üzerine yaptığı ve *The Survey* adlı derginin 1 Eylül 1917 tarihinde çıkan sayısında yayınlanan araştırma raporunda verilen bilgiler ışığında bu gelişmeyi teyit etmek mümkündür. Dr. Hoover Anadolu'daki Amerikan Board hastanelerine tedavi olmak için uzak yollardan, uzun yolculuklar sonucunda hastaların geldiğini, gelenlerin çoğunun da cerrahî müdahale gerektirdiğini yazdıktan sonra bütün hastanelerin 1914-1915 döneminde tedavi edilen hasta istatistiklerini aşağıdaki şekilde vermiştir[281]:

	Yıl içindeki yeni hasta sayısı	**Yatan hasta sayısı**	**Cerrahî müdahaleler**
Merzifon	3186	921	898
Talas	3641	808	1165
Antep	5215	416	462
Sivas	2650	162	186
Adana	5100	310	340

[281] P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:560, 997-999.

Erzurum	356	14	22
Harput	10.154	433	273
Mardin	4792	88	119
Van	997	260	156

Rakamlar incelendiğinde hastanede ilk defa tedavi gören hasta sayısında Merzifon Anadolu Hastanesi, Anadolu'daki dokuz Amerikan Board hastanesi içerisinde Harput, Antep, Adana, Mardin ve Talas'ın ardından altıncı sırada yer almıştır. Ancak bu dokuz merkez arasında, hastanede yatılı olarak tedavi edilen hasta sayısında birinci sırayı, cerrahî müdahale yapılan hasta sayısı itibariyle Talas'ın ardından ikinci sırayi almıştır. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere Merzifon Anadolu Hastanesi, yatak kapasitesi ve çalışan sayısı bakımından Anadolu'da önde gelen hastanelerden bir tanesi olmuştur.

Hastane, günlük uyguladığı bu tedavilerin haricinde bazı dönemlerde bölgede baş gösteren bulaşıcı hastalık vakalarıyla da başarılı bir şekilde mücadele etmiş ve halkın kabusu olan bu hastalıkların tedavisinde büyük başarı sağlamıştır. 1907-1908 dönemi boyunca bulaşıcı hastalıklardan kızamık, kızıl, boğmaca ve grip salgını Merzifon ve civarında hakim olmuştur. Gripten Kolej öğrencilerinin %25'i, boğmacadan da misyoner çocuklarının beşi hastalanmıştır. Hastaların çoğunluğunu bu hastalıklara yakalananlar oluşturmuş ve hastalar başarılı bir şekilde uygulanan doğru tedaviler sonucunda sağlıklarına kavuşturulmuştur[282].

Amerikan Board misyonerleri tarafından açılan hastane yürüttüğü bu çalışmalar ile Osmanlı Devleti'nin bölgede sağlık alanında bazı imkânsızlıklar nedeniyle eksik bıraktığı hizmetlere büyük bir katkı sağlamıştır. Bu hizmetler yapılırken de sadece Hıristiyan tebaa ile sınırlı kalınmamış, Türkler de bu hizmet sınırının içine dahil edilmiştir. Her ne kadar bu hizmetler amaç itibariyle Hıristiyanlık dini için yapılmışsa da, hastanenin bölge insanının ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetlerine yaptığı katkı küçümsenmeyecek ya da görmezden gelinmeyecek kadar önemli olmuştur.

Hastanede hizmetler 1906 yılında Dr. Hoover'in hastane personeli arasına katılmasına kadar bütün yıl boyunca düzenli olarak devam ettirilememiştir. 1898-1906 yılları arasında hastane, Merzifon'daki Amerikan Board okullarının açık olduğu dönemlerde hizmet vermiştir. Ancak Dr. Hoover'in istasyona gelmesiyle hastane bir yıl

---

282 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:278.

boyunca faaliyetlerine ara vermeden düzenli bir şekilde devam etmeye başlamıştır[283]. 1905-1906 yıllarında faaliyetine Eylül ayıyla başlayan hastanenin dispanser ve kliniği yıl boyunca ara vermeden çalışmalarına devam etmesine rağmen, bir ay boyunca hastaneye yatacak hasta kabul edilmemiş, koğuşlar kapalı tutulmuştur[284]. Bu dönemden sonra hastanenin bütün merkezlerinde yılın 365 günü çalışmaların sürekli olarak 24 saat sürdürülmesinde yetenekli, ehliyetli, teknik ve sıcak bir kişiliğe sahip olan Dr. Marden'in etkisi büyük olmuştur.

Hastanede, hastaların tedavisi sırasında uyulması gereken bir zamanlama çizelgesi de hazırlanmıştır. Bu programa uygun olarak, her sabah günlük klinik kulak-burun-boğaz ve göz hastalıklarının tedavisiyle ilgilenilmesi kararlaştırılmıştır. Haftanın öğleden öncelerinin iki günü fakir insanlara hizmet verilmesi, bir kısmından sadece tedavi ücretlerinin yarısının alınması; iki günün de cerrahî tedavileri için ayrılması uygun görülmüştür. Bazı zamanlar bu tedavi için ayrılan öğleden önce sayısının bazen haftada üç, dört, hatta beşe çıkarıldığı da olmuştur. Öğleden sonraları ise hafta boyunca tıbbî ve cerrahî tedaviler yürütülmüştür[285].

1906-1907 dönemi yazında hastanede görevli sağlık personeli, Merzifon'un dış-istasyonları ve çevre yerleşim yerleri Sungurlu, İskilip, Kastamonu, Yozgat, Amasya, ve Hacıköy'e ziyaretler yapılmış ve hijyenin önemi, bazı hastalıklarda uygulanacak pratik müdahale yöntemleri anlatılmıştır[286]. Böylece halkı etkileyebilmek için yeni bir metot geliştirilmiştir.

Hastane, yürüttüğü tıbbî çalışmalar neticesinde bölgede oldukça ün kazanmış ve hastaneye gelen hasta sayısı her geçen gün artmıştır. Ancak hastalar arasında millî ve ırkî bir ayırım yapılmamıştır. Buna rağmen, tıpkı diğer faaliyetlerde olduğu gibi buradaki hizmetlerden faydalanan çoğunluk da azınlıklar olmuşlardır. Fakat bölgedeki Türkler de misyonerler tarafından sunulan bu hizmetten rahat bir şekilde yararlanmışlardır. 1890 yılında hastanede tıbbî ve cerrahî tedavi gören hastaların 2/4'ü Rum, ¼'ü Ermeni ve ¼'ü Türklerden oluşmuştur[287]. 1904 yılında ayakta tedavi gören sekiz yüz hastanın dört yüzü

---

283 **a.g.b.**, No:336.
284 **a.g.b.**, No:265.
285 **a.g.b.**, No:276-277.
286 **a.g.b.**, No:266.
287 **a.g.b.**, No:157.

Ermeni, iki yüzü Rum, iki yüzü Türk ve diğer milliyetler tarafından teşkil edilmiştir[288]. 1905 yılında hastanede yatarak tedavi gören yüz seksen ikisi erkek, yüz otuzu bayan toplam üç yüz on iki hasta vardır. Bu hastaların iki yüz biri Ermeni, elli yedisi Türk, kırk yedisi Rum, yedisi de Amerikalı ve diğer milliyetlerden oluşmuştur[289]. 1895-1896 yılları arasında hastanede yatarak tedavi edilen hastaların iki yüz yetmiş üçü Ermeni, doksan ikisi Türk, elli beşi Rum, biri Amerikalı ve sekizi diğer milliyetlerdendir[290]. 1907-1908 döneminde hastanede tedavi gören hastaların 2/6'sı Türk, 3/6'sı Ermeni ve 1/6'sı Rumlardan oluşmuştur. 1908-1909 döneminde ise hastanede on üç ayrı milliyetten hasta tedavi görmüştür. Bunların büyük çoğunluğunu Ermeniler, Rumlar, Türkler teşkil etmiştir. Ayrıca Alman, Amerikan, Kürt hastaların yanında Kafkaslar'dan gelen hastalar da tedavi görmüşlerdir. Hastanede yatarak tedavi gören 607 hastanın 303'ü Ermeni, 214'ü Türk, 135'i Rumlardan, diğerleri de Alman, Amerikan Kürt vb. milliyetlerden oluşmuştur. 1913-1914 döneminde hastanede tıbbî ve cerrahî tedavi uygulanan hastaların 340'ını Ermeniler, 241'ini Rumlar, 296'sını Türkler ve geri kalanını da diğer milliyetlerden hastalar teşkil etmiştir[291].

Yıllara göre hastanede tedavi gören hastaların oranları incelendiğinde Türklerin sayısı kayda değer bir şekilde artış göstermiştir. Bu gelişmeyi de Amerikan Board misyonerleri, *Osmanlı hükümeti tarafından girmelerine izin verilen tek misyoner kurumu hastanedir* şeklinde yorumlamışlardır. Anadolu Hastanesi'nin hizmetlerinden, sadece Türk halkı değil, sivil ve askerî tabakadan üst düzey memurlar da yararlanmışlardır[292].

Hastanede sağlık hizmetlerinin yanı sıra, genç bayanların hemşire olarak yetiştirilmesi amacıyla bir de Hemşirelik Okulu bölümü kurulmuştur. Yüksek Okul mezunu kızlara burada ağırlıklı olarak derslerin uygulamalı yapıldığı hemşirelik eğitimi verilmiştir. İlk defa olarak 1899 yılında başlatılan bu uygulama ile 1902 yılına gelindiğinde hastanede, hemşirelik eğitimi alan Sivas ve Merzifon'daki Yatılı Kızlar Okulu mezunu üç Ermeni kızı hizmet vermeye başlamıştır[293]. Okul ilk mezunlarını 1903 yılında vermiştir. 4 yıllık sıkı bir uygulamalı eğitim gören adaylar, Osmanlı Devleti'nin ilk eğitimli hemşireleri

---

288 **a.g.b.**, No:214.
289 **a.g.b.**, No:336.
290 **a.g.b.**, No:266.
291 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:275, 296; **Reel 628**, No:444; **Reel 629**, No:224.
292 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:276.
293 **a.g.b.**, No:190.

olarak diplomalarını almışlardır[294]. 1905 yılı itibariyle hastanede eğitim gören hemşire sayısı üç iken, bu sayı 1913-1914 döneminde altıya çıkmıştır[295].

2.2.3.4. Merzifon Anadolu Hastanesi'nin Bütçesi, Bina ve Donanımı

Anadolu Hastanesi kuruluşundan kapanışına kadar harcamalarını, burada tedavi gören hastalardan alınan ücretler ve yapılan yardımlar ve bağışlarla karşılamıştır. Amerikan Board'un hastaneye katkısı ise, burada hizmet vermesi amacıyla göndermiş olduğu doktorların maaşlarını ödemek ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca hastanede hizmet veren İngiliz hemşirelerin de maaşları kendi ülkelerindeki yardımsever Hıristiyanlar tarafından ödenmiştir. Hiçbir dönemini hastane borçlu kapatmamıştır. Hastanede tedavi gören hastaların genelde çoğu şehrin orta sınıfından ya da fakir kesiminden oldukları için bunların hastaneye yaptıkları ödeme oldukça sınırlı miktarlarda gerçekleşmiştir. Yine de yıl içerisinde tedavi edilen hasta sayısının oldukça fazla olması hastalardan alınan ücretlerin miktarının fazla olmasına sebep olmuş ve hemen hemen her dönem hastane masraflarının ¾'ü bunlardan alınan ücretlerle karşılanmıştır. Ama tedavi gören hasta miktarının artması bu sefer de ortaya daha geniş bir mekân ve daha çok personel sayısına ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur.

1898 yılında hastane faaliyete geçtiği andan itibaren harcamaları, hastalardan alınan ücretler ve hastaneye yapılan bağışlar tarafından karşılanmıştır[296]. 1898-1899 yılları boyunca hastanenin harcamalarının ¾'ü hastaların ödedikleri ücretler ile karşılanmıştır. Amerikan Board misyonerleri, ilerleyen yıllarda hastanede hizmet verilen hastaların sayısının artmasıyla, onlardan alınacak ücretlerin de artacağı, bunun neticesinde hastalara daha iyi hizmetler verileceği, daha iyi hizmete de dahi iyi ödemeler yapılacağı beklentisi içinde[297] çalışmalara büyük bir disiplinle devam etmişlerdir.

1900 yılında hastane faaliyetlerini, yaklaşık 1.000 dolarlık bir harcama ile devam ettirmiştir. Bunun yaklaşık 725 doları hastalar tarafından ödenen tedavi ücretlerinden, geri kalanı ise hastaneye yapılan bağışlar tarafından sağlanmıştır[298]. 1903 yılında ise hastanenin, yardımcılara ödenen ücretler de dahil, harcaması 995 lira tutarında olmuş,

---

294 **a.g.b.**, No:200.
295 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:336; **Reel 629**, No:228.
296 B. O. A., **İrade Meclis-i Mahsus**, Belge No:16/17 M 1329.
297 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:985.
298 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:157.

bunun 744 lirası hastanede tedavi gören hastalardan alınan ücretler ile ödenmiştir[299]. 1904 yılında hastanelerin harcaması 856.48 lira olarak gerçekleşmiş. Bu harcamaların içerisinde Dr. Ottley'e ödenen maaş hariç, diğer hastane çalışanlarının maaşları dahil edilmemiştir. Bu harcamaların 630.15 lirası yine tedavi ücretleriyle ödenmiş[300], geri kalan kısmı ise hastaneye yapılan özel bağışlarla karşılanmıştır. Yapılan bağışların hastane açısından önemini anlayabilmek için bazı yıllara ait rakamların verilmesi uygun olacaktır.

1905 yılı boyunca hastaneye yapılan yardımlar aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir[301]:

Madam Lucy Fund	110 lira
Mrs. Riggs	2 lira
Dr. Burke	5.64 lira
Mrs. Alexander Tunbridge (İngiltere)	23.83 lira
Amerikan Board Misyonerleri	1.20 lira
Samakov Hıristiyan Yardım Cemiyeti	0.65 lira
Miss Wilkes (İngiltere)	49.50 lira
Pazar Okulu, Anadolu Koleji	8.17 lira
Toplam	206.17 lira

Hastaneye yardım hemen hemen her yıl yapılmıştır. 1908-1909 döneminde yapılan yardımlar ise şu şekilde olmuştur:

Madam Lucy Tomayan	108 lira (478. 46 dolar)
Miss Wilkes	66 lira (290.40 dolar)
Chicago'daki Lutheran kilisesi	0.295 kuruş (13 dolar)
Merzifon Hıristiyanlarının yardımları	0.850 kuruş (12.72 dolar)
Mrs. S. S. Smith	0.227 kuruş (10 dolar)
Mrs. Leo, Boise C. Idaho	0.114 kuruş (5 dolar)
Mrs. C. K. Tracy (İzmir)	0.108 kuruş (4.40 dolar)
Anadolu Koleji öğrencileri	1.061 lira (46.64 dolar)[302]

299 **a.g.b.**, No:200.
300 **a.g.b.**, No:214.
301 **a.g.b.**, No:237.
302 **a.g.b.**, No:296.

Aynı şekilde 1909-1910 döneminde de hastaneye yapılan yardım ve bağışlar devam etmiş ve şu yardımlar gerçekleşmiştir:

Miss Lucy Tomayan	–fakir hastalar için-	110 lira
	-fakirlere süt için-	25 lira
Miss Wilker		66 lira
Mrs. Crane		200 dolar
Mrs. Ella R. Fowle		1.000 dolar[303]

Bütün bu toplanan yardım, hastalardan alınan ücretler, doktorlara ve hemşirelere ödenen maaşlar ve diğer harcamalarla birlikte Anadolu Koleji Hastanesi'nin 1904 yılı için yıllık bütçesi aşağıdaki şekilde olmuştur[304]:

Gelirler		**Giderler**	
Eldeki Para	2433 kuruş	-Doktor maaşları	6818 kuruş
Hastane ücretleri	48954 kuruş	-Hemşire maaşları	12769 kuruş
Konsültasyon ücretleri	3175 kuruş	-Diğer maaşlar	1428 kuruş
İlâç satımı	10236 kuruş	-Hizmetli ücretleri	3843.50 kuruş
Gözlük satımı	651 kuruş	-Temizlikçi ücretleri	18378.75 kuruş
Yardımlar	19932 kuruş	-İlâçlar ve cerrahî müdahale harcamaları	11181.75 kuruş
Beklenmedik gelirler	262 kuruş	-Aletler	994.50 kuruş
		-Posta ve beklenmedik harcamalar	4337.50 kuruş
		-Onarım	2306.75 kuruş
		-Donanım/mobilya	1966.75 kuruş
		-Kâr ve zarar	4128.50 kuruş
		-Denge	17490.50 kuruş
Toplam	85643 kuruş		85643 kuruş

Hastaneye ilk yardım, Merzifon'da ikamet eden yardımsever bir Ermeni kadın tarafından ufak bir hastanede olması gereken yatak, battaniye, masa örtüleriyle, kap kacak

303 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:335.

304 Tabloda verilen para birimi *gümüş kuruş* olarak verilmektedir ve 108 gümüş kuruş 1 lira değerindedir. Belgede *Gelirler* ile *Harcamalar arası*nda 15474 kuruş fark olduğu belirtilmiştir. Ancak yapılan hesaplamada aradaki farkın 17490.50 kuruş olduğu görülmektedir. P. A. B. C. F. M., **Reel 625**, No:96-97.

gibi malzemeleri kapsayacak şekilde yapılmıştır. Eczane ve hastane binalarındaki ilâç malzemeleri de oldukça yeterli seviyelerde olmuştur. 1906 yazında hastanenin yeni cerrahî aletler, karyola, battaniye vb. ihtiyaçları karşılanmış ve bunlar için 250 liradan fazla bir miktar harcanmıştır. Yine de hizmet verilen yıl, özel harcamalar hariç, borçsuz kapatılmıştır[305]. 1907-1908 döneminde hastanedeki çalışmalar 350 dolarlık bir tıbbî malzeme donanımı ile yürütülmüştür. Bu aletler arasında yıl içerisinde alınan modern bir buhar basınçlı sterilizatör de yer almıştır[306]. Yıl boyunca hastanenin harcamaları yaklaşık 1.400 lira (6.160 dolar) tutmuştur. Ama yıl borçsuz olarak tamamlanmıştır[307].

1901 yılında hastane kullanımında bulundurduğu üç geniş bina ile hizmet vermiştir. Bu binalar meyve ağaçları bulunan bir bahçe içerisinde, oldukça havadar, güneş ışınlarını iyi alabilecek bir mevki üzerinde kurulmuştur. Binaların arka tarafında -güneyinde- Anadolu Koleji kampüsü yer almıştır. Binalarda, ilk başlarda yatak kapasitesi kırk iken yapılan ilâvelerle bu kapasite önce elliye daha sonra da elli beşe çıkarılan iki büyük iki küçük hasta koğuşu, iyi donanımlı modern bir ameliyathane, bazı hastalar için dört özel oda, ağır ameliyatlardan sonra hastaların bakım ve tedavisinin yapılabileceği acil bakım odası, hemşireler için özel odalar, hastanenin temizlik işlerine bakanlar için bir oda yer almıştır. Dispanser iki bekleme ve iki muayene odasından teşkil edilmiştir. Kadın ve erkek hastaların koğuşları birbirinden ayrı olarak düzenlenmiştir. 1902 yılında, hastane binasından kolay bir girişi olan, bulaşıcı hastalıklar için izole edilmiş bir bina da tamamlanmıştır. 1905 yılında hastanedeki hizmetlerin daha rahat verilmesini sağlamak amacıyla binalara ilâveler yapılmıştır[308]. Ama yinede artan hasta ihtiyacına bu binalar cevap veremez hale gelmiş ve hastanenin yeni ve geniş bir binaya olan ihtiyacı ilk kez 1908 yılında gündeme getirilmiştir.

1908 yılı içerisinde hastanede tedavi görmek isteyen hastaların sayısı oldukça fazla olmuş ve hastanenin halihazırdaki bina ve donanımı ile onlara hizmet verilmesinde oldukça zorluklar yaşanmıştır. Bunun üzerine Amerikan Board'a daha geniş bir hastane binasına acil ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine hemen harekete geçilerek ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde bir bina yapılabilmesi için yardım edecek, bina

---

305 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No: 187-188, 265, 276.
306 **a.g.b.**, No:276.
307 **a.g.b.**, No:278.
308 **a.g.b.**, No:165, 187-188, 295.

yapımına bağışta bulunacak samimi Hıristiyan dostlar bulunmaya çalışılmıştır. İstenilen niteliklere sahip bir binanın yapımı için 15.000 dolara[309], binada uygun sağlık hizmetlerinin verilebilmesi için gerekli olan donanımların temini içinse 10.000 dolara ihtiyaç duyulmuştur. Nihayet 1909 yılından itibaren yeni hastane binasının planları yapılmış, donanımlı ve daimi bir hastane binası inşasına izin verilmesi amacıyla Osmanlı hükümet yetkililerine müracaat edilmiştir.

İhtiyaçları karşılayacak yeterli kapasitede modern cihazlara sahip binanın inşasına başlanıldığı sırada, gerekli olan 25.000 doların, ancak 15.000 doları karşılanabilmiştir. Geri kalan 10.000 dolarlık kısım ise sonraki zamanlarda İngiltere'den sağlanmıştır[310].

Hastane binası inşa edilmeye başlanmadan önce, Amerikan Board misyonerleri binanın inşasına ruhsat verilmesi için 2 Temmuz 1910 tarihinde Osmanlı yetkililerinden izin istemişlerdir[311]. Ancak misyonerlerin hastaneyi inşa etmek istediği alan, Merzifon'da Çelebi Sultan Mehmet Han vakfının mülküdür. Yaklaşık 19 dönüm olan bu arazinin bedeli 55.000 kuruştur. Arazi aslında inşa edilmek istenen hastane binası için oldukça büyük olmasına rağmen, Board misyonerleri Osmanlı hükümetinden, bina inşa edildikten sonra geri kalan kısımların da hastanede tedavi gören hastalara hizmet verecek şekilde bahçe halinde düzenlenmesi için istemişlerdir. Hükümet istenilen bu arazinin içerisinde ve çevresinde Müslümanlara hizmet veren bir kurum olmaması gerekçe göstererek, hastanenin bu arazi üzerine inşa edilmesine izin vermiştir. Ancak, arazinin bedeli olan 55.000 kuruşun 10/1000'u nispetinde vakıf namına yıllık arsa kirası, yıllık olarak da bütün vergilerini usul ve kanunlara uygun olarak düzenli ödemesi şartı belirtilmiştir. İlk başta Osmanlı hükümeti, inşa edilecek olan bu hastanenin bir hayır kurumu olarak hizmet verecek olmasından dolayı emlâk ya da diğer vergilerden muaf tutulması görüşünü benimsemiştir. Ancak misyonerlerin, inşa etmek istedikleri hastanede hastaları belli bir ücret karşılığında tedavi edecekleri göz önünde bulundurulmuş ve hizmetlerini ücretli olarak veren okul ve hastane gibi kurumların tamamen vergiye tabi olması kuralından

---

309 **a.g.b.**, No:297.

310 P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:334; B. O. A., **İrade Meclis-i Mahsus**, Belge No:16/17 M 1329.

311 **35 Numaralı Mukteza Defteri**, Belge No:922/1065, s.29.

hareketle yeni inşa edilen hastanenin yıllık vergilerini düzenli olarak vermesine karar verilmiştir[312].

İlk orijinal hastane, birkaç odanın kiralanması, daha sonra ufak bir binanın yapılmasıyla teşkil edilmiştir. Ancak en son çalışmalara uygun olarak planlanan, modern cihazlarla donatılan büyük ve modern yeni bina ancak 1912 yılında tamamlanmıştır. Üç ayrı bina grubuna ayrılan yeni hastanenin planı şu şekildedir:

Üç bina grubu:
1. Towle Memorial binası
2. Dispanser
3. Mutfak ve Çamaşırhane

Towle Memorial binası hastanenin ana binasıdır. Bina, her odanın günün herhangi bir döneminde gün ışığından yararlanabileceği şekilde planlanmıştır. Binanın bütün pencerelerinden gözüken dağ manzaraları, şehrin hiçbir yerinde olmadığı kadar güzel gözükmektedir.

Binanın katlarına göre oturum planı ise şu şekilde hazırlanmıştır: Birinci katın girişinde solda resepsiyon vardır. Sağda doktor büroları ve kütüphane, bir laboratuar ve henüz yeni gelmiş röntgen cihazının bulunduğu röntgen odası almıştır. Aynı katın kuzeybatı bölümünde iki ameliyat odası, sterilizasyon odası, doktor ve hemşirelerin hazırlanma odası; güney tarafının sonunda hastaların yoğun olduğu dönemlerde yatmaları için ilâve koğuşlar vardır. Bu koğuşların bir kısmı kışın hemşirelerin eğitimi ve nekahet halindeki hastalar ve arkadaşları tarafından kullanılmak düşüncesiyle tasarlanmıştır. Binanın ikinci katı tamamen erkek hastalar için düzenlenmiştir. Burada bir başhemşire odası, güney ve batı kısımlarında genel hasta koğuşları, kuzey tarafında hastalar için özel odalar vardır. Binanın üçüncü katı kadınlar ve çocuk hastalar için düzenlenmiştir. Buranın düzeni de aynen ikinci katın düzeni gibidir. Sadece çocuklar ve hamile bayanlar için özel koğuşlar vardır. Binanın dördüncü ve son katında hemşirelerin kullanabileceği odalar bulunmaktadır. Ayrıca her kat hastalara yemek verecek bir mutfak, yemek salonu, banyo ve lavabo yer almıştır.

Binanın en büyük yeniliği, odaların kaloriferle ısıtılmasıdır. Anadolu'nun Merzifon'un bulunduğu bölgesinde ve Merzifon'un içinde ilk buharla ısınma sistemi bu

---

312 B. O. A., **İrade Meclis-i Mahsus**, Belge No:16/17 M 1329; **5 Numaralı Kilise Defteri**, Belge No:4058/3653, s.313-314.

binada kurulmuştur. Ayrıca hastaların ameliyat odasına getirilip götürülmesinde kolaylık sağlamak amacıyla bir asansör sisteminin kurulması da binanın bölgeye getirdiği yenilikler arasında yer almıştır.

Binadaki odaların donanımına yardım sağlamak için odalara, donatacak insanların ya da hastanenin inşaatı sırasında en az 100 lira bağış yapanların isimlerinin verilmesi planlanmıştır. Bu plan neticesinde yeni hastane binasının bazı odalarına Kamberyan, Kiremitçiyan, Tracy, Merzifonlu Bayanlar Koğuşu gibi yardım yapan insanların özel isimler verilmiştir.

Yeni binada zamanına göre iki tane birinci sınıf ameliyat odası vardır. Ancak yetersiz donanımından dolayı çalışmalar zorlukla yürütülmüştür. Bu binanın en büyük yeniliklerinden biri de, sağlık hizmetleri açısından modern bir laboratuarın kurulması olmuştur. Ancak patalojik ve bakteriyolojik çalışmalar için laboratuarın donanımı yetersizdir, yeni ve modern aletlere ihtiyaç vardır. Ayrıca bina içerisinde modern bir tıbbî kütüphane de teşkil edilmiştir.

Dispanser, ayakta tedavi görecek hastalara hizmet vermek için tasarlanmıştır. Birinci katında geniş bekleme odaları, konsültasyon odaları ve eczane yer almıştır. İkinci katında burada görev yapacak doktorlardan birinin ikameti için uygun bir daire teşkil edilmiştir.

Üçüncü bina mutfak ve çamaşırhaneyi içermektedir. Yemeklerin burada hazırlanması ve ana binanın her katında bulunan mutfaklara götürülerek, hastalara servis yapılması uygun görülmüştür. Çamaşırhanede modern çamaşır makinesi ve kurutma odası bulunmaktadır. Çamaşırhanenin bitişiğinde 10 beygir gücünde bir enerji kazanı, makine ve bir dinamodan oluşan bir sistem kurulmuştur. Dinamo, pompa ve röntgen (x-ray) cihazına güç sağlamaktadır. Binanın ikinci katı hizmetli ve hemşirelerin ikameti için planlanmıştır. Binaların güney ve doğu tarafında her katın balkonu vardır[313].

1910 yılında Dr. Marden'in inşa etmeye başlamış olduğu ve 1912 yılında tamamlanan hastanenin yeni kompleksi[314], Merzifon istasyonunda yapılan Amerikan Board'un diğer binalarını ve şehirdeki binaları gölgede bırakmıştır[315].

---

313 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:224, 226, 227.

314 Binanın inşa halindeki resmi için ekler kısmına bakınız.

315 David Brewer Eddy, **What Next In Turkey**, Boston 1913, s.99.

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

3. AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİ VE ANADOLU KOLEJİ'NİN MERZİFON VE ANADOLU'DAKİ SOSYO-EKONOMİK, KÜLTÜREL VE SİYASÎ ETKİLERİ

Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'da yürüttüğü çalışmaların ve bu çalışmaların bir sonucu olarak eğitim faaliyetlerine başlayan Merzifon Anadolu Koleji'nin, faaliyet gösterilen bölge ve Anadolu genelinde oldukça önemli etkileri olmuştur. Bu etkileri ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan azınlık gruplar -öncelikle Ermeniler ve Rumlar- arasında görülmüştür.

Hiç kuşkusuz Türkler de misyonerlerin ve Kolejin yürüttüğü faaliyetlerden etkilenmiş ve bu etkiler yaşam tarzlarına yansımıştır. Ancak her ne olursa olsun, Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaları sonucunda ortaya çıkan en önemli gelişme azınlıklar arasında, yıllarca barış içerisinde yaşayıp, dillerini kendi dilleri, kültürlerini kendi kültürleri gibi benimsedikleri Türklere karşı bir düşmanlığın yaratılması şeklinde kendini göstermiştir. Merzifon'da yürütülen faaliyetlerin bu yönde etkisi de öncelikle Ermeniler, daha sonra da Rumlar arasında görülmeye başlanmıştır.

İlk başlarda Amerikan misyonerleri, yürütülen çalışmalarla insanlara dinî, sosyal ve kültürel alanlarda yeni bir hayat görüşü kazandırmaya çalışmıştır. İlerleyen yıllarda verilen eğitimlerle bu insanların kazandıkları yeteneklerle toplumda ekonomik açıdan kendi kendilerine yeter hale gelmeleri sağlanmıştır. Son aşamada da bütün bu gelişmelere siyasî bir kimlik kazandırılması için çalışmalar yürütülmesine ve Osmanlı bünyesindeki azınlıklar misyonerlerce kendi devletlerinin çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirilmiştir.

3.1. ANADOLU KOLEJİ'NİN BÖLGEDEKİ SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL ETKİLERİ

Amerika Board misyonerlerinin ve Anadolu Koleji'nin Merzifon'da sosyo-ekonomik olarak bir çok etkisi olmuştur. Ancak bu betkileri sadece Merzifon ile sınırlı kalmamış, çevre bölgelerden ve Anadolu'nun bir çok yerinden buraya gelen insanlara sunulan hizmetlerle bu etki Anadolu'nun geneline yayılmıştır.

3.1.1. Anadolu Koleji'nin Azınlıklar Üzerindeki Sosyal Etkileri

Daha önceki bölümlerde incelendiği gibi, Amerikan Board'un Merzifon istasyonunda yürüttüğü faaliyetler ve eğitim çalışmaları doğrudan azınlıklara yönelik olmuştur. Bunu misyonerler tarafından açılan okullara devam eden öğrencilerin, mensup olduğu milliyetlerin incelenmesiyle açık bir şekilde görmek mümkündür. Böyle olunca da Osmanlı ülkesinin genelinde yürütülen faaliyetlerde etki altına alınanların azınlıklar olması kuralı Merzifon'da da bozulmamış ve en büyük etki Ermeniler ve Rumlar üzerinde sağlanmıştır.

3.1.1.1. Amerikan Board Misyonerlerinin Merzifon'daki Azınlıklar Üzerinde Dinî Alanda Sağladıkları Gelişmeler

Amerikan Board misyonerleri Merzifon'daki çalışmalarına, misyonerliğin çalışma metotları doğrultusunda dinî alanla başlamışlardır. Sadece Merzifon için değil, aslında misyonerlik hareketi bütün Osmanlı ülkesinde ilk başlarda Hıristiyanlığı yaymak için başlatılmıştır. Bu manada misyonerliğin amacı, kuvvetli bir Hıristiyan topluluğu kurmak, Hıristiyanlığı bu dinden olmayanlara telkin etmek, İncil'i bilmeyenlere öğretmek olarak belirlenmiştir. Böyle olunca da gittikleri her yerde kiliselerini kurmuşlar, bu kiliseler etrafında halkı dinlerine davet etmişlerdir[1]. Amerikan Board misyonerlerinin de amacı bu doğrultuda öncelikli olarak Hıristiyanlık dinini ve Protestanlık öğretisini yaymak olmuştur. Ancak Müslümanların misyonerlerin faaliyetlerine oldukça az ilgi duymalarından dolayı, Merzifon'da dinî alanda yürütülen faaliyetlerde Müslüman cemaatin Protestanlığa kazanılmasına yönelik doğrudan ve sistematik bir çalışma yapılmamıştır[2]. Bütün ağırlık azınlık gruplara, Ermenilere ve Rumlara verilmiştir.

Amerikan Board misyonerleri ilk olarak Merzifon'da 1853 yılında bir Protestan kilisesi kurmuşlardır. Bu kilise etrafında yürütülen dinî faaliyetler çerçevesinde Merzifon

---

[1] Dinçer, **a.g.e.**, s.35; Haydaroğlu, **a.g.e.**, s.184.

[2] P. A. B. C. F. M., **Reel 582**, No:607.

ve buraya bağlı dış-istasyonlarda bir Protestan topluluğu oluşturmuşlardır. Osmanlı ülkesinde bir Protestan cemaatinin oluşturulması da 19. yüzyılın ilk yarısında İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri sonucunda[3] gerçekleştirilmiştir.

Merzifon'da 1853 yılında on iki üye ile çalışmalarına başlayan Protestan kisilesinin üye sayısı her geçen yıl artarak devam etmiş ve bu istasyonda da bir Protestan cemaati oluşturulmuş, Protestanlık mezhebi azınlıklar arasında popüler hale getirilmiştir. İlk başlarda bu mezhebe karşı Ermeniler arasında oldukça aşırı bir ilgi oluşmuştur. 1870'li yılların ortalarından itibaren de misyonerlerce, Protestanlığı yaymak için Rumlara verilen önem artırılmaya başlanmıştır. Bu gelişmenin yaşanmasında en büyük etken aynı yıllarda Rusya tarafından Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaası üzerinde korumacılık siyasetini artırma girişimleri olmuştur. Diğer bir ifade ile Amerikan Board, Rusya ile gizli bir mücadele içerisine girmiştir. Fakat 20. yüzyılın başlarına kadar Ermeniler arasında sağladıkları başarılar kadar bir başarıya ulaşılamamıştır.

Yürütülen dinî çalışmalar kilise içerisinde düzenli toplantılar yapılması, bu toplantılarda insanlara Protestanlık ve Hıristiyanlık üzerine dersler verilmesi, her Pazar düzenli olarak cemaatin Kilise bünyesinde toplanmasına ve vaazler verilmesine önem verilmesi, kadın misyonerlerce Hıristiyan kadınlara, doğrudan evlerine giderek, İncil ve Protestanlık üzerine telkinler yapılması, ayrıca Merzifon'daki kilise üyelerinin planlı bir şekilde eğitilmesi, bu çerçevede vaizlerin eğitim ve gelişiminin sağlanması yollarıyla Hıristiyanlığın prensipleri ve Protestanlık öğretisi halka aktarılmaya çalışılmıştır.

Kilisedeki Pazar toplantılarında cemaate sunulan hizmetlerde genelde hitap edilen azınlık grupların ana dilleri kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak bu insanların çoğu, Türkler ile birlikte yaşamalarının verdiği huzur sonucu olsa gerek, kendi ana dillerini unuttukları için, dua toplantılarında ilk başlarda Türkçe ağırlıklı dil olarak kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda azınlık gruplara misyoner okullarında ana dillerinin öğretilmesiyle, kendi dillerinde dua edilmeye başlanmıştır. Sadece okullar değil, kilisedeki dinî hizmetler de azınlıkların kendi ana dillerini geliştirmek için kullanılan bir araç olmuştur.

Amerikan Board misyonerleri, dinî çalışmalarını bu alanda basılmış kitap ve risalelerin satışlarıyla desteklemişler, bu çerçevede Hıristiyan azınlıklar arasında dinî yayınlara gösterilen ilgide büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Bazı zamanlarda Amerikan

---

[3] Bozkurt, **a.g.e.**, s.178

Board'a bağlı sahafların Osmanlı ülkesinde dolaşarak İncil satışları, bu faaliyetlerinin devlet aleyhine olmasından dolayı engellenmiştir. Bunun üzerine İngiliz ve Amerikan hükümetleri, İstanbul'daki Sefaretleri aracılığıyla bu yasağın İncil Cemiyeti'nin ticarî işine sekte vurduğunu iddia etmişlerdir. Aslında Osmanlı hükümetinin izniyle şehirlerin herhangi bir mahallinde İncil satabilmelerine izin verilmiş olmasına rağmen, İncil veya dinî yayın satma bahanesiyle Hınçak kıyafetine girmiş kimliği belirsiz şahısların köy köy dolaşmaları asayiş açısından zararlı gürüldüğü için bu kararın gerekli olduğu Sefaretlere bildirilmiştir. Ancak Amerikan sefareti iki devlet arasındaki anlaşmalar gereğince bu kararın haksız olduğunu bir nota ile bildirmiş, fakat Osmanlı Devleti esasında bu sahafların Osmanlı vatandaşı oldukları için Amerikan hükümetinin müdahale hakkı olmadığını Hariciye Hezareti aracılığı ile tebliğ etmiştir[4].

Merzifon Protestan Kilisesi aracılığıyla yürütülen dinî çalışmalarda bölge halkını etki altına almak için izlenilen bir yol da yardım cemiyetleri kurmak olmuştur. Bu cemiyetlerle insanlara içinde bulundukları zor durumdan kurtulmalarına yardım etmek yoluyla Protestanlığa kazandırılmaya, her şeyden önemlisi de insanlar arasında misyonerliğin ve misyonerlerin popülaritesini artırmaya çalışmışlardır. Amerikan Board misyonerlerince kurulan yardım cemiyetlerinin gelişimi ve bölgedeki etkileri şöyle gerçekleşmiştir.

3.1.1.1.1. Genç İnsanlar Yardımlaşma Cemiyeti

Amerikan Board'un Merzifon'daki ilk yardım cemiyeti 1881 yılında kurulmuştur. Bu cemiyet, aynı yılın sonbaharında iki yerli Hıristiyanın, Amerikan Board misyonerlerinden birine gelerek dinî yönden doğru yolda olmayan inançsız gençler için bir toplantı düzenlenmesini istemelerinin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu istek misyonerler tarafından kabul görmüştür. Böyle bir toplantıyı yaparken misyonerler, kendilerine önerilen düşüncenin haricinde, halk arasındaki etkilerini artırmak için yardımsever bir amaç peşinde koşmayı da arzulamışlar ve Merzifon'da henüz yeni açılan Harbinger Yüksek Okulu'na sürekli öğrenci girişini sağlamak için çalışmaya karar vermişlerdir. Bu amaçla Kapıkaya dağlarından bir erkek çocuk, misyonerlerin yardımıyla eğitim görmesi için okula yerleştirilmiştir.

---

[4] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:483/47.

Planlanan dinî inançları kuvvetlendirme toplantıları başlatılmış ve kış boyunca bu toplantılar şehirdeki Hıristiyanlar arasında ilgi odağı olmuştur. Yeni yıl gecesinde birkaç kişiyle tertip edilen toplantının sonucunda *Genç İnsanlar Yardımlaşma Cemiyeti* adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyet için bir tüzük kabul edilmiş; Bir başkan, misyonerlerden bir temsilci, sekreter ve veznedardan oluşan yedi kişilik bir idarî komite kurulmuştur. Her üye, cemiyete belli bir oranda malî bir katkıda bulunma ve haftada veznedara 10 para ödeme ile yükümlü tutulmuştur.

Her Pazar sabahı dua ve vaaz toplantıları yapılması, toplantının hemen ardından ismi okunan her üyenin kalkıp kendi haftalık payını veznedara vermesi planlanmıştır. Bu yolla haftalık ödenmesi gereken paranın, herhangi bir güçlük yaşanmadan toplanması amaçlanmıştır. Cemiyetin tüzüğüne göre ödemeyen yada ödeyemeyen üyelerin, üyelik hakkını kaybetmesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu yolla cemiyet ilerleyen günlerde üye kaybına uğramamış, 1882 yılında Merzifon'dan ayrılan bir üye hariç, hiç birinin üyelik kaydı silinmemiştir. Cemiyetin üye sayısı, buna bağlı olarak da toplanan para miktarı her geçen gün hızla artmıştır.

Cemiyetin Merzifon'daki Hıristiyan halk üzerindeki en büyük etkisi yardım amaçlı para toplamakla değil, toplanan bu paraları kısa bir süre içerisinde bu halk için kullanması yoluyla olmuştur. Cemiyetin ilk kurulduğu yıllarda, toplanan paralarla Yüksek Okul'da bir öğrenciye ayda 50 kuruş yardım yapılmaya başlanmış, Protestan Kilisesi bünyesindeki İlkokulda bir dul kadının ileride yüksek okula da gönderme fikrinde olduğu bir erkek çocuğuna malî yardım yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca toplanan bu paralarla çingeneler arasında kurulan bir okulda görevli öğretmene ayda 75 kuruş ödeme yapılmaya başlanmıştır. Öğretmen bu okulda çingenelere okumayı ve basit İncil bilgilerini öğretmekle görevlendirilmşitir. Yine toplanan bu paralar, sonradan Hıristiyan olduğunu açıklayan bir Hıristiyan Türke bile yardım amaçlı kullanılmıştır[5].

Cemiyetin halk arasındaki bir diğer etkisi de açılan bir ana okulu vasıtasıyla olmuştur. Okul şehrin, sakinlerinin çoğunluğu Hıristiyan olan bir mahallesinde açılmıştır. Üç gün içerisinde okula otuz öğrenci kaydedilmiştir. İlerleyen günlerde okula öğrenci akışı devam etmiştir. Okulun yıllık harcaması 14 lira olmuştur. Bunun yarısını Amerikan Board, yarısını da cemiyet karşılamıştır. Fakat Protestan ilkokulu yanında açtıkları ikinci

---

[5] P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:50-52, 53.

bir anaokulunu cemiyet, başka bir yerden yardım almadan malî yönden tamamen kendisi desteklemeye başlamıştır.

Cemiyetin Merzifon ve civarında yürüttüğü dinî çalışmaların bir başka yöntemi de düzenlenen ziyaretler olmuştur. Bu faaliyeti verimli bir şekilde gerçekleştirmek için, Cemiyet ile ilişkili olarak, bir ziyaret komitesi seçilmiştir. Bu komite ev ev ziyaret ve pazarlarda, sokaklarda halkla ilişki kurmak için görevlendirilmiştir. Ziyaret komitesi, aylık bir toplantı yapmak ve bu toplantıda birbirlerinin deneyimlerini dinlemekle yükümlü tutulmuşlardır. Bu toplantılarda dile getirilen çalışmaların neticeleri, misyonerlerin bölgedeki Hıristiyanlar üzerinde oldukça cesaret verici etkiler yaptığını gözler önüne sermiştir.

Çalışmalarda ziyaretler çerçevesinde izlenilen bir başka yöntem de, yine büyük oranda Cemiyet üyeleri tarafından yönlendirilecek şekilde, gönüllü çalışanlar tarafından insanlara kendi evlerinde dersler verilmesi olmuştur. Gönüllüler günde bir saatlerini kızlara ve evli bayanlara okuma ve yazma öğretmek için ayırmışlardır. Kadınlar arasında en etkili olan yardım çalışması, düzenli olarak ayda bir anneler toplantısı düzenlenmeye başlanması olmuştur. Bu toplantılar sırasında anneler, çocuklarına nasıl dua etmeyi öğretecekleri yönünde eğitilmeye başlanmışlardır. Bu çalışma, bölgedeki kadınlar ve bunlar aracılığıyla da aileler üzerinde misyonerler adına oldukça olumlu sonuçlar alınmasını sağlamıştır.

Yine ziyaret çalışmaları çerçevesinde, Pazar günleri şehre gelen misafirlerin konaklama yerleri olan hanların ziyaret edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yolla burada konaklayan insanların araştırılıp soruşturulması ve yabancı olanların bulunarak Protestan Kilisesi'ne davet edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu yolla Cemiyetin faaliyet sınırları, sadece Merzifon ile sınırlı tutulmayıp genişletilmeye çalışılmıştır. Bu işle ilgilenmesi için Cemiyet tarafından iki kişilik özel bir komite oluşturulmuştur. İki kişiden oluşan başka bir komite de, Cemiyete yeni katılanların yabancı kalmaması amacıyla onlara *hoş geldin* işleriyle meşgul olmak için belirlenmiştir. Bütün bu çalışmalar, bölge halkının Protestanlığa ve misyonerlere karşı yaklaşımında oldukça olumlu etkiler yapmıştır[6].

---

[6] **a.g.b.**

3.1.1.1.2. Pontus Protestan Cemiyeti

Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon istasyonunda halkın üzerindeki etkilerini artırmak için kurdukları ikinci cemiyet de 1883 yılında kurulmuştur. Bu yıl içerisinde dinî alanda istasyonda bazı köklü adımların atılması kararlaştırılmış ve bu karar çerçevesinde *Pontus Protestan Cemiyeti* kurulmuştur. Cemiyetin yerli vaizler, misyonerler, öğretmenler ve Hıristiyan halk arasından üyelerden oluşturulması karara bağlanmıştır. Cemiyetin kuruluş amacı, istasyonun sınırları içinde misyonerler tarafından yürütülen çalışmaların idare edilmesi olarak açıklanmıştır.

Cemiyetin ilk toplantısı sonbahar ayında misyonerlerin davetiyle yapılmıştır. Cemiyetin ikinci toplantısı üç gün sürmüş, misyonerlerin isteği doğrultusunda Ermeni asıllı Tomayan tarafından büyük bir birlik ruhu içerisinde idare edilen toplantıda, Merzifon'a bağlı dış istasyonların bütçeleri, bölgede yürütülen çalışmalar tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda, hem misyonerlerden hem de yerli Hıristiyanlardan yürütülecek çalışmalar adına oldukça güzel fikirler ortaya çıkmıştır[7]. Cemiyetin üçüncü toplantısı, amacına binaen diğer toplantıların her ikisinden de verimli olmuştur. Bütün istasyonun raporları gözden geçirilmiş ve 1886 yılının bütçesi çıkarılmıştır[8]. Cemiyetin daha sonraki yürüttüğü çalışmalar da bu mahiyette olmuştur. Amerikan Board misyonerleri tarafından istasyon sınırları içerisinde yürütülen çalışmaların bölge halkı üzerindek etkilerinin nasıl artırılacağı konusunda olumlu fikirler üretilmiş ve uygulamaya konmuştur.

Bu cemiyetlerin haricinde *Genç Hırisityanlar Birliği* de Merzifon istasyonunda yaptığı çalışmalarla Amerikan Board misyonerlerinin çalışmalarına yardımlarda bulunmuşlardır. Bazı dönemlerde Cemiyet, Merzifon'daki okullarda eğitim gören öğrencilerin yardıma muhtaç olanlarının masraflarını karşılamıştır. Yüksek Okul'un yeni faaliyete geçirildiği yıllarda iki öğrencinin bütün masraflarını, üç öğrencinin de masraflarının yarısını karşılamayı üzerine almıştır. Cemaat okulunda ise iki öğrenciye malî destek vermiştir. Bu öğrencilerden bir tanesi ilerde dinî eğitimine devam etme isteğinde olan bir çingenedir. Ayrıca çingenelerin kış aylarında birlikte olduğu dönemde yüz elli öğrenciye eğitim veren bir okulun da idaresini üstlenmiştir. Bu cemiyetin üyeleri

---

[7] **a.g.b.**, No:71.
[8] **a.g.b.**, No:78.

Merzifon'da yürütülen çalışmalara ilâve olarak dış-istasyonlardan Amsaya ve Vezirköprü'de çok başarılı bir kurs çalışması yürütmüşlerdir[9].

Amerikan Board misyonerlerinin, yapılan yardımlarla sağladığı etkinin bir örneği de Kilise Kadınları'nın çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu kadınlar grubu öğrencilerin arasından seçtikleri birine yardım etmeyi gelenek haline getirmişlerdir. Ayrıca okullarda günlük İncil çalışmalarının sürdürülmesine de yardım etmişlerdir. Öğrencilere yardım etme amacı çerçevesinde Cuma öğleden sonraları Yatılı Kızlar Okulu'nda fakirlere yardım için bira araya gelerek tüm zamanlarını dikiş dikmeye ayırmışlardır. Böylece bu çalışma iki amaca birden hizmet etmiştir. Bir yandan öğrencilere el işlerinde oldukça iyi bir beceri kazandırılırken, diğer yandan da buradaki çalışmaların ürünü olarak ortaya çıkarılan parçalar yıl sonunda satılmış ve sağlanın paranın içinden kullanılan malzemelerin parası alındıktan sonra geri kalan kısım ihtiyacı olan öğrencilere yardım olarak verilmiştir[10].

Bu çalışmaların yanısıra Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'da açtıkları okullarda izledikleri eğitim politikaları da insanlar arasında Hıristiyanlığı yaymada ve öğretilerine taraftar kazanmada çok etkili olmuştur. Okullara devam eden öğrencilerin dinî eğitimine büyük önem verilmiş, her sabah eğitime dinî ayinler ile başlanmış, öğrencilerin Kiliseye üye olması teşvik edilmiştir. Hatta Kilise üyesi öğrencilerin misyonerlerin eğitim kurumlarına girmesine daha sıcak bakılmıştır. Ruhban Okulu'na öğrenci alım kuralları incelendiğinde Kilise üyesi öğrencilerin okula girmesine öncelik verildiği, bu şartı sağlayan öğrenciler için bazan okulun öğreci kabul şartlarına bile uyulmadığı görülmüştür. Öğrencilerin okula kabul şartaları sırasında geldikleri yerleşim yerlerinin bağlı olduğu misyoner istasyonlarından getirecekleri tavsiye mektubunun esas alınması da, bu amaca hizmet eden bir uygulama olarak kabul edilebilir.

Dinî alanda halk üzerindeki en büyük etki sağlık alanında verilen hizmetlerle sağlanmaya çalışılmıştır. Anadolu Koleji bünyesinde kurulan Anadolu Hastanesi sadece Merzifon'dan değil Anadolu'nun diğer yerlerinden gelen hastalara da hizmet vermiştir. Böyle olunca da hizmet sahası Merzifon ile sınırlı kalmayan hastanenin etki sahası da bu oranda geniş olmuştur. Hasatanede tedavi gören -özellikle de yatarak tedavi gören-

---

[9] **a.g.b.**, No:72.
[10] **a.g.b.**, No:129.

hasstalara, ruhî yönden en zayıf oldukları bir dönemde dinî telkinler yoluyla Protestanlık mezhebi aşılamaya çalışılmış, Allah'a kendilerini yakın hissedebilmeleri için, bu öğreti bir yol olarak gösterilmiştir.

Dinî alanda etkili çalışmaların yapıldığı başka bir yer de, Merzifon'da misyonerlerin yaşlı ve fakir kadınları korumak üzere kurdukları *Yaşlılar Evi* olmuştur. Bir ev kiralanmış ve iki kişi de buradaki hizmetleri yürütmek amacıyla tutulmuştur. Burdaki hizmetler de yine azınlıklara yönelik olmuştur. Bunun en güzel örneği 1915 yılında yaşanan tehcir olayında yaşanmıştır. Yolda güçlük çıkaracakları düşünülen yaşlı Ermeni kadınları bu eve gönderilmişlerdir. Anadolu Koleji müdürü George E. White, tehcirden sonra sonbahar ve kış boyunca her Pazar günü oraya giderek dinî ayinler yapmıştır. Kolejin bir Rus öğrencisi de ona çalışmalarında yardımcı olmuştur. Yine Yatılı Kızlar Okulu'ndan bir bayan öğretmen de sık sık bu eve giderek oradaki yaşlılarla sıcak ve yakın ilişkiler kurarak, ihtiyaç duydukları zaman onlara bir şekilde yardım etmeye çalışmıştır[11].

Dinî alanda yürütülen bu çalışmaların en büyük amacı, üzerinde himaye hakkı talep edilebilecek bir Protestan cemaat ortaya çıkarmak olmuştur. Bilindiği üzere, yabancı devletlerin Osmanlı Devleti parçalanırken ön plana çıkardıkları konu, azınlıklara her bakımdan destek olmak ve bu yolla Osmanlı toplumu ve yönetimi üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda etkin bir politika izleyebilmektir. Bunun yolunun da Osmanlı tebaasını oluşturan azınlık gruplarının kendi taraflarına çekilmesinden geçtiğinin farkındadırlar. Bu düşünceyle Fransızlar Katolikleri, Ruslar Ortodoksları, İngilizler de Protestanları kendi himayeleri altına almak için çalışmalara başlamışlardır. Ancak Osmanlı Devleti bünyesinde Protestan cemaati olmadığı için İngiliz misyonerler böyle bir topluluk yaratmak için çalışmalara başlamış, daha sonraki yıllarda da Amerikan misyonerleri bunlara katılmıştır. Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'da dinî alanda yürüttükleri çalışmalar, Osmanlı ülkesi genelinde bu amaçla yürüttükleri faaliyetin bir parçasını oluşturmuş ve bölgede Hıristiyan azınlıklar arasında yürütülen dinî çalışmalarla, bir Protestan cemaatinin varlığından söz edilir hale gelmiştir.

Ancak bazı dönemlerde Amerikan Protestan misyonerlerinin dinî alanda yürüttüğü faaliyetler bazen Ermeniler arasında hoş karşılanmamış ve tatsız durumlar ortaya çıkarmıştır. 28 Temmuz 1895 (16 Temmuz 1311) tarihinde Sivas vilâyetine Osmanlı

---

11 White, **Anatolia College**, s.87.

hükümetinden gönderilen bir telgrafta böyle bir durum açık bir şekilde ifade edilmiştir. Merzifon'daki Ermeniler ile Protestanlar arasında ortaya çıkan bazı çekişmelerden dolayı vilâyetçe gerekli tedbirlerin alınmasının vurgulandığı telgrafta, Merzifon'daki Protestan cemaati reisinin öldürüldüğü, katillerin yakalanarak gerekenin yapılması istenmiştir. Ayrıca katillerin yakalanmasında yararı olur düşüncesi ile Amerikan Board misyonerleri tarafından yürütülen faaliyetlerle bazı Ermenilerin Protestanlık mezhebine geçtiği, bunun da diğer Ermeniler arasında pek hoş karşılanmadığı üzerine dikkat çekilmiştir[12]. Bu olaylar üzerine yapılan incelemelerde Merzifon'daki Protestan cemaati reisi Garabet'in katillerinin Ermeni asiler olduğu anlaşılmıştır. Aslen Kayserili olan Mihran ile Merzifonlu Agop'un bu olayda suçlu oldukları kesinleşmiş ve bu iki şahıs tutuklanmıştır[13].

Merzifon'da bu olayların meydana geldiği sıralarda Merzifon'da erkek olarak üç yüz kadar Protestan Ermeni vardır. Bunların Protestanlık mezhebine geçmeleri çok eskidir. Bunlardan sadece bir tanesi bir sene önce (1894) mezhep değiştirmiştir. Merzifon'a yakın Tokat'ta ise aynı tarihte Protestan olarak altı hane mevcuttur. Ancak Merzifon'da aynı dönemde Ermeniler arasında Protestanlığa meylin arttığının bir çok göstergesi söz konusudur. Meselâ Ermenilerin birçoğu Protestan Kilisesi'ne giderek vaazları dinlemeye başlamışlardır. Bunda da Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaları etkili olmuştur. Misyonerlerin ilkokullarda eğitim gören çocuklardan durumu iyi olmayanlardan ücret almamaları, ayrıca muhtaç olanların kitap, kırtasiye, elbise ve iane yardımında bulunmalarından dolayı fakir insanlar çocuklarını, bu yardımlardan yararlanabilmek için, Amerikan Board misyonerlerinin okullarına göndermişlerdir. Ermenilerin dinî liderleri arasında, sebep her ne olursa olsun, kendi cemaatlerinin Protestan kiliselerine ve okullarına gitmelerine hoş bakılmamaya başlanmıştır. Osmanlı hükümet memurları tarafından Ermenilerin böyle bir tavır sergilemesi, Ermeni gençlerinin gelecekleri uğruna yabancıların himayesini kazanmak için her şeyi feda etmeyi göze aldıkları şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu durum Gregoryan Ermeniler ile Protestan Ermeniler arasında bazı anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır[14].

---

[12] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:333/39.

[13] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:333/44; **Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.Mtv.)**, Belge No:123/41.

[14] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:333/104.

Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'da yürüttükleri çalışmalarla ortaya çıkardığı Protestan Cemaati ilerleyen yıllarda vergi, cizye ve diğer işlerinin kocabaşları[15] aracılığıyla yürütülmesini isteyecek kadar gelişmişlerdir. Merzifon kasabasında ikamet eden Protestan taifesinin senelik vergi, cizye ve diğer işleri Ermeni milleti tarafından tahsil olunmaktadır. Fakat bir süre sonra vergi toplama işinde bazı haksızlıklar yapılmaya başlanmıştır. Protestan olmayan Ermenilerden 42'şer kuruş vergi alınırken, Protestan Ermeni ailelerinden seksenar kuruş alınmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Protestan Ermeni cemaati Osmanlı hükümetinden, yıllık vergi ile diğer işlemlerinin Ermeni milleti idaresinden ayrılmasını ve Merzifon'da ikamet eden Protestan cemaati vekili/kocabaşı Saatcioğlu Serviye tarafından yürütülmesini istemişlerdir. Burada ilginç olan nokta hükümetin, sadece Protestan Ermeni cemaatinin değil, Anadolu Koleji'nin de yıllık ödediği vergi ve cizyenin idaresini de yine Ermeni milletine vermiş olmasıdır[16].

3.1.1.2. Amerikan Board Misyonerlerinin ve Anadolu Koleji'nin Azınlıkların Eğitiminde Sağladıkları Gelişmeler

Osmanlı Devleti bünyesindeki azınlıkların, kendi cemaat okulları haricinde başka okullara uzun süre eğilimleri olmamıştır[17]. Bu eğilim, misyonerlerin yoğun bir şekilde başlattıkları eğitim faaliyetleri ile kırılmıştır. Misyonerlerin açtıkları okullara en büyük talep, misyonerlerin de etkisiyle, öncelikli olarak azınlıklardan gelmiştir. Amerikan Board'un açtığı okullar için de yine aynı durum söz konusu olmuştur. Böyle olunca da Merzifon'daki Board eğitim kurumlarını yine çoğunlukla Ermeniler ve Rumla talep etmiş ve azınlıklar üzerinde en büyük etki alanı, eğitim alanı ortaya çıkmıştır. İlk başlarda Protestan Kilisesi bünyesinde açılan ilkokuldan, Anadolu Koleji'ne kadar devam eden öğrencilerin çoğunluğu bu iki azınlık grubundan teşkil etmiştir. Bazı dönemlerde bu eğitim kurumlarına Türklerden de talep olmuştur. Ancak üzerinde daha önceki bölümlerde ayrıntıları ile durulan bazı gelişmeler, bu öğrencilerin eğitimlerini tamamlayamadan okuldan ayrılmalarına sebep olmuştur. Devamına engel teşkil eden sebepler her ne olursa

---

15 *Kocabaşı*, Rumeli'de Hıristiyanlarla meskun köy ihtyar heyetinin başına verilen unvandır. Bunun yerine *Millet başı* tabiri de kullanılmıştır. Bu unvan Anadolu ile Rumeli'deki Müslüman köylerinde *muhtar* şeklinde kullanılmıştır. Tanzimat'tan sonra *kocabaşı* unvanı kaldırılarak genelde *muhtar* kullanılmaya başlanmış ise de Hıristiyanlarca bu tabir terkedilmemiştir. Kocabaşilar devletin emirlerini halka tebliğe, halkın hükümetle olan işlerini yürütmeye memur oldukları gibi bir zamanlar tarhedilen vergilerin tahsiliyle de ilgilenmişlerdir. Tahsildarların atanmasıyla daha sonra bu görev kendilerinden alınmıştır. Bkz. **a.g.s.**, C.II, s.284-285.

16 B. O. A., **HR.MKT.**, Belge No:41/40.

17 Vahapoğlu, **a.g.e.**, s.58.

olsun Merzifon'da Amerikan Board eğitiminin ürünü olarak sadece Nureddin H. Pehlivanzade isimli bir Türk öğrenci Anadolu Koleji'nden mezun olabilmiştir.

Amerikan Board'un Merzifon'da açtıkları okullar en büyük etkiyi mezun ettikleri öğrenciler aracılığı ile yapmışlardır. Merzifon gibi Anadolu'nun ufak bir kasabasında bu okulların verdiği eğitim sonucu kızlar toplumda üretken bir hale getirilmişlerdir. Türk toplumunda olduğu gibi, Ermeniler ve Rumlar arasında da kadınların eğitimi fazla önemsenmeyen bir konu olması gerçeğine rağmen Amerikan Board misyonerleri Merzifon ve çevresinin bu kabuğunu kırmıştır. Board'un bu başarısı sadece böyge ile sınırlı kalmamış, faaliyette bulundukları bütün diğer yerlerde de aynı başarıya imza atmışlardır.

Merzifon'daki Yatılı Kızlar Okulu'nun kızların eğitiminde oldukça önemli bir etkisi olmşutur. Bu etki en güzel ifadesini bir Türk paşanın Merzifon'daki okul için kullandığı; *bir kız Amerikan okulundan geldiği zaman, bir kız değil fakat etkisi dört misli artırılmış bir okul geliyor*[18] sözlerinde bulmuştur.

Board misyonerlerinin eğitiminden çıkan kızlar, hatta okulda belli bir süre eğitim görüp eğitimini tamamlamadan ayrılanlar dahil, okulda edindikleri bilgi ve görgülerini olduğu gibi ailelerine aktarmışlardır. Genç kızların eğitimi öncelikli olarak iyi bir ev hanımının, iyi bir ev idaresininin ve her şeyden önce iyi bir annenin nasıl olması gerektiği konusunda yoğunlaştırılmıştır. Bunun neticesi olarak da kızlara verilen eğitim, Amerikan Board eğitimini, sadece toplumda bir bireyin eğitilmesine yönelik bir sistem olmaktan çıkarmış, bir birey ile bir aileye, aile ile de toplumun geneline nüfuz etme kimliği kazandırmıştır. Yani bireyin eğitimi ile toplumun genelinin eğitilmesi hedef haline getirilmiştir. Bunun da en güzel örneği kızların eğitimi noktasında ortaya konmuştur.

Ayrıca Yatılı Kızlar Okulu'ndan mezun olan kızlar, yine Amerikan Board'ın diğer okullarından mezun olan genç erkekler için iyi eğitimli birer eş olmuşlardır. Ruhban Okulu'ndan mezun olan bir çok Protestan din adamı bu kızlarla evlenmişler ve çalışmalarında, hem dinî bilgi hem de ilmî bilgi açısından oldukça yeterli olan eşlerinin büyük yardımlarını görmüşlerdir.

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'ndan mezun olan kızların çoğunluğu, okul sonrasında boş durmamış, dinî veya eğitim alanında çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

---

[18] Fensham, Lyman, Humphrey, **a.g.e.**, s.48.

Çalışma alanları sadece Merzifon istasyonu ve çevresi ile de sınırlı kalmamış, Anadolu'nun her köşesinde hizmet vermişler, dolayısıyla da Amerikan Board misyonerlerinin etkisini toplum genelinde her yere ulaştırmışlardır.

Board misyonerlerinin kızlar arasında eğitim açısından bir diğer önemli etkisi de, Anadolu Koleji bünyesinde kurulan Anadolu Hastanesi'ne bağlı Hemşirelik Yüksek Okulu vasıtasıyla olmuştur. Bu okulun çok kısa bir eğitim hayatı olmasına ve buna bağlı olarak da çok az mezun vermesine rağmen, Anadolu'da hizmet veren ilk eğitimli hemşireler buradan mezun olmuşlardır. Okul böylece hem bir ilke imza atmış, hem de Anadolu kızlarına yeni bir çalışma sahası açmıştır.

Amerikan Board misyonerlerinin eğitim alanındaki etkisi sadece kızlar üzerinde olmamıştır. Ruhban Okulu'ndan, özellikle de Anadolu Koleji'nden mezun olan genç erkekler, aldıkları eğitim doğrultusunda yürüttükleri çalışmalarla misyonerler için toplumda bir etki kaynağı oluşturmuşlardır. Amerikan Board misyonerleri mezunlarının toplumdaki etkisini daha fazla artırmak için onlara mezuniyetlerinden sonra yurt dışında eğitimlerine ileri seviyede devam etme imkânı sağlamışlardır. Bu yönde en olumlu ve önemli çalışmalar Anadolu Koleji müdürü Mr. Charles C. Tracy tarafından yapılmıştır. Mr. Tracy'nin, Anadolu Koleji mezunu bir çok öğrencinin Amerika'ya mastır ve doktora çalışmalarına gönderilmesinde büyük yardımları olmuştur. Geriye döndüklerinde de bunların çoğu Kolejde hoca olarak çalışmışlardır. Prof. A. T. Dağlıyan, V. H. Agopyan, J. J. Manisacıyan, A. G. Sivaslıyan[19] bu öğrencilerden sadece bir kaçıdır. Yurt dışına bu amaçla giden öğrencilerin bazıları büyük başarılara da imza atmışlardır. 1908 yılında Mr. George E. White yurt dışında eğitime gönderilen okul öğrencileri için, *mezuniyet sonrası Amerikan üniversitelerinde elde ettikleri başarılar güvenilir, gururlanılabilir*[20] ifadesini kullanmıştır.

Bu şekilde başarılı öğrencilerden bir tanesi de, 1910 yılında Anadolu Koleji'nden mezun olduktan sonra Amerika'da lisansüstü eğitim görürken, İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde eğitime hak kazanmış, daha sonra aynı üniversitede öğretim üyeliği kadrosuna kadar yükselmiş ve orada bir öğretim elemanı olarak çalışmaya başlamıştır.

---

[19] Stone, **a.g.e.**, s.189; Tozlu, **a.g.e.**, s.91.

[20] White, **Anatolia College**, s.64.

Daha sonra aynı öğrenci Harvard Üniversitesi'ne girip doktorasını tamamladıktan sonra Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak kalmıştır[21].

3.1.1.3. Sağlık Alanında Amerikan Board Misyonerleri ve Anadolu Hastanesi'nin Etkileri

Tıbbî bölüm Amerikan Board misyonerleri tarafından Merzifon istasyonunda başlatılan son kurumdur ve büyük bir etki alanı olduğunu ilerleyen yıllarda misyonerlik adına elde edilen neticelerle ispat etmiştir. Hastanede yürütülen çalışmalardan bölgedeki Hıristiyan halk oldukça olumlu etkilenmiştir. Ancak bu çalışmaların en önemli etkisi Müslümanlar arasında olmuştur. Daha önceden dinî ve eğitim alanlarında yürütülen misyonerlik faaliyetlerine Hıristiyan zaten halk oldukça ilgi duymuş olmasına rağmen Müslümanlar pek ilgi göstermemişlerdir. Misyoner okullarına ilk başlarda birkaç öğrenci katılmış, ancak bazı nedenlerden dolayı daha sonra buradan ayrılmışlardır.

Fakat sağlık alanında yürütülen faaliyetler neticesinde Müslümanların Protestanlara karşı önyargısı yavaş yavaş azalmaya başlamıştır[22]. Ayrıca Merzifon'da görevli Osmanlı hükümeti yetkilileri de hastaneye karşı sıcak bir tavır içerisine girmişlerdir. Zaman zaman çevrelerindeki hasta insanları tedavi etmek için buraya göndermişlerdir. Merzifon'da çalışan İyi eğitimli bir Rum doktoru da buradaki sağlık görevlileri ve misyonerlere karşı oldukça dost bir tavır içerisine girmiştir. Özellikle Dr. Carrington ile iyi ilişkiler kurmuştur[23].

Sağlık hizmetlerinin yanında hastanenin bütününde yayılan dinî çalışmalar, kurumu gerçek bir Protestan/Hıristiyan kurum haline getirmiştir. Müslümanlar üzerinde dinî alanda doğrudan etki yapmak için hastane, diğer faaliyetlere oranla büyük ve etkili bir araç olmuştur. Sağlık açısından hayatî bir güçlük yaşayan bir kimse, milliyeti ve dini ne olursa olsun güvenilir bir doktora başvurma ihtiyacı duymuş ve bunlar arasında Türkler de yer almıştır. Bu yolla Türkler ilk defa Hıristiyanlık ve Protestanlık hakkında bilgi sahibi olmaya başlamışlardır[24]. Hastanede gördükleri sıcak ılgi sonucunda buradan misyonerlere büyük bir sempati duyarak ayrılan Türkler, çevrelerindeki insanlara onların

---

21 **a.g.e.**, s.70-71.
22 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:798-799.
23 **a.g.b.**, No:910
24 P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:157.

propagandalarını yapmışlardır[25]. Her gün Anadolu Koleji üyeleri ve Ruhban Okulu öğrencileri hastanenin koğuşlarında hastalarla görüşmeler yaparak dinî telkinlerde bulunmuşlardır. Hastalardan okuyabilenler zamanlarının çoğunu bu telkinler sonucunda dinî kitapları özellikle de İncil'i okumaya başlamışlardır. Okuma yazma bilmeyenler dahi bu hastaların etrafında bulunarak, onların okuduğu kitapları dinleyerek misyonerlerin dinî telkinlerinin etkisi altında kalmışlardır[26].

Anadolu Hastanesi'nin bölgede uyguladığı tıbbî tedaviler sonucunda bazı hastalıkların tedavisinde etkin bir sonuç alınabilmiştir. 1898 yılında, Yetimhanede bulunan yaklaşık yüz elli yetim çocuk arasından ¼'ü Trahoma (göz hastalığı) hastalığından muzdariptir. Ancak hastanede görevli sağlık personeli tarafından uygulanan tedavi sonucunda hastalık tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca hastanede uygulanan izolasyon sistemi ile, daha önceden halkı oldukça rahatsız eden ve korkulu rüya olan çiçek hastalığı, kızıl humma gibi salgın hastalıkların önüne geçilmiştir.

Hastanenin en büyük etkisi burada eğitim gören öğrenciler üzerinde görülmüştür. Yapılan tıbbî ve cerrahî müdahalelerle Merzifon'da Amerikan Board'ın eğitimi altında bulunan öğrencilerin sağlık seviyesi yükseltilmiştir[27]. Öğrencilerin, Anadolu'nun dört bir yanından geldiği göz önüne alınırsa etkinin ne kadar geniş bir sahaya yayıldığı tahmin edilebilir. Ayrıca sağlık yönünden öğrencilerdeki bu gelişme, ailelerinin ve yaşadıkları bölgedeki halkın da bu çalışmalara gıpta ile bakması, Amerikan Board misyonerlerinin elinde sanki sihirli bir değnek olduğu hissini yayması gayet olağandır.

Anadolu Hastanesi'nin bir diğer etkisi de yine eğitim alanında olmuştur. Bünyesinde bulunan ve 4 yıllık ağırlıklı olarak uygulamalı eğitim yaptıran Hemşirelik Yüksek Okulu sayesinde Osmanlı Devleti'nin ilk eğitimli hemşireleri diplomalarını buradan almışlardır[28].

3.1.2. Anadolu Koleji'nin Kültürel Etkileri

Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'daki yaşam tarzları ile sürekli halkın önünde olmaları dolayısıyla, bu noktada sadece azınlıklar için değil, Türkler için de

---

25 **a.g.b.**, No:200.
26 **a.g.b.**, No:189, 200.
27 **a.g.b.**, No:190.
28 **a.g.b.**, No:200.

etkileyici olmuşlardır. Ayrıca misyonerlerce burada açılan Yatılı Kızlar Okulu ve Anadolu Koleji'ne bir süre için de olsa eğitim almak amacıyla giren Türk öğrencileri bu etkiyi artırmışlardır. Bununla birlikte yaşam tarzları, hayat felsefeleri ve kültürleri, yıllarca bir arada huzur içinde yaşamalarının bir neticesi olarak, Türklerle oldukça benzerlik gösteren azınlıklar, Amerikan misyonerlerinin kendilerine sunduğu hizmetler neticesinde dünyaya yeni bir pencereden bakmaya başlamışlardır. Ancak bu iki topluluk arasında, misyonerlerin etkisi aynı ölçü ve aynı hızda olmamıştır. Doğrudan misyonerlerin faaliyetlerinin merkezine oturan azınlıklar, çok hızlı ve etkili bir şekilde misyonerlerin kültürel etkisi altına girmişlerdir. Ancak Türkler arasındaki etki zamana yayılarak yavaş yavaş gerçekleşmiş ve azınlıklara göre şiddeti daha az olmuştur.

3.1.2.1. Azınlıkların Fikir ve Kültür Hayatlarını Yönlendirmede Anadolu Koleji'nin Etkisi

Amerikan Board misyonerlerinin, sadece Merzifon istasyonunda değil, Osmanlı ülkesi genelinde yürüttüğü eğitim faaliyetlerinde, üzerinde durulan en önemli nokta kendi kültürlerini yayma düşüncesi olmuştur. Bunda da ilk olarak, daha önceden de izah edilmeye çalışıldığı gibi, kültürün bir unsuru olan dinî anlayışlarını azınlıklar arasında yaymaya çalışmışlardır.

İkinci olarak da kendi dillerini halk arasında yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Merzifon'daki eğitim kurumlarını, özellikle de Anadolu Koleji'ni bu amaç doğrultusunda çok iyi bir araç olarak kullanmışlardır. Anadolu Koleji'nden önce açtıkları Ruhban Okulu ve Yatılı Kızlar Okulu'nda öğrencilerin İngilizce bilgilerinin yetersiz olmasından dolayı bazı dönemlerde dersler Türkçe yapılmış, bazı dönemlerde öğrencilerin ana dilleri kullanılmıştır. Ancak yine de öğrencilere İngilizce öğretmek için gerekli ortam hazırlanmış ve öğrencilerin iyi derecede İngilizce öğrenmeleri sağlanmıştır. Anadolu Koleji ise, kendisinden önce açılan bu kurumlar vasıtasıyla eğitim seviyesi daha yüksek ve daha bilinçli bir öğrenci kitlesine sahip oldukları için İngilizce'yi okulun eğitim dili haline getirmişlerdir. Buna bağlı olarak derslerde izlenilen kitapların dilinin İngilizce olması, bir noktada eğitimine devam etmek isteyen öğrenciyi bu dili iyi bir seviyede öğrenmeye mecbur etmiştir. Daha sonraki yıllarda Anadolu Koleji'ne eğitim görmek için gelen bir çok öğrenci amacını, ilerde kendi babalarının ticarî işlerine yardımcı olmak ve babalarından daha başarılı bir ticaret adamı olmak şeklinde belirlediği için, bu doğrultuda okula geliş amaçları sadece İngilizce öğrenmek olmuştur. Hatta bunun için okula gelen öğrencilerin

bazıları yeterli derecede İngilizce öğrendikten sonra okuldaki eğitimlerini yarıda bırakıp ayrılmışlardır. Bu öğrenciler eğitimlerini tamamlamasalar bile iyi bir ticaret ve iş adamı olmuşlardır.

Merzifon'da Amerikan Board'ın eğitim kurumlarının etkili olduğu bir diğer alan da, azınlıkların dillerinin geliştirilmesi noktasında olmuştur. Osmanlı idaresi altında herhangi bir ayırıma maruz kalmadan Türk halkı ile her yönden tamamen kaynaşmış Ermeni ve Rum azınlıklar, kendi dillerini unutarak Türkçe'yi günlük dilleri haline getirmişlerdir. Bu alandaki kaynaşmanın en güzel örneğini, Merzifon Ruhban Okulu mezunu olan ve mezun olduğu okul ile Anadolu Koleji'nde misyonerlik adına güzel çalışmalar yapan Rum asıllı Prof. Xenides'in Türkçe'yi ana dili olarak öğrenmesi ve Rumca'yı öğrenmek için bir süreliğine Atina'ya eğitim görmeye gitmesi teşkil etmiştir. Bir başka güzel örneği ise Amerikan Board misyonerlerinin Ermeniler ve Rumlar arasındaki dinî ayinlerinde cemaatinin çoğunluğunun Türkçe'den başka dil bilmiyor olmasından dolayı vaazların Türkçe yapılması oluşturmuştur.

Bütün bunlara rağmen Merzifon'da Rumca ve Ermenice'nin canlandırılmasına yönelik 1850'li yılların ortasından itibaren başlatılan çalışmalar, 19. yüzyılın sonlarında başarıya ulaşmış ve azınlık grupları ile Türkler arasındaki iletişime büyük bir darbe indirilmiştir. Ermenice ve Rumca eğitimine Anadolu Koleji'nde büyük önem verilmiş, hatta bu dil derslerine giren öğretmenler, Türkçe derslerine giren öğretmenlere kıyasla daha yüksek ücretler ödenmesi yoluyla teşvik edilmişlerdir.

Bunlara ilâve olarak, Merzifon Anadolu Koleji'nde verilen eğitim, burada eğitim gören öğrencilere yüksek bir hayat standardı kazandırmak, yabancı ülkelere -özellikle Amerika ve Avrupa'ya- gitmek, medenî bir yaşam tarzı edinmek, toplumda önemli bir mevki kazanmak, ülkenin idaresinde etkili bir yer elde etmek için bir araç olarak sunulmuştur. Böylece azınlıklar sadece Merzifon değil, Osmanlı ülkesinin diğer yerlerindeki eğitim kurumlarında, toplumda ve devlet sisteminde önemli bir rol elde etmek için sistemli bir yönlendirmeye tabi tutulmuşlardır[29].

Robert Kolej ve Anadolu Koleji arasında, buralarda eğitim gören öğrencilerin nitelikleri açısından, misyonerler tarafından yapılan bir karşılaştırmada, Robert Kolej öğrencilerinin toplumun üst kademe insanların çocukları olduğu, Anadolu Koleji'nin

---

[29] Ertuğrul, **a.g.e.**, s.261.

öğrencilerinin ise orta sınıf ailelerinin çocuklarından teşkil ettiği açık bir şekilde beyan edilmiştir. Azınlıkların orta sınıfının insanlarına Anadolu Koleji aracılığıyla sunulan bu imkânlar, okula olan ilginin artmasının en büyük sebebi olmuştur. Yine okulda yürütülen eğitim faaliyetlerinin bilgi, teknoloji, beceri ve zamana uygun bir şekilde tasarlanmış olması, okula olan ilginin artmasının bir başka sebebi olmuştur. Fakat okuldaki eğitime ilginin artmasının sebebi her ne olursa olsun, Ruhban Okulu'ndan mezun olan öğrenciler, okulun kuruluş amacı ve aldıkları eğitim gereği çoğunlukla vaiz yada dinî alanda öğretmen olarak çalışmaya başlamalarına rağmen, Anadolu Koleji mezunlarının hemen hepsi kendilerine iyi bir hayat şartı sağlayacak öğretmenlik, mühendislik, doktorluk, iş adamlığı ve ticaret gibi mesleklerde çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca mezun olan öğrencilerin çoğu, Anadolu Koleji'ni bitirdikten sonra daha yüksek seviyede eğitimlerine devam etmek için yurt dışında iyi üniversitelere ve Osmanlı ülkesinde yine Amerikan Board tarafından açılan üniversite seviyesindeki kurumlara devam etmişlerdir. Yurt dışında daha üst seviyelerde eğitime devam etme geleneği Ruhban Okulu öğrencileri arasında da oldukça popüler bir düşünce olmuştur. Bu öğrencilerin bir kısmı eğitimini tamamladıktan sonra ülkesine dönmüş, Amerika ve Avrupa'daki üniversitelerde edindikleri bilgi ve görgüleri kendi halklarına aktarmışlardır. Ülkelerine döndükten sonra yürüttükleri mesleklerinde hepsi de saygın bir yere sahip olmuşlardır.

Bu şekilde Amerika'ya gidip gelen öğrencilerin anlattıklarından, yine eğitim için gittiği halde dönmeyen insanların Merzifon'da bulunan akrabalarına yazdıkları mektuplardaki bilgilerden ve Amerikan Board misyonerlerinin kendilerine olan davranışlarından Merzifon'da yaşayan azınlıklar arasında Amerika'ya özellikle de Kaliforniya'ya gidip orada yaşama yönünde oldukça güçlü bir istek başlamıştır. Halkın özellikle Kaliforniya'ya gitmek istemesinin en büyük sebebi daha önceden giden akrabalarının genelde burada yaşıyor ve şehrin cezbeden yönlerini haber veriyor olamsından kaynaklanmıştır. Bu yüzden de buraya göç yönünde oldukça güçlü bir hareket başlamıştır. Hatta bir dönemde sayıları otuz iki olan ve aralarında saygın Protestanların da bulunduğu dört aile gitmek üzere hazırlanmışlardır. Hepsinin de en büyük ümidi, oraya vardıklarında çok iyi bir ücret almak olmuştur. Bu insanların Amerika'ya gitmesi sırasında Merzifon istasyonunda görev yapan bazı misyonerlerin de oldukça büyük yardımları görülmüştür. Misyonerler aylarca bu aileler için işleri kolaylaştırmak amacıyla nakliyat şirketleri ve Kaliforniya'daki güvenilir insanlarla yazışmalar yapmışlardır.

Misyonerlere göre Amerika'ya göç etmek düşüncesiyle hazırlık yapan bu insanlar için en büyük zorluk, oraya gitmek değil, Osmanlı ülkesinden çıkmak olarak beyan edilmiştir. Bu yardımlar sırasında misyonerler, başka bir ülkeye göç etmek isteyen insanların Osmanlı hükümeti yetkililerine ödedikleri vergilerini gittikleri takdirde de ödemeye devam edeceklerini garanti etmedikleri takdirde, hükümetin onlara ülkeden çıkmaları için izin vermedikleri dile getirmişlerdir. Bu zorlukların aynısıyla Kaliforniya'ya gitmek isteyen dört ailenin de karşılaştığını ve güçlüğün göç eden insanların Kaliforniya'da Amerikan vatandaşı olarak ölünceye kadar Osmanlı Devleti'ne vergilerini ödeyeceklerini beyan etmeleriyle aşıldığını ifade etmişlerdir. Bu uygulamasından dolayı da Osmanlı Devleti'ni büyük bir eleştiri yağmuruna tutmuşlar, dünyada böyle bir hükümet anlayışının eşi benzeri olmadığını dile getirmişler, insanların böyle bir devlet idaresinden kurtulmak ve Amerika'ya gitmek için seve seve ve ebediyyen de olsa vergilerini ödemeye hazır olduklarını[30] beyan etmişlerdir.

Amerikan vatandaşları, Amerika'ya gidebilmek için bazı dönemlerde Anadolu'nun içinde bulunduğu siyasî ortamı bahane olarak göstermişlerdir. 1906 yılının başlarında, bir yıl önce Anadolu Koleji'nden mezun olan, eğitimi sırasında YMCA'nın çok gözde bir çalışanı olduğu belirten bir Ermeni genci memleketinden Anadolu Koleji'ndeki yetkili misyonerlerden birine yazdığı mektupta, Amerika'ya ya da başka bir ülkeye gitmek istediğini dile getirmiştir. Sebep olarak da Ermeni ihtilâlciler ile iyi ilişki içinde olmazsa ihtilâlcilerin hayatını tehdit ettiklerini, onlarla iyi ilişkiler içine girip Türkler aleyhine çalışmalar yaparsa da Türkler tarafından tehdit edildiği yönünde bir ikilem içinde olduğunu göstermiş, bu yüzden de Van'ı terk etmek istediğini belirtmiştir. Ancak bu Ermeni gencinin ifadelerinde fazla samimi olmadığı daha sonra kullandığı ifadelerinden anlaşılmıştır. Ermeni genci Amerika'nın genç insanlar için cennet olduğunu ve bir çoğunun buraya kaçmak istediğini yazmıştır[31]. Bu ifadelerden de bir önceki sebebi, isteğinin kabul edilebilmesi için büyük bir bahane gibi göstermeye çalışmıştır. Asıl amacı sadece Amerika'ya kaçabilmek olmuştur. Ancak şurası bir gerçektir ki, ömrünün son dönemlerini yaşayan ve bir çok yönden güçlük içinde bulunan Osmanlı Devleti, kendi halkına her alanda iyi bir hayat şartı sunamamıştır. Devlet bünyesinde yaşayan azınlıklar Türk halkı ile beraber bu zorluklara katlanmayı ve çalışarak üstesinden gelmeyi tercih

---

[30] P. A. B. C. F. M., **Reel 597**, No:53-54.

[31] P. A. B. C. F. M., **Reel 600**, No:395.

etmemişler, kolay yol olarak Amerika'ya ya da başka Avrupa ülkelerine gidip orada başka bir devletin kendilerine sunduğu daha rahat hayat şartını seçmişlerdir. Yani azınlıkların bu dönemde kaçtığı ve kurtulmak istediği Osmanlı Devleti'nin kötü idaresi ve azınlıklar üzerindeki baskısı değil, kendilerinin de katkılarıyla içine düştüğü zor hayat şartlarıdır.

Amerikan Borda misyonerleri, yıllardır civar bölgelerde yaptıkları incelemelerle buraları sosyal, kültürel, ekonomik vb. yönleriyle çok iyi tanıdıkları için, Amerikan Board'ın bölge üzerinde kültürel açıdan yürütmeyi düşündükleri faaliyetler için vereceği kararlarda da etkili olmuşlardır. Bilgi ve deneyimlerini Amerikan Board'a danışmanlık yaparak aktarmışlardır. Bunun en güzel örneği 1910 yılında yaşanmıştır. Aynı yıl Bardizak (Bağçecik)'da düzenlenen Batı Türkiye Misyonu'nun yıllık toplantısında Karadeniz sahillerinde bir yüksek okul kurulması düşüncesi gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır. Gelecek toplantıdan önce George E. White bölgeyi iyi tanıdığı için Ordu ve Trabzon'da incelemeler yapmakla görevlendirilmiştir. Yapılan öneriler üzerine Mr. Crawford ve eşi, Prof. Fulian ve Miss Willard ile birlikte Mr. White gezisine başlamıştır. Beş kişi birlikte birkaç gün Trabzon ve Ordu'da inceleme yapmışlardır. Bu araştırma gezisi sırasında, Merzifon istasyonunda yürütülen eğitim çalışmalarının kendilerinin arzuları yönündeki etkisini açık bir şekilde tespit etmişlerdir. Trabzon'da ziyaret edilen bir lisede (Türk okulu), amacı iyi bir yüksek okul açmak olan bir öğretmenin, iyi bir ücret karşılığında çalışan Anadolu Koleji öğrencisi olduğu ve İngilizce derslerine girdiği görülmüştür. Yine bu gezi sırasında Ordu'daki incelemelerde, iyi bir Ermeni Protestan cemiyeti okulunun ve şehirderi Rum Protestan okulunun baş öğretmenlerinin yine Anadolu Koleji mezunu olması beş kişilik inceleme ekibini oldukça mutlu etmiştir.

Bütün bu inceleme ve değerlendirmelerin sonucunda White 1911 yılında Amerikan Board'a bir rapor hazırlamış ve okulun Trabzon'da açılmasının uygun olabileceğini belirtmiştir. Amerikan Board da nihai kararı alırken bu tavsiyeyi göz önünde bulundurmuştur[32].

Kolejde verilen eğitim öğrencilerin güven kazanmalarında ve (haklı yada haksız) haklarını aramalarında kendilerine büyük bir ruh aşılamıştır. 1909 senesinde okulda meydana gelen bir olay buna güzel bir örnek teşkil etmiştir. Aynı yıl üçüncü sınıf öğrencileri okul idaresine karşı bir isyan düzenlemişler ve üçüncü sınıfın sonunda

---

[32] P. A. B. C. F. M., **Reel 628**, No:355-364.

dördüncü sınıftaki derslerin iyi izlenmesini sağlamak üzere yapılan İngilizce sınavına girmeyi reddettiklerini bildirmişlerdir. Bu öğrencileri ikinci sınıf öğrencileri de izlemiştir. Ancak okul idarecileri ne öğrencinin isteklerine boyun eğip gelecek yıllar için disiplin ve otoritenin bozulmasını, ne de hoşgörüyü terk ederek öğrencileri sindirmek yoluyla baskı altına alıp kendilerinden uzaklaştırmayı istememişlerdir. Bu yüzden olay sırasında çok dikkatli davranmışlar ve Kolej Başkanı Mr. Tracy devreye girerek olayı misyonerlerin istediği gibi, ama öğrencilerin de kendi kendilerin olan güvenini kaybetmesine meydan vermeden bir çözüme kavuşturmuştur[33].

Anadolu Koleji, eğitim verdiği öğrencilerin teşkilâtlanmalarına da oldukça yardımcı olan bir kurum olmuştur. Ermeni öğrencileri 1890'lı yıllarda başlattıkları ihtilâl hareketlerini okul bünyesinde kurdukları bir *Küçük Ermenistan İhtilâl Komitesi* aracılığıyla yürütmüşlerdir. Aynı şekilde 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle birlikte Kolej öğrencileri yine teşkilâtlanmaya başlamışlardır. Sultan Abdülhamid'in katı yönetimi 24 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'in ikinci kez ilânından sonra yumuşamaya başlamış, bunun üzerine çeşitli yerlerde *İttihat ve Terakki Dernekleri* kurulma girişimleri kendini göstermiştir.

Merzifon'da kurulan *İttihat ve Terakki Derneği/Ocağı* de üçü Anadolu Koleji hocası, birisi yine bu Kolejin mezunlarından, biri şehirdeki Hıristiyanların temsilcisi ve yine bir başka Ermeni olmak üzere on iki kişi tarafından kurulmuştur. Dernek, faaliyetlerini yürüttüğü günlerde Anadolu Koleji hocası ve aynı zamanda bu kolejin müdürlüğünü yapan George E. White'ı *Anayasa Hükümeti* hakkında bir konuşma yapmak üzere davet etmiştir. Daha sonraki günlerde okulun iki üyesi de Mebusan Meclisi'ne seçilme başarısı göstermiştir. Merzifon'da bu günlerde açılan *Hürriyet ve Terakki Ocağı*'nın açılış törenlerinde şehrin idarecisi, Belediye Meclis üyeliğine aday bir siyasî, bölgedeki askerî birlikten bir binbaşı ile birlikte iki Anadolu Koleji öğretmeni de konuşmalarda bulunmuşlardır[34].

3.1.2.2. Türk Halkı Üzerinde Amerikan Board Misyonerleri ve Anadolu Koleji'nin Etkileri

Sivas valisi Sırrı Paşa, Anadolu Koleji'ne yaptığı bir ziyaret sonrası, Anadolu Koleji'nin bölgenin en iyi okulu olduğunu, şehrin en yüksek seviyedeki Türk okullarında

---

33 White, **Anatolia College**, s.67-68.

34 **a.g.e.**, s.65-66.

bile Türkçe'nin burada öğretildiği kadar iyi öğretilmediğini[35] açık bir şekilde ifade etmiştir. Sırr Paşa'nın bu kanaate varması, Amerikan Board misyonerlerinin ve Anadolu Koleji'nin faaliyetlerinin Türkler üzerinde de bazı etkileri olduğunu göstermektedir.

Amerikan Board misyonerlerinin dinî alandaki etkileri her ne kadar sadece azınlıklar ile sınırlı kalmışsa da, modern bir yaşam tarzının oluşmasında Türk halkı üzerinde de etkisini göstermiştir. Mesela Merzifon istasyonunda bina yapımı çalışmalarının en yoğun dönemi olan 1877 yılında, misyonerler kendi tesislerinde kullanılan su kaynağını şehrinkinden ayırmışlar ve modern bir su şebekesi donanımı kurmuşlardır. Ayrıca misyonerler etrafı duvarlarla muhafaza edilmiş bahçeler oluşturmuşlar ve bu bahçelerin sulanması esnasında güçlük çekmemek için de bir su deposu yapmışlardır[36]. Misyonerlerin zamanına göre oldukça modern olarak yorumlanabilecek bu faaliyetleri Türkleri de etkilemiş ve Türkler Amerikan Board misyonerlerinin uyguladıkları bu sistemleri kendi yaşamlarında da uygulamaya başlamışlardır.

Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı ülkesinde yürüttükleri faaliyetlerin toplum yaşantısı üzerindeki etkisi dünyanın diğer yerlerinde yürüttükleri çalışmalardan daha etkili olmuş, Türk halkı bu çalışmaların etkisini derinden hissetmiştir. Bu etkiler sadece Merzifon'da Anadolu Koleji çerçevesinde yürütülen çalışmalar ve burada görev yapan misyonerler ile sınırlı kalmamıştır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde görev yapan bütün misyonerlerin Türklerin toplum yaşantısı üzerinde büyük etkileri olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk telefon[37] misyonerler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Aynı şekilde ilk baskı makinesi, ilk dikiş makinesi ve ilk modern tarımsal aletler Osmanlı ülkesine hep misyonerler tarafından getirilen yenilikler olmuştur. Domates, Patates ve diğer bazı değerli sebzeler ve meyveler yine onlar tarafından getirilmiştir. İlk hastane ve dispanser, ilk modern okullar yine onlar tarafından açılmıştır[38]. Bütün bu yeniliklerin bir çoğu, ilk olmasa bile, Merzifon'da görev yapan Amerikan Board misyonerleri vasıtasıyla bölge

---

35 N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.

36 P. A. B. C. F. M., **Reel 589**, No:339.

37 Meydan Larousse Ansiklopedisi'nin *Telefon* maddesinde Türkiye'de ilk telefonun 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilânından sonra kullanılmaya başlandığı yazılmaktadır. Ancak Amerikan Board misyonerlerinin diğer yerlerde bu aleti kullanıp kullanmadıklarını dikkate almasak bile, Merzifon istasyonunda 1896 yılında Miss King'in ölümünü bir binadan diğer binaya çekilen telefon hattı ile duyurduklarını göz önünde bulundurduğumuz takdirde bu bilginin doğruluğu tartışılır.

38 Curtis, **a.g.e.**, s.185.

halkının yaşantısına etkili bir şekilde girmiştir. Hatırlanacağı üzere, 1896 yılında hastalığından dolayı karantinaya alınan Merzifon bölgesinde çalışan Miss King'in karantina odasından bilgilerin, buradan dışarıya kurulan telefon hattı ile alınması mümkün olmuştur. Yeni yapılan hastane binasında hastaları taşımak için kurulan asansör sistemi, yine aynı binada ısınmanın kalorifer sistemiyle yapılmasını sağlayan düzenek, şehir halkının yaşantısına etkili ve kalıcı bir şekilde misyonerler aracılığıyla girmiştir. Bütün bu yenilikler ilk başlarda azınlıklara yönelik başlatılan çalışmaların birer parçası olmuşsa da ilerleyen yıllarda Türk halkı da hayata kolaylıklar getirdiğini gördükleri bu yenilikleri kendi yaşamlarında da uygulamaktan çekinmemişlerdir.

Amerikan Board misyonerlerinin Türkler üzerindeki etkisi okullarında Türkçe'nin oldukça iyi öğretilmesiyle kalmamıştır. Eğitim alanındaki çalışmalarının son derece başarılı olduğunu gören çeşitli din ve mezhep mensupları gibi Müslümanlar da kendi cemaat okullarında kaliteyi artırmak ve seviyeyi yükseltmek için çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Kasabalarda okullar açmışlar, bu okulların misyonerlerin açtığı kolejlere benzetilmesi için çaba göstermeye başlamışlardır. Merzifon, Samsun, Bafra, Zile, Herek, Ordu, Tokat ve diğer şehirlerde misyoner okullarına az yada çok benzeyen, modern binalar dikilmeye başlanmış, iyi eğitimli ve yeterli öğretmenlerle ileri seviyede eğitim verilmeye yönelinmiştir. Yine Merzifon ve civarında Türklerin eğitiminde ilk özel teşebbüs girişimleri misyonerlerin etkisiyle atılmıştır. Amasya'da ileri gelen bir Türk tüccar ailesi iyi bir ticaret okulu açmış ve okulu tıpkı Amerikan Board'ın yaptığı gibi, malî yönden desteklemiştir. Benzer çabalar Rumlar arasında da görülmeye başlanmıştır. Sadece Samsun gibi büyük merkezlerde değil, küçük kasaba cemaatleri arasında da yeni okullar açılmıştır[39].

Amerikan Board misyonerlerinin Türklerin eğitim alanında sağladıkları gelişmeler üzerindeki etkisini David Porter, Amerikan Büyükelçisi olarak atandıktan sonra Washington'a Hariciye kalemine gönderdiği yazılarda oldukça açık bir şekilde dile getirmiştir. Gönderdiği yazılardan birinde, *"her tarafta sultana karşı ayaklanmalar var. Avrupa devltelerinin entrikaları onun canını sıkıyor, zira kendisinin türlü yönden tehdid edildiğini görüyor. Sultan II Mahmud bu isyanları bastırmak ve ıslahat yapmak suretiyle milletinin durumunu değiştirmek gayesiyle çalışıyor. Türkler buraya ilk geldiğim zamanki*

---

[39] P. A. B. C. F. M., **Reel 618**, No:196.

yani 1831'deki Türklere benzemiyorlar, dinleri hariç hemen hemen her şeyleri değişmiştir. Memlekette her sahada büyük ıslahat yapılmıştır. Bunlar, sanki hiç eski Türkler değillerdir. İmparatorluğun her tarafında ve hatta köy ve kasabalarda bile açılmakta olan, okulların bu hususta faydası büyük olmuştur. Bu okulların kuruluş ve çalışmalarında Amerikan misyoner teşkilâtı tarafından buralara gönderilen misyonerlerin tesiri görülmüş, onların tatbik ettikleri **Lancaster**[40] *metodu bu Türk mekteplerinde benimsenmiştir. Bu suretle, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birleşik Devletlerle tesis ettiği dostluktan sağladığı en büyük istifade, belki de eğitim sahasında olmuştur. Amerikan misyonerlerinin Türkiye'de bu sahadaki faaliyetleri ve Amerikalıların fikir hayatındaki terakkileri, Amerikalıların insanlığa her hangi bir fayda temin etmedikleri yollu bir iddiada bulunanlara en iyi bir cevap teşkil eder. Amerika, bir çok Avrupa memleketlerinde yapmış olduğu tesiri Türkiye'de de icra edecek ve belki buralarda faydalı değişiklikler yapılmasına hizmet edecektir*[41].

David Porter'in vurguladığı bu etki kendini en çok kızlar üzerinde göstermiştir. Kızlar üzerindeki etkinin erkeklere oranla daha çok hissedilmesinin sebebi de Osmanlı Devleti'nde Amerikan Board misyonerlerinin en yoğun çalıştığı dönemlerde kızların eğitimine verilen önemin oldukça yüzeysel kalmasıdır. Bir başka sebep de Amerikan Board misyonerlerinin kız öğrencilerine karşı göstermiş olduğu aşırı ilgidir. Herhangi bir Türk kızı Merzifon'daki misyoner okulundan mezun olmasa da, bir süreliğine de olsa okulda bulunmuş olması, bu dönem içerisinde içine girdiği ortam ve kurduğu ilişkiler sonucunda dünyaya başka bir pencereden bakmayı öğrenmişlerdir. Bunda da en büyük etkiyi, yine Amerikan Board misyonerlerinin okula giren Türk kızlarıyla girdiği ikili münasebetler yapmıştır. Genç kızlara misyonerler, otoriter bir öğretmen gibi değil arkadaşça bir tavır sergileyerek yaklaşmışlardır. Bu tavırlarıyla Türk toplumunun kendilerine karşı olan bakış açısını değiştiremeseler de en azından öğrencileri olan genç kızların kalbini kazanmayı başarmışlardır. Bu yönde en güzel örnek Yatılı Kızlar

---

[40] Okullarda üst sınıflardaki başarılı öğrencilerin alt sınıflara verilen derslere katkı sağlamasının esas alındığı eğitim sistemidir. Aslında bu metod ile eğitim yapma geleneğinin Türk okullarına Amerikan Board misyonerleri ile girdiği söylenemez. Bu sistem Osmanlı medreselerinde kullanılan bir sistemdir. Medreselerde kıdemli öğrenciler arasından seçilen mu'îd müderrisin yardımcısı olarak ilk seviyedeki öğrencilerle meşgul olur, onlara derslerini ezberletirdi. Anadolu medreselerinde de genelde iki mu'îd bulunurdu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Gül, **Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadîslerin Yeri**, TTK Yay., Ankara 1997, s.14.

[41] Akdes Nimet Kurat, **Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)**, Ankara 1959, s.22.

Okulu'na bir ömür veren Miss Charlotte Willard'ın, okulda bir süreliğine bulunan bir Türk öğrencisi ile oluşturduğu arkadaşlık gösterilebilir.

Kızlar Okulu'na kaydolan bir Türk kızı Osmanlı hükümeti yetkililerinin onun bir Hıristiyan okuluna devam etmesini istemediklerini ve okuldan ayrılması gerektiği yönündeki uyarılarını dikkate alarak okuldan ayrılmıştır. Miss Willard bu kız öğrenciye, okuldan ayrılırken, kısa süreli de olsa kaldığı okulda öğrendiği bilgileri daima hatırlamasını tavsiye etmiştir. Kız öğrenci okuldan alındıktan sonra, yaşı bir Türk okuluna devam edemeyecek kadar büyük olduğu için eve kapanmıştır ve Türk kızlarının 12 yaşından sonra giymek zorunda oldukları çarşafa girmek zorunda kalmıştır. Türk öğrenci okuldan ayrıldıktan kısa bir süre sonra öğretmenleri onun genç bir doktor ile evlenmek üzere olduğunu duymuşlardır. Damat evlenmeden önce müstakbel eşini görmek istemiştir. Aslında bu istek zamanın geleneklerine göre normal olmayan bir istektir. Fakat tamamen kabul edilemez de değildir. Ancak gençliğe henüz adım atmış olan genç kız evleneceği adayı görmeden, doktor evleneceği kızı görmüş ve beğenmiştir. Kız öğrenci Miss Willard'ı düğününe davet etmiştir. Düğüne katılan Miss Willard, düğün esnasında kız öğrencinin ellerini avuçlarının içine almış ve ona öğütler vermiştir. Çok kısa süreli de olsa okulda kalmasına rağmen öğretmen ile öğrencisi arasında büyük bir bağ oluşmuş ve Miss Willard onun hayatının dönüm noktasında ona bir öğretmeni olarak değil fakat bir arkadaşı gibi[42] destek olmuştur. Bu tür ilgi ve alâkalar da misyonerlerin etkisini artıran sebeplerin önde gelenleri arasında yer almıştır.

Amerikan Board misyonerleri Türkler üzerinde etkilerini artırabilmek, daha doğru bir ifadeyle Türkleri etkileyebilmek için bulundukları bölgenin sosyal ve kültürel yaşamın yakından tanımaya çalışmışlardır. Bu yaklaşım dolayısıyladır ki Merzifon'daki bir grup misyoner Dr. White'ın idaresinde bir tekkede Dervişler tarafından düzenlenen ayini izlemeye gitmişlerdir. Ayin sırasında Dr. White, Miss Willard'ın tavsiyesi üzerine kadınların da böyle bir ayin yapıp yapmadıklarını Tekke'deki görevliye sormuştur. Bunun üzerine Derviş onları kadınların bir törenine gelmelerini tavsiye etmiştir. Ayine birkaç kişi ile katılan Miss Willard sonuna kadar orada kalarak ayini izlemiştir[43].

---

[42] Kurat, **a.g.e.**, s.46-47.

[43] **a.g.e.**, s.48-49.

Osmanlı Devleti'nde Türkleri etkileyen en önemli eğitim kurumları, Amerikan Board cemiyetleri tarafından kurulup, Amerikalılar tarafından eğitim verilen ve büyük bir oranda Amerikan paraları ile desteklenen okullar olmuştur. Buna da en büyük etken Osmanlı hükümetinin eğitim sistemindeki yetersizliği olmuştur. Zira bu dönemde Türk hükümeti tarafından desteklenen taşra okulları oldukça geri kalmıştır. Merzifon da bu taşra bölgesi içerisinde yer aldığı için buradaki devlet okulları da Amerikan Board'un eğitim kurumları ile yarışacak seviyede bir görüntü sergilememiştir. Merzifon, eğitim seviyesi yanında okul sayısı bakımından da yetersizlik göstermiş, 20. yüzyıla yeni adım atarken burada öğrencinin devam ettiği bir *Mekteb-i Rüşdî*[44] yer almıştır. Osmanlı hükümetinin resmî kayıtları incelendiğinde, okul sayısı bakımından yetersizliğin sadece Merzifon için değil ona bağlı yerleşim yerleri için de geçerli olduğu göze çarpmaktadır. 1905/1906 (1321) yılında Merzifon'a bağlı nahiyeler ile beraber, Amerikan Board okulları haricinde eğitim faaliyetlerini sürdüren okulların sayısı, Merzifon merkezde bulunan bir rüştiye, 70 adet ilkokul ve 8 adet azınlıklara ait okuldan ibaret kalmıştır. Bu okullar içerisinde kızlara orta derecede eğitim verecek hiçbir okul da mevcut değildir[45].

Yine bu tarihlerde sadece taşra da değil büyük şehirlerde bile Türk okulları oldukça düşük bir kaliteye sahip olmuştur. 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başları itibariyle Sivas'ta bir *Dâru'l-Muallimîn-i İbtidâi, Mekteb-i İdâdî,* bir *İnas Mekteb-i Rüşdîsi* ve *Mekteb-i Rüşdi-i Askerî*'si vardır[46]. Ayrıca çok az sayıda öğrenci bu okullara devam etmektedir. Merzifon'un bağlı olduğu Sivas 40-50 bin nüfusu olan bir şehirdir ve 850 bin nüfusu olan bir vilâyetin merkezidir. Nüfusuna oranla 20. yüzyılın başlarında burada bulunan sınırlı sayıdaki Türk okuluna ancak 957 öğrenci devam etmiştir. Orta dereceli okullara devam eden öğrenci sayısı ise 60 kadardır. Askerî okulda öğrenim görenlerin sayısı, 202 Yüksek okula devam edenlerinki ise 104'tür[47].

Sebep her ne olursa olsun, Amerikan Board misyonerlerinin açmış oldukları eğitim kurumlarının Türk toplumu üzerinde en önemli olumlu etkisi modern eğitim anlayışı ve metotlarının ülkeye girmesine aracılık etmesi olmuştur. Bu okullardan yetişen öğrenciler

---

44 1900 yılı itibariyle bu okulda eğitim gören öğrenci sayısı kırk beş iken iki yıl sonra bu sayı ancak yüze ulaşmıştır. **Salname-i Maarif 1316**, s.1096; **Salname-i Maarif 1318**, s.1395.

45 **Salname-i Vilâyet-i Sivas 1321**, s.242.

46 **Salname-i Maarif 1316**, s.1092, 1099; **Salname-i Maarif 1318**, s.1396, 1399; **Salname-i Maarif 1321**, s.543, 549.

47 N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:20.

ise Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına hizmet etmemişler, eğitim gördükleri okulları destekleyen ülkelerin çıkarları doğrultusunda çalışmışlardır. Bu faaliyetleriyle de devletin yıkılmasına aracılık etmişlerdir[48].

3.1.3. Azınlıkların İktisadî Hayatlarını Yönlendirmede Amerikan Board Misyonerlerinin ve Anadolu Koleji'nin Etkisi

Amerikan Board misyonerleinin Merzifon'da yürüttükleri çalışmaların azınlıklar üzerinde bir başka olumlu etkisi de ekonomik alanda yaşanmıştır.

Anadolu Koleji bünyesinde açılan *Kendine-Yardım Sanat Bölümü* ile Amerikan Board misyonerlerinin azınlıklar üzerindeki ekonomik etkisine bir süreklilik kazandırılmıştır. Bu bölümde yürütülen faaliyetlerle Kolej'de eğitim gören öğrencilere bir çok imkânlar sağlanmıştır. İlk olarak Amerikan Board misyonerlerinin verdiği eğitimden yararlanmak isteyen, ancak ekonomik yönden zorluklak yaşayan öğrencilere bu bölümde çalışarak kendi eğitim masraflarını kendisinin karşılamasına imkân verilmiştir. İkinci olarak da, amacı bir meslek/sanat eğitimi vermek olmasa da, öğrenciler buralarda yaptıkları çalışmalarla becerilerini artırmışlar ve bir meslek öğrenmişlerdir. İlerde okuldan mezun olmadan ayrılsalar dahi hayatlarını kendilerine yeterli bir şekilde devam ettirebilecekleri bir meslek öğrenmişlerdir.

Bu bölümün, meslek öğrenme yönünde en büyük yardımı Amerikan Board misyonerleri tarafından açılan yetimhanelerdeki kız ve erkek çocuklar üzerinde olmuştur. Buradaki erkek çocukların, belli bir yaşa gelip hayata atılmak için yetimhaneden uzaklaştırılmasından önce, bu bölümde çalışarak kendilerine bir meslek edinmeleri sağlanmıştır. Buna ilâve olarak yetimhanedeki kızların da dokuma tezgahlarında çalışması ve dokumacılığın bütün inceliklerini öğrenmesi mümkün olmuştur. Böylece hayatta kendi başlarına kaldıklarında bu çocuklara kendi yaşamlarını kimseye muhtaç olmadan devam ettirebilecekleri bir meslek öğretilmiştir.

Misyonerlerin çalışmalarının ekonomik alanda en büyük etkisi, Merzifon'daki dokumacılığın canlandırılmasıyla kendini göstermiştir. Ünü yılların derinliklerine giden ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bile dile getirilen pamuklu dokumacılık, Merzifon

---

48 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde zamanın Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Bey tarafından yapılan bir konuşmada, yabancı okulların bu yöndeki etkisini vurgulamış, ancak Ermeniler ve Rumlar tarafından açılan azınlık okullarının bu azınlık gruplarının bağımsızlıklarını kazanmaları yönünde yürüttükleri faaliyetlerin yabancı okulların yürüttüğü faaliyetlerden daha önde ve önemli olduğunu belirtmiştir. **Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Cerideleri**, Devre I, C.8, s.169.

kasabasının önde gelen bir endüstri dalı olmuştur. Ancak bazı nedenlerden dolayı tezgahların büyük bir bölümü çalışamaz hale gelmiştir. Evliya Çelebi Merzifon dokumacılığının ününü anlatmak için eserinde şu notu düşmüştür: ... *ve gûna-gûn pembe bezi senede niçe bin yük Kırım diyârına tüccârlar götürüp esire değişirler. Cümle Kırım halkının ferâceleri ve siyâbları cümle Merzifon bezidir. Ve basma kalemkârı, latif çit yorkan yüzleri ve çarşef ve perdeleri dahi mevsûfdur. Ve mahbûb ve mahbûbesi dahi memdûh-ı âfâkdır*[49].

Tarihteki ünü Evliya Çelebi tarafından bile tescil edilen Merzifon dokumasının önemini Amerikan Board misyonerleri de çok iyi fark etmişler ve hemen hemen yok olma durumunda olan dokumacılığı yeniden canlandırmak ve geliştirmek için tezgahlar kurmuşlardır. Ancak misyonerler böyle bir çalışmayı da yine, Osmanlı Devleti idaresinde eziyet gördüklerini savundukları ve *mazlum* addettikleri azınlıkların, maruz kaldıklarını iddia ettikleri soykırımların ardından geride kalan dul ve yetimlerine yardım etmek için başlattıklarını ifade etmişlerdir. Bu düşünce çerçevesinde 1896 yılında Merzifon çevresinde meydana gelen olaylar da misyonerlerce Osmanlı Devleti tarafından azınlıklara yapılan bir soykırım olayı olarak değerlendirilmiştir. Bu sözde soykırım! neticesinde geride kalan dört yüz civarındaki dul kadın ve sekiz kadar yetime yardım etmek için misyonerler dokuma tezgahları kurmuşlardır. Ancak sadece Merzifon'da değil Anadolu'nun genelinde bu dönemde meydana gelen olaylar, Osmanlı Devleti'nin başlattığı bir hareket olmamış, azınlıkların devlete karşı başlattıkları bir isyan hareketi olmuştur. Bu olaylar sırasında hem Türk halkı hem de Ermeniler büyük acılar çekmişlerdir. Meselâ Merzifon'da 1895 yılı Eylül ayında Ermeniler tarafından başlatılan olaylarda yirmi kadar Müslüman ve seksen kadar Ermeni hayatını kaybetmiştir[50].

Dokumacılık alanında 1896 yılında başlatılan çalışmalarda bir çok insana, bu alanda çalışma imkânı sağlanarak yartım edilmeye çalışılmıştır. Bu alandaki çalışmalar, 1895 yılının Ocak ayında Merzifon'da ufak bir işletme açılmasıyla başlatılmış ve 100.000 yardsdan[51] fazla dar ve kaba fakat kullanışlı pamuklu elbise dokunmuştur. Burada her biri kendi ailesinin geçimini sağlayan atmış kişiye iş imkânı yaratılmıştır. Üretilen dokumanın bir kısmı fakirleri giydirmekte kullanılmış, çoğunluğu da halk pazarında satılmıştır.

---

49 Zillî, **a.g.e.**, 2. Kitap, s.207.

50 Hocaoğlu, **a.g.e.**, s.264.

51 Yaklaşık 91440 metredir.

Böylece yatırım yapılan ana mal dört katı fazlasıyla alınmıştır. Misyonerlere göre bu şekilde bir yardım uygulaması ile yardım edilmek istenen cemaatlerin sadakaya muhtaç hale gelme tehlikesi önlenmiş, ayrıca beyinlerin ve ellerin işle meşgul olmasının sağlanmasıyla -güya uğradıkları soykırımdan dolayı- güçlük içinde olan insanlar üzerinde dolaylı bir rahatlama sağlanmıştır.

Dokumacılık üzerine yapılan çalışmalar sadece Merzifon ile sınırlı tutulmamıştır. Misyonerler ile işbirliği içinde olan Zile'nin yerlilerine de dokuma işine başlamak için donanım verilmiştir. Yine Hacıköy'den bir gencin dokuma tezgahı kurmak amacıyla Amerika'dan teçhizat için para almasının sağlanmasıyla bu kasabada dokuma tezgahı kurulmuş ve yaklaşık otuz kişi bu tezgahlarda çalışmaya başlamıştır[52]. İzlenilen bu yöntemle insanlara hem bir meslek edinme imkânı sağlanmış, hem de misyonerler ya da başka yardım eden kuruluşların olmaması durumunda bile, azınlık ailelerinin ekonomik açıdan kendi kendine yeterli hale gelmesi temin edilmiştir. Ayrıca misyonerlerin bu ufak çaplı projeleri ile Merzifon ve civarındaki bütün dokuma işinin teşvik edilerek canlandırılması ve halka yararlı hale getirilmesiyle bu endüstri dalı yeniden büyüyüp gelişmeye başlamıştır.

Dokumacılık alanında bir diğer uygulama da Anadolu Koleji bünyesindeki Endüstriyel Bölüm'de hayata geçirilmiştir. Burada bir yıl boyunca 150.000 yard[53] bez üretilmiş ve bunların büyük oranı satılmıştır. Bu satışlarla bölümde yapılan ana harcama altı ile sekiz defa katlanmıştır. Bu alanın hem madden hem de manen büyük yarar sağladığını gören misyonerler, Endüstriyel bölümdeki uygulamayı okulda yetimlere destek vermek için iyi bir faaliyet alanı olarak kullanmaya başlamışlardır[54].

Misyonerlerin doğrudan çalışmalarla hayata geçirmeye çalıştığı bu uygulamaların yanı sıra, Anadolu Koleji'nden mezun olan gençler ekonomik yönden hiçbir güçlük duymayadan geçimlerini sağlamalarına fırsat verecek meslekler edinmişlerdir. Mezunların çoğu hem yurt içinde hem de yurt dışında ticarete ve iş adamlığına soyunmuşlar ve işlerinde oldukça başarılı olmuşlardır.

---

52 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:700-701.

53 Bir İngiliz ölçü birimidir. 1 yarda 0.9144 metre değerindedir. Bu değere göre 150.000 yard yaklaşık 137.160 metredir.

54 P. A. B. C. F. M., **Reel 606**, No:791-793.

Anadolu Koleji'nde edindiği bilgi ve deneyimler sonucunda okuldan mezun olan genç bir Ermeni, İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Çeltek madenini[55] çalıştırma iznini elde etmiştir. Buradan çıkarılan kömürler yıllarca Kolejin ısınmasında kullanılmıştır. Daha sonraki senelerde Samsun-Sivas demiryolu inşa edildikten sonra, demiryolu üzerinde çalışan ve kömür yakan buharlı motorlar, Kolejin yaklaşık 20 kilometre uzağındaki bu Çeltek madeninin kömürünü kullanmaya başlamışlardır[56].

Anadolu Koleji bünyesinde yürütülen eğitim faaliyetleri çerçevesinde ekonomik yönden atılmak istenen en büyük adım, Kolejin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar açılmasıyla gündeme gelmiştir: Kolej bünyesinde bir *deneme çiftliği* açmak. Amerikan Board misyonerleri Kolejde verilen eğitimin, modern tarımsal metotlarının bir deneme çiftliği üzerinde gösterilmesiyle oldukça pratik hale geleceğini düşünmeye başlamışlardır. Bu konuda en çok heyecanı ise okulun başkanı George White olmuştur. Bu düşüncenin planı, Massachusetts Tarımsal Devlet Koleji'nden mezun olan Lincoln D. Kelsey tarafından hazırlanmıştır. Tahıl, baklagiller ve meyvelerin yetiştirilmesi düşünülen deneme çiftliğinin yaklaşık on iki bin dönümlük bir arazi üzerine kurulması planlanmıştır. Çalışmalar çiftlikte altı at, on baş sığır, on beş koyun ve on kara sığırın da yetiştirilmeye başlanmasıyla ufak çapta da olsa hayata geçirilmiştir.

Çiftliğin kurulma aşamasında ziraatte Anadolu'daki çiftçilerin aşina olduğu araç-gereçlerin kullanılması, ancak bunların da Amerika'dan getirilecek daha gelişmiş makinelerle desteklenmesi planlanmıştır. Çiftliğin bu işte uzman bir Amerikalı tarafından idare edilmesi, fakat yörenin en iyi çiftçilerinden yardımcılar alınarak çalışmalarda kullanılması, ayrıca Anadolu Koleji öğrencilerinin çiftlikte kendi eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmalarına imkân verilmesi de düşünülmüştür. Planda, bu şekilde tasarlanan ve faal hale getirilen çiftliğin, yeni teknikleri gözlemlemek ve Amerika'dan ithal edilmiş yeni tarımsal aletleri satın almak için gelecek insanlara açık olması yanında çiftliğin çalışanlarının kasaba ve köylerde kurslar verebilmelerine imkân sağlayacak çalışmaların yapılması da yer almıştır. Ancak Kelsey'e göre böyle bir çalışma için

---

55 Bugün bu maden, büyük bir kısmı Samsun'un Havza ilçesi sınırları içinde kalan linyit işletmesidir. Samsun-Sivas demiryolu yakınındadır. Linyit taşıyan tabakalar daha çok Yeşilırmak'ın batı yamaçlarına yayılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Meydan Larousse**, C.3, s.191.

56 White, **Anatolia College**, s.67.

100.000-250.000 $'a ihtiyaç vardır[57]. 1921 yılında gelişen siyasî olaylar sonucunda okulun kapatılmasıyla deneme çiftliği tasarlandığı şekliyle hayata geçirilememiş, sadece ufak bir deneme çiftliği mahiyetinde kalmıştır.

3.2. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NİN ANADOLU'DAKİ SİYASÎ ETKİLERİ

Osmanlı ülkesi genelinde Amerikan Board misyonerlerinin siyasî yönden bir çok etkisi olmuştur. Bu etkiyi en çok eğitim kurumları vasıtasıyla verdikleri eğitim ile hissettirmişlerdir. Eğitim ile azınlıkları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmişlerdir. Bu etkileri de en çok Ermeniler üzerinde olmuştur. Ayrıca Amerikan Board misyonerleri azınlıkların devlete karşı giriştiği isyanlar sırasında Boston'daki merkezlerinin, Amerikan hükümetinin, Avrupa hükümetlerinin ve basının Osmanlı ülkesindeki gözü kulağı haline gelmişlerdir. İlerleyen kısımlarda da görüleceği üzere, hazırlanmasında ve faal hale getirilmesinin her kademesinde rol aldıkları Ermeni isyanlarını dış dünyaya Ermeni katliamı olarak duyurmuşlardır[58]. Amerikan gazetelerinde yayınlanan ve misyonerler tarafından imzasız gönderilen bazı mektuplarda Anadolu'da takriben on bin Ermeninin Osmanlı Devleti tarafından katledilmiş olduğu[59] yazılmıştır. Batıda ve Amerika'da yayınlanan Ermeniler lehine ve Türkler aleyhine bazı gazete makalelerinin yazarları da bu okullarda ders veren misyonerler arasından çıkmıştır. İngiltere'de yayınlanan *Presbyterian* adlı gazetede 1893 yılında başlayan Merzifon olayları ve bu olayların suçlularının yargılandığı Ankara mahkemesi hakkında çıkan bir yazının Merzifon'daki Amerikan Koleji'ni idare eden bir misyoner tarafından yazıldığı[60] yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. Bu yazının içeriği hakkında ayrıntılı bilgiler ilerleyen kısımlarda verilmiştir.

Farklı ülkelerde çıkan gazetelerdeki bu tür yazılardan da anlaşılacağı üzere, Merzifon'un merkez alınarak Anadolu çıkarılan bu olaylar, Ermeni milletinin Avrupa Devletleri arasında kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmayı düşünülen bir millet olduğu gerçeğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu devletlerin niyeti ne Osmanlı Devleti'nin çıkarları ne de Ermenilerin büyük bir devlet kurmalarıdır. Asıl olan kendi millî çıkarları

---

57 Stone, **a.g.e.**, s.196-198.

58 Gülbadi Alan, *Amerikan Board Okulları ve Türk-Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller*, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Kayseri 2001, s.168.

59 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:314/4.

60 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:289/90.

olmuştur. Ermeniler de bu çıkarlar doğrultusunda kullanılan bir maşa olmaktan öte bir önem arzetmemişlerdir.

Zira misyonerler için gerçekler değil, kendilerinin ve hükümetlerinin Osmanlı ülkesindeki çıkarları önemli ve kayda değer olmuştur. Bu yüzden, Amerikan Board okullarında çıkan olaylarda haklı olmasına rağmen, Osmanlı Devleti buradaki misyonerlerin girişimleri sonucunda, Amerikan hükümeti ile girdiği ikili ilişkilerde daima kaybeden taraf olmuştur. Bunun en açık örneklerinden biri, Board okullarında isyanlar sırasında Ermeniler tarafından çıkarılan yangınlarda zarar gören okul binaları için Osmanlı Devleti'nin tazminat ödemek zorunda bırakılmasıdır. Harput'taki Amerikan Koleji 1895 yılında çıkan olayların içinde çalkalanmış, okul binalarından sekizi yangın ya da yağmadan zarar görmüştür. Okulun gördüğü bu zarar Amerikan Board misyonerleri tarafından 20.000 İngiliz lirası olarak tespit edilmiş, bu miktarın da Osmanlı Devleti tarafından tazmin edilmesi istenmiştir. Osmanlı hükümeti, bir süre direnmesine rağmen Amerika Birleşik Devletleri ile bir ihtilafa düşmemek ve bu ülke ile dostça ilişkilerini sürdürmek için[61] 1901 yılında bu zararı ödemiştir.

Çoğunlukla bu şekilde sonuçlanmış ihtilaf durumunda, Amerikan Board misyoner okullarının Osmanlı ülkesi genelinde yürüttüğü faaliyetler ve üstlendikleri roller dolayısıyla da devletin dağılmasında ve yıkılmasında etkili olan temel nedenlerden birini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin bir çok yerinde meydana gelen olaylarda misyoner okullarının etki ve katkısının olduğu belgelerle ispatlanmıştır. Merzifon Anadolu Koleji ve onun etrafında yürütülen çalışmalar da, Board misyonerlerinin bu çerçevede yürüttüğü ve etkisini en fazla hissettiren faaliyetlerin arasına girmiştir. Özellikle Anadolu Koleji'nin misyoner eğitim faaliyeti içerisinde yerini almasından sonra, gerek bu okulda verilen eğitim, gerek okulun öğretmenlerinin girişimleriyle öğrencilere aşılanan devlet aleyhindeki fikirler neticesinde, Merzifon ilk başlarda Ermeniler, daha sonraki yıllarda ise Rumlar için bir fesat ocağı haline gelmiştir.

3.2.1. Ermeniler ve Rumlar Arasında Lider Kadroların Yetiştirilmesi

Anadolu Koleji, kuruluşundan itibaren eğitim politikası olarak, yetiştirdiği öğrencileri hürriyet fikirleri ile besleme ve millî şuurlarını uyandırma düşüncesini benimsemiştir. Bu öğrenciler de buradan mezun olduktan sonra kendi cemaatlerinin aydın

---

[61] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:406/109.

kişileri olarak bağımsızlık firiklerini yaymaya başlamışlardır[62]. Bu yönde en etkili çalışmaların yapıldığı okulların başında İstanbul'daki Robert Kolej ve Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji yerini almıştır. Konu ile ilgili bütün araştırmaların açık bir şekilde beyan ettikleri gibi Bulgaristan Devleti'nin kurucu devlet adamı kadrosu Robert Kolej'de eğitim görmüştür. Aynı şekilde Arap milliyetçiliğini yöneten idareciler de Suriye Protestan Koleji'nde yetiştirilmiştir.

Anadolu Koleji ise Ermeni milliyetçiliği fikrinin öğrencilerin kafasına yerleştirildiği okulların en önemlilerinden biri olmuştur. Merzifon ve civarında faaliyet gösteren Ermeni ihtilâl komiteleri liderleri, bu okuldan yetiştirilmişlerdir. Hatta okul, daha sonraki kısımlarda görüleceği üzere, bu ihtilâl komitelerinin merkezi haline getirilmiştir. Ermeni öğrencilerinin ve halkının Ermeni milliyetçiliği düşüncesinin ağırlığı altında ezilmesine sebep olan fikirlerin bu insanlar arasında aşılanmasında en büyük katkıyı okulda görev yapan Amerikan Board misyonerleri ile bu misyonerlerin desteklerinden büyük cesarat alan, yine Kolejde görev yapan yerli Ermeni öğretmenler olmuşlardır.

Amerikan Board misyonerlerinin Anadolu Koleji çerçevesinde Merzifon'da yürüttükleri faaliyetlerde Ermeni asileri ile işbirliğinde olduklarını saklamaya gerek görmeden misyonerler bizzat kendi hatıralarında açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Bunlardan en dikkat çekici olanı George E. White'ın anılarında, Mr. Tracy hakkında anlattığı olaylardır. Merzifon'daki Anadolu Koleji'nde ders veren misyonerlerden Mr. Charles C. Tracy Amasya'da, üyelerinin hepsi haydut veya ihtilâlcilerin giydiği başlıklardan giyinmiş, iyi silâhlar ve bol mermi ile kuşanmış, liderliğini ve sözcülüğünü Merzifon Anadolu Koleji'nden bir Ermeni gencinin yaptığı bir Ermeni grup ile görüşme yapmıştır. Görüşme esnasında Ermeni grubu, Avrupalıların verdikleri sözü tutmadıklarını ve yardımlarına gelmediklerini, Türklerin baskıcı idaresinden kurtulmak için hayatlarını adadıklarını, gerekirse kan dökeceklerini açıkça beyan etmekten çekinmemişlerdir[63]. Bu beyanlarını sadece sözde bırakmayarak uygulamaya da geçirmişlerdir.

Amerikan Board misyonerlerinin Ermenilere verdikleri bu destekten cesaret alan bir çok Ermeni, Sivas vilâyeti dalinde Merzifon ve civarında misyonerler gibi giyinerek dolaşmaya başlamışlar ve fesat hareketlerini bu kıyafetler içerisinde yapmışlardır. Bu

---

62 Mine Erol, **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu**, Ankara 1976, s.53.

63 White, **Anatolia College**, s.48.

dolaşımın devletin aleyhinde olduğunu gören Osmanlı hükümet yetkilileri bunların Amerikan vatandaşı misyoner dahi olsalar, dolaşımlarının engellenmesi gerektiğini gerekli yerlere bildirmiştir[64].

Misyonerlerin maddî, manevî ve Anadolu Koleji'ndeki eğitimin fikrî desteği ile kendilerini tam bir Ermeni milliyetçisi canisi haline getiren gözü dönmüş Ermeniler, fikirlerine ve faaliyetlerine karşı çıkan kim olursa olsun önlerinde amaçlarını gerçekleştirmelerinde engel olan herkesi, Ermeni dahi olsa gözü kapalı öldürmekten çekinmemişlerdir. Meselâ Merzifon kasabası Protestan cemaati reisi Garabet, Ermeni fesat hareketlerine karşı oluşundan dolayı 1895 yılı içerisinde Kilisesine dinî ayine giderken Ermeni caniler tarafından katledilmiştir. Ancak yapılan araştırmalar ve soruşturmalar sonucunda suçluların yakalanması mümkün olmuştur[65].

Ayrıca 20. yüzyıldan itibaren de Pontus bölgesi olarak adlandırdıkları Trabzon ve Samsun civarında bir Rum devleti kurma düşüncesinde olan öğrenciler yine Anadolu Koleji'nin bir ürünü olarak çalışmalarına başlamışlardır. Aynen Ermenilerin izledikleri yolla, faaliyet gösterdikleri komite ve kulüpleri Anadolu Koleji bünyesinde kurmuşlar ve misyonerlerden aldıkları destekler ile bunlar etrafında faaliyete başlamışlardır. Çevre yerleşim yerlerinde yaşayan Rumlar arasında da yaygınlaştırarak devam ettirdikleri Osmanlı Devleti ve Türk milleti aleyhindeki çalışmaları, Ankara Hükümeti'nin Anadolu Koleji'ni kapatarak personelini sınır dışı etmesine sebep olan gelişmelerin zeminini oluşturmuştur. Bu yüzden de bu çalışmaların ayrıntıları Anadolu Koleji'nin kapatılmasına sebep olan gelişmeler kısmında ele alınmıştır.

3.2.2. Amerikan Board Misyonerleri ve Anadolu Koleji Bünyesinde Yürütülen Siyasî Faaliyetler

Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara'ya gayr-i resmî olarak yolladığı temsilci Robert İmbrie'nin Ankara'dan hükümetine gönderdiği 11 Temmuz 1922 tarihli bir raporda; *kuşku yok ki, Türk Hükümeti, Türk halkı ile Birleşik Devletler ve Amerikalılar arasında daha dostça bir duygu yaratılamamış olmasının başlıca ve en büyük nedeni, Amerikan misyonerleri olmuştur ve olmaktadır. Misyonerlere karşı oluşlarının nedeni dinsel değildir, siyasaldır. Türk halkı, misyonerlerin sadece dinsel alanda çalışmadıklarını, siyasal eylemlere giriştiklerini sezmektedir. Bunda da pek haksız*

---

64 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:483/47.

65 B. O. A., **Hususî İradeler**, Belge No:22/10 S.1313.

değildir[66] ifadeleriyle Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı Devleti aleyhine cereyan eden siyasî olayların içinde yer aldığını bizzat bir Amerikan vatandaşı ve Amerikan hükümet görevlisi olarak açıklamaktan çekinmemiştir. İmbrie'nin misyonerler hakkında açıkça dile getirdiği bu doğrular, Merzifon istasyonu ve Anadolu Koleji'nde görevli misyonerler için de, burada görev yaptıkları süre içerisinde daima geçerli olmuştur.

Açık bir şekilde Merzifon istasyonunda görevli misyonerler ve Anadolu Koleji öğretmenlerinin siyasal gelişmelerde rol aldığı ilk olaylar, 1892 yılının sonu ve 1893 yılının başlarında meydana gelen gelişmeler olmuştur. Aslında okulda görev yapan Amerikan Board misyonerleri, daha olaylar başlamadan, okullarının Ermenilerin milliyetçilik hareketlerinin yuvası olduğunu, 1893 yılındaki olayların zemeninin oluştuğunu açık bir şekilde dile getirmişlerdir.

27 Mart 1892 tarihinde okulun müdürü Mr. Charles C. Tracy tarafından ilk defa olarak Anadolu Koleji'nin Ermenilerin milliyetçilik eğitimlerinin bir merkezi haline getirildiği, misyonerlerin Ermenilerden şikayeti babında gündeme getirilmiştir. Ermeniler kurumu kendi Kolejleri olarak görmeye başlamışlar ve burayı Ermenileştirerek sahiplenmek istemişlerdir. Bu yüzden de Kolej içerisinde herhangi bir Rum etkisine karşı son derece duyarlı bir hale gelmişlerdir. Misyonerler bütün milletler için Protestan bir Kolej isterken, onlar okulu bir Ermeni kurumu haline getirmeye çalışmışlardır. Anadolu Koleji'nin eğitim anlayışında Misyonerlerin amacı tamamen dinî, onlarınki ise millî bir nitelik taşımıştır. Ermenilik ruhunun taşkınlığı sonucunda kurum içerisinde milliyetçilik duygusu oldukça yoğunlaşmış ve kurumun eğitim verdiği öğrencilerin etnik çerçevesi daraltılmaya çalışılmıştır. Ermenilerin bu çalışmaları Amerikan Board misyonerlerini rahatsız etmeye başlamıştır. Bunun da en büyük sebebi kurumun idaresinde misyonerlerin kendi denetimlerinin zayıfladığını görmeye başlamaları olmuştur.

Ermenilerin kurum üzerindeki olumsuz etkisi sadece milliyetçilik duygularının alevlenmesi ile sınırlı kalmamış, kurum içerisinde kişisel itibar yükseltme açlığı da kuvvetli bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Bu konuda herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıktığında,

---

66 Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, Milliyet Yayınları, Ankara 1978, s.183.

Anadolu Koleji'nde görevli Ermeniler sadece misyonerlerle değil, birbirleriyle de kavga etmekten çekinmemişlerdir[67].

Ancak Kolejin en üst düzeyde yöneticisi sıfatı ile bir süre müdürlüğünü de yapan bir insanın Ermenilerden bu şekilde şikayet etmesi oldukça ilginçtir. Aslında Amerikan Board misyonerlerinin böyle bir şikayette bulunmaya hakları yoktur. Bu azınlık grubunun bu şekilde bir davranış içine girmesinin ve böyle taleplerde bulunmasının en büyük sebebi yine Amerikan Board misyonerlerinden gördükleri aşırı iltimas sonucunda ortaya çıkmış bir manzaradır. Aslında Mr. Tracy bu konuda misyonerlerin içine girdiği tavrın yanlış olduğunu da açık bir dille ifade etmekten çekinmemiştir.

Zaten Mr. Tracy'nin bu mektubunun kaleme alınmasının üzerinden bir yıl dahi geçmeden 1892 yılının son günleri ve 1893 yılının başında Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde ve Merzifon ile civarında meydana gelen Ermeni olayları bunu açık bir şekilde göstermiştir. Olayların baş kahramanı da Anadolu Kolejin'de derslere giren yerli Ermenilerden Tomayan ve Kayayan adlı iki öğretmen ve bu günlerde Kolejin müdürlüğünü yapan Amerikan Board misyoneri Mr. Herrick olmuştur.

3.2.2.1. 1893 Yılında Meydana Gelen Merzifon Ermeni Olayları, Amerikan Board Misyonerleri ve Anadolu Koleji

Merzifon kasabası, Hınçak Komitesi aracılığıyla Ermeniler tarafından devlet aleyhine yürütecekleri faaliyetlerin merkezi haline getirilmiştir. Ankara vilâyeti dahilinde Kayseri, Yozgat ve Çorum kazalarında 1892-1893 yıllarında meydana gelen olayların bastırılması sırasında fesat hareketlerini çıkaranlar tutuklanmış ve bunlarla birlikte bazı zararlı belgeler de ele geçirilmiştir. Sivas vilâyeti sınırları içerisinde Merzifon, Gümüşhacıköyü ve Aziziye'de dahi fesat hareketlerini düzenleyen bazı asiler, belgelerle ele geçirilmiştir. Bu belgelerin ışığında Ermenilerin Merzifon'da işe öncelikle, *Küçük Ermenistan'ın Hınçakyan İhtilâl Şirketi* olarak isimlendirilen bir cemiyet kurmakla başladıkları anlaşılmıştır. Bu cemiyet, Anadolu Koleji'nde görev yapan Ermeni asıllı öğretmenlerin destek ve yardımlarıyla Ermemi gençleri tarafından kurulmuştur[68].

---

67 P. A. B. C. F. M., **Reel 607**, No:645-649.

68 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/160; Uras, **a.g.e.**, s.464; Bilâl Şimşir, *Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine*, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu**, Atatürk Üniversitesi Yay., No:628, Ankara 1985, s.97; Ersoy Taşdemirci, **Merzifon**, s.19.

Merzifon'da teşkil edilen cemiyetin açılan şubeleri ile izlediği yöntem, bir hükümet kurmak fikriyle ihtilâl çıkararak amaçlarına ulaşmaya çalışmak olmuştur. Cemiyet, askerlik tertibatını taklit ile her on kişiye bir onbaşının nezaret ettiği fırkalar halinde teşkilâtlandırılmış, bir buçuk liraya satın alınan martini tüfekleri ile techiz edilmişlerdir. Bu tüfeklerin Zeytun kazası dahilindeki Büyük Manastır'da gizli bir şekilde tesis edilen tüfek fabrikasında üretildiği de hükümet yetkililerine ihbar edilmiş olmasına rağmen, Zaptiye Nezareti'nin 20 Aralık 1892 tarihinde Sivas ve Halep vilâyetlerinden konu hakkında bilgi istemesi üzerine, yapılan araştırmalar neticesinde Zeytun kazasında bulunan büyük ve küçük manastırda böyle bir silâh fabrikasının bulunmadığı anlaşılmıştır[69].

Bu şekilde teşkilâtlandırılan cemiyetin başkanlığını da Merzifon Anadolu Koleji öğretmenlerinden Garabet Tomayan yapmaya başlamıştır. Sekreterliğine de yine aynı okulun öğretmenlerinden Ohannes Kayayan getirilmiştir. Her ikisi de Protestan Ermeni olan bu şahıslar, cemiyetin diğer üyeleri ile haberleşmeleri sırasından Tomayan *Baron Meleh*, Kayayan da *Vahram* takma adlarını kullanmışlardır[70].

3.2.2.1.1. Merzifon ve Civarında 1893 Olaylarının Başlamasına Zemin Hazırlayan Çalışmalar

Merzifon Anadolu Koleji'nin bu iki öğretmeni, yanlarına Protestan vaizi Mardiros'u da alarak çalışmalarında ilk adımı atmışlardır. Öncelikle Amasya'da vaazlar şeklinde konferanslar vererek Ermenilere telkinlerde bulunmaya başlamışlardır. Cemiyetin Sivas, Tokat, Amasya, Yozgat, Kayseri, Çorum, Gümüşhacıköyü, Sungurlu, Vezirköprü ve Gemerek'e birer şubesini açarak idare heyetlerini seçmişlerdir. 1877-1878 Osmalı-Rus Savaşı sırasında Ermenilerin büyük kayıplara uğradığını öne sürerek bütün Ermeniliğin birleşmesinin şart olduğunu dile getirerek, millî gaye uğrunda Protestan ve Katolik Ermenileri birleştirme yönünde çalışmalara başlamışlar, yabancı devletlerin müdahalesini sağlamak için de etkili olayların çıkarılması gerektiği yönünde propagandalar yapma girişimlerinde bulunmuşlardır. İşte bundan sonra meydana gelecek olan olaylar bu beklentinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

---

[69] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:268/24; **Y. A. Hus.**, Belge No:269/88; **Y. A. Hus.**, Belge No:269/129.

[70] **Ottoman Archives, Yıldız Collection, The Armenian Question**, C.I., Tarih Araştırmaları ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yay., İstanbul 1989, s.XXV.

Merzifon ile çevresinde ve Anadolu'nun diğer şehirlerinde çalışmaların yeterli olgunluğa eriştiği kanaatinin oluşmasından sonra son durumu gözden geçirmek ve neler yapılacağına karar vermek için 1892 yılı Eylül ayı içerisinde Merzifon'da, bir genel cemiyet toplanmıştır. Toplantıya komitenin teşkilâtlandırılan bütün şubelerinden üyeler katılmışlardır. Hatta Yozgat'tan gelen şube üyeleri arasında ruhanî, idarî memurlar ile Adliye Mahkemesi üyelerinden bazı şahıslar da yer almışlardır[71]. Toplanan genel mecliste şu kararlar alınmıştır:

1.Beylik silâh sağlanması;

2.İsyancıların Gürcü elbisesi ve başlığı giymeleri;

3.Komite mensuplarının silâh ve cephanelerini kendilerinin satın almaları;

4.Komitecilerin bölüklere ayrılması;

5.Üye olurken ve aylık aidat olarak ödenen paralarla yoksul olanlara silâh temin olunması;

6.Hınçak gazetesine abone sağlanması.

Merzifon'daki çalışma ve hazırlıklar da Tomayan'ın İsviçreli olan eşini Lucy Tomayan'ı, güya Merzifon'da kurulması düşünülen bir hastane[72] için Avrupa ülkelerinde yardım amaçlı para toplamaya göndermesiyle hız kazınmıştır. Lucy Tomayan gittiği yerlerden eşi Tomayan Garabet'e şifreli mektuplar göndermiş, mektuplarında İngiltere ve İsviçre'de bazı cemiyetlerde konuşmalar yaptığından ve yardım çalışmalarından bahsetmiştirr[73]. Çalışmaları neticesinde Avrupada kaldığı beş yıla yakın bir sürede 3.000 sterlin toplayarak dönmüştür[74]. Bunun haricinde Komitenin üyelerinden Haçinli (Saimbeyli) Jirayr, Ermenilerin bir savaş anında kendilerini koruyabilmeleri için silâhlanmaları gerektiği düşüncesini halk arasında yayma girişimlerinde bulunmuştur.

Merzifon'daki çalışmalar bu şekilde yürütülürken, Hınçak temsilcilerinin faaliyetleri 1892-1893 yıllarında Kayseri, Develi (Kayseri), Yozgat, Çorum, Talas (Kayseri), Aziziye/Pınarbaşı (Kayseri), Amasya, Boğazlıyan (Yozgat) ve öteki bazı

---

71 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/88.

72 Ermeniler, Merzifon'da Amerikan Board misyonerlerine, Anadolu Koleji bünyesinde açmayı planladıkları Anadolu Hastanesi'ne bir İngiliz tarafından verilen yüklü bir mirasın idaresini kendi ellerine geçirmek için, böyle bir hastaneyi hizmete geçirmişlerdir.

73 B. O. A., **Y.Mtv.**, Belge No:75/188; Metin Hülagü, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni,Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye*, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.10, Kayseri 2001, s.75.

74 Esat Uras, **a.g.e.**, s.465; Ali Tuzcu, *Merzifon'da Ermeni Ayaklanmaları*, **Belleten**, C. LVII, S.220, T. T. K. Yay., Ankara 1994, s.808.

bölgelerde daha açık bir şekil almaya başlamıştır. Başta Merzifon'da Anadolu Koleji duvarları olmak üzere bütün bu yerlerde cami kapılarına Türkçe ve Ermenice bazı ilânlar asılmış, her tarafa Hınçak armalı bildiriler dağıtılmıştır[75]. İlânlarda *Vatansever İslâm Komitesi* sahte imzası kullanılmış ve Ermeniler üzerine cihat ilân edileceği, mallarının yağmalanacağı, kendilerinin kılıçtan geçirileceği yazılmıştır[76].

3.2.2.1.2. Osmanlı Hükümeti Tarafından 1893 Yılı Olaylarının Araştırılması ve Elde Edilen Neticeler

Bu gelişmeler sonucunda bir çok yerde Hınçak Komitesi üyeleri olaylar çıkarmaya başlamışlardır. Olaylar üzerine Osmanlı hükümeti hemen harekete geçmiştir. İlk başlarda yapılan incelemelerde, fesat cemiyetini meydana getiren şahısların kimler olduğu ve sayıları hakkında sağlıklı bir bilgi elde edilememiştir. Ancak konu ile ilgisi ve bilgisi olanların tutuklanması ve yapılan sorgulamalar sonucunda ayrıntılı bilgiler temin edilmiştir. Bütün bu araştırmalar ve sorgulamalar sırasında Osmanlı hükümeti gerekli yerleri oldukça temkinli davranmaları konusunda uyarmayı da ihmal etmemiştir. Fesat hareketlerini çıkaranların, bu olaylar yoluyla yabancı devletlerin dikkatini Anadolu'da Ermeniler üzerine çekmek ve kendilerinin başlattıkları gelişmeleri Ermenilere karşı Osmanlı Devleti'nin başlattığı bir mezalim meselesi şeklinde göstermek maksadında oldukları için bu işin fazla dal budak salınmadan halledilmesi yoluna gidilmesi amacıyla gerekli yerlere bilgi verilmiş, tutuklanacaklar hakkında ayrıntılı bir inceleme ve soruşturma yapılmadan kişilerin tutuklanmaması uyarısı bütün vilâyetlere bildirilmiştir. Yerel yönetim yetkililerinin bu konularda oldukça akıllıca hareket etmeleri gerektiği ısrarla vurgulanmıştır[77].

Bütün uyarılara titizlikle uyularak Osmanlı hükümet yetkilileri, olayların bastırılması sırasında fesat hareketlerini çıkaranları tutuklamaya başlamıştır. Tutuklananlar ile birlikte Osmanlı Devleti aleyhine bir takım zararlı evraklar da ele geçirilmiştir. Derevenk (Kayseri) manastırında tutuklanan Rişduni adlı Ermeninin üzerinde 29 Temmuz 1892 tarihli Hınçak Komitesi'nin görev belgesi ve mührü bulunmuştur. Buna ilâve olarak diğer bir Ermeni tutuklunun sorgulaması sonucunda manastırda yapılan aramada bir çok

---

75 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:287/104

76 Cevdet Küçük, **Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1894)**, İstanbul 1984, s.109.

77 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/88.

belge de ele geçirilmiştir. Belgelerden, isyan hareketinin yöneticilerinin Anadolu Koleji öğretmenlerinden Tomayan ve Kayayan'ın oldukları açık bir şekilde anlaşılmıştır[78].

Diğer bölgelerden tutuklanan Ermenilerin yapılan sorgulamalarında da Merzifon'da bulunan Anadolu Koleji öğretmenlerinin fesat hareketlerinde en ileri gelenlerden olduğu ve isyanlara sebep olan ilânların bu Kolejde bulunan *skolastil*[79] denilen bir taş matbaa makinesinde basıldığı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır[80]. Ayrıca bu soruşturmalar sonucunda Anadolu Koleji'nin anbarında silâh olduğu yönünde bazı ciddî bulgular da elde edilmiştir.

Bu yöndeki kanaatleri kesinleştiren bir sorgulama sonucu da Yozgat mutasarrıflığından Osmanlı hükümetine 28 Ocak 1893 tarihinde gönderilen bir telgrafla bildirilmiştir. Telgrafta Yozgat'taki olaylar üzerine tutuklananlardan Gececiyan Misak adlı Ermeninin sorgulaması neticesinde, Merzifon Ermenilerinden Tomayan Artin'in *Meleh* takma adıyla kendisine yazdığı bir mektupla yüz elli aded afiş gönderdiğini, kendisinin de bunları buradaki Komite üyeleri Kitabcıyan Senekerim, Eykaryan Ohannes, Kalcebi Muşu, Ateşyan Muka, Köşköroğlu Kazarmen ve Muçakyan Keyferuk adlı Ermeniler vasıtasıyla dağıttığını açık bir şekilde itiraf ettiği[81] yazılmıştır.

Yine Sivas vilâyetinden gönderilen bir telgrafta da 9 Mart 1893 (25 Şubat 1308) tarihinde tutuklanan Gürünlü (Sivas) Toros isimli bir asinin, yakalanmasından birkaç gün sonra yapılan sorgulaması sırasında kalkıştığı zararlı faaliyetler hakkında itirafta bulunduğu belirtilmiştir. Toros itirafları sarısında, on ay önce Merzifon'da Artin Tomayan vasıtasıyla kendisine verilen Komite mührüyle mühürlenmiş bir talimat varakası ile yetkili icra memuru olarak görevlendirildiği; Askerî subaylar, zabtiye memurları, posta sürücüleri ve hükümet memurlarına sataşmaları yönünde talimat aldığı; Komitenin Gemerek'teki şube reisine hitaben yazılmış bir mektup ve bir aded Rus tüfeği ile elli fişek verildiği; Mektubu yerine ulaştırdıktan sonra Talas'dan Gülbenin isimli Ermeni bir asi ile birlikte Osmanlı

---

78 B. O. A., **Y.Mtv.**, Belge No:74/45; **Y.Mtv.**, Belge No:74/64; **Y. A. Hus.**, Belge No:269/88; **Ottoman Archives Yıldız Collection The Armenian Question I**, s.XXV-XXVII; Ramazan Tosun, **Ermeni Meselesi Çerçevesinde Kayseri'de Ermeni Olayları**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayını, Kayseri 1997, s.39-40.

79 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/129.

80 Bu yıllarda Sivas vilâyeti dahilinde Hükümet Konağı'nda 1864 (1282) tarihinde kurulmuş olan ve Türkçe baskı yapan sadece resmî taş matbaa vardır. **Salname-i Maarif 1316**, s.1100-1101; **Salname-i Vilâyet-i Sivas 1317**, s.1282-1283.

81 B. O. A., **Y.Mtv.**, Belge No:74/45; **Y. A. Hus.**, Belge No:269/88.

postalarına saldırdığını ve zaptiye memurunu öldürerek yaklaşık on yedi bin kuruşluk posta akçesini gasp ettiği yönünde açık bir şekilde itirafta bulunmuştur[82].

Merzifon istasyonuna bağlı bir dış-istasyon olan Gümüşhacıköyü kazasında da zararlı evraklar, daha önceden de tutuklanan, yedi Ermeni tarafından dağıtılmıştır. Yedi kişi bu faaliyetleri sonucunda ikinci kez tutuklanmışlar ve sorgulanmışlardır. Sorgulama neticesinde dağıttıkları evrakların kendilerine Merzifon'dan Tomayan tarafından gönderildiğini[83] anlatmışlardır.

Elde edilen belge ve bilgilerin ışığında büyük bir askerî kışla gibi ruhsatsız faaliyet gösteren Merzifon Anadolu Koleji'nde Amerikalı misyonerlerin idaresinde uzun zamandan beri Ermenileri körükleyici bir takım şeylerin öğretildiği ve bu yüzden durumun araştırılması ve çalışanlarının sorgulanmasının zarurî olduğu düşüncesi Osmanlı hükümet yetkililerinin ortak görüşü haline gelmiştir. Ancak bu görüş henüz uygulamaya dahi konulmamış iken, şimdiden bazı ileri gelen yabancı devlet adamlarının tavırları neticesinde, böyle bir araştırmaya girmenin uygulamada yaratacağı mahzurlar üzerinde düşünülmeye başlanmıştır.

Ancak her ne olursa olsun, Anadolu Koleji hakkında etkili bir tedbir alınması gerektiği konusunda Osmanlının yerel hükümet yetkilileri görüş birliğinde olmuşlardır. Bu görüşlerini de, Sivas vilâyetinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, halkı galeyana getiren zararlı evrakların yazılmasında dahli görünenlerin sorgulanması ve bir daha böyle zararlı evraklar basılmasına izin verilmemesi için *Skolastil* denilen baskı makinasının okuldan aldırılmasının gerekli olduğunu açıkça beyan etmişlerdir. Bu görüşlerini desteklemek için de: Anadolu Koleji Osmanlı Devleti aleyhine zararlı ifadelerin bulunduğu evrakların basılmasında merkez haline getirilmiş olduğu; Okulun binalarından birinde silâh dahi bulunduğunun ihbar ve yapılan incelemelerde böyle bir durumun olduğunun kesinlik kazanmış olması; ve yürütülen zararlı faaliyetlerde okulun öğretmenlerinin ve öğrencilerinin büyük dahlinin mevcudiyeti hususları[84].

Bütün bu gerekçeler okulun aranmasına duyulan ihtiyacı bir kat daha artırmıştır. Ancak vilâyetçe böyle bir aramanın yapılmasının önemli mahzurları olduğu da beyan

---

82 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:272/44; Hülagü, **a.g.m.**, s.75.
83 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/129.
84 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/88.

edilmiştir. Kolej binalarının aranmasının bazı olayların çıkmasına sebep olacağı, bunun için de merkez vilâyet veya livadan Merzifon'a dağdağasızca gereği kadar jandarma sevk olunarak bir mes'ele çıkarılmamağa dikkat edilmek üzere kanun ve yabancıların hak istimlâkına dair olan protokol ahkâmı dairesinde okulun aranmasına teşebbüsle, silâh ve zararlı evrak bulunması durumunda, bunların ve fesat aleti olabilecek her türlü eşyanın kanun gereğince zabıtlarının tutularak, gerek azınlıklardan ve gerek Amerikan Board misyonerlerinden hazır bulunanlara ve bilhassa bunlardan misyonerlere imzalatmaya özen gösterilmesi belirtilmiştir. Arama esnasında herhangi bir şeyin dışarı kaçırılmaması için de okul mensuplarının gözetim altında tutularak ziyadesiyle dikkatli olunmasının gerektiği bildirilmiştir[85].

Aslında Osmanlı hükümetinin Anadolu Koleji'nde yapacağı araştırmalar için kendini Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savunacağı bazı önemli dayanakları da yok değildir. Yabancı hak istimlâkı hakında İngiltere ve Amerika hükümetlerince kabul ve imza edilmiş bulunan 8 Eylül 1867 (9 Ca 1284) tarihli Protokolde yazılı olduğu üzere fesat ve cinayet durumlarında suç unsuru görüldüğü takdirde tayin olunan usul ve kurallar dairesinde yabancıların oturduğu ikametgahların da aranmasına Osmanlı Devleti'nin yetkisi vardır. Bu yetki çerçevesinde, Anadolu Koleji binalarının aranması ve elde edilen bulgular neticesinde ceza uygulanması gereken hareketler görülür ise kurumlar ve şahıslar haklarında kanunlar çerçevesinde verilen cezalar için[86] Osmanlı Devleti, ne Amerika Birleşik Devletleri'ne ne de Avrupa devletlerine hesap vermek zorunda değildir. Ancak ilerleyen zamanlarda meydana gelen gelişmeler bunun tam tersi istikamette olmuş, Osmanlı Devleti bu devletler tarafından yargılanmış ve suçlu bulunmuştur.

Bilgiler ve belgeler ışığında alınan bu kararın uygulanması için Çorum kaymakamının Merzifon'a gönderilerek okul anbarında araştırma yapması ve okulun iki öğretmeninin tutuklanarak evraklarına el konularak incelenmeye alınması yönünde karar verilmiştir. Hatta Sivas vilâyetinden, Kolejin yabancı misyonerler tarafından idare edilen bir kurum olması dolayısıyla, eğer arama yapılacak olursa, okul yetkililerince izin verilmemesi durumunda arama için zor kullanılıp kullanılmayacağı konusu da hükümet yetkililerinden sorulmuştur. Fakat Kolejin müdürü böyle bir hareketin okulun bir takım genç ve serkeş Ermenilerden ibaret olan öğrencilerini galeyana getireceğini ve sonuçta bazı

---

85 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/129.

86 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/88.

fesat hareketlerinin ortaya çıkacağını bir nevi tehdit suretinde hükümete bildirilmiştir. Bu gelişmeler üzerine, yabancı devletlerin ilgisini bölge ve olaylar üzerine çekmek istemeyen Osmanlı hükümeti, Koleje bağlı iki binanın da anbarının olması ve cephane saklı anbarın tam tespit edilememiş ve kestirilememiş, dolayısıyla böyle bir girişimden bir süre için vazgeçmiştir[87].

Osmanlı hükümeti, Kolej hakkında bir takım tedbirler alma düşüncesiyle harekete geçmeye çalışırken yapılan incelemeler sonucunda ilginç bazı gerçekler de ortaya çıkmıştır. Merzifon Anadolu Koleji'ndeki *skolastil* denilen baskı makinasının ruhsatsız olarak okula alındığı, kasabadaki hükümet görevlilerinin bu durumu iki seneden beri biliyor olmasına rağmen hiçbir şey yapmadıkları yapılan inceleme sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak hiç olmazsa bundan sonra bölgede huzuru sağlamak için gerekli tedbirleri alma niyetinde olan Osmanlı hükümeti yetkilileri, bu tarihten itibaren daha başka zararlı evrakların basımına meydan verilmemesi için baskı makinesine el konulmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak bu işin hemen sıcağı sıcağına yapılmaması durumunda araştırma ve soruşturmaların aksayacağı ve bazı olumsuz etkilerinin görüleceği kanaati[88] açıkça ifade edilmiştir Osmanlı hükümeti, geçmişte yapılan hataların tekrar edilmemesi niyetindedir. Bu niyetin de gerçekleştirilebilmesi için böyle bir karar üzerinde durmaya başlamıştır.

3.2.2.1.3. Merzifon Anadolu Koleji Öğretmenlerinin Tutuklanması ve Akabinde Meydana Gelen Gelişmeler

Meydana gelen olaylar hakkında araştırma ve soruşturmaların devam ettiği sıralarda birkaç İslâm kadın kimliği belirsiz kişilerce bıçakla delik deşik edilip tanınmaz bir hale getirildikten sonra yol üstüne bırakılmıştır. Bunun üzerine hükümet yetkilileri olaylara müdahale etmiş ve yaklaşık yedi yüz kişiyi tutuklamışsa da bunlardan beş altı yüz kişi daha sonra serbest bırakılmıştır. Bu tutuklular arasında Merzifon Anadolu Koleji öğretmenlerinden iki isim de yer almıştır[89].

Katil olayının da etkisi ile, yapılan soruşturmalar ve incelemeler neticesinde olayda doğrudan dahli bulunduğu açık bir şekilde anlaşılan Merzifon Anadolu Koleji

---

87 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/88.
88 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/129.
89 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/9.

öğretmenlerinden Garabet Tomayan 28 Ocak günü, Kayayan da olaydan iki gün sonra[90] tutuklanarak hapse atılmış, bu yüzden de 30 Ocak Pazartesi günü okula gidememiştir. Aynı gün saat 10.30'da okulun öğretmenlerinden Ohannes Kayayan da Koleje giderek, evinin tehdit edildiğini ve kendisinin de arandığını bildirmiş, doğrudan hükümet konağına giderek yetkililerle görüşme yapmak istediğin belirtmiştir. Ancak Mr. Herrick Kayayan'ın yalnız gitmesine izin vermemiş, önce kendisinin giderek hükümet yetkilileri ile bir görüşme yapmasının doğru olacağını söylemiştir. Fakat girişimleri netice vermemiş ve Kayayan da tutuklanarak hapse atılmıştır[91].

3 Şubat 1893 (22 Kanun-ı Sani 1308) tarihinde Osmanlı vatandaşı olan, Anadolu Koleji'nin iki öğretmeni Tomayan ve Kayayan tutuklanmaları resmen kesinlik kazanmıştır. Tutuklanmalarının sebebi de Merzifon'da ve çevresinde Ermeni halkını, Anadolu Koleji'nde bulunan matbaada bastıkları ilânlar ile isyana teşvik etmeleri gösterilmiştir[92].

Anadolu Koleji müdürü Mr. Herrick, tutuklanan iki Ermeni öğretmenlerini korumak için çalışmalarda bulunmaya[93] başlamıştır. Öğretmenlerin tutuklanmasından sonra Mr. Herrick, okuldan başka bir meslektaşı ile beraber hükümet binasına gitmiş ve hükümet yetkililerine öğretmenlerinin tutuklanma sebebini sormuştur. Ancak yetkililerden verilen cevaplar kendisini tatmin etmemiş, cevapları kaçamak ve yetersiz olarak görmüştür. Bu görüşme esnasında Mr. Herrick öğretmenlerini görmek istediğini de belirtmiş, fakat isteği reddedilmiştir. Hemen ardından okula giderek öğretmenleri kefaletle çıkarmak için başvuruda bulunmuştur. Başvurusu kabul edildikten sonra 31 Ocak Salı günü öğretmenlerinin serbest bırakılması ümidiyle beklemeye başlamıştır[94].

Merzifon merkezli misyonerlik çalışmasının bu noktaya gelinmesinin en büyük sebebi Anadolu Koleji öğretmenlerinden Osmanlı vatandaşı olan Kayayan ve Tomayan'ın Ermeni gençlerini komite hesabına fikrî yönden hazırlaması, Merzifon ve çevresinde halkı kışkırtmak için asılan muzır afişlerin Anadolu Koleji'ndeki *skolastil* denilen baskı makinesinde basılması ve çevre yerleşim yerlerindeki fesat komitesi şubelerinin

---

90 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:278/61.
91 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:37.
92 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/36.
93 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/88.
94 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:37.

elemanlarına bu afişlerin gönderilmesine okul öğretmenlerinin ön ayak olmaları ve olayların içinde bir numaralı adam olarak çalışmaları[95] olmuştur. Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Mr. Herrick'in 31 Ocak Salı günü için beklentisinin son derece yersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Anadolu Koleji'nin bu iki öğretmeninin tutuklanması, Merzifon'da bir Ermeni isyanı doğurmuştur. İsyan sırasında suçlu bulunup yakalananlar Ankara İstinaf Ceza Mahkemesi'nde muhakeme olunmuşlardır. Tomayan, Kayayan ve tutuklulardan bazıları idama, diğer komiteciler de çeşitli çezalara mahkum edilmişlerdir. Mahkumlardan yalnız Protestan olan Tomayan ve Kayayan'ın affi için İngiltere'deki Protestan gazeteleri ve dinî çevreleri, Osmanlı hükümetine ve Padişaha müracaatta bulunmuşlardır. Bu ikisi affedilmiş ve Tomayan Londra'ya gitmiş ve ihtilâl komitesinin nüfuzlu üyelerinden biri olmuştur. Bundan sonra mitinglerde suçsuz, zulüm görmüş bir Ermeni olarak tanıtılmaya başlanmıştır[96]. Yapılan soruşturma ve incelemeler sonucunda ele geçirilen belgelerle suçlu oldukları kesinleşen bu iki şahıs hakkındaki olaylar nasıl olmuş da bu noktaya gelmiştir. Aslında bu olay, devletlerin ikili ilişkilerinde karşılaştıkları güçlüklerde haklı ya da haksız olmanın bir anlam ifade etmediğini, daima millî çıkarların ön planda tutulduğunu göstermesi açısından önemli bir gelişmedir.

Olayları başlangıcından sonuna kadar bu seviyeye getiren gelişmeler ilk başlarda Osmanlı Devleti'nin lehine başlamış gibi gözükmesine rağmen, sonucu Osmanlı Devleti için olumsuz olmuştur. Şubat ayının gelmesiyle beraber meydana gelen olaylar Osmanlı Devleti'ni içinden çıkılması güç bir gelişmenin içine sokmuş, haklı olduğu bir davada haksız duruma düşürmüş ve ciddi bir bedel ödenmesine sebep olmuştur.

3.2.2.1.4. Yatılı Kızlar Okulu'nun Yeni Binasının Yakılması

Anadolu Koleji öğretmenlerinin tutuklanmasının hemen ardından, 1 Şubat'ı 2 Şubat'a bağlayan akşam gece saat 1 civarlarında, daha tamamlanmamış Yatılı Kızlar Okulu binasından alevler yükselmeye başlamıştır. Bu olay Merzifon'da yaşanan gelişmelere başka bir boyut kazandırmıştır.

---

95 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/100.

96 **Ottoman Archives Yıldız Collection The Armenian Question I**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayını, İstanbul 1989, s.XXV-XXVII.

Amerikan Board misyonerleri ve okulun müdürü Mr. Herrick, olaydan Hüsref Beyi sorumlu tutmuşlar ve delil olarak da 24 Ocak akşamı tanınmış bir iş adamı olan John Swordsman'ın Amasya'da hükümet binasına çağrılarak sorgulandığını, bu sorgulama esnasında Hüsrev Bey'in Koleje ve Kolejin öğretmenlerine karşı şiddetli sözler söylediğini göstermişlerdir. Ayrıca bu sorgu esnasında Hüsrev Paşa'nın Kolej'i yıkmak için Merzifon'a gideceğini söylediğini belirtmişlerdir. Yine aynı iş adamının bina yanarken Türklerin *binayı Hüsrev Paşa yaktı, diğerlerini de yakacak* dediklerini duyduğunu beyan etmişlerdir. Herrick'in gösterdiği bir diğer delil de, yakın bir arkadaşının sokakta duyduğunu iddia ettiği konuşmalardır. Arkadaşı Mr. Herrick'e yangın gecesi caddede iki kişinin birbirleriyle yaptıkları konuşma esnasında *Hüsrev Paşa ne büyük bir ateş yaktı. Ama hava henüz ısınmadı* dediklerini duyduğunu anlatmıştır[97].

Amerikan Board misyonerleri ve Mr. Herrick olayların sorumlularını belirleme hususunda bu şekilde hissî bir tutum içerisine girmesine rağmen, Amerikan hükümeti suçluların kim olduğuna karar verebilmek için olayların yerinde araştırılması ve incelenmesi amacıyla hemen bir yetkili kişi görevlendirmiş ve Sivas'daki konsolosuna bölgeye giderek araştırma incelemer yapmasını istemiştir.

Amerikan Board misyonerleri, Amasya'daki Alman Konsolos vekili aracılığıyla yangın sabahı, 2 Şubat 1893 tarihinde İstanbul'daki Amerikan Sefareti'ni gelişmelerden haberdar etmişlerdir. Mr. Herrick de Amerikan sefirine 4 Şubat günü şahsen gönderdiği telgrafta yeni Yatılı Kızlar Okulu binasının kasten yakıldığını, güvenlikleri için yardım talep ettiklerini belirten bir telgraf çekmiştir. İstanbul'da görevli Amerikan Sefiri Mr. Thompson arka arkaya aldığı bu iki telgraf üzerine ardından, 5 Şubat 1893 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı bir telgrafla Anadolu Koleji'nin iki yerli öğretmeninin tutuklandığını bildirmiş, Yatılı Kızlar Okulu'nun yeni binasının yakılmasını ise Koleji imha etme planının bir parçası olarak gördüğünü belirtmiştir.

Mr. Thompson bir taraftan hükümetini gelişmelerden haberdar etmiş, diğer taraftan da İstanbul'da boş durmamış ve Hariciye Nazırı Said Paşa ile acil bir görüşme yaparak ona gelişmeler hakkında bilgi vermiştir. Görüşmeler sırasında Paşa, binaların yakıldığını yeni öğrendiğini, suçluların cezalandırılması için gerekenin yapılacağını, Merzifon'daki misyonerleri ve Koleji korumak için Osmanlı hükümetinin üzerine düşeni lâyıkıyla

---

[97] N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:37.

yapacağını, hiçbir şeyden kaçınmayacağını beyan etmiştir. Görüşmeler sırasında Said Paşa, gelişmeler hakkında görüşlerini de bildirmiş ve olayların arkasında Ermenilerin olduğunu, bütün olayların onlar tarafından çıkarıldığını söylemiştir.

Mr. Thompson ise Paşa'nın dikkatini Merzifon'da ve Anadolu'nun buraya yakın bölgelerinde olaylar çıkmasına sebep olan ve Kolej binasına da yapıştırılan kışkırtıcı ilânlar üzerine çekmiştir. Thompson, Amerikan misyonerlerini bu ilânları gördüklerinde vilâyet valisi ile ilânlar hakkında görüşme yaptıklarını, Valinin de görüşmeler sırasında doğrudan misyonerleri suçladığını bildirmiştir. Hatta okul yetkililerinin Merzifon postanesine pul almak için gittiklerinde posta memurunun *siz pullarınızı bu ilânları dışarıya göndermek için kullandınız* diyerek vermediğini hatırlatmıştır.

Sefirin bunları Paşa'ya anlatmasındaki sebep, aslında meydana gelen bu olayların beklenmeyen ya da aniden ortaya çıkan bir gelişme olmadığını, ilânların yapıştırıldığı 6 Ocak gününden beri böyle bir gelişmenin beklendiğini ifade etmektir. Ayrıca Mösyö David Thompson bu hatırlatmalar ile okul binasının yanmasından, imalı bir şekilde, Türklerin suçlu olduğunu anlatmak istemiştir. Sefir ve Paşa arasındaki görüşme, Mr. Thompson'un yanan binanın bir Amerikan Misyoner Cemiyeti mülkü olduğu ve bütün tehlikelere karşı korunması gerektiğini, meselenin incelenerek, araştırma sonuçlarının kendisine bir bilgi halinde sunulmasını talep etmesi ve Said Paşa'nın da en kısa zamanda bunu yapacağını belirtmesiyle sona ermiştir[98].

Osmanlı hükümet yetkilileri olayların gelişimi hakkında hemen Sivas vilâyetinden bilgi istemiş ve vilâyetten de kendilerine yangının nasıl meydana geldiği hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Meydana gelen olaylar neticesinde Merzifon Yatılı Kızlar Okulu'nun henüz inşaat halinde olan binası ve bu binaya bitişik Melkon isimli bir Ermeninin de oturduğu evi yakılmıştır. Yangını söndürme çalışmaları ateşin binanın her tarafını sarmış olmasından dolayı başarılı olamamıştır. Binada bulunan bekçi gece yarısı yangını görür görmez gerekli yerlere haber vermiş, fakat bu şahıslar gelinceye kadar yangın binanın her tarafını sarmıştır. Binanın yandığı gece içeride kimsenin olmamasından dolayı can kaybı olmamıştır. Yanan binalar yaklaşık yirmi beş sene önce ruhsatsız olarak açılan Amerikan Board okuluna aittir[99].

---

98 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:24.

99 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/36.

1893 yılı Şubat ayının başlarında meydana gelen bu yangın hadisesinin bir çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı dönemlerde, Osmanlı hükümeti başka yerlerdeki Amerikan Board okullarının da yakılacağı konusunda ihbarlar almışlardır. Merzifon Anadolu Koleji öğrencilerinden bir Ermeni, Yozgat mutasarrıflığına gizlice, Anadolu Koleji bünyesinde kurulan Ermeni fesat cemiyetinin Boğazlıyan kazasında Ermeni kiliselerini ve Yozgat'ta Protestan okulunu yakmak ve ilk baharda İslâm kıyafetiyle eşkıya çeteler kurup, bu çeteler vasıtasıyla asayişi ihlâl edip, bir misyoner öldürmeyi, yanıcı gülleler hazırlayarak yangınlar çıkarmayı ve katliam hareketlerine girişmeyi planladıklarını haber vermiştir. Bu olay üzerine Ankara valiliği 27 Mart 1893 (15 Mart 1309) tarihinde, merkez vilâyette herhangi bir vukuatın meydana geleceğine ihtimal vermediklerini ancak Yozgat, Kayseri ve Boğazlıyan taraflarının önem verilmesi gereken yerler olduğundan hiç olmazsa yirmi beşer süvarinin Yozgat ve Kayseri'ye kaydı için izin verilmesin istemiştir. Osmanlı hükümet yetkilileri bu telgraf üzerine Ankara vilâyetinin isteği ve asayişe bir kat daha dikkat ve itina edilmesi konularında gerekli yerlere gerekli emirleri vermiştir[100].

Amerikan Sefiri, Merzifon'da meydana gelen bu olayla birlikte, ne Amerika Birleşik Devletleri'nin ve ne de İngiltere'nin bu bölgeye yakın bir konsolosluğunun bulunmayışından, en yakın Amerikan Konsolosluğu'nun Merzifon'dan en az altı gün uzaklıktaki Sivas'ta olmasından yakınmıştır. Bu yüzden de Merzifon'da yanan bina hakkında araştırma yapması, koruyucu tedbirler alması ve bir rapor hazırlaması için Amasya'daki Alman Konsolosu Garhman'a talimat vermesi için Alman büyükelçisi Prens Radolin'e ricada bulunmuştur. Prens Radolin ise bunu gönüllü olarak yapacağına ve Amasya'daki Alman konsolosuna telgraf çekeceğine söz vermiştir[101].

Mr. Thompson'un 5 Şubat 1893 günü İstanbul'da yaptığı bu çalışmaların ardından bir gün sonra, 6 Şubat 1893 tarihinde Almanya'nın Amasya Başkonsolos vekili Sivas'daki Amerikan Konsolosu Mr. Jewett'e 7 Şubat sabahı acilen bölgeye gelmesi gerektiğini bildiren bir telgraf çekmiştir. Jewett durumdan hemen İstanbul'da bulunan Mr.Thompson'u haberdar etmiştir. Mr. Thompson da aldığı bu haber üzerine Amerika Dışişleri Başkanı'na yazdığı telgrafta, Jewett'in Merzifon'a gitmesinin birkaç gün alacağını, onun oraya ulaşmasına kadar Amasya'daki Alman konsolos vekilinin daha önceden kendisine verilen görevinde devam etmesini istemiştir. Ayrıca Mr. Thompson,

---

[100] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:272/56; **Y.Mtv.**, Belge No:76/46.
[101] N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:24.

bölgenin Hıristiyan nüfus için çok tehlikeli bir hal almasından dolayı İngiliz ve Alman Büyükelçiliklerinin Hıristiyan nüfusun yararına işbirliğine çağrılmasını önermiştir[102]. İlerleyen tarihlerde Almanlarla olmasa bile, İngilizlerle, olayların kendi çıkarlarına neticeye bağlanması konusunda, büyük bir işbirliğine girildiği görülmüştür. İşbirliği konusunda sadece bu olayla da sınırlı kalınmamış, 1919 yılında daha kuvvetli bir örneği sergilenmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Sivas Konsolosu Mr. Jewett, Merzifon'a gitmek için 7 Şubat günü Sivas'tan ayrılmıştır. Mr. Jewett'e bölgedeki olaylar hakkında ayrıntılı bir araştırma yapması, özellikle de yanan Kolej binaları ve Anadolu Koleji'nde öğretmenlik yapan iki yerli öğretmenin hapse atılmaları konusunu araştırması, eğer uygun olursa Osmanlı Hariciye Nezareti ile yaptığı görüşme sonunda onun olaylar hakkında araştırma yapması için görevlendirdiği Türk yetkili ile de işbirliğinde bulunması ile, araştırma sonucunu bir rapor haline getirmesi tavsiye edilmiştir. Jewett'in bu görevlendirme bilgisini Mr.Thompson Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı'na 9 Şubat 1893 tarihinde bir telgrafla bildirmiştir[103].

Bu arada 1893 yılının sonlarına doğru, Osmanlı hükümeti de Merzifon'da meydana gelen olaylardan dolayı tutuklu bulunan kırk kadar asi Ermeninin ve iki Ermeni öğretmenin muhafazası için mevcut olan mahallî zabtiyelerin yeterli olamayacağı, yeni kuvvetler ile takviye edilmesi gerektiği kanaatinde olduğu için, ilk etapta Tokat ve Amasya sancakları dahilindeki tabur merkezlerinde bulunan yedek askerlerden yüz elli neferin Merzifon'a gönderilmesi yönünde bir girişimde bulunmuştur. Fakat, Ermeni asilerine karşı uygulanması gerekli olan tedbirler çerçevesinde Merzifon'daki zabtiyenin miktarı pek yeterli olmadığı gibi, civar mahallerdeki zabtiye kuvvetleriinin de ihtiyaçtan fazla olmadığı anlaşılmıştır. Her şeye rağmen Anadolu'da Ermenilerin nüfusunun kalabalık olduğu mahallerde yeteri kadar askerî kuvvet bulundurulmasının temin edilebilmesi için, asker olmayan mahallere asker sevkinin gerekli olduğu, redif taburu merkezi olan Merzifon ile gerekli görünecek diğer yerlerin muhafazasındaki askerlerin birer misli artırılması ve bütçeye dokunmaksızın buralardaki zabtiye kuvvetinin dahi yeterli miktara çıkarılması

---

[102] N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:27.
[103] N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:29.

çalışmaları başlatılmıştır. Bu tedbirler, fazla gürültüye meydan verilmeden asilerin def edilmesini sağlayacağı düşüncesi çerçevesinde yapılmıştır[104].

Osmanlı Devleti, suçluların bile korunması için bu şekilde tedbirler almaya çalışırken, bölgedeki Board misyonerlerinin durumundan endişelenen Amerikan hükümeti, İstanbul'daki Amerikan Elçiliği aracılığı ile Sivas merkezde bulunan ve Amerikan Konsolosu olarak görev yapan A. W. Hubbard'a, 3 Mart 1893 tarihinden sonra bölgedeki olaylardan dolayı Türkler tarafından zarar verilmiş herhangi bir kişi ya da emlâk olup olmadığını, eğer varsa niçin hükümete haber verilmediğini sormuştur[105]. Böylece Amerikan hükümeti olaylar karşısında, kendi vatandaşları olan Board misyonerlerinin yanında olduğunu göstermeye çalışmış ve bu şekilde onlara çalışmalarında cesaret ve destek vermiştir.

3.2.2.1.5. Mösyö Newberry'nin Amerikan Hükümeti Tarafından 1893 Olaylarını Araştırmak İçin Görevlendirilmesi

Merzifon olayları hakkında gerek mahallinden gerekse Merzifon'da bulunan Amerika'nın Sivas Konsolosundan aldığı bilgilerden tatmin olmayan İstanbul'daki Amerikan Sefiri, tam ve doğru bilgiler elde etmek amacıyla Sefaret Başkatibi Mösyö Newberry'i bu iş için görevlendirmiş ve Cumartesi günü bölgeye hareket edecek olan bir vapur ile göndermeye karar vermiştir. Ancak Newberry'nin Türkçe bilmemesi bazı ufak güçlükler doğurmuştur. Sefaret, dışarıdan hakkında bilgi sahibi olmadığı bir tercümanı yardımcı olarak tutmak istememiştir. Bu yüzden Amerikan Sefiri 16 Mart 1893 tarihinde Osmanlı Hariciye Nazırı'nı ziyaret ederek, bu iş için bir tercüman atamalarını rica etmiştir. Osmanlı Hariciye Nezareti de, Mektubi-i Hariciye hulefasından Cemal Beyi bu göreve özel tezkire ile 16 Mart 1893 tarihinde atamıştır[106].

Amerikan hükümetinin İstanbul'daki büyükelçisi Mr. Thompson tarafından görevlendirilen Mr. Newberry'nin görevlendirme yazısında Samsun yoluyla Merzifon'a gitmesi ve şu meselelere çözüm getirmesi istenmiştir:

1. Merzifon'da Anadolu Koleji'ne ait inşaatı henüz bitmemiş olan Yatılı Kızlar Okulu binasının yanmasına sebep olan olayları araştırması;

---

104 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:270/62; **Hususî İradeler**, Belge No:45/09 Ş.1310.

105 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:1175.

106 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:271/86; **Y. A. Hus.**, Belge No:271/87; **Hususî İradeler**, Belge No:121/29 Ş.1310.

2. 14 Mart 1893 tarihli Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan bu makama yazılan bölgedeki gelişmeler ile ilgili bazı raporlarda yer alan bilgilerin doğru olup olmadığının araştırılması;

3. İnşaat halindeki okul binasının yanmasında Osmanlı hükümetinin doğrudan ya da dolaylı bir ilgisinin olup olmadığının araştırılması;

4. Osmanlı hükümetinin okul binalarında bulunduğunu iddia ettiği silâh ve cephanenin halkın güvenliği için tehdit oluşturduğu beyanının doğru yada yanlış olduğunun araştırılması;

5. 5 Ocak 1893 gecesi Merzifon ve çevre bölgelerde asılan isyana teşvik edici ilânların nereden geldiğinin araştırılması;

6. Sivas Konsolosu Mr. Jewett ile birlikte hareket ederek, fakat derece itibariyle ondan daha yetkili olarak, yukarıdaki olayların araştırma raporunu hazırlayıp derhal İstanbul'a gönderilmesi[107].

Bu arada Osmanlı Devleti de Anadolu Koleji'nin aranması için bazı girişimlerde bulunmuştur. Ancak binaların aranması için Amerikan Sefiri çok zor razı olmuştur. Kolejin Osmanlı hükümet memurları tarafından ancak Sivas Amirakan Konsolosu ile beraber aranmasına rıza göstermiştir. Okulun aranması için Sefaretten Konsolosa emir gelmiştir. Aramaya başlanması teklif edilmiş olmasına rağmen, Konsolos buna razı olmamış ve okul müdürü ile beraber İstanbul'a hareket etmiştir. Bu gelişmeler üzerine Hariciye Nezareti, Amerika Sefareti'nden bir açıklama istemiştir. Bu gelişmeler üzerine Newberry'nin, iki ülke arasındaki ilişkilerin bu hareketler neticesinde bozulmaması için, hemen Merzifon'a gitmesi gerekliliğinin kendini göstermesi üzerine Sefaret katibi Newberry 18 Mart 1893 tarihinde Cemal Bey ile beraber, saat üç buçukta hareket eden vapurla yola çıkmıştır[108] ve Samsun'a gitmiştir.

İki devletin özel olarak görevlendirdiği bu iki şahıs, Pazartesi günü Havza yoluyla Merzifon'a gitmek için Samsun'dan hareket etmişlerdir. Ancak Amasya yoluyla Merzifon'a gitmenin daha iyi olacağının haber alınması üzerine, güzergah değiştirerek birlikte geç saatte Amasya'ya ulaşmışlar ve şehrin Tahrirat Müdürü'nün evine gitmişlerdir.

---

[107] N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:58, 78.
[108] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:271/87.

Gelişlerinden haberdar olan Amasya'daki Alman fahri konsolosu Mösyö Krug ziyaretlerine gelmiş ve Newberry ile bir görüşme yapmıştır. Krug her iki görevliyi de ertesi günkü akşam yemeğine davet etmiştir. Ancak Mösyö Newberry, birkaç kişinin kendisiyle yemekte görüşmek istemesinden dolayı yemeğe Cemal Beyden erken gitmiştir. Cemal Bey de arkasından Tahrirat Müdürü ile gitmiştir. Mösyö Newberry Cemal Beyi görür görmez yanına gelmiş ve birlikte tek başlarına Mösyö Krug'un yazıhanesine geçerek bir süre görüşmüşlerdir. Görüşme sırasında Mösyö Newberry iki dinamit humbarası ele geçirdiğini bildirmiş ve konu ile ilgili gerekli yerlere göndermek için yazdığı telgrafı okumuştur. Ayrıca Cemal Beye Ermeni fesat hareketleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler de vermiştir. Edindiği bilgilere göre, bu patlayıcı maddeler Merzifon'da bir Ermeninin evinde imal olunmaktadır. Ayrıca burada büyük bir Ermeni ihtilâl komitesinin var olduğuna dair kesin bilgiler de elde etmiştir.

Cemal Bey, bu kadar bilgiyi nasıl öğrendiğini ve patlayıcı maddeleri nasıl ve nerede bulduğunu sorunca da Mösyö Newberry, buraya geldiğinde alay paltosu içerisinde bulduğunu belirtmiştir. Yazıhaneye ilk girdiğinde Krug'un yanında bir kutunun gözüne iliştiğini, bir aralık Krug'un gafletinden yararlanarak kutuyu aldığını belirtmiştir. Bunun üzerine Cemal Bey kutuyu nasıl dışarı çıkarmayı düşünüdüğünü de sormuştur. Mösyö Newberry de, kendisinin dahi bu güçlük üzerine düşündüğünü ifade etmiştir.

Konuşmadan biraz sonra yazıhaneden çıkmışlar ve diğerlerinin yanına gitmişlerdir. Mösyö Newberr, odada yayılmış olan bir keçi postunu çok beğendiğini söylemiştir. Ev sahibinin postu kendisine hediye etmesi üzerine, postu alıp yazıhaneye girmiş, postun arasına kutuyu koyarak koltuğunun altına almış ve dinamit humbaralarını oradan çıkarmayı başarmıştır. Humbaralardan birini Amasya mutasarrıfına vermesi için Tahrirat Müdürüne vermiş, diğerini de bizzat kendisi İstanbul'a götürmek için saklamıştır. Ancak Cemal Paşaya Mösyö Krug'u zor durumda bırakmamak için humbaraların yazıhanede bulunduğunu inkâr edebileceğini, Cemal Beye de humbaraların nereden alındığına dair sorulacak bir soruya *bunların nereden alındığı malumum değilse de Mösyö Krug'un hanesinde bulunmuş olması muhtemeldir* yolunda idare edecek bir cevap vermesini, aksi takdirde son derece zor bir durumda kalacağını beyan etmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda Mösyö Krug'un bu humbaraları Amasya'dan Merzifon'a gittiği esnada Merzifon'dan alarak Samsun'a, buradan da Amasya'ya götürdüğü, kendisinin de

Ermenilerdan yana bir tavır içerisinde olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca bu humbaraların sayısının sadece iki olmadığı da ortaya çıkmıştır.

Ancak bu noktada Osmanlı hükümet yetkililerinin dikkatini çeken bir diğer husus da Mösyö Newberry'nin tavrı olmuştur. Aslında ele geçirdiği humbarayı yerel yönetim memurlarına teslim etmesi gerekmesine rağmen, kendisinin alıp bizzat İstanbul'a götürmek istemesinin sebebi anlaşılamamıştır. Humbaraların varlığından haberdar olunduktan sonra, 10 Nisan 1893 (29 Mart 1309) tarihi itibariyle bölükbaşı yaveri Tevfik Bey gönderilerek humbaralar aldırılmış ve Tophane'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Hatta Osmanlı hükümet yetkilileri Mösyö Newberry'nin elinde başka humbaralar olup olmadığı konusunda da şüpheye düşmelerine rağmen, Cemal Beyden olayların gelişimi ve humbaraların ele geçirilişi hakkındaki bütün ayrıntıları öğrenmişlerdir. Yine de olayın araştırılmasına devam edilmesi yönünde görüş beyan etmişlerdir[109].

3.2.2.1.6. Mösyö Newberry'nin Araştırmalarında Meydana Gelen Gelişmeler

Merzifon'da meydana gelen 1893 olaylarını yerinde araştırmak için Amerika Sefareti tarafından Merzifon'a gönderilen Mösyö Newberry, daha bölgeye ulaşır ulaşmaz çalışmalara başlamıştır. Merzifon'a incelemeler için giderken 23 Mart 1893 tarihinde Samsun'dan Osmanlı Hariciye Nezareti'ne yazdığı telgrafta; Merzifon ve Amasya'da büyük bir fesat cemiyeti bulunduğunu, bazı Ermeni evlerinde silâh ve dinamit ile buna benzer patlayıcıların saklı olduğundan şüphesi olmadığını, Almanya'dan getirilen bu patlayıcıların bazılarını gördüğünü belirttikten sonra, bu hususta talimatlarına uygun surette hareket etmeleri maksadıyla Cemal Bey aracılığıyla Merzifon'daki Osmanlı hükümet memurlarına gerekli emirlerin verilmesini rica etmiştir. Bunun da mensup olduğu Amerikan Sefareti'nden gizli tutulmasını istemiştir. Ayrıca Merzifon'daki Amerikalıların kendi okullarında Ermenice öğretmeni olan ve fesat cemiyetine dahil bulunan şahıslara varıncaya kadar fesat hareketlerine katılanları etkisiz hale getirmek ve dışarıya göndermek hususunda kendisine yardım edeceklerini zannettiğini, bu konuda da Merzifon'daki memurlara gerekli talimatların verilmesini istediğini, Perşembe sabahı Merzifon'a hareket edeceğini yazmıştır[110].

---

[109] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:272/115.
[110] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:272/28.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Mösyö Newberry, henüz çalışmalarının başlarında elde ettiği bilgiler neticesinde Merzifon'da Ermeniler tarafından kurulmuş bir ihtilâl komitesinin de varlığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca iki tane de dinamit humbarası bulmuştur. Bu patlayıcı maddelerin Merzifon'da bir Ermeni evinde imal edilmekte olduğunu da inceleme ve araştırmaları sonucunda fark etmiş ve bunu beyan etmekten de çekinmemiştir. Elde ettiği bu patlayıcı maddelerden birini İstanbul'a Osmanlı hükümeti yetkililerine, bir diğerini de Amasya Mutasarrıflığı'na teslim etmiştir. Osmanlı hükümet yetkilileri de kendilerine gönderilen bu patlayıcı maddenin incelenerek elde edilen bilgilerin gerekli yerlere bildirilmesini uygun görmüştür. Bu bilgiler neticesinde Merzifon'da patlayıcı madde imal eden Ermeni de kanunlara uygun bir şekilde tutuklanmış ve başka patlayıcı maddenin olup olmadığı araştırılmaya başlanmıştır. İstanbul'a gönderilen patlayıcı madde Tophane'de inceleme altına alınmış ve 5 Nisan 1893 (24 Mart 1309) tarihinde de gelişmeler hakkında Mösyö Newberry'e inceleme sonuçları hakkında bilgi verilmiştir[111].

Merzifon'da yapılan bu görevlendirmeler ile bu şekilde gelişmeler yaşanırken, İstanbul'daki Amerikan Sefiri bölgeden bilgi gelmediği ya da gönderilen bilgilerin zamanında kendilerine ulaşmadığı noktalarında şikayet etmeye başlamıştır. Bu yüzden de yakındığı en önemli nokta Osmanlı Devleti'nin posta işlerindeki düzensizlik olmuştur. Merzifon ile İstanbul'un haberleşmesinin zor olmasından dolayı, Osmanlı Devleti'nin uzak bölgelerden yazılan mektupların postaya verildikten sonra İstanbul'a ulaşmasının hemen hemen bir ay alması, ele geçtiğinde de oldukça yıpranmış olması sebebi ile İstanbul Sefareti Merzifon'daki olaylar hakkında araştırmanın nasıl devam ettiğini günü gününe izleyememiştir. Ancak yine de gelişmeler hakkındaki bilgileri Jewett'in Amerikan Sefirinee yazmış olduğu bir rapordan öğrenmişlerdir. Fakat bu rapor İstanbul'daki Amerikan Sefiri için tatmin edici olmamış, araştırmaya daha ayrıntılı bir şekilde devam etmesini istemiştir[112]. Aslında Amerikan Sefiri bu yakınmalarında pek de haksız değildir. 22 Mart gününden sonra 10 Nisan'a kadar Merzifon'daki gelişmelerden istediği şekilde herhangi bir haber alamamıştır. Dolayısıyla Mr. Newberry'nin yaptığı araştırma sonuçları hakkında da bir bilgi elde edememiştir[113].

---

111 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:272/90.
112 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:57.
113 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:62.

Ancak postadaki gecikmeler ya da düzensizlik kastî bir olay değildir. Çünkü bu düzensizlikten güçlük çeken sadece kendileri olmamıştır. Osmanlı hükümeti de Ankara mahkemesi sırasında zaman zaman evrakların zamanında yerine ulaşamamasından dolayı güçlük çekmiştir. Mahkeme sırasında Merzifon mahkumları ile ilgili düzenlenen evrakların postanede gecikmesinden dolayı 4 Masıy 1893 (22 Nisan 1309) tarihinde Telgraf ve Posta Nezareti'ne konu bildirilmiş ve aksamaların giderilmesi için gerekenin yapılması istenmiştir[114].

Mösyö Newberry yaşanan bu gelişmelerle birlikte, yaptığı araştırmaların sonucunu bir rapor haline getirmiş ve raporun bir suretini 12 Nisan 1893 (7 Nisan 1309) tarihinde Osmanlı hükümet yetkililerine, bir suretini de Amerikan Sefiri Mösyö David Thompson'a göndermiştir. Merzifon'a gitmek için İstanbul'dan yola çıkmadan evvel İngiltere Sefiri Mösyö Newberry'den Anadolu'daki durum ve olaylar hakkında kendisine bilgi verilmesini istemesinden dolayı raporun bir nüshasının da adı geçen sefire verilmesini kendi hükümetinin sefirinden talep etmiştir. Bu talebi kabul edilmiş ve raporun birer nüshası da kendi hükümetinin Sefareti tarafından Almanya ve İngiltere sefirlerine verilmiştir. Newberry, Waşington'a gönderdiği raporun henüz yetkililerin eline ulaşmamasından dolayı, bu arada rapor gazetelerde yayınlanır ise kendisinin görevden alınabileceğini beyan ederek, gönderdiği raporların bir süre saklı kalmasını rica etmiştir. Mösyö Newberry raporunda görevlendirildiği andan itibaren yaşadığı bütün olayları kaleme almıştır.

Newberry, öncelikle Samsun'a gelmiş ve burada üç gün kalmıştır. Bu süre içerisinde Ermeni ruhbanını ziyaret etmiş ve Ermeni ileri gelenlerinden bir çok kişiyle de özel görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sırasında herhangi bir şikayet ile karşılaşmamıştır. Protestan rahibi kendisi ile yaptığı görüşmede, Samsun civarındaki mahallerde oturan Protestanların tamamiyle hoşnut olduklarını beyan etmiştir. Sivas vilâyetine bağlı ve tahminen beş bin nüfusu bulunan Kavak'ta da, herkes Mösyö Newberry'e halinden memnun olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca Kavak'ta bulunan hapishaneyi de ziyaret eden Newberry, burada da kimsenin olmadığını, bunun da Osmanlı Devleti açısından olumlu bir durum olduğunu bildirmiştir. Merzifon yakınlarındaki yaklaşık on beş bin nüfusu bulunan Havza'yı da ziyaret etmiş olan Newberry, burada da Ermeni cemaatinin Osmanlı idaresinden tamamen hoşnut olduklarını görmüştür. Aynı

---

114 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/92.

şekilde yedi bin nüfuslu Ladik şehrinde memurların çoğunluğunun Ermenilerden oluştuğunu belirten Newberry burada da azınlık Hıristiyanların hayatından memnun olduğunu ve hiçbir Ermeninin tutuklanmadığını bildirmiştir.

Newberry, yirmi beş bin nüfuslu Merzifon şehrinde de on beş gün kaldığını, halkın hayatından oldukça memnun olduğunu, burasının evvelce bir ihtilâl komitesinin, aynı zamanda da fesat olaylarının merkezi olduğunu, burada Ermenilerin dinamit imal ettiklerini, silâh ve mühimmat depoları ile Amasya, Kayseri, Tokat, Çorum ve Ankara şehirlerinde bazı yandaşları ve komite şubelerinin olduğunu da açık bir şekilde raporunda ifade etmiştir. Newberry incelemeleri sırasında, isteklerini anlamak için bazı komite üyeleriyle görüşmeler yaptığını da belirtmiştir.

Raporunun devamında ise Merzifon'daki olayların nasıl geliştiğini anlatmıştır. 5 Ocak 1893 gecesi bazı yerlerde halkı isyana teşvik edecek Osmanlı Devleti aleyhindeki bazı zararlı afişlerin okul ve cami duvarlarına asıldığını, asıl olayların kaynağını da bu gelişmenin oluşturduğunu belirtmiştir. Zaten Mösyö Newberry Merzifon'a gelir gelmez, tutuklanmalarından dolayı Amerikan hükümetininin oldukça müteessir olduğu iki Anadolu Koleji öğretmeni aleyhindeki deliller de Osmanlı hükümeti tarafından Mösyö Newberry'ye sunulmuştur. Newberry de Kayayan ve Tomayan hakkında sunulan bu delilleri tutuklanmaları için oldukça yeterli görmüştür. Bu yüzden de Ankara İstinaf Mahkemesi tarafından bu iki öğretmen hakkında karar verilinceye kadar Anadolu Koleji'nin kayıtlarından isimlerinin çıkarılmasını Amerikan Board misyonerlerine tavsiye ve ihtar etmiştir[115].

Bunlara ilâve olarak Mösyö Newberry raporunda, Sivas vilâyetindeki Osmanlı hükümeti yetkililerinin iki Ermeni casus vasıtasıyla Merzifon'daki fesat komitesinin varlığından haberdar olduğunu da yazmıştır. Newberry, raporunda casusluk yapan bu iki kişinin, kendi mezheptaşları tarafından katl edilmiş olduğunu da açıkça raporunda beyan etmiştir. Her ikisi de başlarından kurşunla vurulmuş oldukları halde sokak ortasında bulunmuşlardır. Newberry, Ermenilerle görüşmesi sırasında bu iki şahıstan asla bahsedilmediğinin ve Osmanlı Devleti tarafından katl edildiklerine dair de suçlama babında herhangi bir söz ya da davranışla karşılaşmadığının[116] altını özellikle çizmiştir.

---

[115] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/9.

[116] B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/9.; N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:77.

Ermeniler, Osmanlı Devleti aleyhine giriştikleri zararlı faaliyetleri yetkililere haber veren insanlara doğrudan öldürmek kastıyla saldırmışlardır. Ancak çoğu Newberry'nin bahsettiği iki casus kadar şansız olmuşlardır. Bu şahıslardan biri de, Merzifon'daki Ermeni asilerinin faaliyetlerini hükümet memurlarına ihbar eden Sahak adlı Ermeni olmuştur. 1893 yılı Şubat ayı içerisinde uğradığı saldırı sonucunda, Ermeniler tarafından yaralanmıştır. Daha sonra aldığı yara sonucunda hayatını kaybetmiştir. Ancak suçu işleyenlerin yakalanması için hükümet yetkilileri gerekli tedbirleri almışlardır[117]. Ayrıca hükümet yetkilileri Sahak ile beraber öldürülen bir başka Ermeni Agop Ağanın ailelerine maaş bağlanmasını da karara bağlamışlardır[118]. Bunun yanında Osmanlı hükümeti, Ermeni eşkiyası hakkında muhbirlik yapan Ermenilere bir memuriyet görevi vererek de ödüllendirme yoluna gitmiştir. Meselâ Merzifon'dan Ohannes adlı şahıs, Ermeni eşkiyasının saklandıkları yeri gösterdiği için bir memuriyete yerleştirilmesi için şehremanetine (belediyeye) gönderilmiştir[119].

Ermenilerin, kendi ırkdaşları dahi olsa, muhbirlik yapıyor diye öldürmeye kalktığı şahıslar sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. Merzifon'da Ermenilerin yürüttüğü fesat hareketlerini hükümet yetkililerine ihbar ettiği için Ermeniler tarafından katledilen şahıslardan biri de Simon isimli bir Ermeni olmuştur[120]. Yine *Amasyalı* adıyla ünlü bir Ermeni, Merzifon'da Ermenilerin giriştikleri fesat hareketlerini hükümete ihbar ettiğinin anlaşılmasından dolayı saldırıya uğramış ve yaralanmıştır[121].

Osmanlı hükümetinin Merzifon'da bulunan muhbiri Ermeni fesat komitesinin halihazırdaki heyetinin değiştirildiğini, eskisinin yerine Merzifon Ermenilerinden Tomayan Artin'in reis ve bölgeden başka bir Ermeni asıllı şahıs Melkon'un katip, diğer sekiz kişinin de üye olarak kaydolunduğunu haber vermiştir. Bunun Ermeniler tarafından öğrenilmesi üzerene Sahak'a saldırılan yerde, Ermeniler tarafından onun da üzerine hücum edilmiş ise de orada kapısını açık bulduğu bir eve girerek kaçmış ve kurtulmuştur. Bu olaydan bir gün sonra da aslen Eğinli olup Ordu'da ikamet eden, Kaymakam Bekir Paşa'nın refakatinde ticaret yapmak için Merzifon'a gelerek Bekir Paşa'ya muhbirlik yapan ve halka Osmanlı Devleti lehine nasihatlarde bulunan Mardiros da silâhlı iki şahıs

---

117 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:270/62b

118 B. O. A., **Hususî İradeler**, Belge No:3/2.L.1310.

119 B. O. A., **Y.Mtv.**, Belge No:86/76.

120 B. O. A., **Hususî İradeler**, Belge No:57/10 Ş.1310.

121 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:270/59.

tarafından öldürülmüştür[122]. Bu olayında araştırılarak suçlularının bulunmasının istenmesinden başka bir şey yapılamamıştır.

3.2.2.1.7. Yatılı Kızlar Okulu Binasının Yakılması Hakkında Toplanan Deliller ve Yapılan Suçlamalar

Merzifon'da Ermeniler, Kolej binasının yakılması olayında Jandarma kumandanı Hüsrev Paşa, Merzifon Kaymakamı, Mal Müdürü, Belediye Reisi Halil Efendi ve Zabıta Müdürü İbrahim Gökman Efendiyi suçlamışlardır. Newberry, Merzifon'da meydana gelen olayların fesat cemiyeti üyelerinden birini bulmak amacıyla bir çok insanın tutuklanmasından ibaret olduğunu, tutuklanan insanların ise tamamen haklı gerekçeler ile tutuklandığı kanaatinde olduğunu belirttiği raporunda, suçlanan bu şahısların Merzifon'da bulunmalarının asayiş açısından oldukça tehditkâr olduğunu beyan etmiştir[123].

Mösyö Newberry'nin raporunda Hüsrev Paşa ile diğer yerel yönetim memurları hakkında bu şekilde bir görüş bildirmesinin gerekçelerini İstanbul Amerikan Büyükelçisi'nin 29 Nisan 1893 tarihinde, Merzifon'dan kendisine gelen bilgilere binaen Amerika Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazısında açık bir şekilde görmek mümkündür. Büyükelçi Mr. Thompson bu yazıda Türk yetkililerin, daha önceden bazı tehlikelerin varlığının resmî olarak bildirilmesine rağmen gerekli tedbirleri almadığı için, okul binalarının yanmasında doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlulukları olduğu görüşündedir. Bu konuda da kendi hükümetine, Osmanlı hükümetinin ciddî bir şekilde dikkatinin çekilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Okul binalarının yakılmasından çok az bir süre önce Ocak ayının son günlerinde Merzifon ve Amasya Hıristiyanları arasında bazı iğrenç dedikoduların dolaşmaya başladığını, bu dedikoduların da bölgede bulunan nüfuzlu hükümet yetkilileri tarafından duyulduğunu, Mösyö Newberry de konu hakkında hazırladığı raporunda beyan etmiştir. Bu dedikodulara göre Hüsrev Paşa bölgeye, 5 Ocak 1893 tarihinde Merzifon ve civar yerleşim yerlerinde duvarlara asılan ihtilâlci ilânların kaynağını araştırmak ve sorumlularını cezalandırmak için gönderilmiştir. Merzifon'a gitmek için Sivas'tan yanında birkaç koruma zaptiyesi alarak yola çıkmış ve Amasya'ya geldiğinde bir dinlenme molası vermiştir. Bu esnada ne Hüsrev Paşa ne de onun yanında bulunan polis memurları Merzifon'daki durumla ilgili hiçbir tedbir almayı düşünmemişler, hatta yanında bulunan

---

122 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/112.

123 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/9.

zaptiye memurları meseleyi sokaklarda ve kahvehanelerde tartışmışlardır. Bu tartışmalarda, bütün ihtilâlci girişimlerin Merzifon Anadolu Koleji'nden kaynaklandığı, ilânların bu okulda basıldığı, ihtilâlci cemiyetin başlarının Kolejde profesör olduğu ve bu cemiyetin kolej ve civarında halkın güvenliğini tehdit ettiğini, kendilerinin buradaki Amerikalılar ya da Koleji cezalandıramayacaklarını, ancak okulu yakabileceklerini söyledikleri açıktan açığa ortalığa yayılmıştır.

Bu söylentilerin Amasya'daki Almanya Konsolos vekili tarafından yapılan araştırmalar sonucunda da bu şekilde yapıldığının tespit edildiği Amerikan Konsolosu Mr. Thompson tarafından hükümetine yazdığı yazıda dile getirilmiştir. Bu dedikoduları duyan Alman Konsolos vekili İstanbul'daki Alman Elçiliğini telgrafla uyararak Koleji korumak için önlemler alınmasını istemiştir. Konsolos aynı zamanda vakit geçirmeden hemen Amasya valisini de aramış ve resmî olarak Koleji korumak için önlemler alması gerektiğini bildirmiştir. Bu gelişmelerden üç gün sonra Kolej binaları yakılmıştır. Merzifon'daki Kolej yetkilileri Hıristiyan ve Müslüman arkadaşları tarafından maruz kalacakları tehlikeler noktasında uyarılmışlardır. Yangını izleyen günlerde Sivas'taki Amerikan Konsolosu Mr. Jewett tarafından yapılan araştırmalar, daha sonra da bölgeye gönderilen Mr. Newberry'nin yaptığı araştırmaların sonuçları, Osmanlı hükümet yetkililerinin daha önceden uyarılmalarına rağmen Koleji koruyacak herhangi bir önlem almadıklarını göstermiştir[124].

Olaylar hakkında Amerikan Büyükelçisi tarafından, Osmanlı hükümet memurları hakkında bu suçlamaların yapıldığı günlerde 6 Mayıs 1893 tarihinde Sivas Konsolosu Mr. Jewett, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı bir yazıda Merzifon'daki yangın ile ilgili toplanan delilleri toplu halde bir rapor halinde göndermiştir. Bu raporda, 2 Şubat 1893 tarihinde Merzifon'da Amerikan Board misyonerlerine ait Yatılı Kızlar Okulu'nun yeni binasında meydana gelen yangınla ilgili deliller şöyle sıralanmıştır:

1. Anadolu Koleji'nin gece bekçisi, yangından üç gün evvel bazı zaptiyelerin Kolej binalarını göstererek *bu bina hala yanmadı mı?* dediklerini duyduğunu ifade etmiştir. Yangın gecesi Hüsrev Paşa'nın bütün binaların yanmadığını söylediğini de duyduğunu, yine aynı gece zaptiyeler gibi giyinen ve onlar gibi silâhlanmış yaklaşık elli tane

---

124 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:82.

muhacirin Kolej binalarına yaklaştıklarını gördüğünü, kendisinin yanan binanın yakınına geldiğinde Hüsrev Paşanın da orada olduğunu farkettiğini söylemiştir.

2. Kayayan Souior isimli Ermeni, Merzifon'da görevli Amerikan Board misyonerlerden Mr. Smith'e yangından birkaç gün önce Türklerin Anadolu Koleji binalarını yakmakla tehdit ettiklerini söylemiştir.

3. Pascal isimli bir başka şahit, Hüsrev Paşanın kendisine Merzifon'daki bütün isyankâr davranışlarının kaynağının Kolej olduğunu, bu binalar yok edilmediği sürece olayların da son bulmayacağını söylediğini ifade etmiştir.

4. Altunyan, Hüsrev Paşanın Kolejin yakılması ve yok edilmesi gerektiğini söylediğini duyduğunu, yangın esnasında çok sayıda silâhlı adamın Kolej binasının yakınlarında gördüğünü söylemiştir.

5. Amasya'da bir binbaşının Zaptiye Nazırına çektiği ilk telgrafta Hüsrev Paşanın Kolej binalarını yakmak için gittiğini, ikinci telgrafta ise Hüsrev Paşanın Merzifon'daki Protestanlara ait binayı yok ettiğini yazmıştır. Bu binbaşı şahitlik için çağrıldığında, olay hakkında hiçbir şey bilmediğini söylemiştir. Muhtemelen daha sonra hükümet yetkilileri tarafından hiçbir şey söylememesi için tehdit edildiği için ifade vermekten kaçınmıştır. Aynı şahısı daha sonra Mr. Jewett ile konuşan başka birine olayı bu şekilde anlattığı ifade edilmiştir.

6. Merzifon Ermenilerinden Ohannes Ağa, Hüsrev Paşanın Kolej aleyhinde çok kötü kelimeler kullandığını, birkaç insandan da Hüsrev Paşanın Kolej binalarını yok edeceğini duyduğunu söylemiştir.

7. Yine altı tane tanık, şehirdeki genel konuşmalarda yangından önce Hüsrev Paşanın Kolej binalarını yakmak için gittiğinin söylendiğini ifade etmişlerdir.

8. Anadolu Koleji'nde görevli Board misyonerlerinden okul müdürü Mr. Herrick, Mr. Riggs ve diğerleri Hüsrev Paşayı yangından birkaç dakika sonra Kolej civarında gördüklerini söylemişlerdir.

9. Ohannes Darikyan adlı bir başka şahit, yangının ertesi sabahı bir Türkün yangın esnasında iki tane zaptiye memurunun Kolejden koşarak uzaklaştığını gördüğünü söylediğini duyduğunu belirtmiştir.

10. Mr. Smith ve diğerleri okula bitişik evden iki Türkün, yangın günü normalde bu yöne doğru gelmemeleri gerekirken, yanan binalara doğru geldiklerini gördüklerini söylemişlerdir.

11. Yine Ermeni asıllı Garabet Ağa, yangın esnasında insanların Hüsrev Paşanın bu yangını çıkardığını söylediklerini duyduğunu belirtmiştir.

12. Agop Serabyan, Zaptiye Müdürü'nün buradaki bütün olayların sorumlularının yabancılar olduğunu, Kolejin ortadan kaldırılmasının her şeyi bitireceğini söylediğini duyduğunu belirtmiştir.

13. Nisan Kesoğlu isimli bir başka Ermeni de Zaptiye Müdürü'nün bütün kötülüklerin kaynağının kolej olduğunu belirttiğini, Ocak ayında Hüsrev Paşanın ona Koleji ortadan kaldırmadan Merzifon'u terk etmeyeceğini söylediğini belirtmiştir[125].

Yukarıda Amerikanın Sivas Konsolosu tarafından delil olarak sunulan bütün bilgiler, sağlam bir yazılı belgeye dayanmayan şahsî sözlerden oluşmuştur. Osmanlı Devleti de bu deliller ile yargınlanmış ve suçlu bulunmuştur.

1893 olayları hakkında Jewett'in yazdığı bu rapora rağmen, Mösyö Newberry'nin konuya yaklaşımı, Merzifon'a geldiği ilk günlerdekinden daha farklı olmamıştır. 9 Mayıs 1893 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıyla gelişmeler hakkında hükümetine bilgi vermiştir. Raporunda açık bir şekilde, Merzifon Anadolu Koleji profesörlerinden Tomayan'ın hapislikten kurtarılması için İngilizler ve Avrupa'nın bazı ileri gelen şahısları tarafından büyük çaba harcandığını, Merzifon'a ziyareti esnasında toplanan delillerin Osmanlı hükümeti yetkilileri tarafından kendisine sunulduğunu, bunların Tomayan'ın bölgedeki anarşist hareketler içinde olduğunu gösteren ciddî deliller olduğunu belirtmiştir. Ancak bu gerçekleri bilmesine rağmen, Mösyö Newberry de nezaket kuralları çerçevesinde Sadrazamdan Tomayan'ın genel af kapsamına alınmasını talep etmiştir.

Her şeye rağmen Mösyö Newberry olayları irceledığı dönemde mümkün olduğunca tarafsız bir davranış sergilemeye çalışmıştır. Bu davranışları neticesinde, kısa bir süre kaldığı Merzifon'da birkaç gün içerisinde, istasyonda görev yapan Amerikan Board misyonerleri, bu davranışından dolayı kendisine karşı tavır almışlardır. Ancak her

---

125 N. A. M. P., **Mc T-681**, Roll 1, No:18; **Mc 46**, Roll 54, No:47; Roll 62, No: 933.

şeye rağmen Newberry, Tomayan'ın içinde bulunduğu faaliyetlerden dolayı Anadolu Koleji'ne büyük zarar verdiğini misyonerlere bütün açıklığı ile anlatmaya çalışmıştır. Kolejdeki Amerikan Board veznedarını, 9 Mayıs 1893 günü çağırarak Tomayan'ın suçlu olduğunu, anarşist faaliyetler içerisinde yer aldığını, bu hareketlere aktif bir şekilde suç ortaklığı yaptığını söylemekten çekinmemiştir[126].

Mösyö Newberry'nin olaylar hakkında hazırladığı ve bir kopyası Mr. Thompson tarafından 15 Mayıs 1893 tarihinde Amerika Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen, yanan inşaat halindeki Yatılı Kızlar Okulu binasının planının da ilâve edildiği raporunda araştırması istenen konular hakkında sırasıyla şu bilgileri vermiştir:

1. Amerika'nın Sivas Konsolosu Mr. Jewett, Merzifon'a gelerek araştırmalarda Mr. Newberry'e katılmış ve ona araştırmalar esnasında oldukça yardımcı olmuştur.

2. Binalarda kasten yangın çıkartılmasında, Osmanlı hükümet yetkililerini harekete geçiren gelişmelerin de etkisi olmuştur. Sivas vilâyetinden bazı hükümet yetkilileri Merzifon'u kendisine üs haline getirmiş oldukça gizli bir Ermeni cemiyetinin varlığını açık bir şekilde fark etmişlerdir. Hükümet yetkilileri bu cemiyetin üyelerini ortaya çıkarmak için büyük çaba harcamışlardır. Onlar hakkında yeterli deliller toplanmış, bu deliller arasında Kolejin profesörlerinden Tomayan ve Kayayan üzerine büyük şüphelerin doğmasına sebep olan belgeler de bulunmuştur. Birer Osmanlı vatandaşı olan Tomayan ve Kayayan bu gizli cemiyetin üyesi oldukları gibi aynı zamanda cemiyetin yöneticileri arasında da yer almışlardır.

3. 5 Ocak 1893 tarihinde tahrik edici ilânlar, Merzifon'dan Sivas vilâyetinin çeşitli kasabalarına postalanmıştır. Bu ilânlar *skolastil* denilen baskı makinesi ile basılmışlardır. Bu tip baskı makinesi bütün Sivas vilâyeti içerisinde hatta bütün Anadolu içerisinde sadece Anadolu Koleji'nde Mr. Riggs'in idaresinde bulunmaktadır.

4. Kolejin birkaç öğrencisi ve kasabadaki bazı erkek çocuklar arasında bir sokak kavgası olmuştur[127]. Bu meseleyi araştıran Türk yetkililer Anadolu Koleji binaları

---

126 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:86.

127 Anadolu Koleji'nin yanan binaları ve bölgede meydana gelen bu olaylar araştırılırken, araştırmayı yapanlar arasında yer alan Amerikan konsolosu Mr. Jewett'in başına ilginç bir olay gelmiştir. Kasabadan iki çocuk okul binalarının bitişiğindeki boş alandan geçerken burada oynayan Kolej öğrencileri ile bir kavgaya başlamışlardır. Konsolos Jewett Kavass araya girmiş, kasabalı çocuklardan birini tutmuş ve Kolejde yer alan fırın binasına kapatmıştır. Çocuk daha sonra burada hepsinin revolver ile silâhlanmış atmış tane çocuk gördüğünü, Kavass'ın Martini-Henry silâhı taşıdığını gördüğünü söylemiştir. Olay incelendikten sonra Türk

içerisinde yeterli miktarda silâh ve cephane olduğuna dair deliller elde etmişlerdir. Bu Kolej binalarına saldırmak için yeterli bir neden olarak görülebilir.

5. Bölgede meydana gelen olaylar İstanbul'daki merkezî hükümeti oldukça rahatsız etmiş ve Sivas vilâyeti zaptiye müdürü Hüsrev Paşaya olayları araştırması, ilânları asanları bulup cezalandırması için emir verilmiştir. Bunun üzerine Hüsrev Paşa yanındaki otuz kadar zaptiye ile birlikte Sivas'tan ayrılarak Merzifon'a doğru yola çıkmıştır. Edinilen bilgilere göre onun Kolej hakkındaki niyetleri oldukça tehlikelidir. Amasya'da dinlenmek için kaldığı süre içerisinde, beraberinde bulunan zaptiyeler niyetlerini hiç gizlememişler, açık bir şekilde Merzifon'da Kolej binasını yakmak için gittiklerini beyan etmişlerdir. Bu konuda Amasya'daki Zaptiye müdürü binbaşı İstanbul Emniyet müdürlüğüne aşağıdaki telgrafi çekmiştir:

Hüsrev Paşa, Amerikan Koleji'ni yakmak niyetiyle Merzifon'a gitmek üzere burada.

Bu memur derhal Hüsrev Paşa tarafından görevden alınmıştır. Amasya Telgraf operatörü Almanya Konsolos vekili Mr. Krug'a telgrafin içeriği hakkında bilgi vermiştir. Bu olaylar Mr. Krug tarafından doğrulanmıştır. Mr. Krug bu şüpheli durumu Konsolos Jewett'e telgrafla haber verip derhal Merzifon'a gitmesini istemiştir. Aynı zamanda İstanbul'daki kendi Elçiliğine de telgrafla haber vererek, Jewett gelinceye kadar Amerikan çıkarlarını koruyup korumaması hakkında sormuştur. Alman Elçisi Prens Radolin bütün bunları onaylamıştır. Mr. Krug derhal Amasya valisine gitmiş ve Koleji korumak için önlemler alması gerektiğini söylemiştir. Bütün bunlar gösteriyor ki, Osmanlı hükümet memurları resmî olarak tehlikeden haberdar edilmişlerdir. Fakat Amerikan kurumlarını ve çıkarlarını korumak için hükümet yetkilileri hiçbir önlem almamışlardır.

Konuyla ilgili olarak telgrafi gönderen Binbaşı ile de görüşen Mösyö Newberry, o telgrafla ilgili her şeyi inkâr ettiğini ve derhal Amasya'ya dönerek kendisiyle olan görüşmesi hakkında konuşmaya başladığını; *Mr. Newberry'nin beni çağırdığı duyulunca, Hüsrev Paşa beni çağırdı ve eski işimle birlikte bana para teklif etti* diye çekinmeden konuştuğunu raporunda belirtmiştir.

---

yetkilileri çocuğa evine gitmesini ve Kur'an'ını okumasını öğütlemişlerdir. Okul yetkilileri bu şekilde bir silâhlanma olmadığını, ancak okulun bazı öğretmenlerinin ufak tabancalarının olabileceğini beyan etmiştir. N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:78.

Newberry raporunda, Merzifon'da yerli bir yöneticinin evinde kalan bir Arnavutun şahitliğine de başvurduğunu belirtmiştir. Arnavut'a Hüsrev Paşaya götürmesi için bir telgraf verilmiştir. Hüsrev Paşayı kasabanın hazinedarı Galip Efendi'nin evinde bulan Arnavut; Belediye Başkanı ve bir yada iki kişi ile bir akşam yemeğinde bulunan Paşanın konuşmalarını dikkatlice dinlemiştir. Bu konuşma sırasında Amerikan Kolejinin nasıl cezalandırılabileceği üzerinde bir tartışma başlatılmış, Hüsrev Paşa da Amerikalıların korunmakta olduğunu, onları cezalandırmanın tek yolunun yakmak olduğunu, bunun da derhal yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Raporda sunulan bir başka delil de, Mr. Riggs ve Mr. Herrick'in yangından birkaç gün önce Türkler de dahil olmak üzere Merzifon'daki insanların arkadaşça kendilerini Hüsrev Paşanın Kolej binalarını yakma niyeti hakkında uyardıkları yönündeki beyanları olmuştur. Yine Merzifon'daki bazı kişilerin verdikleri ifadelerde de Hüsrev Paşanın Koleji yakmak için hazırlıklar yaptığı ifade edilmiştir.

Raporda Kolejin gece bekçisinin anlattıklarından okul binasının yanması olayı şöyle izah edilmiştir: Yangın 2 Şubat gecesi saat 1.00'de başlamıştır. Yangını gören bekçi hemen alarm vererek binaya doğru koşmaya başlamış, bu arada Hüsrev Paşayı ve Amasya Zaptiye müdürünü görmüştür. Yangın alevlendikten sonra bu iki şahıs da olay yerini terk etmişlerdir. Daha sonra bu iki şahsın emriyle bekçi tutuklanarak hükümet binasına götürülmüştür. Burada bekçi tehdit ederek, binanın öğrenciler sigara içerken çıkan yangın sonucunda yandığını söylemesi istenmiştir.

Newberry raporunda Kolej müdürü Dr. Herrick'in de ifadelerine yer vermiştir. Mr. Herrick olay mahalline ilk gelenlerden olduğunu, kendisi evinden çıkıp yanan binaya doğru gelirken kampüs içerisinde yanan bina tarafından gelen ve caddeye doğru giden, yıkık bir duvar arkasına gizlenmiş iki zaptiye gördüğünü ifade etmiştir.

3 Nisan 1893 tarihinde kaleme aldığı raporunun sonunda Mösyö Newberry, Konsolos Jewett ile yaptığı incelemeler sonucunda elde ettiği bilgilerden vardığı neticede, Hüsrev Paşa ve onun zabtiyelerini Yatılı Kızlar Okulu'nun inşaat halindeki binaasının yanmasından doğrudan sorumlu olarak göstermiştir. Bu şahısların birer devlet memuru olmasından dolayı Osmanlı hükümeti de olaylarda sorumlu ve suçlu taraf olarak ilân edilmiştir. Ancak Mösyö Newberry bu neticeye varırken, bu gibi durumlarda birinci elden delil bulmanın oldukça zor olmasından dolayı, çok kuvvetli ikinci dereceden önemli

delilleri incelediğini ifade etmiştir. Newberry'nin böyle karar vermesine sebep olarak gösterdiği en önemli dayanak ise, okul binasının yakılması olayında Türkler tarafından bile Hüsrev Paşa ve zaptiyeleri haricinde başka bir ihtimalin gündeme getirilmediği düşüncesi olmuştur[128]. Mösyö Newberry hazırladığı bu raporun sonuna bir de yanan binanın planını ilâve etmiştir.

Bütün bu araştırmalar ve incelemeler neticesinde hem Mr. Jewett, hem de Mösyö Newberry tarafından hazırlanan raporlar neticesinde Amerikan hükümeti tarafından, Osmanlı hükümetinin, bölgede görev yapan memurlarının ihmali bulunmasından dolayı, suçlu olduğu kanaatine varılmış ve Mr. Thompson aşağıdaki zorunlu istekleri hükümeti adına Osmanlı hükümetinden talep etmiştir:

1. Yanan binaların bedeli olarak Amerikan Koleji'nin kayıplarını gidermek için Türk hükümetinin 500 Türk lirasını (1200 Doları) acilen ödemesi;

2. Yanan Yatılı Kızlar Okulu binasının tekrar inşa edilmesine izin için Osmanlı hükümetinden bir irade talep edilmesi;

3. Merzifon'daki Anadolu Koleji'nin Osmanlı hükümeti tarafından bir irade ile eğitim kurumu olarak tanınması[129].

2 Şubat 1893 günü yanan binalar için talep edilen tazminatın miktarının ayrıntıları ise şöyle belirlenmiştir:

Yanan kızlar okulunun kaybı:	Bina için yapılan toplam harcama	586 lira
	Kullanılmayan materyallerin tutarı	86 lira
	Kayıp	500 lira[130].

Yukarıda belirtilen 500 Türk lirası tazminatı Osmanlı Devleti hemen ödemiş, bu ödemeyi Amerikan Board'un veznedarı da onaylamıştır[131]. İkinci istek de buna bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Ancak Amerikan hükümetinin üçüncü isteği, meydana gelen bu siyasî gelişmelerde Osmanlı hükümetini köşeye sıkıştırma politikasının bir neticesi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu olaylarda zor durumda kalması neticesinde okullara

---

128 **a.g.b.**.

129 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:82.

130 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:78.

131 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:40.

hemen ruhsat vereceği düşünülmüştür. Ancak Anadolu Koleji'ne ruhsat verilmesi, daha önceden de ayrıntılarıyla verildiği gibi 1899 yılında gerçekleşmiştir.

Osmanlı hükümeti tarafından ödeme yapıldıktan sonra, Amerikan Board misyonerleri daha önceki plân çerçevesinde Yatılı Kızlar Okulu'nun yeni binasını inşa etmek için malzemeler satın almaya başlamışlardır. Ardın da binanın inşaatı yavaş yavaş yükselmiştir[132].

1893 yılında meydana gelen olaylarda yapılan araştırma ve incelemelerin sonucunda İngilizler de gerçekleri açık bir şekilde görmüşlerdir. Bu gerçekler kendilerine yine bölgede görev yapan bir Amerikan Board misyoneri tarafından da açık bir şekilde ifade edilmiştir. Merzifon istasyonunda görevli Mr. Smith, yine Kayseri'de misyoner olarak çalışan iki arkadaşıyla birlikte Clare Ford ile bir görüşme yapmışlar ve bu görüşme sırasında Ermenilerin Merzifon'daki siyasî faaliyetlerini anlatarak, bu faaliyetleri yürüten insanların milliyetçi değil, korkunç kimseler olduklarını ve amaçlarının açıkça ihtilâl çıkarmak olduğunu ifade etmişlerdir[133]. Bu ifadelerin bir Amerikan Board misyoneri

---

132 N. A. M. P., Mc 46, Roll 54, No:49.

133 Merzifon'daki Ermeni faaliyeti ve Ermenilerin durumu hakkında Clare Ford tarafından Lord Rosebery'ye gönderilen yazılara ilişik olan rapor çok esaslı ve ilgi çekici bilgiler vermesi dolayısıyla tercümesini vermek uygun olacaktır:

Sir Clare Ford'dan Lord Rosebery'ye

İstanbul: 27 Mayıs 1893

Efendim;

Merzifon ve bölgesinden henüz gelmiş olan bazı Amerikalılarla, dün yaptığı görüşmeye dair, Sir A. Nicolson tarafından aldığım muhtıranın örneğini size bağlı olarak sunmakla şeref duyarım. Bu vesile ile ilah....

Franc. Clare Ford

İlişik Muhtıra

Gizlidir:

Saygıdeğer doktor Joseph Green tarafından takdim edilmiş olan saygıdeğer Dr. Smith, Dr.Franswort ve operatör Dodd, bu sabah beni görmeye geldiler. Bu şahıslardan birincisi Merzifon'da, Dr. Fransworth ile Mister Dodd da Kayseri'de oturmaktadırlar. Bütün bu şahıslar, Ermeniler arasında gizli cemiyetler bulunduğundan, bu cemiyetlerin üyelerinin milliyetçi değil korkunç kimseler olduklarından, silâh temin ettiklerinden, para topladıklarından, amaçlarının açık bir şekilde ihtilal çıkarmak olduğundan, emir verilince öldürmekten çekinmediklerinden ve kendi hallerinde, sakin bir durumda bulunan vatandaşlarına karşı tedhiş uygulamaya başladıklarından şüphelenmektedirler. Doktor Fransworth ve Mr. Dodd, diğer ikisinden daha çok konu üzerinde bilgi sahibi ve açık sözlü görünüyorlar.

Bu şahıslar bana, fesat ve isyan hareketlerinin yalnız Gregorien Ermenileri arasında kalmayarak, Protestanlar arasında da yayıldığını, komite üyelerinin yazın dağlara çıkacaklarını, eşkiyalık edeceklerini, zaptiyelerin canlarını burunlarından getireceklerini, Ermeni sorunu konusuna yabancı devletlerin ilgilerini çekmek için uğraşacaklarını, amaçlarını, görüşlerini açıktan açığı söylemekte olduklarını, Müslüman halkın telaş ve heyecan içinde bulunduğunu ve İslamlar, Hıristiyanlar arasında ciddi bir gerginlik olduğunu da söylediler.

Doktor Smith, aldığı bilgiye göre Merzifon, Amasya ve diğer yerlerde adlarını unuttuğum bazı Rus ajanlarının da bu hareketleri teşvik ve himaye ettiklerini bana bildirdi.

tarafından dile getirilmesi ve bir İngiliz vatandaşının da Ermenilerin gerçek niyetlerini anlaması oldukça ilginçtir. Ancak ilginç olan başka bir nokta da her iki tarafın da bütün gerçekleri bilmesine rağmen, tutuklu bulunan iki Ermeni öğretmenin hapisten kurtarılması ve serbest kalması için ellerinden gelen her şeyi yapmış olmalarıdır.

Yıllar sonra, Amerikan ve İngiliz hükümetinin bildiği bu gerçekler, olayın bizzat sorumluları tarafından da itiraf edilmiştir. Okulun duvarlarına asılan bu ilânlar, o tarihde Anadolu Koleji öğrencilerinden ve Hınçak Komitesi üyesi Max Baliyan tarafından asılmıştır. Çok sonra Baliyan bu ilânları kendisinin yapıştırdığını itiraf etmekte[134] bir sakınca görmemiştir. Ancak olaylar sonucunda ortaya çıkan faturayı Osmanlı Devleti ödemek zorunda kalmıştır.

Ancak Kolejin yakılması konusunda doğrudan bir suçlamaya sebep olabilecek kesin deliller elde edilememiştir. Buna rağmen Grabil, araştırmalarından birinde Türklerin Anadolu Koleji'nin yeni binalarından birini, misyonerleri bu bölgeden uzaklaştırmak

---

Mister Smith, ihtilal cemiyetinin, Ermeni ıstıraplarının İngiltere ve diğer memleketlerde kendilerine karşı uyandırdığı alaka ve dostluktan cesaret aldıklarını ve son zamanlarda hareketlerinin daha cesurca ve saldırgan olduğunu da eklemiştir. En sakin vatandaşlara yapmakta oldukları vahşice tedhiş, bir kat daha artmış ve kendilerine ilgi göstermeyen, taraftar olmayanları öldürmeleri, sakin ve kendi halinde yaşayanlar arasındaki korkuyu daha çak derinleştirmiştir. Bu sonrakiler, çok zaman gizlice para vermeye zorlanmışlardır. Kabul etmemiş olsalar feci akıbetlere uğrayacaklar, boyun eğseler, hükümet tarafından bulunup isyancı olarak suçlanmak tehlikesine uğrayacaklardır. Berbat ve çıkmaz bir yol.

Doktor Fransworth, Ermenilerin çoğunun hareket şeklini değilse de isyan hareketlerinin konusuna, gayesine karşı ilgi ve sevgi göstermekte olduklarını düşünecesindedir. Gerek kendisi ve gerek Mr. Dodd, Ermenilerin Ermeni olarak özel bir ıtırapları, sıkıntıları bulumadığı ve hiçbir vaziyette Rum halktan daha kötü durumda olmadıklarını, bir çok yönlerden Müslüman tebaa ile eşit derecede sıkıntıda bulundukları görüşündedirler.

Bozuk ve adil olmayan bir idarenin kötü sonuçları eşit şekilde Müslüman ve Hıristiyanlar üzerine yüklenmektedir. Halbuki Müslümanların menfaatlerini savunacak hiçbir yabancı devlet de yoktur.

İhtimal ki, kanun önünde eşitlik mevcut değildir. Bir Hıristiyanın tanıklığı belki pek az yerde bir Müslümanın tanıklığı kadar değer taşır. Fakat bunlar daima, bir aksaklık olarak görülüp düzeltilebilecek şeylerdir. Son on yıl içinde Hıristiyanların durumunda bir düzelme vardır. Doktor Fransworth ve Mister Dodd, bütün hal ve durumun, Ermeniler arasında çok güçlü olarak bulunan ve ihtimal ki, yakın bir gelecekte çok tehlikeli bir şekil alacak olan isyan hareketlerini haklı gösteremiyeceği ve bu vaziyetin pek açık şekilde görülmekte olduğu görüşündedirler. Her ikisi de, daha yakında Ankara'da Tomayan'ı görmüşler, kendisinin sağlıklı bulunduğunu ve ona iyi davranıldığını anlamışlardır.

Bu kişilerle yaptığımız görüşmenin bende bıraktığı etki şu oldu:

Memleket hakkında iyi bilgi ve tecrübe sahibi bütün insanlar, özellikle Ermeniler, isyan hareketlerinin bizim sandığımızdan fazla genişlediğine, daha fiili olduğuna, ihtilal fırkası önderlerinin sanıldığından daha müthiş şahsiyetler olup bunların, başka bir alanda ve başka bir ölçüde; herhalde, savaştan önce Bulgaristan'daki duruma benzer bir idare kurulmasını arzu etmekte olduklarına inanmışlardır. 26 Mayıs 1893

Bkz. **Ottoman Archives Yıldız Collection The Armenian Question I**, s.XXVII-XXVIII; **Belgelerle Ermeni Sorunu**, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1992, s.102; Tosun, **a.g.e.**, s.40-41.

134 Bilal Şimşir, *Tarihte Ermeni Terörü ve Sivas Vilâyeti*, **Uluslaraarsı Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri**, Sivas 1986, s.95; Hülagü, **a.g.m.**, s.75.

amacıyla yaktığına dair kesin bir ifade kullanmıştır[135]. Fakat araştırma sonuçlarından da görüleceği gibi, yangın hadisesi konusunda doğrudan bir tarafı suçlayabilecek kesin deliller elde edilememiştir.

3.2.2.1.8. Ankara Mahkemesi, Tutuklu Ermeniler ve Anadolu Koleji Öğretmenlerinin Davasının Görülmesi

Amerika Birleşik Devletleri, Ankara Mahkemesi'nde Merzifon'da meydana gelen olaylarından dolayı tutuklanan Ermenilerin ve Anadolu Koleji'nin iki öğretmenin davaları sürerken İstanbul'daki Sefiri Mösyö Thompson'u geri çekmiş ve yerine Mösyö Terrell'i atamıştır. Terrell daha İstanbul'a gelmeden kendisiyle yapılan bir görüşmede Osmanlı hükümeti, çok namuslu bir şahıs olduğu kanaatine varmıştır. Bu görüşme esnasında, Mösyö Terrell ile Merzifon olayları hakkında konuşulmuş ve Osmanlı hükümetinin bu meseleyi bir an evvel sonuca bağlamasından Amerika Cumhurbaşkanının çok memnun olduğunu ve kendisinin de göreve başlar başlamaz Amerika misyonerlerine siyasî olaylara girmemeleri hususunda tavsiyelerde bulunacağını dile getirmiştir. Mr. Terrell 1893 yılı Haziran ayı içerisinde İstanbul'a gelerek göreve başlamıştır[136].

Tutuklanan diğer mahkumlarla beraber Ankara Mahkemesi tarafından yargılanan Anadolu Koleji öğretmenlerinden Kayayan ve Tomayan'ın çıkan olaylardan dolayı suçlu olduklarını, özel olarak görevlendirilen Amerikan Sefareti Başkatibi Mösyö Newberry de yaptığı araştırma ve incelemelerin sonucunda açık bir şekilde ortaya koymuştur. Yaptığı incelemeler ve Osmanlı hükümet memurları tarafından ele geçirilen evraklar neticesinde elde edilen delillerle bu durumun kesinleşmesi üzerine Newberry, Anadolu Koleji yetkililerinin bu iki öğretmeni kayıtlarından silmelerini ve Kolejle ilişiklerinin kesilmesini sağlamıştır.

Anadolu Koleji'nin Ermeni asıllı iki öğretmeninin suçlu olduğu hakkında Amerikan hükümet yetkililerine deliller sunan sadece Mr. Newberry olmamıştır. Sivas valisi, bu iki öğretmenin Ermeni fesat hareketlerine karıştığını ispat etmek için Mr. Perry isimli bir Amerikan hükümeti görevlisinin yanında Sivas'a bağlı Gemerek kazasından üç kişiyi çağırmıştır. Bir Osmanlı hükümet görevlisi ile Mardiros ve Agop isimli iki Ermeni. Bu şahıslar 1891 yılının yaz aylarında, bu iki öğretmenin Gemerek'e geldikleri, bütün Ermenileri birer silâh sahibi olmaları yönünde ikna etmeye çalıştıkları, burada gizli bir

---

135 Grabil, **a.g.e.**, s.41.

136 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/6.

cemiyetin bir şubesini kurdukları ve Merzifon'dan mektuplarla birlikte afişler gönderdikleri yönünde şahitliklerde bulunmuşlardır[137]

Ancak aynı günlerde Almanya Sefareti'nin, Berlin'den Tomayan'ın suçsuz olduğunu bildiren bir yazı alması üzerine, Mösyö Newberry bölgede bulunan Alman Konsolosu ile 10 Nisan 1893 (29 Mart 1309) tarihinde konu üzerine bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede de, her iki öğretmenin Merzifon ve çevresinde meydana gelen fesat hareketlerinin baş kahramanı olduklarını, bu hareketlerin yürütülmesi ve Ermeni ihtilâlinin gerçekleştirilmesi amacıyla bir de fesat komites kurulduğunu bildirmiştir. Newberry, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bu insanları tutuklamada haklı olduğunu, her ülkenin böyle durumlarda çıkarları doğrultusunda aynı tedbirleri alacağını açık bir şekilde dile getirmiştir[138]. Fakat bu tarihten itibaren iki mahkumun suçsuzluğu ve Osmanlı Devleti tarafından affedilmesi için başlatılan faaliyetler sonucunda Kayayan ve Tomayan serbest kalmışlar ve Avrupa'da hayatlarını birer kahraman olarak devam ettirmişlerdir. Böyle bir neticenin ortaya çıkmasında en büyük pay yine Merzifon'da çalışan Amerikan Board misyonerlerine aittir. Bu öğretmenlerin serbest kalması için yapılan bütün faaliyetlerin içinde yer almışlar ve Ermenilere bu konuda başarıya ulaşmak içi izlemeleri gereken yollar hakkında taktikler vermişlerdir.

Mösyö Newberry'nin iki tutuklu öğretmenin suçlu olduğu hakkında kanaatinin kesinleştiği ve bunu hükümetine bildirdiği günlerde Merzifon'daki Ermeniler farklı bir faaliyet içerisine girmişlerdir. Zaten uzun zamandan beridir Osmanlı Devleti aleyhine çalışmalar yaptığı bilinen Merzifon'daki Ermeni asileri, Paskalya günleri Kilisede cemaata *belde heyetinin tebdili içindir* diyerek imza ettirdikleri iki nüsha, Osmanlı Devleti aleyhine ibareler içeren bir belgeyi, Avrupa devletlerinin dikkatlerini bölge ve Ankara Mahkemesi üzerine çekmek için İngiltere ve Alman Sefaretlerine gönderecekleri ihbarı alınmıştır. Bunun üzerine Amasya Mutasarrıfı bizzat Kiliseye giderek Ermenilerin bu teşebbüslerine şahit olmuşlardır. 11 Nisan 1893 (30 Mart 1309) tarihinde bu hareketlerin önüne geçebilmek ve böyle hareketlerde suçluların ortaya çıkarılmasını sağlamak amacıyla bir buçuk seneden beri boş olan Merzifon Ermeni Murahhasalığına birinin atanması istenmiş, bu istek hükümet tarafından hemen kabul edilmiş ve yerine getirilmesi için Adliye ve

---

137 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:65.

138 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:272/128.

Mezahib Nezareti'ne gerekli emirler vakit kaybedilmeden 12 Nisan 1893 (1 Nisan 1309) tarihinde verilmiştir[139].

Osmanlı hükümeti, bu konuyla ilgili olarak aldığı tedbirleri sadece bununla sınırlı tutmamıştır. Merzifon ve civar bölgelerde meydana gelen olaylardan dolayı tutuklanan Ermenilerin Ankara Mahkemesi'nde yargılanmalarının başladığı günlerde, meydana gelen gelişmelerin 23 Mayıs 1893 (11 Mayıs 1309) tarihinde alınan bir kararla, vilâyet gazetesinde yayınlanmaması da kararlaştırılmıştır[140]. Alınan bu tedbirlerin gölgesi altında Ankara Mahkemesi'nde tutukluların yargılanmasına başlanmıştır.

Merzifon ve çevresindeki olaylardan dolayı tutuklanan Ermeni asiler ve bunlar arasında iki Anadolu Koleji öğretmeninin davası Ankara mahkemesinde 20 Mayıs 1893 (8 Mayıs 1309) tarihinde görülmeye başlanmıştır. Saat beş civarında Hükümet Konağı'nın büyük salonunda vilâyet ve askerî erkan, dinî liderler, yabancı konsoloslar ve bölgenin diğer ileri gelenlerinin huzurunda, suçlular ve avukatları yerini almış olarak mahkemeye başlanmıştır. Mahkemede saat sekizi çeyrek geçene kadar altı takım itham heyetinin mazbatası okunmuştur. Daha sonra konuya girilmiş ve işlenen suçlara dair deliller gayet açık bir şekilde açıklanmıştır. Ayrıca bir de şahitlerin isminin yazılı olduğu bir belge okunmuştur. Saat on buçuğu geçmesinden dolayı mahkeme Pazartesine ertelenmiştir[141].

Mahkemeye kalındığı yerden 27 Mayıs 1893 (15 Mayıs 1309) tarihinde devam edilmiştir. Yine bir çok dinleyicinin huzurunda başlayan mahkemede, üçü Çorum, on üçü Merzifon ve Sivas bölgelerinden olan toplam on altı suçluya olayların başlaması ve gelişmesi hakkında sorular sorulmuştur. Merzifon ve Sivas bölgesinden gelen on kişiden bazısı bir cemiyete dahil olduklarını, ancak bu cemiyetin iyi işler görmek için teşkil edildiğini zannettikleri için üye olduklarını, Merzifon ve Sivas'da beyan ve imza ettikleri söz ve evrakları işkence gördükleri için imza ettiklerini beyan etmişlerdir. Ancak halkı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtıcı yazılar yayınlayan *Hınçakyan* adlı gazeteyi getirtip okuduklarını itiraf etmişlerdir. Böylece bu itiraflarıyla daha önceden beyan ettikleri sözleri

---

139 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:272/132.
140 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:274/71.
141 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:274/41.

hükümsüz bırakmışlardır. Bazıları da tamamen suçlarını inkâr etme yoluna gitmişlerdir. Saat on bire kadar devam eden mahkeme bir gün sonra Salı gününe ertelenmiştir[142].

28 Mayıs 1893 (16 Mayıs 1309) tarihinde Mahkemenin tekrar başlamasıyla beraber mahkumlardan bazıları açıkça itirafta bulunmaya başlamışlardır. Yargılanan yaklaşık on beş mahkum işledikleri suçu açık bir şekilde itiraf etmişlerdir[143].

Bu sırada Tomayan'ın mahkemesinin de bir an evvel bitirilmesi için İstanbul'dan Ankara vilâyetine bir telgraf gönderilmiştir. Gönderilen cevap yazısında Tomayan'ın sorgulamasının sona erdiği, şahitlerle katillerin ve davacıların dinlenilmesinin birkaç gün daha devam edeceği, bunun ardından Tomayan hakkında kesin kararın verileceği bildirilmiştir[144].

1893 yılı Haziran ayı başında bütün sorgulamalar bitmiş ve Ankara Mahkemesi'nde, Merzifon olaylarından dolayı tutuklanan mahkumlar hepsi hakkında bir karara varılmıştır. Tutuklananlardan on bir kişinin berat etmesine karar verilmşitir. On beş kişi idam cezasına ve diğerleri de çeşitli zamanlarda hapis cezasına çarptırılmışlardır. Kararın temyizi mümkündür[145]. Ancak mahkemenin bu kararı İngiltere'nin Ankara Konsolosu tarafından hemen İstanbul'daki İngiliz Sefareti Maslahatgüzarına telgrafla bildirilmiştir. Sefaret Maslahatgüzarı hal ve keyfiyetin tetkik edilmesine kadar kararların uygulanmaması için çalışacağını bildirmiştir[146].

Ancak Avrupa Devletleri Ankara Mahkemesi'nin öncesinde ve sonrasında aldıkları tavırlarla daima Ermenilerin yanında olduklarını hissettirmişlerdir. Mahkeme kararını etkilemek ve özellikle Anadolu Koleji'nin iki Ermeni öğretmenini kurtarmak için bir çok çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarla Anadolu'daki Ermeniler, Merzifon olayları ve Ankara Mahkemesi'nin karar aşaması ve sonucu konusunda Avrupa kamuoyu etki altına alınmaya çalışılmıştır. Bu yolların en etkili olanı Anadolu Koleji'nin tutuklu öğretmenlerinden Tomayan'ın İsviçreli eşi Lucy Tomayan'ın çalışmaları, İngiltere Parlamentosu'nda alınan kararlar, düzenlenen mitingler ve basın olmuştur.

---

142 **a.g.b.**

143 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:274/115, 274/70.

144 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:275/41.

145 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/45.

146 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/45; Hülagü, **a.g.m.**, s.77.

Olaylar sırasında Amerika Birleşik Devletleri resmî olarak doğrudan bir faaliyet içerisine girmese de Merzifon'da görev yapan Amerikan Board misyonerleri, özellikle de Anadolu Koleji'ni idare eden misyonerler, Avrupa'da olaylar hakkında Osmalı Devleti aleyhine sergilenen faaliyetlerin içerisinde bizzat yer almışlardır.

Ankara Mahkemesi'nin davayı görmeye başladığı günlerde Merzifon'daki Ermeni asilerin çalışmaları yine de devam etmiştir. Mayıs ayı içerisinde Ermeni asiler bozguncu yayınlarına devam etmişlerdir. Amasya Mutasarrıflığı ve Merzifon Kaymakamlığı, halkı isyana teşvik eden bu sekiz-on Ermeninin işledikleri suçtan dolayı yakalanmamalarını, bunun yerine Merzifon'dan uzaklaştırılmalarını talep etmiştir. Taleplerinin uygun görülmesi halinde suçluların isim listesinin gönderileceğini de beyan etmişlerdir. Ancak Osmanlı hükümeti, bu Ermeni suçluların asi olarak add ve itibar edilerek mahkemeye çıkarılmadan şehirden uzaklaştırılmalarının adalete uygun olmayacağı, suçları kesin ise ilgili mahkemelerde sorgulamalarının yapılması için, suçluların delilleriyle birlikte adalete teslim edilmesinin uygun olacağını bildirmişlerdir[147]. Ankara Mahkemesi hakkında Avrupa Devletleri tarafından yapılan aleyhte propagandalar devam ederken, bunlara itibar edilmeden Ermeniler hakkında böyle bir karar alınması Osmanlı Devleti açısından olumlu bir gelişmedir.

3.2.2.1.8.1. Ankara Mahkemesi ve Avrupa Devletleri

Anadolu Koleji'nden iki öğretmenin de yargılandığı Ankara Mahkemesi daima Batılı devletler -özellikle de İngiltere- tarafından etki altına alınmaya çalışılmıştır. Bunda Merzifon'da görev yapan Amerikan Board misyonerleri de önemli roller oynamışlardır.

İngiliz hükümeti, tutukluların yargılandığı Ankara Mahkemesi'ni başından sonuna kadar izlemişler ve hemen hemen her safhasında alınan kararlara müdahale etme gereği hissetmişlerdir. Osmanlı hükümeti mahkumların bir kısmı hakkında genel afv kararı çıkarmıştır. İngiliz hükümeti devreye girerek bu karara Tomayan ve Kayayan'ın dahil olup olmadığını, ayrıca Ankara mahkemesine bir memur gönderip gönderemeyecekleri hakkında Osmanlı hükümetine 25 Nisan 1893 tarihli bir telgraf ile müracaat etmiştir. Ancak bu müracaatında bir memur görevlendirilmesi konusunda Osmanlı hükümetine emri vaki yapılmak istenmiştir. Telgrafta, böyle bir kararın alınmasına İngiliz Parlamentosu'nda Dışişleri Bakanı'na konu hakkında sorulan sorular sonucunda karar verildiği, bu sorulardan

---

147 B. O. A., **Meclis-i Vükelâ (MV) Mazbataları**, Belge No:74/134.

birinin *mahkemede hazır bulunmak üzere İngiltere hükümetinin Ankara'ya bir memur gönderip göndermeyeceği* şeklinde olduğu ve Dışişleri Bakanı'nın da *Ankara'ya özel durumlarda bir diplomat veya bir konsolosun gönderilmesinin uygun olmadığı, ancak Ankara konsolosu vekilinin Ermenilerin mahkemesine dair bir rapor hazırlamak için görevlendirileceği* şeklinde olduğu belirtilmiştir[148]. Zaten İngiliz hükümeti Osmanlı hükümetinin olurunu almadan Mahkemeyi hangi hükümet görevlisi aracılığı ile izleyeceğine karar vermiştir. Osmanlı hükümetinden böyle bir izin isteme girişimi ise bir nezaket kuralı olarak yapılmıştır.

Bu tarihten sonra da İngiliz hükümetinin Ankara Mahkemesi ile ilgili çalışmaları bitmemiştir. Ankara'da mahkum bulunan Tomayan isimli şahsın suçu hakkında İngiliz konsolosuna ayrıntılı bilgi verilmesi, mahkumların sorgulamalarının adalete uygun bir şekilde yapılması ve zaman zaman da genel gelişmeler hakkında bilgi verimesine devam edilmesi istenmiştir[149].

Bu arada Tomayan ve Kayayan isimli şahıslar hakkında İngiltere Avam Kamarası üyelerinden bazıları tarafından bir süreden beri İngiltere, Amerika ve Almanya'nın ülkelerindeki sefaretleri aracılığı ile bu ülkelerin Dışişleri Bakanlıklarına müracaat edilmiştir. Müracaat sebepleri de Tomayan ve Kayayan'ın adalet ve hakkaniyetle mahkeme edilmeleri için gerekenlerin yapılmasıdır. Zaten Tomayan'ın Londra'da bulunan eşi İsviçreli Lucy Tomayan, Almanya İmparatoru'nun papazı Hofman'ın kızkardeşidir. Bu durum Avrupa devletlerinin neden böyle bir çalışma içesinde bulunduklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Bu akrabalığın yanında Bayan Tomayan Avrupa'nın ileri gelenlerinden ve basınından bir çok ismi iyi tanıyor olmasından dolayı eşinin mahkeme kararına müdahalede bulunmak için büyük çaba harcamıştır. Ancak Osmanlı hükümeti her seferinde davanın adaletli bir şekilde görüldüğü yolunda görüş bildirmiştir. İngiltere'nin Erzurum Konsolosu Ankara'ya gelmiş ve İngitlere'nin Ankara Konsolosu ile birlikte 6 Mayıs 1893 (24 Nisan 1309) tarihinde Ankara valisini ziyaret etmiş, yapılan görüşmede Garabet Tomayan'ın eşinin, Alman İmparatoru'nun papazı Hofman'ın kızkardeşi olduğunu ve Hofman'ın Tomayan'ın tahliyesi için özel olarak Almanya ve İngiltere

---

148 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/51.

149 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/92.

Sefaretlerine müracaat ettiğini, Lucy Tomayan'ın da İngiltere'nin önde gelenlerinden ve Avrupa basınından bir çok kimseyi tanıdığını, ayrıca Garabet Tomayan'ın Artin Tomayan isimli ve firarda olan bir başkası ile karıştırıldığını bu yüzden de Garabet Tomayan'ın suçsuz olduğunu bildirmişlerdir[150]. İngiliz Konsoloslarının bu şekilde hareket etmesine sebep olan gelişmeler, Ankara Mahkemesi sırasında Kayseri'den beş kişinin, Merzifon'daki fesat komitesine dahil olan kişinin Garabet Tomayan olmayıp, Artin Tomayan olduğuna dair yaptıkları şahitlikler olmuştur[151]. Böyle bir şahitliğin bu insanlara nasıl yaptırıldığı hakkında herhangi bir belge bulunamamasına rağmen, bu üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olsa gerektir.

Benzer görüşler İngiltere Parlamentosu'nda konuyla ilgili sorulan sorulara verilen cevaplarda da dile getirilmiştir. Burada da Garabet Tomayan'ın, Harunyan Tomayan isimli bir başka Ermeni kaçağın yerine yakalandığı söylenmiştir[152]. Aslında buradan ortaya çıkan neticede hangi Tomayan olursa olsun, Kayayan ve Tomayan adlı iki Ermeninin Merzifon ve çevresinde meydana gelen olaylarda suçlu olduğu kabul edilmiştir. Ancak Garabet Tomayan'ın eşinden dolayı çevresinin çok olması nedeniyle bir şekilde işin içinden sıyrılıp hapisten kurtarılmasına çalışılmış ve lehine yapılan şahitliklere istinaden beratı istenmiştir. Böyle bir gelişmenin ortaya çıkmasıyla Garabet Tomayan'ın mahkemesinin ya tehir edilmesi ya da Sivas vilâyetince görülmesi hakkında Ankara vilâyetinden hükümet yetkililerine telgraf dahi gelmiş, ancak Adliye ve Hariciye Nazırlarının yaptığı görüşmeler neticesinde malum şahıs hakkında mahkemenin Ankara'da yapılmasına karar verilmiştir[153]. Ama kesin olan netice her ikisinin de suçlu olduğu, lehlerine çabalayan bu insanlar tarafından da kabul edilmiştir. Ancak doğruların bilinmesi ilerleyen günlerde bu iki Ermeni ihtilâlcisi hakkında verilecek olan kararı değiştirmemiştir.

Avrupa devletlerinin ileri gelenlerini bu şekilde davranmaya iten yine Merzifon istasyonunda görevli Amerikan Board misyonerlerinin tavır ve konuşmaları olmuştur. Anadolu Koleji müdürü Mr. Herrick aynı dönemde olaylarla ilgili olarak İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı mektupla Ankara Mahkemesi'nde yargılanan Ermenilerin suçsuz

---

150 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/111.

151 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:274/38.

152 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/111; Bilal Şimşir, **Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Armeniens (1886-1893)**, Volume I, Ankara 1985, s. 263.

153 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:274/38.

olduğunu ifade etmiştir[154]. Yine olayların gelişimi esnasında Londra'da hastalığından dolayı bulunduğu sırada yaptığı görüşmelerde de açık bir şekilde Garabet Tomayan'ın kusur ve kabahati olmadığı yönünde kanaatlerini dile getirmiş, bu görüşlerini İngiliz Parlamento üyeleri arasında ve gazetelerde açıkça beyan etmekten[155] de çekinmemiştir.

3.2.2.1.8.2. Ankara Mahkemesi, Madam Lucy Tomayan ve Osmanlı Devleti'nin Bayan Tomayan Hakkındaki Görüşleri

Ankara mahkemesinde Batılı devletleri etkileyen bir diğer kişi de tutuklu bulunan öğretmenlerden Garabet Tomayan'ın eşi olmuştur. Tutuklanan öğretmenlerden Garabet Tomayan'ın Bristol şehrinde bulunan eşi Lucy Tomayan'la şifreli mektuplar aracılığıyla haberleştiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, bu bayan hakkında gizli bir araştırma başlatmıştır. Bayan Lucy Tomayan, Osmanlı Devleti'nin iki ajanı tarafından izlenmeye başlanmıştır.

Hükümet yetkilileri iki ajana bu bayanın hal ve hareketlerini izlemeleri ve incelemelerini tenbih etmiştir. Ajanlardan birisi Bristol şehrine gitmiş ve titiz bir araştırma yapmaya başlamıştır. Araştırma sonuçlarını iki ayrı rapor halinde Osmanlı hükümetine sunmuştur. Araştırma sonuçlarında Bayan Tomayan'ın Ankara Mahkemesi'nin yapıldığı sıralarda Avrupa'da bazı girişimlerde bulunduğu açıklık kazanmıştır. 1893 yılı Aralık ve Ocak aylarında birkaç hafta Bristol'de oturan Bayan Tomayan, Londra'ya gitmiştir. Daha sonra Liverpool'a gitmiş ve burada Misis Haryon adında bir kadının evinde misafir olarak kalmıştır. Araştırmanın yapıldığı günlerde ise bazı şehirlerde konferanslar vermek üzere İngiltere'nin kuzey şehirlerine gitmek üzere olduğu haber verilmiştir.

Bayan Tomayan hakkındaki bilgiler de oldukça ilginç bir şekilde elde edilmiştir. Bayan hakkında araştırmalar yapan ajan, nerede oturduğunu tespit ettikten sonra, güya Lucy Tomayan'ın çalışmalarını takdir eden bir kadın hayranı gibi ona mektup yazmış ve içinde bulunduğu ve bulunacağı faaliyetleri bizzat kendisinden öğrenmiştir.

Bayan Tomayan'ın içinde bulunduğu faaliyetler neticesinde Avrupa'da yayınlanan bazı gazetelerde kendisinin ve eşinin hal tercümesi, yaptığı faaliyetler ile ilgili bazı makaleler yayınlanmıştır. Bayan Lucy Tomayan hakkında daha ayrıntılı bilgilerin

---

154 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 54, No:34.

155 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/111.

edinilmesi için ajanlar, hazırladıkları raporlara gazetelerde yayınlanan bu makale ve hal tercümelerini de iliştirerek Osmanlı hükümet yetkililerine göndermişlerdir[156].

Anadolu Koleji'nin iki öğretmeninin tutuklanmalarından sonra Garabet Tomayan'ın eşi Lucy Tomayan, Avrupa'da giriştiği faaliyetler neticesinde bu iki öğretmen lehine bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Lucy Tomayan İsviçre'de bir Protestan rahibinin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Böyle olunca da kendine geniş ve etkili bir dinî çevre edinmiştir. Protestan Kilisesi mensuplarından hatırı sayılır kadınların yardımlarıyla eğitimini tamamlamıştır. Bristol şehrinde misafiri olarak kaldığı kadın da dinî çalışmalar yürüten kadınlar grubunun bir mensubudur. Bu kadın Bayan Lucy'nin insanlarla bir araya gelmesini sağlamış, evinde konferanslar düzenleyerek arkadaş ve dost çevresine davetiyeler göndermiş, böylece ilişkilerin gelişmesine ve Tomayan'ın kendisini insanlara anlatmasına fırsat vermiştir.

Düzenlenen bu konferanslarda Bayan Tomayan'ın esas beyanatı Anadolu Hıristiyanlarının çok kötü durumda oldukları, yaşam şartlarının çok zor olduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Konferanslar da daima bir hastahane inşası için para toplanmasıyla sona erdirilmiştir. Bir şehirdeki yardımların arkası kesilinceye kadar Bayan Lucy konferanslarına devam etmiştir. Daha sonra, bir diğer şehre gitmiş, aldığı tavsiye mektupları sayesinde oranın hayırsever dindarlarından birinin evinde misafir olmuş ve yine konferanslar düzenleyerek iane toplamaya devam etmiştir.

Lucy Tomayan konferans vereceği ve yardım toplayacağı şehirleri genelde küçük yerleşim yerleri arasından seçmiştir. Bunun sebebi de bu şehirlerde din ve mezhep üzerine ilginin büyük şehirlere kıyasla oldukça yoğun olması gerçeği olmuştur. Konferanslar sırasında halkın ilgisini çekmek ve daha fazla yardım toplamak amacıyla çok fazla sahte gösteriler de düzenlenmiştir. İnsanların ilgisini çekmek için Bayan Tomayan konferanslarda Anadolu'ya mahsus millî kıyafetler giymeye özen göstermiş, yardım toplanması esnasında da mızıkanın bir çeşit Ermeni havası çalması ihmal edilmemiştir. Bütün toplantılar, Anadolu'ya ait bir takım eşya satışıyla bitirilmiştir.

Bu şekilde düzenlenen konferansların hepsi umumî değil hususi mahallerde düzenlenmiştir. Amacı da gerek kendisi ile eşi ve gerek hastahane için para toplamaktan ibaret bulunmuştur. Yapılan tahkikat ve incelemelerden Bayan Tomayan'ın politika ve

---

156 B. O. A., **Y.Mtv.**, Belge No:75/188.

buradaki Ermeni komiteleri ile ihtilâl üzerine bir çalışma yürütmediği anlaşılmıştır. İlişkide bulunduğu insanlar daima rahip ve rahibeler grubu olmuştur. Ancak bundan sonraki çalışmalarında politika ile uğraşıp uğraşmayacağı ve Osmanlı Devleti aleyhine faaliyet gösteren Ermeni grupları ile ortak hareket edip etmeyeceği hakkında kesin bir şey söylenemeyeceği de beyan edilmiştir.

Bütün bu araştırmalar sonucunda Lucy Tomayan'ın karakteri hakkında bir karar verilememiştir. Elde edilen bilgilerden Bayan Tomayan'ın ya oldukça mutaassıp bir kadın veya mutaassıplık perdesi altında dolandırıcı bir serseri şıklarından hangisi olduğuna dair bir karar verilememiştir. Ancak şurası kesindir ki yaptığı konuşmalarda Osmanlı Devleti'ni Avrupa devletlerinin hükümet meclislerine şikâyet etmiş ve Hıristiyanları mazlum insanlar olarak göstermeye gayret etmiştir. Böylece Avrupa umumî efkârını Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik etmeye çalışmıştır[157].

3.2.2.1.8.3. Ankara Mahkemesi ve İngiltere Parlamentosu

Ermeniler ve onları destekleyen Avrupalı sempatizanları tarafından gerek basın yoluyla, gerekse şahsen yapılan propagandalarla Ankara mahkemesinde yargılanan Ermenilerin davaları etki altına alınmak istenmiştir. Bu propaganda faaliyetleri de özellikle İngiltere'den büyük destek görmüştür. Ankara mahkemesi sonucunda yargılanan Ermenilerin bir kısmı idama, bir kısmı on beş veya on yedi sene hapis cezalarına çarptırılmışlardır. İngiliz Maslahatgüzarı bu mahkumlar arasında cinayet suçları haricinde siyasî suçlardan mahkum bulunanların afv edilmesi yönünde Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başlamıştır. Tabi siyasî suçlu olarak nitelendirilenlerin başında da Anadolu Koleji'nin iki öğretmeni yer almıştır. Maslahatgüzar Osmanlı hükümetine bir takrir göndermiş ve yalnızca siyasî suçlardan mahkum bulunanlardan bazılarının afv edilmemeleri durumunda pek olumlu gelişmelerin olmayacağı yönünde beyanlarda bulunmuştur.

Osmanlı Hariciye Nezareti'ne 17 Temmuz 1893 tarihinde İngiltere Sefareti Mazlahatgüzarı tarafından gönderilen şahsî tezkirenin bazı çarpıcı ifadeleri, Ankara mahkemesinde yargılanan Anadolu Koleji öğretmenleri için Osmanlı Devleti'nin nasıl köşeye sıkıştırılmaya çalışıldığını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir: *Bu tezkire her ne kadar sırf şahsî bir surette yazılmış ise de.... taraf-ı eşraf-ı hazret-i padişahiden*

---

157 **a.g.b.**

merkumlardan bazıları afv buyurulmadığı takdirde cezaları tahvil ve tahfif buyurulur ise bundan pek ziyade hüsn-i tesir hasıl olacağından eminim. Katl cinayetinden dolayı mahkum olanlardan bahs etmiyorum. Yalnız politika mahbusi lehine söylüyorum. .... lutfen izhar-ı merhamet buyurulur ise bu keyfiyet bir hareket-i akılâne ve insaniyet-perverane olacağı itikadındayım[158].

Ankara mahkemesinin sonucunda mahkumlar hakkında verilen kararların İngiliz hükümetinin hoşuna gitmediğini bildiren bir telgraf da Mösyö Stefanos imzasıyla Londra'dan gönderilmiştir. Stefanos telgrafında Ermeni mahkumları hakkında verilen kararın İngiltere Parlamentosu'nda çok kötü bir etki yaptığını dile getirmiştir. İngiliz ve Ermenilerden teşekkül eden Meclisin başkanı olan Mösyö Stefanos'un görüşleri aynı zamanda Meclisin de görüşleri olarak ortaya konmuştur. Bu yüzden de Stefanos, Parlamento'nun diğer bazı üyelerinin de Osmanlı Devleti aleyhine tavır sergilemeleri üzerinde etkili olmuştur. Mecliste Ermeni mahkumları hakkında Osmanlı Devleti tarafından verilen karar tartışılmıştır.

Sonuçta İngiliz Hariciye Nazırı, Ankara'da bir konsolosluk açmaya ve bir konsolos vekili tayin etmeye niyet etmiştir. Osmanlı hükümetinin Londra'da bulunan Sefiri İngiliz Parlamentosu üyelerinden Osmanlı Devleti hakkında olumlu düşünen bazılarına Ankara Mahkemesi ve alınan kararlar hakkında bilgi vermeye çalışmıştır. Bu çalışmanın neticesinde üç üye Osmanlı Devleti lehine görüş beyan etmiştir. Bu üç üyeden biri zamanında Hariciye Nezareti Müsteşarı olan Salsbury'dir. Salsbury, Ermeni mahkumlarının beratının gerekli olduğu iddiasında bulunan üyelerin, olayı sadece Ermeniler tarafından verilen bilgilere bağlı kalarak değerlendirdiğini ve İngiltere hükümetinin Osmanlı ülkesinde verilen mahkeme kararlarını incelemeye ve yargılamaya memur olmadığını, bu gibi işlere müdahale edebilmek için ancak ikili yada uluslar arası bir anlaşmanın maddesinini ihlâl edilmesi ya da değiştirilmesi gibi siyasâ gelişmelerin meydana gelmesi gerektiğini beyan etmiştir.

Bu üç üyeden yine Hariciye Müsteşarı olan bir diğeri de bu Parlamento'daki tartışmalara ancak önemsiz bir konuşma yaparak katılmıştır. Konuşmasında İngiltere hükümetinin Ermeniler için elden geleni yapmış olduğunu ve olaya müdahale edilmesi sırasında istenildiği ölçüde başarı sağlanamamasının olayın doğası gereği ortaya çıktığını

---

158 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:278/34.

beyan etmiş ve Anadolu'daki İngiliz konsoloslarının sayısının yeterli olduğunu, bu sayıyı artırmaya gerek görmediğini bildirmiştir. Ancak bu konuşması ve değindiği noktalar Osmanlı Devleti lehine bir gelişmeye sebep olamamıştır[159].

Osmanlı hükümetinin, Ankara Mahkemesi kararlarını açıklamasının ardından, İngiliz Parlamentosunda bazı üyeler konunun görüşüldüğü bir oturumda Osmanlı Devleti aleyhine bazı tazyiklerde bulunmuşlardır. Lord Rozberry bunların Osmanlı hükümetini suçlayan sözlerine karşı çıkmasına rağmen, İngiltere'nin Ankara konsolosu tarafından gönderilen bir raporun gündeme getirilmesi sonucunda Rozberry'nin bu tavrı etkili olamamıştır. Konsolosun Ankara Mahkemesi hakkında hazırladığı raporunda Tomayan ve Kayayan adlı iki öğretmenin mahkemelerine hile karıştırıldığı ve sorgulamaların mantıklı yapılmadığı, bu iki şahsın mahkemesinde adil davranılmadığı yönünde bilgileri hükümetine bildirmiştir. Raporun görüşülmesinden sonra Lord Rozberry, bu iki şahsın Osmanlı Padişahı tarafından afv edilmesinin siyasî açıdan Osmanlı Devleti'nin lehine olacağı görüşünü belirtmiştir. Afv kararının da bir an önce verilip Cuma günü Parlamento oturumuna yetiştirilmesini, eğer geç kalınır ise Cumartesi ve Pazar günlerinin araya gireceğini, böyle olursa da halkın Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerini daha artıracağını ve kendisinin de bunun önüne geçemeyeceğini beyan etmiştir[160].

İngiliz Parlamentosu'ndaki bu görüşmenin hemen ardından 29 Haziran 1893 günü İngiltere Sefareti Maslahatgüzarı Bab-ı Ali'ye gelerek Ankara'da tutuklu bulunan Ermenilerin mahkemeleri sırasında sanıkların avukatlarının istedikleri gibi savunmada bulunmalarına ve bazı sanıkların bizzat kendilerini savunmalarına mahkeme tarafından izin verilmediğini, avukatların birkaç dakika açıklama yaptıktan sonra susturulduğunu ve mahkeme sırasında hiçbir müdafaa şahidinin dinlenilmediğini, mahkumlar tarafından şahit istenmesine rağmen mahkeme tarafından kabul edilmediğini Ankara'nın İngiltere konsolosu tarafından Londra'ya gönderilen raporunda açık bir şekilde dile getirildiğini, kamuoyunun Osmanlı Devleti aleyhindeki tutumunun bunun neticesinde ortaya çıktığını bildirmiştir. Ayrıca olayın Osmanlı Devleti tarafından araştırılması ümidinde olduğunu da belirtmiştir[161]. Ancak bu şekilde davranışların tamamen Osmanlı hükümetini, tutukluların

---

159 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:278/140.
160 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/98.
161 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:277/33.

afvına zorlamak için planlanmış bir oyun olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa kamuoyunun tavrı, Ankara konsolosunun raporundan önce de aynıdır.

İngiliz hükümetinin Ankara Mahkemesi kararları konusunda en büyük tepki ve etkisi Anadolu Koleji'nin iki Ermeni öğretmenin durumuyla ilgili olmuştur. Bu iki kişi haricinde, İngiliz hükümeti yine Anadolu Koleji öğrecilerinden olan ve bu mahkemede yargılanan bir Ermeninin de dava sonucuyla ilgilenmeye ve kararın kendi istekleri yönünde verilmesi için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Dikran Göbelikyan adlı bir Ermeni öğrenci hakkında verilen karar hakkında da merhametli davranılmasını istenmiş, ancak 22 Ağustos 1893 (11 Ağustos 1311) tarihinde Meclis-i Mahsus'ta alınan bir kararla olayın idare edecek bir cevap verilmesiyle geçiştirilmesine karar verilmiştir[162].

3.2.2.1.8.4. Ankara Mahkemesi ve Avrupa'da Düzenlenen Mitingler

Ankara mahkumları hakkında Avrupa kamuoyunu etkileyen araçlardan biri de bazı Avrupa şehirlerinde düzenlenen mitingler olmuştur. Bu tip faaliyetlerin merkezi de yine İngiltere olmuştur. Mahkemenin aldığı kararlar üzerine, İngiltere'de kararları protesto etmek için 22 Haziran 1893 (11 Haziran 1309) tarihinden itibaren mitingler düzenlenmeye başlanmış, bu mitinglere İngiliz Parlamentosunun bazı üyeleri de katılmışlar, hatta bir kısmı bu mitinglere başkanlık dahi etmişlerdir. Parlamento üyesi Albert Spancer, *Stefaniler* tarafından düzenlenen mitinge başkanlık etmiştir. Mitingler sonucunda idama mahkum edilen Tomayan ve Kayayan ile diğer on beş Ermeninin affedilerek serbest bırakılması için Osmanlı Devleti'ne müracaat edilmiştir[163].

22 Haziran 1893 tarihinde Londra'da, Ermenilere karşı büyük bir muhabbeti ve meyli olan bazı şahıslar tarafından bir miting düzenlenmiştir. Miting *Sosyete Dolapa* isimli bir cemiyet tarafından düzenlenmiştir. Mitingdeki en önemli iki konu, güya Anadolu Koleji öğretmenleri Tomayan ve Kayayan'ın berat ettirilmesidir. Bu öğretmenlerin Kolejin öğretmen kadrosundan isimlerinin silindiğine dair rivayetlerin yalan olduğunun Kolej müdürü Mr. Herrick'in bir şehadetnamesi okunmuştur. Hemen ardından mitingin bir üyesi Hariciye Nezareti'ne gitmiştir. Ancak ne Lord Rosebery ne de Hariciye Müsteşarı ile görüşmesi mümkün olmamıştır. Hariciye Müsteşarı, İngiliz hükümetinin konuyu izlediğini

---

162 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:279/77.
163 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/61.

bilvasıta bildirmiştir[164]. Bu mitinglerden başka dört ayrı misyoner cemiyetinin denetiminde daha büyük bir miting düzenleneceği de ilân edilmiştir. Böylece Ankara mahkemesinin verdiği karara dinî tazyik rengi verilmeye çalışılmıştır. Bu yolla Avrupa kamuoyu, Osmanlı Devleti aleyhine oldukça düşmanca bir tavır içine sokulmaya çalışılmıştır. Bütün bu olaylar neticesinde Osmanlı hükümetinin Londra Sefiri İngiltere Hariciye Nazırı Lord Rosebery ile bu olayları görüşmek için gitmiş, ancak Rozberry çıkan olayların teskin edilebilmesi için kendisinin de bir çare göremediğini ve Lordlar Kamarası'nda konu ile ilgili bir soru sorulur ise partisinin genel görüşüne uygun bir şekilde davranmaya mecbur olacağı cevabını vermiştir[165].

27 Haziran 1893 tarihinde daha önceden belirtildiği gibi Ankara mahkemesinde alınan kararlara dinî bir nitelik kazandırmak Londra'da Protestan ruhanî cemiyeti üyelerinden oluşan bir grup miting düzenlemiştir. Mitingde *Ermeni Hıristiyanlırını Müdafaa Komitesi* adıyla bir komite kurulmasını, Parlamento üyeleriyle Hıristiyan Kilisesi üyelerinden oluşan bir temsil heyetinin İngiltere Hariciye Nazırı Lord Rozberry'den bir görüşme randevusu almasına ve yakın bir zamanda yapılması düşünülen genel bir mitinge katılması için davet edilmesine karar verilmiştir. Mitingde bazı konuşmalar da yapılmıştır. Konuşmacılardan biri Amerikan Board misyonerlerinden ve Anadolu Koleji'nin müdürü olan Mr. Herrick ve yine Board misyonerlerinden bir başkası Mr. Dwight'tır[166].

Ankara mahkumları lehine düzenlenen mitinglerden en etkili olanı Londra'da *Eksener Hall* isimli salonda yapılmıştır. Miting düzenlenmeden önce ilânlarla her tarafta duyurulmuştur. İlânda mitingin Mösyö Albert Spancer'in başkanlığında düzenleneceği ifade edilmiş ve mitinge katılacak önemli kişilerin isimleri liste halinde sunulmuştur. Bu isimler arasında İngiliz Parlamentosu üyelerinin isimleri de yer almıştır. Bu listenin hemen ardından ilânda, Anadolu'daki misyonerlik çalışmaları ve Merzifon'daki olaylar hakkında da bilgiler verilmiştir.

İlân, Merzifon'daki olaylar ve misyonerlerin çalışmaları hakkında şu ilginç noktalar üzerinde yoğunlaşmıştır: *Anadolu'daki misyonerler bölge halkının maddî ve manevî durumunu ıslaha çalışmakta olub bunda gereği gibi başarılı olmuşlardır. Özellikle Merzifon'da "Anatoliya Kolej" namıyla bir okul tesis olunmuşdur ki, müdürü Mösyö*

---

164 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/77.

165 **a.g.b.**

166 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/94

"Herrick" ve öğretmenleri Amerikalı ve Ermenidir. Bu okul öğretmenlerinden ve bilgili ve faziletli Mösyö "Tomayan" ile Mösyö "Kayayan" hayatlarını eğitim ve öğretim ile geçirmiş adamlardır. Fakat bir müddetten beri Osmanlı hükümeti Hıristiyan tebası arasında gözle görülen bu ilerlemeye şüphe ile bakmaktadır. Özellikle adı geçen okulun varlığını devam ettirmesini kendi varlığı açısından şüphe ile karşılamıştır. Vak'a Türkler Ermenilerin bazı bozgunculuk hareketlerinde bulundukları fikrine kapılmışlardır. Fakat tazyik olayları dinî bir nitelik taşımaktadır. Politika ile asla ilgisi olmayan bir çok konuşmalar yanlış yorumlanmış ve kısaca "siz ki uykudasınız uyanınız" sözünü izah için irad olunan bir nutuk isyana teşvik makamında telakki olunmuşdur. Geçen senenin sonlarına doğru binlerce günahsız adamlar hapse atılmış ve aileleri çeşitli tazyiklere maruz kalmışlardır. Nihayet bunlardan dört yüzünün mahkeme edilmesine karar verilmiştir. Daha önce bahsedilen Mösyö "Herrick"in verdiği bilgilere göre "iş bu merkezde iken Ocak ayı ortalarında eskiden eşkiyalık hareketleri içerisinde bulunmuş Hüsrev Paşa namında birisi jandarma riyasetine tayin olunarak Merzifon'a gelmiş ve Ermeni hanelerini aramış ve yeniden bir çok adamlar tevkif ettirdikten sonra okulu dahi mahv ve izale edeceğini söylemiştir". Ocak ayının yirmi sekizinci günü Mösyö Tomayan ve iki gün sonra Mösyö Kayayan derdest ve tevkif ve Şubatın birinci günü okul dahi yakılmıştır. ...ekserisi işkenceye duçar oldukdan sonra Mösyö Tomayan ve Kayayan ile diğer atmış kadar mahbus taht-ı muhakemeye alınıp şehadet-i kaziyye ve sahte evrak üzerine bazıları idam ve diğerleri muhtelif müddetler ile hapis cezasına mahkum edilmiştir. Osmanlı hapsanelerinde ne gibi işkenceler icra edilmekte olduğunu bilenler, hapis cezasının idam cezasından daha ağır olduğunu teslim ederler. İmdi mezkur kararlar doğrudan doğruya zat-ı hazret-i padişahiye karşı mesul ve binaenaleyh evamir ve iradat-ı seniyeyi tamamiyle infaza hazır azadan mürekkeb olan mahkeme-i temyiz tarafından tasdik kılınacaktır. Şu halde İngiltere hükümeti tarafından tazyikat-ı müessire icra olunmaz ise hükümet-i seniyyenin bunca teşkilât ile istihsal eylemiş olduğu bu kararları tamamiyle icra eyleyeceği şüphesizdir. Lord Rozberry'den aldığımız teminata nazaran Hariciye Nezareti bu babda teşebbüsat-ı lâzıme icrasından geri durmamaktadır. Kıbrıs mukavelenamesinden "zat-ı hazret-i padişahi Anadolu'daki Hıristiyan tebasıyla ahali-i sairenin" himayesi zımnında havali-i mezkurenin suret-i idaresince ıslahat icrasını vaad buyurur" diye muharrerdir. İşte bu vaad ve nev'i beşer beyninde mevcud ve rabt-ı tabiiyye ile bi'l-cümle

Hıristiyanlar beyninde ... derkar olan revâbıt-ı diniyye teşebbüsat-ı vâkıamızı hakka tevfike kafidir.

İlân, *Ermeni Müdafaa Komitesi* ibaresi ve *Reis Albert Spancer* ve *Veznedar Morgan* imzaları ile bitirilmiştir.

10 Temmuz 1893 tarihinde düzenlenen mitinge dinî cemiyete mensup on beş kadar rahip katılmıştır. Mitingde Amerikan Board misyonerlerinden Dr. Herrick'in yazdığı bir mektup okunmuştur. Böyle bir mitingin yapılmasına karar verildiği zaman İngiltere halkı Anadolu Hıristiyanlarının içinde bulunduğu mezalim! ve haksızlıkları! Protesto etmeye daha yeni başlamıştır. Ekster Hall'de böyle bir miting yapılmasına karar verilmesinin sebebi, Hariciye Nezareti nezdinde bir Heyet-i Mebusan göndermek ve kusur ve kabahatleri olmadığı halde idam veyahut çeşitli sürelerde hapis cesazına mahkum edilenlerin serbest bırakılmalarını mümkün kılmak için gerekli tedbirleri almak olarak açıklanmıştır. Amaç Ermeni mahkumlarını müdafaa etmektir. Ayrıca bu mitingde para da toplanacaktır. Toplanacak paradan masraflar çıktıktan sonra geriye kalan miktarın Anadolu'daki Protestan misyonerlerinin çalışmaları için sarf edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu miting için yapılacak yardımların komitenin veznedarına veyahud fahri katiplerine gönderilmesi de ilânın altında belirtilmiştir. 10 Temmuz günü yapılacak mitingde verilecek kararlar ise şöyle açıklanmıştır:

1. İngiltere'deki Protestan kiliselerine vekâlet eden iş bu cemiyet bazı Hıristiyan Ermenilerin politikaya müteallik harekata iştirak ettikleri bahanesiyle habs ve tevkif edildiklerini istihbar eylediğinden bir guna kusur ve kabahatleri olmayan bu adamların duçar oldukları mezalim ve itisafatdan dolayı beyan-ı teessüf eder.

2. Cemiyet mahkum edilen Anadolu Hıristiyanları lehinde teşebbüsat-ı müessere icrasıyla "Tomayan" ve "Kayayan"ın tahliye-i sebilini istihsale mevkuf olduğundan dolayı Hariciye Nazırı Lord Rozberry'ye teşekkür eder ve merkumların bi-gayr-i hakkın nefy edilmeleri cemiyetce pek ziyade mucib-i teessüf olduğundan kezalik kusur ve kabahatleri olmadığı halde henüz sebilleri tahliye olunmayan mahkûmîn-i saire lehinde dahi icra-i vesatat edilmesini bilhassa rica eyler.

3. Cemiyet Berlin ve Ayastefanos anlaşmalarında Kıbrıs Mukavelenamesi'nden münbais taahhüdatı düvel-i mümziyeye ihtar eder ve "kaffe-i sunuf-i teba-i Osmaniyeye serbesti-i edyân ita ve Anadolu'daki" Hıristiyanlar ve sairenin himayesi zımnında havali-i

mezkurenin suret-i idaresince "ıslahat-i lazıme icra" hususlarında canib-i hükümet-i seniyeden vuku' bulan taahhüdatın tamami-i icrasını li-ecli't-temin teşebbüsat-i lâzime icrasını Hariciye Nezareti'nden rica eyler.

4. İş bu kararların birer suretleri Başvekil ile Hariciye Nazırı'na ve düvel-i mümziye süferasına tebliğ kılınacaktır.

İlânda belirtilen yer ve zamanda miting gerçekleştirilmiştir. Miting sonucunda bu hususlar üzerine oy birliği ile karar verilmiştir. Mitingde Bayan Lucy Tomayan da hazır bulunanlar arasında yer almıştır. Bu kadar büyük bir hazırlıkla düzenlenen mitinge fazla katılım olmamıştır. Ermeni Hıristiyanlarının müdafaa komitesi tarafından Londra'da tertib olunan büyük gösteri neticesinde kalmışdır. Miting Temmuzun onuncu akşamı *Ekster Hall*'de toplanmıştır. Akşam Avrupa saati ile yedide gelenler sadece davet edilmiş kişilerden ibaret kalmıştır. Bunun üzerine Komite katibi zemin katında bulunan gayet ufak bir salona inmelerini davetlilerden taleb etmiştir. Büyük bir gösteri olacakmış gibi ilânlarla duyurulan bu önemsiz toplandı ufak salonda yapılmıştır. Ancak toplantıya katılanların sayısı saat yedi buçuk sularında elliye ulaşabilmiştir. Daha sonra bu sayı artmaya devam etmiş ve iki yüz elliye ulaşmıştır. Hazır bulunanlar arasında tüccar sınıfına mensup pek çok kadınlar ile seyir için gelmiş birkaç gazeteci ve salonda öteye beriye dağılmış bazı Ermeniler ve bunlar meyanında dahi Ermeni vatanperver komitesi azaları, Mösyö *Pedros Aganor*, rahipler ve iki Türk yer almıştır. Ayrıca davetliler arasında bulunan on iki rahibi de Parlamento azasından Mösyö Albert Spancer davet itmiştir. Muhabirlerin hemen tamamı dinî içerikli yayın yapan kuruluşlara mensupturlar. Toplantı esnasında hizmet eden insanların tamamı İngiliz ve Ermenilerden oluşmuştur. Toplantı başladıktan sonra kapıda Ermenileri yardım için yardım toplama çalışmaları da başlatılmıştır.

Toplantıya başkanlık edecek şahsın davet edilmesinin hemen ardından, Ermeniler lehine yazılmış bazı mektupların okunması ile program başlamıştır. Toplantıda Mösyö Spancer tarafından da bir konuşma yapılmıştır. Spancer konuşmasında mitingin amacının Tomayan ve Kayayan'ın tahliye olunmalarını temine çalışmak olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Osmanlı Padişahı tarafından affolunmasına rağmen yine de hapiste kalan diğer Ermenilerin serbest bırakılmalarının istendiğini, amaçlarına ulaşmak için sebat ile çalışmaları gerektiğini beyan etmiştir. Yine sözleri arasında mitingin siyasî amaçlı olmadığını, dinî bir toplantıdan ibaret olduğunu belirtmiştir. Böylece hapisteki Ermenilerin

meselesini dinî bir kılıfa büründürmeye çalışmıştır. Bu meyanda da İngiliz Hıristiyanlarının Ermeni Hıristiyanları hakkında mezhep, eğitim ve din serbestisi istediğini beyan etmiştir. Konuşmasında Spances, Ermenilerin yaşadığı Osmanlı vilâyetlerinde durumun pek vahim olduğunu, bu konudaki bilgiyi de Anadolu Koleji müdürü Mr. Herrick'in göndermiş olduğu bir mektuptan öğrendiğini açıklamaktan çekinmemiştir.

Mektupta Anadolu Koleji isimli okulun yakılmasından ve hapiste olan Ermenilerin maruz kaldıkları işkencelerden, Ermeni halkına Osmanlı memurları tarafından yapılan mezalim ve tazyikden bahs edilmiştir. Mösyö Spenser mektubu okuduktan sonra Ermeniler hakkında Osmanlılar aleyhinde bazı şüpheli açıklamalarda bulunmuştur. Ankara Mahkemesi sırasında Ermeniler lehine şahitlik yapan bir Ermenin bacaklarının ezildiğini, kafa tası açılarak içine böcek konulduğunu anlatmıştır. Konuşma alkışlarla kesilmiş ve hemen ardından birinci karar kabul edilmiştir.

Parlamento üyesinden başka bir kişi de ikinci kararın kabul edilmesini teklif etmiştir. Teklifi sırasında üç yıl önce meydana gelmiş bir olayı, sanki dün olmuş gibi anlatmıştır. Ardından da; *İngiltere Devlet-i Aliyeyi ilân-ı harb ile tehdid etmedikce zat-ı hazret-i padişahi bir guna ıslahat icrasına müsaade buyurmayacaktır... Ermeniler hakkında ıslahat icrasını istihsal için yegane bir çare var ise o da Türklerden katiyyen kurtulmakdır* diyerek tehditler savurmuştur.

Bunun hemen arkasından da kabul edilmesini teklif ettiği ikinci karar onaylanmıştır. Üçüncü kararın kabul edilmesini ise *Maysoz* isminde bir rahib teklif etmiştir. Rahip Anadolu'da bir müddet kaldığını, bu süre içerisinde Türklerin kendisini bir İngiliz casusu zannetkilerini bu yüzden de çok iyi davrandıklarını, burada Ermenilerin Türklerden zulüm gördüğünü anlatarak üçüncü maddenin kabul edilmesini teklif etmiştir. Toplantı Ermenilerin maruz kaldıkları mezalimden kurtulması için dua edilmesiyle sona ermiştir[167].

Mitingin düzenlenmesinin hemen ardından, *Daily News* gazetesinde yayınlanan bir yazı ile miting hakkında bilgi verilmiştir. Gazetede miting hakkında yayınlanan yazıda, Anadolu'da Ermenilerin zulme uğradıklarına dair bazı asılsız işkence iddiaları da yer almıştır. Bunlardan en çarpıcı olanı bir Ermeni gencinin ayaklarının ezildiği, başının derisinin açılarak içine birkaç canlı böcek konulduktan sonra yine dikildiği şeklindeki

---

167 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:278/61.

yalan ve dehşet verici işkence beyanlarıdır[168]. Bu gazetenin konu ile ilgili yayını sadece bununla kalmamıştır. Merzifon olayları, Ankara Mahkemesi, Kayayan ve Tomayan ile birlikte diğer Ermenilerin de idam ve hapis cezalarına çarptırılmaları hakkında ayrıntılı bilgiler veren yazılar da gazetede yer almıştır.

3.2.2.1.8.5. Ankara Mahkemesi ve Avrupa Basını

Avrupa basınının konuya olan ilgisi sadece İngiltere'de düzenlenen bu miting hakkında halka bilgi vermekle kalmamıştır. Ankara Mahkemesi'nde tutuklular hakkında bir karar verilmesinin ardından bazı gazetelerde konu hakkında yazılar yayınlanmaya başlanmıştır.

Mahkeme kararının açıklandığı günün sabahında çıkan gazetelerin hemen hemen tamamı, Ankara mahkemesinden dolayı Osmanlı hükümeti aleyhine taarruzda bulunan ifadeleri içeren, dinî cemiyetler tarafından gönderilmiş bazı mektupları yayınlamış ve dava hakkında öğretmenlerden Kayayan'ın 13 Haziran 1893 tarihinde kaleme aldığı bir mektuba yer verilmiştir[169].

Standart gazetesinin 23 Haziran 1893 tarihli nüshasında, Amerikan Board misyonerleriyle Bayan Lucy Tomayan tarafından gönderilmiş bir mektup yayınlanmıştır. Mektupta Ankara mahkemesine, mezhep tazyiki yapılan bir olay şekli verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca gazetede yayınlanan yazıda Osmanlı Devleti aleyhine bazı ifadeler de kullanılmıştır[170].

Londra ve Viyana'da çıkan *Daily News* ve *Politika* gazetelerinde İngiliz hükümet adamlarının mahkeme kararının adilane olmadığına dair imalı sözleri yer almıştır. Ankara mahkemesinin temyiz edileceğine dair sözler de yine burada açık bir şekilde ifade edilmiştir[171]. *Daily News* gazetesinin 22-23 Haziran 1893 tarihlerinde yayınlanan nüshalarında Ankara Mahkemesi kararlarını eleştiren Osmanlı Devleti aleyhine ibarler içeren bir takım zararlı makaleler ve telgraflara yer verilmiştir[172].

---

168 **a.g.b.**
169 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/77.
170 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/69.
171 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/45.
172 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/71.

Daily News gazetesi sadece bu yazılarla yetinmemiş konu hakkında yayınlarına aynı minval üzere devam etmiştir[173]. 29 Haziran ve 1 Temmuz günlerinde yayınlanan yazılarda güya Anadolu'daki Ermenilerin maruz kaldıkları işkenceler dile getirilmiş, bu yüzden de İstanbul'daki büyük devletlerin Sefaretlerine bir dilekçe gönderdiklerini ve bunun karşılığında kendilerine gönderildiğini belirttikleri bir telgrafi yayınlamışlardır[174]. *Daily News* gazetesinin Osmanlı Devleti aleyhindeki yayınlarının devam etmesi üzerine 8 Temmuz 1893 (26 Haziran 1309) tarihinden itibaren Osmanlı ülkesine bu gazetenin nüshalarının girmesi yasaklanmıştır[175].

Aynı şekilde Osmanlı Devleti aleyhine yayın yapan bir diğer gazete de *Palmel Gazette*, 28 Haziran 1893 tarihli nüshasında Ankara mahkumlarıyla ilgili olarak içinde Osmanlı Devleti aleyhine ifadelerin bulunduğu bir makale yayınlanmıştır[176]. Aynı şekilde Avrupa'da çıkan *Tribune* ve *Tanfulla* gazetelerinde de Ankara mahkemesinin mahkumlar hakkında aldığı kararlardan dolayı Osmanlı Devleti aleyhine yazılar yayınlanmıştır[177]. Osmanlı hükümeti ise sadece yayınları tekzip için sefaretlere gerekli tebligatları yapmakla yetinmiştir.

Aynı dönemlerde İtalya gazetelerinden *İtali* ise sütunlarında olay hakkında oldukça ılımlı haberlere yer vermiştir[178]. Alman basını da konuya ilgi duymuş ve bazı makaleler yayınlamıştır. Alman gazetelerinden *Zeitung*'da, çıkan olaylarda Osmanlı hükümeti aleyhine gündeme getirilen yanlış beyanlar için Alman hükümetinin resmî yalanlamaları yayınlamıştır. Petersburg'da çıkan *Noveya Vera Meya* gazetesinin 19 Mart 1893 tarihli nüshasında da *Zeitung* gazetesinde çıkan bahsi geçen yazı aynen alınarak yayınlanmış, Anadolu'da sakin Hıristiyanlar aleyhine güya mezalim yapıldığına dair çıkan haberlerin de yalnız Avrupa kamuoyunu telaşa düşürmek amacıyla gündeme getirildiği açık bir şekilde beyan edilmiştir[179].

Olaylar konusunda en gerçekçi yazı ve yorumlar sadece Fransız basınında yer almıştır. Paris'te yayınlanan *Pres* gazetesinin 9 Nisan 1893 tarihli sayısında yayınlanan bir

---

173 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:276/55.
174 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:277/33.
175 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:277/89.
176 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:277/33.
177 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:277/102.
178 **a.g.b.**
179 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/45.

makale bu duruma bir örnektir. Bu makalede her sene bahar mevsimide Ermenilerin oturduğu vilâyetlerde bazı rivayetlerin ortaya çıktığı, hiçbir önem arzetmeyen bu söylentilerin Londra ve Paris'de bulunan Ermeni komiteleri tarafından İngiliz ve Fransız gazetelerine abartılı bir şekilde yansıtıldığı ifade edilmiştir. Kayseri ve Merzifon'da 1893 yılında meydana gelen olayların da bu şekilde hiçbir önemi olmayan olaylar olduğu belirtilmiştir. Gazete bu olaylar sonucunda Ermenilerin Avrupa devletleri nezdinde giriştikleri çalışmaların diplomatik müdahale yaratmak amacıyla ortaya çıkarıldığını, ancak bunun pek de gerçekleştirilemediğini ifade etmiştir[180].

Ermeni basınının Rusya diplomatik memurlarının olaylar hakkındaki girişimlerini tahrik etmek amacıyla giriştiği faaliyetler de sonuçsuz kalmıştır. İstanbul'daki Rusya Sefareti tarafından Rusya'nın bu meseleye karışmayacağı ve Ermeniler arasındaki ihtilâl ruhunun yatıştırılmasının Ermeni ileri gelenlerinin en önemli vazifesi olduğu dile getirilmiştir. Eğer bir vesile ortaya çıkarsa, Rusya'nın Anadolu'da ıslahat yapılmasını Osmanlı Devleti'nden talep edeceğini Ermenilere beyan etmiştir. İstanbul'daki Rusya Sefareti'nin bu davranışı, Rus hükümetinin Ermeni meselesinde iki yıl kadar sessiz kalmayı tercih etmesinden dolayı siyasî bir anlayışın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'nın amacı büyük bir *Ermenistan* devletinin kurulmasına engel olmak olduğu için, Rusya Sefareti Ermeni milletinin ileri gelenleri tarafından yapılan çalışmalara, Rusya Devleti'nin şimdilik Osmanlı Devleti ile dostane bir ilişkide bulunmak istediğini ve Rusya diplomatları Ermeni meselesini gündeme getirirlerse Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile iyi ilişkiler kuracağını bildirmişlerdir. İngiltere ve Rusya Devletleri ne ihtilâl çıkmasını arzu eden Ermenileri tahrik ne de büyük bir Ermenistan hükümetinin teşkili edilmesi yolunda bir çalışma istemektedirler[181]. Bu nedenle *Ermeni meselesi* olarak gündeme getirilen olay uzun bir süre daha uluslararası siyasette tartışılan konular arasında yer almamıştır.

Avrupa'da yayınlanan başka gazetelerde de Anadolu'daki Ermeni olayları hakkında mahkeme öncesi ve sonrası bir çok makale yayınlanmıştır. Bu makalelerin bir kısmının yazarının Anadolu'da Merzifon bölgesinde görev yapan Amerikan Board misyonerleri olduğu üzerinde görüşler bildirilmiştir. Ruhban sınıfına mensup *Presbyterian* isimli İngiliz gazetesinde yayınlanan bir makalenin yazarının Anadolu Koleji'ni idare eden Amerikalı misyonerlerden birinin olması ihtimali bu dönemde gündeme getirilmiştir. Bu yüzden

---

180 **a.g.b.**

181 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/45.

yazının bir nüshası 3 Şubat 1894 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Londra Sefareti tarafından tercüme edilerek Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir. Yazı imzasız olarak yayınlanmasına rağmen, yazarının Merzifon Anadolu Koleji'ni idare eden Amerikan misyonerlerinden birinin olduğunu gösteren bazı ip uçları tespit edilmiştir.

Yazının içeriğinde Osmanlı Devleti aleyhinde oldukça kötü ibarelere yer verilmiştir. Bu yazıyla Osmalı Devleti tarafından zulme uğradığı iddia edilen insanlar savunulmaya çalışılmıştır. Yazının sonuç kısmında, Anadolu'da tatbiki mümkün olamayacak olan bir idare şeklinin tatbik edilmesi tavsiye edilmiş ve böyle bir idare şeklinin gerçekleştirilebilmesi için de yabancı devletlerin siyasî müdahalede bulunmaları talep edilmiştir.

Aslında yazının geneli Osmanlı Devleti için oldukça önemli ifadeler içermiştir. Yazıda, meydana gelen karışıklıkların bütün ayrıntılarıyla anlatılması, bu yazının yazarının konuyu oldukça iyi bildiğini göstermiştir. Yazar sadece Osmanlı hükümetine karşı değil, memleketin asayiş ve düzenine, halkın can ve malına taarruz için bir takım fesat cemiyetlerinin varlığını kabul etmiş, meydana gelen olaylarda suçlu bulunan Ermenilerin izlendiklerini ve tevkif olunarak mahkeme edildiklerini açık bir şekilde yazmıştır. Diğer tarafdan makalenin yazarı, Merzifon Koleji'nin bu işlerde her hangi bir kusur ve kabahatinin olmadığı konusunda okulu savunma gereği duymuştur. Yazının Anadolu Koleji müdürü tarafından kaleme alındığı tahmin edildiği için, Kolej müdürünün tertip olunan bütün fesat hareketlerini, çevrilen oyunları ve hileleri bütün ayrıntılarıyla bilmesi, ayrıca Tomayan ve Kayayan adlı öğretmenlerin haricinde Kolejin öğrencilerinden bazılarının da fesat hareketlerine katıldıkları yönünde verdiği ayrıntılar bunun tam aksini göstermiştir.

Makale yazarının, Anadolu Koleji'nde görev yapan misyonerlerden biri olduğunu gösteren bazı ayrıntılar yazıda şöyle verilmiştir. Yazıda, Merzifon'daki isyan hareketlerine katılanların başında gelen bir Rus vatandaşının bir gün okulun sınıflarından birinde saklanmış olarak bulunduğu, okul müdürünun bu şahsı hükümet memurlarına teslim edeceği yerde firar etmesine göz yumduğu anlatılmıştır. Bu olay oldukça gizli bir gelişme olduğu için, okulda görevli misyonerler haricinde kimsenin bilgi sahibi olması mümkün değildir.

Makalenin yazarı Merzifon ve Kayseri'de meydana gelen isyan hareketlerini çirkin görmekle beraber yine de Osmanlı memurları hakkında şikayet etmiş, Ermenilerden yana bir tavır sergilenmiştir. Bu ise Amerikan Board misyonerlerinin Osmanlı Devleti'ni yok etme yönünde bir düşünce beslemesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Yazar makalede bu tavrını şu cümlelerle dile getirmiştir: *İhtilâle inandığımızdan Ermenilerin istedikleri zaman ihtilâl çıkarma hakkına sahip olduklarını tastik ederiz. Ancak bunun vaktini ve hangi yollarla yapılacağını tayin etmek onların bileceği bir iştir... Şimdi bunların takib ettikleri maksat neden ibaretdir. Ermeniler "kendi memleketleri" diye yad ettikleri memleketin istiklâlini ve bilhassa Osmanlı idaresinden kurtulmayı arzu ederler ve buna girişmek için kasden askeriyeye taarruza ve hükümet idaresini gasp ile rüsum ve tekalif tayin etmeye ve bu nev'i hükümet tesisine kalkışmışlardır. İstikbale gelince ekser Ermeniler mümkün olduğu takdirde Rusya'nın Devlet-i Aliyye yerine kaim olması arzusunda iseler de ittihaz olunacak tedabir hakkında aralarında anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Bazıları Rusya'nın doğrudan doğruya müdahalesini ve bazıları dahi İngiltere'ye bağlanmak ve bir takımı da kendi başına olmayı istiyor... Ermenilerin başlattıkları hareketlerde başarı sağlayacakları yönündeki ümit belli ise de dışarıdan bu ümid ve intizara devletlerin iştirak etmesi istenmekte ve takib olunan maksat "Ermeniler ile meskun vilâyat-ı şahane"nin husul-i istiklâlidir*[182].

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Anadolu'daki isyan hareketleri misyonerler tarafından Ermeniler lehine değerlendirilmiş ve bu milletin Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtılmasına devam edilmiştir. Ancak *Presbyterian* adlı İngiliz gazetesinde yayınlanan yazının bazı bölümleri dikkatlice incelendiğinde içerisinde geçen bazı ibarelerden, aslında misyonerlerin Anadolu'daki Ermeniler hakkındaki gerçekleri çok iyi bildikleri anlaşılmaktadır. Bu yazıdan kısaltılarak alınan şu ibareler bu noktada dikkat çekicidir:

"Ermenistan" kelimesi sırf ve sadece tarihe müstenid bir tabir olup hatta coğrafyada böyle özel bir tabir bile yoktur. Çünkü birkaç asırdan beri arazisi kuvvetli komşuları arasında taksim olunmuştur... Şimdi ismi bile dünya haritasında görünmeyen bir memleketin ihyası nasıl mümkün olabilir... Ve hangi teşkilat ve hangi ahali ihya olunacaktır... Orada bir cemaat bile mevcud olmayıp gerçi bir kavim var ise de bir "millet" yoktur. Şu anda umum Ermenilerin nüfusu iki veya üç milyondan ibarettir.

---

182 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:289/90.

Bunların üçte biri Osmanlı idaresi altında ise de bir yerde bulunmayıp bütün memlekete dağılmışlardır. Bütün memlekette şu anda ahalinin çoğunluğu Ermeni bulunan bir karye bile yoktur. Rumlar bir cemaat teşkil etmiş ve Yunanilerin ekseriyetini ikmal eylemişlerdir... Halbuki Ermeni Hıristiyanları hiçbir yerde çoğunluğa sahip değildirler. Hatta Ermenilerin çoğu Van, Bitlis, Şirvan ve sair vilâyetlerde bulunduğu halde yine adı geçen vilâyetlerde ikamet eden İslâm ahalinin nüfusu iki mislidir. Şu halde böyle sancaklara Hıristiyan vali tayin etmek, Ermenileri çoğunlukta olan İslâm ahalinin idaresine memur etmek demektir ki, böyle bir tedbirin daha büyük karışıklığa sebep olacağı açıktır. Asırlarca varlığı bilinmeyen böyle bir memleketin tekrar ihdası ve bir cemaati teşkil etmeyen bir ahaliye "millet" nazarıyla bakılması hayaldir. İşte Ermeni kıyam ve harekatının şu anda mahiyeti bundan ibarettir[183].

Yazının genelinde bu şekilde gerçekleri ifade eden başka ibareler de görmek mümkündür. Yazıda Ermenilerin Osmanlı vatandaşı oldukları halde Osmanlı hükümetini mahvetmek için silâha sarıldıkları, şimdi ise mağlup olmalarından dolayı, hezimetin doğal neticesine maruz kaldıkları da açıkça ifade edilmiştir.

Aynı makalede, Ermenilerin içinde bulunduğu dinî parçalanmışlık üzerine de dikkat çekilmiştir: *Dikkate değer diğer bir nokta da Ermenilerin üç sınıfa ayrılmış olmalarıdır ki, birincisi bölgeye Hıristiyanlığın ilk defa girdiğinden beri mevcud olub Kilisece Rus, Rum Ortodoks Kilisesinden pek de farklı olmayan kadim Ermeni kilisesi mensupları, ikincisi on beşinci asırdan beri papanın tefevvukunu kabul eden Ermeni Katolikleri ve üçüncüsü Amerika misyonerlerinin eseri bulunan Protestanlardır. Bu sınıflardan birincisi tahsil ve münasebatca Rusya tarafdarıdır ve ruhanî reisleri olan Katogigos Rusya vatandaşı olub hem ikamet mahalli hem de ruhanî kürsüsü Rusya'dadır. Diğer iki fırka ise hissiyat-ı vatan-perveraneleriyle beraber ekserisi iş ve güçleriyle meşguldurler. Binaberin duçar-ı mezalim olan "Hıristiyanlar" hemen tamamen eski Ermeniler olub Katolik ve Protestan olan Tomayan ve Kayayan isimli öğretmenler gibi Osmanlı hükümetince şayan-ı tedib görülenler idadına dahil değildir. Şu halde Ermeni Hıristiyanları kilisece ve politikaca Rusya ile münasebatı olan Ermeni cemaatinin kısmen ıtlak olunmak lazım gelir*[184].

---

183 B.O.A., **a.g.b.**

184 B. O. A., **a.g.b.**

Yazıda Osmanlı ülkesinde Protestan cemaatinin Amerikan Board misyonerleri tarafından oluşturulduğu üzerinde de durulmuştur. Makalede Kayseri'de kırk yıldır görev yapan Amerikan Board misyonerlerinden birinin Merzifon ve Kayseri'de meydana gelen olaylar hakkındaki görüşlerine de yer verilmiştir. Kayseri'de görev yapan Amerikan Board misyonerine göre bu şehirlerde meydana gelen olaylar duvarlara yapıştırılan afişler neticesinde başlamıştır. Olayların meydana gelmesinin en büyük sebebi bu afişlerin halkı galeyana sevk edecek ibareler içermiş olmuştur. Bu misyonere göre olayların sonucunda bazı Ermenilerin yakalanmasını haklı gösterecek yeterli deliller de bulunmuştur. Yakalananlardan bazılarının yaptığı itiraflar neticesinde başka delil teşkil edecek evraklar da ele geçirilmiş, bu evraklardaki bilgiler sonucunda başka bir çok Ermeni de tutuklanmıştır. Anadolu'nun göbeğinde görev yapan Board misyoneri, Kayseri olayları hakkında ayrıntılı bilgiler de vermiş, ancak Hıristiyan Ermenilere Osmanlı Devleti tarafından zulm edildiği konusunda bir kelime bile bahsetmemiştir. Böyle bir davranış tarzından da ortaya çıkan sonuç Amerikan misyonerlerinin sadece Anadolu'daki Ermeni milleti gerçeğini bilmediklerini fakat ayrıca 1893 yılında meydana gelen olayların da iç yüzüne gayet iyi vakıf olduklarıdır. Zira yazıda Kayseri'de meydana gelen olayların ayrıntılarının verilmesinin yanı sıra, Merzifon'daki olayların da iç yüzü anlatılmış, bu husus şöyle dile getirilmiştir: *Merzifon'da Ermeni ahalisi kesret üzere bulunduklarından Amerikalı misyonerler orasını bir merkez ittihaz ile bu şehirde bir okul açmışlar idi. 1886 senesinde bu okula "Anatolia Kolej" adı verilmiştir. 1893 senesi Şubatına kadar Tomayan ve Kayayan bu okulun öğretmenliğini yaparak geçen Eylül'de her ikisi İngiltere'de bulundukları cihetle... (olaylar)da zî-medhal değil ediler. İş bu mektubun muharriri maruf bir adam ise de mektubunu imza etmemeği kaide-i hazm ve ihtiyat-ı muvafık görmüştür*[185].

3.2.2.1.9. İki Ermeni Öğretmenin Affedilmesi ve Yurt Dışına Çıkarılmaları

Ankara Mahkemesi kararlarının gerek Avrupa Devletleri, gerekse basın tarafından büyük bir eleştiri ile karşılanması sonucunda Osmanlı hükümeti iki Ermeni öğretmen hakkında verilen kararı değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu kararın değişmesinde İngiliz hükümetinin[186] tavrı ise oldukça belirleyici olmuştur. İngiliz hükümeti Osmanlı

---

185 B. O. A., **a.g.b.**

186 Bu dönemde İngiltere'de Gladstone kabinesi görevdedir.

hükümetine karşı büyük bir baskı uygulamaya başlamıştır. Çok ağır İngiliz baskısına[187], Anadolu Koleji ve Ermeniler arasındaki münasebetleri çok iyi bilen ve hatıralarında Merzifon Anadolu Koleji'nin Ermeni isyanlarında parmağı olduğuna ...*Ermeni harekâtında tertip olmadığını söylemek gülünç olur. Bu hareket, Merzifon'daki mektebin kurulmasından sonra başlamıştır. Bu mektebi bitirenler; Ermenileri bir millet halinde birleştirmek gayesiyle komiteler teşkil etmişlerdir. .. 1892 senesi Noelinde bütün Ermeni kiliselerinde halkı açıkça isyana davet eden ilânlar yapıştırılmıştır. O zaman onlara karşı gösterdiğimiz sabrı acaba hangi memlekette bulabilirlerdi?*[188] sözleriyle yer veren II. Abdülhamid boyun eğmiş ve 4 Temmuz 1893 tarihinde bu iki öğretmeni serbest bırakma kararını açıklamıştır[189].

İngiltere, konuyla ilgili olarak son noktayı kendi istekleri ve çıkarları doğrultusunda koymaya kararlı olduğunu başından beri yürüttüğü çalışmalar ve aldığı tavırlarla hissettirmiştir. Bunu da Temmuz ayının başlarından itibaren yaptığı beyanlar ve ikili ilişkilerle açık bir şekilde göstermiştir. İngiliz hükümeti, Ankara mahkemesi sonucunda tutuklanan Tomayan ve Kayayan adlı iki öğretmenin serbest bırakılması için Osmanlı Devleti'ni Mısır'ı işgal etmekle tehdit etmiştir. Aslında İngiltere'nin Ankara mahkumları hakkında böyle bir tavır takınması, sadece Tomayan ve Kayayan isimli iki Ermeni öğretmenin afv edilmesinde ısrarlı davrandığı gibi bir izlenim ortaya çıkmasına rağmen, Mısır hakkında böyle bir tehdidin yapılması, olayın İngiltere tarafından başka çıkarlar için kullanılmaya çalışıldığını göstermektedir. İngiliz hükümetinin bu tavrı karşısında Osmanlı Devleti bu iki öğretmen için ısrarlı tavrını sürdürmekten vazgeçmiş ve bu iki şahsın afv olunacaklarına ve bir daha Osmanlı ülkesine gelmemek üzere sınır dışı edileceğine dair kararını İngiltere Maslahatgüzarı'na bildirmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu kararı üzerine, İnglizi Maslahatgüzarı Mısır Hidivi'ne, İngiltere'nin Mısıra gemi göndereceğinden vazgeçtiğini taahhüt ettiğini bildiren bir yazı göndermiştir. 5 Temmuz 1893 (23 Haziran 1309) tarihinde alınan bu karar üzerine Kayayan ve Tomayan'ın derhal İstanbul'a

---

187 İngiltere bu iki komitacı serbest bırakılmazsa, Mısır'ı Osmanlı Devleti'nden ayırarak ayrı bir devlet olarak tanıyacağını bildirdi.

188 Sultan Abdülhamid, **Siyasi Hatıratım**, Hareket Yay., İstanbul 1974, s.65.

189 Şimşir, **Documents Diplomatiques** s. 352.

getirilerek ilk hareket edecek vapur ile Osmanlı ülkesinden uzaklaştırılacakları açıklanmıştır[190].

Osmanlı Devleti'nin verdiği bu karar üzerine 7 Temmuz 1893 tarihinde Kayayan ve Tomayan'ın Ankara'dan alınarak İstanbul'a getirilmeleri, aleylerinde meydana gelebilecek bazı fesat olayların çıkması ihtimaline karşı Zaptiye Dairesi'nde misafir edilecekleri, yol masraflarını karşılamak için de her birine 1500 kuruş (66 dolar) verileceği, hareket edecek ilk vapurla Avrupa'ya gönderilecekleri, son çıkacakları iskeleye varıncaya kadar başka bir yerde karaya çıkmamaları için önlem alınması Hariciye Nazırı tarafından gerekli yerlere talimatlar verilmiştir[191].

8 Temmuz Cumartesi günü *Farayana* kumpanyası vapuru ile iki öğretmenin gönderilmesi kesinleşmiştir. Bu arada İngiltere Sefareti Amerikan Board misyonerlerinden bu şahısların Ankara'dan Haydar Paşa istasyonuna gelmeleri sırasında karşılamaya gitmemelerini özellikle rica etmiştir. Bunlardan sadece bir ikisi Zaptiye Nezareti'ne gidip iki şahıs ile görüşeceklerini bildirmiştir. Cuma akşamı planlandığı gibi Tomayan ve Kayayan Haydar Paşa istasyonuna sakin bir şekilde gelmişler ve bir vapura bindirilip Zaptiye Nezareti'ne nakledilmişler ve uygun bir odaya yerleştirilmişlerdir. Burada kaldıkları süre içerisinde de görüşmek isteyenlere kurallar çerçevesinde izin verilmiş ve yolculuk esnasında harcamalarını karşılamak için her birine 1500 kuruş takdim edilmiştir. Sabah birer fotoğrafları çekilmiştir. Fotoğraflarından birer nüshası da Saray'a Padişaha gönderilmiştir. Ancak Cumartesi günü *Farayana* şirketinin vapuru olmadığının anlaşılmasından dolayı iki şahsın Pazartesi günü bir Avusturya vapuru ile gönderilmeleri kararlaştırılmış, vapurun yolculuk esnasında Pire'ye uğrayacağının bilinmesinden dolayı mahkumların burada karaya çıkmamaları için Avusturya ve Yunan Sefaretlerine gerekli tebligatlar yapılmıştır[192].

10 Temmuz günü Tomayan ve Kayayan, Birindizi'ye gitmek üzere vapurla yola çıkmışlardır[193]. Ancak vapur yolculuk esnasında Yunan iskelelerine uğrayacaktır. Yunanlıların bu gibi şahısları vapurlardan almaya cüret edebilecekleri göz önünde bulundurularak, tedbir olarak bu iki şahsın Birindizi'ye varıncaya kadar, geminin

---

190 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:277/50.
191 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:277/72.
192 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:277/84.
193 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:278/61.

uğrayacağı Yunan iskelelerine çıkmamaları ve dışarıdan herhangi birileri tarafından alınmamaları hususunda vapurun mensup olduğu Avusturya Sefareti vasıtasıyla 10 Temmuz 1893 tarihinde vapur kaptanına tebligatta bulunulmuş, ayrıca Yunan Sefareti'ne de tebligat yapılmıştır[194]. 18 Temmuz 1893 tarihinde öğleden sonra *Victoria İstasyonu*'nda Londra'ya ayak basan bu iki Ermeni öğretmen, büyük bir arkadaş grubu tarafından karşılanmışlardır. Çoğu onları özgürlüğe kavuşmalarından dolayı kutlamışlar ve seçkin çiçeklerden oluşan buketler vermişlerdir[195]. Bir zamanların Osmanlı Devleti tarafından asi ilân edilen bu iki insanı İngiltere'de Ermeni milletinin millî kahramanı olarak karşılanmıştır.

Bu şekilde Osmanlı Devleti uzun süre meşgul olduğu bir olayı, kendi çıkarına olmasa da neticeye bağlamıştır. Ancak iki Ermeni öğretmenin davasının bu şekilde sonuçlanması Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerde misyonerlerin ne derece önemli bir rol oynadığının bir göstergesi olmuştur[196].

3.2.2.1.10. 1893 Yılında Meydana Gelen Olaylar ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Tedbirler

Osmanlı Devleti, ülkesinde faaliyet gösteren misyonerlerin çalışmaları konusunda bir çok defa tedbir alma girişimlerinde bulunmuştur. Böyle çalışmalardan birini de 1892-1893 yılında Merzifon ve çevresinde meydana gelen bu olayların etkisiyle başlatmıştır. Bu olaylar neticesinde, yeniden alınan tedbirler gözden geçirilmiş ve alınacak yeni tedbirle üzerine çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar ilerleyen yıllarda da yoğunlaştırılarak devam ettirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu girişiminin, Merzifon'da yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin ve Anadolu Koleji'nin çalışmalarının bölgede ne derece etkili olduğunu anlamak mümkündür.

1893 yılının henüz başlarında Merzifon ile çevresi ve Anadolu'nun diğer bazı şehirlerinde meydana gelen olayların sorumlularını ortaya çıkarmak için yapılan araştırma ve sorgulamaların sonucunda elde edilen belge ve bilgiler ışığında, çıkan olaylarda Merzifon bölgesinde faaliyet gösteren Amerikan Board misyonerlerinin müdahalesinin olduğunun netlik kazanması üzerine, Ankara ve Sivas vilâyetleri dahilinde bazı mahallerde meydana gelen fesat hareketlerinin tamamen ortadan kaldırılması için alınması gerekli

---

194 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:277/120.

195 Şimşir, **Documents Diplomatiques**, s.351-352; Hülagü, **a.g.m.**, s.78.

196 Grabil, **a.g.e.**, s.41.

tedbirlerin belirlenmesi ve bu fesat hareketlerine alet olan Protestan okullarının durumuyla misyonerlerin bağlı oldukları devletlerin Sefaretleriyle Osmanlı Devleti arasında bir şikayet vesilesi yaratılmadan dışarıya gönderilmeleri hakkında gerekli kanun ve düzenlemelerin yapılması, halihazırdaki anlaşmaların yerine getirilmesi zımnında bir komisyon teşkil edilmesi ve bu komisyon aracılığı ile müzakereler yapılması[197] kararlaştırılmıştır. 5 Şubat 1893 tarihi itibariyle kurulması düşünülen komisyonun, Şura-yı Devlet, Adliye, Hariciye ve Zabtiye Nezaretleri memurlarından teşkil edilmesi benimsenmiştir.

Bu amaç için kurulan komisyon, alınması gerekli tedbirler hakkında bir mazbata hazırlamıştır. Alınacak tedbirlerde Ermenileri fesat hareketlerine sevk eden Protestan okullarındaki misyonerlerin, ülkelerinden herhangi bir şikâyete meydan vermeyecek şekilde dışarıya çıkarılmaları ve kanun ve nizamlara uygun olarak haklarında karar verilmesine önem verilmiştir[198].

Tedbirlerden bir diğeri de yabancılar ve gayr-i Müslim Osmanlı tebaası tarafından açılan okulların resmî ödül törenleri esnasında okul müdürü ve öğretmenleri tarafından yapılan konuşmalarda konu haricinde tarihten bir takım olaylardan bahsedilmesinin bazı uygunsuz durumların ortaya çıkmasına sebep olduğunun gündeme gelmesi üzerine, bu olayların önüne geçmek için alınmıştır. Gayr-i Müslim tebaanın açtığı millî ve hususî okulların resmî ödül törenlerinde kim tarafından olursa olsun yapılan konuşmaların, törenden birkaç gün önce İstanbul'da Maarif Nezareti'ne, taşralarda yerel yönetimlere başvurularak inceletilip onaylatılması istenmiştir. Yine de bu okullarda konu haricinde konuşma yapılır ise sorumluları hakkında kanunî işlem yapılabilmesi için delil gerekeceği, delillerin elde edilebilmesi maksadıyla İstanbul'da Maarif Nezareti, Şehremaneti veya Zaptiye Nezareti'nden, taşralarda yerel yönetim memurlarından gerekli görülenlerin bu törenlerde hazır bulunmaları emredilmiştir. Konuşmalar sırasında, konu haricinde böyle bir durum ortaya çıkar ise orada bulunan devlet memurları tarafından ilgili makamlarla temasa geçilmesi ve yapılan konuşmaların birer suretinin hemen Bab-ı Âli'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, yabancı okullarda yapılacak konuşmaların böyle bir incelemeden

---

197 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/88.
198 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:269/160.

bir dereceye kadar hariç tutulması[199], Osmanlı Devleti'nin yabancı okulları denetim altına alma yolundaki kararsızlığının bir göstergesidir.

Halbuki 1893 yılında Merzifon'da meydana gelen olaylar, *siz ki uykudasınız uyanınız*[200] sözünü izah için Merzifon Anadolu Koleji'nde yapılan bir konuşma ile başlamıştır. Hatta Amerikan misyonerleri tarafından yapılan konuşmalarda, Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için izlemesi gereken yollar bile önerilmiştir. Merzifon Anadolu Koleji'nde ders veren, bir müddet okulun müdürlüğünü de yapan Mister White: *Ermeni ve Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde aynen İngiltere'de İskoç ve İrlandalıların daha yakında Avusturya İmparatorluğu'nda Macar ve Slavların durumuna benzer bir hale geldiklerini düşünüyorlardı. Bu arada, ben de Kolejde Avusturya ve Macaristan tarihi üzerine 'Savaşsız Zafer' adlı bir konuşma yaptım ve böylece açıkça ifade etmeden Türkiye için bir model teklif etmiş oldum*[201] sözleriyle övünmektedir. Bu sözleriyle azınlıkları açıkça isyana teşvik etmiştir.

Olayların gelişiminde ve sonuçlanmasında Avrupa Devletleri'nin ve devlet adamlarını müdahalesi ve etkisi, Osmanlı Devleti'nin böyle olayların önüne geçilmesi konusunda almayı düşündüğü tedbirler konusunda da görülmüştür. Lord Rozberry, Osmanlı Devleti'nin Londra Sefiri ile yaptığı bir görüşme sırasında, dostça bir tavsiyede bulunarak, Merzifon ve Kayseri olayları gibi Avrupa'da kamuoyunu tahrik eden kimselerin bu hareketleri sırasında olayları teskin edecek ve Osmanlı Devleti aleyhine olayların daha ciddî bir hale gelmesini önleyecek, devlet tarafından bir memur ya da birkaç kişiden teşekkül ettirilecek bir komisyon atamasını istemiştir. Böyle bir kişi ya da komisyonun atanmasının önemini de şöyle vurgulamıştır: Osmanlı Devleti'nin böyle bir tavır içerisine girmesi, hükümetin o iş ile uğraştığını ve önem verdiğini gösterecektir. İngiltere hükümeti konuyla ilgilenip Parlamentosunda görüşmeye başladığı zaman, Osmanlı Devleti aleyhine bir takım zararlı soruların sorulmasının önüne geçilebileciktir[202]. Rozberry bu önerileri 1893 yılında meydana gelen Merzifon olaylarının Avrupa kamuoyunda son derece önemle izlendiği ve Ermenilerin Avrupa devletlerinin Parlamentolarında Osmanlı Devleti aleyhine çalışmalarda bulunduğu, Anadolu Koleji öğretmenlerinin kurtarılması için çalışmaların son

---

199 B. O. A., **MV Mazbataları**, Belge No:78/51.
200 B. O. A., **Y.A.Res.**, Belge No:278/61.
201 White, **Anatolia College**, s.67.
202 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:273/2.

derece ciddî bir şekilde yürütüldüğü bir zamanda yapmıştır. Bu da göstermektedir ki, Osmanlı Devleti kendi tebaası olan bir azınlık tarafından Batılı devletler nezdinde zor durumda bırakıldığı dönemlerde bile, hükümeti aracılığı ile kendini savunmaktan acizdir ya da kendini savunacak yeterli kaynağı yoktur.

3.2.2.2. 1895-1896 Yıllarında Anadolu'daki Ermeni İsyanları, Anadolu Koleji ve Öğretmenleri

Merzifon'da meydana gelen olaylar sadece 1893 yılında çıkanlar ile sınırlı kalmamıştır. Bu tarihten sonra da hem Merzifon bölgesinde hem de Anadolu'nun genelinde bazı olaylar meydana gelmiştir. Fakat bu olaylarda Osmanlı Devleti, Amerikan Board misyonerlerinin zarar görmesine izin vermemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu tutumu Amerikan hükümeti tarafından oldukça takdirle karşılanmıştır. Harput, Antep, Maraş ile birlikte Merzifon'da bulunan Osmanlı zaptiye memurları ve bazı mülkî memurlar tarafından Amerikan Board misyonerlerinin muhafazası hususunda tasarlanan önlemler takdire şayan görülmüştür. 17 Mart 1895 tarihinde yazılan bir takrirle Amerikan Sefiri, gerekli olduğu zamanlarda şikayetlerini daima Osmanlı hükümetine bildirdiklerini, adı geçen şehirlerde askerler ve mülkiye memurları tarafından Amerikan misyonerlerinin korunması için gösterdikleri ciddiyeti taktir ettiklerini açıkça dile getirmişler ve bunu da hükümetlerine bildirmişlerdir. Hükümetlerine gönderdikleri bir yazıda bütün bu memurların isim listesini, yerleşim yerlerini vermişler ve önde gelen memurlar ile Merzifon'da görev yapan miralayın çalışmalarını takdir ettiklerini bunu da hükümetlerine bildirdiklerin beyan etmişlerdir[203].

1895-1896 yılında meydana gelen olaylar da bölgede oldukça etkili olmuş ve bu olaylar neticesinde yine Ermenilerin sesini dünya kamuouyan duyuran ve onları zulme uğramış millet olarak tanıtan Merzifon'da görev yapan Amerikan Board misyonerleri olmuşlardır.

Henüz olaylar başlamadan önce Eylül 1896'da Amerikan hükümetinin İstanbul'da bulunan konsolosu bölgede meydana gelebilecek olaylara karşı Merzifon'daki Amerikan Board misyonerlerini uyarmışlardır. Bu uyarılar üzerine Merzifon Anadolu Koleji müdürü Mr. Charles C. Tracy okuldaki 1895-1896 eğitim-öğretim döneminin başında okulda bulunan ve Ermeni ihtilâlci grubu içerisinde yer aldığını bildiği öğrencileri okuldan

---

203 B. O. A., **Y. A. Hus.**, Belge No:342/5.

uzaklaştırmıştır. Bu şekilde bir uyarı sonucunda yaptığı bu faaliyetleri Mr. Tracy daha başka bir maske altına yapılmış gibi göstermiştir. Mr. Tracy, amaçlarının ileri görüşlü, örnek davranışlara sahip, kanunlara ve kurallara uyan, toplumun Allah'tan korkan genç insanlarını eğitmek olduğunu belirterek, daha bir yıl öncesinden aylarca öğrenciler üzerinde gözlemler yaptığını, bu ölçülere uymayan öğrenciler olduğunu, eğitim yılının sonunda nazik bir şekilde bu öğrencilere bir sonraki yıl okul açıldığında okula gelmemelerini istediğini belirtmiştir[204].

Buradan da anlaşılacağı üzere, Amerika Birleşik Devletleri Anadolu'nun her köşesinde Ermenilerin nasıl bir hareketlilik içerisine gireceğini daha önceden haber almaktadır. Meydana gelen olaylardan haberdardır. Merzifon'daki 1895-1896 olaylarından da daha önceden haberi olmuştur. Kendi vatandaşlarının böyle bir olayın içerisinde isminin geçmemesi içi önceden uyarma gereği duymuştur.

Amerikan Board misyonerleri bu şekilde aldıkları tedbirlerden dolayı tehdit edildiklerini bile beyan etmişlerdir. 1893 yılındaki olaylardan dolayı suçlu bulunup tutuklanan, ancak affedilerek serbest bırakılan bazı şahıslar, Ermeni okullarında ve Kiliselerde öğretmen olarak görev almaya ve mütevelli olarak atanmaya başlamışlardır. Bir kısmı da 1895 yılında Merzifon Anadolu Koleji'nde çalışmaya başlamak için başvurmuşlardır. Ancak Okul müdürü bunu kabul etmediği için tehdit edildiğini Osmanlı hükümet yetkililerine bildirmiştir. Osmanlı hükümeti, bu gelişmelerin doğru olup olmadığının anlaşılması için araştırılmasını istemiştir[205].

Amerikan Board misyonerlerinin aldıkları tedbirlerle güya uzak durmaya çalışıyor görüntüsü vermeye çalıştıkları olalyar 1895 yılının sonlarına doğru başlamıştır. Kasım ayının üçüncü Cuma günü Müslüman halk Cuma namazını kılmak için cemilerde toplandıkları sırada bir çan sesi duyulmuş, sesi duyan Ermeniler dükkanlarını kapatıp kiliselere ve büyük hanlara toplanmışlardır. Bu arada bir Ermeni, Paşa Camisi'ne gelmekte olan terzi İsmail'i revolver kurşunuyla yaralamıştır. Ermeniler caminin tam karşısında bulunan Taşlı Han'dan caminin pencerelerini kurşunlamaya başlamışlardır. Cami etrafında toplanan kırk Ermeni fedaisi Veli adında birisini yaralamıştır. Bunun yanında Caminin yakınındaki kasap dükkanında toplanmış Ermeniler de Lütfullah adında

---

204 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:976.

205 B. O. A., **MV Mazbataları**, Belge No:83/48.

birisini yaralamışlardır. Mahalle arasında da oduncu İbrahim ve Emrullah isimli şahıslar yaralanmıştır. Bu şahıslar ile beraber yirmi kadar Müslüman yaralanmış ya da öldürülmüştür. Ayrıca Ermeniler evlerinin pencerelerinden Hükümet Konağı ile kışlaya kurşun yağdırmışlardır. Kolları meşinli, başları parlak şapkalı otuz kadar Ermeni ellerinde kasaturalarla mahallelere saldırmışlar, Hacı Abdullah Efendi'yi abdest alıp evine dönerken yaralamışlardır. Bütün bu olaylar Müslümanların sabrını taşırmış ve camilerden namazı terkederek dışarı fırlayanlar ile Ermeniler arasında büyük olaylar çıkmış ve bu olaylar sırasında seksen kadar Ermeni öldürülmüştür. Olaylar ancak asker, polis ve jandarmanın işbirliği sayesinde kısa zamanda sakinleştirilmiş ve güvenlik tekrar sağlanmıştır[206].

1895 yılının son dönemlerinde başlayan Ermeni olaylarından dolayı Amerikan Board misyonerlerinin etkilenip etkilenmediğini öğrenmek için Amerikan hükümeti, İstanbul'daki konsolosluğu vasıtasıyla sürekli bilgiler almıştır. Bu mahiyette raporlardan biri Amerika'nın Sivas konsolosu Mr. Jewett tarafından 5 Şubat 1896 tarihinde gönderilmiştir. Raporda Merzifon'daki Amerikan misyonerlerinin durumu hakkında bilgi verilmektedir. Rapora göre: *Birkaç yıldır Merzifon'daki Amerikan misyonerleri özel bir muameleye tabidir. Misyonerler Türklerin iftira kabilinden saldırılarıyla yüz yüze kalmışlardır. Çünkü isyana teşvik edici eğitim verdikleri yönünde haksız bir şüphe duymaktadırlar. Ayrıca Ermeni asiler Amerikalılara zarar vermeye de başlamışlardır. Çünkü Amerikalılar Ermeni asilere karşı, onların aleyhinde güçlü bir tavır sergilemeye başlamışlardır. Ancak Ermeniler Kolejin maruz kaldığı zarar verici faaliyetler karşısında Amerikan hükümetini Türkler aleyhine müdahaleye zorlamışlardır. Fakat Amerikalılar bütün bu fırtınalı durumda, isyana yönelik eğilimleri olan öğretmen ve öğrencilerini okuldan uzaklaştırmıştır. İsyana yönelik hareketlere karşı her zaman güçlü bir tavır sergileyen Kolej, yerel hükümetin teftişine açık tutulmuştur. Çok yakın zamanda kolejin bütün öğrencileri, isyan hareketlerinden uzak durmayanların kolej tarafından herhangi bir korumaya tabi tutulmayacakları yada herhangi bir özel statü uygulanmayacağı konusunda uyarılmışlarrdır. Ayrıca zaman zaman Kolej öğrencileri, her türlü ateşli silâhı teslim etmeye zorlanmışlardır. Yakın zamanda bu yönde yapılan bir aramada altı ya da yedi revolver (tabanca) bulunmuştur. Şu da unutulmamalı ki, uzak yerlerden okula gelen bir çok öğrenci, yollardaki güvenlikleri için yanlarında silâh taşımak zorundadırlar.*

---

206 Mehmet Hocaoğlu, **Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler**, Anda Dağıtım, İstanbul 1976, s.264; Hüseyin Nazım Paşa, **Ermeni Olayları Tarihi I**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1994, s.136-137.

Bölgede ortaya çıkan tehlikeli durum, Merzifon'daki Amerikalılar için önemli zorluklar ve tehlikeler ortaya çıkarmıştır.

Raporda Mr. Jewett, Amerika Birleşik Devletleri Sefiri Mr. Terrell'in emri üzerine Merzifon'u ziyaret ettiğini ve durumu düzeltmek için ne yapılabileceği konusunda araştırmalar yaptığını da yazmıştır. Merzifon'da 15 Kasım günü meydana gelen soykırımda, çetelerin Amerikalılara ait binalara saldırmak istediğini, fakat Mr. Terrell tarafından talep edilen korumayla görevli askerler ve polisler tarafından engellendiklerini ve Amerikalılara zarar verici hiçbir faaliyete izin verilmediğini de beyan etmiştir. Raporda olayların gelişimi ile verilen bilgilere göre, kargaşa başladıktan kısa bir süre sonra, vali 30 asker ve bir yüzbaşı ile birlikte Anadolu Koleji kampüsüne gelmiş ve misyonerlerin idaresindeki Kolej binalarını korumak için onları yerleştirmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda okul binalarından birinde uzaktan ateş edildiği anlaşılan iki ya da üç kurşun bulunmuştur. Bu olay kampüste büyük bir heyecana sebep olmuştur. Fakat ne Amerikalılar ne de binalar zarar görmemiştir. Şehirde durum sakinleşince asker sayısı on beşe indirilmiştir.

Raporda bu askerler hakkında *gerçi bu askerler de çok az bir eğitim görmüş redif askerleridir ve az ya da çok hepsi de yakın zamanda meydana gelen soykırım ve yağmada yer almışlardır* şeklinde bahsedilmektedir. Raporun devamında ise askerler ile öğrenciler arasındaki münasebetlerden bahsedilmiş ve ilk başlarda öğrenciler ve askerlerin karşılıklı birbirlerinden korktukları, fakat zaman geçtikçe birbirlerini tanıdıkları ve aralarında arkadaşça bir ilişki oluştuğu belirtilmiştir.

Mr. Jewett'in raporunda üzerinde önemle durduğu bir diğer konu da, Kolej için özel tehlike kaynağının, öğrenciler arasında isyankâr bir duygu yaratmak isteyen Ermeni asilerin devamlı bir çaba içinde olduğunun vurgulanması olmuştur ve bu konuda şu ayrıntılar üzerinde durulmuştur; Amerikan Board misyonerlerine, Koleje buradaki asilerin bir zarar verebileceği hissi her zaman korku vermiştir. Bu tehlikelere karşı daha etkili bir korumanın gereği Amerikalılar ve Türkler tarafından anlaşılmıştır. Kapıyı muhafaza etmek yüzbaşı ve misyonerler tarafından üstlenilmiştir. Birkaç hafta cesur bir bayan misyoner kapının yanında durmuş ve kuruma zarar verebileceğinden şüphe edilen insanların girmesine izin vermemiştir. Ayrıca şehrin insanları ve öğrenciler arasındaki münasebetler katı bir şekilde göz altında tutulmuştur. Önceden alınan bu tedbirler, asilerin

düşmanlığını ve kinini artırmasına rağmen, iyi bir etki yaratmıştır. Asilerin, kolejden herhangi bir şekilde Koleje ya da öğrenciye sataşmanın iyi niyetle karşılanmayacağını ve buna izin verilmeyeceğini, bu şekilde bir harekette bulunurlarsa şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklarını bilmeleri istenmiştir.

Mr. Jewett raporunun sonunda Merzifon'dan ayrılmadan önce, Amerikalılar arasında isyankâr, asi komitelere karşı gelişen güçlü hassasiyet ve asilerin şehirden kaçmaya gayret etmelerinden oldukça memnun olduğunu belirtmiştir. Memniyetini artıran diğer noktalar ise, Kolejde asi hareketlere karşı sempati duyan çok az öğrencinin olması olmuştur. Çok ciddî şüphe duymadan öğrencilerin okuldan uzaklaştırmanın mümkün olmadığını da belirtmiştir.

Raporun sonunda bölgedeki hükümet yetkililerinin Koleje ve misyonerlere karşı tavırları üzerinde de durulmuştur. Mutasarrıf ve Kaymakamın, Kolej ve Amerikalılara karşı kendilerini oldukça yakın gösterdikleri ve Amerikan vatandaşlarının çıkarlarını ilerletmek için görünüşte ellerinden geleni yaptıkları dile getirilmiştir[207].

Bu olayların çıkması ve Ermenilerin içine girdiği bu siyasî hareketlilik sonucunda Amerikan Board misyonerleri Merzifon'daki misyoner kurumlarında eğitim gören bütün öğrencilerin gönderilmesi meselesi tartışmaya başlamışlardır. Ancak o dönemde çalışmalar lehinde gelişen ve devam eden durumdan dolayı kalmaları uygun görülmüştür. Misyonerlerin Anadolu'nun içlerini terk etmesi konusu da misyonerler arasında tartışılmıştır. Ancak din, eğitim ve yardım çalışmaları terk edilemeyecek kadar önemli olduğu vurgulanmış ve yerli Hıristiyan nüfusunun bu hizmetlere ihtiyacı olmasından dolayı bu düşünceye de fazla itibar edilmemiştir. Yine olayların şiddedinten dolayı Merzifon istasyonunda bulunmaları gerekli olmayan kadın ve çocukların ülkeden ayrılması da tartışılmıştır. Böyle bir uygulamanın da panik yaratmadan ya da Amerikan hükümetinin Amerikalıları koruyamadığı duygusuna kapılmaması şartıyla kabul edilmiştir. Mr. Jewett bu yönde alınan kararlar neticesinde, bölgede yaptığı araştırmaları bitirip İstanbul'a giderken iki misyoner çocuğunu yanına almıştır. Bu yolculuğun rahat olması durmunda diğerlerinin de bu iki çocuğu görütülmelerine karar verilmiştir. Ancak Merzifon'daki Amerikan Board misyonerlerini korumak için Osmanlı hükümetinin gerekli

---

207 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:805; **Papers Relating to the Foreign Relations of The United States with the Annual Message of the President Transmitted to Congress**, December 7, 1896 and the Annual Report of the Secretary of State, No: 805, Government Printing Office, Washington 1897, s.848-850.

tedbirleri aldığını hem misyonerler, hem de Amerikan hükümeti yetkilileri kabul etmişlerdir[208].

Ancak meydana gelen bu olaylar ve yaşanan gelişmelerin ardında Amerikan Board misyonerlerinin parmağının olduğu da bir gerçektir. Bu gerçek de sadece Osmanlı Devleti'nin dile getirdiği bir şey değildir. Fransız ve Rus konsolosları kendi elçiliklerine gönderdikleri raporlarda Amerikalı misyonerlerin isyan hareketlerini körüklediklerini, teşvik ettikleri yönünde bilgiler vermişlerdir. Aynı görüşleri yerel yöneticilere de rapor etmişlerdir. 14 Temmuz 1896 tarihinde *New York Tribune* adlı gazetede çıkan bir makalede bu gelişmeler kaleme alınmış ve Amerikan Board misyonerleri hakkında söylenen bu olayların yanlış olduğu vurgulanmıştır. Fakat aynı yazı içerisinde 1877 yılında meydana gelen isyanlardan sonra, Bulgaristan Devleti'nin Robert Kolej'de eğitim gören kişilerce kurulduğu, Anadolu'da faaliyet gösteren diğer Board Kolejlerinin de Ermeniler için böyle bir kader ve gelecek arzu ettiklerini, bunun da oldukça doğal olduğu[209] yazılmıştır. Yazı ile bir yandan Amerikan Board misyonerleri hakkında dile getirilen bir gerçek ifade edilmeye çalışılmış, bir yandan da bu gerçek kendi içinde büyük bir çelişki ile pekiştirilmiştir.

Diğer güçlü devletlerin de dile getirmekten çekinmediği ve basında da artık net bir şekilde ifade edilen bu gerçekler sonucunda Merzifon'da Amerikan Board misyonerlerine ve Anadolu Koleji'ne bakışlardaki değişmeler de kendini açık bir şekilde göstermeye başlamıştır. Bu değişmelerin etkisiyle olsa gerek 27 Eylül 1896 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Sivas'taki konsolosu Mr. Jewett, İstanbul'a yazdığı bir mektubunda, kendisine göre Amerikalıların ve onların mülklerinin korunmasının çok gerekli olduğu ve olayların bazı köklü değişikliklerle yatıştırılıncaya kadar korunmaya devam edilmesi gerektiği, Avrupalılar tarafından Türkiye'ye yapılacak herhangi silâhlı bir müdahalenin ülkenin iç kesimlerine vaktinde yerleştirilecek yabancı birliklerle desteklenmesi gerektiği, aksi takdirde bütün Müslüman olmayanlar için büyük tehlikelerin olacağı bir zaman diliminin beklenebileceğini belirtmiştir. Mr. Jewett'in bu düşüncesi İstanbul Konsolosu tarafından da muvafik görülmüştür[210].

---

208 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:805; **Papers Relating to the Foreign Relations of The United States with the Annual Message of the President Transmitted to Congress**, s.848-850.

209 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:933.

210 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:1014.

27 Ekim 1896 tarihinde Kolej müdürü Mr. Tracy, İstanbul'daki Amerikan temsilcisi Mr. Terrell'e gönderdiği mektupta bölgede yeniden bir canlanma meydana geldiği ve kendilerine karşı yeni hareketlerin görülmeye başladığını yazmıştır. Kendilerine karşı alınan tepkilerin tamamen iftiralardan kaynaklandığını, öğretmenlerinin masum olmalarına rağmen, isyancılar tarafından sürekli olarak tehdit edildiklerini ve suikast tehlikesine maruz kaldıklarını beyan etmiştir. Kolej hocalarından Prof. Manisaciyan'ın birkaç gün hapishanede kaldığını, bütün Ermeni öğretmenlerin hapse atılmakla tehdit edildiğini ve Rum öğretmenlerin iki defa sorgulandığını, iki öğrencilerinin hapiste olduğunu ve diğerlerinin de tehdit edildiğini yazarak, zaten kendilerinin asi elemanlarını okuldan uzaklaştırdığını, kurumlarında isyana teşvik edici herhangi bir proje yada bir isyan hareketi olduğuna inanmadıklarını, bütün bu olayların koleje zarar vereceğini de hükümetine bildirmiştir. Mr. Tracy'den alınan bu mektup neticesinde İstanbul'dan 4 Ekim 1896 tarihinde hükümetlerine (Dışişleri Bakanlığı'na) gönderilen yazıda, Merzifon'daki Anadolu Koleji aleyhindeki bu gelişmelerin okulun Osmanlı vatandaşı Ermeni öğretmenlerinin cüretkar davranışlarından kaynaklandığı, bunların sadakatinin sarsıldığı ve misyonerler tarafından açılan diğer okullarda olduğu gibi burada da eğitime bakışın çok kötü bir hal aldığı ifade edilmiştir[211].

Yine 18 Ekim 1896 tarihinde okul müdürü Mr. Tracy tarafından Mr. Terrell'e gönderilen mektupta bütün Ermeni profesörlerin sorgulamaya çağrıldığını, Rum profesörlerin ve yaklaşık yirmi öğrencinin de sorgulandığını ve bunlardan ikisinin iki hafta tutuklu kaldığını, kendisine, Mr. Riggs'e ve Mr. White'a aynı karakterde birer yazı gönderildiğini, bu yazıda okulda isyana teşvik etmek amacıyla okulda gizli bir dil şekli yada şifre kullanıldığını yönünde uyarılar geldiğini, kendilerinin bu ayaklandırmaya yönelik hareketlerden öğrencilerinden biri ile birlikte sorumlu tutulduğunu, bu işlerden sorumlu tutulan öğrencinin geçen yaz döneminde okuldan uzaklaştırıldığını, uzaklaştırılan bu öğrencinin 11-12 yaşlarında kalın kafalı, aptal olduğunu, kendisini destekleyen patronunun onun üzerinden desteğini çektiğini, bu öğrencinin en düşük seviyedeki hazırlık sınıfında çok geri kaldığını, yazı yazmayı beceremediğini, yazı yanıyorum diye ancak karaladığını, onun bu karalamalarının cebinde bulunduktan sonra mükemmel şifreler olduğu şeklinde yanlış bir kanıya varıldığını ifade etmiştir. Beyni ve hiçbir prensibi olmayan bu öğrencinin, tehdit ve gözdağı yoluyla öğretmenlerinin ayaklanmaya teşvik

---

211 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:1048.

edici bir takım faaliyetler içerisinde bulunduğu yönünde tanıklık etmeye ikna edildiği, okulun bir başka öğrencisinin kendi öğretmenleri aleyhinde yaptığı tanıklıktan dolayı bir sorgulama esnasında onun yüzüne yumruk attığını da yazmıştır. Yine mektupta Mr. Tracy kendisine ve meslektaşlarına karşı yöneltilen bu anlamsız ve nefret dolu ithamların çok açık olduğu ve bundan sonra hangi yönde gelişeceğini bilmediklerini, buna karşılık vermemenin daha çok şüpheye sebebiyet vereceğini, bu aşağılayıcı ithamlara karşılık vermenin kendine-güven ilkesine ters olduğunu belirtmiştir. Kaymakam kendilerine gönderilen yazıya cevap vermemeleri durumunda mahkemeye çağrılacaklarını ve bu çağrıya uyarak gitmek zorunda olduklarını söylemiştir. Mr. Tracy ve arkadaşları sonunda bütün yazılan beyanları inkâr eden bir cevap yazmışlardır[212].

Yaşanan bu olayların etkisiyle 23 Aralık 1896 tarihinde Mr Terrell, Rev. H. O. Dwight'a yazdığı bir mektupta aşağıdaki sorular hakkında bir araştırma yapıp derhal bir rapor halinde sunmasını istemiştir. Hakkında araştırma yapılmasını istediği sorular şunlardır:

1. Mart 1893 tarihinden beri Osmanlı ülkesinde bulunan Amerikan misyonerleri üzerinde Osmanlı vatandaşları ya da Türk hükümeti tarafından herhangi şiddetli bir ceza verici hareketin olup olmadığı,

2. 1895 yılındaki soykırım başlamadan önce Osmanlı Devleti'nde Amerikan vatandaşları tarafından eğitim verilen okullardan hangileri Türk yetkilileri tarafından kapatılmıştır? Kapılan okullar nerelerde bulunmaktadır, Amerikalı öğretmenlerin isimleri nelerdir, yaklaşık ne zamandan beri kapalıdırlar ve ne zaman ve kimin tarafından ilgili olaylar Birleşik Devletler'e rapor edilmiştir?

3. Amerikan misyonerleri tarafından eğitim verilen hangi okullarda 1893 yılında başlayan soykırım nedeniyle eğitime ara verilmiştir? Böyle bir okul varsa şimdi kapalımıdır? Kapalı ise, niçin kapalıdırlar ve kapanmadan önce kimler burada ders vermekte idi?

Mr. Terrell en kısa zamanda bu soruların cevaplandırılmasını istemiştir. Hemen bir gün sonra 24 Aralık 1896 tarihinde Rev. H. O. Dwight cevap yazısını yazmıştır. Cevapta İstanbul'da hiçbir okulun olumsuz şartlardan etkilenmediğini, eğer diğer bölgelerin

---

212 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:1080; **Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, with the Annual Message of the Presidenta Transmitted to Congress**, No:1198, s.875-876.

durumunu öğrenmek istiyorlarsa, buralarla doğrudan iletişim kurmaları gerektiğini yazmıştır[213].

Mr. Dwight'ın bu cevabı üzerine, 1896 yılında meydana gelen olaylarda Osmanlı ülkesindeki Amerikan Board misyonerlerinin güvenliklerinin tam olup olmadığı konusunda bir araştırma yapan Amerikan hükümeti, bütün misyoner merkezlerine, içinde bulundukları durum hakkında bilgi almak için 30 Aralık 1896 tarihinde bir yazı göndermiştir. Bu yazıya 24 Şubat 1897 yılında cevap veren Merzifon Anadolu Koleji müdürü Mr.Tracy, halihazırdaki durum devam ettiği sürece Merzifon Anadolu Koleji'nin güvenliği için bulunan Türk muhafizlara bir süre daha ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir. Sebebini de kendileri hakkında huzursuzluk, rahatsızlık ve terörün varlığından söz ederek açıklamıştır[214]. Yine aynı yazısında Müdür Dr. Tracy, kendilerine sorulan soruların mahiyetinde, 1893 yılından beri Merzifon'da hiçbir okulun kapatılmadığını, burada Amerikalıların idaresinde bulunan okullara ortalama 1.200 öğrencinin devam ettiğini, bunlardan yaklaşık 400 tanesinin sürekli öğrencileri olduğunu, öğrencilerin çoğunluğunu (4/5) Ermenilerin, geri kalanını Rumların oluşturduğunu, birkaç tane Alman ve diğer milletlerden öğrencileri bulunduğunu, ama Müslüman öğrencileri olmadığını yazmıştır. Yine aynı mektupta, düzeltilmeyen haksızlıklar konusunda ise şunları yazmıştır:

(a) Gümrüklerde ders kitapları ve diğer kitapların alıkonulduğu, bunların kendilerine aylarca hatta bir yıldan daha fazla bir sürede ancak ulaştığı, bazen gümrükten geçse bile tamamen kaybolduğu;

(b) Okullarına gelen öğrencilerin engellendiği;

(c) Öğrencilerinin, onlara karşı yapılan suçlamaların kanıtlanamadığı halde günlerce, haftalarca hatta aylarca hapis tutulduğu;

(d) Postalarına müdahale edildiği, mektuplarının açıldığı, dergi, mecmua gibi periodiklerinin kaybolduğu;

(e) Halâ tatmin edici bir fermanın okullarına verilmediği.

Dr. Tracy şikayetlerini bunlarla bitirmemiş ve kendilerine en yakın Amerikan konsolos postasının sekiz saat uzakta olduğu konusunda dert yanmıştır. Sorulan sorularla

---

213 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:1118.

214 **Papers Relating to the Foreign Relations of The United States with the Annual Message of the Presidenta Transmitted to Congress**, s.579.

ilgili olarak da herhangi Amerikan Board misyoner yayınevlerine bağlı seyyar kitap satıcısının hapishanede olmadığını da belirtmiştir[215].

Bölgede bütün bu gelişmeler yaşanırken 20 Şubat 1897 tarihinde İstanbul'daki Amerikan temsilcisinden Amerika Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir yazıda, Osmanlı hükümetinin bütün ülkesindeki bütün yabancı okulları kapatma niyetinde olduğu yazılmıştır. Bu konudaki söylentiler de ilk defa Rev. Josiah Strong'un Sefarete yazdığı bir telgrafta gündeme getirilmiştir. Aynı telgrafta Mr. Strong, okulların kapatılması konusunda Osmanlı hükümetine uyarıların Anadolu'nun iç bölgelerindeki valiler tarafından yapıldığını beyan etmiştir. Ancak bu dedikoduların doğru olmadığı Mr. Terrell tarafından Washington'a bildirilmiştir[216].

Bütün bu olaylar sırasında Amerikan hükümeti, kendi vatandaşı Amerikan Board misyonerlerinin yanında yer almıştır. Onlar aleyhine meydana gelebilecek gelişmelere daima tepki ile yaklaşmıştır. Bunun güzel bir örneğini, 1896 yılında Ermeni isyanlarının neticelerinin en şiddetli tartışıldığı bir dönemde göstermiştir. 12 Ağustos 1896 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Sivas Konsolosu Mr. Jewett İstanbul'daki Amerikan Konsolosu Luther Short'a bir mektup göndermiştir. Mektupta bir Belçikalı olan, 25 yıldan beri Osmanli Devleti'nde yaşayan ve Osmanlı Bankası'nın acentalığını yapan Mr. Rodigas'ın yürüttüğü konsolos vekilliği görevinden alınması talep edilmiştir. Böyle bir talepte bulunulmasının en önemli sebebi olarak, onun bir casus olması ve Osmanlı hükümeti memurlarına bilgi aktarması gösterilmşitir. Ayrıca 1893 yılında Merzifon'da meydana gelen olaylar sırasında bu şahsın Türk hükümeti ile birlikte Amerikan çıkarlarına karşı birlik olduğu, hem kendi evinde hem de hükümet binasında Jewett'in aleyhinde konuştuğu ve Amerikalı misyonerlerle alay ettiği de belirtilmiştir. Bu hizmetleri karşılığında da şahsın son yıllarda Türk yetkililerden üç nişan ve iki madalya aldığı, birkaç yıl önce, Türk yetkililere eski mektupların kopyalandığı defteri getireceğini ve Mr. Jewett'in hükümet aleyhine raporlarını göstereceğini söylediği; Mr. Jewett'in bulunmadığı geçen kış döneminde de bu defteri Konsolosluktan alıp, evinde genel vali ile defter üzerinde çalıştığı ifade edilmiştir. Bütün bu sebeplerden dolayı Mr. Jewett bu şahsın

---

215 **a.g.e.**, s.581.

216 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:1184.

konsolos vekilliği görevinden alınmasını talep etmiş, bu isteği İstanbul konsolosluğu tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ne bildirilmiştir[217].

Bu olaylar sırasında Amerikan hükümeti daima Board misyonerlerinin yanında olduğunu göstermek için onlarla sürekli yazışmış ve ne durumda oldukları konusunda bilgiler almıştır. Ancak bu çalışmaları yürütürken izledikleri yöntem konusunda zaman zaman misyonerler tarafından eleştirilmişlerdir. Böyle bir durum 1896 yılı yaz aylarında yaşanmıştır.

Amerikan hükümeti 1896 yılı yaz aylarında Anadolu'da bir kısım misyonerlere Osmanlı hükümeti tarafından uygun bir şekilde korunup korunmadıklarını, korumanın devam etmesini isteyip istemediklerini, bütün istek ve içinde bulundukları tehlikeleri doğrudan kendilerine bildirmelerini isteyen bir telgraf göndermiştir. Hükümetlerinin bu girişimleri, Amerikan Board'ın İstanbul'daki yetkili misyoneri Mr. Dwight tarafından oldukça takdire lâyık görülmesine rağmen, onu endişeye sevk edecek durumlar da ortaya çıkarmıştır. Amerikan hükümetinin bu telgrafı, Anadolu'nun her köşesinde görev yapan misyonerlere ulaştırılmıştır. Ancak Antep ve Van gibi kritik ve endişe verici bir bölgede görev yapan misyonerler için böyle bir telgraf almak şaşırtıcı ve endişe verici olmamıştır. Adapazarı, Bursa gibi koruma istemeyen diğer yerlerde görev yapan misyonerler ise, böyle bir telgrafı aldıktan sonra hükümetlerinin kendilerini ciddî bir sebep dolayısıyla uyarma gereğini duyduğunu düşünmeye başlamışlar ve heyecanlanmışlardır.

Bunların yanında büyük çalkantılı olayların yaşanmasından sonra dahi Merzifon, Maraş, ve Kayseri gibi yerel yöneticilerle misyonerler arasında iyi bir ilişkinin başladığı yerlerde, böyle bir telgraf neticesinde bu iyi ilişkilerin, yerel hükümetin bu telgrafın genel bir mesaj olduğunu düşünmeyerek, misyonerler tarafından yapılan herhangi bir şikayetten dolayı gönderilmiş olacağı şeklinde bir kanaatın oluşmasından dolayı bozulacağı endişesini de ortaya çıkarmıştır.

Bu telgraf hakkında Mr. Dwight'ın duyduğu bir diğer endişe de, telgrafların yetkililerce adına gelen şahısların ellerine geçmeden okunabileceği, içeriğinin kahve konuşmalarının konusu olabileceği, bunun da halk arasında Amerikan Board misyonerlerinin korku içinde olduğu duygusunun oluşmasına sebep olacağı düşüncesi oluşturmuştur.

---

[217] N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:956.

Mr. Dwight, gönderilen bu telgraf ile ilgili olarak endişe duyduğu bütün konuları hükümetine bir mektup ile bildirmiş, güç işleri arasında başını ağrıtmak istemediğini, ancak telgraftaki mesajın bazı bölgelerde Türk yetkililerin eline geçmesi durumunda kötü sonuçlar ortaya çıkacağını, bu yüzden Anadolu'nun iç kısımlarındaki misyoner kurumları ile haberleşme sırasında telgraf yerine postanın kullanılmasının daha iyi olabileceğini, böylece misyonerler ile Türkler arasındaki yanlış anlaşılmanın ortadan kalkacağını bildirmiştir[218].

Amerikan hükümet yetkilileri, Mr. Dwight'ın bu endişelerinin yersiz olduğunu, kahve sohbetlerinde Türklerin Amerikalıların korktuğunu düşünmelerinin böyle bir telgrafın gönderilmesini engellemede pek önemli olmadığını vurgulyan bir cevap göndermişlerdir. Ayrıca kendi vatandaşları Amerikan Board misyonerlerinin gereksiz yere endişelenmelerine izin vermemek için, telgrafın çekildiği bütün bölgelere tekrar birer mektup gönderilerek, niçin böyle bir telgrafın yazıldığını da açıklamışlardır. Yine de Mr. Dwight'ın bütün endişelerine rağmen, telgrafa on tane cevap yazısı yazılmış ve İzmir istasyonu haricinde geriye kalan bütün bölgelerden Osmanlı askerlerinin korumasının devam etmesi yönünde talepler bildirilmiştir[219].

Anadolu'daki Amerikan Board misyonerlerinin herhangi bir koruma isteyip istemedikleri ya da var olan korumalarının devam edip etmemesine dair çekilen telgrafa Merzifon'dan 7 Ağustos 1896 tarihinde Mr. Riggs tarafından bir cevap yazısı gönderilmiştir. Yazıda: *Biz güvendeyiz ve şu andaki korumamızın devam etmesini istiyoruz* şeklindeki taleplerini bildirmişlerdir. Merzifon'dan gelen bu talep üzerine Amerikan hükümeti, buradaki askerî korumanın devam etmesinden yana karar almış[220] ve Osmanlı askerleri Merzifon'da misyonerleri koruma görevlerine bir süre daha devam etmişlerdir.

Amerikan Board misyonerlerinin ve Anadolu Koleji'nin Merzifon'da yürüttüğü siyasî faaliyetler sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra imzalanan mütarekenin ardından İngiliz askerlerinin Merzifon'u işgal etmesiyle birlikte, burada bulunan Ermeni ve Rum azınlıklar üzerinde yine benzer faaliyetler sürdürülmüştür. Bu faaliyetlerinin neticesini almak için 1920-1921 yıllarında

---

218 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:955.

219 **a.g.b.**

220 N. A. M. P., **Mc 46**, Roll 62, No:946.

içine girdikleri yoğun çalışmalar bu sefer Ankara hükümeti tarafından tamamen sona erdirilmiştir. Bu dönemde meydana gelen olaylar Anadolu Koleji'nin Merzifon'daki faaliyetlerine son veren gelişmelerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MERZİFON İSTASYONUNDA MİSYONER FAALİYETLERİNE SON VERİLMESİ VE AMERİKAN KOLEJİ'NİN KAPATILMASI

Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon istasyonundaki çalışmaları ve Anadolu Koleji'nin faaliyetlerine son veren olayların temelleri Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sıralarında atılmıştır. Savaşın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin savaşın taraflarından biri olmasıyla beraber Merzifon istasyonunda yürütülen çalışmalar zor bir döneme girmiştir. Birincisi diğerinin sonunu hazırlayan olayların zeminini oluşturan bu iki olaydan Birinci Dünya Savaşı alınmak istenen netice, Amerikan Board misyonerlerinin azınlıklar arasında yürüttükleri faaliyetler amacı itibariyle aynı hedefe kilitlenmiştir. Hem bu ilk dünya savaşının hem de Amerikan Board misyonerlerinin azınlıklar arasında yürüttüğü çalışmaların her ikisinde de hedef, Osmanlı ülkesinin paylaşımı sırasında büyük dilimi kapma yarışından galip çıkmaktır. Bu doğrultuda Amerikan Board Cemiyeti'nin Osmanlı ülkesinde yürüttüğü çalışmaların amacı önceki bölümlerde belgeler ışığında ortaya konmaya çalışılmıştır.

4.1.BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİ VE ANADOLU KOLEJİ'NİN FAALİYETLERİNE ETKİLERİ

Batılı güçler arasındaki iktisadî ve siyasî alandaki rekabet 20. yüzyılın ilk on yılında iyice şiddetini artırmıştır. Batı dünyası ve onlarla beraber Osmanlı Devleti de hızla büyük bir savaşın içine sürüklenmiştir. Nihayet 1914 yılında, insanlığa dört yıl boyunca büyük acılar ve kayıplar verdirecek olan Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir.

Savaşı ateşleyici sebep, 28 Haziran 1914 tarihinde, Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Francis Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırplı tarafından öldürülmesi[1] olayı olmuştur. Ancak bu görünen sebebin arkasında, savaşın patlak vermesinin bir çok başka önemli sebepleri vardır. Bu sebeplerden Osmanlı Devleti'ni doğrudan ilgilendireni, savaşta tarafsız kalamamasını, savaşa dahil olmamasını imkânsız kılanı ise toprakları -özellikle de Boğazlar- üzerinde Batılı devletlerin içine girdiği rekâbettir. Bu rekabetten de anlaşılacağı üzere, sonunda hangi taraf kazanırsa kazansın, Birinci Dünya Savaşı neticelendiğinde Osmanlı ülkesinin savaş ganimeti olarak, galip gelen Batılı devletler arasında paylaşılması amaçlanmıştır. İki Balkan Savaşı sonrası oluşan yeni coğrafî sınırlar, güç dengesindeki iktidarsızlık ve belirsizlik Avrupa büyük güçleri arasındaki dengeyi tehdit etmeye başlamıştır. Rusya'nın desteğindeki Sırbistan'ın, bölgenin en güçlü devleti olarak ortaya çıkmaya niyetlenmesi, Almanya'nın desteğindeki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için en büyük tehdit unsuru olmuştur.

Ayrıca Osmanlı Devleti ülkesi ve özellikle de Boğazlar üzerindeki rekabet için batılı devletler arasında büyük bir kamplaşma vardır. Bu kamplaşma da son şeklini yine ülkelerin Osmanlı ülkesi üzerindeki çıkarları doğrultusunda son şeklini almış ve Almanya'nın Osmanlı ülkesindeki iktisadî, siyasî ve askerî nüfuzunun İngiltere ve Fransa'yı rahatsız edecek bir şekilde artması, bu iki devletin Rusya'nın yanında yer almasına sebep olmuştur.

Batılı devletler kendi aralarında başlattıkları bu mücadele döneminde Osmanlı Devleti'ne hasta adam gözüyle bakmaktadırlar. Hasta adamın iyileşmesi için Osmanlı yöneticileri tarafından ortaya konan kurtuluş çaresi *batıya karşı durabilmek için, daha fazla batılılaşmadır!*, Batılı devletlerin gösterdiği yol ise *Osmanlı Devleti'nin batı merkezli dünya sistemiyle daha fazla bütünleşmesidir*. Bu bütünleşmeyi sağlamak için batılı devletler bir çok yöntemler kullanmışlardır. Bu yöntemlerin en çarpıcı olanı, Osmanlı Devleti'nin bir kısım toprakları üzerinde farklı ulus-devletler ortaya çıkarmak ve yer yer fiilî işgallerle bu toprakları kontrol altına almak olmuştur. Ancak kullanılan yöntem her ne

---

[1] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, C. I, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1991, s.100.

olursa olsun, Osmanlı Devleti'nin iç işlerindeki gelişmeler, hemen hemen tamamen batılı devletler ile girdiği ilişkiler tarafından belirlenmeye başlanmıştır[2].

Batılı güçler arasında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, Osmanlı yöneticileri tarafsız bir tavır sergilemek yerine, savaşan güçlerin arasından birinin tarafını tutarak varlıklarını devam ettirme yolunu seçmişlerdir. Taraf olmak için ilk başvurdukları İngiltere ve Fransa'dan, bu iki devletin Rusya ile olan ittifakları nedeniyle olumsuz cevap alınca, geriye kalan tek seçenek kendine uygulama alanı bulmuş ve Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa girmiştir.

Savaşın patlak verdiği coğrafyada yer almamasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı sıralarda, Osmanlı Devleti'ndeki her değişikliği dikkatle izlemeye başlamıştır. Çünkü Amerika'nın Osmanlı ülkesinde yüzlerce misyoneri ve bu misyonerler tarafından idare edilen okulları, hastaneleri vb. kurumları vardır. Halkından yöneticisine kadar bir çok Amerikalı arasında, bu savaşın Osmanlı Devleti'nin sonu olacağı görüşü hakim hale gelmiştir. Bu tahminî görüş Amerika Birleşik Devletleri'ni Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki kurumları hakkında daha çok endişelendirmeye başlamıştır. Dönemin Amerika Başkanı Woodrow Wilson (1856-1924) da bu büyük savaşa girerken Osmanlı Devleti'nin fazla ömrü kalmadığı kanaatini taşıyanlar arasında yer almıştır. 1912 yılında başkanlığa seçildikten sonra büyükelçi atamalarında Henry Morgenthau'nun (1891-1967) İstanbul için önerilmesi sırasında Wilson, savaş sonrası *Türkiye* diye bir şey olmayacağı için buna gerek olmadığı düşüncesini açık bir şekilde dile getirmiştir[3]. Ancak yine de Morgenthau İstanbul'a Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi olarak atanmış ve savaş sırasındaki gelişmeler Morganthau'dan gelen raporlardan izlenmeye başlanmıştır. Ancak Morganthau, duyduğu her haberi hiçbir araştırmaya tabi tutmadan ve doğruluğunu tahkik etmeye lüzum bile görmeden doğrudan doğruya ABD Dışişleri Bakanlığı'na bildirmeyi görev olarak algılamış ve sokak dedikoduları mahiyetinde olan bu haberler de derhal Amerikan gazetelerinde abartılarak yayımlanmıştır. Bu haberler vasıtasıyla Amerikan halkına Türkler yanlış tanıtıldığı gibi, halk arasında büyük bir Türk aleyhtarlığı da yaratılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde Morgenthau'nun hükümetine gönderdiği raporlar ve

---

2 Bilmez Bülent Can, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)**, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.168.

3 Can, **a.g.e.**, s.171.

telgraflar arasında, Amerikan hükümetini Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtacak içerikte olanlar da yer almıştır. Meselâ 26 Ağustos günü *Evening Star* gazetesinde yayınlanan bir yazıda Morgenthau, Türk valilerinden birinin Osmanlı Devleti İngiltere ile harbe girerse, Türkiye'deki Amerikalıların katledileceği tehdidinde bulunduğunu bildirmiştir. Yalnız valinin ne ismi ne de hangi vilâyetin valisi olduğu belirtilmemiştir. Elçi bu meseleyi Osmanlı hariciyesi ile görüştüğünü ve Hariciye Nazırı'ndan Osmanlı Devleti'nde ne türlü bir değişiklik olursa olsun Amerikalılara nezaketle muamele edileceği teminatını aldığını da bildirmiştir. Ciddiyetten uzak bu haber üzerine Amerikan hükümeti telâşa kapılmıştır. Bu haberin Amerika'da yayımlanmasından hemen sonra Morgenthau, acele olarak hükümetine gönderdiği bir telgrafta, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin ihtimal dahilinde olduğunu, bu durumda Amerikalıların hayatlarının tehlikeye gireceğini bildirerek, Amerikan hükümetinin bu konuda tedbir almasını istemiş, bu amaçla Amerikanın Akdeniz sularına harp gemisi göndermesini rica etmiştir. Elçiden gelen endişe verici haberler üzerine Amerikan hükümeti bu öğüdü dinlemiş ve kendi vatandaşlarını korumak amacı ile tedbirler alma yoluna gitmiştir. Amerikan Savunma Bakanlığı, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na, Amerikalıların Osmanlı ülkesini terk etmeleri tavsiyesinde bulunmuş ve terk edeceklere bütün kolaylıkların gösterileceğini de bildirmiştir[4].

Hem Osmanlı hükümetinde hem de Amerika'da Osmanlı Devleti'nin savaşa girip girmeyeceğinin tartışıldığı bir dönemde, Avrupa devletlerini ve Amerikan hükümetini endişeye sokan ve Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtan başka bir gelişme daha yaşanmıştır. 5 Eylül 1914 günü Osmanlı hükümeti, kapitülasyonları kaldırmayı kararlaştırmıştır. 8 Eylül günü karar *yürürlükte olan malî, iktisadî, adlî ve idarî kapitülasyon adı altında yabancılara verilmiş olan imtiyazların kaldırıldığı* şeklinde kesinleşmiş[5] ve 9 Eylül 1914 tarihinde Hariciye Nezareti'nden bütün yabancı elçiliklere bir nota ile bildirilmiştir[6]. Osmanlı Devleti'nin bu kararından Avrupa devletleri, özellikle de Almanya hiç memnun kalmamış, kararı protesto etmişlerdir. 1 Ekim'den itibaren yürürlüğe girecek olan bu kararın ilânından üç gün sonra Almanya, Avrupa büyük devletlerinin temsilcilerinin, savaş halinde olmalarına rağmen toplanıp konu hakkında bir karara varmasını istemiştir. Ancak

---

4 Erol, **a.g.e.**, s.16-20.

5 Sina Akşin, **Jön Türkler İttihat ve Terakki**, İmge Yayınları, Ankara 1998, s.394.

6 Erol, **a.g.e.**, s.50-51.

diğer Avrupa devletleri Almanya'nın bu isteğine yanaşmamışlarsa da İtalya aracılığıyla protesto notası vermişler, uluslararası bir düzenlemenin tek yanlı olarak değiştirilemeyeceğini duyurmuşlardır[7].

Amerika Birleşik Devletleri de, kapitülasyonların kaldırılması sırasında Osmanlı Devleti'ni protesto eden devletler arasında yerini almıştır. 11 Eylül *Washington Post* ve 12 Eylül *Evening Star* gazetelerinde yayınlanan yazılarla Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırdığı haberi Amerikan halkına duyurulmuştur. Bu haberden Amerikalılar büyük bir endişeye kapılmışlardır. Bu gelişmeler üzerine, New York Türk konsolosu Celal Münif Bey, daha önce yabancılara verilen imtiyazların kaldırıldığını fakat Amerikalıların bundan endişe etmemelerini, Osmanlı ülkesindeki Amerikan vatandaşlarının hayatlarına önceden olduğundan daha güvenle bakabileceklerini, endişelerinin yersiz olduğunu söylemiştir.

Endişeye kapılan sadece Amerikan halkı olmamıştır. Amerikan hükümeti de bu durumdan rahatsızlık duymuş, New York'ta bir toplantı yapılarak Osmanlı Devleti'ndeki ve Avrupa'daki misyonerlerin durumunun görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Toplantıda Robert Kolej'in mütevelli heyetinde bulunan Clevland Dodge, kapitülasyonların kaldırılması ile oluşan yeni düzenin eğitim kurumlarının faaliyetlerine karışmayacağını, Osmanlı Devleti'nin Amerikan misyonerlerine ve tüccarlarına kanunsuz bir harekette bulunmayacaklarını veya onları memleketten sürmeyeceklerini belirtmiştir. Hatta Dodge, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırmasını haklı gördüğünü söyleyerek, Avrupa tehditlerinden kendisini kurtarmak istediği için böyle bir karar aldığını, kendi adına doğru olan bu kararından dolayı da Osmanlı hükümetinin suçlanamayacağını belirtmiştir. Dodge'un bu düşüncesinin doğruluğu ilerleyen günlerde kendisini göstermiş, kapitülasyonların Osmanlı hükümeti tarafından kaldırılmasından dolayı, ne Osmanlı ülkesindeki faaliyet gösteren Amerikan misyonerlerinin çalışmaları engellenmiş, ne de açtıkları kurumlar kapatılmıştır[8].

Amerika'da bu gelişmeler yaşanırken Morgenthau da İstanbul'da Enver Paşa ile kapitülasyonlar hakkında bir görüşme yapmıştır. Enver Paşa, Amerikalılara ve Amerikan

---

[7] Akşin, **a.g.e.**, s.394.

[8] Erol, **a.g.e.**, s.54-55.

okullarına düşmanca bir tavır takınma niyetinde olmadığını söyleyerek elçiye, bu okullara zarar vermeyecekleri hususunda teminatta bulunmuştur[9].

4.1.1. Birinci Dünya Savaşı'nın Başladığı Sıralarda Anadolu Koleji'nin Durumu

Osmanlı hükümeti adına Amerikan Board misyonerleri ve kurumları hakkında Enver Paşa tarafından verilen bu teminat, savaşın normal seyri içinde Merzifon istasyonunda görev yapan Amerikan Board misyonerleri ve Anadolu Koleji için de geçerli olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği ilk günlerde Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki olağan ilişkilerin normal seyrinde devam etmesinden dolayı, Merzifon'daki Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaları ve Anadolu Koleji'nin eğitim faaliyetleri daha önceden olduğu gibi devam etmiştir. Hatta savaş başlamadan önce, savaşın bütün soğukluğu Avrupa devletleri üzerinde eserken, savaş rüzgarı Anadolu Koleji'nde faaliyette bulunan misyonerler aleyhine hiç bir önemli gelişmeye neden olmamıştır. Tam aksine 10 Nisan 1914 tarihinde Merzifon'daki Amerikalı misyonerler *Erkek Çocuklar Evi*'nin temelini atabilmişlerdir. Aslında bu olay, savaş adına devletler arasındaki gelişmeleri ve savaşın çıkma ihtimalini misyonerlerin önemsemediğini göstermesi bakımından dikkate değer bir mahiyettedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı ilk yıl, öğrencilerinden ve öğretmenlerinden askere alınanlar haricinde okul savaşın etkisini fazla aşırı hissetmemiştir. Ancak ilerleyen günlerde Osmanlı Devleti'nin, savaşa girmesi sebebiyle, almak zorunda kaldığı bazı savaş hali uygulamalarından dolayı Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon istasyonundaki genel çalışmaları ve Anadolu Koleji'ndeki eğitim faaliyetleri oldukça etkilenmiştir.

1914 yılının bahar ayında çıkmasının kuvvetle muhtemel olduğu savaşa hazırlıksız yakalanmamak için Osmanlı ordusu sefere hazırlanmaya başlamıştır. Bu hazırlıklar neticesinde, aynı yılın Eylül ayında Kolej eğitime başladığında, okulda görev yapan sekiz öğretmen ve 1914 yılı Haziran ayında okuldan mezun olan on dört öğrenciden yedisi de dahil olmak üzere otuz altı kişi askere alınmıştır. Bunlara ilâve olarak, daha önceden Anadolu Koleji'ni bitirdikten sonra tıp eğitimini tamamlamış yirmi iki kişi de askerî

---

[9] **a.g.e.**, s.53.

doktor olarak askere alınanlar arasında yer almıştır. Bütün bu savaş hazırlıkları ve gelişmelerine rağmen okul, yeni eğitim yılında da kapılarını açmış ve yirmi iki öğretmeni ve bir önceki senenin yarı sayısındaki iki yüz öğrenci ile derslere başlamıştır. Okulda savaş durumunun ortaya çıkardığı kargaşalıktan dolayı evlerine gidemeyen üç bayanın dışında Anadolu Koleji bünyesinde Rus öğrenci ve öğretmen kalmamıştır. Dolayısıyla da Rusça bölümü kapatılmak zorunda kalınmıştır. Bu bölümün haricinde diğer bölümlerde dersler müfredat programına ve takvime uygun olarak yapılmaya başlanmıştır. Bütün bu gelişmelerden Merzifon istasyonundaki misyoner çalışmaları içerisinde, Yatılı Kızlar Okulu en az etkilenen kısım olmuştur[10].

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği sıralarda Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon istasyonundaki çalışmalarını ve Anadolu Koleji'nin faaliyetlerini etkileyen iki önemli olay yaşanmıştır. Bunlardan birincisi 1915 yılında Osmanlı Devleti'nin savaş halinde bulunmasından dolayı uygulamak zorunda kaldığı *1915 yılı Ermeni tehciri*; ikincisi de yine Osmanlı Devleti'nin, savaş durumundan dolayı Merzifon'daki Amerikan Board misyonerlerine ait bazı binalara el koymasıdır.

4.1.1.1. 1915 Ermeni Tehcir Olayı ve Anadolu Koleji

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi, aslında Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'daki faaliyetleri ve Anadolu Koleji üzerindeki etkisini şiddetli olarak 1915 yılından itibaren göstermeye başlamıştır. Osmanlı hükümeti 27 Mayıs 1915 tarihinde *vakt-i seferde icraat-i Hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyece ittihaz olunacak tedabir hakkında kanun-i muvakkat* adıyla bir kanun çıkarmıştır. Bu kanunla Osmanlı Devleti aleyhine casusluk ve ihanetleri görünen insanların ayrı ayrı yada birlikte savaş alanlarından uzak yerlere gönderilmesi amaçlanmıştır[11]. Bundan da, bu dönemde devlet aleyhindeki faaliyetlerinden dolayı en çok etkilenenler Ermeniler olmuşlardır.

1915 yılında Osmanlı Devleti'nin Ermeni tebaası hakkında çıkardığı tehcir kanunu, öğrencilerinin çoğunun daha önceki yıllarda da devlet aleyhine zararlı faaliyetleri ele geçirilen belgelerle ispat edilen Ermenilerden oluşmasından dolayı Kolej'i de etkilemiştir. İlk tehcir 10 Ağustos 1915 tarihinde Kolej ve hastaneden yetmiş iki Ermeninin gönderilmesiyle yapılmıştır. İkincisi ise bundan iki gün sonra 12 Ağustos günü Yatılı

---

10 White, **Anatolia College**, s.81.

11 Azmi Süslü, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayını, Van 1990, s.110; Tosun, **a.g.e.**, s.57-58.

Kızlar Okulu'ndan atmış iki kişinin gönderilmesiyle olmuştur. Ancak bu ikinci tehcirle gönderilenlerden kırk sekiz kişilik bir kız öğrenci grubu misyonerlerden Miss Willard ve Miss Gage'in çabaları sonucunda Sivas'tan geri döndürülmüştür. Bu grup 4 Eylül 1915 tarihinde Merzifon'a gelmiş ve onaların katılımıyla okuldaki yeni eğitim-öğretim dönemi başlatılmıştır[12].

Her iki grubun da tehcir edilmesi Anadolu Koleji kampüsünden olmuştur. Hatta iç bölgelere gönderilen Ermenilerin bir çoğu, kıymetli eşya ve nakit paralarını Amerikan Board misyonerlerinin korumasına bırakmışlardır[13].

Merzifon'daki Ermeniler kendilerinin tehcir edileceği haberini aldıktan sonra, burada bulunan Amerikalı misyonerler onların tehcir edilmemesi için yetkili memurlar ile mücadeleye girmişler ve kasabadaki bütün Ermenileri okul kampüsünde koruma altına almışlardır. Okulun bir süre müdürlüğünü yapmış olan George White, anılarında bu olayları *1915 yazında Ermeni dostlarını, yardımcılarını, öğrencilerini korumak için mücadele eden Merzifon'daki Amerikalılardır. 10 Ağustos sabahı, evlerine gidemedikleri için yaz tatilinde kalan öğrencilerle sabah duasını ederken, bembeyaz yüzü ile Dr. Marden kapıda belirdi ve "geldiler" diye fısıldadı. Yetkililer kampüsün kapılarından girip, kapılara silâhlı adamlar yerleştirdiler. Atmış bir tane öküz arabasını kampüsün etrafında halka şeklinde dizdiler ve tüm Ermenilerin teslim olmasını istediler* diye yazmıştır.

Amerikalı misyonerler bütün Ermenileri okul kampüsünde toplamışlardır. Ancak Osmanlı askerî yetkilileri geldikten sonra iki saat karşılıklı gerilimli bir konuşma yaşanmış, direnmenin yararsız olduğu anlaşıldıktan sonra Ermeniler hazırlanmaya başlamışlardır. Bu esnada okul müdürü Mr. White, okulun Ermeni öğretmenleri ile veda konuşmaları yapmıştır. Yirmi beş yıl okulda görev yapmış olan öğretmenlerden Prof. Agopyan ile bir kenara çekilip birbirlerine veda etmişler, veda esnasında Agopyan'ın kendisine: *Dr White, kendi irademle gittiğimi bilmeni ve hatırlamanı istiyorum. Yüksek makamlarda yetki ve güce sahip Türkler arasındai arkadaşlarım var. Bana İstanbul'a gidebilmem için seyahat izni vermek hususunda söz verdiler. Oraya gidebilir ve güvenlikte olabilirdim. Ama kendi insanlarımdan ayrılmak istemiyorum. Onları bekleyen akıbet ne*

---

12 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:546.

13 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr:2-3.

ise, ben de onlarla birlikte tecrübe etmek istiyorum. Gidiyorum çünkü kaçmayacağım dediğini nakletmiştir.

Yine okulun öğretmenlerinden olan, matematik ve haritacılık üzerine araştırmalar yapan, Osmanlı hükümetinin yeni binalar ve caddeler inşası için şehir mühendisi olarak devlet adına çalışması yönünde teklif alan, ancak bu teklifi reddeden Prof. Sivaslıyan'a da özel koruma teklif edilmiştir. Evlerine gidemeyen ve yaz tatilinde Kolej'de kalan beş öğrenci ile beraber 10 Ağustos günü öğleden hemen sonra yetmiş iki kişiden oluşan kafile Kolej'den ve Hastaneden ayrılmıştır. Yine okulun öğretmenlerinden olan Mr. Arozyan Temmuz'da Harbiye Nezareti'nden aldığı izinle Amerika'ya gitmek üzere yola çıkmış, fakat Ankara'da tehcire uğramıştır. Okuldan ayrılmadan önce Arozyan, ilerde okulun tekrar açılması durumunda *Dr. White, o zaman geldiğinde, beni isterseniz aranızda sayabilirsiniz*[14] diyerek gelecek için de misyonerlerle beraber olmak istediğini belirtmiştir.

White'ın anılarındaki ifadelerine göre 1914-1915 yılında Kolej'deki mazlum Ermeniler tehcir edilmiştir. Tehcir edilen Ermeni öğretmenlerden de yedisi ölmüştür[15]. Ancak White, ölen öğretmenlerin ne ismini ne de nerelerde, nasıl öldükleri hakkında bilgi vermiştir. Bu yönde kullandığı en açık ifade *ölenler arasında çok saygı duyulan kendine yardım atölyesinin başkanı ve tesislerin genç idarî gözetmeni de vardı* ibaresi olmuştur. Fakat White'ın bahsettiği bu şahsın tam olarak kim olduğunu anlamak pek mümkün olmamıştır. Yine White anılarında Kolej kampüsünden sürgün edilen yetmiş iki kişiden hiç birisinin geri dönmediğini, bunlar arasında hastane personelinin de yer aldığını, ancak Yatılı Kızlar Okulu ve King Sağırlar Okulu'ndan Ağustos'un 12'sinde sürgün edilen atmış iki kişiden kırk sekizinin Miss Willard ve Miss Gage'in gayretleriyle Sivas'tan geri gönderildiğini, sürgün esnasında ise Yatılı Kızlar Okulu'nun konvoyuna yolculuklarının ilk gününde atlı muhafizlarla birlikte refakat etmesine yetkililerce izin verildiğini de belirtmiştir[16]. Aslında hem Board belgelerinde belirtilen hem de White'ın anılarında yazdığ bu olaydan anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti tehcir uygulaması sırasında, White'ın ifade ettiği kadar katı ve acımasız kurallar uygulamamıştır.

Merzifon'dan tehcir sırasında uzaklaştırılan Ermeniler sadece Board okullarında görev yapan ya da okuyan öğrenciler olmamıştır. Eylül ayı içerisinde okul yetkililerinin

---

14 White, **Anatolia College**,s.82-83.

15 Grabil, **a.g.e.**, s.62.

16 P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:549; White, **Anatolia College**, s.84.

Sivas valisi ile konu hakkında yaptığ görüşmelerin ardından, Merzifon'un halkından seksen kişilik bir Protestan grup Merzifon'dan ayrılmıştır. Protestan Kilisesinin papazı da tehcirden kaçmak için gittiği Ankara'da tehcir edilmiştir. Aynı şekilde Merzifon istasyonuna bağlı dış-istasyonlardaki çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Protestan cemaati de dağıtılmıştır. Sadece Herek ve Samsun'daki Rum Hıristiyan Protestan cemaati yaşantısına rahat bir şekilde devam etmiştir. Amerikan Board misyonerleri Merzifon istasyonu sahasından bu dönemde iki bin Ermeninin tehcir edildiğini yazmışlardır[17]. Ancak bu sayının doğru olup olmadığını tespit edebilmek için tehcir sırasında bölgeden gönderilen nüfusun çok iyi bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Yaz döneminde bu gelişmelerin yaşanmasının ardından, 7 Eylül 1915 tarihinde, Anadolu Koleji yöneticileri toplantısında Kolej'in durumu değerlendirilerek, ertesi gün belirlenen saatte açılıp açılmaması konusu tartışılmıştır. Ermeni öğrencilerden okulda sadece bir tane kalmıştır. Sürgün sırasında resmî yetkililerin özel imtiyazı ile iki aile ve okulda çalışan birkaç işçi de kalanlar arasındadır. Ayrıca bu dönemde malî sorunlar da Kolej için büyük bir zorluk oluşturmaya başlamıştır. Ama her şeye rağmen toplantıda her şeyin planlandığı gibi yürütülmesine karar verilmiş ve bu karar sonucunda oldukça iyi bir şekilde otuz iki haftalık bir akademik sene geçirilmiştir.

Bu dönemde Fakültenin düzenli olarak beş öğretmeni görev yapmıştır. Bunlardan üçü Amerikalı, ikisi Rum asıllıdır. Bu düzenli öğretmenlerin yanı sıra kısa dönemlerde de olsa okulda çalışan başka öğretmenler de olmuştur. Bunlardan genç bir öğretmen Eylülde göreve başlamış ancak, Ekim ayı içinde askere çağrılmıştır. Yine dönemin başında öğretmenliğe başlayan bir başka öğretmen de Aralık ayında askere çağrılmıştır. Ocakta göreve başlayan bir başkası da Şubatta askere alınmıştır. Matematik ve fen derslerinin düzenli öğretmeni olmadığı için bu bölümlerin yüksek çalışması kaldırılmıştır. Küçük sınıflara ileri sınıflardaki öğrenciler dersler vermeye başlamıştır. Mrs. Getchell, Mrs. Pye ve Dr. Marden gönüllü olarak eğitimde rol almışlardır. Bu dönemde okulda atmış beş öğrenci vardır. Bunlardan yedisi Rus, sekizi Türk ve gerisi Rumlardan teşkil etmiştir. Okulda eğitim-öğretim devam ederken askere alınanlar sadece okulda görev yapan öğretmenler değillerdir. Okulun öğrencilerinden de dönem ortasında askere alınanlar olmuştur. O dönem içerisinde önce on tane dördüncü sınıf öğrencisi, daha sonra ise üç

[17] P. A. B. C. F. M., **Reel 629**, No:546.

tanesi daha askere alınmışlardır[18]. Ancak her şeye rağmen Amerikan Board misyonerleri bölgedeki dinî çalışmalarını da sürdürmüşlerdir. Merzifon'da bulunan Protestan Kilisesi, 950 kişilik cemaatinin 900 kişisiyle Pazar okuluna devam etmişler, diğer dinî ayinleri de Anadolu Koleji'ninkiler ile birleştirmişlerdir[19].

1915 yılında harcamalar gelir seviyesinde kalmıştır. Okulun kaynaklarının bir kısmı tüketilmiştir. Eski ana bina, yatılı bölüm haricinde kullanılmamış, Kuzey Kolej ve Kütüphane binası daha az kullanılmaya başlanmıştır. Küçük çocukların Kennedy Evi yıl boyunca kapalı kalan binalar arasında yer almıştır. Geceleri sadece bir büyük lambaya yetecek gaz olduğu için, öğrenciler okuma odasında, hoca gözetimi olmaksızın çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca gün ışığından da mümkün olduğunca yararlanma yoluna gidilmiş, perdeler açık tutulmaya başlanmıştır. Bu şekilde Kolej'in tamamen karanlık olmaması sağlanmıştır.

Yemeklerde de yaşanan güçlüğün etkisi açık bir şekilde görülmüştür. Yine de genelde olduğundan daha sade olan yemeklerden kimse şikayet etmemiştir. Çok sınırlı miktarda şeker olmasına rağmen, bu dönemde şeker fiyatları bir doların üstüne çıktığından şeker alınmamaya başlanmıştır. Yerli gıda kaynakları ucuz ve uygun olduğundan onlardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Kolej terk edildiğinde ambarda 2000 kile[20] buğday bırakılmıştır. Kayışlarının büyük bir kısmı ayakkabı derisi olarak kullanılmak üzere kesildiği için, un değirmeninin çalışmaları durdurulmuştur.

Okulda çalıştıracak kimse kalmadığı için Kendine-Yardım Atölyesi ve Kolej Hamamı da düzenli olarak işlerini sürdürememiştir. Fırının ise bir çocuk ve bir kadın tarafından çalıştırılmasına devam edilmiştir. Bu arada senenin ortalarında şehirde eğitimden sorumlu hükümet yetkililerinin talepleri neticesinde Müslüman öğrenciler İncil derslerinden ve dinî uygulamalardan çıkartılmış, öğrenciler bu uygulamalara katılmaktan mazur görülmüşlerdir. Bütün bu olup bitenlere rağmen, Merzifon'daki Türkler ve yerel

---

18 White, **Anatolia College**, s.85.

19 **a.g.e.**, s.86.

20 *Kile*, hububat ölçeği olarak kullanılan bir tabirdir. İstanbul kilesi, İbrail kilesi gibi bazı çeşitleri vardır. Bu kilelerin miktarları da birbirlerinden farklıdır. İstanbul kilesi zahirenin cinsine göre 18-20 okka, ortalama 25 kilo; İbrail kilesi ise 70-80 okka, ortalama 100 kilodur. Bkz. **a.g.s.**, C.II, s.281.

hükümet yetkilileri şahsî münasebetlerinde Kolej'deki çalışanlara karşı dostane davranışlarında devam etmişlerdir[21].

4.1.1.2. Osmanlı Hükümeti Tarafından Kolej Binalarına El Konulması

Birinci Dünya Savaşı devam ederken, 1916 yılı ile birlikte Anadolu Koleji için yeni bir dönem başlamıştır. Rusların Erzurum ve Trabzon vilâyetlerini işgal etmesi, Merzifon ve civarını savaş bölgesi haline getirmiştir. Bunun üzerine 5 Mayıs 1916 tarihinde Başkumandanlık tarafından Sivas, Erzurum, Trabzon, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ vilâyetleri ve Canik Mutasarrıflığına; Dokuzuncu, Onuncu ve Onbirinci Kolordu Kumandanlıklarına gönderilen bir telgraf ile vilâyetler dahilinde bulunan Amerikan kurumlarından, okul ve hastanelerinden asker yerleştirilmesi ve hastane ittihazı suretiyle yararlanılması; Savaşta bulunulması durumunun ortaya çıkardığı şartlardan, mecburiyetlerden dolayı Ordu mıntıkası dahilindeki bu kurumların çalışanlarının savaş alanından uzağa, İstanbul'a gönderilmelerinin gerektiği hususunda bir ihtar yazısı gönderilmesi istenmiş[22], Amerikan kurumları hakkındaki bu ihtar gerekli vilâyetlere derhal bildirilmiştir[23].

Başkumandanlık böyle bir istekte bulunmakla kalmamış, sadece Amerikan kurumları için değil, binalarına el konulacak diğer bütün yabancı kurumlar da dahil olmak üzere, bu kurumlara el konulması sırasında uyulması gereken kuralları da açık bir şekilde beyan etmiştir. Bu kurumlara el konulması lüzumunun ortaya çıkması halinde, kurumların müdüriyetlerine, buraların askeriyeye tesliminin gerekliliğinin uygun bir dille haber verilmesi, içinde bulunan öğrenci veya hastalar için mümkün ise uygun bir yer tahsis edilmesi, askeriyeye devir olunacak eşyaların defter halinde tanzim edilmesi ve kurum yetkilileri ile karşılıklı olarak teati edilmesi, gerekli olmayan eşyaların binaların üst odalarına konup mühürlenerek koruma altına alınması, kurum müdürleri ve çalışanlarına nazik davranılması, İstanbul'a gitmek isteyenlere gerekli kolaylığın sağlanması kurumlara el konulması sırasında yetkililerce uyulması istenen kurallar olarak belirlenmiştir[24]. Bu kurallardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı hükümetinin bu hareketi misyonerlere karşı alınmış bir tavır değildir. Tamamen şartların ortaya çıkardığı bir durumun sonucudur.

---

21 White, **Anatolia College**, s. 86-87.

22 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2 (1-22).

23 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2-2; Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-2.

24 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2-12; Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-74.

Merzifon Anadolu Koleji'nin dahil olduğu bölgeden sorumlu Üçüncü Ordu Kumandanlığı, yabancı kurumlara el konulması sırasında uyulması gereken kurallar emrini Başkumandanlıktan aldıktan hemen sonra, bu emri hemen Erzincan Menzil Müfettişliği, Kayseri Hat Kumandanlığı, Erzurum ve Sivas vilâyetlerine, Kargın'da İkinci, Bayburt'ta Üçüncü Mıntıka Kumandanlığı'na bildirmiştir[25]. Aslında Başkumandanlıktan gönderilen şifrede, kurum yetkililerinin bulundukları kurumları terk ederek İstanbul'a gidip gitmemeleri kendi arzularına bırakılmıştır. Ancak Üçüncü Ordu Kumandanlığı, Başkumandanlığa gönderdiği bir şifre ile, el konulacak kurumlarda görevli heyetin İstanbul'a gidip gitmemelerinin kendi arzularına bırakılmasında büyük bir mahzur olmadığını, ancak savaş mahallinde kalmamalarının daha uygun olacağı yönünde görüşlerini bildirmiştir[26].

Vilâyetlere ve Kumandanlıklara gönderilen bu yazıya kısa bir süre sonra cevap gönderilmiştir. Yetki alanları içerisinde herhangi bir yabancı kurum bulunan vilâyetler bu kurumlara askeriye tarafından el konulup konulmadığı, böyle bir kuruma sahip olmayanlar ise, bahsedilen tarzda bir kurumun vilâyetleri sınırlarında olmadığı yönünde cevaplar yazmışlardır[27].

Sivas vilâyeti de, emri alır almaz gereğini yerine getirmiştir. Sivas dahilindeki Amerikan okulu askeriyeye tahsis edilerek nakline başlanmış[28], Merzifon'daki Amerikan kurumları için de uygulanacak ayrıca bir emir olmadığı için, bu kurumlar hakkında tebliğ olunan emir, Amasya Fırka kalemi riyasetine yazılmış ve buradan da 7 Mayıs 1916 tarihinde Merzifon'a tebliğ edilmiştir[29].

Merzifon Anadolu Koleji binalarına askeriye tarafından el konulması sırasında Başkumandanlıktan alınan emirler harfiyen yerine getirilmiştir. 10 Mayıs 1916 tarihinde Merzifon'daki hükümet yetkilileri Merzifon Anadolu Koleji'ni ziyaret etmişler ve buradaki Amerikalı yetkililere, Rusların Erzurum ve Trabzon'u işgal etmeleri üzerine Anadolu'nun bu kısımlarının savaş bölgesi haline geldiğini, okuldaki tüm Amerikalıların İstanbul'a gitmeleri gerektiğini ve binalara, askerî hastane (Şifa Yurdu) haline getirilmek üzere el

---

25 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2-14; Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-75.
26 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2-16; Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-42.
27 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2-1, 2-2, 2-3. 2-5, 2-6, 2-7, 2-8, 2-9, 2-13, 2-19, 2-20.
28 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2-4.
29 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2-15; Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-41.

konulacağını bildirmişlerdir[30]. Merzifon istasyonunda görevli Mr. Dana K. Getchell ise aynı gün Osmanlı hükümeti yetkililerinin kendilerine *Amerika'nın Almanya'ya karşı savaş ilân ettiğini, kısa bir süre sonra da aynısını Osmanlı Devleti için yapacağını, hatta iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin ciddileştiğini, Amerikan elçisinin İstanbul'dan ayrıldığını* bildirdiğini belirtmiştir. Bu açıklamanın hemen ardından da istasyonda misyonerlere ait bütün binaların anahtarlarını istediklerini, okulların kapatılması yönünde emirler verdiklerini ifade etmiştir[31].

Hükümet yetkilileri ile görüştükten sonra Kolej başkanı George E. White, istasyonda görev yapan diğer misyoner arkadaşları Miss Willard, Dr. Marden, Mr. Getchell ve Mr. Pye'ı toplantıya çağırmıştır. Toplantıda Osmanlı hükümeti yetkililerinden Amerika Büyükelçiliği ile haberleşmek için kendilerine bir fırsat verilmesini isteme yönünde karar almışlardır. Ancak yetkililere bildirilen bu karar kabul edilmemiştir. Ayrıca yetkililerce İstanbul'daki Amerikan Sefareti ile okul arasındaki posta münasebeti de kesilmiştir[32].

Bu arada, Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'daki hastane ve okul binalarına, özel ikametgâhlar hariç, el konulmuş, askeriyece ihtiyaca binaen el konulan karyola, ilaç ve eşyaların deftere kaydedilmesi için Amasya'dan bir doktor gönderilmiş[33], doktor tarafından el konulan binaları ve içindeki malzemelerin tek tek kayıtları tutulmuş, binalarda yer alan eşyalar iğneden ipliğe defterlere kaydedilmiştir. Osmanlı memurları tarafından eşyaların kayıtları tutulurken, okulda bulunan Amerikalı misyonerler de hazır bulunmuşlar ve tutulan kayıtların altına Osmanlı memurları ile birlikte imza atmışlardır[34].

Osmanlı hükümeti yetkilileri kampüs binalarından bazılarını birbirinden ayırmışlardır. Hastaneyi Osmanlı askerî doktorlarının sorumluluğu altına vermişlerdir. Ayrıca Kolej'in, Yatılı Kızlar Okulu'nun ve King Sağırlar Okulu'nun idaresini ve çalışmalarına devam etmesini de üstlenmişlerdir. Bunun üzerine okul kampüsünde bulunan öğrencilerin hepsi Kolej müdürü George E. White'ın odasına çağrılarak listeleri çıkarılmış, diğer öğrenciler evlerine dağılırken Rus ve Yunanlı beş öğrencinin bir süre daha okulda

---

30 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2-8.

31 *Marsovan's War Story*, **The Missionary Herald**, Volume CXVI, Number 1, January 1920, s.116.

32 White, **Anatolia College**, s.89; Stone, **a.g.e.**, s.195,

33 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2-8.

34 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-3, 1-4, 1-5, 1-6, 1-7, 1-8, 1-9, 1-10, 1-11, 1-12, 1-14, 1-15, 1-16, 1-17, 1-18, 1-19, 1-20, 1-21, 1-22, 1-23, 1-24, 1-25, 1-26, 1-27, 1-28, 1-29, 1-30, 1-31, 1-32, 1-34, 1-35, 1-36, 1-38, 1-39, 1-43.

kalmalarına izin verilmiştir. Okulda bulunan Amerikalı misyonerler, Merzifon'dan ayrılış günleri olan 16 Mayıs tarihine kadar Osmanlı yetkilileriyle müzakerelerine devam etmişlerdir. Ancak olumlu bir netice alamamışlardır. 16 Mayıs günü yetkililerin ayarladıkları arabalar ile silâhlı ve atlı muhafızların refakatinde Amerikalı misyonerler Merzifon'dan ayrılmışlardır. Ayrılan bu grubun Amerikalı üyeleri Miss Charlotte Willard, Miss Gage, Miss Morley, İsviçreli yardımcıları Miss Emma Zbinden, Dr. Marden, eşi ve çocukları William, Hemşire Tupper, bir Kanadalı, Mr. Getchell ve eşi, Mr. Pye ve eşi, Hubert, Edward, Williard Pye ve Mr. White ve eşinden[35] oluşmuştur. Bu grup 16 Mayıs günü Merzifon'dan ayrılmadan önce şahsî eşyalarından arzu ettiklerini beraberlerinde, diğerlerini de Kolej'in Müze ve Kütüphane binasına, burada bulunan hükümet yetkililerinin korumasına bırakmışlardır[36].

Merzifon'da Amerikan misyonerlerine ait binaların boşaltılması, buradaki misyonerlerin sağ salim İstanbul'a ulaşmaları ve binalardaki eşyalarının kayıtlarının tutularak koruma altına alınması tamamlanmıştır. Ancak izleyen günlerde, Merzifon'daki Amerikan müesseseleri hakkında, Amerikan hükümeti tarafından, Osmanlı memurlarını meşgul edecek başka olaylar gündeme getirilmiştir. Merzifon'dan ayrılan misyonerler sekiz günlük bir yolculuğun ardından İstanbul'a vardıktan sonra bir toplantı yapmışlar, çocukları olmayan Mr. Getchell ve eşi, Yatılı Kızlar Okulu müdürü Miss Willard, Miss Frances Gage ve Amerikan Board'un bir üyesi olmamasına rağmen Miss Zbinden'in tekrar Merzifon'a dönerek durumu idare etmek ve mümkün olan hizmetleri yapmak için izin alana kadar İstanbul'da kalmaları, diğerlerinin ise Amerika'ya dönmeleri kararlaştırılmıştır[37].

Toplantıda alınan kararlar doğrultusunda Amerikan Board misyonerleri hemen çalışmalara başlamışlar ve gerekli yerlerle temasa geçmişlerdir. 5 Haziran 1916 tarihinde İstanbul'daki Amerikan Sefareti'nden Osmanlı Hariciye Nezareti'ne, Merzifon'da bulunan misyonerlere uygulanmış olan haksız davranış, kanun ve kurallara uymayan hareket ve hatanın telafi edilmesinin istendiğini[38] belirten bir yazı gönderilmiştir. Sefaretin bu girişimleri sonuçsuz kalmamış ve Dahiliye Nezareti'nden Merzifon Kaymakamlığı'na

---

35 *Marsovan's War Story*, s.116; White, **Anatolia College**, s.90; Stone, **a.g.e.**, s.195.

36 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2932, Ds.:561, Fhr.:2-11.

37 N.A.M.P., File Nmber:867.4016/431; *Marsovan's War Story*, s.118; Pye, **a.g.e.**, s.62-63; White, **Anatolia College**, s.90; Stone, **a.g.e.**, s.195.

38 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2447, Ds.:194, Fhr.:1-1; Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-49.

gönderilen bir emir üzerine Kaymakamlığın 7955/399 numara ve 15 Temmuz 1916 tarihli tezkiresi üzerine[39] Temmuz ayının sonlarına doğru Miss Willard, Miss Gage, Miss Zbinden, Mr. ve Mrs. Getchell'in Merzifon'a tekrar dönmelerine izin verilmiş ve bu grup 20 Temmuz günü İstanbul'dan yola çıkmışlar, ayrılışlarından yaklaşık iki buçuk ay sonra, 4 Ağustos günü Merzifon'a ulaşmışlardır[40]. Geriye dönen misyonerlerden, aynı zamanda Anadolu Koleji öğretmeni de olan Mr. Dana K. Getchell'e, Merzifon'da Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasî temsilciliği görevi de verilmiştir[41]. Mr. Getchell bu tarihten sonra burada Amerikan Konsolosu olarak görev yapmaya başlamıştır.

Mr. Getchell, Merzifon'a tekrar dönen bu beş misyoneri Merzifon'un yerel yöneticisinin saygıyla karşıladığını ve kendilerine iki ay önce buradan gönderilmeleri yönünde verilen kararın bir hata olduğunu, bu hatanın da telefonun onarımda olmasından dolayı emirlerin tam olarak alınamamasından kaynaklandığını belirttiğini ifade etmiştir[42].

Merzifon'daki askerî yetkililer tarafından geri dönen bu beş misyonerin kampüsteki bir kısım toprak ve binayı kullanmalarına müsaade edilmiş, ancak ana bina ve imkânlarının 2000 hasta askerin (daha sonra bu sayı 4000'e ulaşacaktır) bakım ve tedavisi için kullanılmasına devam edilmiştir.

Bu arada Amerika'ya dönen Merzifon istasyonunda görevli misyonerler de boş durmamışlardır. Kolej müdürü George E. White, Boston'a döner dönmez 1916 yazında Kolej Mütevelli Heyeti'ne ve Board Sekreterliği'ne istasyondaki gelişmelerle ilgili yazılması gereken raporları yazmıştır. Ayrıca Amerika'ya gider gitmez şahsî olarak temasa geçtiği insanlarla kurduğu ilişkilerde ve yaptığı konuşmalarda Türkler ve Osmanlı Devleti aleyhine propagandalar yapmaya başlamıştır.

4.1.1.3. Anadolu Koleji Binalarına El Konulmasından Sonra Meydana Gelen Gelişmeler

Mr. White'ın Osmanlı hükümet yetkilileri aleyhine Amerika'ya gider gitmez başlatmış olduğu aleyhte propagandanın da muhtemelen etkisiyle, İstanbul'daki Amerikan Sefareti'nden Merzifon Amerikan Konsolosluğu'na çekilen bir telgrafla, Merzifon'daki Amerikan misyonerlerine ait emlâk ve binalara yerleşen Osmanlı memurlarının

---

39 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-66.

40 Pye, **a.g.e.**, s.62-63; White, **Anatolia College**, s.90; Stone, **a.g.e.**, s.195.

41 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:103, Gl.:26, Blg.:26-1; N. A. M. P., File Number:867.4016/431.

42 *Marsovan's War Story*, s.120-121.

davranışlarında son derece küstah oldukları, gerek Amerikan Sefaretine gerekse Amerikalılara karşı münasebetsiz söz ve davranışlarda bulundukları, ayrıca Amerikan Board misyonerlerine ait binaların bulaşıcı hastalıklara yakalanmış askerlerin tedavisi için kullanıldığı, lağımlarla sağlık şartlarının orada barındırılan asker miktarına oranla yetersiz olduğu yönünde ihbarlar aldıklarını, eğer bu ihbarlar doğru ise Bab-ı Âli nezdinde şikayette bulunacaklarını, kendilerine bu konuda ayrıntılı bilgi verilmesi istenmiştir[43]. Mr. White da, bu dönemde Merzifon'da bulunmamasına ve ortamı görmemesine rağmen, Amerikan Sefareti ile hem fikir olmalı ki anılarında, *Amerikalıların bir evi tifüslü, diğeri çiçek hastalığına yakalanmış askerlerce kullanılmaktadır*[44] diye yazmıştır.

Muhtemelen Merzifon Amerikan Konsolosluğu'ndan gönderilen tafsilatlı bilgiler de Sefaret'in bölge hakkında verdiği bu istihbaratını doğrular nitelikte olmuştur. 24 Aralık 1916 tarihinde İstanbul Amerikan Sefareti Osmanlı Hariciyesi'ne bir takrir göndermiştir. Takrirde sefaret, Merzifon'da bulunan Amerikan misyonerleri hakkında ortaya çıkan muameleye ve bu misyonerlere ait ikametgâhlar, eşyalar ve şahsî evrakların misyonerlere iade edileceğine dair Bab-ı Ali'den verilen teminatın yerine getirilmediğini; Gerek Merzifon'daki hükümet memurlarına, gerekse Amasya'da bulunan Merzifon askerî Başkumandanına, belirtilen binaların bütünüyle Amerikan misyonerlerine iade edilmesi yönünde Osmanlı hükümetinin bir emir vermediğini, bunun da bizzat Merzifon istasyonunda bulunan Osmanlı sivil ve askerî memurlarının binaların misyonerlere iade edilmesi konusunda İstanbul'dan bir emir almadıkları yönündeki ifadelerinden anlaşıldığını dile getirmişlerdir. Osmanlı hükümetinin dikkatini bu noktalar üzerine çektikten sonra, Amerikan Sefareti şikayetlerine devam etmiştir:

İlk şikayetleri, 1916 yılı Temmuz ayının son günlerinde İstanbul'dan tekrar Merzifon'a dönen Amerikalı misyonerlerin şahsî mallarına el konulduğu, eşyalarının özel ikamet ettikleri evlerinden alınarak Kütüphane'ye toplandığı, evler içindeki eşya ve yakacak gibi malzemelerin buralarda ikamet ettirilen şahıslar ve Osmanlı subayları tarafından pervasızca kullanılmış olduğu yönünde olmuştur.

İkinci olarak, daha önceden işgal edilmeyeceği söylenen on özel binanın da işgal edildiği, gerçi misyonerler Merzifon'a döndükten sonra, bu on binadan ikisinin onlara iade

---

43 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-47/1-48.

44 White, **Anatolia College**, s.90.

edildiği, ancak geri kalan sekiz binadan dördünde lekeli humma ve diğer bulaşıcı hastalıklara yakalanan askerlerin bakım ve tedavisinin yapıldığı, diğer üç binada subayların, birinde de bir Osmanlı doktorunun ikamet ettiği belirtilmiştir.

Sefaret şikâyetlerine devam ederek bu ikametgâhlardan gerek misyoner heyetine ve gerekse misyonerlerin şahsına ait olan çok kıymetli kişisel eşyalarının kaybolduğunu, bu konuda ne askerî memurlardan ne de idarî memurlardan ayrıntılı bir bilgi alınamadığını da yazmışlardır.

Takrirde yer alan şikayetlerden bir diğeri de buradaki memurlardan bazılarının Amerikan misyonerlerine ait kurumların herhangi bir kısmını işgal etmeye izin istemek için misyonerlere karşı saygılı davranmaları gerekirken, tam aksine küstahça bir tavır sergilemiş oldukları, buraya dönen misyonerlere verilmesi gereken özel hanelerden ancak iki binanın bir çok zorluk ve mücadeleden sonra iade edildiği, iade işlemleri sırasında görevliler tarafından misyonerlere bazı hakaretlerde bulunulduğu, sanki kendi özel hanelerini işgal ediyorlarmış gibi muamele edildiği, kendilerine ait eşyaların küçük bir kısmından serbestçe yararlanmalarının onlara kendileri tarafından bir lütuf olarak verilmiş gibi gösterilmeye çalışıldığı bildirilmiştir.

Bu şikayetlerin ardından Amerikan Sefareti, Merzifon'a yeniden dönen Amerikalı misyonerlere özel hanelerinden ikisinin iadesi dışında, onlara karşı yapılan kanuna aykırı haksız ve hatalı davranışların düzeltilmesi için hiç bir şey yapılmadığını, Bab-ı Ali tarafından Sefarete de bildirilen ve buradaki hükümet memurlarına verilmiş olan emir ve talimatın hemen uygulanmaya konmaması durumunda, gelişmelerden Amerikan hükümetinin haberdar edileceğini yazmışlar[45] ve imalı bir şekilde Osmanlı hükümetini tehdit etmişlerdir.

Amerikan sefaretinden gönderilen bu takrir üzerine Osmanlı Hariciye Nezareti hemen harekete geçerek Başkumandanlık Vekaletine gelişmeler hakkında bilgi vermiş, Amerikan sefaretinin şikayetlerini sıraladıktan sonra misyonerlerin özel ikametgâh olarak kullandıkları binalara el konulmayacağı hususunun Heyet-i Vükelâ tarafından onaylanan nota ile Amerikan Sefaretine bildirildiği, Sefaretin meseleyi Amerikan hükümetine intikal ettirmesiyle olayın siyasî bir şekil alacağını, Amerikan hükümetinin büyük devletler nezdinde Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını himaye ve vatandaşlarının işlerini hallettikleri

---

[45] ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-49; Kls.:2447, Ds.:194, Fhr.:1-1, 1-2, 1-3.

için şu esnada Amerikan hükümeti ile siyasî bir meselenin ortaya çıkarılmamasının uygun olacağını, bundan dolayı bu doğrultuda gerekli yerlere gerekli emirlerin verilmesini istemiştir. Diğer yandan Dahiliye Nezareti de aynı şekilde gelişmelerden haberdar edilmiştir[46]. Başkumandanlık da, Hariciye Nezareti'nin olaya verdiği önemin farkındadır ve hemen Üçüncü Ordu Kumandanlığına, Amerikan Sefaretinden Merzifon Amerikan Konsolosluğu'na gönderilen telgrafın ve Hariciye Nezareti'ne gönderilen takririn birer suretini ekleyerek gelişmeler hakkında ayrıntılı bir rapor istemiştir[47].

Merzifon Şifa Yurdu Baştabibi Rıfat Bey, bu yazıya binaen Amerikan Sefaretinden yapılan şikayetlere tek tek cevap vermiştir. Cevabında Şifa Yurdu'nda bulunan sağlık personelinin ne Amerikalılara ne de Sefarete karşı küstahça bir davranışta bulunmadığını, bu yönde yapılan iftiraların tamamen yalan olduğunu, memurlarının hepsinin kendi vazifesiyle meşgul olduğunu, ayrıca memurlarının böyle siyasî bir meseleye karışmayacağından da emin olduğunu belirtmiştir. Rıfat Bey, bu konuda Sefaretten böyle bir şikayette bulunulmasının sebebini, Amerikan misyonerlerinin Kolej binalarında istedikleri gibi hareket etmek isteklerine dayandırmıştır. Bu misyonerlere hastane dahilinde olmalarından dolayı, hastane nizamnamesine mümkün mertebe tabi olmalarının söylenmesinin onların güçlerine gittiğini, bu uyarının küstahlık olarak anlaşılmış ise yanlış olduğunu, zaten misyonerlerin binaları elde edemediklerinden dolayı daima bu yolda harekete kalkıştıklarını, yoksa memurlarının misyonerlere karşı uygunsuz davranışlarını kabul etmediğini açık bir şekilde ifade etmiştir.

Rıfat Bey, Amerikalıların bulaşıcı hastalıklar konusundaki şikayetlerine ise şöyle cevap vermiştir: Kolej binalarında birkaç lekeli humma olayından başka bir olay olmamıştır. Lekeli hummaya yakalananlar ise başka binalarda tedavi altına alınmışlardır. Bu konuda Amerikan Board misyonerlerinin bizzat binaları tetkik ederek bu gelişmeleri gözleriyle görmelerine önem verilmiştir. Ayrıca Kolej binalarından birinde aniden kolera başlamıştır. Fakat hastalığın başladığı bina diğerlerinden ayrılmıştır. Rıfat Beyin cevabî yazısında üzerinde önemle durduğu bir diğer konu da, lağımların burada bulunan hasta yoğunluğuna göre sağlık şartlarına son derece uygunluğu olmuştur.

---

[46] ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-51; Kls.:2447, Ds.:194, Fhr.:1.
[47] ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-47.

Rıfat Bey, şikayetleri cevapladıktan sonra, bu şikayetlerin nereden kaynaklanmış olabileceği hakkındaki tahminlerini ve alınması gerekli önlemleri de şöyle dile getirmiştir: Şifa Yurdu'nda çalışan ve Amerikan okullarından yetişmiş birkaç doktor, eczacı ve diğerleri, Amerikalılara iyi görünmek amacıyla bu gibi şikayetleri doğru göstermek isteğiyle ellerinden geleni yapmışlardır. Bu şahısların bu şekilde sergiledikleri zararlı faaliyetlerin önüne geçmek için derhal başka yerlere tayin edilmesinin gerekliliğini bildirmiştir[48].

Üçüncü Ordu merkezi, Rıfat Beyden alınan bu şifre üzerine, Başkumandanlık Vekâletine gönderdiği tahriratla, Merzifon Şifa Yurdu sıhhiye memurları hakkında Amerikalıların suçlamalarının tamamen yalan olduğunu belirtmiştir. Merkez, Amerikan misyonerlerine daima iyi niyetle ve nezaketle davranıldığının tahkikat sonucu anlaşılmasına rağmen, İstanbul'dan tekrar Merzifon'a dönen Amerikalı misyonerlerin binaların idarelerini yeniden ellerine geçirerek eğitime açabilmek amacıyla daima bir sorun ortaya çıkarma düşüncesinde olmalarından bu gelişmelerin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ayrıca bu tahriratta Kolej binalarına bulaşıcı hastalık konulmadığı, sadece Amerikalıların ikamet ettiği bir binada ortaya çıkan kolera için gerekli tedbirlerin alındığı ve hastalığın tecrit edildiği, üstelik bu misyonerlere hastane ile müşterek bir binada ikamet etmelerinin kendileri için sağlık yönünden bir mahzur teşkil edeceğinden dolayı başka bir binaya gitmeleri lüzumunu, aksi takdirde hasta olurlarsa mesuliyetin tamamen kendilerine ait olduğunun tebliğ edilmesiyle, yerlerini değiştirdiklerini de bildirmiştir. Merkezden verilen cevapta, sağlık şartlarına çok önem verildiği belirtilen hastane binasının ilk teslim alındığı zamandan nispeten daha temiz tutulduğu ve her geçen gün imar edilmekte olduğu da yazılmıştır[49].

Ancak Amerikan sefaretinden yapılan şikayetlerin haksız olduğu konularına açık bir şekilde cevap verilmesine, onlara son derece iyi niyetle davranılmasına rağmen, binaları elde edemediklerinden bu defa da iaşenin yolsuz ve kurallara aykırı yapıldığıyla ilgili konularda şikayetlerine devam etmişlerdir. Fakat misyonerler bu dönemde Şifa Yurdu Baştabibi Rıfat Bey'in bildirdiğine göre, görünürde burada çalışan askerleri ve yapılan çalışmaları överken, arkadan da gizli gizli şikayetlerine devam etmişlerdir. Misyonerlerin bu davranışlarına bir anlam verilememiştir. Yine de her şeye rağmen onlara karşı yürütülen

---

[48] ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-50.
[49] ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-52.

iyi muamele devam etmiştir. Şikayetlerine en çok konu yaptıkları şey, mazbata karşılığı Kolej'den alınan eşyaların ve levazımatın kullanılması olmuştur. Yetkililer kullanılan eşyaları mazbata karşılığı aldıkları halde, misyonerler her şeyden kendilerinin haberlerinin olmasını istemişlerdir. Ancak böyle olunca da hasta koğuşlarına ve kışla pavyonuna en gerekli levazımatın dahi zamanında gönderilmesi mümkün olmamıştır. Bu şikayetlerinin haricinde Board misyonerleri, mazbata verilmesine rağmen kullanılan eşyaların paralarını istemeye de kalkışmışlardır[50].

Şifa Yurdu'ndan alınan bu bilgiler üzerine Üçüncü Ordu Sıhhiye Reisi gerekli yerlere konuyla ilgili ayrıntılı raporlarını göndermiştir[51]. Bu raporlar ışığında Hariciye Nezareti, Başkumandanlığa gönderilen bir tezkire ile Amerikan Sefaretinden dile getirilen şikayetlerin, Amerikan hükümeti ile bir siyasî mesele çıkarmadan çözülmesi için gerekli yerlere gerekli emirlerin verildiğini, ancak bu sefer de Amerikan Sefirinin ikametgâhların henüz iade edilmediğini ve Merzifon'daki misyonerlere iyi muamele edilmediğini, buradaki misyonerlere iyi muamele edilmesini bizzat müracaat ederek beyan eylediğini bildirmiştir. Tezkirede, savaş durumundan dolayı Amerikan kurumlarının işgalinin yasaya uygun olduğunun ve el koyma sırasında gerekli bütün kurallara uyulduğunun Amerikan Sefirine yazılan notada Osmanlı ülkesindeki Amerikan misyonerlerine ait binaların işgal edilmesinin savaş durumunun ortaya çıkardığı mecburiyetten, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak zaruretinden kaynaklandığının, gerçi Osmanlı Hükümeti'nin savaşta bulunan her hükümet gibi, askeriyeye gerekli olan her bir mülkü böyle bir maksatla işgal etmeye hakkı var ise de Amerikan misyonerlerine ait binalara el koymaktan mümkün mertebe kaçındığını, ancak askeriyece kesinlikle gerekli olduğu için bu binaların işgal edildiğini bildirmiştir. Ancak el koyma esnasında özel hanelere dokunmaktan kaçınıldığı ve misyonerlerin şahsî eşyalarını beraberlerinde götürmelerine müsaade edildiği, onlara bırakılan binaların birleştirilmesi için uygun yerlerin seçilmesinin tavsiye edilmesinin tebliğ kılındığı vurgulanmış, bunların yerine getirilmesi için de gerekli yerlere gerekli emirlerin verilmesi istenmiştir[52].

Hariciye Nezareti'nin Başkumandanlık Vekaletine yaptığı bu uyarı sonucu, Başkumandanlık Vekaleti, Üçüncü Ordu Kumandanlığı'ndan Merzifon'daki Amerikan

---

50 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-54.
51 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-84, 1-85, 1-86; Kls.:2447, Ds.:194, Fhr.:1-5, 1-6, 1-7.
52 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-56.

misyonerlerine ait binaların askeriye tarafından işgal edilenlerin hangi amaçla, bu binalarda mevcut eşyaların hangi ihtiyaca binaen ve misyonerlere bırakılanların nasıl muamele gördüğüne dair posta yoluyla ayrıntılı bilgi istemiştir[53]. Merzifon'daki Amerikalı misyonerlere ait binalar ve eşyalar hakkında etraflı olarak tahkikat yaptırılmaya başlandığı ve rapor ile alınan eşyanın listesinin Merzifon'dan geldiği anda posta ile gönderileceği Ordu Karargahından Başkumandanlığına bildirilmiştir[54]. Aynı zamanda Sivas'tan Üçüncü Ordu Sıhhiye Reisi Tevfik Salim Bey ve Mustafa Efendi Merzifon Şifa Yurdu Sertabibinden şu konularda ayrıntılı bilgiler istemiştir:

1. Amerikalılara ait okul binalarının, hastane olarak kullanılması ve asker yerleştirilmesi için alınırken ne gibi işlemler yapılarak teslim alındığı;

2. Doğrudan doğruya Amerikalıların rızasıyla ne gibi bina ve eşya alındığı;

3. El konulan binaların ne amaçla kullanıldığı;

4. Misyonerler elinde hangi binaların olduğu ve ne suretle kendilere iade edildiği, mazbata veya makbuzunun alınıp alınmadığı;

5. Osmanlı askerleri ve Şifa Yurdu çalışanları tarafından ikamet edilen binaların ne suretle alındığı, Amerikalıların bu binalarda Osmanlı memurlarının ailecek oturulmasına yazılı veya sözlü bir arzularının olup olmadığı;

6. Amerikalılara ait olup kullanılmakta olan eşyalara karşılık verilen mazbataların numara, tarih ve muhteviyatının telgrafla hemen bildirilmesi[55].

Merzifon Şifa Yurdu Baştabibi Rıfat Bey istenilen bilgilerin fazla olmasından dolayı cevabını hemen değil ancak iki üç gün içerisinde telgraf ile bildirebilmiştir[56]. Hemen ardından 5 Mart 1917 tarihinde Üçüncü Ordu-yı Hümayun Sıhhiye Riyasetine, Merzifon'da Şifa Yurdu'nun teşkili sırasında Amerikalı misyonerlerden askeriye tarafından alınan eşya karşılığında, Şifa Yurdu'nun Merzifon asker alma şube başkanlığına verilen yirmi altı ve hükümete verilen beş mazbatanın (ki toplam 31 parça mazbata) birer suretinin gönderildiği belirtilmiştir[57]. Üçüncü Ordu Karargahı sadece Şifa Yurdu'ndan

---

53 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-57.
54 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-61, 1-62.
55 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-59, 1-60.
56 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-58.
57 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-61, 1-72.

bilgi istemekle kalmamış, Amasya'dan da, Anadolu Koleji binalarının askeriye tarafından ne gibi işlemler yapılarak teslim alındığı hakkında ayrıntılı bilgi verilmesini talep etmiştir[58].

Pertev Bey de kendilerine Kolordu Asker Alma Başkanlığı'ndan verilen emir üzerine Kolej'i tahliye ettiklerini ve durumu Amasya Mutasarrıflığı ve Merzifon Şube başkanlığına yazdıklarını, kendisinin de bizzat Merzifon'a giderek durumu yerinde izlediğini, binalardan onların eşyalarının yerel yönetim tarafından bir binaya konarak koruma altına alındığını, askeriyeye gerekli olan eşyaların ise bir mazbata karşılığında yerel yönetimden teslim alındığını, Amerikalıların İstanbul'a gitmeleri esnasında bütün kolaylıkların gösterildiğini, daha sonraki tarihlerde bir kısmının tekrar Merzifon'a döndüğünü, bunların da kendi rızalarıyla Osmanlı ordusuna çamaşır dikmekle meşgul olduklarını bildirmiştir[59].

Rıfat ve Pertev Beylerin verdiği bu bilgiler neticesinde, 3. Ordu Sıhhiye Reisliğinden Merzifon'daki Amerikan kurumları hakkında en son inceleme raporları ve bu kurumların bir krokisini 11 Mayıs 1917 tarih ve 240 numara ile Başkumandanlığa gönderilmiştir[60]. Okulun krokisi hakkındaki ayrıntılı bilgi de yine raporlar arasında yer almaktadır[61]. Gönderilen krokide Amerikalı misyonerlerin istediği beş bina kırmızı renkle sınırlandırılmıştır. Askeriyece el konulan binaların arasında yer alan bu beş binanın misyonerlere verilmesi durumunda bazı olumsuz şartların ortaya çıkacağı ve ellerine geçen her fırsatta şikayetlerde bulunarak mesele ortaya çıkaracakları, eğer bu binaları alırlarsa Ermeni ve Rum kız çocukları için okul açacakları, bunun da sakıncalı durumlara sebep olacağı, askeriyece el konulan bu binaların bırakılmamasının uygun olduğu, Amerikalılara karşı davranışlarda daha itinalı davranılmasının gerekli yerlere bildirildiği, bu binalar hakkında verilecek emir ne olursa ona uyacakları belirtilmiştir.

Merzifon'daki Amerikan kurumlarından alınan eşyaların ayrıntılı listesi posta ile gönderilirken düzenlenen rapordaki ayrıntılı bilgilerin içeriği şu konular hakkındaki bilgilerden oluşmuştur:

---

58 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-61, 1-68.

59 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-61, 1-69.

60 ATASE Arş., **B.D.H.**, Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-61, 1-79. Kroki ise aynı Klasörde, aynı dosya içerisinde Fihrist numarası 1-87 olan belgedir.

61 Kroki, ATASE Arşivi'nde bulunmasına rağmen, arşiv çalışanlarınca izin verilmemesinden dolayı bir nüshasını alma imkânımız olmamıştır.

1. Verilen emir üzerine Merzifon'da bir Şifa Yurdu kurma gerekliliğine binaen 7 Mayıs 1916 tarihli şifre ile Kolej binalarının tahliye ettirilmesi emri Onuncu Kolordu asker alma başkanlığına verilmiştir. Merzifon'da hükümet yetkilileri Kolej binalarına el koymuş ve Amerikalı misyonerleri sevk edilmiş, Merzifon Asker Alma Şube Başkanlığıhükümet memurlarından ve Merzifon Şifa Yurdu heyeti de asker almadan mazbata mukabilinde bina ve hastaneye lüzumu olan eşyayı teslim etmiştir. Yurdun mazbataları teftiş olup birer nüshaları hükümette birer nüshaları asker almada kalmıştır. Mazbata verilmeyerek alınmış eşya olmamıştır.

2. Amerikalılara ait binaların adedi yirmi dörttür. Bunlardan yedi tanesi okul, ikisi hastane, biri çamaşırhane ve mutfak, on biri küçük hane, biri marangozhane, biri hamam, biri un fabrikasıdır. Okul binalarından Müze ve Kütüphane olan bina ile bir ev ve kızlar mektebinin yarısı şu anda Amerikalıların işgali altındadır. Dört hanede sıhhiye memurları ikamet etmekte, bir evde hastane idaresi bulunmakta, diğer binalarda hastalar yatmakta, marangozhane, hamam ve un fabrikası da kuruluş amaçlarına göre kullanılmaktadır.

3. Amerikalıların sevk edilmesi sırasında hususî evlerinde bıraktıkları eşyanın ayrı ayrı binalar içinde ve şifa yurdu civarında muhafaza edilmesindeki zorluklar dikkate alınarak, bu eşyalar hükümet memurları tarafından Müze binasına taşınmış ve o aralık görünen lüzum üzerine boş kalan evler de Şifa Yurdu yetkilileri tarafından hükümet yetkililerine teslim edilmiştir. Amerikalılardan bir kısmının geri dönmesinden dolayı, hükümet yetkililerinin talebi üzerine kendilerine işgal ettikleri hususî bir hane ile Yatılı Kızlar Okulu'nun yarısı derhal teslim edilmiş ve verilen emirler gereğince alınan eşyanın ayrıca bir listesi de posta ile gerekli yerlere gönderilmiştir[62].

Amerikalıların bütün girişimlerine rağmen, Anadolu Koleji binaları Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine kadar Osmanlı askerinin denetiminde kalmıştır. Ancak Merzifon'a geri dönen misyonerler mütarekenin ardından, askerî kullanımın sona erdiği 2 Nisan 1919 tarihine kadar, kısa zamanda çocukları toplamışlar ve Yatılı Kızlar Okulu'nu yeniden açmışlardır. Aslında bu okul hiç bir zaman resmen kapanmamıştır. Eğitim hizmetleri devam ederken bir çok hasta ile de ilgilenmişler ve tedavi edilmelerine büyük katkı sağlamışlardır. Bütün bu yoğun çalışmalar arasında Miss Gage yorulmuş, yıpranmış ve bazı noktalarında trajik olan hayatı boyunca sürdürdüğü çalışmasının sonuna, çalışmaya

---

62 ATASE Arş., **B.D.H.**,Kls.:2985, Ds.:89, Fhr.:1-61, 1-73.

başladığı Merzifon'da ulaşmış ve nihayet Temmuz 1918 tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi Merzifon'da Yatılı Kızlar Okulu'nun yakınına defnedilmiştir[63].

4.1.2. Birinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi ve Savaş Sonrasında Anadolu Koleji'nin Tekrar Eğitim-Öğretime Başlaması

1918 yılında, dört yıl boyunca süren Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin taraf olduğu grubun yenilgisiyle sona ermiştir. 1918 yılı içerisinde savaş, İtilâf Devletleri lehine gelişmeye başlamıştır. 26 Eylül 1918 tarihinde Bulgarların İtilâf Devletleri'ne mütareke teklif etmesi ve 30 Eylül'de de Selanik'te bir mütareke imzalaması ile diğer İttifak Devletleri büyük bir güçlük içine girmişlerdir. Bulgarlardan hemen sonra 4 Ekim 1918'de Almanlar İsviçre, 5 Ekim 1918'de de Avusturya İsveç aracılığı ile Amerika Birleşik Devletleri'ne başvurarak barış istemiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin savaşa devam etme imkânı kalmamış ve 5 Ekim 1918 barış isteği için İngilizlere müracaat etmiştir. Talat Paşa'nın barış teklifini kapsayan mektubu, Midilli'deki İngiliz temsilcisi tarafından kabul edilmemiş, Atina'daki İngiliz Elçisi ile görüşülmesi gerektiği bildirilmiştir. Atina'daki İngiliz elçisi ise, Osmanlı Devleti'nin barış isteğinde bulunmak için geç kaldığı gerekçesiyle Osmanlı hükümeti temsilcisinin görüşme isteğini kabul etmemiştir[64].

Bu arada Osmanlı Devleti'ne, İsviçre Elçisi aracılığı ile, savaşa sebep olan kabinenin iktidarda kaldığı süre içinde İtilâf Devletleri nezdinde barış girişimlerinin olumlu sonuç vermeyeceği bildirilmiştir. Bunun üzerine 8 Ekim'de Talat Paşa hükümeti istifa etmiş, ancak yeni hükümet kuruluncaya kadar iktidarda kalmışlardır. Geçici olarak iktidarlarına devam ettikleri süre içerisinde daha fazla kan dökülmemesi için barış arayışlarına da devam etmişler ve İspanya hükümetinden, ABD Cumhurbaşkanı katında barışın yeniden kurulmasına ve mütarekenin imzalanmasına aracılık etmesini rica etmişlerdir[65]. Ancak ABD'den bu yönde herhangi bir cevap alınamamıştır.

Aynı günlerde İngiltere'nin Atina büyükelçisi, Osmanlı hükümetinin kendisine yapılan barış başvurusuna olumsuz cevap vermesine rağmen, bu olayı Londra'ya kendi hükümetine bildirmiştir[66]. Bütün bu gelişmeler yaşanırken Ahmet İzzet Paşa da yeni

---

63 U.S.A.N.M., File Number:867.4016/431; White, **a.g.e.**, s.90.

64 Selahattin Tansel, **Mondoros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I., M.E.B. Yay., İstanbul 1991, s.10.

65 Tansel, **a.g.e.**, s.10-11.

66 **a.g.e.**, s.12.

hükümeti kurmuştur[67]. İngiltere'nin, Osmanlı Devleti ile yapılacak mütarekede tek söz sahibi olma isteği, Osmanlı Devleti'nin barış başvurusunu kabul etmelerine sebep olmuş ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondoros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır.

Yaşanan bütün bu olayları oldukça iyi gözlemleyen Amerikan Board misyonerlerinden Merzifon istasyonu adına çalışanlar, ateşkesten sonra bölgeyi işgal edecek olan İngiliz birlikleri ile ortak hareket etmenin kendilerine büyük bir kazanç sağlayacağını daha bu günlerde görmüşlerdir. Antlaşmanın hükümlerinin yürürlüğe girmesiyle beraber, anlaşma hükümleri gereğince Osmanlı ülkesi İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. İtilâf Devletleri'nin bu işgallerinden Karadeniz sahilleri ve Merzifon bölgesi de nasibini almıştır. Bu bölgede önce Samsun İngiliz askerlerince işgal edilmiştir.

Mondoros Ateşkes Antlaşması'nın *kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkı bulunması* maddesini kendilerine dayanak noktası olarak alan Calthorpe ile Amet, Samsun'daki huzursuzluklar hakkında daha Kasım 1918 sonunda *Samsun'da mütareke hükümlerinin henüz uygulanmamış olduğunu ve Hıristiyanları toptan öldürmek için Müslüman ahalinin silâhlandırıldığı* iddialarıyla şikayette bulunmuşlardır. *Samsun bölgesindeki Rum eşkıyasını* tepelemek için On Beşinci Fırka, 1918 Aralık ayı başında Batum'dan Samsun ve Sinop'a gelmiş, Calthorpe 17 Ocak 1919 tarihinde Samsun'daki American Tobacco Company'nin ... *Bütün Müslümanların ve bilhassa köylülerin silâhlandırıldığı* hakkındaki 11 Ocak 1919 tarihli raporunu Londra'ya yollamıştır. Bunun üzerine Yabancılar Bürosu 8 Şubat'ta: *Bildirilen hallerin gemi veya subay göndermek vb. suretiyle düzeltilmesi için gerekli tedbirleri alabilir misiniz?* diye sormuştur. Webb 13 Ocak günü ...*Normal şartlara dönüş, bütün bölgenin tamamıyla silâhtan tecridi ile mümkündür ki ancak büyük askeri kuvvetlerle yapılabilir*, 17 Ocakta da: *Başkumandanlıktan Samsun ve Trabzon'a zuhuru mümkün bir gürültü ve patırtıyı önlemek için askerî kuvvetlerin Amasya, Sivas ve Kayseri'de durması suretiyle gönderilmesini istedim* diye rapor vermiştir. Milne Samsun'a iki yüz kişilik bir kuvvet göndermiştir. Bu askerlere refakat eden Rawlinson: *Askerlerin Rum ahali tarafından her türlü sevinç gösterileri arasında karşılandıklarını* yazmıştır[68].

---

67 **a.g.e.**, s.16.

68 Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, T.T.K. Yay., Ankara 1991, s.102-103.

Bu arada Samsun'u işgal eden İngiliz birliklerinin subayları, 15 Mart 1919 tarihinde Amasya'yı ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretleri esnasında her milletten beşer altışar kişiyi huzurlarına davet ederek Ermenilere, evlerinin kendilerine iade edilip edilmediğini, savaştan önce ve sonraki nüfus miktarları ve ne türlü muamele gördüklerini sormuşlardır. Ermeniler de evlerinin kendilerine iade edilmekte olduğunu, tehcir edilenler ve silâh altına alınanların geri geldiklerini bildirmişlerdir. Tek şikayetleri eşkıya korkusundan bir tarafa gidememeleri konusunda olmuştur. Subaylar Müslümanlara ise, memleketi işgal amacıyla gelmediklerini, insanları rahat ettirip, fenalıktan kurtarmak istediklerini söylemişler ve rahatlarını sormuşlardır. Müslümanlara karşı bu şekilde yumuşak davranmalarının amacı muhtemelen halkın galeyana gelmemesini sağlamaktır.

Bunlara ilâve olarak, bu heyetten bir subay ve yöreden Alyato Efendi adlı bir şahıs doğruca hükümete giderek, şehrin hapishanesini teftiş edip 12 aydan beri tutuklu bulunanların tahliye edilmesi için mülkiye memurlarına emir vermiştir. Ayrıca heyet, buradaki asker ve silâh sayısı hakkında bilgi almışlar ve mahkemede bulunan kaymakam Pertev Bey'i görmek istemişlerdir. Fakat zamanları kısıtlı olduğundan dolayı Yüzbaşı Alyato Efendi'nin Amasya'ya geldiğinde bu görüşmeyi yapması kararını vermişlerdir. Bu subayların tek bir sorunları vardır. Amasya'ya asker getirecek olurlarsa ikamet edecekleri uygun bir bina olup olmadığını sormuşlardır. Böyle uygun bir yerin Merzifon'da olduğu, buradaki Anadolu Koleji binalarının askerlerin yerleşimi için son derece müsait olduğu belirtilmiştir. Buradaki incelemeler bittikten sonra Heyet, bu binaları görmek ve incelemek için Merzifon'a hareket etmiştir[69].

İşgalden önce Merzifon'a gelen bu heyetteki İngiliz yüzbaşısı her ne şekilde olursa olsun silâh altında bulunan Osmanlı askerinin kayıtsız ve şartsız derhal terhisi için Merzifon şubesine bir emir vermiştir. İngiliz subayından gelen bu emir üzerine nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda Üçüncü Ordu Kumandanı Selahaddin Bey, Harbiye Nezareti'ne sorma gereği duymuştur[70].

İngilizlerin Merzifon'u işgalinden önce 13 Mart 1919 sabahı Amerika'nın İstanbul'daki temsilcisi Amiral Bristol Samsun'a çıkmış ve iskelede Hint askerlerinden on

---

[69] ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:80, Gl.:79, Blg.:79 (1:3). Amasya'da herhangi bir Amerikan okulu yoktur. En yakın okullar Merzifon'daki Anadolu Koleji'dir. Muhtemelen Amerikan okulları sözüyle Anadolu Koleji kastedilmiştir.

[70] ATASE Arş., **İ.S.H.-1**, Kt.:10, Gl.:103, Blg.:103 (1:2); **İ.S.H.-3**, Kt.:76, Gl.:99, Blg.:99-1; **İ.S.H.-5**, Kt.:185, Gl.:8, Blg.:8-1; **İ.S.H.-5**, Kt.:185, Gl.:6, Blg.:6-1.

dört kişilik bir müfreze ve On Beşinci Fırka'dan bir bölük ile ileri gelenler, subaylar ve idarî memurlar tarafından karşılanmıştır. Burada Bristol, Amerikalı tüccar Mr. King'in evinde misafir edilmiştir. Bu arada Rumlar tarafından bir miktar gösteri yapılmıştır. Anadolu Koleji müdürü Mr. Getchell'in daveti ve Merzifon'daki Hıristiyanların yazdığı bir mektup neticesinde Bristol'un ziyaret edeceği yerler arasında Merzifon da yer almıştır[71]. Mr. Getchell'in ve kaza Hıristiyanlarının böyle bir girişimde bulunmasının sebebi, Amerika nezdinde Hıristiyan tebanın isteklerini de gündeme getirmektir.

Bu arada Samsun'un işgalinden sonra, Merzifon'a da İngilizlerin asker göndereceği dedikoduları yayılmaya başlamıştır. Bu dedikoduların gerçekleşmesi fazla uzun sürmemiş ve Calthorpe'un 4 Mayıs'ta, gönderdiği Yüzbaşı A. C. Elliot, (Samsun) 29 Mart 1919 tarihli raporunda: *İki Hintli subay ile elli Rajput*[72] *ve Hintli Müslüman ayın 25'inde Samsun'dan Merzifon'a hareket ettiler, yerlerine ayın 28'inde vardıkları zaman bir Türk okuluna yerleştirildiler. Ben de 28'inde varınca Amerikan misyonerlerine ait 12 binanın boşaltılmasını emrettim. Türkler bu emre acele itaat ettiler* diye yazmıştır[73].

İngilizler askerlerinin bu faaliyetler içerisinde bulunduğu dönemde, Amerikan kurumlarının da Osmanlı yetkililerce Board misyonerlerine iade edilmesi gündemdedir. Aslında Merzifon Anadolu Koleji'nin 1916 yılındaki kapanışından sonra, menzil hastanelerinin işgali altında bulunan Sivas ve Merzifon'daki Amerikan kurumlarının Amerikalı yetkililere teslim edilmesi için gerekli yerlere emirler verilmiştir. Bu arada Sivas'taki Amerikan okullarından birisinde hasta askerler diğerinde ise hastane jurnalinde iaşe edilen bir çok yetim çocuk bulunurken, Merzifon'daki kurumlarda ise hastalar ve yetim çocuklar bulunmaktadır. Bundan dolayı bu kurumlarda bulunan hasta ve yetimlerin başka mahallere nakillerinin tez elden mümkün olamayacağı, ayrıca Sivas'taki Amerikan kurumunda bir kadından başka kimsenin olmaması beyan edilerek[74] tesliminin şu anda mümkün olmadığı bildirilmiştir. Gerçi Merzifon'daki Amerikan kurumlarını teslim etmek için burada zaten mevcut misyonerler bulunmaktadır.

---

71 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:76, Gl.:97, Blg.:97 (1:2); Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (**H. T. V. D.**), S.4, Haziran 1953, Belge No:69.

72 Hindistan'da yaşayan bir kabilenin ismidir.

73 Jaeschke, **a.g.e.**, s.102-103.

74 ATASE Arş., **İ.S.H.-5**, Kls.:193. Ds.:191, Blg.:191-1.

Merzifon'un işgali konusunda bir Türk raporunda ise şöyle denilmektedir: *9 Mart 1919'da 200 kişilik bir İngiliz müfrezesinin Samsun'u ve 30 Mart'ta Merzifon'u işgal etmeleri Pontuscu çetelerin tecavüzlerini ve faaliyetlerini arttırdı.* Milne'nin İstihbarat Bürosu'nun bir çok raporları Türklerin bu raporunu teyit etmişlerdir: *Çoğu Rum asıllı asker kaçakları Samsun Sancağında takriben 300 kişi Çarşamba askerî kumandanı tarafından silâhlandırılan Türk köylüleriyle çatışma halinde bulunuyorlar. Rumlar; Türkler de aynı suretle hareket ettikleri, şahsi masuniyet garantisi verdikleri takdirde silâhlarını bırakacaklar.* Merzifon'un işgal edildiği gün hakkındaki bilgiyi Suffolk Alayı'ndan Teğmen J. S. Perring, 20 Mart'ta kaleme aldığı notlarında şöyle vermiştir: *Ayın 13'ünde Samsun'a vardık. 200 Hintli Britanya askeri sayesinde asayişi iyi bulduk. Merzifon'u ve 15'inde de Amasya'yı ziyaret ettim*[75]. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere baharın henüz başlarında İngilizler Karadeniz sahillerini işgale başlamışlar, bu sırada Merzifon'a gönderdikleri iki yüz kişilik bir müfreze ile burayı da işgal etmişlerdir. Bu işgal en çok Rum ve Ermenileri sevindirmiştir.

İngilizlerin Merzifon'a geldikleri haberini duyan Rumlar ve Ermeniler sevinçten gösteriler yapmaya başlamışlar ve bir İngiliz subayı Salter'in kumandasında Merzifon'a gelen işgal birliğini Bağçecik köprüsüne kadar giderek törenle karşılamışlardır[76]. 28 Mart akşamı atmış kadar İngiliz askeri Merzifon'a gelmiş, Cuma günü İngiliz subayı Hükümet Konağından Osmanlı bayrağını indirerek bir İngiliz bayrağı asmış ve kaymakamlık odasının kendisine tahsis edilmesi yöünde talimat vermiş, ertesi gün de Amasya'da bulunacağını bildirmiştir[77].

Merzifon'a giren İngiliz subayının Hükümet Konağına İngiliz bayrağı çekmesi olayının abartılı olabileceğinden ve belki de İngilizlerin kendi ikametgâhına bayrak çekmiş olabileceği ihtimalinden dolayı Hariciye Nezareti 17 Nisan 1919 tarihinde olay hakkında ayrıntılı bir araştırma yapılmasını istemiştir. İstenen araştırma yapılmış ve Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey, elde edilen bilgileri göndermiştir. Bu bilgiler

---

75 Jaeschke, **a. g. e.**, s.102-103.

76 ATASE Arş., **İ.S.H.-5**, Kt.:185, Gl.:202, Blg.:202-1.

77 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:88, Gl.:172, Blg.:172-1; **İ.S.H.-3**, Kt.:80, Gl.:172, Blg.:74-1; **İ.S.H.-3**, Kt.:80, Gl.:77, Blg.:77 (1:6); *Armenian Citizenship Papers Returned*, **The Missionary Herald**, Volume CXVI, Number 5, May 1920, s.232.

neticesinde İngilizlerin Merzifon Hükümet Konağına bayrak çektikleri, ambarlar ve askerî birlikleri göz altında bulundurduğu haberini vermişlerdir[78].

Salter ve beraberindekiler Merzifon'a geldikleri günün akşamı Amerika hükümetinin Merzifon mümessili ve aynı zamanda Merzifon Anadolu Koleji öğretmenlerinden olan Mr. Dana K. Getchell'in evine gitmişlerdir. Geceyi burada geçirdikten sonra ertesi gün, sabah erkenden otomobille Hükümet Konağına gelerek hiçbir kimse ve ilgiliye haber vermeden İngiliz bayrağını çekerek kaymakamlık odasına girmişlerdir. Daha sonra Salter Samsun'a gitmiştir. On beşinci Fırkaya gönderdiği beyanatında Merzifon Kaymakamının kendilerinin geldiğini haber aldıktan sonra ortadan kaybolduğunu, kendisinin davet etmesine rağmen bu davete icabet etmediğini, bundan dolayı gerekli makamlara şikayette bulunduğunu bildirmiştir[79].

Kasabaya giren İngilizler, Hükümet Konağı'nın önündeki direkten Türk bayrağını indirerek İngiliz bayrağını çekmişlerdir Bu esnada bir İngiliz askerinin bir Türk jandarma erini itmesi üzerine halk galeyana gelmiş ve idadî öğrencisi gençler ile İngiliz askerleri arasında çatışma çıkmıştır. Ertesi gün olayların şiddeti daha da artmış, halk Hükümet Konağı önünde toplanarak protesto gösterileri yapmışlardır. Bayraklarının zorla indirileceğini anlayan İngilizler, olayların daha fazla büyümesini önlemek ve halkın da tepkisini daha fazla çekmemek için İngiliz bayrağını indirip yerine Türk bayrağını tekrar göndere çekmişlerdir[80]. Bunun üzerine İngiliz subayı Salter, göndere İngiliz bayrağı çekmelerinin işgal anlamına gelmediğini, bu uygulamanın sadece yerlerini belli etmek amacıyla yapıldığını açıklayan[81] bir konuşma yapma gereği duymuştur.

İngiliz subayı daha sonra, kaymakam vekili ve Merzifon şube riyasetinden silâh ambar ve mevcutlarını istemiş ve Hıristiyan askerlerin akrabalarını toplayarak gizli bir tahkikat yapmıştır. Ayrıca bütün din değiştirmiş kadın ve çocukların Amerikalılara teslimini emretmiş ve teslim olanları Anadolu Koleji binalarında toplamış ve bıraktıkları eşyalarının kendilerine iade edilmesi hakkında girişimlerde bulunmuştur[82].

---

78 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:80, Gl.:82, Blg.:82 (1:4).
79 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:88, Gl.:194, Blg.:194-1; **İ.S.H.-3**, Kt.:80, Gl.:82, Blg.:82 (1:4).
80 Taşan, **a.g.e.**, s.40.
81 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:88, Gl.:194, Blg.:194-1; **İ.S.H.-3**, Kt.:80, Gl.:82, Blg.:82 (1:4).
82 **a.g.b.**,.

Merzifon'u işgal eden İngiliz bölüğü, bir subay, iki yüz elli asker, dört hafif makineli tüfekten oluşturulmuştur. Aslında Merzifon'daki bölük, Karadeniz sahilini işgal eden ve sekiz yüz kişisi Samsun'da pavyonlarda bulunan bin elli kişilik İngiliz taburunun bir parçasıdır[83].

İngilizlerin Merzifon'u işgal etmeleri, buradaki Amerikan misyonerlerini, amaçlarına uygun olarak çok hareketli bir hale getirmiş ve İngilizler ile azınlıkların yararına büyük bir işbirliğine girmişlerdir. Bu dönemde Merzifon'da, bölgede Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasî sorumlusu olan ve aynı zamanda Anadolu Koleji'nin idaresini de yürüten Mr. Getchell ile beraber üçü doktor, dördü eczacı olmak üzere sekiz Amerikalı vardır[84]. Bu Amerikan vatandaşları Merzifon'a gelen İngiliz müfrezesinin yerleşmesi esnasında onlara büyük destek olmuştur. İngiliz işgal müfrezesi Kara Mustafa Paşa okuluna yerleşirken[85], bir kısmı da Amerikan Koleji'ne yerleşmişlerdir[86]. Yine cezaevlerindeki Rum ve Ermeni tutuklu ve hükümlüler İngilizlerce serbest bırakılmıştır. Bu yardım ve dayanışmaya bir başka örnek de Amerikan Koleji öğretmenlerinden misyoner Getchell'in İtilâf Devletleri mümessili sıfatıyla Osmanlı hükümeti yetkililerine baskı yaparak gece hükümet dairesini açtırıp gaz lambası yaktırarak bizzat nüfus müdürüyle beraber din değiştirmiş olan Ermenilerin nüfus kayıtlarını iptal ettirerek Türk isimleri yerine eski Ermeni isimlerini yazması olmuştur[87]. Mr. Getchell, bu olayı, 1915 yılındaki tehcir olayında Osmanlı hükümetinin, Müslüman olan Ermenilerin tehcirden muaf olacaklarını bildirmesi üzerine bir çok Ermeninin Müslüman oldukları ve isim değiştirdikleri, Agop'un Osman, Mariam'ın Fatma olduğu şeklinde açıklamıştır[88].

İngiliz subayları ve Amerikalı misyonerler Anadolu Koleji'nde sürekli olarak toplantılar yapmışlardır. Bu toplantılar hem Amerikalıların hem de İngilizlerin Merzifon ve çevresinde komitecilik teşkilâtıyla uğraştıklarını ve buranın ihtilâl teşebbüsleri hakkında müzakerelerde bulundukları bir merkez olduğu şüphesini uyandırmıştır[89]. Bu toplantılar haricinde İngiliz subayları Merzifon ve civarında bazı inceleme gezileri yapmışlardır. Bu

---

83 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:103, Gl.:26, Blg.:26-1.
84 ATASE Arş., **İ.S.H.-1**, Kt.:16, Gl.:11, Blg.:11-1; **İ.S.H.-5**, Kt.:206, Gl.:32, Blg.:32-1.
85 ATASE Arş., **İ.S.H.-5**, Kt.:185, Gl.:186, Blg.:186-1.
86 Taşan, **a.g.e.**, s.40.
87 **a.g.e.**, s.40.
88 *Armenian Citisenship Papers Returned*, s.231.
89 ATASE Arş., **İ.S.H.-1**, Kt.:16, Gl.:11, Blg.:11-1; **İ.S.H.-5**, Kt.:206, Gl.:32, Blg.:32-1.

gezilere Amerikalı misyonerler de eşlik etmişlerdir. Amacının pek anlaşılamadığı, Gümüşhacıköyü'ne yapılan böyle bir gezide, bir subay, yirmi beş silâhlı İngiliz askeri ile beraber Anadolu Koleji müdürü Mr. Getchell de yer almıştır. 15.05.1919 tarihinde araba ile Gümüşhacıköyü'ne gelmişler, Getchell ile beraber İngiliz Subayı Kaza Kaymakamının evinde, askerler ise bir Hıristiyanın evinde kalmışlardır[90].

Bu gezi sırasında Mr. Getchell, buranın Hükümet Konağı'nda bütün Osmanlı hükümeti memurlarını toplamış ve onlara bir konuşma yapmıştır. Konuşması sırasında bölge halkını emirlerine uymaya davet etmiştir. Ancak bölgenin Müslüman halkı böyle bir niyetlerinin olmadığını Müftüleri aracılığı ile çok güzel bir şekilde açıklamışlardır[91].

Ayrıca Mr. Getchell, burada din değiştirmiş olan, ismen Müslüman hanelerinde bulunan bütün Ermenileri kasaba kilisesine toplayarak giydikleri İslâmî elbiseleri terk etmeleri gerektiğini ve Müslümanlar ile evli olan kadınların da dinlerine dönmeleri lüzumunu bildirmiştir. Fakat bu ziyaret İngilizlerin, asayişin sağlandığını görmesi üzerine tamamlanmıştır[92].

Onuncu Alay Kumandanı Ruşen Bey kumandasında bir müfreze 1919 yılının 31 Mayıs'ı 1 Haziran'a bağlayan gecesi Gümüşhacıköy kazasına, Karaköy Rum karyesinde bir arama yaptıktan sonra geri dönüşlerinde Gümüşhacıköy'ünden çıkacakları sırada Merzifon'a gelen bir İngiliz yüzbaşısı ve Anadolu Koleji müdürü askere dur emrini vermişlerdir. Ancak müfreze kumandanının müdahalesi üzerine asker yürüyüşüne devam etmiş ve müfreze kumandanı İngiliz yüzbaşısına bir söyleyeceği varsa kendisine söylemesini tebliğ etmiştir. Bu tebliğ üzerine İngiliz yüzbaşısı müfreze kumandanına görüşmek istediğini söylemiş, ancak müfreze kumandanı, *şimdi aldığı bir vazifenin yerine getirilmesiyle meşgul olduğunu vazifenin bitiminde görüşebileceğini* söylemiş ve daha sonra Gümüşhacıköy'ünde İngiliz yüzbaşısıyla bu görüşmeyi yapmıştır. Görüşmede görevini İngiliz subayına, Rumları izlemek, Müslümanları hem himaye hem de izlemek olarak açıklamıştır[93]. Ancak her ne olursa olsun, Türk askerleri hangi tedbirleri alırsa alsınlar, hangi takipleri yaparsa yapsınlar İngilizlerin Merzifon'u işgali Rum ve Ermeni

---

90 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:105, Gl.:64, Blg.:64(1:11).

91 ATASE Arş., **İSH-3**, Kt.: 105, Gl.: 64, Blg.: 64.

92 ATASE Arş., **İ.S.H.-1**, Kt.:14, Gl.:86, Blg.:86-1; **İ.S.H.3**, Kt.:105, Gl.:64, Blg.:64(1:11); **İ.S.H.-3**, Kt.:105, Gl.:66, Blg.:66(1:11); Alan, *Türk-Ermeni İlişkileri*, s.170.

93 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:91, Gl.:4, Blg.:4 (1:2); **İ.S.H.-5**, Kt.:206, Gl.:31, Blg.:31 (1:3).

komitacılara büyük bir güven vermiş, bu komitacılar İngiliz subayı ve Amerikalı misyonerler ile daima irtibat halinde olmuşlardır. Merzifon'daki İngiliz subaylarıyla Amerikalı misyonerlerin gerek Merzifon, gerek Gümüşhacıköyü kazası Rumları ile olan ilişkileri dikkat çekici olmuştur. Bu ilişki sonucunda, bölgedeki asayişsizliklerini, cinayet ve yağma hareketlerini bir kat daha artırmışlardır[94]. Bu işbirliğinden aldıkları güçle sadece Amasya livası dahilinde yirmi bir Rum çetesi oluşturulmuştur. Buna karşılık aynı liva dahilinde, bu çetelere karşı kendilerini korumak için sadece dört İslâm çetesi teşkil edilmiştir[95].

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Merzifon istasyonunda Amerikan Board misyonerlerinin ve Anadolu Koleji'nin tekrar faaliyetlerine başlaması sonucunda sadece Rumlar değil, yapılan incelemeler ve alınan istihbaratlar sonucunda Amerikalılar ve İngilizlerin hamiliğinde Ermeniler de Merzifon'u yeniden faaliyetlerinin merkezi haline getirmişlerdir[96]. Bu durum Osmanlı hükümeti tarafından da anlaşılmıştır. Bu yüzden Merzifon'da Ermeniler ile Amerikan ve İngiliz faaliyetleri hakkında Üçüncü Ordu Müfettişliği tarafından yürütülen tahkikat ve tafsilat neticesinin bilinmesinin gerekli olduğundan dolayı elde edilen bilgilerin hemen bildirilmesi Hariciye Nazırı'ndan yazılmıştır[97]. Tehcir sırasında Merzifon'da çokça kalan Ermeniler, civar bölgelerden gelenler ve tehcirden geri dönenlerle birlikte nüfusu artmıştır. Ayrıca Patrikhaneden Bedros ve Lerjon adında, öğrenim görmüş iki genç Ermeni siyasî bir sorun çıkarmak amacıyla Merzifon'a gönderilmişlerdir[98]. Amaçları muhtemelen daha önceden olduğu gibi, Avrupalı devletlerin dikkatini kendi üzerlerine çekmektir.

Hıristiyanları şımartıp isyankâr bir tavır sergilemelerine sebep olan Rum ve Ermeni kundakçıları, asayişi yabancılara (İngiliz, Amerikalı) karşı bozulmuş ve ihlâl edilmiş göstermek, işgalde müdahale sağlamak amacıyla özellikle yabancı subay olan yerlerde Osmanlı hükümet memurlarına hiç baş vurmadan doğruca yabancılara müracaat etmeye

---

94 ATASE Arş., **İ.S.H.-1**, Kt.:14, Gl.:133, Blg.:133 (1:5).
95 ATASE Arş., **İ.S.H.-5**, Kt.:206, Gl.:28, Blg.:28 (1:5).
96 ATASE Arş., **İ.S.H.-1**, Kt.:16, Gl.:23, Blg.:23-1; **İ.S.H.-3**, Kt.:89, Gl.:35, Blg.:35-1.
97 ATASE Arş., **İ.S.H.-1**, Kt.:16, Gl.:35, Blg.:35-1.
98 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:89, Gl.:35, Blg.:35-1.

başlamışlardır. Bu davranışlarının en büyük sebebi daima temas ve irtibatta bulundukları İngiliz Subayları ile bazı Amerikalı memurlardan çok yüz buluyor olmalarıdır[99].

Merzifon'da bulunan İngilizler Rum ve Ermenilerden 1 Haziran 1919 tarihinde yüz on kadar firarî kaydetmişlerdir. Gümüşhacıköyü'ne bağlı Karaköy Rum köyüne Merzifon'da oturan Artur ile Yanko isimli iki yerli Hıristiyan teşkilât yapmak için gitmişlerdir. 7 Haziran 1919 tarihinde Merzifon ve civarında bütün bu gelişmelerin yanında hemen her gün on beş, yirmi arabadan oluşan bir kafile İngiliz ve Hint askerlerin denetimi altında, Merzifon Amerikan Koleji eşyası adı altında Samsun'dan Merzifon Amerikan Koleji'ne muhteviyatının ne olduğu kesin bilinmeyen, sandıklar halinde eşyalar gelmektedir[100].

Aynı günlerde akşam üzeri Merzifon'daki İngilizlere sekiz araba sandık gelmiştir. Sandıkların üzerinde *Ottoman American* markaları bulunmaktadır.. Eşyayı getiren kafile Merzifon'a geldiğinde üç kısma ayrılarak aralıklarla kasabaya girmiştir. Bu esnada Merzifon'da bulunan Hint askerlerinin bir kısmı silâhlı olarak güzergaha taksim edilmişlerdir. Bu gelişmelerden sandıklar içindeki eşyanın silâh olabileceği ihtimaline hükmedilmiştir. Bu kafile ile beraber iki İngiliz Subayı da gelmiştir. Gerek bu kafile ile ve gerek şimdiye kadar gelen silâhlarla Rum ve Ermenilerin silâhlandırılmakta olduğu konularına ağırlık verilmeye başlanmıştır[101].

İngilizlerin bölgede bulunan Ermeni ve Rumlara yardımları sadece bunlarla da kalmamıştır. Temmuz ayı içerisinde bir İngiliz sefinesi Samsun'a ilâç, karyola, yatak, çadır, erzak ve çok miktarda un ihraç etmiştir. Bunlar Rum göçmenleri ve askerlerine verilmek için getirilmiştir[102].

Her ne kadar İngiliz ve Amerikalılar memleketin asayişinin bozulmasından doğrudan sorumlu değillerse de, yaşanan gelişmelerden onların nüfuzundan yararlanmak isteyen ve onların kıyafetine giren veya onların tercümanlıklarında bulunan Rum ve Ermenilerin böyle silâh ve mühimmat olan sandıkları Osmanlı ülkesine sokması oldukça kuvvetli bir ihtimal olarak ortaya çıkmıştır. Böyle bir gelişme sonucunda sakin yerlerde

---

99 ATASE Arş., **İ.S.H.-5**, Kt.:206, Gl.:28, Blg.:28 (1:5).

100 ATASE Arş., **İ.S.H.-5**, Kt.:190, Gl.:258, Blg.:258; **İ.S.H.-5**, Kt.:206, Gl.:30, Blg.:30 (1:3).

101 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:91, Gl.:4, Blg.:4 (1:2); **İ.S.H.-5**, Kt.:206, Gl.:31, Blg.:31 (1:3); **İ.S.H.-5**, Kt.:206, Gl.:32, Blg.:32-1; **İ.S.H.-1**, Kt.:16, Gl.:11, Blg.:11-1.

102 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:98, Gl.:36, Blg.:36-1.

asayişsizlik çıkarılmamasını şüphesiz İngiliz, Fransız ve Amerikalıların da kendi millî çıkarları neticesinde arzu etmemişlerdir. Asayişin sağlanması için Osmanlı hükümetinin her tedbiri alma hakkına sahip olduğu ve Meclis-i Vükelâ'da bunun için dört maddenin tatbik edilmesi için karar almıştır. Bu maddelerin uygulanması için Kolordu Kumandanlıklarına emir verilmiştir. Bu emirler neticesinde, bu şekilde şüpheli olan sandıkların aranması için Kolordu kumandanlıklarına emir vermekten çekinilmiş ise de araştırma emrinin doğrudan doğruya mülkiye ve gümrük memurlarının vazifesi olmasına nazaran gümrük muamelesinin tatbiki suretiyle yapılacak incelemenin herhangi bir şekilde abartılı söylentileremeydan vermeyeceği düşünülmüş ve alınması gerekli tedbirlerin bu yolla Avrupa devletlerinin dikkatini çekmeten uygulanması yoluna gidilmesi[103] kararlaştırılmıştır.

Osmanlı hükümeti tarafından bir taraftan bu tedbirlerin alınması çalışmaları yapılırken diğer taraftan da Merzifon gibi bir yerde İngiliz ve Amerikalıların desteğini gören Rum ve Ermenilerin öteden beri beslemekte oldukları kin ve düşmanlıkları neticesinde katliam hareketlerine girişebilecekleri üzerine de dikkat çekilmiştir. Hükümet yetkilileri, Ermenilerin böyle bir girişimde bulunmaları durumunda da katliamların şiddetinin ne dereceye vardırılacağı konusunda düşünmek bile istemediklerini, büyük devletlerin temsilcilerinden alınan cüret sonucu fırsat bulduklarında Müslümanlara son derece canice davranacaklarının muhakkak olduğunu[104] ifade etmişler ve bu konuda dikkatli davranılmasını istenmiştir.

Merzifon'da bu gelişmeler yaşanırken 21 Temmuz 1919 tarihinde Samsun ve Merzifon'da bulunan Hintli Müslüman askerleri Samsun'dan Selanik'e gönderilmiştir[105]. Bu askerlerin bölgeden uzaklaştırılmaya çalışılmasının sebebi de, bölge halkı ile bu askerler arasındaki dinî bağın ileride bir sorun olmasından çekinilmiştir.

Bu dönemde yürütülen çalışmaların yanı sıra, İngilizler 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkan Mustafa Kemal'in hareketlerini de dikkatle inceleme altına almış ve onun tarafından yürütülen çalışmaların kendileri açısından büyük bir tehlike teşkil ettiğini görmekte gecikmemiştir. Mustafa Kemal Paşa, 3 Haziran 1919 tarihinde bütün askerî ve sivil makamlara bir *Tamim* göndererek *İstiklâl-i tamm-ı millînin şart-ı esasî* olduğu

---

103 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:101, Gl.:68, Blg.:68-1.

104 ATASE Arş., **İ.S.H.-1**, Kt.:16, Gl.:27, Blg.:27-1; **H. T. V. D.**, S.45, Eylül 1963, Belge No:1055.

105 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:98, Gl.:36, Blg.:36-1.

hususunda Paris'e gitmekte olan Barış Murahhaslar Heyetine talimat vermiş ve bunun İtilâf Devletleri'ne bildirilmesi amacıyla gösteriler düzenlenmesi ve Sadrazam ile doğrudan Sultan'a telgraflar çekilmesini istemiştir. Mustafa Kemal'in bu hareketleri İngilizlerin şüphesini bir kat daha artırmıştır. Bunun üzerine Karadeniz Ordusu Başkumandanı G. F. Milne, 6 Haziran'da Mustafa Kemal ile kurmaylarının bu bölgede bulunuşlarının arzu edilir bir şey olmadığını, seçkin bir generalle kurmay heyetinin memleket içinde yer yer dolaşmalarının umumî efkarı tedirgin etmekte olduğunu, askerlik bakımından bunların faaliyetlerini lüzumsuz gördüğünü, Mustafa Kemal ile heyetinin derhal İstanbul'a dönmeleri için emir vermesini istediğini Osmanlı Padişahı'na bildirmiştir[106].

Mustafa Kemal ve heyeti hakkında böyle düşünen sadece Milne değildir. Calthorpe da bu yazıyı 8 Haziran günü bir nota ile teyit etmiştir: *....Bazı kötü niyetli kişilerin huzursuzluk çıkarmağa teşebbüs ettikleri ve karışıklığa sebep oldukları hakkında Samsun Sancağından endişe uyandırıcı haberler bana kadar geldi. M. Kemal Paşa'nın bu hareketlerde liderlik rolü oynadığı sabit olmuştur. Karadeniz Ordusu Başkumandanı tarafından M. Kemal'in dönmesi için Türkiye Harbiye Nezareti'ne talimat verilmiştir...*[107] diye yazmıştır. Şevket Turgut Paşa Milne'nin notası üzerine, Meclis-i Vükelâ kararına uyarak Mustafa Kemal'e 8 Haziran tarihli aşağıdaki muvakkat mahiyette olan telgrafı göndermiştir: *Maiyyet-i aliyyelerindeki istimbotlardan biriyle buraya teşrifiniz rica olunur*[108]. Bu telgraf üzerine Mustafa Kemal, Havza'da kurtuluş bayrağını açmıştır.

Mustafa Kemal'in bölgedeki faaliyetlerinden endişelenen sadece İngilizler değildir. Amerikalıların ve İngilizlerin himayesinde siyasî faaliyetlerini artıran azınlık liderleri de büyük bir endişe duymaya başlamışlardır. Bu yüzden 30 Mayıs akşamı Samsun Metropoliti Germanos Havza Piskoposu'ndan endişe verici bir haber aldığını, bu habere göre Mustafa Kemal Paşa'nın halihazırda oradaki teşkilâtını tamamladıktan sonra bir hayli Rumu hapse atmış olduğunu Samsun'da Yüzbaşı Hurst'a bildirmiştir. Bu haberi alan Yüzbaşı Hurst, zaten Mustafa Kemal Paşa'nın görevini şüphe ile karşılamaktadır. Bu haber onu büsbütün endişelendirmiş ve Haziranın birinci günü tercümanı, Yüzbaşı Salter ve Elliot ile birlikte bir gece için Havza'da kalmak amacıyla Samsun'dan ayrılmıştır.

---

106 Jaeschke, **a. g. e.**, s.124-125.
107 **a. g. e.**, s.125.
108 **a. g. e.**, s.126.

Havza'daki Rum Piskoposu Yüzbaşı Hurst'a 30 Mayıs'ta camide hususî bir dua yapıldığını ve bunu Belediye önünde bir mitingin izlediğini anlatmıştır. Şahitlere göre Mustafa Kemal bu mitingde konuşma yapmamıştır. Fakat Fuad Efendi adında biri çok sert bir konuşma yapmıştır[109].

Havza'da incelemelerini bitirdikten sonra Yüzbaşı Hurst öğleden sonra saat bir buçukta Havza'yı terk etmiş ve üç saat sonra Merzifon'a varmıştır. Olayları burada bulunan Yüzbaşı Levien'e anlatmıştır. O da durumu büyük bir endişe ile karşılamıştır. Bunun üzerine doğrudan Merzifon'da bulunan Amerikan Heyeti'ne müracaat etmişlerdir. Mr. Getchell, Dr. White, Dr. Marden ve Mr. Pye da onlarla aynı fikirde olduklarını beyan etmişlerdir. Hepsine göre halihazırdaki durum gerçekten çok ciddidir. Yüzbaşı Levien durumu Yüzbaşı Salter'e bildirmek üzere ertesi sabah Samsun'a gitmiştir. Burada ayın üçünde ve dördünde şehirdeki Müslüman halkının korkunç bir ruh hali içinde bulunduğunu, İslâm çetelerinin teşkil edildiğini, Merzifon Hıristiyanlarının paniğe tutulmuş olduklarını gösteren bir hayli bilgi almışlardır. Hacı Hamdi Efendi Basmacıoğlu Dr. Marden'e, çok yaygın bir propagandanın memleketin Devletler tarafından parçalanması ve kontrol altına alınması etrafında yapılmasından ziyade sonuna kadar harp parolası etrafında yapıldığını söylemiştir. 4 Haziran günü İngilizlerin Sivas ekibinden Yüzbaşı Miles, Yüzbaşı Richard, Teğmen Isaacs ve diğer yedi rütbeli asker Merzifon'a gelmiştir. 7 Haziran'da Yüzbaşı Miles, Basmacıoğlu ve Mr. Getchell birlikte Kaymakam Ahmet Efendi, askerî kumandan Mehmet Bey, şehrin müftüsü ve kadısı ile buluşmak üzere Hükümet Konağına gitmişlerdir. Basmacıoğlu kısa bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, onlar gibi memleketlerine huzur ve saadetinin geri gelmesi arzusunda, memleketin yeniden dirilişi için birlikte çalışmak ümidinde bulunduklarını ifade etmiştir. Bu konuşma oldukça büyük bir etki yapmıştır. 8 Haziran'da Amerikan Heyeti'ne on adet telgraf gelmiştir. İzmir için protesto mitinginin 9 Haziran'da yapılacağı, Rumlarla Ermenilerin de bu mitinge davet edildiği bildirilmiştir[110].

Bu günlerde Merzifon'daki İngiliz müfrezesinin yirmi kadar silâhlı askeri kasabanın güneyinden, on iki askeri de kuzeyinden İslâm mahallesini abluka tarzında kuşatmıştır. Bunun üzerine Kaymakam vekili İngiliz subaylarından bu olay hakkında

---

109 Fuad'ı ihbar eden Amerikan misyonerlerinden Mr. Getchell idi. (Mr. Getchell Fuad'ı ihbar etmiş. Jaeschke, a. g. e., s.126-dpn).

110 a. g. e., s.126-128.

açıklama istemiş ve İngiliz yüzbaşısı şehirdeki asayişin devam ettirilmesi için böyle bir uygulamaya başvuru yaptıklarını belirtmiştir. Bu uygulamanın halk arasında hoş karşılanmadığının belirtilmesi üzerine de yüzbaşı, halkın miting yapacağının haber alındığını, bunun önüne geçmek için bu yola başvurduklarını açıkça beyan etmiştir[111].

4.1.3. Merzifon Bölgesinde İngiliz İşgalinin Sona Ermesi ve Amerikan Board Misyonerleri

Mustafa Kemal Havza'da bulunduğu tarihlerde (25.05.1919-12.06.1919) maiyetinde bulunan Dr. İbrahim Tali Bey'i, durum incelemesi yapması için Merzifon'a göndermiştir. Dr. İbrahim Tali Bey de Merzifon'a gelerek buranın idarî ve askerî yetkilileri ile ileri gelenleri ile görüşüp işgal kuvvetlerine karşı alınması gereken tedbirler, silâh durumu ve Millî Mücadele dernekleri hakkında bilgi vermiştir. Aynı günlerde Merzifon'da izinli olarak bulunan On Sekizinci Piyade Alay Kumandanı Ahmet Süreyya Bey yaralı olmasına rağmen halka önderlik ederek kışlada bulunan silâh ve cephaneyi önce gizlice kardeşi Hacı Raif Efendi'nin evine taşıtmış, sonra da silâhı olmayan halka dağıtmıştır. Şehri işgal eden İngiliz kuvvetlerinin askerî yetkilileri silâhların Askerî Kışla'dan alınarak evlere gizlendiğini fark etmesine rağmen, halkın tepkisinden çekindikleri için genel bir arama yapmaya cesaret edememişlerdir. Silâhlandıktan sonra halkın moralinin daha da yükseldiğini anlayan İngilizler, herhangi bir silâhlı çatışmaya girmeyi de göze alamamışlardır[112]. Bütün bu gelişmeleri İngilizler oldukça ileri görüşlülükle değerlendirmiş olacaklar ki, Karadeniz sahilindeki işgallerine son verme kararı almışlar ve önce Merzifon'u 20 Eylül'de, sonra da Samsun'u 25 Eylül-4 Ekim arasında boşaltmışlardır[113]. Bu aslında İngiltere'nin tarafsızlığa hazırlanma hareketi olarak görülebilir[114].

Merzifon Anadolu Koleji'nde bulunan Amerikalı misyonerler ateşkesin imzalanmasından sonra, sürekli olarak İngilizlerle beraber siyasî bir çalışmanın içine girmişlerdir. Aynı zamanda da Merzifon'daki Amerikan Board okullarını yeniden faaliyete geçirmek için çalışmalara başlamışlardır. Ancak bu okullardaki eğitim-öğretim

---

111 **H. T. V. D.**, S.5, Eylül 1953, Belge No:102.

112 Taşan, **a.g.e.**, s.41.

113 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:95, Gl.:81, Blg.:3811; **İ.S.H.-3**, Kt.:100, Gl.:112, Blg.:112-1; **İ.S.H.-4**, Kt.:111, Gl.:9, Blg.:9-1; Jaeschke, **a. g. e.**, s.146.

114 Jaeschke, **a.g.e.**, s.146.

faaliyetleri Mondoros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık bir yıl sonra, bölgede İngiliz işgalinin kaldırılmasından hemen sonra olmuştur.

Merzifon Anadolu Koleji'nin savaş nedeniyle kapatılmasından sonra burada kalan Mr. ve Mrs. Getchell, Miss Willard, ve Miss Zbinden, Mütareke'nin imzalanmasından sonra tekrar okul binalarını faaliyete geçirme çalışması içine girmişlerdir. Bu arada 1916 yılında Kolej'in başkanlığını yapan George E. White, Yakın Doğu'ya Yardım Heyeti'nin Yakın Doğu'da gönüllü olarak çalışmak isteyen, otuz doktor, atmış hemşirenin de yer aldığı iki yüz kırk kişilik grubunu İstanbul'a kadar götürmekle görevlendirilmiştir[115]. Eşine de gruptaki bayanların sorumluluğu verilmiştir. 17 Şubat 1919 Pazar günü bu grup *Leviathan* adlı gemi ile New York'tan yola çıkmışlar ve ayrılışlarının yirminci gününde İstanbul'a ulaşmışlardır. Mr. White, beraberinde Dr. Gannaway ve Mr. Kelsey ile birlikte Dr. Pye'ın başkanlığında İstanbul'dan ayrılmışlar ve 14 Mart 1919 tarihinde Merzifon'a varmıştır[116]. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından dolayı Merzifon'daki Amerikan misyonerlerinin kurumlarına ait binalardan sorumlu olarak Merzifon'da kalan Mr. Getchell, ateşkesin imzalanmasından sonra müttefiklerin Merzifon bölgesindeki resmî temsilciliğini yapmaya başlamıştır.

Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki savaşın bitmesiyle Merzifon'daki Amerikan misyonerlerine ait binalar, 4000 kişilik hastaya sahip büyük bir hastane halinden, 2500 çocuğa sahip geniş bir yetimler yurdu haline gelmiştir. 2 Nisan 1919 tarihinde buradaki Amerikan misyonerlerine ait binalar üzerinde Amerikan kontrolü sağlandığında, bunların başına Miss Willard getirilmiştir[117]. Dr. Pye, binaların ve donanımlarının kötü kullanımından kaynaklanan yıkıntılarından kurtulmasını ve yenilenmelerini sağlamak üzere çalışmalara başlamıştır. Boş ve geniş eski ana bina, diğer bazı küçük binalar gibi onarılamaz bir duruma getirilmiştir ve hemen hemen yıkılmak üzeredir. Bu arada savaşın başında Türk askerleri tarafından el konulan hastanede Dr. Marden eskisi gibi çalışmaya başlamıştır. Bu arada Mrs. Gannaway ve Miss Reed de savaştan sonra zor durumda olan kadınlarla ilgilenmeye başlamışlardır. Miss Reed misyon binalarından birisinde bunlar için bir ev kurulmasını sağlamıştır[118].

---

115 Grabil, **a.g.e.**, s.165-166.
116 White, **Anatolia College**, s.95.
117 N. A. M. P., File Number:867.4016/431.
118 White, **Anatolia College**, s.96.

Kolej 1916 yılın Mayıs ayındaki kapanışından tam dört yıl sonra 1 Ekim 1919 tarihinde yeniden açılmıştır. İlk akademik faaliyet okulun eğitim faaliyetlerine başlamasından önce 6 Eylül'de yapılmıştır. Timothy Papadopulos adlı öğrenciye lisans derecesi ve Anadolu Koleji diploması verilmiştir. Bu öğrenci 1916 yılında tamamladığı çalışmalarının peşinden, Türk ordusunda bando şefliği yapmış ve bir çok insana İngilizce ve başka konularda özel ders vermiştir. Bölgeye gelen Amerikalı misyonerlerin en büyük ilgisi yardıma muhtaç yetimler, hastalar ve kalabalık üzerine yoğunlaşmıştır. Zaten Kolej'in büyük bir bölümü savaş günlerinden kalan alışkanlıkla, yardım çalışmaları amacıyla kullanılmaktadır[119].

Okulun açıldığı sırada eski öğretmenlerinden sekizi şiddet olayları içinde yok olmuş, bir kısmı ölmüş, bazıları askere alınmışlardır. Eski öğretmenlerden sadece dördü Anadolu Koleji'nin Merzifon'da ikinci defa eğitime kapılarını açtığında okulda görevlerinin başında olmuşlardır. Okulun bu ikinci açılışında beşi Rum, üçü Ermeni, biri Rus ve biri Türk toplam on öğretmen çalışmaya başlamıştır[120]. Amerikalı öğretmenlerden ise ilk açıldığı günlerde hiçbir öğretmen faaliyetlere katılamamıştır. Ancak ilerleyen günlerde dört öğretmen eğitimdeki yerlerini almışlardır. Öğrencilerden bir çoğu da savaş yıllarında hayatlarını kaybetmişlerdi. Geri kalanların çoğu askere alınmışlar, Türk, Yunan, Rus, Ermeni, Fransız ve İngiliz ordularında savaşmışlardır. Kırktan fazlası da Amerikan ordusunda asker olarak görev yapmışlardır. 1919-1920 eğitim öğretim dönemine Kolej, yüz atmış altı öğrenci kaydıyla başlamıştır. Hepsi de hazırlık sınıflarına yazılan bu öğrencilerin ancak yüz elli tanesi yıl boyunca eğitimlerine devam etmişlerdir. Bu öğrencilerin yetmiş ikisini Rumlar, yetmişini Ermeniler, yedisini Türkler birini de Ruslar teşkil etmişlerdir. Okul eğitime başladığı ilk zamanlarda okulda daha önceden bulunan sadece altı öğrenci varken, ilerleyen günlerde bu sayı artmış, hemen hemen savaş öncesi okulda bulunan öğrencilerin tamamı okulda toplanmıştır[121].

1919 yılında okulun açılmasıyla birlikte, Wickes' Endüstriyel Kendine-Yardım atölyesinin marangozhane ve demirhane kısımları, malzemelerinden bir kısmı azalmasına

---

119 N. A. M. P., File Number: 867.4016/431; White, **Tracy**, s.257; White, **a.g.e.**, s.96; Alan, *Pontus Meselesi*, s.199.

120 *Foreign Department, Turkey*, **The Missionary Herald**, Volume CXVI, Number 1, January 1920, s.24-25.

121 N. A. M. P., File Number: 867.4016/431; *Foreign Department, Turkey*, s.25; *Last Year At Anatolia College*, **The Missionary Herald**, Volume CXVI, Number 8, August 1920, s.405-406.
White, **Anatolia College**, s.97; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.198.

rağmen, çalışmalarına yeniden başlamıştır. Ayrıca fırın, hamam, kütüphane, okuma salonu, müze, açık ve kapalı basketbol sahaları, Grinnell atletizm sahası bir bir olağan faaliyetlerine başlamışlardır. Ayrıca Ermeni ve Rumların Edebiyat Kulüpleri de savaş öncesindeki faaliyetlerine tekrar bıraktıkları yerden başlamışlardır. Yıl içerisinde Basketbol maçları kalabalık bir seyirci kitlesine sahip olmuşlardır. Şampiyon takım bir Amerikalı, bir Ermeni, bir Rum, bir Rus ve bir Türk öğrenciden oluşturulmuştur[122].

Anadolu Koleji'nin 1920-1921 eğitim-öğretim dönemi 8 Eylül günü başlamıştır. Bu yıl içerisinde okulda yirmi bir öğretmen görev yapmış, bunlardan sadece on beş tanesi düzenli olarak yıl boyunda çalışmalarına devam etmişlerdir. Bunların dördünü Amerikalı öğretmenler teşkil etmiştir. Geri kalanların ise üçünü Ermeniler, dördünü Rumlar, birini Rus, birini İsviçreli ve ikisini Türkler oluşturmuştur. Bu öğretmenler şunlardır: Rev. George E. White, Jesse K. Marden, Theodore D. Riggs, Carl C. Compton, Prof. Demerius Theocharides, Gregory Chakalof, I. Exstathiades, Tateos H. Zhamgoçyan, James E. Goldsbury, Donald M. Hosford, Walter B. Wiley, Mrs. Esther R. White, Mrs. Ruth ve Mr. C. Compton, Mrs. Hellene Baumgart,, Miss Esther K. White, Mehmet Zeki Ketani Efendi, Mihran Hovagimyan, Aram K. Zelveyan, George D. Lamprianos, Charalambos, İsmail Şevket Efendi.

Bu dönemde okula 218 öğrenci kaydedilmiştir. Bunlardan sadece 200'ü yıl boyunca derslere düzenli olarak katılmışlardır. Bu öğrencilerin 93'ünü Ermeniler, 93'ünü Rumlar, 29'unu Türkler, 1'ini Bulgarlar, 2'sini de Ruslar teşkil etmişlerdir[123].

1919'dan sonra Merzifon'da Amerikalı misyonerler için yardım çalışması, şahsî hizmet ve imkânların kullanılmasında ilk yeri almıştır. Hastalıkla başa çıkmak, sağlıksız şartları temizlemek, kaza üzerine dağılmış sürgün ve mültecilerin yeniden vatanlarına kavuşması, açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi, yetimlerin insanlığa yakışır şekilde eğitimi[124]. Bütün bu yardım çalışmaları sırasında Yakın Doğu'ya Yardım Heyeti'nin personelinin bir çoğu Osmanlı ülkesine geldikleri zaman Merzifon'a da gelmiş ve bir süre burada kalmışlardır. Ayrıca Kolej'in bir çok üyesi de Yakın Doğuya Yardım Heyeti Denizaşırı Personeli'nin resmî listesinde yer almış ve bunlardan dokuzu Filistin, Kafkasya, Anadolu ve Yunanistan gibi bölgelerde yönetici olarak çalışmışlardır. Bunlar:

---

122 N. A. M. P., File Number: 867.4016/431; White, **Anatolia College**, s. 98.
123 N. A. M. P., File Number: 867.4016/431.
124 White, **Anatolia College**, s.99.

A. Gertrude Anthony, C.C. Compton ve eşi, Theodore A. Elmer ve eşi, Dana K. Getchell ve eşi, W. E. Hawkes, Walter M. James, Dr. Marden Jesse K. ve eşi, Anna McCoy, Bertha B. Morley, Fannie G. Noyes, Annie A. Phelps, Dr. Ernest C. Pye, E. W. Riggs ve eşi, Theodore D. Riggs ve eşi, Lillian C. Sewny, S. Alice Tupper, Charlotte Willard, George D. White ve eşi, George E. White ve eşi. Ayrıca Kolej Mütevelli Heyeti'nden diğer üç kişi de Yakın Doğu Yardım Teşkilâtı'nın yetkili yönetim pozisyonlarında görev almışlardır. Mütevelli Heyeti Millî Board'dan Dr. Albert Shaw, Ohia Eyalet Komitesi'nden Dr. Charles F. Thwing ve Pennsylvania Eyaleti Personeli'nden Eyalet direktörü G. E. Silloway ve Anadolu Koleji mezunlarından Prof.J.P. Xenides.

Okulun yeniden açılmasıyla birlikte bölgeye gelen Amerikalı misyonerler ile bölgeyi işgal eden İngilizler arasında sıkı bir işbirliği oluşmuştur. Okul müdürü George E. White'ın anlattığı bir olay bunu bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir: Bir gün Mr.White'ın bürosuna üç Türkü temsil eden bir adam gelmiş ve deri ticareti ile uğraştıklarını, İstanbul'a gitmek istediklerini, seyahatleri için Pasaport verilmesini istemiştir. Bunun üzerine Mr.White, hükümet yetkilisi olmadığını, dolayısıyla pasaport verme yetkisinin de olmadığını belirtmiştir. Ziyaretçi şahıs bunu bildiğini, İstanbul'a giderken güçlükle karşılaşmayacaklarını da bildiğini, ancak dönüşte İngilizler ve İstanbul'u ve Yakın Doğuyu kontrol eden yabancılar tarafından karşılarına bazı sorunlar çıkarılacağını, Mr.White'ın vereceği bir kağıdın onlara böyle durumlarda yardımcı olacağını söylemiştir. Mr. White bu düşüncede gerçek payı olduğunu bildiğini itiraf ederek, zaten daha önceden de tanıdığı ve bunlardan biri daha önceden Kolej'de de eğitim amacıyla bulunan bu insanlara *bu üç Türkün şehrin hemşehrisi olarak tanıdığı tüccarlar olduğunu, deri almak üzere İstanbul'a gitmek istediklerini, ticaretin genelde faydalı olduğuna ve teşvik edilmesi gerektiğine inandığını, şayet yetkili pozisyonda birisi bu yolculuklarında bu kişilere yardım etme ihtimaliyle karşılaşırlarsa, bu yardımın iyi ve yararlı olacağını düşündüğünü belirten* genel bir yazı vermiştir. Bu yazı yolculukları sırasında üç Türkün işine çok yaramıştır[125].

İngilizler ve Amerikalılar arasındaki işbirliği neticesi ya da derecesinin bir göstergesi olara 1919 Haziranında İngilizler 60-80 kişilik askeri güçlerini Merzifon'dan çekmeye karar verdiklerinde, kararları hakkında Kolej'de bulunan Amerikan

---

125 **a.g.e.**, s.99-100.

misyonerlerine bilgi vermek için İstanbul'daki karargahlarından Binbaşı Anderson'u göndermek nezaketinde bulunmuşlardır. Ancak misyonerler bu haber üzerine oldukça üzülmüşler ve George E. White'dan İngiliz askerî gücünün Merzifon'da yeniden sağlanması için İstanbul'a özel bir seyahat yapmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Binbaşı Anderson, Merzifon'daki birliğin kumandanı yüzbaşı ile tamamen silâhlı ve teçhizatlı yirmi sekiz Hint askerini koruma olarak alıp, Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin üç kamyonu ile birlikte Mr. White yola çıkmıştır. Ancak yol üzerinde bir köprünün yıkık olmasından dolayı iki İngiliz subayı ile yürüyerek şehre gelmişlerdir[126]. Yolculuklarından yine de vazgeçmemişler ve o sırada Havza'da bulunan Mustafa Kemal'i ziyaret etmişlerdir[127]. Mustafa Kemal, misafirperverlik ve iyi niyet gösterisi olarak onlara Pazartesi günü kendi arabasını kullanmalarını teklif etmiş, onlar da bu teklifi kabul etmişler ve İstanbul'a bu şekilde giden White, İngiliz Karargahında raporlarını sunmuş ve isteklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Merzifon'un tahliye kararı bir süre iptal edilmiştir[128].

1920 yılının Aralık ayında Türk bir avukat Sadık Mehami Bey gelmiş ve Ankara hükümeti tarafından Amerikalılara yardım ve eğitim çalışmaları için komiser (nezaretçi) tayin edildiğini söylemiştir. Amerikan Board misyonerleri içinde bulundukları şartlar dolayısıyla görevinin *Amerikalılara yardım* kısmını kabul etmişler, ama eğitimle ilgili olan kısmını, Kolej ve Kızlar Okulu'nun senelerdir Osmanlı hükümetinin tamamen otoritesi altında olduğunu söyleyerek protesto etmişlerdir. Ancak bu protestoları misyonerler adına olumlu bir netice vermemiştir. Board misyonerleri, İstanbul'daki Osmanlı hükümeti hakkındaki gelişmeleri ve içinde bulunduğu durumu son derece iyi biliyor almalarına rağmen, kendi çıkarları için halâ ülkeyi idare eden hakim gücü Osmanlı Devleti olarak görmeyi tercih etmişlerdir. Benzer bir durum, Anadolu Koleji tamamen kapatıldığı dönemde de ortaya çıkmıştır.

Amerikan Board misyonerleri Sadık Beyi, kendilerine düşman biri olarak tanımışlardır. Onun, Anadolu Koleji'nin kampüsünü *bir arpa tarlasına döndüğünü görene kadar rahat etmeyeceğini* söylemesini bu düşmanlığın bir delili olarak

---

126 **a.g.e.**, s.104.

127 White'ın Mustafa Kemal ile ilk ve son karşılaşmasıdır. Ancak White onun hakkında, İngilizler tarafından İstanbul'da yakalanıp diğerleri gibi Malta'ya gönderilebileceğini, ama onun bir şekilde onların parmaklarının arasından kaçıp yeni bir hareket başlatmak üzere geldiğini söyleyerek hayıflanmaktadır. White, **Anatolia College**, s.104.

128 N. A. M. P., File Number: 867.4016/431; White, **Anatolia College**, s.104.

göstermişlerdir. Bu düşmanlığın çıkış noktasını da 1915 yılı Ermeni tehcir olayına dayandırmışlardır. Şehrin avukat ve iş adamlarından olan Sadık Bey, 1915 tehcir olayında kampüs dışında Kolej'in mülkü olan ve tehcir edilen Ermeni asıllı Prof. Agopyan'ın ikamet ettiği bir evi Osmanlı hükümetinden kiralamıştır. Şehirde herkesin evin Amerikan misyonerlerine ait olduğunu bilmesine rağmen, 1919 yılı baharında İngilizlerin şehri işgaline kadar mülkün sahibi Amerikalılara bir kuruş bile ödeme yapmadan sahiplenmiştir. Ancak şehri işgal eden İngilizlerin otoritesi altında Mr. Dana K. Getchell Sadık Beyden evin kirasını almaya başlamıştır. Bu olayı Sadık Bey, misyonerlere göre, bir düşmanlık sebebi saymıştır.

Ankara hükümetinin kendisine verdiği görevi bir fırsat addederek, Amerikan Board misyonerleri için her şeyi daha zor bir hale getirmeye başlamıştır. Bu olayın çözümü için de yine kendi hükümetlerine başvuran Amerikan Board misyonerleri, 1921 yılı Ocak ayı içerisinde İstanbul'daki Amerikan hükümeti temsilcisine, Ankara'ya bir Amerikalının bilgi mübadelesi ve karşılıklı daha iyi anlaşma için bağlantı temsilcisi olarak görevlendirilmesini tavsiye eden bir telgraf çekmişlerdir. Merzifon'daki Board misyonerlerinin bu girişimlerinden dolayı Ankara'daki Büyük Millet Meclisi 1921 yılında bir teşekkür mesajı göndermiştir[129]. Ankara hükümetinin, misyonerlere böyle bir teşekkür yazısı göndermesinin sebebi muhtemelen Amerikan hükümetine karşı Ankara hükümetinin resmî bir başvuru merkezi olarak algılanmasına sebep olmaları olmuştur.

1920'yi 1921'e bağlayan Noel gecesinden hemen önce Merzifon'daki Amerikan Board misyonerlerini etkili bir Amerikalı ziyaret etmiştir. Bu ziyareti esnasında Amerikalı misyonerlere gizli bir mesaj vermiştir. Bu mesaja göre, sürgün edilmesi planlanan bir sonraki kişi Anadolu Koleji'nin müdürü Mr. George E. White'dır. Bu mesaj üzerine sürekli tetikte bulunan misyonerler, bir gün George E. White hükümet yetkilileri tarafından çağrıldığında bir arkadaşı üzerinde para olup olmadığını sorma gereği duymuştur. Çünkü dönmeyeceğinden şüphelenmektedirler. Bunun üzerine Mr. White, geleceğinden endişe ettiği için Yakın Doğu Yardım Heyeti Direktörlüğü'nden çekilmeyi teklif etmiştir. Ama diğer misyonerlerin hiçbirisi onun yönetimini eleştirmediği gibi, sorumluluğu da kabul etmek istememiştir[130].

---

129 White, **Anatolia College**, s.106.

130 **a.g.e.**, s.106.

4.2. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NE ANKARA HÜKÜMETİ TARAFINDAN YAPILAN BASKIN VE KOLEJİN KAPATILMASI

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Osmanlı ülkesi batılı İtilâf güçleri tarafından işgal edilmeye başlamıştır. Bu kargaşa içinde Yunanistan da İzmir'i işgal edip Anadolu içlerine doğru yayılma faaliyetlerine girişmiştir. Bu gelişmelerin yaşandığı sıralarda Amerikan hükümeti Anadolu'daki durumu incelemek için Amiral Bristol'ü görevlendirmiştir. Bristol, gelişmeler hakkında hükümetine yazdığı raporlar ile bilgi vermiştir. Ancak bu raporların hazırlanışı sırasında yine Amerikan Board misyonerlerin görüşlerine önem verilmiştir. 6 Ağustos 1920 tarihinde hükümetine gönderdiği raporunda Bristol, raporunu Ankara'dan 20 Temmuz 1920 tarihinde ayrılan, güvenilir ve deneyimli misyonerlerin gözlemlerine göre hazırladığını da yazmıştır. Anadolu'daki siyasî gelişmeler, Mustafa Kemal ve başlattığı hareket hakkında bilgiler veren Bristol, raporunun sonunda Amerikan misyonerlerinin ve yardım kurumları üyelerinin güvenliklerinin son iki ay içinde, beklenildiğinden daha kötüye gitmediğini bildirmiştir[131].

Anadolu'daki siyasî gelişmeler hakkında yapılan incelemelerin sonucunda, Amerika Birleşik Devletleri, Ankara'da neler olup bittiğini öğrenmeye son derece hevesli görünmüş ve burada araştırma yapması için, önce yardımcı ticarî komiser Julian E. Gillespie'yi göndermişlerdir. Ona, siyasîler ile yaptığı görüşmelerde, kendisinin diplomatik yetkisi olmadığını belirtmesi, Amerikan Ticaret Bakanlığı'nın bir memuru olarak sadece ekonomik olanakları incelemek için geldiğini söylemesi yolunda talimatlar verilmiştir. Gillespie, Merzifon'daki Amerikan Board misyoneri ve Anadolu Koleji hakkında Ankara hükümetinin karar aşamasında olduğu bir dönemde Ankara'ya gelmiştir. Hükümetine verdiği ilk bilgiler de Anadolu Koleji'ni doğrudan ilgilendiren bir konuda olmuştur. 1922 yılının Ocak ayında Ankara'ya gelen Gillespie, Amiral Bristol'a bir mektup göndermiştir. 10 Ocak 1922 tarihinde gönderdiği mektubunda Pontus konusunda görevli General Nurettin Paşa'nın[132] Ankara'da olduğunu, yetkisini aştığı ve kendine

---

131 Duru, **a.g.e.**, s.99.

132 T.B.M.M.'nde bazı milletvekilleri hem Koçgiri isyanı sırasında hem de Pontus isyanını bastırma faaliyetleri sırasında pek çok zulüm yapıldığını iddia etmeye başladılar. Bu olaylardan Nurettin Paşa'yı doğrudan suçlayan milletvekillerinin bir kısmı görevden derhal alınmasını, bir kısmı da Paşanın asılmasını istemişlerdir. Başkomutan ve Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in Nurettin Paşa'yı desteklemesine rağmen, görevden alınmasına ve muhâkeme edilmesine karar verilmiştir. Başkumandanlık ve Dahiliye Vekâleti'nden gelen 3 Kasım 1921 tarihli yazıyla, Nurettin Paşa'nın görevinin bittiği ve mahkemeye çıkarılmasına karar verildiği bildirilmiştir. Bunun üzerine Paşa 4 Kasım 1921 tarihinde Ankara'ya gelmiş ve 30 Aralık 1921 tarihinde Başkumandanlık Riyaseti ve T.B.M.M. Riyasedi'ne Merkez Ordusu'nun kurulduğu günden beri göstermiş olduğu faaliyetlerle birlikte, Pontusçuluk ve Kürtçülük etkinlikleri ile ilgili önemli belgeleri içeren

verilen emirleri kötü uyguladığı için olağanüstü bir mahkemeye çıkarıldığını bildirmiştir[133]. Ayrıca Mr. Price ile kendisinin talebi üzerine Yusuf Kemal Beyin kendilerini ziyarete geldiğini, ziyaret esnasında kendisinin *Hükümetle emirleri yerine getirecek küçük memurlar arasında uyum olmaması, yasa ve düzenin bulunmayışı, hükümetin istikrarsızlığı konularına ağırlık vererek, Pontus meselesine ve Merzifon katliamının etkilerine değindiğini, ama Kilikya konusunun çözümlenmesinden Türkiye'nin dostlarının memnun olduklarını belirterek onu sevindirdiğini*, beyan etmiştir. Yusuf Kemal Bey de *Merzifon olayından dolayı hemen hemen herkesin üzüntü duyduğunu, olayların ünlü bir çetenin denetimden çıktığını, çete de olsa Ankara'da törenle karşılandığını, buraya Sakarya Savaşı'nın ateşli günlerinde geldiklerini ve doğruca cepheye gönderildiklerini, çoğunun da öldüğünü, dolayısıyla resmen tanınmakla birlikte, hükümetin onları en etkin biçimde denetim altına aldığını, çetenin başının şimdi sert bir generalin emri altında ve 3000 adamından çoğunun başka kuvvetlerde küçük birliklere dağıtıldığını* bildirmiştir[134].

İki hükümet arasında henüz yeni başlayan ilişkilerin ilk konuşulan konuları arasında yer alan Pontusçuluk hareketleri ve bunun sonucunda Anadolu Koleji'ne baskın yapılması ve hadisesinin nasıl başlayıp geliştiğine değinmeden önce, olayın sebepleri üzerinde durmak konunun daha iyi anlaşılması açısından uygun olacaktır.

4.2.1. Ankara Hükümeti Tarafından Anadolu Koleji'ne Baskın Yapılmasının Sebepleri

Pontusçuluk hareketi, Millî Mücadele'nin başından sonuna kadar süren ve Rum Pontus Devleti'nin yeniden kurulması amacına dayanan, Karadeniz'in orta ve doğu bölgelerinde çıkan bir olaydır. Bu bölgede çalışan İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasına en büyük etken de bu hareket olmuştur[135].

Samsun İstiklâl Mahkemesi, yapılan baskınlar sonunda elde edilen belgelerin incelenmesinden sonra Rumların Merzifon'da Amerikan okullarında kurulan Pontusçuluk

---

bir *izahname* göndermiş ve Meclisin 16 ve 17 Ocak 1922 tarihlerindeki gizli oturumlarında üyelere okunmuştur. Mustafa Kemal, yaptığı bir konuşma ile Nurettin Paşa hakkında verilen muhakeme edilme kararının ağır olduğunu ifade ile bu kararın kaldırılmasını istemiştir. Üyelerden bazılarının muhalefet etmelerine rağmen, Meclis Nurettin Paşa'nın muhakeme edilme kararını kaldırmıştır. Bkz. Mustafa Balcıoğlu, **İki İsyan Bir Paşa, Koçgiri, Pontus**, Nobel Yay., Ankara 2000, s.271-273, 283-284.

133 Duru, **a. g. e.**, s.144.

134 **a. g. e.**, s.145.

135 Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998, s.31.

örgütüne bağlı olduklarını saptamıştır. Bu yüzden suçluların idamına, mal ve mülküne el konmasına gıyaben ve yüzlerine karşı oybirliğiyle karar verilmiştir. Suçlular hakkındaki idam kararları memleketin bir kısmını ayırarak hükümet kurmak, teşvik etmek ve çete kurarak ahaliyi katl ile aynı zamanda asker kaçağı oldukları için vatanlarına ihanet ettikleri gerekçesiyle verilmiştir[136].

12 Şubat 1921 tarihinde Anadolu Koleji öğretmenlerinden Zeki Ketani'nin bir suikast sonucu öldürülmesi, okulu yeniden karıştırmıştır. Kolej'in müdürü George E. White'ın İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a *Kolej'in öğrencileri ve öğretmenleriyle siyaset dışı olduğunu ve Kolej yönetiminin, öğrenciler arasındaki siyasal duyguları bastırmak konusunda kararlı, farklı uluslardan gelen öğretmenlerin de siyasal sürtüşmelere girmeme konusunda basiretli davrandıklarını* bildirmesine karşın, olay büyümüş ve dört gün sonra TBMM Hükümeti'ne bağlı birliklerce okulda arama yapılmıştır. Aynı gün Anadolu'da Yenigün'de *Mektep Değil Fesat Ocağı* başlığı altında yayımlanan bir yazıda Ankara'nın tutumu açıkça dile getirilmiştir. Yazıda, okulda yapılan aramada Pontus teşkilâtının pek çok belgesinin ele geçirildiği belirtilmiş ve Anadolu Koleji'nin bir fesat ocağı olduğu anlatılmıştır. Bu yazının yayınlandığı sıralarda okulun tüm yabancı öğretim elemanlarının ülkeyi terk etmesi istenmiş, okulun mallarına el konmuş ve öğrencileri evlerine gönderilmiştir. Bu arada, okulun Rum öğretim elemanlarından üçü, ayaklanma hazırlamak suçuyla 1921 Ağustos'unda idam edilmiştir[137]. Anadolu Koleji'nde bir arama yapılmasını ve arama sonucunda elde edilen belgelerin ışığında okulun kapatılmasına karar verilmesinin başlangıç noktasını sadece Türkçe öğretmeni Mehmet Zeki Ketani Efendi'nin[138] öldürülmesi olayı ile açıklamak doğru değildir. Daha İngilizlerin Merzifon'u işgal ettikleri sırada, okul yetkilileri ve İngilizler arasındaki işbirliği neticesinde okul binalarına getirilen içi silâh dolu sandıklar ve okulda yetkili öğretmenlerin bölgede yaptığı alenî konuşmalar zaten Ankara hükümeti'nin okul hakkında kuvvetli şüphesinin oluşmasına sebep olmuştur. Ancak Mehmet Zeki Ketani Efendi'nin öldürülmesi bardağı taşıran son damla olmuştur.

Anadolu Merkez Ordusu Kumandanı Nureddin Paşa, bölgede görevi başında ele geçirdiği belgelerden elde ettiği bilgilerin sonucunda Pontusçuluk hareketleri ve bu

---

136 Aybars, a. g. e., s.125.

137 Kocabaşoğlu, a.g.e., s.198.

138 Yapılan araştırmalara rağmen bu öğretmen hakkında ayrıntılı bilgi bulunamamıştır.

hareketler içerisinde Anadolu Koleji'nin yeri hakkında yaptığı açıklamalarda bunu açık bir şekilde ifade etmiştir[139]. Yine aynı şekilde 28 Aralık 1921 tarihinde, İzmit Mebusu Sırrı Beyin, Anadolu için yapılan Rum-Pontus propagandası hakkında sual takririne, Dahiliye vekili Ali Fethi Beyin şifahî olarak verdiği cevapta ve bu cevaba karşılık Kayseri milletvekili Osman Bey'in, Merzifon Anadolu Koleji'nde 1893 yılında meydana gelen olayları hatırlatma gereği duymasında da bu gerçek dile getirilmiştir[140].

Anadolu Koleji'ni kapanma aşamasına getiren bir çok sebep vardır. Bunlardan en önemlisi Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgeyi işgal eden İngiliz askerî yetkilileri ile misyonerler ve azınlık gruplar arasında gelişen münasebetler teşkil etmiştir. Bir diğer önemli olay, Kolej bünyesinde faaliyette bulunan Pontus Kulübü ve bu kulüp çerçevesinde yürütülen faaliyetler olmuştur. Yine bütün bunların neticesinde Anadolu Koleji Türkçe öğretmeni Mehmet Zeki Ketani Efendi'nin öldürülmesi olayı olmuştur.

4.2.2. Bölgeyi İşgal Eden İngilizler, Amerikan Board Misyonerleri ve Azınlıklar Arasında Gelişen Münasebetler

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması Anadolu'da Rumları büyük emellerini gerçekleştirme konusunda umutlandırmıştır. Merzifon Anadolu Koleji'nin savaş nedeniyle kapatılmasından sonra burada kalan Mr. ve Mrs. Getchell, Miss Willard, Miss Gage[141] ve Miss Zbinden, Mütareke'nin imzalanmasından sonra tekrar okul binalarını faaliyete geçirme çalışması içine girmişlerdir. Bu arada 16 Şubat 1919 tarihinde New Yokt'tan yola çıkan *Yakın Şark Muavenet Heyeti* ve Amerikan Board'ın Merzifon istasyonunda çalışan misyonerleri 14 Mart 1919'da Merzifon'a gelmişler ve Anadolu Koleji binalarına yerleşmişlerdir[142]. Hemen ardından 30 Mart 1919'da akşam vakti Samsun'dan Merzifon'a gelen atmış kadar İngiliz askeri de Merzifon'a girmişlerdir. Merzifon'u işgal eden İngiliz kuvvetleri, Kara Mustafa Paşa İlkokulu'nu karargah yapmışlar[143] ve 28 Eylül 1919 tarihine kadar burada kalmışlardır[144].

---

139 Nureddin Paşa, *Merkez Ordusu Kumandanının Mühim Bir Beyannamesi*, **Sebilü'r-Reşat**, 21 Şaban 1339-30 Nisan 1337, Cild 19, s.102-103.

140 **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre I, C.15, s.241.

141 Temmuz 1918'de ölmüştür.

142 N. A. M. P., File Number: 867.4016/433.

143 Taşan, **a.g.e.**, s.40.

144 Vehbi Cem Aşkun, **Kurtulan Merzifon**, Balıkesir 1956, s.32, 51.

Askerlerin başında bulunan Solter ismindeki İngiliz subayı ve arkadaşları Amerikan Koleji öğretmenlerinden, aynı zamanda Yakın Şark Muavenet Heyeti üyelerinden Mr. Getchell'in hanesinde misafir olmuşlardır. Ertesi günü sabah otomobille hükümet konağına giden Solter, hiçbir makamı dikkate almadan ve kimseye haber vermeden Osmanlı bayrağını indirerek İngiliz bayrağını asmış ve kaymakamlık odasına girmiştir[145].

Rumları harekete geçiren bütün bu olaylar, Dokuzuncu Ordu Kıtaat Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal'in de dikkatinden kaçmamış ve 5 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'ne, Merzifon'daki İngiliz subayları ile Amerikan memurlarının gerek Merzifon ve gerek Gümüşhacıköy kazası Rumlarıyla pek sıkı bir münasebette bulunduklarını, bu münasebetten dolayı da Rumların çok yüz bulduklarını, bu gelişmelerin göz ardı edilmemesi gerektiğini rapor etmiştir[146].

Açık bir şekilde bilinen bu sıkı münasebetler sonucunda 1919 yılı Eylül ayında eğitim-öğretime kapılarını yeniden açan okul binaları, bu dönemden sonra eğitim faaliyetlerinin yanı sıra, hem bölgede yürütülen komitacılık teşkilâtının merkezi, hem de silâh deposu olarak kullanılmışlardır. Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal tarafından 10 Haziran 1919 tarihinde Havza'dan Harbiye Nezareti'ne yazılan şifrede Merzifon Anadolu Koleji'ne eşya sandıkları getirildiği, üzerlerinde *Ottoman American* markalarının görüldüğünden bunların silâh olabileceğinin tahmin edildiği ifade edilirken, Merzifon'da komitacılık teşkilâtıyla uğraştıkları zannedilen dört İngiliz zabitinin Amerika Koleji'nde toplanmasının, Kolej'i müzakerat ve teşebbüsat merkezi kabul ettikleri şüphesini uyandırdığını[147] beyan edilmiştir. 3 Temmuz 1919 tarihiyle gönderilen yazıda ise artık şüpheler yerini gerçeğe bırakmış ve Merzifon'da Amerikalıların ve İngilizlerin sıkı bir münasebet içinde oldukları ve işbirliği yaptıkları, Kolej'e Samsun üzerinden sandıklarla Kolej'in eşyası namıyla eşyalar geldiği, yapılan tahkikatlar neticesinde bunların silâh olduğunun anlaşıldığı rapor edilmiştir[148].

Bu arada ortaya çıkan işbirliği neticesinde, birbirlerinden oldukça destek alan bu gruplardan Amerikan Board misyonerleri kendilerini bu ülkenin idarecileri sıfatıyla görmeye başlamışlar ve o şekilde davranmışlardır. Bir grup İngiliz askeri ile

---

145 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.: 88, Gl.:194.
146 ATASE Arş., **İ.S.H.-5**, Kt.:206, Gl.:28; **H. T. V. D.**, S.4, Haziran 1953, Belge No:64.
147 ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kt.:89, Gl.:35; **H. T. V. D.**, S.1, Eylül 1952, Belge No:101.
148 ATASE Arş., **İ.S.H.-5**, Kt.:206, Gl.:59; Alan, *Pontus Meselesi*, s.199.

Gümüşhacıköy'üne giden Merzifon Anadolu Koleji öğretmenlerinden Mister Getchell, buradaki hükümet konağında hükümet memurlarını toplayarak *biz galibiz, siz mağlupsunuz. Her ne emreder isek icra edeceksiniz* diye tehditler savurmuş ve cevabını Müftü Efendi'nin *biz galip mağlup bilmeyiz. Hükümetimiz tarafından verilecek emre itaat etmek mecburiyetindeyiz*[149] sözleriyle almıştır.

4.2.3. Pontus Cemiyetinin Kolej'deki Faaliyetleri

Pontus sorunu, Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u almasıyla geçerliliğini yitirmiş ve gerçekleştirilmesi imkânsız hale gelmiştir. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin çökmeye başlamasıyla, bünyesindeki çeşitli azınlıklar gibi, bu bölgedeki Rumlar da Pontus Devleti'ni yeniden kurma fikrine kapılmış ve bunun için yeniden çalışmalara başlamışlardır. Bu şekilde bir faaliyet içerisine girmelerinde dış etkenlerin rolü oldukça büyük olmuştur. Bu etkenlerden en önemlisi yine Anadolu Koleji bünyesinde kendilerine verilen eğitim çerçevesinde aşılanan düşünceler ve bu düşünceleri fiiliyata geçirmek için sağlanan imkânlar olmuştur.

Rum öğrenciler Anadolu Koleji'nde kendilerine verilen eğitimin yanı sıra, okuldaki çok zengin ve çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetlerden de yararlanma ortamı bulmuşlardır. Bu faaliyetlerin en önemlisi, okulda ders veren misyonerlerin de desteği ile, öğrenciler tarafından kurulan kulüpler olmuştur. Rum öğrenciler, 1904 yılında Pontus Kulübü'nü, yine aynı yıl Yunan-Rum İdman Kulübü'nü ve 1907 yılında da Rum İrfan Kulübü'nü kurmuşlardır[150]. Merzifon Amerikan Koleji Pontus Kulübü Tüzüğü'nün üzerinde önemle durulması gereken bazı maddeleri şunlardır:

1. Merzifon Amerikan Koleji'nde mevcut Rum öğrencilerini, Maarif Kulübü öğrencileriyle birleştirip kaynaştırmak amacıyla Pontus ünvanı altında Orfeas ismindeki müzik kulübünü de kapsamak üzere bir dernek kurulmuştur.

4. Derneğin yönetim kurulunu oluşturan üyeler üç sınıfa ayrılmıştır. Birinci sınıf üyeler derneğin kuruluş yeri içerisinde bulunanlarla, okul öğrencilerinden olan Rumlardan oluşur. İkinci sınıf üyeler derneğin kuruluş yeri dışında kalan halktan oluşur. Üçüncü sınıf üyeler her ne cins ve mezhepte bulunursa bulunsunlar derneğin amacına hizmet edecek bir seviye ve güce sahip olan kişilerdir.

---

[149] ATASE Arş., **İ.S.H.-3**, Kls.: 95, Kt.: 105, Ds.: E: 115-Y: 341, Gl.: 64, Fhr.: 6 (1-10), Blg.: 64.
[150] ATASE Arş., **İ.S.H.**, Kls.:2471, Ds.:1-A-45, Fhr.:14, 14-1, 14-2.

5. Okul dışında bulunanlarla Merzifon içerisinde oturan Rumlar, tabiî üyelerin bütün haklarından faydalanırlar, ancak yönetim kurulu üyeliğine kabul edilmezler. Bu gibilerin derneğin her toplantısında hazır bulunmaları gerekir.

6. Rumca bilmeyen diğer milletlerden üye bulunanlar derneğin toplantılarına devam etmeye mecbur olmadıkları gibi seçilme hakkından da mahrumdurlar.

7. Memuriyetleri sürekli olmayan geçici üyelerin tabiî üyeler arasına dahil olmaları için kanunlaşmış olan kayıt ücretini ödemeleri gerekir.

8. Tabiî üyelerin her biri aidat olarak ayda 20 ve eskiden kayıtlı ise ayda 15 kuruş dernek sandığına verecektir. Tabiî üye olmayanlar da her dört ayda bir 30 kuruş yardım verecektir.

9. Tabiî üyeler hem seçmek ve hem de seçilmek hakkına sahiptir, ancak 15 yaşından küçük olanların seçmek hakları olmadığı gibi, üye sınıfına giren her ferdin dernek kararlarına ve işlerine kayıtsız ve şartsız uymaları gerekir. Görevinde tembellik ve ihmali görülenler kurul kararıyla cezalandırılırlar.

22.Derneğin yönetimi ve yaşatılması için gerekli olan gelir kaynakları:

A.Üyelerin kayıt ve kabulü dolayısıyla karşılık alınan ücretler.

B.Üyelerin verecekleri ve bağışlayacakları hediyeler ve paralar.

C.Değişik hediyeler.

D.Kütüphane gelirleri yani kitap satışından alınan paralar.

S.Halk tarafından yapılan çeşitli bağışlar[151].

Bu kulüpler sadece okulda kayıtlı Rum öğrencilere hizmet etmekle kalmamış, Amerikan Board misyonerlerinin, okulun tatil olduğu dönemlerde bizzat ev ev dolaşarak, Hıristiyan Ermeni aileleri arasında yaptıkları gibi, Rum ailelerine hizmet ulaştırma gayretlerini, kış aylarında düzenledikleri gece eğlenceleriyle desteklemişlerdir. Bu gecelerde yöredeki Rum halkına da ulaşmayı, onların da ilgisini ve desteğini çekmeyi başarmışlardır[152].

---

[151]**Pontus Meselesi, Birinci Kısım, Yedinci Fasıl**, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338, s.92-93.
[152]Stone, **a.g.e.**, s.192; Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.196; Tozlu, **a.g.e.**, s.94.

Merzifon Anadolu Koleji çatısı altında faaliyet gösteren bu kulüpler, Rum öğrencilere, okulda verilen eğitim yoluyla aldıkları teorik bilgileri uygulamaya koyma imkanı sağlamıştır. Uygulama alanlarından en hareketlisi Pontus Kulübü olmuştur. Bu kulüp, Merzifon Amerikan Koleji'nde mevcut Rum öğrencilerini, *Maarif Kulübü* öğrencileriyle birleştirip kaynaştırmak amacıyla Pontus adı altında *Orfeas Müzik Kulübü*'nü de kapsamak üzere bir dernek kurulmasıyla[153] ortaya çıkmıştır. Ancak bölgede, ilk Pontus Kulübü'nün ne zaman kurulduğu hakkında bazı farklı bilgiler bulunmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, Karadeniz kıyısında eski Yunanlılığın diriltilmesi için çalışan bir Rum topluluğunun 1840 yılından beri var olduğunu, ilk Pontus toplantı ocağının da İnebolu'da halkın *Manastır* dediği bir tepede kurulduğunu ifade etmiştir[154]. İnebolu'daki Pontus Kulübü, Merzifon Anadolu Koleji'ndeki Rum Pontus Kulübü ile aynı tarihte, 1904 yılında Rum asıllı Amerikan vatandaşı bir papaz olan Klematyos tarafından kurulmuştur[155].

Merzifon Anadolu Koleji'nde kurulan Pontus Kulübü, 1908 yılından itibaren yeni şubelerin açılmasıyla genişletilmiştir. Samsun'da Müdafa-i Meşruta ve daha sonra da Mukaddes Anadolu Rum Cemiyetleri'nin kurulmasıyla başlayan genişleme sürecinde, Batum'dan İnebolu'ya kadar, Karadeniz bölgesi içerisinde birçok şubeler açılmıştır[156]. Pontus Cemiyeti bir taraftan Anadolu'da teşkilât çalışmalarını genişletirken diğer taraftan da Yunanistan'da kurulmuş olan *Asya-yı Suğra Teşkilât-ı Merkeziyesi* (*Küçük Asya Merkez Teşkilâtı*) ile de işbirliği içine girmiştir[157].

Her ne kadar Rumların bu şekilde teşkilâtlanmalarının amacı, Merzifon Amerikan Koleji bünyesindeki Pontus Kulübü başkanının 1908 yılında Samsun'daki *Teceddüt ve İhya Cemiyeti'ne* gönderdiği mektupta, *vatanın değişik yerlerinden gelip eğitim gören, bu okul içerisindeki öğrencilerin birbirlerine karşı yakınlaşma ve kardeşliğini sağlamak ve eğitim ve öğretim sayesinde onların ruhî ve bedenî kuvvetlerini olgunlaşma gayesine sevk ve ulaştırmaktan ibarettir* diye açıklansa da, aynı mektubun sonunda korkusuzca kullanılan *yaşa Yunan, yaşa kurtuluş* ibareleri[158] asıl amacın, Trabzon, Giresun, Ordu, Canik, Sinop,

---

153 **Pontus Meselesi, Birinci Kısım, Yedinci Fasıl**, s.92.

154 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk Söylev 1920-1927**, C.II, TTK Yayını, Ankara 1989, s.837.

155 Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.71.

156 **Pontus Meselesi, Mukaddime**, s.45-46.

157 **Pontus Meselesi, Mukaddime**, s.46; Ali Güler, **Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü**, Ocak Yayınları, Ankara 1999, s.121.

158 **Pontus Meselesi, Birinci Kısım, Yedinci Fasıl**, s.95.

Gümüşhane, Karahisar-ı Şarkî (Şebin Karahisar), Tokat, Amasya, Çorum ve Yozgat sancaklarını, Erzincan sancağının Refahiye ve Kuruçay kazalarını, Kastamonu vilâyetinin Tosya ve Taşköprü kazalarını tamamen; Erzurum vilâyeti, İspir ve Bayburt kazalarını; Sivas vilâyeti, Koçgiri (merkez), Hafik, Yenihan ve İnebolu kazalarını kısmen içine alan bölgede bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurmak[159] olduğunu doğrulamaktadır.

Merzifon Anadolu Koleji'nde Pontus Kulübü tarafında bu gelişmeler yaşanırken, Rum İrfanperver Kulübü Başkanı Teoharidis ve Pontus Cemiyeti Başkanı Mihail Papadopoulos'un 12 Ocak 1909 tarihinde Samsun'da Mikail Efendi isminde bir Rum'a yazdıkları mektuptaki ifadeleriyle amaçları hemcinslerini Yunanlılığa has bir surette terbiye etmek olan ve 140 kadar üye öğrenci ile Anadolu Koleji bünyesinde faaliyet gösteren Rum İrfanperver Kulübü ve Pontus İdman Kulübü faaliyetlerini aynı çatı altında yürütmek için kendilerine yeni bir merkez aramaya başlamışlardır. Kutsal savaşlarını daha serbest ve daha uygun bir kanala yöneltebilmek için yeni bir merkezin sağlanması kesin olarak gerekmektedir. Bu yeni merkez de, iki derneğin arzuları üzerine Merzifon Anadolu Koleji tarafından bağış yoluyla bir arsa verilmesiyle sağlanmıştır. Arsanın temininden sonra, bu arsa içerisinde bir binanın kurulması için yardım toplanması girişimleri başlatılmıştır. 1909 yılında başlayan bu hareketin amacı, bu iki kulübe iyi bir düzen ve tertip vererek, Pontus Cumhuriyeti'ni kurmak için Türklere karşı isyan eden Rum çetelerinin teşkilât altına alınmasını sağlamak olarak belirtilmiştir[160].

Ancak 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Rumlar, Merzifon Anadolu Koleji'nde yürüttükleri bu çalışmaları 10 Mayıs 1916'dan itibaren bir süre askıya almak zorunda kalmışlardır. Fakat Pontus örgütünün taraftarları Birinci Dünya Savaşı sırasında Çar Rusyası'nın Trabzon'u işgali sıralarında Türklere karşı bir takım hareketlere kalkışmışlar, Ruslara Osmanlı Devleti aleyhinde casusluk yapmışlardır[161].

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rum öğrenciler okuldaki kulüplerini tekrar kurmuşlardır. Kulübün ikinci kuruluşunun amacını ise White şöyle izah etmiştir: *Hatta Mütareke sonrasında Karadeniz kıyılarında Pontus bölgesinde yerleşmiş Rum Grekler ile*

---

159 Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.70.

160 **Pontus Meselesi, Birinci Kısım, Beşinci Fasıl**, s.67-68.

161 **a.g.e., Mukaddime**, s.47.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hellenik İmparatorluğu'nun Grekleri arasında özlem hissedildiği için edebiyat topluluklarını yeniden kumuşlardır[162].

1920 yılında, Merkez Ordusu kurulduktan sonra, Kolej'e yapılan bir baskında, Pontus haritaları ve buranın Yunanistan'a katılmasına ait çeşitli kitaplar ele geçirilmiştir. Durum Kolej'in Amerikalı Müdürü White'ın yazmış bulunduğu bir mektubun ele geçmesiyle açıkça anlaşılmıştır. Prof. Dr. Ergün Aybars, bütün bu kitap, haritalar ve belgelerin T.B.M.M. arşivinde İstiklâl Mahkemeleri dosyaları arasında delil olarak bulunduğunu belirtmektedir[163].

4.2.4. Anadolu Koleji'nin Türkçe Öğretmeni Mehmet Zeki Ketani Efendi'nin Öldürülmesi

İngiliz askerleri, Anadolu Koleji'ndeki misyonerler ve Rumlar arasındaki bu sıkı münasebet, ilerleyen aylarda farklı bir boyut kazanmıştır. Anadolu'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından itibaren, siyasî arenada Türkler lehine büyük ilerlemeler kaydedilmiş ve 9 Aralık 1920 tarihinde Üçüncü Kolordu'nun lağvedilmesiyle kurulan Merkez Ordusu[164], Karadeniz kıyısında, Pontusçuluk hareketine karşı etkili tedbirler almaya başlamıştır. Tokat'da Lazaros adlı bir Rumun evinde yapılan aramada Pontus ibareli belgeler, *Merzifon Anadolu Kolejleri* adıyla Kantarcıoğlu tarafından yazılmış beş broşür, Pontus okulları ile Merzifon Amerikan Koleji'nin birleştirilmesine dair Amerikalılarla ortaklaşa yapılan bir yönetmelik ele geçirilmiştir[165]. Ayrıca Yunan *Efzun* askerî kıyafet ve vaziyetini gösteren bir fotoğraf ve içeriği dikkat çekisi Rumca resimli iki gazete bulunmuştur[166].

Lazaros'un oğlu Gavrail ve Kaltacikli İstavaris ve Yakimoğlu Tutak ve İdare Etmez Haralambos ve Kahveci Akalef de bu aramalar sonucunda tutuklanmışlardır. Aramalarda ele geçirilen evraklar tercüme edilmiş ve Papaz Lazaros, Erbaa'da bulunduğu sırada oğlu Gavrail'e yazdığı 13 Ocak 1919 tarihli mektubu da yine Osmanlı Devleti aleyhine ibareler içermektedir. Mektupta İstanbul doğumlu Yanko isimli bir şahsa ait 150 milyon kuruşluk bir vasiyetname gündeme getirilmiş ve vasiyetnamedeki bu miktarın taksimi yapılmıştır. Bu paranın bir kısmının Rum halkının esenliği için çalışan Atina

---

162 White, **Anatolia College**, s.106-107.

163 Aybars, **a.g.e.**, s.124.

164 Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.15.

165 ATASE Arş., **İ.S.H.**, Kls.:2471, Ds.:1-A-45, Fhr.:15; Alan, *Pontus Meselesi*, s.199.

166 **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.4.

hastanesine, bir kısmının İstanbul Patrikhanesi'ne, bir kısmının Atina'da millet hayrına yapılan bir okula verilmesine karar verildiği belirtilmiştir. Ayrıca mektupta *Pontus* ismiyle Merzifon Anadolu Koleji'nde basılıp yayınlanan bir dergiden de bahsedilmiştir[167].

Lazaros'un evinde ele geçirilen belgeler, Merzifon Anadolu Koleji üzerindeki dikkatleri bir kat daha artırılmıştır. Bu arada Kolej'de faaliyet gösteren Rumlar da gelişmelerden kaygı duymaya başlamışlar, faal haldeki Pontusçuların tevkif edilmeye başlanması üzerine de, Anadolu Koleji'nin Türkçe öğretmeni Mehmet Zeki Ketani Efendi'yi, ihbarda bulunduğu zannıyla Kolej'in aranmasından iki gece evvel öldürmüşlerdir[168]. Planlı bir şekilde yapılan bu katl hareketi, 12 Şubat akşamı Mehmet Zeki Ketani Efendi, Türk öğrencilerinin edebiyat topluluğunun toplantısından sonra evine giderken gerçekleştirilmiştir. Mehmet Zeki Ketani Efendi vurularak yaralanmış ve 24 saat içinde hayatını kaybetmiştir. Kolej'in Türkçe öğretmeni olarak çalışan Mehmet Zeki Ketani Efendi'nin öldürülmesi konusuna Amerikan Board misyonerleri oldukça farklı bir görüş ortaya koymuşlardır. Onlara göre bu cinayeti *Zeki Efendi Amerikan ve Hıristiyan okulunun çalışmalarında misyonerlere yardım ettiği için* Türkler işlemişlerdir[169].

4.2.5. Anadolu Koleji'nin Aranması ve Ele Geçirilen Belgeler

Mehmet Zeki Ketani Efendi'nin öldürülmesi, Ankara Hükümeti'nin dikkatlerini bu Kolej üzerinde yoğunlaştırmış ve Merkez Ordusu'na Merzifon'da bulunan Amerikan müesseselerinde arama yapmak için izin vermiş[170] ve Beşinci Fırka Kumandanı ile Merzifon Kaymakamı'nı bu işle görevlendirmiştir. Ancak Bakanlar Kurulu'nda alınan kararlar gereği, Genelkurmay Başkanlığı, Ordu Komutanlığına aramalar sırasında nazik davranılması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmayı da ihmal etmemiştir[171].

Mehmet Zeki Ketani Efendi'nin öldürülüşünün hemen ertesi günü, bölgedeki ordu birliklerinin karargahı Merzifon'a aktarılmış, birlikler Cemil Cahit Paşa'nın kumandasına verilmiştir. Ayrıca Kolej müdürü, Anadolu Hastanesi baştabibi ve Amerikalı diğer misyonerler Merzifon Hükümet Konağı'na çağrılmışlardır. Ciddî bir şeylerin olduğunu sezinleyen misyonerlere, uzun ve alışılmadık bir bekleyişten sonra, Cemal Cahit ve İstiklâl

---

167 ATASE Arş., **İ.S.H.**, Kls.:2471, Ds.: 1-A-45; F: 21-2.
168 ATASE Arş., **İ.S.H.**, Kls.:2471, Ds.:1-A-45, Fhr.:14.
169 N. A. M. P., File Number: 867.4016/.431.
170 ATASE Arş., **İ.S.H.**, Kls.:2471, Ds.:1-A-45, Fhr.:14.
171 **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.4.

Mahkemeleri'nin üyesi bir hakim tarafından Amerikan tesislerinin aranmasına karar verildiği bildirilmiştir. Gerekçe olarak da, okulda silâh ve harp gereçleri depo edilmiş olduğu, kurum içerisinde Pontus Kulübü adıyla siyasî bir teşkilât kurulduğu, Kolej öğretmenlerinden Zeki Beyin Samsun'da Pontusçuların tutuklanmasının ardından okula ve Pontus'a ait sırları açığa vurmuş olmak ithamıyla okuldaki Pontusçular tarafından öldürtüldüğü ihbarları gösterilmiştir. Bu bildiriye cevap olarak Amerikan Board misyonerleri okullarının bu gibi suçlamalarla ilgisinin olmadığı konusunda güvence vermişler ve okulun aranabileceğini beyan etmişlerdir[172].

Hükümet Konağı'ndan ayrılıp Kolej'e dönen misyonerlere Türk yetkililer refakat etmiştir. Bu refakati misyonerler yine *tutuklu* oldukları şeklinde yorumlamışlardır. Ayrıca okula döndüklerinde binaları sivil veya resmî yüz yirmiye yakın asker ve seksen civarında subay ile sarılmış, kapılarına muhafizlar yerleştirilmiş, etrafında açık alanlarda devriyeler dolaşırken bulduklarını belirtmişlerdir. Bu misyonerler, aramaya başlamadan önce aramadan sorumlu hükümet görevlilerinin ön hazırlık olarak, haberleşmeyi kolaylaştırmak için barakalarla arazi telefonları irtibatı kurduklarını, bulunması muhtemel silâh ve cephaneleri taşımak için de katırları hazır beklettiklerini belirtmişlerdir[173].

4.2.5.1. Aramalarda Ele Geçirilen Raporlar ve Belgeler

16 Şubat 1921 tarihinde Merzifon Amerikan Hastane ve Koleji, Beşinci Fırka Kumandanı'nın da hazır bulunmasıyla aranmıştır. Aramalar sırasında silâh ve cephane bulunamamış ise de yabancı devletlerin, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede bulunan azınlık grupları Türkler aleyhine kışkırttıklarını ortaya koyan belgeler ele geçirilmiştir. Bu belgelerden, Amerika'nın bu faaliyetler için yılda iki milyon dolar harcadığı, bu harcamaları sayesinde bölgede on yedi bir kadar azınlığı kontrol ettiği anlaşılmıştır[174]. Bölgedeki bu faaliyetleri için de Merzifon'daki Anadolu Koleji bir üs vazifesi görmüştür.

Bu faaliyetler çerçevesinde, Kolej dahilinde 1904 tarihinde kurulduğu tespit edilen Pontus Kulübü, yine aynı yıl kurulmuş olan Yunan-Rum İdman Kulübü ve 1907 yılında kurulan Rum İrfan Kulübü'nün varlığı tespit edilmiştir. Pontus Kulübü'nün nizamnamesi,

---

172 **a.g.e.**, s.5-6.

173 N. A. M. P., File Number:867.4016/431.

174 Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.96.

mühürleri, Yunan bayrakları, kurulması düşünülen Pontus Cumhuriyeti'nin sınırlarını gösteren ve üzerinde *Pontus* yazılı harita, fotoğraflar, Pontus armaları ve bazı önemli belgeler ele geçirilmiştir. Ele geçirilen nizamnamenin tercüme edilmesi sonucunda Kulübün, Rumları Yunan emellerine hizmet ve Pontus Hükümeti'nin kurulmasına teşvik eden çok zararlı bir müessese olduğunun ortaya çıkması üzerine hemen kapatılarak, Rum olan başkanı ve idare heyeti üyelerinden altı kişi tevkif edilmiş ve Amerikalı olanların ise sadece ifadeleri alınmıştır[175].

Aramalar sırasında okulda silâh ve cephane bulunamaması okulu bu konuda temize çıkarmamıştır. Aramalarda okul hizmetlilerinin savaş silâhları ve cephanesiyle silâhlanmış oldukları halde okul içerisinden alınmış fotoğrafları delaletiyle okulda silâhların var olduğu fakat saklanmış olduğu anlaşılmıştır[176].

Bu fotoğraflarda insanlar, Osmanlı silâhlarıyla donatılmış olarak grup halinde poz vermişlerdir. Yetkililerin fotoğrafların kimlere ait olduğu yolundaki sorularına, Kolej öğretmenleri kaçamak ve birbirleriyle çelişen cevaplar vermişlerdir. Ayrıca bu sorunun sorulduğu esnada okul müdürünün, öğretmenlere gerçeğe aykırı ifadeler vermelerini tembih ettiğini, o esnada orada bulunan İngilizce bilen subaylardan biri duymuştur. Silâhla birlikte fotoğrafları bulunan insanları okul öğretmenlerinin çoğu tanımadığını söylemiştir. Ancak bu resimlerde yer alan ve okulla ilişkisi bulunan dört Ermeni tespit edilmiş ve tutuklanmıştır.

Aramalar sırasında ele geçirilen bir diğer önemli belge de, halkı eşkıyalık hareketleriyle ün salmış, Rum Gümüşhacıköy halkı tarafından Anadolu Koleji müdüriyetine hitaben yazılmış bir belge de bulunmuştur. Bu belgede köy halkı hükümetten şikayet etmişler ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda talimat istemişlerdir[177]. Ancak Merzifon'daki Amerikan müesseselerinin aranmaları sırasında Rum ve Ermeni katillerinin Avrupa'ya kaçırılması hakkında Kolej müdüriyeti ile Samsun Amerikan temsilcisi arasında cereyan eden muhaberat evrakının[178] dahi bulunması Merzifon Anadolu Koleji'nde Rumlar

---

175 ATASE, **İ.S.H.**, Kls.:2471, Ds.:1-A-45, Fhr.:14; **TBMM Zabıt Cerideleri**, 7. C., Devre I, C. 15, s.241; **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.4.

176 **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.5-6.

177 **a.g.e.**, s.3.

178 ATASE Arş., **İ.S.H.**, Kls.:2471, Ds.:1-A-45, Fhr.:14.

arasında yürütülen faaliyetlerin, Kolej müdürü White'ın anlattığı kadar masumane olmadığını ortaya koymuştur.

Anadolu Koleji'nde yapılan aramalar sırasında ele geçirilen bir diğer belge de, Osmanlı Devleti aleyhinde şikâyetleri ve Amerikan vatandaşlığına kayıt ve kabulü ricasını ihtiva eden Altıncı Fırkadan Yüzbaşı Mehmet Ali Efendi'nin emekli iken silâh altına alınarak Mecitözü şubesine memur edilen alay kâtibi Ali Rıza Efendi'nin de hükümet memurları aleyhinde uydurma sözlerini içeren mektupları ele geçirilmiştir. Bu iki şahsın hemen tutuklanmaları için emir verilmiştir[179].

Aramalar sonucunda elde edilen belgelerin arasında, içinde yuvarlak ibarelerle şifreli yazılmış olan raporlar da ele geçirilmiştir. Bu raporların maddeleri iyice incelendiğinde Kolej'in Anadolu'da Osmanlı Devleti aleyhine gerçekleştirilmekte olan görevler ve durumlar hakkında günü gününe Samsun'daki Amerika torpidosuna rapor gönderdiği anlaşılmıştır. Ayrıca bu raporlardan, Hıristiyan unsurlara Kolej içerisinde serbestçe millî gayelerine ulaşma imkânı hazırladıkları da anlaşılmıştır. Bu evraklardan, misyonerlerden Mr. Getchell'in Yakın Şark Muavenet Heyeti başkanlığı yaparak, hükümetin zayıf bir zamanında kendisine İtilâf temsilcisi süsü vererek Hıristiyan unsurlar lehine Müslümanları hapsetmesi ve para toplanması gibi bir çok icraatta bulunduğu görülmüştür. Evraklardan elde edilen bilgiler ışığında bu yönde suçlamalar sadece Kolej'de görev yapan öğretmenlere karşı değildir. Anadolu Hastanesi'ni idare eden ve yine bir Amerikan Board misyoneri olan Dr. Marden'in de çok hızlı bir komiteci olduğu vurgulanmıştır[180].

Bu belgelere ilâve olarak Anadolu Koleji'nde Rum halkını ihtilâle teşvik eden şiirler de ele geçirilmiştir. Bu şiirler incelendiğinde Türk öldürmeyi, cennete kavuşmak için en kesin çare kabul eden kandırılmış Rum gençlerinin büyük bir heves ve hülya içinde kanlı olaylar ortaya koymaya çalıştıkları ve bu hülyalarını gerçekleştirmek uğruna verilecek herhangi bir görevi bağlılık, boyun eğme, gizlilik içerisinde, kimseye tek kelime söylemeden itiraz etmeksizin yerine getireceklerine dair yemin ettirildikleri açıkça anlaşılmıştır[181]. Ayrıca Merzifon'daki Pontus Kulübü'nden elde edilen belgeler arasında hayalî Pontus kahramanına hitap eden kurtuluş marşı; yine savaşa davet şarkısı, aynı zamanda ondan kaçanların hain olduğunu zikr ederek 600 yıllık efendisine karşı isyan için

---

179 **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.4.

180 **a.g.e.**, s.5-6.

181 **a.g.e., Birinci Kısım, Dördüncü Fasıl**, s.14.

ölümden bile kaçılmaması tavsiyesinde bulunan, Pontusçuların silâhbaşı borusu yerine geçen savaş kıtası olan marşlar da bulunmuştur. Bunların hepsi bestelenmiş marşlardır ve notalardan tercüme edilmiştir[182].

4.2.5.2. Anadolu Koleji Öğretmenleri Tarafından Yazılan İsyana Kışkırtıcı Özel Mektuplar ve İçerikleri

Anadolu Koleji'nin aranması sırasında ele geçirilen en önemli belgeleri, okulda yetkili olarak görev yapan misyonerlerin ve bazı azınlıkların yazmış olduğu mektuplar teşkil etmiştir. George Papazyan adında bir papazla Anadolu Koleji müdürü tarafından yazılan bir mektupta bekar bir Ermeni olsa bağımsız Ermenistan'a gidip çalışacağını temin etmiştir. Ermeni milletinin zeki olduğu vurgulanarak, Ermenistan'da iş bilir bir yönetimin idareyi ele alması halinde Türkleri ve Alevi Türklerin ortadan kaldırılmasının mümkün olacağı ve Ermenistan'da kalacak Müslümanların da kan irtibatı dolayısıyla atalarının dinleri olan Ermeni dinine geri döndürülebileceğini düşüncesi dile getirilmiştir. Yine bu mektupta aşağıdaki satırlar olduğu gibi yer almıştır: *İyi ve daha çok ürün alınması için bu kadar kan feda edilmesinin Ermeni tarihinin hiç bir döneminde görülmediğine imanım vardır. Anadolu Koleji için 8 öğretmenimizin ölümü, bir kolej tarafından onların mensup olduğu millete bırakılması gerek hizmet için bir taahhüt olduğuna inanıyorum. Merzifon, mesut Ermeni sınırları içerisinde değildir. Görevimiz milletler arası ve özellikle herhangi bir millet için değildir. Fakat maziden Ermeni gençleri kadar kolejce istifade ettirilen hiç bir millet olmadığı gibi kendi lehine Ermenilerin bu kadar kan dökmesi dolayısıyla ahaliniz için daha yerine getirilecek görevimiz, hizmetlerimiz bulunduğuna da bende kuvvetli bir kanaat vardır. Biz hükümetler prensipleri dahilinde bir kolejin tatbiki ve samimi mümkün olduğu bir şekilde üzerine alabileceği eğitim ve öğretimi sağlamak konusunda kefil olur ve bağımsızlıklarının taçlandırılması için Ermeni milletinin terbiyesinin tamamlanmasını üzerine alacak gençlerin bir kısmının -ihtimal ki önemli bir miktarını- yetiştireceğimizi ümit ederim*[183].

Bilimsel bir amaç için gelmiş olması gereken Merzifon Anadolu Koleji Müdürü Amerikalı White'ın ve diğer Amerikalıların Türk hükümeti aleyhindeki bu bozguncu tertipleri himaye etmiş olmaları ne kadar tenkit edilecek bir durum ise de 25 Ekim 1920 tarihinde Mr. White tarafından İstanbul'daki *Bible House* müdürü Frederik Goodsell'e

---

182 **a.g.e., Birinci Kısım, Yedinci Fasıl**, s.99-101.

183 **a.g.e., Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.5-6.

hitaben yazılıp sansür dolayısıyla göndermeye cesaret edemediği ve belgeler arasında bulunan bir mektupta yer alan ifadeler oldukça çarpıcıdır. Bu mektubun bazı kısımlarından verilen kesitler Amerikan Board misyonerlerinin ülkemizde hangi amaçla bulunduklarını açık bir şekilde göstermektedir:

Evvelden beri pek hâlî olan itimadım biz papazlar cemiyeti emellerinin hakiki bakış açısı, binayı kendisine tabi tutmak için Tanrı'nın İsa suretinde tecelli eylediğini Müslümanlara iman ettirmeyi sağlamaktadır.(!) Bu münasebetle bu kutsal hizmetin yüceliğini önemle dikkate alalım. Hıristiyanlığın en büyük ve muntazam rakibi İslâmiyet olduğu gibi Türkiye de en kuvvetli Müslüman hükümetidir. Başkanımızca bilinmektedir ki gerekirse sonucu elde etmek için 500 yıl duracağız ve bunlara işin sonunda muvaffak olacağız.

Mektubun bir başka bölümünde de bu amaca nasıl ulaşılacağı hakkında yollar gösterilmektedir: *Hizmetimiz ihtilâl ile değil, idare ile yapılmalıdır. Kendilerine bunca eza ve cefada bulunanlara borçlu oldukları zekatı yakından bilip almaları için yakında Hıristiyanları teşvik etmeye çaba harcayacağız. Rum ve Ermenilere karşı olan mukaddes görevlerimizin canlandırılması için kutsal bir güven beslemekteyim. Bunlardan bazıları İslâm uğruna şehit oldular ve unutmayalım ki kutsal görevimiz sona erinceye kadar pek çok şehit kanı akıtacağız. ...Bundan sonra ümidimiz gençlere dönük olmalıdır. Olgunluk çağına ulaştıktan sonra karakterini değiştirmek bir adam için pek güçtür. Şii'ler gerçek Müslüman olmadıkları gibi çoğunluk halinde bulunmakla beraber Türk nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Eğer ılımlı şekilde mezhepte serbestlik gösterilirse Ermenilerin bizden öncekilere gösterdikleri rağbet gibi rağbet göstereceklerdir. Bizim görevimiz bu fırsatı kaçırmamak ve gereklerine uygun hareket etmektedir*[184].

Bu ifadelerden Anadolu Koleji'nde görev yapan Amarikan Board misyonerleri, bütün Kürtleri ve Alevi Türkleri İslâm'a döndürülmüş Ermeni milleti mensubu olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Protestan misyonerleri, hazırladıkları nüfus istatistikleriyle de Anadolu'daki Alevi ve Bektaşi zümrelerini *Hıristiyan dönmesi unsurlar*

---

[184] **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.5-6; Nureddin Paşa, **a.g.m.**, s.102-103.

olarak göstermişlerdir[185]. Bu topluluğun güya asıllarına dönmeleri ve Ermeni olduklarını kabul etmelerinin sağlanması için çalışılması gerektiği açık ifadelerle vurgulanmıştır.

Yine bugün Doğu Anadolu bölgesinde meydana gelen olaylara ışık tutacak ifadeler de bu mektupta şöyle yer almıştır: *Ermeniler Erivan'da kendilerine bahş edilen İstiklâliyet-i idarede bilistifade bu mıntıkada büyük ve mesud bir Ermenistan meydana getirebilmek için dünyanın her tarafından buralara koşup geliyorlar. Buralarda her meslekten Ermeni gençleri için yapılacak işler vardır. Ermenilere mevud olan Kars ve Erzurum'da ve vilâyet-i şarkiyede her ne kadar şimdi Ermeni nüfusu pek az ise de dünyanın her tarafından buralara gelecek olan Ermeni akını ve tehaccümü karşısında bu havalide meskun bulunan Türklerin, Kürtlerin ekserisi ihtimal ki terk-i diyar edip gideceklerdir. Terk-i mevkii etmeseler bile cömert bir Ermeni idaresi .... Kürtlerin az zaman zarfında Ermeni yapılmasını mümkün kılacaktır*[186].

Ayrıca bu mektupta yazılı olan ifadelerden anlaşıldığı üzere, Amerikan Board misyonerleri mezhep ve tarikat cemiyetlerinden Hıristiyanlık adına istifade etme düşüncesinde olmuşlardır. Ayrıca İslâmları Hıristiyanlığa kazanmak için yaşı ilerlemiş olanlar üzerinde başarı sağlamanın pek zor görüldüğünden küçük İslâm çocuklarını Hıristiyanlığa kazanmak için çalışmaların yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır[187].

Yine Kolej'de aramalar sırasında bulunan mektuplardan biri de Rumların bölge üzerindeki hayallerini göstermektedir. Mektubun muhtevası şöyledir.

Pontus'taki hemşehrime açık mektup

Marsilya

12 Şubat 1920/1336

Aziz Hemşehrilerim;

---

185 İttihat ve Terakki Partisi iktidarda kaldığı dönemde (1909-1918), Anadolu'nun çeşitli dinsel inançlarını, tarikatlarını ve Türkmen aşiretleri tanımak için araştırma yapmak amacıyla ilmî yönden yeterli görülen şahısları Anadolu'ya gönderilmiştir. Kızılbaş ve Bektaşileri incelemek için Baha Sait Bey, Ahileri incelemek için Bursalı Mehmet Tahir ve Hasan Fehmi Hoca, Ermenileri incelemek için Esat Uras görevlendirilmiştir. Baha Sait Bey, kendisine böyle bir görev verilmesinin sebebini; *Anadolu'da yaşayan Alevi ve Bektaşi zümrelerinin Protestan misyonerlerinin hazırladıkları nüfus istatistikleriyle ...Hıristiyan dönmesi unsurlar olarak gösterilmesi* olarak belirtmiştir. Nejat Birdoğan, **İttihat ve Terakki'nin Alevilik-Bektaşilik Araştırması**, Berfin Yay., s.7-11.

186 Nureddin Paşa, **a.g.m.**, s.102-103.

187 **a.g.m.**, s.102-103.

İçinizden bazılarının bana vatana ihanet ve müstahak olmadığım halde benim için pek de iyi olmayan diğer muhtelife harekât-ı na-lâyıka isnad ettiklerini maalesef öğrendim. Buna sebep olarak da Pontus'un bir Cumhuriyet halinde idaresini veya daha doğrusu Müslüman ve Hıristiyanların aynı hukuku haiz olmalarını isteyerek Pontus'un İstiklâli (muhtariyeti) için çalışmakta olduğum gösteriliyor.

Bir kelime ile söyleyebilirim ki; ben güzel vatanımızı İstanbul memurlarının müstekreh boyunduruğundan kurtararak tahlis edilmekten başka bir şey aramıyorum (istemiyorum). Bu adamların sevgili vatanımıza karşı irtikab etmiş oldukları fenalıkları ve icra-i hükumet edemedikleri gibi memleketimizi felaketlere ve harabiye sürüklediklerini hepiniz bilirsiniz. Mevalide yalnız sulh konferansı reisi Mösyö Jorj Klemonsu Türk murahhaslarını Paris'den iade ederken icra-i hükumet etmesini bilmediklerini ve bu hususta kabahat olmadığını onlara söylemeyi ihmal etmişti. Kürtler bile Konferansa verdikleri muhtıralarında kendilerine sarhoş ve cahil memurlar gönderen İstanbul'u istemediklerini beyan ve İstiklâllerini talep eyliyorlardı.

Suriye, Filistin, Kilikya, Irak, Antalya havalisi ve Ermenistan'ın İstanbul kırtasiyecilerinin nüfuzundan ayrıldığı ve İstanbul'un da aynı akibete uğramak tehlikesinde bulunduğu bir sırada niçin Pontus'ta aynı hukuku eda edemesin.

Memleketimiz müstakil bir hükümeti teşkil edebilecek her şeye malik olduğu gibi ahali-i mahalliye ile katiyyen alâkadar olmayan dışarıdan gelmiş memurlara ihtiyaç hissetmeden kendi kendini idareyi ve hürriyet prensiplerine ittibaen kendi mukarreratını takdir eylemekte de muktedirdir.

Bir zamanlar Ermenistan'a raptedilmek istenildiğimiz malumunuzdur. Bu ancak pek büyük çalışma ve gayretin mukabili böyle bir suret-i halin adaletsizlik, münasebetsizlik ve gayr-ı muvafık olduğunu anlatmak suretiyle bertaraf edilmiştir. Artık bütün dünya bir Pontus meselesi bulunduğunu biliyor. Bu büyük maksadımızın muvaffakiyeti için büyük bir kâr ve büyük bir adımdır. Çünkü şimdiye kadar bütün bu memleketler Ermenistan'ın zayıf idare-i hükümraniye dahil edilmiyordu.

Müslüman hemşehrilerimize karşı hiçbir kin ve adavetimiz olmadığı gibi bilakis onlarla geçen zahmetli ve felaketli günlerden sonra hal-i sulh ve ..... çalışarak sevgili vatanımızda saadetimiz temin ve herkesin iyiliği için tam bir kardeşlik ve aile halinde onlarla teşrik-i sa'y eylemeyi arzu ediyoruz.

Pek ala bilirsiniz ki, müstekreh efendiler gibi hareket eden efendiler ve ağaların şekl-i idaresi zamanı gelmiş ve asrımızın efkarına uymamaktadır. Herkesin terakkiye doğru yürüdüğü bir zamanda bizlerin de tedhiş usulündeki vakti geçmiş usul-i idareden vazgeçmemizin zamanıdır. İşte mesela memleketimizde Giresun gibi derebeylik süren bir Osman Ağa tarafından tedhiş edilmiş bir şehir görüyorsunuz.

Gerek İslâm ve gerekse Hıristiyan bütün dünya efkârının ıslah edildiği ve kendimizi saadet ve terakkiye îsal içinde yeni fikirler ve metotlar kabul etmek mecburiyetinde bulunduğumuzu bilmeliyiz.

Mösyö Klemansu'nun Türk heyet-i murahhasasına hafiyyen yazılmış mektubun zikre şayan olan şu cümlesini hatırlarım: Diyor ki; memurlar memleketi idare etmesini bilmediler ve bu memleketler bundan sonra artık onların idaresinde kalmayacaktır. Hakikaten bu kadar asırlık terk-i işgali memleketimizde ne yapmıştır? Bu hususat-ı nafia nokta-i nazarından her şey inşa edilmeye muhtaçtır. Bir yolumuz, bir köprümüz hatta bir kanalımız yok. Hayat-ı bahriyenin temin-i maişet için fevkalade ehemmiyeti olan bir memlekette ve Batum'dan İstanbul'a kadar imtidad eden saha dahilinde Trabzon, Giresun, Samsun, vesair gibi mühim şehirler bulunduğu halde tek bir liman fena havalarda yük almak ve vermek için tek bir sahilhane yoktur. Bilâkis diğer memleketlere bakınız; meselâ Fransa'nın bahr-ı sefidde bunun nısfı olan bir sahil kısmı üzerinde Manton ile Serpe arasında atmış iki liman ve salca..... bahri vardır. Fransa gibi zengin olduğunu söyleyeceğiniz bir memlekete kadar gitmedim. Bize pek yakın olan Rusya'ya, Romanya'ya, Bulgaristan'a bakınız. Bunlardan son ikisinin tarih-i istiklâlleri o kadar eski değil ve bundan dolayıdır ki; bu kadar terakki etmekten bunları hiçbir şey men' edemedi.

Daha ne söyleyeyim, ahalimizin yarından emin olmayarak yaşadığı asayişsizlik dolayısıyla bütün teşebbüs-i şahsileri felce uğratan hükümetin fena maksatlarıyla men' edilmediği zamanlar ziraat ve sanayii işlerine rahatça kendilerine bırakmıyorlar. İşte bu esbabdan dolayıdır ki; Pontus Cumhuriyeti esasasını bir şekil ve şeraite rapt etmek istiyoruz. Kafkas hududundan Sinop'un garbına kadar imtidad-ı sahil ve bunun hinterlandını ihtiva eden araziyi ihtiva edecek olan bu memlekette bir adalet, Müslüman ve Hıristiyan herkes için bir kanun olacaktır. Zulümden pek ziyade muzdarip olduğumuz için onu kimseye reva görmek niyetinde değiliz. Ancak hemşehrilerimizden herhangi meslekten

olursa olsun herkesle samimi, kalbi ve serbest bir teşrik-i mesaiden başka bir şey istemiyoruz ki herkesin menfaati de bundadır.

Hiçbir millete hükmetmek istemediğimiz gibi başkalarının hükmetmesine de tahammül etmeyiz. Memleketimizin lisan-ı resmisi Türkçe ve Rumca olacaktır.

Bütün bu faaliyetlerden maksadımız ancak bu güne kadar bizi ayıran ve saadetimize mani teşkil eden ihtilafları (gavgaları) bertaraf etmek ve el ele vererek terakki ve mesudiyetimiz için Müslüman ve Hıristiyan birlikte kemal-i azimle çalışmaktan ibarettir.

Ben ise memleketimde doğmuş olan Hıristiyan hemşehrilerim gibi salimenlikle .... şahsen hükümetimizin vahşet ve kabiliyetsizliği dolayısıyla düşmüş olduğu dalalet ve harabiden memleketi kurtarmak için bütün gayreti sarf etmeye karar verdim.

Kostantin Jakovn J. Kostantinidis tarafından imza edilmiştir[188].

Mektupta her ne kadar Türk-Rum dostluğundan söz edilmekte ise de mektupta kullanılan dostluk ve kardeşlik ifadeleri hiçbir zaman Rumlar adına samimi olmamıştır. Bu samimiyetsizlikleri 1920-1921 yılında meydana gelen olaylarda ve Anadolu Koleji'nin aranması sırasında ele geçirilen diğer belgelerde açıkça görülmüştür. Bu ifadeler sadece Türk halkını kandırmak ve onları bir süre bu yalancı tavırlarla aldatıp gizli gizli yürüttükleri faaliyetlerle hülyalarını gerçekleştirmek için bir maske olarak kullanılmıştır.

4.2.6. Anadolu Koleji'nin Aranması Sonuçları İle İlgili İki Hükümet Yetkililerine Bilgi Verilmesi

Anadolu Koleji'nin aranması ve arama sonrasında ele geçirilen belgeler hakkındaki bilgi Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine Müdafaa-i Milliye Vekâletine[189] Nurettin Paşa tarafından bir yazı ile aşağıdaki şekilde bildirilmiştir.

1-Bugün 2/16 (16.02.1921) tarihinde Merzifon Amerika Hastane ve Koleji Beşinci Fırka Kumandanı dahi hazır olduğu halde taharri ettirilmiştir. Esliha ve cephane bulunmamış ise de Kolej dahilinde 1904 tarihinden beri kurulmuş olan Pontus Kulübü namıyla bir kulüp bulunduğu tezahür etmiş; nizamnameleri, mühürleri, Yunan bayrakları ve Pontus armaları ve bazı evrak-ı mühimme elde edilmiştir. Derdest-i terceme olan

---

188 ATASE Arş., **İ.S.H.**, Kls.: 2471, Ds.: 1-A-45, Fhr.:14-3/14-4; **Pontus Meselesi, Birinci Kısım, Dördüncü Fasıl**, s.64-66.

189 Bugünkü Genel Kurmay Başkanlığı.

nizamnameye nazaran kulübün Rumları Yunan a'mâline ve Pontus hükümetinin ihyasına teşvik ve ihzar eden gayet muzır bir müessese olduğu anlaşılmaktadır.

2-Kulübün Rum olan reisi ile heyet-ı idaresinin tevkifleri ve kulübün seddi ve Amerikalı olanların yalnız ifadelerinin zaptıyla iktifa edilmesi emir olunmuştur.

3-Mezkur Kolej'de Türkçe muallimi olan Zeki Efendi de iki gece evvel Kolej civarında maktul olarak bulunmuştur. Pontus Hey'ât-ı faalesinin tevfikatına başlanması üzerine merhum Zeki Efendi'nin ihbaratta bulunduğu zannıyla Rumlar tarafından katl edildiği muhtemel görülmektedir.

4-Kolej müdüriyeti ile Samsun Amerika mümessili arasında Rum ve Ermeni katillerinin Avrupa'ya kaçırılması hakkında Kolej müdüriyeti ile Samsun Amerika mümessili arasında cereyan eden muhaberat evrakı dahi bulunmuştur. Tafsilat ba'de arz edilecektir. Efendim[190].

Okulun kapatılmasıyla birlikte gelişmeleri haber vermek için İstanbul'daki Amerika temsilcisi Amiral Bristol'e de gelişmeler hakkında bilgi vermek için bir yazı gönderilmiştir. Yazıda Anadolu Koleji'nin aranması sonucunda ortaya çıkan olumsuz durumun bildirilmesinden dolayı oldukça üzüntü duyulduğu öncelikle belirtilmiş ve ardından 16 Şubat tarihinde Beşinci Fırka Kumandanı'nın da hazır bulunmasıyla okulun arandığı, arama sırasında, okulu idare eden yöneticilerin Türkiye aleyhine bazı siyasî olaylar ile meşgul olduklarını ispat eden belgelerin ele geçirildiği bildirilmiştir. Bu belgelerden elde edilen bilgilere göre Anadolu Koleji bünyesinde yürütülen Osmanlı hükümeti aleyhinde yürütülen faaliyetler şöyle açıklanmıştır:

Birincisi; 1904 tarihinden beri Merzifon Anadolu Koleji içerisinde Pontus adıyla kurulan bir Rum kulübünün tüzüğü ile mühür ve önemli evraklarının yanında bir de Yunan bayrağı elde edilmiştir. Kulübün amacı, tüzüğünden anlaşıldığına göre Karadeniz kıyılarında bir Yunan hükümeti kurulması ve hazırlanması için Rum gençliğini teşvik ve cesaretlendirmek ve bu maksatla Rum gençliğini Yunan sultası altına koymak için çalışmaktan ibarettir.

---

[190] ATASE Arş., **İ.S.H.**, Kls.:2471, Ds.:1-A-45; Fhr.: 14.

İkincisi; Kolej müdürü, Sumsun'da bulunan Amerika temsilcisi ile Rum-Ermeni gençlerinin Türk hükümetinin kanunlarına aykırı olarak ve izin almaksızın Avrupa'ya kaçmalarını sağlamak amacıyla sürekli ilişki halinde olmuştur.

Üçüncüsü; Anadolu Koleji'nin Türkçe öğretmeni Mehmet Zeki Ketani Efendi 1921 yılının 14 Şubat gecesi üzerine hücum edilmek suretiyle öldürülmüştür. Zeki Bey'in öldürülmesi klüp üyelerinin tutuklanmalarına başlanmasının ardından işlenmiş olduğu için Kolej içerisindeki teşkilât ve tertibat ile cinayet teşebbüsünün adı geçen şahıs tarafından ihbar edileceğinden korkulmasından ileri geldiği anlaşılmıştır.

Yazının devamında elde edilen bu belgelerin ışığında Amerikan vatandaşları tarafından idare edilen ve tarafsız olduğuna inanılan bu eğitim kurumunun Türk hükümetinin samimiyetini kötüye kullanarak Türkiye aleyhtarı teşkilâtın idare merkezi olarak çalışmasının insanlık ve devletler ilkeleriyle bağdaştırılmasının imkânsız olduğu vurgulanmıştır. Ardından da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin yabancılara karşı gösterdiği misafirperverliğin yeni bir örneği olmak üzere kurumdaki Amerikan vatandaşlarının cezalandırmayacağını, sadece kurumun kapatılarak yurt dışına çıkarılmaya karar verildiği bildirilmiştir. Kapatılma sırasında da Merzifon Kaymakamlığı tarafından seçilen iki Amerikalı misyonerin kurumu korumak için görevlendirildiği bildirilmiştir. Özetle ifade ettiğimiz bu yazının üzerinde dikkatle durulması gereken bölümü sonuç kısmıdır:

Eğer asil zatınız tarafından güvence verilerek adı geçen kurumun idaresi için yeni bir özel görevli memur gönderilmek arzusu ortaya çıkarsa kurumun yeniden açılması için gerekli kolaylıkların gösterileceğini hürmetlerimle arz eylerim[191].

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Merzifon'daki Anadolu Koleji'nin kapatılmasına kesin olarak karar verilmiş, ancak henüz faaliyetlerinin başında olan Ankara hükümeti Amerikan hükümetinin aşırı tepkisini çekmemek ve ikili ilişkileri gerginleştirmemek için okulun, halihazırdaki öğretmen ve çalışan kadrosu ile değil, Amerikan hükümeti tarafından gönderilecek özel bir memurla açılabileceğini belirtilmiştir. Yani bir noktada Ankara hükümeti tarafından Amerikan Board misyonerlerinin faaliyet göstermelerine sıcak bakılmadığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Ancak bu ılımlı ifadelere rağmen, ilerleyen yıllarda okulun tekrar açılmasına hiçbir şekilde izin verilmemiştir.

---

191 **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.9.

Bu şekilde faaliyetlerine son verilen Anadolu Koleji'nin aranması, elde edilen evrakların içeriği ve okulun kapatılmasının sebepleri, İzmit Milletvekili Sırrı Beyin 28 Aralık 1921 (29.12.1337) tarihinde *Anadolu için yapılan Rum-Pontus propagandası* hakkında sorduğu soruya zamanın İçişleri Bakanı Ali Fethi Beyin şifahî olarak cevaplar vermesi ile TBMM'nin de gündeminde tartışılmıştır. Tartışmalar sırasında Anadolu Koleji'nin Türkler aleyhindeki faaliyetleri gündeme getirilmiş, okul ile çalışanlarının 1892 yılında Merzifon'da meydana gelen Ermeni olayları ile ilişkileri de vurgulanmıştır[192]. Yani yeni kurulmuş olan Ankara hükümeti, konu bir hükümet meselesi olarak ele alınmış ve çözümünü de bu çerçevede üretmiştir.

4.2.7. Anadolu Koleji'nin Aranması ve Sonucunda Ele Geçirilen Belgeler Hakkında Amerikan Board Misyonerlerinin İfadeleri

Kolej'in aranması olayı okulun müdürü tarafından ise şu ifadelerle anlatılmıştır: *Her biri bir sivil, bir askerî görevli ve bir Amerikalıdan oluşan arama grupları, özellikle bodrum katlara ilgi gösterdiler. Bizim yardım evimizde bulunan bir ara hastanede de çalışmış, zavallı, sefil bir kadının saklanmış askeri malzemeyi gösterebileceğini söylediği hastanenin bodrum katı ise dikkatleri çekti. Şüphe uyandıran oda, ölüm halinde hastanenin morgu olarak kullanılıyordu. Bu oda hakkında giz ve esrar perdesi havada asılı kaldı. Kadının duyduğunu söylediği sesler, ışığımızı sağlayan Delco makinelerinin çıkardığı seslerdi. En fazla korkan yerli kadın ve kızlardı. Yakın Doğu Yardım Heyeti görevlilerinden biri, bir Amerikan, annesine şöyle yazıyordu: Sizlerin korkunun ne demek olduğunu bilmemenizden dolayı çok memnunum*[193].

Ancak White her ne kadar inkâr etse de, aramalar sırasında, durumu haber veren kadın tarafından işaret edilen mahzen ve dehlizlerin mevcut olduğu görülmüş ve bunlardan birisinin kalorifer borularına ve diğerlerinin de okuldan hastaneye geçmeye mahsus olduğu anlaşılmıştır[194]. Ayrıca White, Ankara hükümetinin Anadolu Koleji'ni suçlu bulduğu olaylara ve delillere yaklaşımı da çok farklı olmuştur. Amerikan Board'ın Boston'daki merkezine yazdığı raporlarında, okulun bünyesindeki kulüplere verilen isimleri ve amaçlarını: "*Okulumuzun farklı milliyetlere ve dillere mensup öğrencileri kendi edebî kulüplerini kurmuşlardır. Amaçları kendi ana dillerini öğrenmekti. Yaklaşık yirmi*

---

192 **TBMM Zabıt Cerideleri**, 7. C., Devre I, C.15, s.241.

193 N. A. M. P., File Number:867.4016/431; White, **Anatolia College**, s. 108.

194 **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.5-6.

yıl önce Rumlar Pontus Kulübü adıyla bir kulüp kurdular. Bu ismi vermelerinin sebebi, yörenin eski zamanlarda Pontus ismiyle anılmasıdır[195]" diyerek, bu illegal kulüplerin mevcudiyetini oldukça masumane ifadelerle açıklamaya çalışmıştır.

Aynı raporda White, odasındaki aramalar sırasında onun da orada kalmasına izin verildiğini beyan etmiştir. Arama yapan general ve hakim, duvarda asılı, üzerinde Pontus kelimesini okudukları iki harita üzerinde konuşmaya başlamışlardır. White bu iki görevlinin birbirlerine *bakınız bunlar kurmayı düşündükleri Pontus eyaletinin haritalarıdır. Bakınız Pontus'un sınırları aynı değil. Birisinde daha geniş. İstekleri arttıkça sınırları genişletiyorlar* dediklerini ifade etmiş kendine göre bu harita için de mantıklı bir açıklama getirmiştir. Üzerinde *Pontus* yazan harita, *Chikago'da yıllar önce, eski zamanlarda Roma İmparatorluğu eyaletlerini göstermek için basılmıştır. Fakat Türkçe gazeteler, Kolej'de Hellenik Krallığa Pontus eyaletinin eklendiğini gösteren haritalar bulunmuştur diye yazdılar*[196] şeklindeki ifadelerle durumu izah etmeye çalışmıştır. Tespit edilen suç unsurlarını bu kadar masum bir kılıfa sokarak anlatırken, Kolej'i aramakla görevli memurların Kolej'de bulunan belgeler hakkında kendisine yönelttiği sorulara ise bir şey bilmediğini söylemekle yetinmiştir[197].

Anadolu Koleji'nin aranması sırasında bulunan bütün bu belgelere rağmen, George E. White, Türk yetkililerinin uzun saatler boyunca her köşede büyük bir hevesle silâh ve mühimmat aradıklarını, ancak böyle bir şey olmadığı için bulamadıklarını; İngiliz subaylarının Merzifon'dan ayrılırken kendilerine birinci sınıf birkaç silâh vermeyi teklif ettiklerini ve acil durumlar için misyonerlere almalarını tavsiye ettiklerini, ama misyonerlerin almayı reddettiğini övünerek ifade etmekten geri kalmamıştır. Bu sözlerinin ardından da kendi evinin aranması sırasında eşi ve askerî rütbesi binbaşı olan bir askerle kendi evlerine gittiklerini, binbaşının etrafa çabucak üstünkörü baktığını, daha sonra hareketleri oldukça nazik olan bu askerle beraber müzik dinleyerek kahve içtiklerini anlatmıştır[198].

---

195 N. A. M. P., File Number:867.4016/431.

196 N. A. M. P., **a.g.b.**; Alan, *Pontus Meselesi*, s.201.

197 **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.4.

198 N. A. M. P., **a.g.b.**; White, **Anatolia College**, s. 107.

4.2.8. Anadolu Koleji Öğrencileri ve Öğretmenlerinin Tutuklanması ve İstiklâl Mahkemeleri'nde Yargılanmaları

Kolej'in kapanmasıyla birlikte, binaların ve eşyaların korunması için hükümetin seçtiği birisi evli diğeri bekar iki erkek ve bir kadın Amerikan Board misyoneri seçilmiş, geriye kalan diğer yirmi dokuz kişi 22 Mart 1921'de Merzifon'u terk etmiştir[199]. Elde edilen onca belgeden sonra Pontusçular da tutuklu olarak Amasya'ya gönderilmiştir. Amasya'da tutuklu bulunan Pontusçu Rumların aileleri Pontusçu eşkıya tarafından Samsun'a gönderilmişler ve onlardan aldıkları talimatlar üzerine şehirde bulunan American Tobacco Şirketi'nin memurları ile sıkı bir temas içine girmişlerdir. Ailelerin Amerikalılarla içine girdikleri bu temas, memlekette her gün Ankara Hükümeti'ne bir tepki olarak, şiddetli propagandaların yapılmasına, İslâm ve Hıristiyan topluluğun bu hareketlerin akıntısına kapılmasına sebep olmuştur[200].

Okulun arandığı gece Yunan-Rum Edebiyat Grubu'nun Yönetim Komitesi'ndeki Mehmet Zeki Ketani Efendi'nin öldürülmesinden sorumlu tutulan üç öğretmen, biri mezun ikisi halâ okulda eğitimine devam eden *Anesti, Lay* ve *Pavlidik* isimli üç öğrenci tutuklanmışlardır. Okul müdürü Mr. White, tutuklama sırasında okul yetkililerine birkaç soru sorulup cevapları alınır alınmaz geri yollanacaklarına söz verildigini ancak tutuklananların geriye dönmediklerini hatıralarında ifade etmiştir[201].

Bir taraftan askerî hareketler yürütülmekle beraber diğer taraftan da Pontus teşkilâtını meydana getirmiş ve bunca mezalim ve facialara sebebiyet vermiş olan şahıslar hakkında kanunî kovuşturmaya girişilmiş ve yakalananlar Amasya'da Büyük Millet Meclisi seçilmiş üyelerinden oluşan Samsun Bölge İstiklâl mahkemesine gönderilmiş ve emanet olunmuşlardır. 1921 yılı Ağustos ayında işe başlayan adı geçen mahkeme değişik tarihlerde Merzifon, Samsun, Trabzon, Giresun, Ünye, Ordu ve diğer yerlerdeki Pontusçulara ait yargılamalar ile uğraşarak zanlılar hakkında hak ve adaletin gereklerini yerine getirmişlerdir. İstiklâl Mahkemesi'nin Merzifon'da faaliyet gösteren Pontusçular hakkında vermiş olduğu kararlarının gerektirici sebepler kısmı: *Karar: Osmanlı Devleti topraklarından bir parçayı Pontus adı altında ayırarak hükümet teşkili maksadıyla*

---

199 N. A. M. P., **a.g.b.**; *The College Kemal Closed*, **The Missionary Herald**, Volume CXVII, Number 8, August 1921, s.270-271.

200 ATASE Arş., **İ.S.H.**, Kls.:2471, Ds.:1-A-45, Fhr.:41; **TBMM Zabıt Ceridleri**, 7. C., Devre I, C.15, s.241.

201 **a.g.e Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.8; White, **Anatolia College**, s.109.

Merzifon'da kurulan şubenin başkan ve üyelerinden olup öğrencilere Yunanlılık emellerini öğretmek ve hükümetin varlığını ortadan kaldırmak üzere çete oluşturdukları ve Amerikan Koleji Türkçe öğretmeni Zeki Efendinin öldürülmesinde dahi ilgileri olduğu anlaşılan...[202] şekilde açıklanmıştır:

Bu sebeplerden dolayı, İstiklâl Mahkemesi kararıyla 3 Ermeni ile 168 Rum ölüme mahkum edilmiş, ancak bunlardan on yedisi yakalanamadıkları için kurtulmuşlardır. Bu mahkumların adları Samsun'da yayınlanan ***Ahali*** gazetesinin 21 Eylül 1921 tarihli sayısında ve *Hilâl* gazetesinde yayınlanmıştır[203].

İstiklâl Mahkemeleri'nin yargılamaları sonucunda Anadolu Koleji'nin Prof. Theocharides Demetrios (27 yaşında), Exstathiades Haralambos (Charalambos), Lamprianos Yorgi (George) ve Anastas (Anastasiors) adlı dört öğretmeni ile Simon (Simeon) John ve Paul Pavlos (Pavlides) adlı iki öğrencisi idam edilmiştir[204].

4.3.KOLEJ HAKKINDA KAPATILMA KARARININ VERİLMESİ

4.3.1. Anadolu Koleji'nin Kapatılması, Öğretmen ve Öğrencilerinin Merzifon'dan Uzaklaştırılmaları

Amerikan Board misyonerlerinin 1851 yılında başlattıkları ve 1886 yılında Anadolu Koleji'nin kurulmasıyla en verimli dönemine giren Merzifon macerasına, Türk halkı aleyhinde bulundukları faaliyetlerinin açık bir şekilde ortaya çıkmasından sonra 1921 yılında Ankara hükümeti tarafından son verilmiştir. Dışişleri Bakanlığı'ndan, Amasya Mutasarrıflığı'na verilen emir üzerine Merzifon Anadolu Koleji 14 Mart 1921 tarihinde kapatılmıştır. Amasya Mutasarrıfı Kolej'in kapatıldığını ve kapatılması esnasında uygulanan kuralları aşağıdaki yazı ile Ankara hükümeti İçişleri Bakanlığı'na bildirmiştir:

C-14-15.3.1921:

1. Merzifon'daki Amerikan kurumu yüce tebliğiniz çerçevesinde kapattırılmış ve müdür tarafından okuldaki eşya ve levazımın taşıttırılmasından sonra bina kapısı kaymakamlıkça mühürlenmiştir.

---

[202] **Pontus Meselesi, Dördüncü Kısım**, s.6.

[203] N. A. M. P., File Number:867.4016/432; **Pontus Meselesi, Beşinci Kısım**, s.7.

[204] N. A. M. P., File Number:867,4016/432. Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.95. Ayrıca arşiv belgesinde İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanan ve çeşitli cezalara çarptırılan Rum ve Ermenilerin uzun bir isim listesi yayınlanmıştır.
Ayrıca **İstiklâl Mahkemeleri** dosyalarının kayıtlı olduğu kataloglardan yaptığımız taramalar sonucunda bu suçlular hakkında verilen kararların "Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi; Amasya 1-2 İstiklâl Mahkemesi Karar Defteri, TASNİF: T-1; Dosya No:12/10" da kayıtlı olduğu tespit edilmiştir.

2. Binaların ve eşyanın korunması için hükümetin seçimi sonucu alıkonulan birisi evli diğeri bekar olmak üzere 2 erkek, bir kadın Amerikalıdan ayrı olarak erkek ve kadın toplam 29 Amerikalı dün Samsun'a doğru Merzifon'dan ayrılmışlardır.

3. Okulun bina ve eşyasından başka hastane ve yetimevi binaları ve levazımı dahi doğrudan doğruya sözü edilen 2 Amerikalının idarelerine emanet edilmiş olup yalnız hastanede bulunan 82 hasta asker, fırka sağlık kurulunun Merzifon'dan gitmeleri dolayısıyla, Merzifon hükümet doktoru tarafından tedavi edilecek ve ilaçları reçete karşılığında hastane eczanesinden alınacaktır. Yetimevinde 5 ile 16 yaşlarında 61 erkek ve 44 kız olmak üzere 105 Rum ve 92 erkek ve 93 kız olmak üzere 185 Ermeni bulunmaktadır. Bunlardan toplam sayıları 290 çocuk olup yiyecek ve içecekleri eskiden olduğu gibi burada kalan 2 Amerikalı tarafından kendi arzuları ile yerine getirilmiş ve öğretime ara verilmiştir. Doktor Martin de yurdu terk edecek 29 Amerikalı arasında bulunmasından dolayı bundan böyle hastaneye hasta kabul olunmayacaktır.

4. Kurumun dışından da güvenliğinin sağlanması için Kaymakamlıkça gerekli olan tedbirler alınmıştır.

5. Hastane ve yetimevinin şimdiki şekilde bırakılması geçici bir tedbirden ibaret bulunmasına göre bunlardan birincisinin askeri ve belediyeye ait bir hastane halinde kullanılması ve diğerinin varlığını sürdürmesi veya kapatılması şıklarından birisi yahut İçişleri Bakanlığı'nca uygun görülecek başka bir şekilde idareleri kabul buyurulduğu takdirde acele olarak gerekli tebligat yapılması ve yetimevi kapatılmak gerektiği halde, çocukların nereye verileceği emrinin bildirilmesi arz olunur.

Merzifon'da Amasya Mutasarrıfı
Osman[205]

Amasya Mutasarrıflığının bu yazısını alan Ankara hükümeti İçişleri Bakanlığı, bundan sonra mutasarrıflığa 23 Mart 1921 tarihinde yazdığı bir yazıyla, Amerikan kurumları hakkında Bakanlar Kurulu'nca yakın bir zamanda alınacak genel karara kadar Merzifon Anadolu Koleji hakkında başka bir işlem yapılmamasını, o zamana kadar mevcut durumun korunmasını, aynı zamanda da gerekli tedbirlerin alınmasını bildirmiştir[206]. İlerleyen tarihlerde Bakanlar Kurulu, Amerikan kurumları hakkında bahsedilen genel

---

[205] N. A. M. P., File Number:867.4016/431; **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.7-8.
[206] **Pontus Meselesi, Üçüncü Kısım, Birinci Fasıl**, s.8.

kararı almış ve bu kararı derhal Amasya Mutasarrıflığı'na bildirmiştir. Alınan karar gereğince Pontus teşkilâtıyla ilgisi olduğu, aramalar sırasında elde edilen belgelerden kesin olarak anlaşılan Merzifon Anadolu Koleji kesin olarak kapatılmıştır. Okul binalarının ve içerisinde bulunan kitap ve diğer öğretim araç-gereçlerinin korunması için Amasya Mutasarrıflığı tarafından uygun görülecek iki Amerikalı misyonerin okulda kalmasına, diğer öğretmenlerin ise sınıfların Ankara hükümeti yetkilileri tarafından mühürlenmesinin ardından Samsun yoluyla sınır dışı edilmesi karar verilmiştir[207].

18 Mart 1921 Cuma günü, yüksek mevkide bir vazifeli olan Amasya Mutasarrıfı ve bölgenin askerî kumandanı General Cemil Cahit, Ankara hükümetinin Anadolu Koleji'nden sorumlu komiseri Sadık Bey'in evinde Anadolu Hastanesi baştabibi Dr. Marden ve Anadolu Koleji müdürü Mr.White ile bir görüşme yapmışlardır. Soğuk bir şekilde kabul edilen bu iki kişiye okulda bulunan Amerikalıların iki gün içinde[208] okulu terk etmesi gerektiği söylenmiştir. Alınan son karar Kolej kapatılması ve öğretmen ile öğrencilerinin evlerine gönderilmesi yönünde alınmıştır. Fazla faal olmayan iki genç Amerikalı misyonerin Merzifonda kalıp Yakın Doğu Yardım Grubu'nun yetimleriyle ilgilenmisi için seçilmesine karar verilmiştir. İki Amerikalı misyoner bu durumu oldukça sakin karşılamışlar, hatta neşeli bir tavır bile sergilemişlerdir. Board misyonerlerinden hemen hepsi gönüllü kalmak istemişlerdir. Hatta Yakın Doğu Yardım Heyeti'nden bazı kadın çalışanları dayanamayarak, yetkililere gidip kalmak için izin istemişlerdir. Ama *yasak* cevabı almışlardır. İstanbul veya Ankara'ya, Türk ve Amerikalı yetkililere Amerikan Board misyonerlerinin telgraf çekmeleri yasaklanmıştır. Yetkililer iki genç adam konusunda katı ve ısrarlı tutumlarından vazgeçmemişler ve Neticede Mr. Compton ve karısı ile, Cleveland'dan kısa dönemli olarak gelmiş olan Kolej öğretmenlerinden Donald M. Hosford seçilmişler, Hükümet yetkilileri de bu seçimi kabul etmişlerdir[209]. Merzifon'dan ayrılmak için hazırlıklara başlayan Amerikalı misyonerler en kısa zamanda geri dönecekmiş gibi hazırlıklarını yapmaya başlamışlar, mesuliyetlerini orada kalacak olan Mr. Compton'a devretmekle meşgul okul müdürü Mr.White, *hazırlıkları ne kadar süreli yokluğumuz için yapalım* diye soran eşine *dönüşümüz fazla uzun sürmeyecekmiş gibi planla* cevabını vermiştir. 1921 Martı'nın 22'sinde Salı sabahı, gecikmiş kış fırtınaları

---

207 **a.g.e.**, s.7.

208 Sonra iltimasla üç güne çıkarılmıştır.

209 White, **Anatolia College**, s. 109.

ile, Yakın Doğu Yardım Grubu'nun iki kamyonu ve altı küçük at arabası ile Anadolu Koleji kampüsünü terk eden Amerikalı misyonerlere atlı muhafizlar refakat etmişlerdir. Ertesi gün Samsun'a ulaşan grup, limanda bekleyen bir Amerikan destroyeri ile İstanbul'a gitmişlerdir[210].

4.3.2. Anadolu Koleji'nin Yeniden Hayata Geçirilmesi Arayışları

Merzifon Anadolu Koleji'nde Amerikan Board misyonerlerinin ne yapmak istediğinin bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmasına rağmen, bölgeyi terk ederek İstanbul'a giden misyonerler, okulu tekrar açmak için büyük bir çaba içine girmişlerdir. Ancak anlamışlardır ki, eğer Ankara Hükümeti ile işi çözmeye çalışırlarsa emellerine ulaşmak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle İstanbul'da Osmanlı Hükümeti nezdinde bir girişimlerde bulunmuşlardır. 14 Mayıs 1921 tarihinde Amerika Fevkalade Komiserliği İsveç Sefareti vasıtasıyla Hariciye Nezareti'ne bir protesto göndermiştir. Pontus Cemiyeti siyasî faaliyetlerde bulunuyor diye Merzifon'daki Amerikan okulu ile hastanesinin Amasya Mutasarrıflığı'nca kapatıldığı, Amerikalıların şehirden ihraç olunduğu ifade edilen, meselenin adı geçen okulun tekrar açılarak Amerikan memurlarının görevlerine döndürülmeleri ile çözülmesini talep eden protesto, Osmanlı Hükümeti tarafından, halen Ankara Hükümeti ile resmî münasebette bulunulmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir[211]. Fakat misyonerler okulu tekrar açma girişimlerinde vazgeçmemişler, Amerikan Fevkalade Komiserliği'nce Merzifon'daki Amerikan okulu ve hastanesini tekrar açmak için gönderdikleri ikinci protesto da aynı gerekçe ile 30 Haziran 1921 tarihinde ikinci defa reddedilmiştir[212].

Merzifon Anadolu Koleji'nin kampüsünden ayrılan Amerikan Board misyoneri grup halinde yaz boyunca İstanbul'daki merkezlerinde kalmışlardır. Resmî yollardan yapılan müracaatlar sonucunda verilen olumsuz cevaplar yavaş yavaş geri dönüş ümitlerinin kaybolmasına neden olmuştur. Ancak grup üyelerinden Miss Antony ve Miss Corning sabırlı bekleyişlerinin ve defalarca tekrarladıkları ısrarlı başvurularının ve gayretlerinin neticesinde dönüş ve yarıda kalmış hizmete devam için izin almayı başarmışlardır[213] Bu bayanlara Yatılı Kızlar Okulu'nda çalışmaları için izin verilmiştir.

---

210 **a.g.e.**, s.110.

211 B.O.A., **MV Mazbataları**, Belge No:221/146.

212 B.O.A., **MV Mazbataları**, Belge No:221/214.

213 White, **Anatolia College**, s. 110.

Kapandığı tarihten itibaren Anadolu Koleji bir daha Merzifon'da eğitim çalışmalarına başlayamamıştır. Ancak Yatılı Kızlar Okulu başka adlar altında bir süre daha eğitimine devam etmiş, sonunda o da faaliyetlerine son vermiştir. Yatılı Kızlar Okulu hakkında bilgi verilen bölümde konuyla ilgili yeterli açıklamalar verilmiştir.

Anadolu Koleji'nin yeniden açılmasının mümkün görülmemesi üzerine Board misyonerleri tarafından önce Rusya sınırları içerisinde açmasına niyetlenilmiştir. Bu noktada Anadolu Koleji'nde görev yapmış T. A. Elmer, Kafkasya'nın Tiflis şehrinde yardım çalışmalarının mesuliyetini yüklenmiş, çalışmalara başlamıştır. T. A. Elmer'in Kolej'e yeni bir yer için, Kafkasya'da Batum veya Tiflis yakınlarında bir yerin uygun olabileceğini bildirmesi üzerine, Ağustos başlarında bazı Amerikan tüccarlarını, ticaret için Rusya'ya götüren bir Amerikan destroyeri ile Yüksek Komiser Amiral Bristol'ün de bulunduğu bir grupta Mr. White ve Mr. Riggs araştırma için yola çıkmışlardır. Rus Hükümeti'nin misafirleri sıfatıyla seyahat eden iki misyonere gezileri esnasında bir araba bu iki misyonerin hizmetine tahsis edilmiştir[214].

Tiflis'de buluşan üç Amerikan misyoneri, üç gün boyunca araştırma yapmışlardır. Şehirdeki liseden bazı temsilciler misyonerlere ulaşarak gelip okullarını devralmalarını teklif etmişlerdir. Ancak 1921 yılına kadar okullarını açık tutmayı başarabilen bu insanlar, 1921 yılı yaz tatilinden sonra yaşadıkları zorluklardan dolayı okullarını tekrar açamamışlardır. Tiflis'deki lisenin temsilcileri okullarının tekrar eğitim faaliyetlerine başlayabilmesi için Amerikan Board'un bu iki temsilcisine müracaat etmeyi uygun bulmuşlardır. Amerikan Board misyonerleri, Tiflis'te bu insanlarla eğitim alanında işbirliğine girmeyi çok arzulamış olmalarına rağmen, bazı olumsuz şartlar nedeniyle bu işbirliğine girmede isteksiz davranmışlardır. Eğer işbirliğine girerlerse eğitim-öğretime başladıkları zaman öğrenci harçlarının dışında desteklerinin olmayacağı ve öğrencilerinin de harç verebilecek bir ekonomik seviyesinin bulunmayışı misyonerlerin işbirliği yapma konusunda isteksiz davranmalarının sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Ayrıca şehirde ticaretten de söz etmenin mümkün olmaması misyonerleri işbirliği konusunda iyice karamsarlığa itmiştir. Misyonerler açısından son derece olumsuz olarak görülen bu şartlara rağmen Tiflis'deki lise temsilcileri, Amerikan Board misyonerlerinin işbirliğini kabul edip gelmesi halinde iki-üç Amerikalının okulu yöneteceği ve öğrencilerden toplanan

---

214 **a.g.e.**, s. 111.

harçlar ile misyonerlerle sadık bir şekilde çalışmaların yürütülebileceği kanaati hakim olmuştur. Onlara göre her şeye rağmen işbirliği yapılırsa işler yolunda gidecek ve neticede okul başarıya ulaşacaktır.

Bütün olumsuz şartların üstüne, Rusya'da idareyi ellerinde bulunduran Bolşevik hükümetin baskıcı, sınırlayıcı, şüpheci ve keyfî yönetiminin okul ve burada verilen eğitim üzerinde doğuracağı muhtemel etkileri de göz önünde bulunduran Amerikan Board misyonerleri Tiflisli lise temsilcileri tarafından yapılan bu işbirliği teklifini geri çevirmek zorunda kalmışlardır[215].

İlerleyen günlerde okulu açmak için uygun bir yer bulma çalışmaları devam etmiştir. Yunan hükümetinin de daveti üzerine, şartlarını Rusya'ya kıyasla daha iyi buldukları Yunanistan'da okulu tekrar açma kararı almışlardır. Bu karar neticesinde Türk otoriteleri tarafından Merzifon'da kapatılan Anadolu Koleji, 1923 yılının Aralık ayı ortalarında Selanik'te yeniden eğitime başlamıştır[216].

4.3.3. Anadolu Koleji Öğretmenlerinin Rumlar Lehine Yürüttükleri Diğer Çalışmalar

Merzifon Anadolu Koleji'nde görev yapan misyonerlerin Rumlar lehine yaptıkları çalışmalar, okulun kapatılmasından sonra bölgede başlayan Rum göçleri sırasında da devam etmiştir. Ankara Hükümeti kendini düşmanlarından savunmak amacıyla, Yunan donanmasının 9 Haziran 1921 tarihinde İnebolu'yu bombardıman etmesi ve karaya asker çıkarma ihtimalinin artması üzerine Karadeniz kıyılarını savaş alanı ilân etmiştir. 26 Haziran 1921 tarihinde de düşmanın kıyıya asker çıkarması sırasında kendisine yardımcı kuvvet bulmasını önlemek ve kıyıları korumakla görevli müfrezelerin arkalarını emniyet altında bulundurmak için bölgedeki 15-50 yaş arası eli silâh tutan Rumların iç kısımlara taşınmasına karar vermiştir. Yine bu çerçevede, vaktiyle bölgede Rum çoğunluğu oluşturmak emeliyle, Samsun Rum Metropolitliği'nde kurulmuş olan Göçmenler Komisyonu tarafından Rusya'dan ve Anadolu'nun iç kısımlarından getirilip yerleştirilmiş olan Rumlar memleketlerine geri gönderilmişlerdir[217].

---

215 **a.g.e.**, s. 112.

216 **Centenmial of Constantinople Station 81831-1931)**, Near East Mission of the American Board, İstanbul 1931, s.29.

217 **Pontus Meselesi, Dördüncü Kısım**, s.2-3.

Bu gelişmeler, Merzifon Anadolu Koleji'nde görev yapan insanların şahsî notlarında ve merkezlerine verdikleri raporlarda büyük yer tutmuştur. Bu raporlarda Ankara Hükümeti suçlu gibi gösterilmek istenmiş ve Amerikan kamuoyunun dikkati bölgedeki Rumlar üzerine çekilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de Amerikan Board misyoner örgütünün veznedarı olarak bulunan Dr.W.W.Peet şahsi notlarında 1921 yılının 23 Haziranı ve onu izleyen günlerde Merzifon'da erkeklerin göçe zorlanmasından sonra geride kalan kadın ve çocuklara katliam uygulandığından bahsederek, Ankara Hükümeti tarafından bu olaylara karşı bir şey yapılmadığını, haberdar edildiklerinde de olayı çetelerin yaptığını söyleyerek işin içinden çıktıklarını ifade etmiştir[218].

Merzifon Anadolu Koleji'nde uzun yıllar hocalık yapmış olan ve daha sonra Yakın Şark Muavenet Heyeti'nin bir üyesi olarak New York'ta bulunan J.P.Xenides hazırladığı raporunda, Rumların zulüm ve haksızlıklara uğradığını uzun uzun anlattıktan sonra, Ankara Hükümeti tarafından Rumların Anadolu içlerine göç ettirilmelerini daha önceden tasarlanmış bir olay gibi göstermeye çalışmıştır. Bunu kanıtlamak için de 1915 baharında Ermeniler tehcir edilirken, ileri gelen bir Türk memurunun kendisine, ***bu bölgede kali-mera, Pari-louis***[219] *seslerinin duyulmayacağını, şimdi Ermenilerin gittiğini Rumların da zamanının geleceğini*[220] söylediğini beyan etmiştir. Bu olay, Anadolu Koleji müdürü George E.White'ın, Washington'a yazdığı bir mektupta, Türklerce 1915'de Anadolu'da Ermenilere uygulanan olayların aynısının şimdi Rumlara yapılmak istendiği[221] şeklinde ifade edilmiştir.

Merzifon Anadolu Koleji'nde görevli misyonerlerin Rumlar lehine içine girdikleri bu faaliyetler, aynı bölgede başka görevlerde bulunan Amerikalılar tarafından da desteklenmiştir. 1920-1921 yılları arasında Yakın Şark Muavenet Heyeti'nin Harput kolunun bir üyesi olarak Anadolu'da Samsun-Merzifon-Sivas-Kayseri-Ulukışla-Harput arasında otomobil taşımacılığı görevi ile bulunan Mr.Stanley E.Hopkins, Anadolu'dan döndükten sonra New York'ta bir rapor hazırlamış, raporunda Anadolu'da Rumlara Türkler tarafından çok kötü muameleler yapıldığını, Karadeniz'in güney kıyılarındaki Rumların doğuya göçe zorlandıklarını ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin

---

218 N. A. M. P., File Number:867.4016/435.

219 Ermenice ve Rumca olarak *günaydın* demektir.

220 N. A. M. P., File Number: 867.4016/432.

221 N. A. M. P., File Number:867.4016.440.

içinde bulunduğu durumdan daha kötü durumda olduklarını belirterek, bu hareketin amacının bütün Rumları yok etmek ve Türkiye'yi Türklere bırakmak[222] olduğu şeklinde açıklamıştır.

Amerikan Board misyonerleri, 1921 yılının yaz aylarında Merzifon'daki Rumların da buradan göç etmeye zorlandığını, bu olaylar sırasında Anadolu Koleji öğretmenlerinden Mr. Tateos H. Zhamgoçyan'ın evinde yakılarak öldürüldüğünü, Mr. Gregory Chakalof ve Mr. Charalambos'un Anadolu'nun iç bölgelerine aynı dönemde sürgün edildiğini de yazmışlardır[223]. Ancak bu konularla ilgili Türk arşivlerinde herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

222 N. A. M. P., File Number:867.4016/432; Alan, *Pontus Meselesi*, s.202.
223 N. A. M. P., File Number:867.4016/431.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde misyonerlik faaliyetlerinin tarihi oldukça eski olmasına rağmen Amerikan Protestan misyonerlerinin çalışmaları ancak 1820 yılında Amerikan Board cemiyetinin girişimleriyle başlamıştır. Araştırmamızda Amerikan Board cemiyetinin Merzifon ve çevresinde yürüttüğü yaklaşık yetmiş yıllık bir çalışma Anadolu Koleji'nde yürütülen faaliyetler çerçevesinde ele alınmıştır.

Bahsi geçen ve yaklaşık bir asırlık bir dönemi kapsayan bu çalışma devresinde Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'da başlattıkları çalışmaların en can alıcı noktası faaliyetlerin, Osmanlı ülkesi ve toplumu hakkında iyi bir ön inceleme yapıldıktan ve devlet ve toplum yeterince tanındıktan sonra başlatılması kararının alınmış olmasıdır. 1820 yılında Osmanlı ülkesine ayak basan Board misyonerleri, büyük bir gayretle yaptıkları incelemeler ile ülkeyi coğrafî, demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel yönleriyle araştırılıp incelemiştir. İlk geldikleri tarihten ancak 32 yıl sonra Merzifon'da bir istasyon kurmuşlar ve çalışmalara yönelmişlerdir. Merzifon'da istasyon kurmadan önce Amerikan Board cemiyeti bu çalışmalarıyla, Osmanlı topraklarındaki örgütlenmesinin hemen hemen son aşamasına ulaşmıştır. 1860 yılında ise bu topraklardaki idarî teşkilâtlanmasını bir daha değiştirmemek üzere son şeklini vermiştir. Bundan dolayıdır ki Merzifon, Amerikan Board'un her şeyiyle hazır olmasından sonra faaliyete açılmış bir istasyonu olmuştur. Alt yapının oluşturulmasından sonra faaliyet sahası haline getirilen bu istasyonda, dinî hizmetlerden eğitime, sağlık hizmetlerinden yardım çalışmalarına kadar misyonerlik çalışmalarının her biçimi uygulanmış ve bu uygulamalardan da büyük başarılar elde edilmiştir.

Bu araştırmalar sonucunda, önceliği insanlar arasında dinlerini ve mezheplerini yayarak, kendi yanlarına çektikleri insanları ayrı bir cemaat halinde örgütlemeye veren Amerikan Board misyonerleri, Merzifon'u bu tür faaliyetleri için oldukça uygun bir yer olarak görmüşlerdir. Bu açıdan Merzifon'un misyonerler için en cazip yanı her şeyden önce, çoğunluğu oluşturan Müslüman Türklerin yanında azınlık bir nüfusa da sahip olması olmuştur.

Merzifon'u Amerikan Board misyonerlerinin çalışmaları açısından çekici hale getiren bir diğer unsur da şehrin coğrafî konumudur. Zaten şehir, azınlık nüfusun çoğunlukla yerleşik olduğu bir bölgenin tam ortasında yer almıştır. Diğer taraftan şehir Anadolu'daki ulaşım yolları itibariyle oldukça merkezî bir bölgede kurulmuştur. Anadolu'nun kuzey sahil şeridini iç bölgelerine bağlayan bir yol üzerinde yer almıştır. Belki de bu avantajların şehre sağladığı olumlu yönlerden dolayı Merzifon, Amerikan Board misyonerlerinin buraya yerleşmek için seçtikleri tarihlerde dönemine göre hiç de küçümsenmeyecek büyüklükte bir şehir olmuştur.

Merzifon'un bütün bu özelliklerini oldukça iyi değerlendiren Amerikan Board, şehrin hemen yanı başında bağlı olduğu Amasya Sancağı durmasına rağmen Merzifon'u bu bölgedeki çalışmalar için merkez olarak seçmiş ve buradaki çalışmalara oldukça büyük önem vermiştir. Board'un bu şehre vermiş olduğu önemi burada görev yapan misyoner kadrosundan ve yürütülen faaliyetlerin her alana yayılmasından da anlamak mümkündür. Zaman zaman hem misyoner sayısında hem de yürütülen çalışmaların ilerleyişinde sıkıntılar yaşanmış, ancak bunlar çok kısa bir süre içerisinde çözüme kavuşturulmuştur.

Merzifon'da yürütülen faaliyetlerde dinî çalışmalar ilk zamanlarda ön planda tutulan bir çalışma olmuştur. Bu alanda yürütülen faaliyetlerle Merzifon'da aralarında çalışabilecekleri bir Protestan cemaati yaratmaya çalışmışlar ve bunda da başarılı olmuşlardır. Böyle bir cemaatin ortaya çıkarılabilmesi için aralarında çalışacakları insanları şehrin azınlık gruplarından, önceleri Ermenilerden daha sonraları da Rumlardan, seçmişlerdir. Bu cemaatin oluşturulmasından sonra ise eğitim alanında yürütülen çalışmalara öncelik verilmiştir. Bundan dolayıdır ki 15 yıllık dönemde öncelik dinî alandaki çalışmalara verilmiş olmasına rağmen, takip eden 30 yıllık dönemde ise eğitim burada yürüttükleri bütün faaliyetlerin merkezini oluşturmuştur. Eğitim faaliyetlerinin sağlam bir zemine oturtulmasından sonra en önemli çalışma alanı ise sağlık ve yardım alanlarındaki hizmetler olmuştur.

Merzifon'da yürütülen eğitim çalışmaları önce burada kurulan Protestan Kilisesi bünyesinde açılan Pazar okulları ve ilkokul ile başlatılmıştır. Ancak bu ilk eğitim faaliyeti, buradaki insanların Protestanlığa kazandırılması amacına yönelik olmuştur. Daha sonraki yıllarda Bebek İlâhiyat Semineri'nin, daha sonra da İstanbul'daki Kızlar Okulu'nun buraya taşınmasıyla eğitime verilen önem gözle görülür derecede bir artış göstermiştir.1880'li

yılların başına kadar bu alandaki çalışmalar bahsi geçen okullarda verilen eğitim çerçevesinde halkın bütün kesimine ulaştırılmaya çalışılmıştır. Pazar okulları vasıtasıyla yetişkin insanlara, ilkokullar vasıtasıyla çocuklara, Ruhban Okulu vasıtasıyla yetişkin erkeklere ve Yatılı Kızlar Okulu vasıtasıyla da toplumun kadın kesimine hitap edilmek istenmiştir. Ancak 1880'lerden sonra bölge halkının eğitime olan ihtiyacı daha da artmıştır. Artan bu ihtiyaç çerçevesinde, çalışmamızın asıl konusunu oluşturan, Anadolu Koleji kendine yaşam sahası bulmuştur. Önce bir Yüksek Okul, daha sonra da bir Kolej olarak eğitime başlayan bu kurum, sadece Merzifon halkının değil, çevre bölgelerde yaşayan diğer insanların da hayata farklı bir pencereden, farklı bir hayat felsefesiyle bakmasına neden olmuştur.

Merzifon'da Kilise bünyesinde başlatılıp ilerleyen yıllarda Kolej seviyesinde verilmeye başlanan eğitim faaliyetleri doğrudan şehir ve çevresinde yaşayan azınlıklar için başlatılmıştır. Bu azınlıklardan çoğunluğu ilk başlarda Ermeniler, daha sonraki yıllarda Rumlar teşkil etmişlerdir. Misyonerlerce verilen eğitime Müslümanlardan rağbet gösterilmemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında hem Osmanlı hükümetinin, hem de misyonerlerin takip ettikleri politikalar önemli bir etken olmuştur.

Osmanlı hükümeti, Müslüman vatandaşlarının misyoner okullarında yoğun bir dinî propagandanın etkisi altında kalmaması düşüncesiyle buralara devam etmelerini engelleyici bazı girişimlerde bulunmuştur. Diğer taraftan misyonerler de Müslümanları eğitme konusunda fazla istekli davranmamışlardır. Azınlıklar konusunda karşılarına çıkan her türlü sorun ile mücadele etmeyi temel politikaları haline getiren misyonerler, Müslümanlar konusunda böyle bir mücadele içine girme gereği duymamışlardır. Kendiliğinden misyoner okullarına kayıtlarını yaptıran Müslümanları da okullarına kabul etmemek gibi bir düşünce içerisinde olmamışlardır.

Müslümanlara yönelik bu politikalarına karşılık Ermeniler ve Rumlardan okullarında eğitim görmek için müracaat eden, fakat bazı sorunları bulunan öğrencilerin bu sorunlarına çözüm bulmak için bütün zamanlarını harcamışlardır. Bu öğrencilerin karşılaştıkları en büyük sorun da malî yönden olmuştur. Ekonomik durumu iyi olmayan öğrencilere malî yönden destek olunmuş, hatta kendi masraflarını karşılamak amacıyla istasyonda öğrencilerin para kazanmalarını sağlayacak bazı projeler hayata geçirilmiştir.

Bunun en güzel örneğini de Cyrus Hamlin'in ilk çekirdeğini oluşturduğu *Kendine-Yardım* çalışması teşkil etmiştir.

Yine bu noktada Osmanlı vatandaşı azınlıklara mensup bulunan öğrencilerin eğitimlerine rahat bir şekilde devam edebilmelerini sağlamak amacıyla okulların çoğunda yatılı eğitim verilmesine önem verilmiştir. Bu eğitim şekli iki yönden olumlu olmuştur. Öncelikli olarak çevre bölgelerdeki öğrencilerin, yerleşim yerlerine bağlı kalmadan rahat bir şekilde eğitim almaları sağlanmış, diğer yandan da yatılı öğrencilerin daha rahat bir şekilde etki altına alınması mümkün olmuştur.

Okullarda verilen eğitimde temel amaç Hıristiyan azınlıklar arasında Protestanlık mezhebini popüler hale getirmek olmuştur. Dolayısıyla Protestanlığın öğretileri verilen eğitimin temelini teşkil etmiştir. Şehirdeki her kademeden Amerikan Board okulunda sabah dualarına, Pazar ayinlerine ve dinî yönden önem taşıyan diğer ibadetlere büyük önem atfedilmiştir. Hıristiyan olmayan öğrencilerin bu gibi faaliyetlere katılması teoride zorunlu tutulmamasına rağmen, uygulamada ise öğrencileri etkileyici davranışlarla hemen hepsinin bu gibi faaliyetlere katılması sağlanmıştır.

Şehirdeki Amerikan Board okullarında verilen eğitimin can alıcı bir diğer noktası da azınlıkların dillerini, kültürlerini geliştirme yönünde bir politika izlenmesi olmuştur. Zaten Osmanlı topraklarını tanımak amacıyla tetkik gezilerine çıkan misyonerler notlarında -özellikle Ermenilerin dillerini geliştirmek üzere- amaçlarının bu olduğunu her fırsatta dile getirmişlerdir. Okullarda azınlıkların kendi ana dillerini geliştirmek amacıyla derslerin bir kısmı öğrencilerin ana dillerinde yapılmaya başlanmıştır. İlk başlarda Ermenilere Ermenice, Rumlara da Rumca öğretilmeye çalışılmıştır. İlerleyen yıllarda da derslerin bazıları bu dillerde verilmiştir. Bu derslerden verimli bir sonuç elde edebilmek için, öğretmenlerin en yeteneklileri seçilmeye çalışılmış, bilgi yönünden yetersiz olanların kendini geliştirmesi için özel çalışmalarda bulunmasına fırsat tanınmış, ve diğer dersleri veren öğretmenlere göre daha fazla ücretle teşvik edilmiştir. Misyonerlerin Merzifon'da bu amaçlarına büyük oranda hizmet eden eğitim kurumu ise Anadolu Koleji olmuştur. Çalışmalarıyla Anadolu Koleji, Ermenice ve Rumca'nın iyi bir şekilde verilmesi ve geliştirilmesi yönünde büyük hizmetler veren kurumlar arasında önemli bir yer teşkil etmiştir.

Farklı bir dünya görüşüne sahip olma olgusunun temelleri, Amerikan Board misyonerlerinin şehirde başlattıkları eğitim faaliyetleri ile atılmış, Anadolu Koleji'nde verilen eğitim sayesinde de insanlar arasında yerleşmeye başlamıştır. Bu farklı dünya görüşü, Osmanlı Devleti'nden ayrı olarak bağımsız bir devlet kurma temeline oturtulmuştur. Bu nedenledir ki dil derslerinin yanında, okullarda coğrafya ve tarih derslerine de oldukça önem verilmiştir. Bu derslere verilen önem sayesinde Ermeni ve Rum milletine eski tarihleri öğretilmeye çalışılmış, kafalarına Osmanlı Devleti'nden ayrı olarak bağımsız birer devlet kuracakları bir coğrafyanın varlığı yerleştirilmiş ve bu yoldaki girişimler için güven aşılanmaya çalışılmıştır.

Zamanına göre oldukça ileri seviyede bir eğitim veren Merzifon'daki Amerikan Board okullarında çağdaş bir eğitim sistemi takip edilmiş ve bilime çok büyük önem verilmiştir. Öğrencilerin bu yönde gelişmesini sağlamak amacıyla da modern araç-gereçlerle eğitim yapılmaya çalışılmış, okullarda öğrencilere yardımcı olacak kütüphaneler kurulmasına önem verilmiştir. Öğrencilerin bilim derslerinden verimli bir şekilde yararlanabilmesi için öğretmenlerin burslu olarak yurt dışında -özellikle Amerika ve Avrupa şehirlerinde- özel eğitim görmeleri sağlanmıştır.

Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon ve çevresinde yaşayan azınlıklara, yukarıda kısaca değinildiği üzere, bir diğer önemli katkısı da bu insanları kendi başlarına hayatlarını devam ettirebilecekleri, naçar kaldıklarında kendi başlarının çaresine bakabilecekleri bir hayat tarzı sunmuş olmalarıdır. Böyle bir çalışmaya öncelikle okullarda öğrencilere ufak tezgahlarda el sanatları öğreterek başlamışlardır. Aslında bu çalışmalar başlatılırken, öğrencilere birer sanat öğretme fikri pek düşünülmemiştir. Öğrencilerin bu ufak tezgahlarda yaptıkları üretimle eğitimlerine malî bir katkı sağlanması düşünülmüştür. Ancak özellikle kız öğrenciler arasında başlatılan ufak el sanatları, ev ekonomisi çalışmaları azınlıklara hem ekonomik hem de sosyal açıdan büyük katkılar sağlamıştır. Bu çalışmalar daha sonra bölgede açtıkları dokuma atölyeleri ile halkın geneline yayılmış, özellikle bölge kadınının çalışarak kendi hayatını kazanması ve tek başına kaldığında ailesinin geçimini sağlayabilmesi temin edilmiştir.

Bütün bu çalışmalarda en önemli unsur azınlıklar olmakla birlikte sağlık alanında yürütülen faaliyetler diğer çalışmalardan ayrı bir durum arz eder.

Merzifon'da Amerikan Board misyonerlerinin yürüttüğü çalışmalarda Müslümanlara hizmet verme ve onları etki altına alma çalışmalarının en yoğun olduğu alan sağlık hizmetleri olmuştur. Anadolu Koleji bünyesinde açılan Anadolu hastanesi ile o döneme göre oldukça ileri seviyede ve hijyenik bir ortam içerisinde verilen sağlık hizmeti, ayırım yapmaksızın bütün insanlara ulaştırılmaya çalışılmıştır. Eğitim faaliyetlerinden farklı olarak Müslüman halk da bu hizmetlere ilgi göstermiş, yerel yönetim ise verilen hizmete herhangi bir sınırlama getirmemiştir. Misyonerler de kendilerine kapılarını ancak bu hizmetlerde tamamen açan Müslümanları dinî etki altına almak için büyük gayret göstermiş ve insanların en zayıf oldukları hastalık anında onlara İncil okuyarak, vaazlar vererek etki altına almaya çalışmışlardır.

Bütün bu çalışmalar için Amerikan Board misyonerleri uzun bir zaman dilimi, yüklü miktarda Amerikan dolarları harcamışlar, ayrıca samimi gayret ve sarsılmaz bir irade tasarrufunda bulunmuşlardır. Ancak bunca emek ve harcamaya karşın varılan neticeler bazen tatmin edici olmayabilmiştir. Meselâ 1865 yılında eğitim faaliyetlerine başlayan Merzifon Ruhban Okulu'ndan 1914 yılına kadar geçen 49 yıllık faaliyet sonucunda toplam 116 öğrenci mezun edebilmiştir. Amerikan Board'un Boston'daki yetkilileri bu gelişmeleri yakından izledikleri için, bu tür durumlarda zaman zaman daha verimli neticeler alınmasına engel olan nedenleri araştırıp, önlemler almaya çalışmalardır. Bütün gayretlere rağmen üstesinden gelinemeyen durumlarda ise bir kısım faaliyetlere son verme kararını almaktan da geni kalmamışlardır. Merzifon Ruhban Okulu da bu tür çalışmalardan birini oluşturmuş ve okul, bir daha açılmamak üzere, 1914 yılında kapatılmıştır.

Ruhban Okulu 49 yıllık eğitim tarihinde mezun ettiği öğrenci sayısı açısından yetersiz bir durum sergilemesine rağmen, mezun ettiği öğrencilerin büyük çoğunluğu yine kendi insanlarına hizmet etmeye çalışmıştır. Meselâ 1914 yılına kadar mezun olan 116 öğrenciden 55'i Osmanlı topraklarında, kurumun amacı doğrultusunda *Tanrının Krallığının* ilerlemesi amacıyla, bir kısmı dinî görevli, bir kısmı da öğretmen olarak İncil'i telkin etmeye başlamışlardır. Okuldan mezun olan öğrencilerden belli bir süre dinî çalışmaları yürüttükten sonra başka iş alanlarına kayanlar da olmuştur. Ama çoğunluğu bütün zamanlarını doğrudan –özellikle vaiz, öğretmen ve dinî yayınların dağıtıcısı olarak- Hıristiyanlık çalışmaları için harcamışlardır. Mezunların bazılarının okuldan ayrıldıktan sonra çalıştıkları işler ve karakterleri konusunda misyonerler hayal kırıklığına uğramış olmakla birlikte pek çoğu dinî alandaki çalışmalarla meşgul olmuşlardır. Yurt dışına giden

mezunlardan bir kısmı buralarda üst seviyede dinî eğitim almış ve yeterliliklerini artırmışlardır. Bazıları değerli edebî çalışmalar yapmışlardır. Çoğunluğu ise yetersiz ücretlerle uzun süre canını dişine takarak çalışmıştır. Genel olarak bir değerlendirme yapmak gerekirse misyonerlerin Ruhban Okulu'ndan mezun olan öğrencilerden çalıştıkları alan itibariyle memnun oldukları söylenebilir.

Yukarıda ifade edilen hususların çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Anadolu Koleji için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Aslında Anadolu Koleji'nin açılmasını sağlayan süreç, Bebek İlâhiyat Semineri'nin Merzifon'a taşınması ile başlamıştır. 1880'lerin başında istasyonda görevli misyonerler arasında, Merzifon Ruhban Okulu'nun dinî ve bilimsel derslerinin birbirinden ayrılması gerektiği kanaati oluşmaya başlamıştır. Onları böyle düşünmeye sevk eden sebepler, okulda yürütülen eğitim çalışmalarından alınan neticelerin oldukça başarılı bulunması ve ilerleyen yıllarda bu başarıların daha verimli bir şekilde devam ettirilebilmesi isteği olmuştur. Bu istek doğrultusunda Merzifon Ruhban Okulu'nun ilk iki yılı bilimsel bir bölüm olarak liberal meslek konuları üzerine eğitim yapmak üzere ayrılmış ve Harbinger Yüksek Okulu adıyla 1883 yılı Eylül ayında eğitimine başlamıştır. Böylece Ruhban Okulu'ndan ayrılarak açılan ve açılışından birkaç yıl sonra da Merzifon Anadolu Koleji adını alacak olan bu okul, Board misyonerlerinin eğitim çalışmaları içerisinde ilerleyen yıllarda daima Ruhban Okulu'ndan ayrı bir kurum olarak değerlendirilmiştir.

Eğitim faaliyetlerine başlaması bile Ruhban Okulu'nda yürütülen çalışmaların eseri olan ve özellikle eğitiminin ilk yıllarında öğrencilerinin yarısından fazlasının yine Ruhban Okulu'na girebilmek ümidiyle çalışmalarına devam ettiği bu okulu, aslında ayrı bir kurum olarak algılamamak, Merzifon Ruhban Okulu'na öğrenci hazırlayan, Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon istasyonunda başlattıkları eğitim çalışmalarının bir halkası olarak düşünmek gerekir. Okulun kuruluş amacı, Ruhban Okulu'nun bilimsel kısmının ayrılması neticesinde, Protestanlığa taraftar kazandırmak için değil, kazanılmış olanların liberal bir meslek edinmelerine ve toplumda yürüttükleri işlerde söz sahibi olmalarına imkân sağlamak amacıyla faaliyete geçirilmiştir. Ancak böyle olmakla birlikte misyonerlerin beklentisi daima burada verilecek eğitimin Protestanlığa taraftar kazanmada büyük yarar sağlayacağı yönünde olmuştur.

Yüksek Okul'un, iki yıl hazırlığın yanında, düzenli dört yıllık eğitim verilecek şekilde düzenlenen eğitim programı Merzifon ve çevresindeki Ermeni ve Rumlar arasında büyük ilgi görmüştür. Okulun öğrencilerinin çoğunluğunu şehrin dışından gelenler oluşturmuştur. Bu yüzden de okulun yatılı kısmı oldukça iyi organize edilmiş ve mükemmel bir şekilde idare edilmesine özen gösterilmiştir.

1886 yılında Yüksek Okul'dan mezun olan öğrenciler, Anadolu Koleji'nin ilk öğrencilerini oluşturmuşlardır. 1886 yılında eğitim faaliyetlerine başlayan Anadolu Koleji, çalışmalarına Merzifon Ruhban Okulu'nun bina ve donanımlarını kullanarak başlamıştır. Ancak takip edilen müfredat programı itibariyle bu okuldan farklı bir gelişme göstermiştir. Kolej'de ABD'deki genel kolej programlarıyla oldukça benzerlik gösteren bir ders programı takip edilmiştir. Bu programda bilimsel ve dil derslerine büyük önem verilmiştir. Dil derslerinde de ölü dillerden ziyade yaşayan dillere daha fazla önem verilmiştir. Özellikle Ermenice'nin tekrar canlandırılması eğitimde takip edilen bu politikanın bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Ders programlarının takibi esnasında Avrupa ve Amerika'daki denk okulların eğitimlerinin gerisinde kalınmamaya dikkat edilmiş, en modern eğitim-öğretim araç-gereçlerinin seçilmesine özen gösterilmiş, bu yüzden de malzemelerin çoğunluğu yurt dışından getirtilmiştir.

Eğitim-öğretimin büyük bir disiplin ve düzen içerisinde yapılmasına önem verilen Anadolu Koleji, kurulduğu andan itibaren öğretim kadrosu yönünden dersleri yeterli ve ehliyetli bir kadroyla vermeyi temel prensip haline getirmiştir. Böylece derslerde verimliliğin üst düzeye ulaşması mümkün olmuştur. Öğretmen ihtiyacının öncelikli olarak Amerikan Board'un atadığı misyonerler tarafından karşılanması amaçlanmış, bu mümkün olmadığı zamanlar da yerli Hıristiyanlar arasından bu ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır.

Merzifon Anadolu Koleji'nde ders veren öğretmenler kendilerini bu işe adamış ve çok iyi bir hazırlık devresi geçirmiş insanlardan oluşmuştur. Okulda arzu edilen seviyede derslerin işlenebilmesi için bazı dönemlerde yurt dışına ileri seviyede çalışmalar yapmak için öğrenciler gönderilmiştir. Takip edilen bu yol Kolej'de ders verecek kabiliyetli ve iyi yetişmiş öğretmenlerin temin edilmesine verilen önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir. Hatta bazı dönemlerde öğretmen ihtiyacının karşılanması yönündeki bu eğitim politikası çerçevesinde Türkçe derslerini vermek için Türk öğretmenler bile okulda görev yapmıştır. Bu anlayışla oluşturulmuş öğretmen kadrosunda, 1886-1921 yılları arasında

Kolej'de yaklaşık 110 öğretmen görev yapmıştır. Bu öğretmenlerin çoğunluğunu Amerikan Board misyonerlerinin yanında Ermeniler ve Rumlar teşkil etmişlerdir. Bunlar arasında birkaç tane de Türk öğretmen görev yapmıştır.

Bu eğitim anlayışı içerisinde Amerikan Board misyonerleri, Anadolu Koleji'ni Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Hıristiyan azınlıkların orta sınıfından öğrencilere hizmet veren özel bir okul olarak tanımlamışlardır. Bu tanıma uygun olarak Anadolu Koleji, orta sınıf insanlarının eğitim alabilmelerinin daha fazla mümkün olduğu, halkın okulu olma kimliğini daha çok temsil eden bir kurum olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Parası olmayan ya da maddî yönden zor durumda olan öğrencilere kendine-yardım bölümünde çalışarak eğitim ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine imkân tanınması bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Endüstrinin felç halinde olduğu ve kendi kendine yeterliliğin oldukça kısıtlı bulunduğu Osmanlı Devleti'nde, böyle bir kuruluş orta sınıf halkın çocukları için büyük bir nimet olarak görülmüştür.

Anadolu Koleji'nde bu yolla kendilerine sağlanan fırsatlarla erkek çocuklar, normal ve doğal yollardan ruhlarını, beyinlerini eğitmek ve yeteneklerini geliştirmek için kendi kendilerine yardım fırsatını yakalamışlardır. Ayrıca çocuklar içinde yaşadıkları toplumdan soyutlanmadan, kendi çevrelerinin içinde eğitilmişlerdir. Bu yüzden de misyonerler, eğitim gören öğrencilere bu vasıfların kazandırılmasında büyük katkıları olan, ayrıca okuldaki eğiteme karşı halkın talebinin artmasının da en büyük sebeplerinden biri olarak görülen *kendine-yardım* bölümünün desteklenmesi ve teşvik edilmesi, her yolla güçlendirilmesi, bir çok sanat kollarıyla desteklenmesi gerektiği üzerinde fikir birliğine varmışlar ve bu konu üzerinde ciddiyetle durmuşlardır.

Açıldığı günden itibaren sadece Merzifon ve çevresine hizmet vermekle kalmayan, zaman içerisinde Osmanlı ülkesinin hemen her köşesinden gelen öğrenciyi eğiten Anadolu Koleji, bazı dönemlerde Osmanlı Devleti'nin yirmi dokuz eyaletinin en az yarısından gelen öğrencilere hizmet vermiştir. Kolej, eğitim verdiği öğrenci kitlesi sınırlarını bununla da sınırlı tutmamış, yabancı uyruklu öğrencilerin de eğitim görmek içir rağbet ettiği bir kurum haline gelmiştir. Bazı yıllarda Kolej'de Yunanistan, Arnavutluk, Mısır ve Rusya'dan gelen öğrencilere eğitim hizmeti verilmiştir. Kolej'e Türk öğrencilerden fazla bir rağbet olmamıştır. Aslında Anadolu Koleji hem Amerikan Board misyonerleri hem de Amerikalı hükümet yetkilileri tarafından, hiçbir milliyetin kendi çıkarları için kurulmuş bir kuruluş

olmayan, Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan bütün milliyetlere kapısı açık olan, kuralları ve idaresinin hiçbir öğrencinin kendi dinini yaşamasına engel olmadığı bir eğitim kurumu olarak tanıtılmıştır. Ancak yine de okula kaydını yaptıran Türk öğrenci sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. Zaman zaman okula kaydını yaptıran Türk öğrenciler olmuş, fakat bazı sebeplerden dolayı okuldaki eğitimlerini tamamlamadan okuldan ayrılmışlardır. Bir dönem Anadolu Koleji'nin müdürlüğünü de yapmış olan misyoner George E. White, Türkler arasında Kolej'e fazla rağbet olmamasını iki sebeple açıklamıştır. Bunlardan birincisi, Türklerin genel olarak kendilerini Hıristiyanlardan yani reayadan üstün olarak görmeleri ve bu yüzden de çocuklarını okuldan uzak tutmaları; İkincisi de Osmanlı hükümet yetkililerinin sık sık kullandıkları otoriteleri ve manevi etkileri neticesinde Türk gençlerin Hıristiyan müesseselere devam etmelerini engellemeleridir.

Anadolu Koleji'nden 1886-1921 yılları arasında Merzifon'da faaliyet gösterdiği süre içerisinde yaklaşık 320 öğrenci mezun olmuştur. Buradan mezun olan öğrencilere, Osmanlı toplumunda oldukça iyi bir yaşam seviyesi kazandıracak olan bir çok iş dalının kapısını açmış, yaşamın bir çok imkânını sunmuştur. Meselâ 1910 yılına kadar mezun olan öğrencilerden meslekleri tespit edilebilenlerin 52'si öğretmenlik, 48'i tıp, 86'sı iş dünyasına girmişlerdir. Kolej, mezun ettiği gençlerin yanında okulda belli bir süre eğitim görmüş ancak eğitimini tamamlayamadan ayrılmış birkaç bin genç insana da bir süre eğitim hizmeti vermiştir. Bu şekilde orta sınıf Hıristiyan halkın çocuklarının eğitimine büyük katkı sağlayan Anadolu Koleji, açıldığı günden itibaren sayıları her geçen yıl artan bir öğrenci kitlesine hizmet vermiştir. Mezun olan öğrenciler de, okulun kendilerine sağladığı imkânları değerlendirmesini bilmiş ve toplumda saygın bir yer kazanmışlardır. Buradan mezun olan öğrencilerin bir çoğu kendi halkına hizmet etmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Hatta bir kısmı kolej eğitimlerini tamamladıktan sonra yurt dışında eğitimlerine devam etmişler ve kendilerini geliştirerek insanlara kendilerince daha yararlı olmaya çalışmışlardır.

Anadolu Koleji, kuruluşundan itibaren eğitim politikası olarak, yetiştirdiği öğrencileri hürriyet fikirleri ile besleme ve millî şuurlarını uyandırma düşüncesini benimsemiştir. Bu öğrenciler de buradan mezun olduktan sonra kendi cemaatlerinin aydın kişileri olarak bağımsızlık firiklerini yaymaya başlamışlardır. Bu noktada en büyük etki de Ermeniler ve Rumlar arasında olmuştur.

Kolej'in bağımsızlıklarını kazanma yönünde ilk etkisini gösterdiği topluluk Ermeniler olmuştur. Merzifon ve civarında faaliyet gösteren Ermeni ihtilâl komiteleri liderleri, bu okuldan yetiştirilmişlerdir. Hatta okul bu ihtilâl komitelerinin merkezi haline getirilmiştir. Ermeni öğrencilerinin ve halkının Ermeni milliyetçiliği düşüncesinin ağırlığı altında ezilmesine sebep olan fikirlerin bu insanlar arasında aşılanmasında en büyük katkıyı okulda görev yapan Amerikan Board misyonerleri ile bu misyonerlerin desteklerinden büyük cesarat alan, yine Kolejde görev yapan yerli Ermeni öğretmenler olmuşlardır. Açık bir şekilde Merzifon istasyonunda görevli misyonerler ve Anadolu Koleji öğretmenlerinin siyasal olaylarda rol aldığı ilk gelişmeler de bu çerçevede, 1892 yılının sonu ve 1893 yılının başlarında Merzifon ve çevresinde meydana gelen Ermeni olayları olmuştur. Bu olaylar sırasında Anadolu Koleji'nde Osmanlı Devleti aleyhine misyonerlerin yardımlarıyla faaliyetlerin yürütüldüğü hükümet tarafından belgeleriyle ortaya konmuştur. Ancak Amerikan Board misyonerlerinin de etkisiyle olayların gelişiminde ve sonuçlanmasında Avrupa Devletleri'nin ve devlet adamlarını müdahalesi ve etkisi artmış ve neticede Osmanlı hükümeti *zulmeden ve haksız,* Ermeniler de *mazlum millet ve haklı taraf* olarak nitelendirilmiştir. Bu tarihten sonra meydana gelen olaylarda da Amerikan Board misyonerleri aracılığı ile Anadolu Koleji bünyesinde yürütülen faaliyetler Osmanlı Devleti'ni uluslar arası siyasette zor durumda bırakmıştır.

Anadolu Koleji'nin bağımsızlık fikirleriyle beslediği bir diğer millet de Rumlar olmuştur. Rumların, okul bünyesinde bu yönde başlattıkları faaliyetlere 20. yüzyılın başlarından itibaren hız verilmiştir. Bu faaliyetler aynı zamanda Kolej'in Merzifon'daki çalışmalarının da sonunu hazırlamıştır. Birindi Dünya Savaşı sonunda, bölgeyi işgal eden İngilizler ve Merzifon'da görev yapan Amerikan Board misyonerleri ile büyük bir işbirliği içine giren Rumlar, Anadolu Koleji bünyesinde yürüttükleri *Pontusçuluk* faaliyetlerine hız vermişler ve bölgede çetecilik çalışmalarına başlamışlardır. Ancak Ankara Hükümeti'nin bölgedeki Rumlar ve Anadolu Koleji bünyesinde Amerikan Board misyonerlerinin yürüttükleri faaliyetler arasındaki ilişkileri belgelerle tespit etmesi sonusunda Kolej'in Merzifon'daki çalışmalarına son verilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte yeni bir döneme giren okul, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı ilk yıl, öğrencilerinden ve öğretmenlerinden askere alınanlar haricinde savaşın etkisini fazla aşırı hissetmemiştir. Ancak ilerleyen günlerde Osmanlı Devleti'nin, savaşa girmesi sebebiyle, almak zorunda kaldığı bazı savaş hali

uygulamalarından dolayı Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon istasyonundaki genel çalışmaları ve Anadolu Koleji'ndeki eğitim faaliyetleri oldukça etkilenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken, 1916 yılı ile birlikte Rusların Erzurum ve Trabzon vilâyetlerini işgal etmesi, Merzifon ve civarını savaş bölgesi haline getirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti savaş bölgesi içerisinde bulunan Amerikan kurumlarına, okul ve hastanelerine asker yerleştirilmesi ve hastane olarak kullanılması amacıyla el koymuş ve çalışanlarını savaş alanından uzağa, İstanbul'a gönderme kararı almıştır. Bu karar çerçevesinde Anadolu Koleji ve binaları 10 Mayıs 1916 tarihinde Osmanlı askerî yetkililerinin denetimi altına girmiştir.

1918 yılında savaşın İtilâf Devletleri lehine sona ermesiyle birlikte Amerikan Board misyonerlerinden Merzifon istasyonu adına çalışanlar, ateşkesten sonra bölgeyi işgal edecek olan İngiliz birlikleri ile ortak hareket etmeye başlamışlardır. İngilizlerin Merzifon'u işgal etmeleri, buradaki Amerikan misyonerlerini, amaçlarına uygun olarak çok hareketli bir hale getirmiş ve İngilizler ile azınlıkların yararına büyük bir işbirliğine girmişlerdir. Bu dönemde Merzifon'da bulunan Amerikan vatandaşı misyonerler, Merzifon'a gelen İngiliz müfrezesinin yerleşmesi esnasında onlara büyük destek olmuştur. İngiliz işgal müfrezesi Kara Mustafa Paşa okuluna yerleşirken, bir kısmı da Amerikan Koleji'ne yerleşmişlerdir. Yine İngilizlerin şehri işgali sırasında cezaevlerindeki Rum ve Ermeni tutuklu ve hükümlüler Amerikan Board misyonerlerinin yardımlarıyla İngilizlerce serbest bırakılmıştır. Bu yardım ve dayanışma din değiştirmiş olan Ermenilerin nüfus kayıtlarının iptal edilerek Türk isimleri yerine eski Ermeni isimlerini yazılması sırasında da devam ettirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Merzifon istasyonunda Amerikan Board misyonerlerinin ve Anadolu Koleji'nin tekrar faaliyetlerine başlaması sonucunda, yapılan incelemeler ve alınan istihbaratlar sonucunda Amerikalılar ve İngilizlerin hamiliğinde Rumlar ve Ermeniler Merzifon'u yeniden faaliyetlerinin merkezi haline getirmişlerdir. Bu faaliyetler özellikle Rumlar tarafından İngilizlerin bölgeyi terk etmesinden sonra da devam ettirilmiştir. Neticede 12 Şubat 1921 tarihinde Anadolu Koleji öğretmenlerinden Zeki Ketani Efendi'nin bir suikast sonucu öldürülmesi, okulu yeniden karıştırmıştır. Bu olayın araştırılması amacıyla TBMM Hükümeti'ne bağlı birlikler okulda bir arama yapmışlar ve yapılan aramalarda Pontus teşkilâtının pek çok belgesi ele geçirilmiştir. Böylece Anadolu

Koleji'nin Pontusçu Rumların bir faaliyet merkezi olduğunun ortaya çıkması üzerine Ankara hükümeti, Anadolu Koleji'nin yabancı öğretim elemanlarının ülkeyi terk etmesini istemiş, okulun mallarına el konulmuş ve öğrenciler evlerine gönderilmiştir.

Ancak Anadolu Koleji'ni kapanma aşamasına getiren sebebi sadece Zeki Ketani Efendi'nin ölümüyle açıklamak yeterli değildir. Bu olay sadece Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgeyi işgal eden İngiliz askerî yetkilileri ile misyonerler ve azınlık gruplar arasında gelişen münasebetlere, Kolej bünyesinde faaliyette bulunan Pontus Kulübü ve bu kulüp çerçevesinde yürütülen faaliyetlere son noktayı koyan, görünen bir sebep olmuştur. Asıl sebep ise Amerikan Board misyonerlerinin Anadolu Koleji bünyesinde Ermeniler ve Rumlar lehine, bu azınlık gruplar ile yürüttükleri faaliyetler olmuştur.

Merzifon Anadolu Koleji'nde görevli misyonerlerin önce Ermeniler, daha sonra da Rumlar lehine içine girdikleri bu faaliyetler neticesinde Anadolu Koleji 18 Mart 1921 yılında Ankara hükümeti yetkilileri tarafından kapatılmıştır. Bu tarihten sonra Amerikan hükümeti ve Board yetkililerinin okulu Merzifon'da tekrar açma girişimleri olumlu bir netice vermemiştir. Bunun üzerine Amerikan Board, Yunan hükümetinin de davetiyle okulu 1923 yılının Aralık ayı ortalarında Selanik'te açmıştır.

Bütün bu gelişmeler dikkatlice incelendiğinde, Amerikan Board misyonerlerinin Merzifon'da yürüttükleri faaliyetlerde eğitimi, Osmanlı ülkesinde yaşayan azınlıkları Müslümanlara göre daha etkili ve üretken hale getirmek için bir araç olarak kullandıkları görülür. Board misyonerleri öncelikle vermiş oldukları hizmetler ile Merzifon ve bölgesinde yaşayan halk arasında din, dil ve ırk farkı yaratmışlar, daha sonra da bu insanları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için birbirine karşı düşman kitleler haline getirmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV BELGELERİ

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.)

1. Divan-ı Hümayun Defterleri

a. Kilise Defterleri:

Defter No	Tarihi	Belge No
3	Za.1304-L.1317(1887-1900)	330
5	S.1326-N.1329(1908-1911)	1068/2508,2935/1961, 4058/3653
6	Ş.1329-Z.1331 (1911-1913)	2070/4579, 2149/4589

b. Mukteza Defterleri:

Defter No	Tarih	Belge No
35	1329-1330 (1911-1912)	800, 922/1065,1045/1800,1216/69

2. İradeler Tasnifi Katalogları

a. Maarif İradeleri: 5/21.C.1313, 4/18.Ş.1318.

b. Meclis-i Mahsus İradeleri: 16/17.M.1329.

c. Hususî İradeler: 45/09 Ş.1310, 57/10 Ş.1310, 121/29 Ş.1310, 3/2. L. 1310, 53/11 R.1311, 72/28 CA.1311, 51/15 L.1312, 66/23 L.1312, 70/26 L.1312, 22/10 S.1313, 42/21.M.1313, 92/24 L.1314.

d. Hariciye İradeleri: 13/20.RA.1325.

e. Adliye ve Mezahib İradeleri: 19/29.ZA.1326, 27/24.B.1327, 12/27.Za.1330.

f. Dahiliye İradeleri: 53/6.ZA.1312, 48/7.L.1313

3. Yıldız Evrakı Katalogları

a. Yıldız Ma'ruzat Defterleri:

Defter No	Tarih	Resmî İrade No
11576	7.C.1321	5782

11694	22.B.1321	7605
14516	14.Ra.1325	2544
14527	18.Ra.1325	2759

b. Sadaret Resmî Maruzat Evrakı: 66/6, 67/28, 68/58, 75/21, 95/13, 122/88, 122/128, 122/145, 126/97,140/93,144/39.

c. Sadaret Hususî Maruzat Evrakı: 268/24, 269/36, 269/88, 269/100, 269/129, 269/160, 270/59, 270/62, 271/86, 271/87, 272/28, 272/44, 272/56, 272/90, 272/115, 272/128, 272/132, 273/2, 273/9, 273/45, 273/51, 273/92, 273/111, 273/112, 274/38, 274/41, 274/70, 274/71, 274/115, 275/41, 276/6, 276/45, 276/55, 276/61, 276/69, 276/71, 276/77, 276/94, 276/98, 277/33, 277/50, 277/72, 277/84, 277/89, 277/102, 277/120, 278/34, 278/61, 278/140, 278/163, 279/77, 285/93, 287/104, 289/90, 314/4, 324/114, 325/32, 333/39, 333/44, 333/104, 342/5, 370/59, 406/109, 476/123, 483/47.

d. Mütenevvi Maruzat Evrakı: 74/45, 74/64, 75/188, 76/46, 86/76, 123/41.

4. Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret Evrakı Katalogları

a. Meclis-i Vükelâ Mazbataları: 74/134, 78/51, 83/48, 221/146, 221/214.

5. Hariciye Nezareti Katalogları

a. Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi: 41/40, 47/78, 62/39, 99/65.

B. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi (ATASE Arş.)

1. Birinci Dünya Harbi İle İlgili Belgeler

Klasör No	Dosya No	Belge No	Fihrist No
2932	561	A:4/3671	2 (1-22)
2985	89	A:4/3675	2 (1-87)
2447	194	1/7	1 (1-14)

2. İstiklâl Harbi İle İlgili Belgeler

a. Klasör Halindeki Belgeler:

Klasör No	Dosya No	Belge No	Fihrist No
2471	1-A-45	4/501	14-15-21

b. Müstakil Belgeler:

İ.S.H. No:	Kutu No	Gömlek No
5	206	59
5	206	32
5	206	31
5	206	30
5	206	28
5	193	191
5	190	258
5	185	202
5	185	186
5	185	8
5	185	6
4	111	9
3	105	64
3	103	26
3	101	68
3	100	112
3	98	36
3	95	81
3	91	4
3	89	35
3	88	194
3	88	172
3	80	82
3	80	79
3	80	77

3	76	99
3	76	97
1	16	35
1	16	23
1	16	11
1	14	86
1	14	133
1	10	103

C. Amerikan Arşivleri National Archives Microfilm Publications (N.A.M.P.)

1. Mc T-681, Roll 1, No:18, 20, 33.

2. Mc T-700, Roll 1, No:55, 56.

3. Mc 46, Roll 54, No:24, 27, 29, 34, 37, 40, 47, 49, 57, 58, 62, 65, 77, 78, 82, 86.

4. Mc 46, Roll 62, No:805, 933, 946, 955, 956, 976, 1005, 1014, 1048, 1080, 1118, 1175, 1184.

5. File Number:867.4016/431, 867.4016/432, 867.4016/433, 867.4016/435, 867.4016/440.

D. Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (P. A. B. C. F. M.), Unit 5, Item: (ABC 16.9.3)

1. Reel 582 No:5, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 27-28, 30, 33, 36, 40, 43, 49, 54, 58, 62, 66, 70, 79, 83, 92, 94, 97, 100, 103-106, 109, 111, 113, 116, 148-149, 152-153, 165, 307, 554-557, 564-567, 570, 575, 578, 580-582, 589-593, 595, 601-602, 604-607, 610-614,

2. Reel 583 No:90, 92-97, 120-121, 123-128, 306, 311, 329-330.

3. Reel 588 No:144, 149, 153, 157, 163, 168, 172-173, 177, 181, 189, 195, 202, 209, 216, 223, 229, 240, 246, 252, 254, 257, 260, 262, 264, 268, 270, 273, 278, 282, 294-295, 300, 304-307, 309-313, 316-321, 334-335, 517,

4. Reel 589 No:303-304, 307, 314, 316, 325-326, 337-341, 343-344, 357-358, 361-370, 372, 378-381, 383-385, 390-393.

5. Reel 596 No:190, 192, 194, 199-200, 205-206, 209, 212, 215, 217, 222, 225, 227-228, 230, 233, 235-236, 239, 244, 249-252, 256, 263, 268, 272, 275,

286, 288, 298, 307, 315, 322, 307, 315, 322, 332, 336, 349, 353-354, 365, 377, 386, 394, 414,

6. Reel 597 No:25, 29-30, 35, 45-54, 63-73, 76, 78, 81-82, 86-87, 90-92, 105-107, 109-112, 114-115, 121, 123-129, 131, 133-135, 142-143, 147, 150, 165, 171-173, 176-179, 200-203, 207-208,

7. Reel 606 No:49-50, 58-62, 143-145, 150, 154-155, 158, 162-166, 168-170, 177, 214, 241-242, 246-251, 265, 330, 377, 379-381, 395, 477-480, 561-562, 564, 566-568, 570, 628-631, 633, 636, 698-703, 706-710, 712-713, 791-793, 796-799, 894, 899-904, 906-910, 976, 984-985, 987;

8. Reel 607 No:147, 151-152, 159, 162, 165, 177, 192, 196, 201, 214, 236, 242, 254, 272, 274-275, 280, 291, 308, 316, 330, 341, 346, 353, 362, 367, 433-434, 443, 487, 497, 629, 645-649, 650-656, 658.

9. Reel 615 No:400, 404, 421.

10. Reel 617 No:4, 12, 17, 19, 28-29, 34, 36, 45, 49, 52, 54, 63, 71, 80, 92, 95-96, 105-106, 126, 142, 187-188, 202-203, 217-218, 226-227, 241-242, 252, 261, 274-275, 300-301, 315-316, 327-328, 345-346,

11. Reel 618 No:152-160, 164-166, 181-183, 187-192, 196, 199-204, 208, 212-214, 216-225, 230-231, 234, 237-240, 246-250, 253, 255, 259, 261-262, 265-266, 275-280, 282, 285, 289, 293, 295-297, 299-302, 304-305, 334-337, 546, 943

12. Reel 620 No:305, 395-397, 399, 401, 414.

13. Reel 625 No:97.

14. Reel 628 No:51-54, 304-309, 314-321, 328-331, 333-334, 337, 342-348, 346, 355-366, 367-372, 378-379, 391, 396, 422, 426, 444-345,

15. Reel 629 No:149, 153, 155, 157, 160-162, 168, 178, 192, 206-208, 217, 224, 226-228, 236, 251, 257, 279-281, 285, 504, 546-547, 549, 560, 599-602, 759, 768-777, 943, 947, 997-999.

E. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Belgelerle Ermeni Sorunu, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1992.

Documents Diplomatiques Ottomans, Affaires Armeniennes (1886-1893), Volume I, Edited by Bilal Şimşir, Pressed by T.T.K., Ankara 1985.

HÜSEYİN Nâzım Paşa, **Ermeni Olayları Tarihi**, C. I., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, No. 15, Ankara 1994.

Ottoman Archives Yıldız Collection The Armenian Question I, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfi Yayını, İstanbul 1989.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, with the Annual Message of the President Transmitted to Congress, December 7, 1896 and the Annual Report of the Secretary of State, Government Printing Office, Washington 1897.

Pontus Meselesi, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338.

ŞİMŞİR, Bilal, **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880)**, 1. Baskı, Bilge Yayınları, Çeviren Şinasi Orel, Olgaç Basımevi, Ankara 1986.

II. RESMÎ YAYINLAR

A. Salnameler

1. Vilâyet Salnameleri

-Sivas Vilâyeti Salnameleri; 1308, 1317, 1321, 1325

2. Maarif Salnameleri

-1316, 1318, 1321.

B. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

-Devre I, 7-c, Cilt 8, s.166-171; Devre I, 7-c, Cilt 15, s.237-243

III. GAZETE VE DERGİLERDE YAYINLANMIŞ BELGELER

a. The Missionary Herald

b. Sebilü'r-Reşad

c. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

IV.ANSİKLOPEDİLER VE SÖZLÜKLER

Meydan Larousse Ansiklopesi, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Limited Şirketi Yayınları, İstanbul 1985.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

V. HATIRALAR ve SEYAHATNAMELER

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmet Zillî, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 2. Kitap, Haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

HAMLIN, Cyrus, **My Life and Times**, The Pilgrim Press, Boston 1893.

SMITH, Eli, **Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H. G. O. Dwight in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor and into Georgia and Persia with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas**, Vol.I, Published by Crocker and Brewster, New York 1833

STRONG, William E., **The Story of The American Board (An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Missions)**, The Pilgrim Press, Boston, New York, Chicago 1910.

SULTAN Abdülhamit, **Siyasî Hatıratım**, 1. Baskı, Hareket Yayınları, İstanbul 1974.

WHITE, George E., **Adventuring with Anatolia College**, Herald Register Publishing Company, Grinnell-Iowa 1940.

VI. TETKİK ESERLER

A. Kitaplar

ABDİ-ZADE Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, C.I, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1986

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler İttihat ve Terakki**, İmge Yayınları, Ankara 1998, s.394.

AKYÜZ, Yahya, **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi**, 8. Baskı, İstanbul 2001.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1990)**, C.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No.252, 7. Baskı, Ankara 1991.

AŞKUN, Vehbi Cem, **Kurtulan Merzifon**, Türk Dili Matbaası Yayını, Balıkesir 1956.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev 1920-1927**, C.II, TTK Yayını, Ankara 1989.

AYAS, Nevzad, **Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi (Kuruluşlar ve Tarihçeler)**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1948.

AYBARS, Ergun, **İstiklâl Mahkemeleri**, Milliyet Yayını, İstanbul 1998, s.124.

AYVERDİ, Semiha, **Misyonerlik Karşısında Türkiye**, İstanbul 1969.

BALCIOĞLU, Mustafa, **İki İsyan Bir Paşa, Koçgiri, Pontus**, Nobel Yay., Ankara 2000.

BARTON, James L., **Daybreak in Turkey**, Boston 1908.

BASGÜN, Necla, **Türk-Ermeni İlişkileri, Abdülhamid'in Cülusundan Zamanımıza Kadar**, Ankara 1970.

BİRDOĞAN, Nejat, **İttihat ve Terakki'nin Alevilik-Bektaşilik Araştırması**, Berfin Yay.

BOZKURT, Gülnihal, **Gayr-ı Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)**, T.T.K. Yayınları, Ankara 1989.

BREWER, David Eddy, **What Next in Turkey**, The American Board, Boston 1913.

CAN, Bilmez Bülent, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)**, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Centennial of Constantinople Station (1831-1931), Near East Mission of the American Board, İstanbul 1931.

CUINET, Vital, **Turquie d'asie Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chawue Province de l'Asie-Mineure**, Paris 1892, s.614.

CURTIS, William Eleroy, **Around the Black Sea**, Hodder and Stoughton, George H. Doran Company, New York 1911, s.16.

DİNÇER, Nahit, **Yabancı Özel Okullar**, İstanbul 1978.

DURU, Orhan, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, Milliyet Yayınları, Ankara 1978, s.99.

EKİNCİKLİ, Mustafa, **Türk Ortodoksları**, Siyasal Yay., Ankara 1998.

ELDEM, Vedat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik**, T.T.K. Yay., Ankara 1994.

ERGİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, C. 3-4, Eser Matbaası Yayınları, İstanbul 1977.

EROL, Mine, **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu**, Ankara 1970.

ERTUĞRUL, Halit, **Azınlık ve Yabancı Okulları Türk Toplumuna Etkisi**, Nesil Basım Yayın, İstanbul 1998.

ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul 1990.

FENSHAM, Florence A., Mary I. Lyman, Mrs. H. B. Humphrey, **A Modern Crusade in the Turkish Empire**, Published by Woman's Board of Missions of the Interior, Chicago 1908, s.38;

GAZİGİRAY, A. Alper, **Osmanlıdan Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörünün Kaynakları**, Gözen Kitabevi Yayını, İstanbul 1982.

GRABİLL, **Protestant Diplomacy and the Near East Missionary Influence on American Policy (1810-1927)**, University of Minnesota Press, Minneapolis 1971.

GÜL, Ahmet, **Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadîslerin Yeri**, TTK Yayınları, Ankara 1997.

GÜLER, Ali, **Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü**, Ocak Yayınları, Ankara 1999.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara 1993.

HOCAOĞLU, Mehmet, **Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezâlimi ve Ermeniler**, Er-Tu Matbaası Yayınları, İstanbul 1976.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, **Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi**, TTK Yay., Ankara 1999.

JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, T.T.K. Yayını, Ankara 1991.

JAMES, L. Barton, **Daybreak in Turkey**, The Pilgram Press, Boston 1908.

KARASAR, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara 1995.

KARPAT, Kemal H., **Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics**, The University of Wisconsin Press, Medison 1985.

KIRŞEHİRLİOĞLU, Erol, **Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri**, Bedir Yayınları, İstanbul 1963.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika (19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları)**, Arba Yayınları, No.29, 2. Baskı, İstanbul 1989.

KOÇAŞ, Sadi, Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara 1967.

KOÇER, Hasan Ali, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.

KURAT, Akdes Nimet, **Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)**, Doğuş Matbaası Yayınları, Ankara 1959.

KÜÇÜK, Cevdet, **Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)**, İstanbul 1984.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1997.

OKAN, Kenan, **Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerinde Bir İnceleme**, Millî Eğitim Bakanlığı Planlama Araştırma ve Koordinasyon Dairesi İncelemeleri Serisi, No.5, Ankara 1971.

POLVAN, Nurettin, **Türkiye'de Yabancı Öğretim**, C.I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1952.

PYE, Ernest, **Charlotte R. Willard of Merzifon, Her Life and Times**, New York 1933.

SEVİNÇ, Nejdet, **Ajan Okulları**, 2. Baskı, Oymak Yayınları, Özdemir Basımevi, İstanbul 1975.

SEZER, Ayten, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, TTK Yayınları, Ankara 1999.

STONE, Frank Andrews, **Academias For Anatolia**, University Press of America, New York 1984.

SÜSLÜ, Azmi, **Ermeniler ve 1915 Tescir Olayı**, 100. Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1990.

TANSEL, Selahattin, **Mondoros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I., M.E.B. Yayını, İstanbul 1991.

TAŞAN, A. Aziz, **Dünden Bugüne Merzifon**, Merzifon 1930.

TEKELİ, İlhan-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, T.T.K. Yayınları, VII. Dizi, S. 154, Ankara 1993.

The Student Missionary Appeal (Addresses at the Third International Convention of the Student Volunteer Movement for Foreign Missions), New York 1898.

TOSUN, Ramazan, **Ermeni Meselesi Çerçevesinde Kayseri'de Ermeni Olayları**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları No:2, Kayseri 1997.

TOZLU, Necmettin, **Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar**, Akçay Yayınları, No. 76, Ankara 1991.

UĞUROL, Barlas, **Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları**, Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, No. 57, Özer Matbaası, Karabük 1971.

URAS, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 1987.

VAHAPOĞLU, Hidayet, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar (Yönetimleri Açısından)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1990.

WHITE, George Edward, **Charles Chapin Tracy, Missionary, Philanthropist, Educator**, Pilgrim Press, Boston 1918.

B. Makaleler

AKYÜZ, Yahya, *Abdülhamit Devrinde Protestan Okullarıyla İlgili ve Orijinal İki Belge*, **A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara 1970, s.121-128.

ALAN, Gülbadi, *Amerikan Board Okulları ve Türk-Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller*, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Kayseri 2001, s.153-182.

_____, ALAN, Gülbadi, *Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi*, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Kayseri 2001, s.183-204.

ÇETİN, Atilla, *II. Abdülhamit'e Sunulmuş Beyrut Vilayetindeki Yabancı Okullara Dair Bir Rapor*, **Türk Kültür Dergisi**, S.253, Ankara 1985, s.320-326.

_____, *Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu*, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S.10-11, İstanbul 1983, s.189-219.

GETCHELL, Dana K., *Marsovan's War Story* **The Missionary Herald**, 116(3), March 1920, pp.118-121.

HENZE, B. Paul, *The Roots of Armenian Violonce (How Far Back Do They Extend?)*, **International Terrorism and the Drug Connection Symposium**, Ankara 1984.

HÜLAGÜ, Metin, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye*, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Kayseri 2001, s.57-94.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Osmanlı İmparatorluğu'nda IXI. Yüzyılda Amerikan Matbaaları ve Yayımcılığı*, **Murat Sarıca Armağanı**, Kültür Dizisi No:2, Aybay Yayınları, İstanbul 1989, s.267-285.

KUZGUN, Şaban, *Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerliğinin Doğuşu*, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No.1, Cumhuriyetin 60. Yılına Armağan, Kayseri 1983, s.59-82.

Nureddin Paşa, *Merkez Ordusu Kumandanının Mühim Bir Beyannamesi*, **Sebilü'r-Reşad**, 21 Şaban 1339-30 Nisan 1337, Cild 19, s.102-103.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler*, **Amme İdaresi Dergisi,** C.14, S.3, Ankara 1982, s.87-96

ŞİMŞİR, Bilal, *Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine*, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No.628, Ankara 1985, s.79-123

_____, *Tarihte Ermeni Terörü ve Sivas Vilayeti*, **Uluslararası Terörizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri**, Sivas 1986, s.77-101

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar*, **Türk Yurdu**, C.10, Kayseri Temmuz-1990, s.43-50.

_____, *Selanik Anadolu Kolej Mensuplarının Merzifon'u Ziyaretleri ve Düşündürdükleri*, **Erciyes Dergisi**, S.12, Kayseri Ocak-1990, s.19-20.

TUZCU, Ali, *Merzifon'da Ermeni Ayaklanmaları*, **Belleten**, C. LVII, S.220, T.T.K. Basımevi, Ankara 1994, s.795-826.

Armenian Citizenship Papers Returned, **The Missionary Herald**, Volume CXVI, Number 5, May 1920.

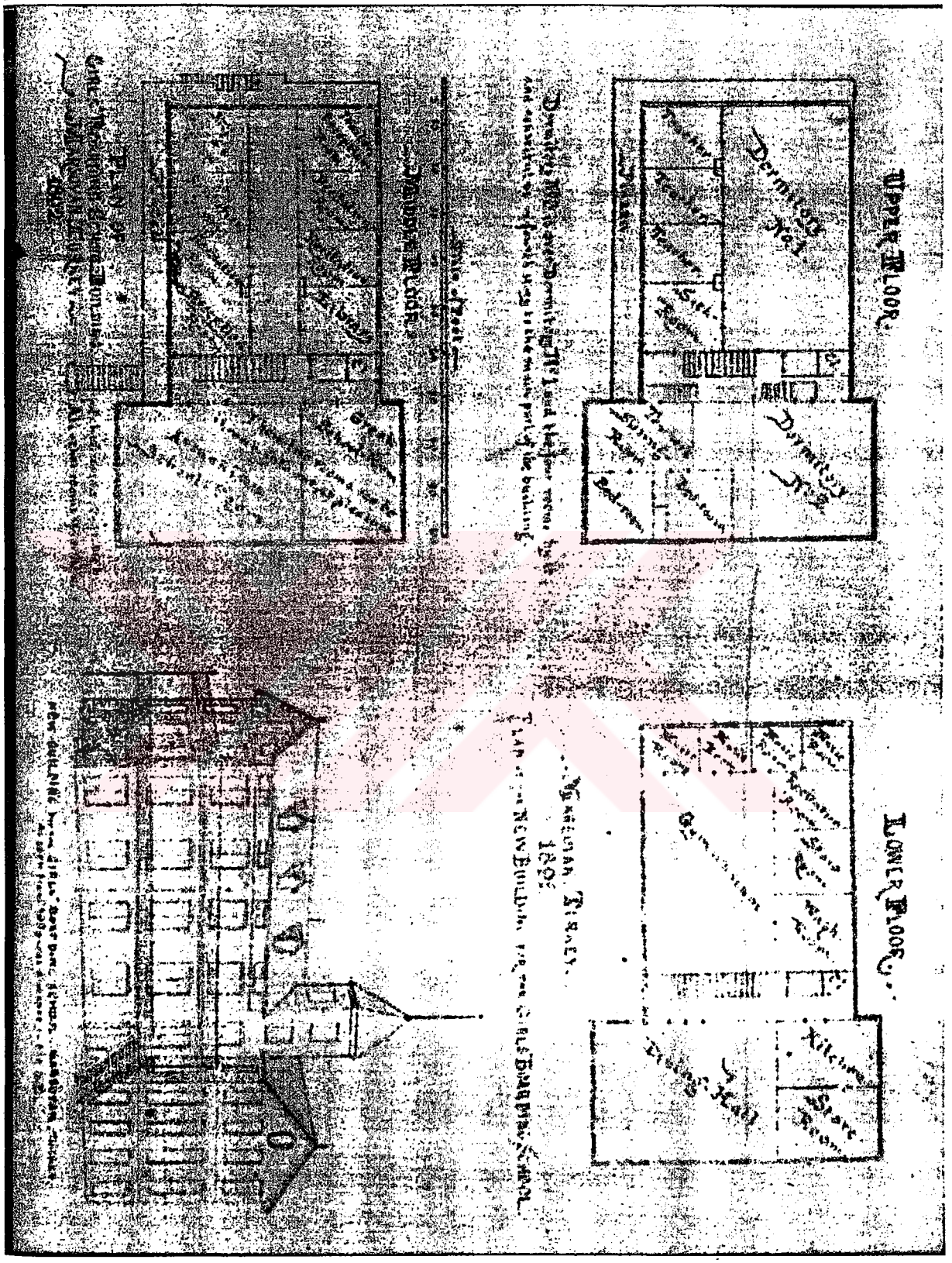
Foreign Department, Turkey, **The Missionary Herald**, Volume CXVI, Number 1, January 1920.

Last Year at Anatolia College, **The Missionary Herald**, 116(9), September 1920, pp.405-406.

The College Kemal Closed, **The Missionary Herald**, 117(8), August 1921, pp.269-271.

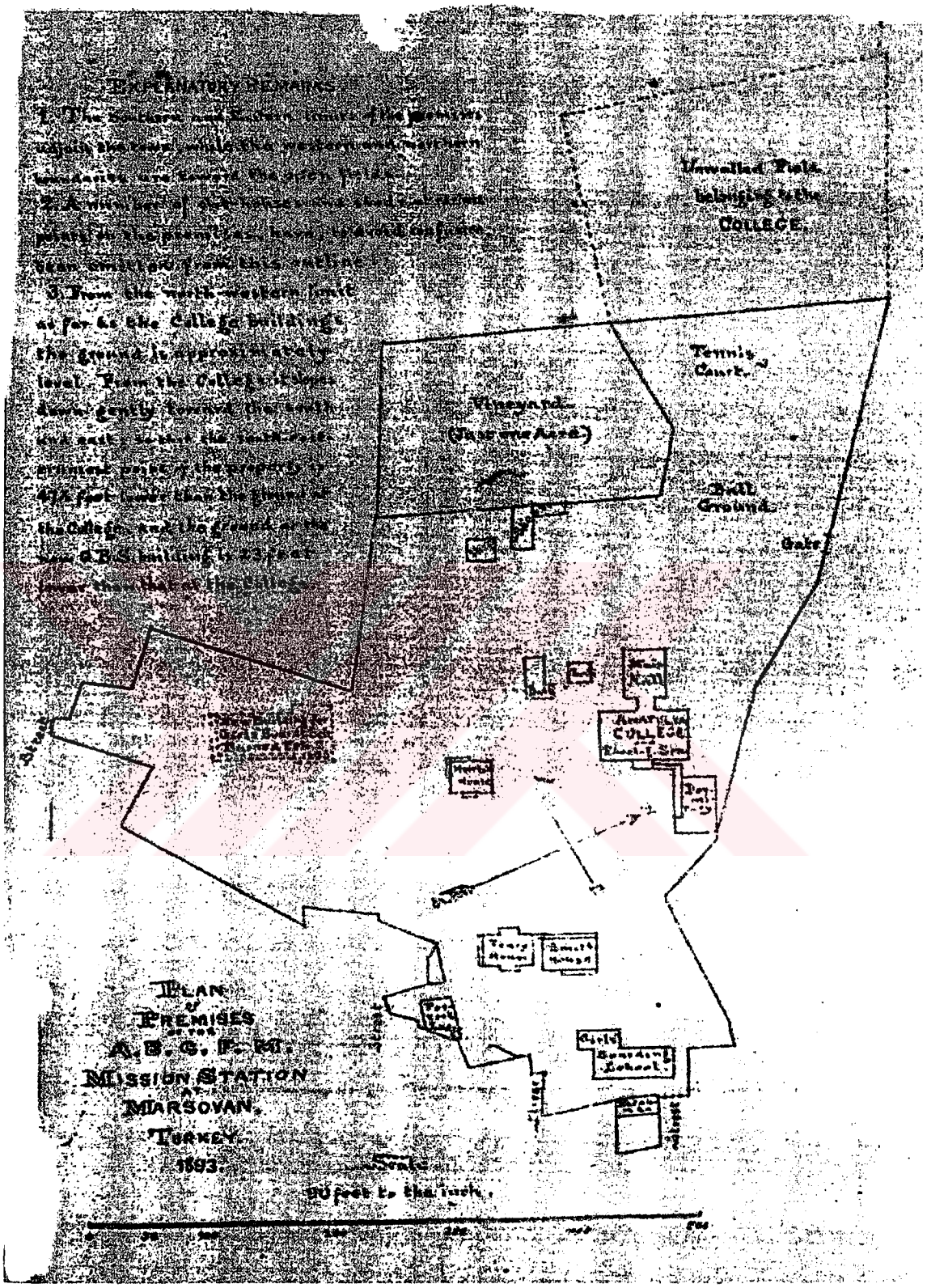
BELGELER

Ek-1

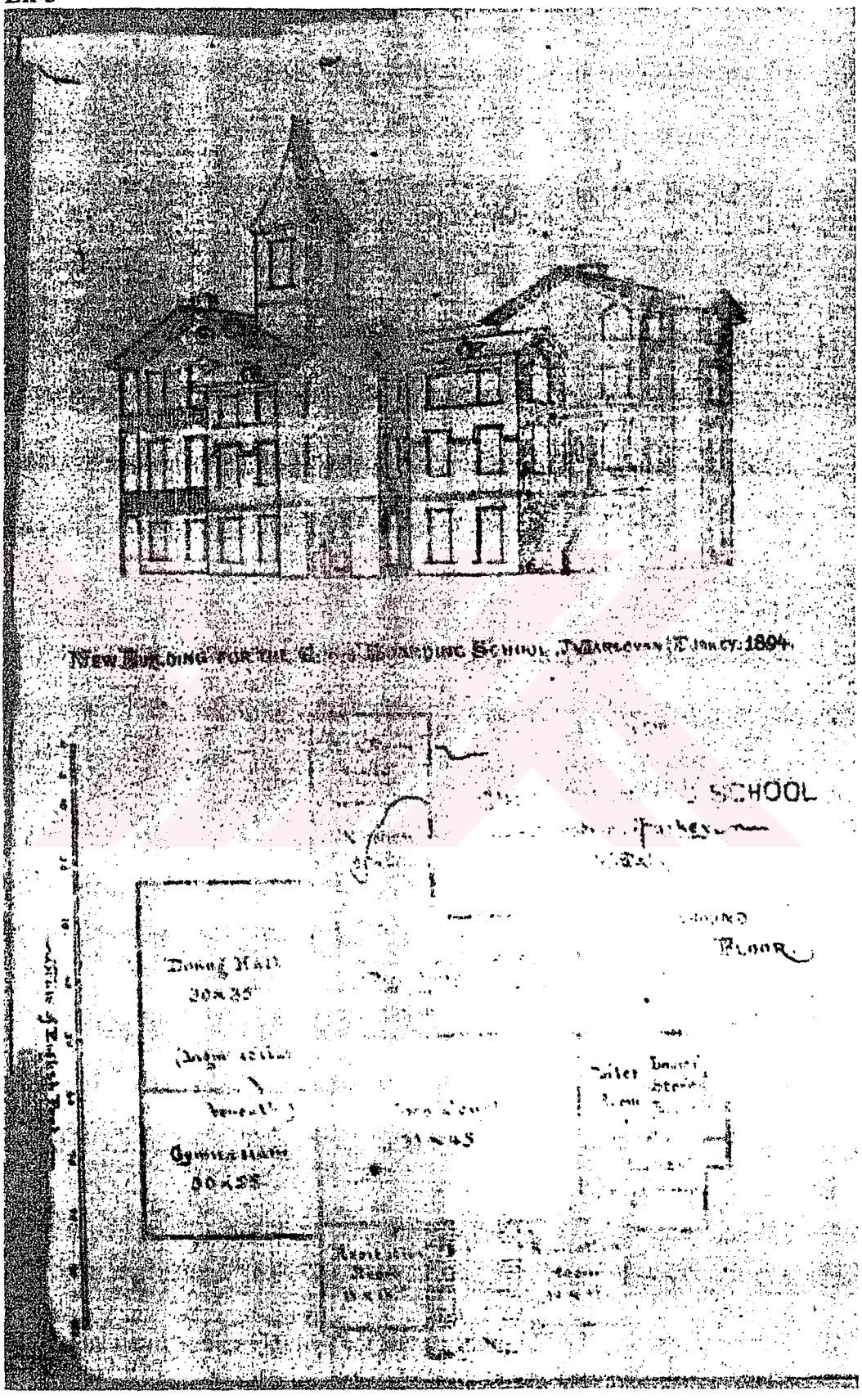
Merzifon Yatılı Kızlar Okulu Yeni Binası Planı, P.A.B.C.F.M., **Reel 607**, No :669

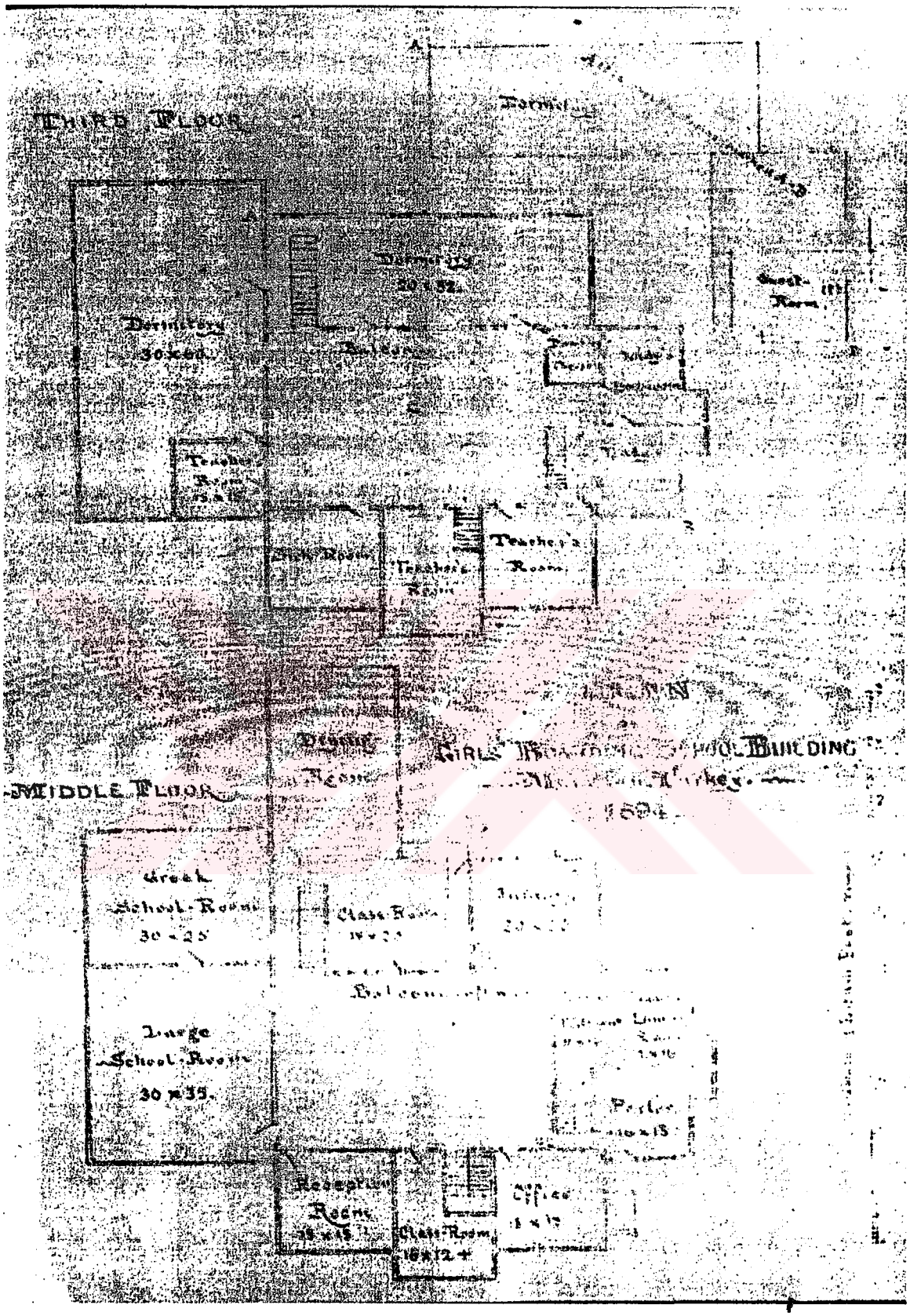
Ek-2

Merzifon İstasyonu Yerleşim Planı, P.A.B.C.F.M., **Reel 607**, No :725

Ek-3

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu Yeni Binası Planı, P.A.B.C.F.M., **Reel 607**, No :738-739

Ek-4

Marsovan Theological Seminary.

The next term of the Marsovan Theological Seminary, at Marsovan, will open on Thursday, Sept. 10, 1891, with the organization of a new class. The course of study will be as follows for three years. Each yearly term of study begins on September 10th and ends June 10th. Candidates for the first class must be examined later for the special course.

The first class should have a College education, or its equivalent in mental training and must be approved by the Faculty. The second class should have Knowledge of the Bible, Church History, and should have Knowledge of Natural Theology. The third class should have a Church membership, and should have Knowledge of the Bible, Church History, and Natural Theology.

The Course of Study, as enlarged by recent action of the Mission, includes the following branches. (The numbers in parentheses, as ordinary, indicate the number of weeks, of five lessons each, devoted to each branch, approximately; the number of years during which the study is pursued.)

Study. The following are the branches and the years during which the study is pursued.

*Harmony of the Gospels and Life of Christ	(20. I.) in American	by Rev. J. F. Smith.
*Harmony of the Gospels and Life of Christ	(20. I.) in American	by Rev. J. F. Smith.
*Systematic Theology	(40 3 III.) " "	
Lectures on the Ordinances, Church Government,	3 Hrs. in English	
Natural Theology	(10. I.) in Turkish	by Rev. G. F. Herrick D.D.
Study of the Books of the Apostles	(10. I.) " "	
History of Christian Doctrine	(30. II.) " "	
Lectures, in English, on the Mission Fields	(20 III.) " "	
Homiletics and Pastoral Theology	(20 III.) " "	
† Harmony of the Gospels and Life of Christ	in Greek	by Rev. Edw.d Riggs.
† Systematic Theology	(40 3 III.) " "	
Lectures presenting a comparative view of the Non-Christian Religions	in English	
*Moral Philosophy	(10. I.) in American	by Rev. G. Thompson
*Introduction to the Scriptures, Principles of Interpretation of Scriptures, The Evidences of the Christian Religion	(20 I.) " "	
*Exegesis of the Epistles of the New Testament	(20 III.) " "	
The Hebrew Language	(40 2, III.) in English	by Rev. G. E. White.
Interpretation of the Old Testament	(20 II.)	
History of Christianity from the time of Christ		
Lectures on the Mission Fields	in English	
† Moral Philosophy	(10. I.) in Greek	by a native Greek Professor to be added to the Faculty.
† Introduction	(20 I.) " "	
† Exegesis of the Epistles	(20 III.) " "	

(* Those marked in this manner are required studies in Junior standard †)

Essays in English, on themes assigned by the Faculty, will be required of the pupils throughout the course.

On behalf of the Trustees.

J. F. Smith

Marsovan, June, 1891.

Merzifon Ruhban Okulu Ders Programı P.A.B.C.F.M., Reel 606, No: 168

Ek-5

ANATOLIA COLLEGE

COURSE of STUDY.

LOWER PREPARATORY CLASS.

	MATHEMATICS	GEOGRAPHY	ENGLISH	TURKISH	ARMENIAN	GREEK
TERM						
TERM						
TERM						

MIDDLE PREPARATORY CLASS.

	MATHEMATICS	DRAWING	ENGLISH	TURKISH	ARMENIAN	GREEK
	MATHEMATICS	DRAWING	ENGLISH	TURKISH	ARMENIAN	GREEK
TERM	Algebra					

UPPER PREPARATORY CLASS.

	MATHEMATICS	DRAWING	ENGLISH	TURKISH	ARMENIAN	GREEK
TERM	Algebra					
TERM	Algebra					
TERM	Physiology					

FRESHMAN CLASS.

	MATHEMATICS		FRENCH			ARMENIAN OR GREEK
TERM						
TERM						
TERM	Geometry					

SOPHOMORE CLASS.

	MATHEMATICS		FRENCH	TURKISH	ARMENIAN	GREEK	ALTERNATIVE STUDY	TERM MATHEMATICS
TERM								
TERM								
TERM								

JUNIOR CLASS.

	APPLIED MATHEMATICS	CHEMISTRY AND PHYSICS	FRENCH	TURKISH	ARMENIAN	GREEK	TERM MATHEMATICS
TERM							
TERM							
TERM							

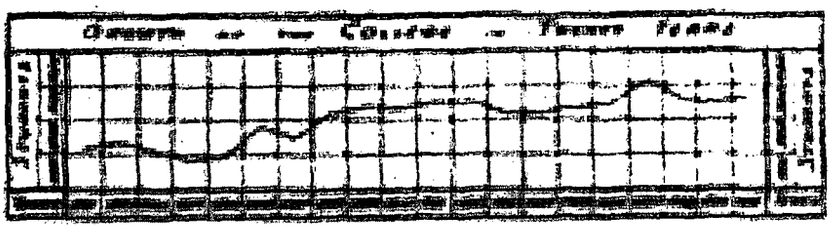
SENIOR CLASS.

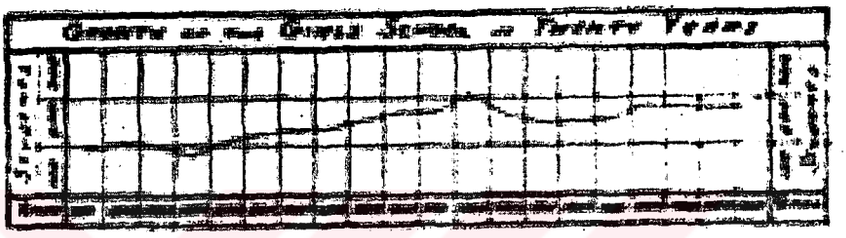
	MENTAL & MORAL PHILOSOPHY	POLITICAL ECONOMY & INTERNATIONAL LAW	EVIDENCES OF CHRISTIANITY	PHYSICAL SCIENCES		
TERM						
TERM						
TERM						

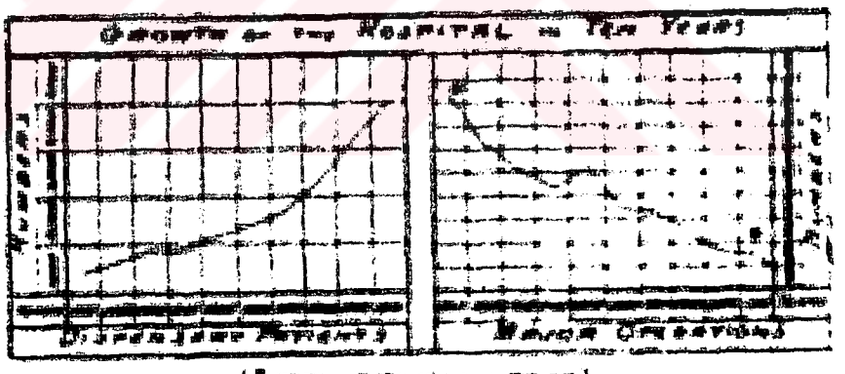
Note. RHETORICAL EXERCISES are conducted weekly in every class throughout the course.
A daily Bible-lesson is given to each class in the entire course, lasting from 8.30 to 9 o'clock.
[This Course of Study was adopted in July 1891.]

Merzifon Anadolu Koleji Ders Programı, P.A.B.C.F.M., **Reel 606,** No: 169

Ek-6

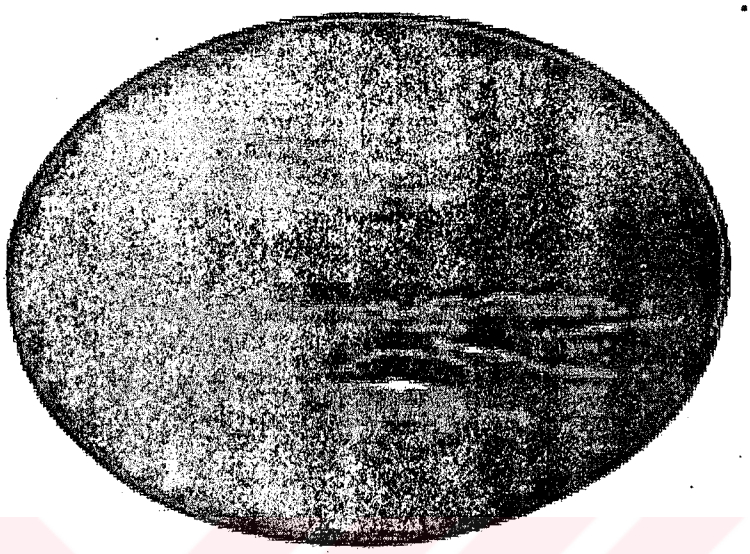

Amerikan Board'un Merzifon İstasyonundaki Çalışmaları İle İlgili Bazı İstatistikler, P.A.B.C.F.M., **Reel 629,** No: 773

Ek-7

1913

TWENTY SEVENTH
ANNUAL COMMENCEMENT
OF
ANATOLIA COLLEGE

MARSOVAN, TURKEY
1913

Merzifon Anadolu Koleji Yıllık Kapağı, P.A.B.C.F.M., **Reel 629,** No: 775

Ek-8

Merzifon Anadolu Hastanesi İnşaatı Resmi, P.A.B.C.F.M., **Reel 629,** No: 956

Ek-9

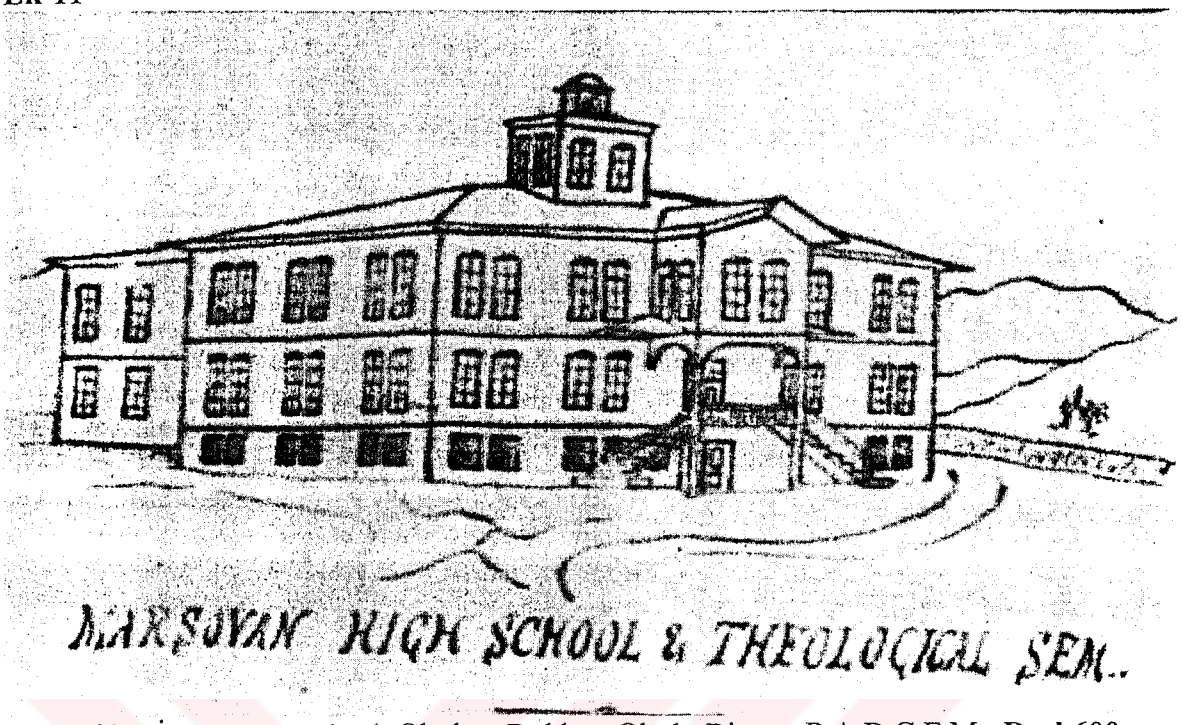
Merzifon İstasyonu Kütüphane-Müze Binası İnşaatı, P.A.B.C.F.M., **Reel 629,** No: 957

Ek-10

Merzifon İstasyonundan Bir Görüntü, P.A.B.C.F.M., **Reel 629,** No: 959

Ek-11

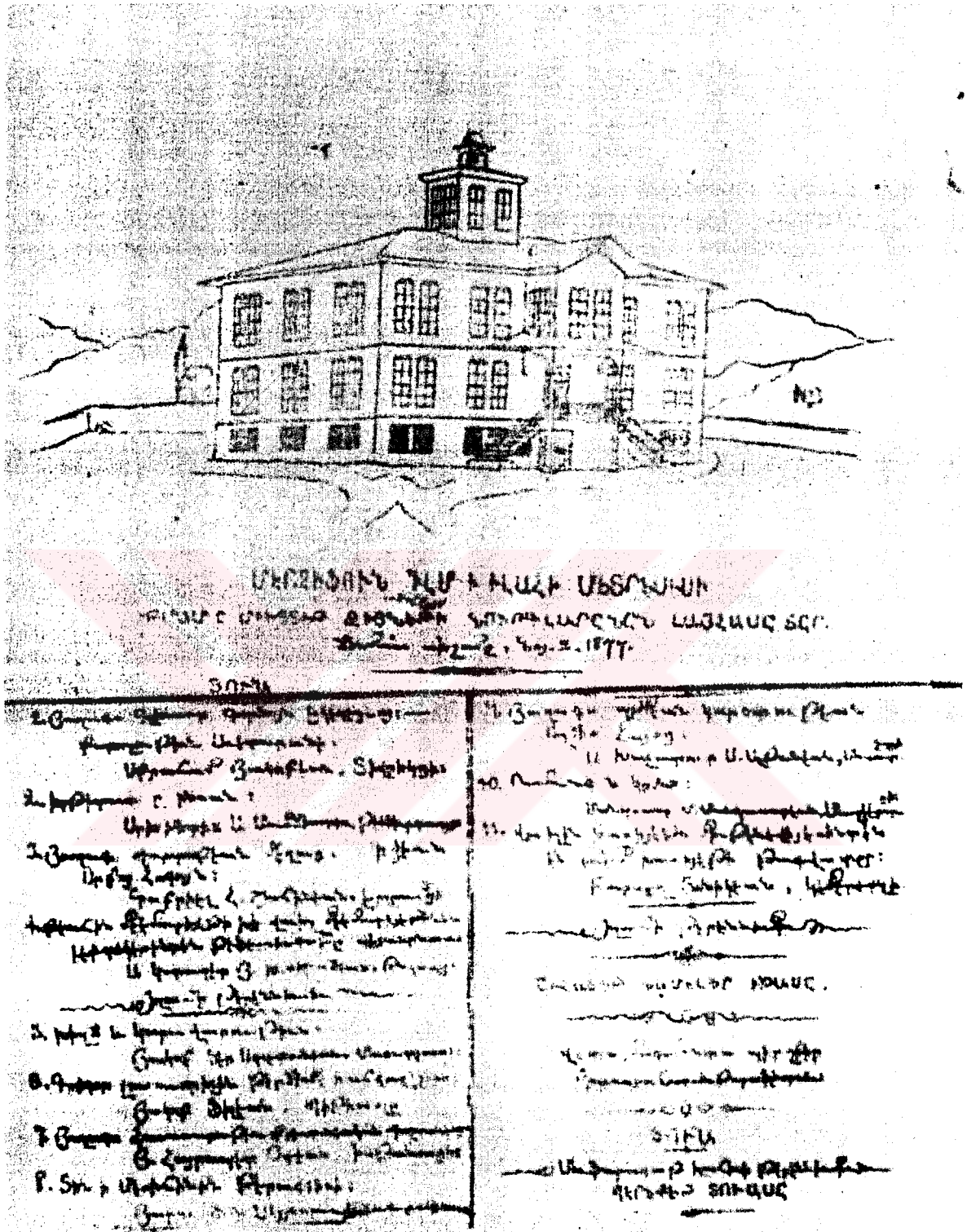
Merzifon İstasyonu Yüksek Okul ve Ruhban Okulu Binası, P.A.B.C.F.M., **Reel 600**, No: 546

Ek-12

Merzifon Yatılı Kızlar Okulu Binası, P.A.B.C.F.M., **Reel 588,** No: 339

Ek-13

Merzifon Ruhban Okulu Binası ve Ermenice Ders Programı, P.A.B.C.F.M., **;Reel 589,** No: 356

Ek-14

ANATOLIA COLLEGE

MARSOVAN

TURKEY

SECOND ANNUAL COMMENCEMENT

1888

PUBLIC EXAMINATIONS

Thursday, Friday & Saturday,

July 12, 13, & 14.

BACCALAUREATE SERMON

Sunday Evening, July 15.

PRIZE COMPETITIONS & DISTRIBUTION OF PRIZES

Monday, July 16.

COMMENCEMENT EXERCISES

Tuesday, July 17.

PUBLIC EXAMINATIONS.

Thursday, July 12.

P. M.	Branch of Study.	Class.	Teacher.
1.45–3.	Arithmetic, Analytical Geo., Trigonometry		Mr. Kenyon.
" "	English	Lower Preparatory	Gresham.
" "	Natural Philosophy	Senior	Thompson.
" "	Rhetorical Composition	Higher Preparatory	Kenyon.
" "	Greek, Xenophon	Freshman	Apostolides.
Fifteen Minutes Recess.			
3.15–4.15.	English	Junior	Smith.
" "	French	Sophomore	Thurston.
Fifteen Minutes Recess.			
4.30–5.	Greek, Plato	Junior	Apostolides.
" "	European History	Sophomore	Pigg.
Fifteen Minutes Recess.			
5.15–6.	Greek, Anabasis	Freshman	Apostolides.
" "	Scriptural Geography	Lower Prep.	Tracy.

Friday, July 13.

A. M.			
8.45–10.	French	Senior	Thurston.
" "	Greek, Thucydides	[illegible]	[illegible]
" "	[illegible]	[illegible]	[illegible]
" "	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Fifteen Minutes Recess.			
11.15–12.15.	Geology	Junior	Mr. Riggs.
" "	Natural Philosophy	Junior	" Tracy.
" "	Algebra	Higher Prepar'y	Anastasiades.

Friday afternoon, July 13.-

1.30—2.45	French.	Freshman Class	Mr. Kuyayan.
" "	Turkish.	Sophomore "	"Jingojian.
" "	Geometry.	Freshman "	"Arastamades.
	Trigonometry.	Sophomore "	"

~~Three Hours Recess.~~

3.—4.45	International Law.	Senior "	"Tracy.
" "	Greek History.	Junior "	"Apostolides.
" "	Turkish.	Freshman "	"Kogopian.

Saturday July 14.

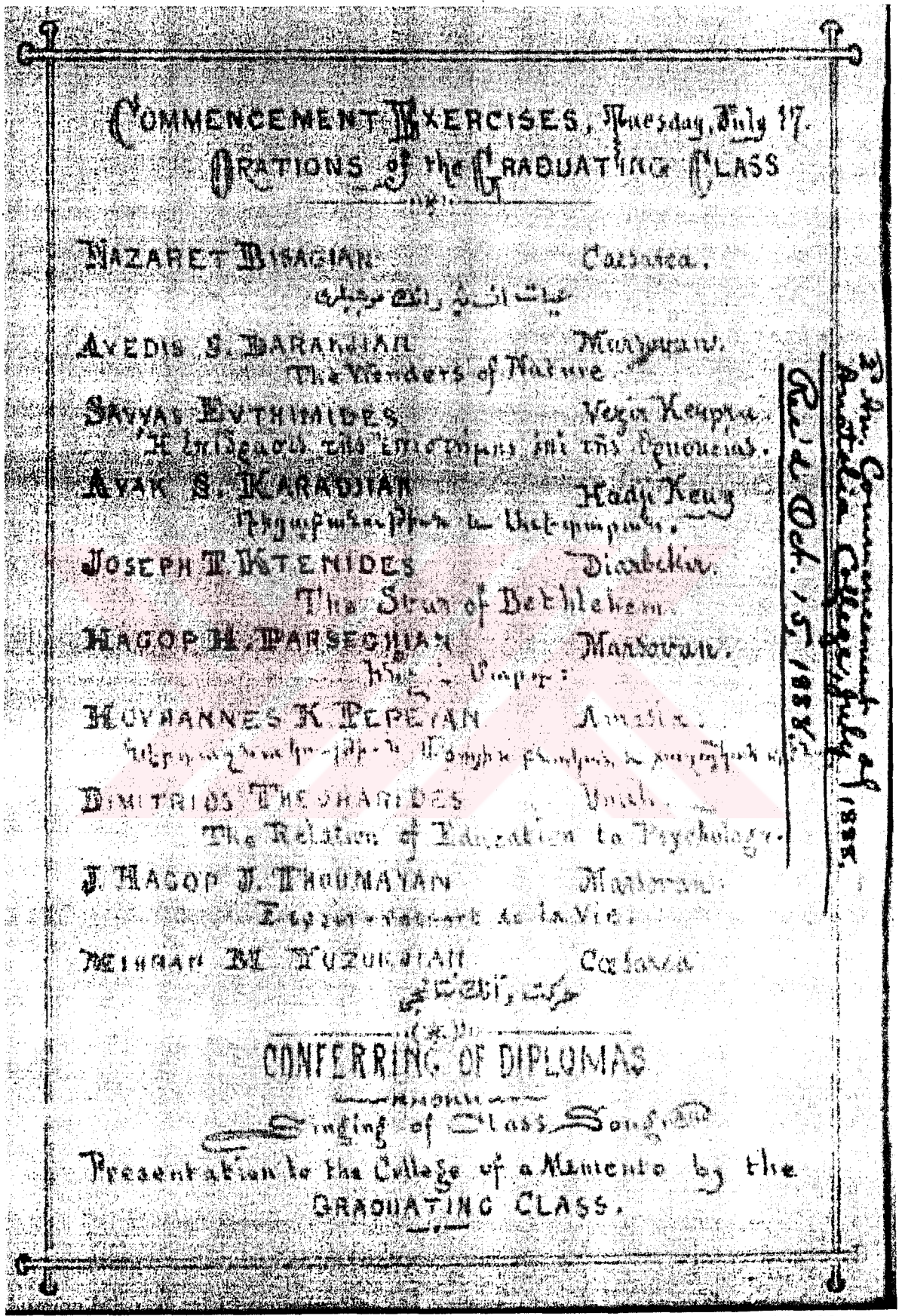
A.M.			
1.45—10.	Armenian,	Lower Preparatory	"Karadjian.
" "	English.	Higher "	"Sivadjian,
" "	English.	Higher "	"Arastamades.
10—11.15	Armenian History.	Sophomore	"Tomadian.
" "	English.	Freshman	"Smith.
" "	Greek. Terestathis	Lower Preparatory	"Apostolides.

Monday July 16.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

COMMENCEMENT EXERCISES, Tuesday, July 17.

ORATIONS of the GRADUATING CLASS

NAZARET BISAGIAN — Cabanca.
حیات انسانیه رابطهٔ موجبهٔ

AVEDIS S. BARAKIAN — Marsovan.
The Wonders of Nature

SAVVAS EVTHIMIDES — Vezir Kenpree.
Η ἐπίδρασις τῶν ἐπιστημῶν ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν.

AVAK S. KARADJIAN — Hadji Keuy
Physiognomy in Public Speaking.

JOSEPH T. PATEMIDES — Diarbekir.
The Star of Bethlehem.

HAGOP H. PARSEGHIAN — Marsovan.
[illegible] Paper:

HOVHANNES K. PEPEYAN — Amasia.
[illegible]

DIMITRIOS THEOHARIDES — Uzuk.
The Relation of Education to Psychology.

J. HAGOP J. THOUMAYAN — Marsovan.
[illegible]

MEHMAN M. YUZUKIAN — Cabanca
حرکت ارضیه

CONFERRING OF DIPLOMAS

Singing of Class Song

Presentation to the College of a Memento by the GRADUATING CLASS.

3rd Annual Commencement of American College, July [illegible], 1888.
Rec'd Oct. 15, 1888.

Merzifon Anadolu Koleji Sınav Programı, P.A.B.C.F.M., **Reel 597,** No: 191-193

Ek-15

EDUCATIONAL INSTITUTIONS AT MARSOVAN

TURKEY IN ASIA

PREPARATORY DEPARTMENT

SCIENTIFIC — LINGUISTIC

SECOND PREPARATORY CLASS

FIRST PREPARATORY CLASS

ANATOLIA COLLEGE COURSE

FRESHMAN YEAR

SOPHOMORE YEAR

JUNIOR YEAR

SENIOR YEAR

THEOLOGICAL COURSE

FIRST YEAR

SECOND YEAR

THIRD YEAR

STATEMENTS—REQUIREMENTS

The school year begins the second Wednesday in September N. S. when all pupils should be promptly on hand, and closes the second Friday in July, with public examinations.

No pupil is admitted into the Freshman class who is under 15, and no one into the Lower Preparatory class under 12 years of age.

In order to be admitted into the Lower Preparatory class, the candidate must be acquainted with Geography, the four primary rules of Arithmetic, also with the grammar of his vernacular, and be able to read in the Oriental character.

The candidate must, in every case, bring satisfactory testimonials as to moral character; an immoral student is subject to summary expulsion.

The use of tobacco and ardent spirits is strictly forbidden in the school.

All students must attend the religious exercises of the college, but all are at liberty to attend the services of their own churches in the city.

The school furnishes many conveniences and facilities. It has large grounds, a high and airy situation, healthy climate, pure water, large, new buildings, it furnishes very moderate and table furniture, has a special bath. Library and various newspapers and magazines, and needful textbooks at low rent. There is a special physician to watch over the health of all, and care for the sick.

Moral influences through the whole course. Rhetorical and declamatory exercises take place every Wednesday P. M. There are weekly lectures during the whole course, on historical, literary, scientific, and popular subjects.

Expenses. Tuition, per year,	in advance	3 Turkish Liras
Bath, fuel and lights additional, for boarders		1 "
Instruction in French, additional		1 "
Board for the 10 school months		6 "

Half of the charge for board must be paid at the beginning, and half Feb. 1st.

Students, who have not paid the charge for board will be strictly forbidden the table.

Every boarder must eat at the common table, unless excused by the Faculty.

Every pupil must provide his own bed, bedding, blankets, towels, etc., and a knife, fork and spoon is strictly required.

Should there be any new requirements or arrangements in regard to the Theological Department, they will be made known.

Merzifon İstasyonundaki Amerikan Board Okullarının Ders Programları, P.A.B.C.F.M., **Reel 597,** No: 207-208

Ek-16

No. 18

Consulate of the United States, Sivas

May 6th, 1893.

Honorable Josiah Quincy

Assistant Secretary of State,

Washington, D. C.

Sir:

In my previous reports on the Troubles at Marsovan I did not give the full or real names of those who testified because the post was my income and the persons who testified did so under the promise that their names would not be revealed to the Turkish government.

I have therefore thought it desirable to give a synopsis of the evidence in regard to the origin of the fire and to supply the names. Most of these witnesses repeated this testimony to Mr. Newberry.

I am Sir

Your obedient servant

Wilbur A. Jewett

U. S. Consul

Enclosure

Synopsis of testimony in regard to the burning of the Girls School at Marsovan. Feb 2 '93

College nightwatchman Beckgu says that three days before the fire he heard some police say "That building is not burned yet" referring to the College. On the night of the fire he heard Hosref Pasha say City all the buildings had not burned. On the night of the fire, during the fire he saw about fifty Mohagirs, dressed and armed like police drawn up just outside the College wall. Says Hosref Pasha was on the grounds when he came to the burning building.

Kayayan Sarkis told Mrs Smith a few days before the fire that the Turks were threatening to burn the College. Mrs Smith is a missionary.

Pascal, says Hosref Pasha said to him I know all these things come from the College. If it is not

Protestant

destroyed there will be no end to this trouble".

Karag, the Armenian, says he heard Hussuf Pasha say "There is no other way; we must set fire, we must destroy that place. He saw large number of armed men near the college building during the fire.

The Binbashi (Colonel) of Amasia is reported on excellent authority to have sent telegrams to the Minister of Police saying 1st Hussuf Pasha has incendiaries in his train and is going to Marsovan to set fire. 2nd Hussuf Pasha destroyed the house of the Protestants at Marsovan. When called to testify he knew nothing about it. It was clearly shown later that he had been bribed by the government to say nothing which would implicate the government. He admitted the fact to a gentleman with whom we talked.

Hoshannis

From the promulgation of new and stringent laws in regard to schools and book-selling it would appear that we are more and more carefully hindered than formerly; but on the other hand, the people and the local governments, are, as a general thing, more and more friendly to us, as they know us better, and see the evident benefit of our work.

I remain

Yours

(signed) Chas. C. Tracy.

Director of Anatolia College

H. M. Jewett, Esq.

U. S. Consul Sivas.

From Bitlis.

(Copy)

Bitlis, Dec. 22, 1888.

Sir: Your favor of the 5th inst. came to hand by the last post, and as my associate, Rev. W. Knapp, has but recently returned to this country after an absence of two years, he requests me to answer it, which I do at once.

If I were to answer your questions in brief without comment - as looking to the past year or two, you would be likely to gather that American missionaries in this

Vilayet

Vilayet had no occassion to complain. Perhaps it will be as well for me to take up the questions and answer them in their order, briefly, leaving explanations to come in further on.

As to No. 1. referring to improvement or otherwise in our relations with Turkish officials the past year or two: I may say that for the three years since my transfer here from Erzroom, I have seen no particular change, though we may be said to be on friendly terms with the officials.

2. I do not recall any cases of direct persecution of our Protestants, as such, either by the officials or by their connivance.

3. There have been no obstacles interposed in the establishment of new schools, or the erection of new buildings, though for the last three were threats once.

4. There has been no interference with schools already established.

5. The general attitude of the local government towards our schools is rather of indifference, as if they had given the subject little thought yet, though, as I have said under No. 1. our relations may be said to be friendly thus far.

6. We can hardly say that the Ottoman Goverm't

Enclosure:

Mr. G. F. Hamel to Mr. David P. Thompson

Anderson College
Anderson, South Carolina
January 31st, 1893.

His Excellency
Mr. Thompson
United States Minister
Rio, Constantinople

My dear Sir:

Though (Rev. Mr. Briggs & Wright)
I have taught to your native country
of offices here at Anderson - Yesterday
however morning, received a telegraphic despatch
through the hands of Consul King (Smyrna) a to
Consul (Mr. Hall) say two native professors
of the College, Mr. Thomasian and Mr. Kazazian
are in prison and that threats are made of destroy-
ing the College. These threats are traced to gover-
nment officers, and my brother by information
say they are made both by the local government and

by the name and Head of Boy, Southern Home Stylite,
name to whom we must look if to anybody here,
for protection. This Rudolf is a man of undoubted
back as to paint him white is the most unkindest cut
man possible to commit (pardon of touching on the
name) Christian College Thomas Cook be-
forth that the Pole told him they had murdered
fifteen of us on Rebellion Island. Native friendship
with Chinese flag. but we do not wish to anger any
body, with a debilitating mystery in our hands
provided we invaded. Found out they had
no having anything to do with any knowledge
that placard clothing, many thousand
movement is absolutely false. I don't believe
any christian had anything to do with it. (Hope
the Riggs would arrive here before I should be
obliged to write you, but there is an exceptional
opportunity to send to Omaha and I dare not
delay. I have little confidence that a telegram
such as I would send you would be sent
from this office.

I only demanded for me to submit to
you under pressure of time in writing the follow-
ing questions. Can you secure us real protection,
not only from violence but from unjust charges

which

No. 9

Legation of the United States

Constantinople August 30th 1893.

To the Honorable Walter Q. Gresham,

Secretary of State,

Washington D.C.

Sir,

I have just received from a fellow citizen, Mr Edward Riggs, a teacher in Marsovan College, a written statement of the embarrassments to which that institution is subjected by the Turkish Officials, in the effort to obtain the Imperial Annex. I enclose a copy.

The double-dealing of the Governor General with the Missionaries, and his effort to induce Dr Altounian to refuse to convey title, are I doubt not inspired at the Porte. For if

Armenian can be prevented from vesting the title in the Missionaries, the Firman can, they think, be defeated as also the permit, the parties having no title to authorize either.

I also enclose a statement, copy, from Mr Riggs of the tortures practiced on a native Greek, to compel him to bear witness against the American Missionaries and implicate them in a Sedition, the head quarters of which was doubtless at Marsovan, a city of some 30,000 people. Mr Riggs is an educated American, who impresses me favorably as a calm, thoughtful man. The manifest purpose, is to make a case of conspiracy against the Government, with the American Missionaries directing it, so as to justify their ultimate expulsion from the permit, and Firman, if it has its inspiration at the Porte. If this be not so, then the strong local prejudice against the College, is manifest.

I find myself in a condition to require decisive action; for I cannot telegraph all the facts that influence me, and to wait indefinitely for the permit would convey the idea to the Porte, that I felt no anxiety about it. —

Said Pasha has not answered my note asking the permit. I will tomorrow inform the Grand Vizier of the double dealing of his subordinate by ordering the Teller of the Lottery of the College Cook, and its Object, — that I will not be heard to complain of his dealings with his own subjects, whether by Lottery or other mis-: but if they are tortured to make them lie on Americans I will earnestly remonstrate, and communicate the fact to the Powers that are pledged to protect Christian Americans, I will also inform him that I expect him to instruct his Governor General to cease his meddling with the Teller, hired by our Attornies

(Copy)

Consulate of the United States at Erzeroum - Written at Marsovan March 11th 1893.

Hon. David P. Thompson United States Minister Constantinople

Sir

I have not received any letter from you. Our condition of suspense and anxiety is very trying. No material change has taken place in the local situation.

It is said the Armenians and the Kurds have become disgusted with the conduct of affairs here, and have reported to that effect. Other officials are using the most vile blasphemous and outrageous talk against the Protestants as a class and the Missionaries in particular and are stirring a feeling of

" bitter hatred against them + Talk of his
" living off the Shiavons is made Constant,
" and is not reasoning -
" One March 8th an incident occurred which
" the officers have been quick to seize upon and by
" greatly falsifying it are endeavouring
" to make Capital out of it + Some Students
" were out in a field near the College grounds
" into a quarrel with a Shepherd - Some Irish
" came running up and Soon there was
" a General fight with Sticks and Stones -
" My Cousin heard the row and went out
" he Saw a lovely Irish beating Some of the
" boys of the School with axe Axe Handles, and
" heard one of the Irishmen say "Don't beat him
" kill him" He took the fellow with the Axe
" Handle brought him into the College Grounds
" Shut him up in a room and pelted
" Him. In a few minutes the Employer

of the fellows came and gave us a call he would like to keep the peace over the area last night. The officers report that the Strangers stole a sheep & butchered the same, secretly in the presence of them and that the farmer is getting sick & tired—

It was a simple trespass matter but at this time are unfortunate incidents because the officers are losing many friends & creating a feeling against us—

March 5th Telegraphed Ref for interpreter Cree Métis Assiniboia Agencies—"Have you received despatch 160—Have received no despatches from you since receiving no answer to that telegram—

March 9th Telegraphed—"Have received no answer to my Telegrams of the 3rd & last None of your letters sent by post have arrived—Answer by Telegraph" &c

Dictated 11/15 Copy.

Special Supplementary Memorandum on the Case of the Imprisoned Teachers of Anatolia College.

The object of this paper is to make certain supplementary and explanatory statements concerning Prof. Thoumaian and Mr. Kayayan, in view of statements in letters which reached my hands, from Sivas, after I left Marsovan. It is better that I put down in substance, what these statements are, and then make such remarks upon them as seem to me called for.

The letter containing the statements in question is that of Rev. Mr. Perry. He says that the Vali complained of me for defending Prof. Thoumaian, whom he regards as guilty of sedition. Mr. Perry answered the Vali that I would no more defend a seditious man than he would, and the Vali then called in three men from Genierek, who were in prison, and talked with them in Mr. Perry's presence for three quarters of an hour. These three men were, the Mudir of Genierek

me Kyop. and Mardiros Kolonkirian, who is the Protestant preacher at Kemereck, and a former pupil of my own. Only the statements of the latter would have any weight with me, and unfortunately the statements of the three are mixed up together so just what was said by Mardiros is left uncertain. Mr. Perry adds, however, that the statements of Mardiros have been sworn to and sent to Constantinople.

According to the statements made in Mr. Perry's presence, the two teachers, Prof. Khomsiaian and Mr. Kayayan, in their visit to Gemerek and vicinity in the summer of 1891 (1) first aroused in the minds of those who listened to them the feeling, and persuaded them of the feasibility of rebellion (2) A man professing to represent the "Hunchak Society" came after Messrs Khomsiaian and Kayayan, and organized a branch of the secret society. (3) Placards were sent from Marsovan, with a letter and seal bearing a fictitious name recognized as that

Prof. Thorumaian. (1) Prof. Thorumaian is charged with main offence etc.
Mr. Pasy adds that these declarations were made after about a month of solitary confinement.

On this communication, which at first appears so disquieting, my first remarks is that, in the count No.4, at least Prof. Thorumaian is evidently confounded with another Armenian man named Nazarian Thorumaian, who is disloyal, and an outlaw, with whom Prof. Thorumaian has practically no sympathy that you or I have.
To even charge robbery on Prof. Thorumaian is simply monstrous and vitiates the whole story. Second. Messrs Thorumaian and Kayayan have themselves declared these letters referred to in count three (3) as forgeries, a theory certainly quite as likely & be correct as the one here given. Third. The 2nd count is distinct evidence that Messrs Thorumaian and Kayayan were not the men concerned in organizing a secret seditious society in Generek.

N.A.M.P., Mc 46, Roll 54, No:65

Ek-22

Copy. Enclosure 1/2 (?) 885.

No 128

Consulate of the United States
Tientsin, [illegible]
August 1st 1885.

The Honorable Luther Hall
Consul General of the U.S.
Constantinople

Sir:

I regret to be officially informed
that report on the condition of
affairs and feeling about Massacres
in general over the province of
Shantung [illegible] Missionaries at
Massacre has been deliberately
trying one. They have been the object
of [illegible] attacks in the part
of the Province because of the current
suspicion that they were teaching
witchcraft and at the same time the
Roman Catholic Converts have
attempted to impose the [illegible]
because of the strong position they
have taken against the Converts
and because the Converts are

desirous of showing our appreciation to
extent for amount of damage injuries
sustained by the college, really appearing
at the hands of the Turks.

The Americans have succeeded in
beating the Turks by carefully excluding
teachers or pupils of revolutionary
tendencies from this college, thereby the
college offers to the inspectors of the
local government and by many
learning at all times a strong attitude
against the revolutionary movement.

Recently the students of the
college have been informed that
no more arms be allowed to enjoy the
privileges and protection of the college
unless they deliberately promised to
repair forthwith all destructive work
and they made the promise also
from time to time the faculty
have compelled the authorities to give
up every form of fire arms except
a small number which is absolutely
needed in shooting rats or hens of
little value. It should be noted

that

that many of the Medicine men
from Distant villages and agreed
the carrying of Arms in
necessary defense for their protection
on the road
the grave disorder which
recently kept one Nation arrayed
at Missouri also and brought into
great Injury Commerce the
difficulties and dangers of the frontiers
State
Determined the orders of the United
States Marshall Israel Crocker
Deputies to investigate the state
of affairs there and to do what
could be done to restore tranquility
Which duty called the marshall
around at Missouri Records of
the event stated for the American
prisoners but were retained by
police and soldiers who were ordered,
in accordance with orders made
by Marshall Israel, not to permit
any harm to occur to the Americans
The shortly after the Cavalry Expedition

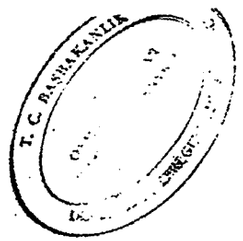
N.A.M.P., Mc 46, Roll 62, No:805

T. C. OSMANLI DAIRE-İ DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Ek-23

مرزیفونک کی امریقا مکتبهٔ منسوب وناکور مکتب خسته خانهٔ سنک اولمق سنه مأمور امریقا و وقتور فارنقونلک تداوی الکتریقیه مخصوص اولمق رخصت اعطاسی مرتبت
اولنمه الات واوزلک اداریهٔ رخصت اعطاسی سفارتنه التمس اولنمغین اولبابک سعودیه سنه استعاره جواباً رسومات امانتنه وارولمق اوزره بیانیه نظارتی مزکره قرائت اولنمق
صورتیله استعاره نظراً الات واوزاق ناکور اولک لزومنه فضله اولمغله طولای اداری محضور دولت سالم افندی جنابلری مطالعات عسکریهٔ شاهانه نظارتنه یازیلمسیله تامینات قومیسیونجه تحقیق تحریر
اعاده سی جهتنه کیدلدیکی اکلاشلمغله والات واوزاق ناکور سالف البیان مکتب خسته خانهٔ سنک تداوی الکتریقیه مخصوص لوازمندن اولمغله بحکمه بونلرک اداریهٔ رخصت اعطاسی حقنده
سفارت مشار الیها تحریر الممتن اولنمقله بولنمغله ایدوکندن تداوی مخصوص اولان آلات واوزاق منع ارخالنه طولای سفارتلک توالی نظارتنه محل ویریلمک اوزره الاته
واوزاق ناکور اولک کلدیکی محل اعالیسنده صرف نظر اداریهٔ رخصت اعطاسی مخصوص اولمق امانت مشار الیها تبلیغی بالتنسیب تذکره بحوجهٔ لفاعصه وتقدیم قلنمسی اولبابک وقاطبهٔ اهوالی
امر وفرمان حضرت ولی الامر افندمزکدر ۱ جمادی الاول ۱۳۱۶ / ۱۲ ایلول ۳۱۴

خارجیه نظارتی	سورای دولت ریئسی	بحریه نظارتی	سرعسکر	عدلیه نظارتی	شیخ الاسلام	صدر اعظم	
مالیه نظارتی	صادرات مستشاری	تجارت و نافعه نظارتی	معارف نظارتی	اوقاف همایون نظارتی	ضابطهٔ عمومیه مدیری	راهیه نظارتی	

عطوفتلو افندم مفتری

سر رفیقی کی امریکا مکتبه منسوب ونهاکو رمکتب خسته هانه سنك اولمق اوزره امریکا دوقوز فارماقوتك تداوی الکتریقیه مخصوص طوقوزه کتوروب ترکیه امانیه موافقت اولنمه الاتك وادوانك امانیه رخصت اعطای خصوصنه دائر سامسونه امانت جلیله سنك تشکرین اوزرینه مجلس مخصوص وکلادن قرار الناه مضمونه متفوقو عطه وتقدیم قلنمش اولمغله اولباب کرم وجهله امر واراده سنیه حضرتلرینه متعلق ومشارالیه بیوریلدیغی تقدیرده سیفت انفاذ طوقوزی بیانیله تشکرنامه سامیه ترقیم قلنمش

اصل صادر اولدی ۲۱۶ الاول ۱۳۲۴

صدر اعظم

T.C. OSMANLI DAİRESİ DEVLET ARŞİVLERİ GEN.

B.O.A., Y.A.Res., Belge No:95/13

Ek-24

اماسیه سنجاغندن مرزیفون شهرنده تمکن موسیو بلیس نام امریقالونات بالاستجار ساکن اولدیغی خانه‌سنده شهر مذکور تمکندن دانیل اوغلو نام زمیندن تحریکیله مملکه
مزبور قنصلیه‌سنک تجویز و قراریله چکدیکی ضرر وزیان خصوصی یا تقریر کذاران ابدن شهر رجبک ۲۷ کون تاریخله سفارت امریقا طرفندن افاده اولنمغله خصوصی مزبوره
دایر باب عالیدن اعطا بیورلان امرنامهٔ سامی اماسیه متصرفی سعادتلو پاشا حضرتلرینه تقدیم وکیفیه مشار الیه حضرتلرینه معلوم اولمش ایسه‌ده سببیه اولنان مادهٔ
مطلوب وجهیله اجرا اتمیوب امریقالوی مرقومک ذکر اولنان خانه‌سنده وضع اولنمش اولان بوله دیواری رفع ایتدیرمسندن امتناع ایتمش اولدیغندن بحثله
سفارت مشار الیها تقریر مزبورده تعریف ایلدیکی وجهله اوزره اصول عدالته مغایر وضع اولنان بوله دیوارینک هرحالده قالدرلمسنک تکرار وتاکیدی حاوی
پاشا مشار الیه حضرتلرینه خطابا برقطعه امرنامهٔ سامیلرینک اصدار واعطا بیورلمسنک التماسی اتخاذ وسیلهٔ اظهار تعظیم وتکریم قلمش در

۲۸
۲۱

اعاسیه مصرفنه

امریقا نو بیس نام مستأمنه تبعه دولت علیه دن و مرد یقوید قصه سی متمکنه نه دیوره

اوغلی استیانك خانه سنی اوچ سنه لك اولمق اوزره یا قوندوارمه استیجار واجاره سی

تادیه ایدرك فاغیلیسیله خانه مذکوره مالکه اولدیغی حالده قصه مذکوره اهالیسندن

رابیل اوغلی اوهانس خانه مذکوره دن برحصه ادعا ایدوب مقتضای شرعیسی تبیه

ایتمکسزین مفتی افندینك حکمیله وحفیظه خانه مذکوره دخول ومستأجری بولنان

امریقالولردن رحمتی الیه رفه خانه نك بعضه اوطه لرینی ایکی یوز لیره ایدرك

تخته پرده یاپدیرمه وبو صورتله خانه نك طرفنی اولدیغی ایچون استیجار ایدیلن

مرقوم امریقالولرك بعضه اوطه سی تمکنسز منع ایلمه اولدیغندن بو کیفیت

مرقومه عذری موجب کونجه اولمیله مرقوم رابیل اوغلنك بعد حضوره یاپدیرمه

اولدیغی تخته پرده نك دفع ورفعیله بولنان بیتن واقع اولدیغندن منافعه شرعاً

فصل ورجحانه اولنجه یه کیمه مرقوم امریقالولرك دوردخانه لرینك بعد تجدید

افاضتی مخصوص بولندیغندن مقدم امریقا سفارتی طرفندن واقع اولان استدعا مبنی

کیفیت ۱۷ سی شهر تاریخیله صدر شریفلرینه باخیرات بیلدیرلدیکده برتوجه کامله

کوسترمه اولدیغندن بوکره دخی تأکیدی مخصوص استدعا اولنمغله اشعار

سابقه وجهله مرقوم رابیل اوغلنك اولبیت بعد حضوره طرفندن کلدیکده

مراجعه سنك منعی مخصوص لهکتی ایلمدی سابقده شرح

T.C.

B.O.A., HR.MKT, Belge No:47/78

Ek-25

صحیفه‌نوده اقامس ایده امریقالولرنده سویو بلیسی طمی امریقالو استجار ایلیسی اولدیغی حالده سرویس حانه‌نده
داتر بر وقفه‌نیزه و نزع واقع اولوب نزع مذکور خفنا میذیر اوله‌ماسه اوله‌سله و سقدجه بو کفیده
داتر رفعاً مکانیب سامیه اول طرفه ارسال بیورلمسی ایسه تمدیه وکسه بو اثرلری کورملاسه
اولدیغندن بحث ایله ماده مذکوره‌نک بو رقعه اساسیه جانبی حضورنه رویه وتسویه اولنمق تقدیری
تیاقنق اساسیه منصری صالح یاتا حضرتلریته خطاباً بر قطعه امرنامه سامیلری تحریر و اعطا بیورلمری
دولته بیار الهها سنیدی نناوری خصوص اترا و استدعا ایدرم ۱۲۷۱ صه ۹

وضع اسناد ایده‌جک و برحصه‌سنی وضع و رفع ایده‌جک اولدیغی حالده فوتوطو انو ایلمی اولمیوب بوصورتله وضع و رفع بلیسک فوتوطو انو و حوجه خانه مذکوره‌نک
اولوب حصه‌سنده افاده‌سی مقتضا بیلمیو لدیغی ۱۸ صه تاریخی امیه قطعه اولنه‌رق سوی بابلسنه وضع و امضا قلندی

مأمور حسابی امضاسی

اعلامیہ متضمنہ تحریرات سریہ

B.O.A., HR.MKT, Belge No:99/65

Ek-26

٢٦١

نمرہ	تاریخی	مجلس وکلاء	تبلیغ اولندیغی دوائر	تبلیغ نمرہ
١٤٦	٦ رمضان ٢٢٦ / ١٥ مارت ٢٢٦	مذاکراتینه مخصوص ضبط نامه	وزارت خارجیه	٢٢٧ / ١٦

خلاصهٔ مالی

یونتوس جمعیتک فعالیت سیاسیه سنده زیده اولدقلری اثباتیله مرتفعنده کی آمریقاده مکتبی ایله خدمتده بولنمقده اولمالری مناسبتیله سنه‌ده بش یوز لیره تخصیصات تعیین اولنمشدر. بو تخصیصات طولایی یوتستوی و بعضه افادات و شکایاتله حاوی و بالاخره حکومت سنیه‌یه مسئولیت ترتب ایتمامک اوزره مذکور آمریقالیلرک خصوصیتی و وظیفه‌لرینه دوامله مساعده اعطاسی التماسی محتوی آمریقا فوقه‌العاده قومیسرلکندن اسبوع سفارتمده تودیع اولنان تقریری ایله ملفوفی ترجمه‌لریله خارجیه نظارتمده کوندرلدیکندن بحث و استفسار معلوماتی حضره داخلیه نظارتمدن وارد اولدقده تذکره ملفوفدیله برابر معروضدر اولنسی.

قراری

مکرمتو حالا اناطولی ایله مناسبات رسمیه‌سی اولدیغی جهتله اراده ایقاع اولنان افعالدن طولایی یوتستو قبول ایده‌میه‌جکنه جواباً بیکفیر خصوصنده خارجیه نظارتنه اشعاری و داخلیه نظارتنه معلومات اعطاسی تذکر قلندی.

عاکف

Ek-27

سنه ومحرری	تاریخی	مجلس وکلاء	بلیغ اولندیغی دوائر	نمره
۱۳۴۲	۱۳۴۲ ذی القعده ۴ / ۱۹۲۷ کانون اول ۱۱	مذاکراتینه مخصوص ضبط نامه	خاصه	۲۲۷

خلاصهٔ مالی

مرزبفونده کی آمر تقاعد مکتبی اید خسته خانه سنك محلفی سدایدلسنه وآمر یقالیدك شهرده اخراج اولنمسنه دولایی آر تقا
فوق العاده قهرلکنی یروقتسو ایدلسی اورزینه حالو انا طولی ایدمناسبانه سیمه موجود اولدیغی جهتله اوراده کی اقامت
ودولایی یروقتسو قبول ایدیلمه جکنك مذکور قهرلکه ابلاغنه اسبوع سفارتنه بیلدیرلمسنه بنا آنا طولی آر تقا ناظم عزیز
وقوع بولمق احتمالنه دولایی حکومتجه سنیده لزوم کلن تبدیل اتخاذی آرزو ایدیلدیکه مذکور قهرلکه جوابا کوندیلن
نوطه ده بیلدیرلدیکی وجه خارجیه نفقه سنك ۴۰ صدرینه ۱۹۲۲ تاریخله و ۶۰۰ نومرولو تذکره سیله مخابره بیلدیرلمسنه .

قراری

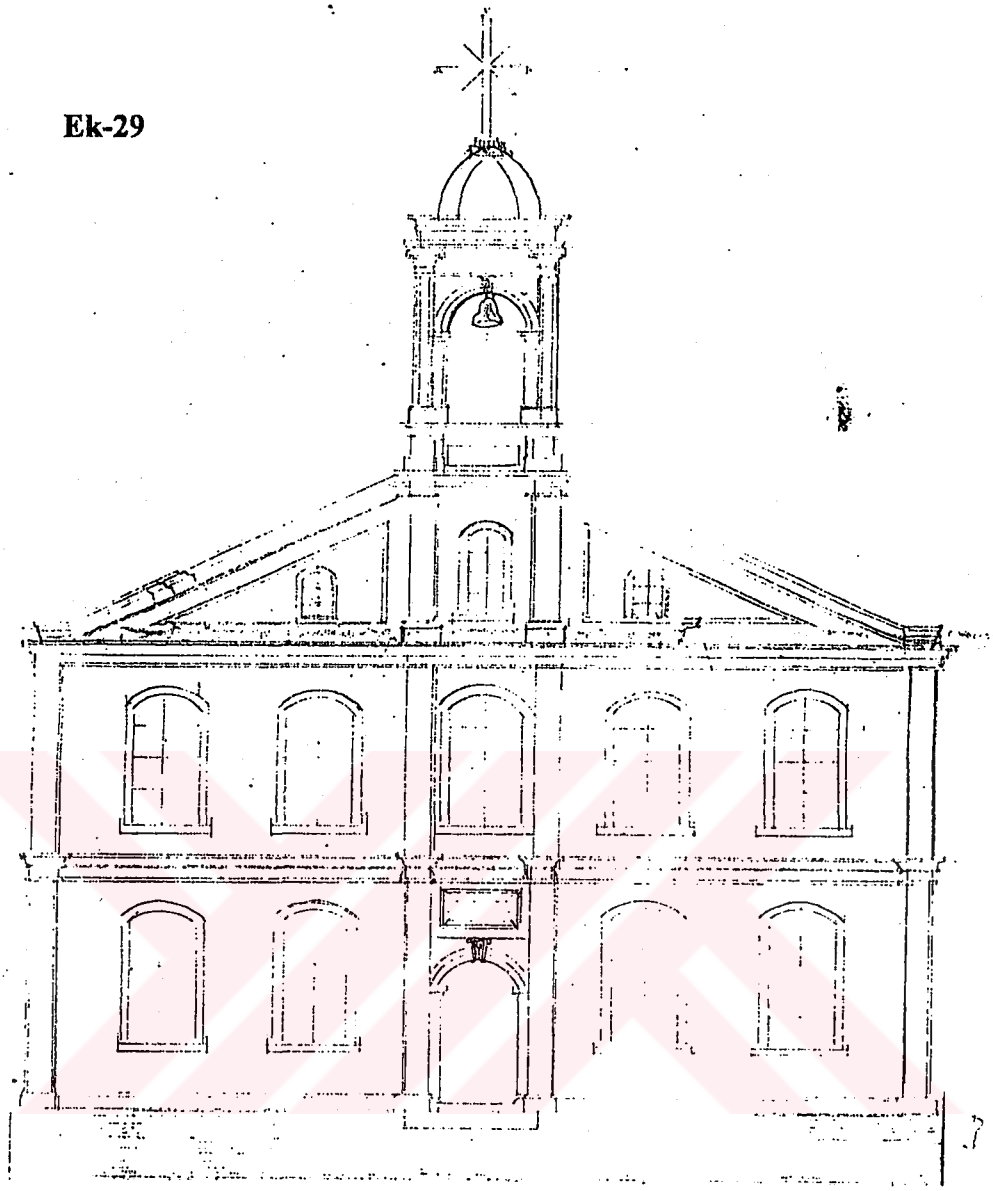
افعاله متکی عنوانات ماهیتجه حقنده براجه معلومات اولدیغه کی آنا طولی ایدحالو مخابره جریانده کی جهتله مجلسجه تخصص
کیفیته بر امکانه اولدیغندن وحکومتجه مدخلدار حق خدمات اولدیغه خصوصاتج دولایی عدم مسئولیتله یروقتسو قبول
ایدیلمسی طبیعی ایدوکنه بنا ذکر اولنن قهرلکه بولوناره ده تاکیداً بیانیله بولونمقده نفقه سنك ایلاغی اشعار اولنمسی
مقتضی .

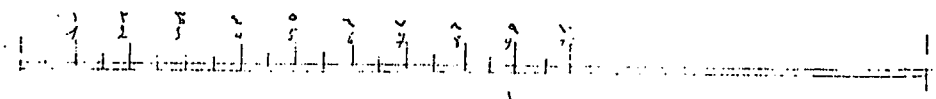
حکم عاجز — مولوی

Ek-28

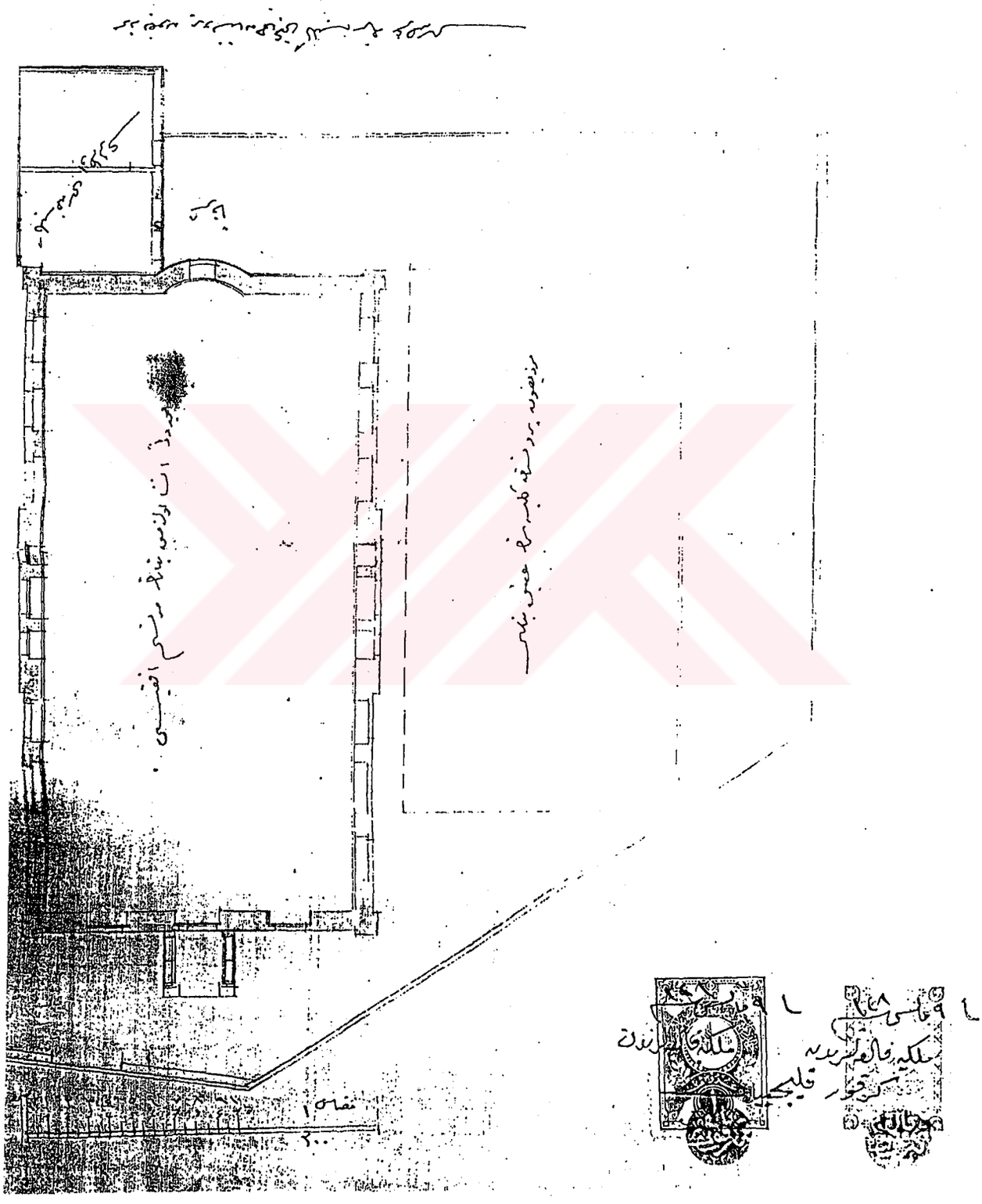
B.O.A., **Hususî İradeler**, Belge No:121/1310.Ş.29

Ek-29

مقیاس: $\frac{1}{100}$

B.O.A., **Adliye ve Mezahip İradeleri**, Belge No:12/27.ZA.1330